

ΦΡΙΝΤΡΙΧ ΧΡΙΣΤΟΦ ΒΑΓΚΝΕΡ

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ,
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

Ο αρχιτέκτονας Φρίντριχ Χρίστοφ Βάγκνερ γεννήθηκε το 1937 στο Λέραχ της Γερμανίας, όπου τελείωσε Κλασικό Γυμνάσιο. Το 1965 πήρε το πτυχίο της Αρχιτεκτονικής με καθηγητή τον Έγκον Άιερμαν από την Ανώτατη Τεχνική Σχολή της Καρλσρούης. Έκανε μεταπτυχιακές σπουδές για την «Ανώνυμη Αρχιτεκτονική» και το 1974 υπέβαλε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα τους οικισμούς αγγειοπλαστών της Σίφνου. (Πρόκειται για το παρόν βιβλίο.) Από το 1969 έδωσε κύκλους μαθημάτων με θέμα την «Άσκηση Δημιουργικότητας», πήρε εντολές διδασκαλίας με αντικείμενο τις «Βάσεις Σχεδιασμού» στο Κάσελ και στην Καρλσρούη. Από το 1976 είναι καθηγητής στην Ανώτατη Σχολή Εφαρμοσμένων Επιστημών του Ντίσελντορφ, στο Τμήμα της Αρχιτεκτονικής, στο μάθημα «Βάσεις Σχεδιασμού». Το 1994 ίδρυσε το Ινστιτούτο και Ερευνητικό Ινστιτούτο Σχεδίου και Σχεδιασμού. Υπήρξε ο εμπνευστής της Θερινής Ακαδημίας των Κυκλάδων. Ως ελεύθερος επαγγελματίας εργάστηκε ως ζωγράφος, γλύπτης, συνθέτης και εκδότης. Έχει κάνει εκθέσεις ζωγραφικής και γραφικών τεχνών στο Βερολίνο, στην Καρλσρούη και στο Ντίσελντορφ.

Δημοσίευσε τα έργα:

Μελοποίηση των «τραγουδιών της αγρόνης» του Κρίστιαν Μόργκενστερν, Εκδόσεις Beckpresse, Birkenfeld, 1969.

Οι οικισμοί αγγειοπλαστών της Σίφνου, ιδιωτική έκδοση, Karlsruhe, 1974.

Οι βάσεις του σχεδιασμού, Εκδόσεις Kohlhammer, Stuttgart, 1981.

Κάτω Πετάλι της Σίφνου, ιδιωτική έκδοση, Düsseldorf, 1988.

Αρχέτυπα της αρχιτεκτονικής. Εκδρομή στη Σίφνο 1988, ιδιωτική έκδοση, Düsseldorf, 1990.

Άρθρα του έχουν δημοσιευτεί σε διάφορα περιοδικά.

ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΩΝ ΤΗΣ ΣΙΦΝΟΥ

ΕΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ, ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ,
ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: ΝΙΚΟΣ ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ-ΧΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Δρ Φρίντριχ Χρίστοφ Βάγκνερ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ – ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 2001

© Copyright Υπουργείο Αιγαίου – Εκδόσεις Καστανιώτη Α.Ε., Αθήνα 2001

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου ή τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με το ν. 100/1975. Επίσης, απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, οπλοποίησης, εξωφύλλου και γενικότερα της όλης αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές, ηλεκτρονικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ Α.Ε.
Ζαλόγγου 11, 106 78 Αθήνα
☎ 330.12.08 – 330.13.27 FAX: 384.24.31
e-mail: info@kastaniotis.com

www.kastaniotis.com

ISBN 960-03-3158-8

Η μετάφραση του γερμανικού κειμένου,
στα ελληνικά είναι ευγενική χορηγία του
κ. Γεώργιου Κ. Φιλίππου.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	IV
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ	VI
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	11
Θέση	
Γεωλογία και πετρογραφία	
Υδρογραφία και κλίμα	
Βλάστηση και ζωικό βασίλειο	
Οι προϋποθέσεις για την αγγειοπλαστική τέχνη	
ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ	29
Ιστορία	
Πολιτισμός	
Θρησκεία	
Τρόπος ζωής	
Ο τρόπος ζωής των αγγειοπλαστών	
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	44
Εμπόριο	
Συγκοινωνία	
Μεταλλευτική εκμετάλλευση	
Καλλιέργειες	
Βιοτεχνία	
Η ιστορία της αγγειοπλαστικής	
ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ	57
Τρόπος δόμησης	
Υλικά και κατασκευή	
Εξοπλισμός	
Η οργάνωση και η πορεία των εργασιών στην αγγειοπλαστική τέχνη	
Ο εξοπλισμός του αγγειοπλαστείου	
Οι κτηριακές εγκαταστάσεις των αγγειοπλαστών	
Οι οικισμοί των αγγειοπλαστών	
ΣΥΝΟΨΗ	164
Η αρχιτεκτονική των αγγειοπλαστών ως σχεδιασμός	
ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	171
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	175
Αγγεία σιφναϊκών αγγειοπλαστέιων	
Ονόματα Σιφνίων αγγειοπλαστών	
Τεκμηρίωση των οικισμών αγγειοπλαστών	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Το καλοκαίρι του 1975, λίγες μέρες μετά την απόλυσή μου από το στρατό, βρέθηκα για πρώτη φορά στο νησί της Σίφνου. Γοητευμένος από την απρόσμενη ομορφιά των οικισμών του, την επόμενη χρονιά επισκέφθηκα ξανά το πανέμορφο νησί μετά από πολυήμερη περιπλάνηση στη Σύρα, τη Μύκονο, τη Σέριφο και την Τήνο.

Ήμουν φιλοξενούμενος αυτή τη φορά σε ένα κελί της Χρυσοπηγής και κατέληξα ένα μεσημέρι σε κάποιο ήσυχο ταβερνάκι να συζητώ με τον ιδιοκτήτη του. Όταν πληροφορήθηκε πως είμαι αρχιτέκτονας, μου μίλησε για έναν παλιό του φίλο, έναν παθιασμένο με την ελληνική αρχιτεκτονική Γερμανό καθηγητή που ασχολήθηκε με τα σπίτια της Σίφνου. Και για την επιβεβαίωση των λόγων του, μου πρότεινε δύο πανομοιότυπα βιβλία –επενδυμένα πρόχειρα αλλά φροντισμένα με μια πράσινη ζελατίνα– που είχε φυλαγμένα σε ένα συρτάρι του. Τα άνοιξα και άρχισα να τα ξεφυλλίζω χωρίς ανάσα. Ήμουν κατάπληκτος με αυτό που κρατούσα στα χέρια μου: εκατοντάδες σκίτσα και φωτογραφίες, ακριβή σχέδια με αποτυπώσεις κτηρίων, όψεις, κατόψεις, τομές, αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες και τυπολογικές μελέτες για τα αρχιτεκτονικά οικοδομήματα των αγγειοπλαστών.

Δυστυχώς, το εκπληκτικό αυτό έργο ήταν στη γερμανική γλώσσα και έτσι δεν είχα τη δυνατότητα να το μελετήσω σε βάθος. Όμως, είκοσι πέντε χρόνια μετά, επιδίωξα και κατάφερα να πληροφορηθώ ποιος ήταν ο Φρίντριχ Βάγκνερ, ο συγγραφέας που για έξι συνεχόμενα χρόνια γύριζε απ' άκρη σ' άκρη όλο το νησί σκισσάροντας, φωτογραφίζοντας και μελετώντας.

Σήμερα, με την ιδιότητά μου ως Υπουργού Αιγαίου πραγματοποιήσα την επιθυμία που μου γεννήθηκε από την πρώτη στιγμή που βρέθηκε το βιβλίο στα χέρια μου: την έκδοσή του στην ελληνική γλώσσα.

Στις σελίδες που θα ξεφυλλίσει ο αναγνώστης θα γνωρίσει τον τόπο και τους κατοίκους του, όχι μόνο σε μια ολοκληρωμένη ιστορική αναδρομή, αλλά και με εμπειριστατωμένη παρουσίαση του πολιτισμού και της παράδοσης της Σίφνου από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα. Η ποίηση και τα τραγούδια, τα έθιμα, οι μύθοι και η θρησκεία, αλλά και το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας των Σιφνίων, το εμπόριο, τα επαγγέλματα, η γεωργία, ακόμη και η θέση του νησιού, η έκταση, το κλίμα και οι γεωλογικές διαμορφώσεις, η κλωρίδα και η πανίδα, καθώς και προσωπικές λεπτομέρειες από τη ζωή των κατοίκων του συνθέτουν την εικόνα της Σίφνου.

Ο συγγραφέας-αρχιτέκτονας κατέγραψε με επιστημονικό τρόπο τα υπάρχοντα εργαστήρια αγγειοπλαστικής, σύγχρονα και παλιά, άρτια και κατεστραμμένα, σε κάθε σημείο της Σίφνου. Ανέλυσε τις τοπικές τεχνικές δόμησης, τα υλικά κατασκευής στην τοικοποιία, στην κάλυψη, στα ανοίγματα. Με φωτογραφικές και σχεδιαστικές αποτυπώσεις των οικημάτων στο σύνολο και στις λεπτομέρειές τους ταξινόμησε την εξελικτική πορεία των εργαστηρίων και των καμινιών, συσχετίζοντάς τα παράλληλα με ανάλογα αρχιτεκτονικά σύνολα αγγειοπλαστών στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπως αυτά στις Μαργαρίτες της Κρήτης και αλλού.

Ανέδειξε την ομορφιά των απλών και λιτών κτισμάτων στους οικισμούς και στην ύπαιθρο, αλλά ταυτόχρονα προσκόμισε αποδείξεις που επιβεβαιώνουν την άποψη ότι αποτελούν κάτι περισσότερο

από λαϊκά οικοδομικά έργα που στοχεύουν στην κάλυψη αυτονόπτων φυσικών αναγκών, ότι πρόκειται για μια συγκεκριμένη και διακριτή τοπική αρχιτεκτονική έκφραση.

Οι παραδοσιακές αρχιτεκτονικές μορφές που απαντάμε σε όλο το χώρο των Κυκλάδων ιστορικά αποτελούν εξέλιξη της αρχιτεκτονικής μορφής αρχαιότερων ρυθμών, αλλά στην περίπτωση της Σίφνου εμπλουτίζονται με νέες επεμβάσεις, με επεκτάσεις και αναδιατάξεις στη λειτουργία και τη χρήση κάθε χώρου, που καθορίζονται από τη δημιουργική ευαισθησία των αγγειοπλαστών. Η μοναδικότητα αυτών των επεμβάσεων έγκειται, κατά το συγγραφέα, στη μέθοδο που υιοθετήθηκε –στην προσθετική διαδικασία κατασκευής– η οποία δεν είναι γνωστή ούτε από την παράδοση, ούτε συναντάται στον εγγύτερο γεωγραφικό χώρο. Κύριος γνώμονας των επεμβάσεων αυτών είναι η εξυπηρέτηση των ποικίλων ανθρώπινων αναγκών σε άμεση συνάρτηση με το περιβάλλον και το τοπίο. Αυτό καθιστά την αρχιτεκτονική αυτή πιο αληθινή, πιο γνήσια, με αξίες ευρύτερα αποδεκτές, προσιτές και κατανοητές.

Ο καθηγητής κ. Βάγκνερ δεν μελέτησε απλώς τη Σίφνο, γνώρισε και αγάπησε το νησί και τους κατοίκους του, έγινε κι ο ίδιος Σίφνιος.

Με αυτή την έκδοση μας χάρισε την πληρέστερη εικόνα της ιδιαίτερης σφαιρικής αρχιτεκτονικής, συμβάλλοντας κατ' αυτόν τον τρόπο στη γνώση και τη διάσωση ενός ανεκτίμητου πλούτου. Αποκάλυψε άγνωστους θησαυρούς αποδίδοντας την οφειλόμενη τιμή σε ένα νησί με πλούσια πνευματική και λαϊκή παράδοση, σε μια εποχή που η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής καθιστά περισσότερο αναγκαία τη διατήρηση τουλάχιστον της μνήμης του παρελθόντος. Με την τεκμηριωμένη καταγραφή του συνόλου των εργαστηρίων αγγειοπλαστικής, ανέδειξε τη μορφολογική αρτιότητα, τη λειτουργική τελειότητα και την πολύμορφη πλαστικότητα των κτηριακών συγκροτημάτων της Σίφνου και το ίδιο το νησί ως ένα από τα μεγαλύτερα κέντρα αγγειοπλαστικής στον αιγαϊκό χώρο.

Για εμένα προσωπικά, η γνωριμία μου με αυτό το βιβλίο αποτέλεσε ιστορικό σταθμό και σύγχρονως πνευματικό οδηγό. Στα χρόνια που μεσολάβησαν μετά την απροσδόκητη αυτή γνωριμία, δεν στάθηκα τυχερός να συναντήσω το συγγραφέα. Το έργο του όμως, στα χρόνια της μελέτης μου στη Λήμνο, υπήρξε πυξίδα για την έκδοση ενός δικού μου πονήματος με τίτλο *Μια άγνωστη αρχιτεκτονική—Οι Μάντρες της Λήμνου*, χωρίς, βέβαια, να είναι δυνατή συγκριτική αξιολόγηση των δύο προσπειρών, ούτε ως προς το μέγεθος ούτε ως προς τη σπουδαιότητά τους.

Είναι μεγάλη η ικανοποίησή μου για την πραγματοποίηση της παρούσας έκδοσης και στην ελληνική γλώσσα. Οφείλω να ευχαριστήσω το δημιουργό του βιβλίου, καθηγητή της Αρχιτεκτονικής κ. Φρίντριχ Χρίστοφ Βάγκνερ, τη Διεύθυνση Πολιτισμού του Υπουργείου Αιγαίου, την κα Βασιλική Πολυχρόνη και τους συνεργάτες της, κ.κ. Γιώργο Τασούλα, Νίκη Λυράκη και Κατερίνα Σταυροπούλου, που συνέβαλαν στην υλοποίηση αυτής της προσπάθειας, καθώς και τον εκδότη κ. Θανάση Καστανιώτη.

Νίκος Σηφουνάκης

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ένα ταξίδι διακοπών, το καλοκαίρι του 1964, με οδήγησε, μαζί με τη γυναίκα μου, στο νησί της Σίφνου για πρώτη φορά. Εκεί γνωρίσαμε μερικούς αγγειοπλάστες και είχαμε την ευκαιρία να θαυμάσουμε την τεχνική τους. Εντύπωση προκαλούσε το γεγονός ότι δεν υπήρχαν μόνο μεμονωμένα εργαστήρια, αλλά σε ορισμένες περιοχές συναντούσε κανείς οικισμούς που περιλάμβαναν δέκα έως δεκαπέντε αγγειοπλαστεία. Ο μεγάλος αριθμός των εργαστηρίων (103), πολλά από τα οποία ήταν εγκαταλειμμένα και εν μέρει υπό κατάρρευση, καταμαρτυρούσε μια παράδοση χειροτεχνίας, παρόμοια της οποίας δεν ήταν γνωστή σε άλλα νησιά. Το μαράζωμα της χειροτεχνίας, οι καταρρεύσεις, καταδράσεις και η ανοικοδόμηση καινούργιων σπιτιών οδήγησαν στον αφανισμό αυτού του δείγματος αγροτικού-χειροτεχνικού πολιτισμού. Έτσι άρχισε να γεννιέται η σκέψη, μέσα από μια τεκμηριωμένη καταγραφή, να διατηρήσουμε αυτά που είχαν απομείνει και να κινήσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο το ενδιαφέρον του κόσμου για την υφιστάμενη κατάσταση.

Στην Καρλορούη, οι καθηγητές δρ Άρνολντ Τσίρα και Ρολφ Λέντερμπογκεν συνηγόρησαν υπέρ μιας τεκμηριωμένης καταγραφής των οικισμών αυτών και πρόσφεραν την υποστήριξή τους στα σχέδιά μου, γεγονός για το οποίο στο σημείο αυτό εκφράζω τις ευχαριστίες μου. Λυπούμαι ιδιαίτερα για το ότι ο αποθανών δάσκαλός μου Άρνολντ Τσίρα δεν πρόλαβε να ζήσει την ολοκλήρωση και πραγμάτωση της εργασίας αυτής. Ευχαριστώ τον καθηγητή κ. Λέντερμπογκεν για την ιδιαίτερη προσφορά του στην εργασία αυτή και για τη δυνατότητα που παρέσχε να διεκπεραιωθεί η τελευταία στο πλαίσιο της έδρας των Βασιικών Αρχών της Αρχιτεκτονικής. Ο ίδιος επίσης έθεσε το αίτημα να αναλάβει την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή και τα οδοιπορικά έξοδα για το ερευνητικό αυτό σχέδιο η Γερμανική Ερευνητική Κοινότητα, η οποία και χρηματοδότησε τρία από τα ταξίδια, ενώ ακόμη, μετά το θάνατο του καθηγητή Τσίρα, ανέλαβε τη βασική εισήγηση για την εργασία αυτή.

Εκφράζω τις ευχαριστίες μου στον καθηγητή δρα Ρόλαντ Χάμπε, ο οποίος με τις χρήσιμες συμβουλές του με βοήθησε να ξεπεράσω τις αρχικές δυσκολίες και παρακολούθησε με ενδιαφέρον και διόρθωσε την εργασία μου. Για τις πολύτιμες κατευθύνσεις και διορθώσεις του στην εργασία μου ευχαριστώ ιδιαίτερα τον καθηγητή δρα Βίλχελμ Χόφμαν, ο οποίος γνωρίζει τη Σίφνο από προσωπική εμπειρία.

Μετά από μια προκαταρκτική διερευνητική επίσκεψη το καλοκαίρι του 1965, κατά την οποία επισημάνθηκε το 80% περίπου των υφιστάμενων αγγειοπλαστείων (ταικαλαργιών), ακολούθησαν συστηματικές μελέτες το καλοκαίρι του 1966, την άνοιξη του 1969 και το φθινόπωρο του 1970, κατά τη διάρκεια των οποίων έγινε η καταγραφή των επιμετρήσεων όλων των υπάρχοντων αγγειοπλαστείων και αγγειοπλαστικών οικισμών, καθώς επίσης και η φωτογραφική τους αποτύπωση. Για τη συνεργασία του στα ταξίδια αυτά ευχαριστώ ιδιαίτερω τον υποψήφιο (τότε) αρχιτέκτονα Κλάους Νόλεν, συνοδό μου σε τρία ταξίδια, καθώς επίσης και τους υποψήφιους (τότε) αρχιτέκτονες Ράινερ Μπαλς, Μιχάλη Καλογιαννίδη, Γκίντερ Μάντερ, Ίσμπραντ Πένερ, Κλάους Ζόργκενφραϊ και, τέλος, τον Βάλτερ Φος, αναντικατάστατο αρωγό σε κάθε είδους πρόβλημα.

Στην Αθήνα τη βοήθειά τους μου πρόσφεραν οι αρχιτέκτονες Άρης Κωνσταντινίδης, ο καθηγητής δρ

Αντώνης Κριεζής και ο δρ Ιωάννης Μιχαήλ. Πολύτιμες υποδείξεις μου έκαναν ο καθηγητής της Λαογραφίας Γεώργιος Α. Μέγας και ο καθηγητής Γεώργιος Σπυριδάκης. Το ίδιο και ο κ. Σίμος Συμεωνίδης, ο οποίος μου έδωσε πολλές πληροφορίες για τη Σίφνο και ιδιαίτερα για την τέχνη της κεραμοποιίας και την ιστορική της διαδρομή. Τον κ. Τσεκόνι, εκπρόσωπο του Εθνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας (ΕΟΕΧ) στη Σίφνο, καθώς επίσης και τον ίδιο τον Οργανισμό, τους ευχαριστώ για τις πληροφορίες και τις φωτογραφίες τις οποίες μου διέθεσαν αφιλοκερδώς.

Ευχαριστώ τον καθηγητή Άντολφ Μπάγερ, ο οποίος πρόσφερε με γενναιοδωρία το ινστιτούτο του για την επεξεργασία των φωτογραφιών' γι' αυτή την τελευταία ευχαριστώ τους κ.κ. Γκέρχαρντ Βίντεμαν και Γέργκ Μπόνιτς. Την κα Ροζβίτα Σόιερμαν ευχαριστώ για την επιμελημένη δακτυλογραφική της εργασία.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ αξίζει στη γυναίκα μου, για την ανιδιοτελή της συνεισφορά στην επιτυχία της εργασίας μου. Η αντίληψή της για πρόσωπα και πράγματα συνέβαλε σε σημαντικές διαπιστώσεις και εμπειρίες.

Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω όλους τους αγγειοπλάστες που ζουν στη Σίφνο για τη φιλική τους διάθεση και την προθυμία τους, καθώς επίσης και για το ενδιαφέρον που έδειξαν για την εργασία μου, και την εμπιστοσύνη με την οποία με περιέβαλαν. Αυτοί και πολλοί άλλοι Σίφνιοι, ιδιαίτερα η οικογένεια Γεώργιου Καμπουράκη στις Καμάρες, συντέλεσαν ώστε η Σίφνος να χαρακτηί στη μνήμη μας ως μια ανεπανάλητη εμπειρία.

Καρλορούη, φθινόπωρο 1971

Φρίντριχ Χρίστοφ Βάγκνερ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Το πρωτότυπο της έκδοσης της διδακτορικής αυτής διατριβής βρίσκεται στο Τμήμα της Αρχιτεκτονικής στην Ανώτατη Τεχνική Σχολή της Καρλορούης. Σε αυτήν περιέχονται όλα τα σχέδια σε κλίμακα 1:1.000 και 1:100, καθώς επίσης και ολοσέλιδες φωτογραφίες (28 x 28 εκ.). Εκτός αυτών περιέχει μια υπό μορφή πινάκων στοιχειοθέτηση της δομικής κατάστασης που παρουσίαζε το κάθε εργαστήριο αγγειοπλαστικής. Η αρίθμηση των πινάκων και των απεικονίσεων τροποποιήθηκε κατά την έκδοση της εργασίας.

Ο Κλάους Νόλεν είναι ο φωτογράφος των πινάκων 7, 9, 9, 7, 43, 3 και 4, 44, 1 και 2, 65, 1, 3, 4, 5 και 7, ενώ στον Βάλτερ Φος οφείλονται οι φωτογραφίες στους πίνακες 8, 13, 1, 3 και 4, 20, 3, 4 και 8, 66, 3, 4 και 6.

Τα σκίτσα με μολύβι και σινική μελάνη έγιναν από το συγγραφέα κατά τα έτη 1964, 1965 και 1969.

Τα τοπογραφικά σχέδια των οικισμών Πλατύς Γιαλός και Βαθύ, όπως επίσης και ένας χάρτης του νησιού σε κλίμακα 1:25.000 είναι προσαρτημένα αυτόνομα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με την εργασία μου αυτή για τους οικισμούς αγγειοπλαστών της Σίφνου επιθυμώ να αποσαφηνίσω την αλληλεξάρτηση περιβάλλοντος, τρόπου ζωής και οικονομικής διαχείρισης, καθώς και οικιστικής μορφής, παραθέτοντας ένα ολοκληρωμένο παράδειγμα. Οι αλληλεξαρτήσεις αυτές διαμορφώνουν το υπόβαθρο για τη δημιουργία της αρχιτεκτονικής, ενώ θα πρέπει επίσης να συνιστούν σημείο αναφοράς για τη μελέτη της. Αποκλειστικά αισθητικά κριτήρια δεν επαρκούν. Ένας ευρύτερος τρόπος θεώρησης και προσέγγισης είναι αυτός που μας επιτρέπει να αντιληφθούμε τις κτηριακές εγκαταστάσεις και τους οικισμούς ως αρχιτεκτονική έκφραση και να συνειδητοποιήσουμε την πολιτιστική τους αξία.

Η επιλεγμένη περιοχή των αγγειοπλαστικών οικισμών της Σίφνου εξακολουθεί ακόμη και σήμερα να αποτελεί ένα δείγμα με το οποίο μπορούμε να μελετήσουμε την αλληλεξάρτηση μεταξύ αρχιτεκτονικής, περιβάλλοντος, τρόπου ζωής και οικονομικής διαχείρισης. Οι παράγοντες οι οποίοι ασκούν κάποια επίδραση στους προαναφερόμενους επιμέρους τομείς είναι απλοί, ενώ η αλληλεξάρτησή τους αναγνωρίσιμη.

Τα σημερινά απομεινάρια, τα οποία φανερώνουν ακόμη την τελευταία άνθηση της αγγειοπλαστικής τέχνης στη Σίφνο πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μας επιτρέπουν επίσης να διαμορφώσουμε μια ικανοποιητική εικόνα του περιβάλλοντος, του τρόπου ζωής και της οικονομίας, καθώς και της οικιστικής μορφολογίας. Οι συνθήκες έχουν από τότε μεταβληθεί με ταχύ ρυθμό. Το 1966 λειτουργούσαν ακόμη 17 από τα 103 αγγειοπλαστεία, το 1971 μόλις 14. Δυστυχώς σε λίγα μόλις χρόνια δεν θα διακρίνονται πλέον οι παράγοντες και οι συνθήκες που διαμόρφωσαν και ανέδειξαν τους αγγειοπλαστικούς αυτούς οικισμούς. Οι δομικές μαρτυρίες, πλην ελαχίστων μόνο εξαιρέσεων, θα εξαφανιστούν. Στις τοπογραφικές και φωτογραφικές αποτυπώσεις απεικονίζεται η κατάσταση η οποία αντιστοιχεί στην τελευταία περίοδο ακμής της αγγειοπλαστικής χειροτεχνίας στη Σίφνο, κατά την περίοδο μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων. Το υλικό αυτό ταξινομήθηκε κατά τρόπο που να μπορεί κανείς να παρακολουθήσει τις εξελίξεις, με παράλληλη παροχή σημείων αναφοράς για τη χρονολόγηση.

Οικιστική έρευνα

Η πρώτη αφορμή για την έρευνα περί κτισμάτων και οικισμών δόθηκε στη Γερμανία γύρω στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Ο σύμβουλος αρχείου Γκέοργκ Λάντσαου εξέφρασε το 1855, κατά την επίσημη συγκέντρωση των Γερμανικών Συλλόγων Ιστορίας και Αρχαιολογίας στην Ουλμ, για πρώτη φορά, την ανάγκη έναρξης μιας συστηματικής έρευνας του λαογραφικού πολιτισμού σε όλες τις περιοχές της Γερμανίας.¹ Κατ' αυτόν τον τρόπο θεμελιώθηκε η οικιστική έρευνα, η οποία αρχικά στράφηκε στη γερμανική αγροτική κατοικία.

1. Ο Λάντσαου κατέθεσε αίτηση να ζητηθεί από τους συμβεβλημένους συλλόγους να προχωρήσουν στη σχετική έρευνα. Ως «ειδικά αντικείμενα» χαρακτήρισε ακολούθως το αγρόκτημα: οίκημα και εργαστήριο, διαρρύθμιση και εξοπλισμό, εσωτερικούς χώρους και κατασκευή. Βλ. *Τεύχος ανταπόκρισης της Ένωσης Γερμανικών Συλλόγων Ιστορίας και Αρχαιολογίας* 4, αριθ. 3, σ. 36 κ.επ.

Γύρω στην αλλαγή του αιώνα, πολλοί αρχιτέκτονες εκδήλωσαν έντονο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό, άρχισαν να απομακρύνονται από τα ιστορικά μορφολογικά στυλ και να ανακαλύπτουν την ομορφιά των απλών, ανώνυμων κτισμάτων στην πόλη και στην ύπαιθρο, τα οποία δεν ήταν δυνατόν να υπαχθούν σε κάποιο συγκεκριμένο ιστορικό αρχιτεκτονικό ύφος. Επάνω τους ήταν αποτυπωμένο το κλίμα, το διαθέσιμο κατασκευαστικό υλικό, η παράδοση, η χειροτεχνική επιδεξιότητα και ο τρόπος οικονομικής διαχείρισης που είχαν αναπτύξει οι κάτοικοι. Έως σήμερα έχει δημοσιευτεί ένα πλήθος εργασιών περί αγροτικών και αστικών κατοικιών στον ευρωπαϊκό και ευρύτερο χώρο.²

Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, διάφοροι συγγραφείς ασχολήθηκαν στο έργο τους με τις κατοικίες και τους οικισμούς στο χώρο της Μεσογείου.³ Οι μελέτες για τα ελληνικά σπίτια και την ελληνική λαϊκή αρχιτεκτονική συνεχίζονται σήμερα στα Πανεπιστήμια Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Για την αρχιτεκτονική των Κυκλάδων ειδικότερα έγραψαν οι: Β. Βαφειάδης (1938), Γ. Λυγίζος (1943) και Κ. Παπός (1957).⁴

Μια ιδιαίτερα διαφωτιστική μελέτη για τη νησιωτική αρχιτεκτονική του χώρου της Μεσογείου δημοσίευσε το 1959 ο Ε. Χάινριχ.⁵ Την έκφραση «νησιωτική αρχιτεκτονική» την υιοθέτησε από τον Πέτεριχ.⁶ Πριν από αυτόν χρησιμοποίησε ο Λυγίζος τον όρο «νησιωτική αρχιτεκτονική», υποδηλώνοντας την αρχιτεκτονική των Κυκλάδων. Ο Χάινριχ πέτυχε να εντάξει την αρχιτεκτονική αυτή σε ένα ευρύτερο φάσμα. Ανακάλυψε την ομοιότητα του τρόπου δόμησης της νησιωτικής αυτής αρχιτεκτονικής με εκείνον που απαντάται στα παλαιότερα στρώματα όλων σχεδόν των ανασκαφών στην Εγγύς Ανατολή και τον ονόμασε «συγκολλητικό τρόπο δόμησης».⁷

Ο όρος «συγκόλληση» (Agglutination) έχει στην ιατρική συνήθως την έννοια της συγκόλλησης ή συνένωσης κυττάρων. Με τη μεταφορά του στον τρόπο κατασκευής, ο όρος αυτός αποκτά την έννοια

Συγκολλητικός τρόπος
δόμησης

2. Βλ. βιβλιογραφία στο Κ.Α. SOMMER: *Bauernhausbibliographie*, Leipzig 1944 (κατάλογος συγγραμμάτων για το έργο *Haus und Hof deutscher Bauern*). Βιβλιογραφία στο Τ. YOSHIDA: *Das japanische Wohnhaus*, Berlin, 1935. Επίσης ελληνής αναφορά πηγών γίνεται στο βιβλίο του Β. RUDOLFSKY: *Architecture without Architects*, New York, 1965. Η ΜΥΘΗΣΙΟΥ: *Das englische Haus*, 3 τόμοι, 1904. Η σειρά *Das Bauernhaus im deutschen Reich und in seinen Grenzgebieten*, η οποία ξεκίνησε το 1906, συνεχίστηκε το 1940 με τον τίτλο *Haus und Hof deutscher Bauern*. Σήμερα εξακολουθεί να εκδίδεται ως σειρά τευχών με τον τίτλο *Bauernhofaufmasse* από την Υπηρεσία Προστασίας Κτηρίων στην Τοπογραφική Ομοσπονδία της Βεσφαλίας-Λίπε. Ένας κατάλογος βιβλιογραφίας αναφορικά με τη μελέτη της γερμανικής κατοικίας δημοσιεύεται στο *Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde*, τεύχη 15, 16 και 17.

3. Βλ. βιβλιογραφία στο Γ.Α. ΜΕΓΑΣ: *The Greek House, its Evolution and its Relation to the Houses of the other Balkan Peoples*, Athens, 1951. Επίσης στο *Bibliografia degli Casa rurale Italiana*, Firenze, 1968.

4. V. VAFIADIS: *Städte auf den Kykladen*, διδακτ. διατρ. στην Ανώτατη Τεχνική Σχολή του Βερολίνου, 1938. Γ. ΛΥΓΙΖΟΣ: *Ελληνική νησιωτική αρχιτεκτονική*, Αθήνα, 1943. C. PAPAN: *L' Urbanisme et l' Architecture Populaire dans les Cyclades*, Paris, 1957.

5. E. HEINRICH: Die Inselarchitektur des Mittelmeergebietes στο *Archäologischer Anzeiger*, 1958, στήλες 90-134.

6. E. PETERICH, J. RAST: *Griechenland, ein kleiner Führer*, Olten-Freiburg, 1956, σ. 215, 220, 373 κ.επ.

7. Την έκφραση χρησιμοποίησε πρώτος ο Ε. EGLI, ο οποίος στο βιβλίο του *Sinan, der Baumeister osmanischer Zeit*, 1954, δίνει μια πολύ καλή περιγραφή της διαδικασίας συγκόλλησης.

της συνένωσης χώρων και κύβων υπό μορφή κυττάρων. Τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής στη Σίφνο ανήκουν στα κτίσματα εκείνα τα οποία ο Χάινριχ έχει χαρακτηρίσει «πρόσφατες» συγκολλητικές κατασκευές.⁸ Αυτά είναι κτίσματα τα οποία κατοικούνται ακόμη και σήμερα, ανήκουν όμως στην παλιά παράδοση. Οι Γ. Σμιτ και Β. Λούντβιχ συνέχισαν τις έρευνες σχετικά με το συγκολλητικό τρόπο κατασκευής στην Εγγύς Ανατολή και στον Ιταλικό χώρο της Μεσογείου.⁹

Το χαρακτηριστικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής αυτής είναι οι μικρές κυβικές χωρικές μονάδες, οι οποίες προσθετικά συνθέτουν κτηριακά συγκροτήματα και χωριά. Συχνά διαθέτουν περισσότερους του ενός ορόφους και καλύπτονται από επίπεδη στέγη αργίλου ή από κτιστό θόλο. Το περίγραμμα της κάτοψης είναι ακανόνιστο.

Η ιστορική εξέλιξη της αρχιτεκτονικής αυτής μορφής στο χώρο της Μεσογείου δεν έχει ακόμη έως σήμερα αποσαφηνιστεί απόλυτα. Ο Ε. Χάινριχ θεμελιώνει με μερικά παραδείγματα την εικασία ότι ο συγκεκριμένος τρόπος δόμησης εξαπλώθηκε από τη Μεσοποταμία μέσω της Ανατολής και προς τη Δύση, τονίζοντας μάλιστα ότι αποτελεί μια αρχέγονη μορφή δόμησης, ενώ δεν αποκλείει η ανάπτυξή του να συντελέστηκε αυτόνομα σε διάφορα σημεία της γης, υπό παρόμοιες κλιματικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές και τεχνικές συνθήκες, άποψη την οποία ο Σμιτ υποστηρίζει με θέρμη.

Την έκφραση «ανώνυμη αρχιτεκτονική» τη δανείστηκε από άλλους συγγραφείς. Δεν παρέχει ακόμη κάποια ακριβή εικόνα, στη διάρκεια των τελευταίων δέκα ετών, ωστόσο, χρησιμοποιείται όλο και συχνότερα για να χαρακτηρίσει μια προβληματική στην ταξινόμησή της μορφή της αρχιτεκτονικής. Οι αρχιτεκτονικές μορφές, εκτός των καθορισμένων αρχιτεκτονικών ρυθμών, πιλοφορούνται ποικιλοτρόπως: *Namenlose Architektur* (αρχιτεκτονική χωρίς όνομα) – στην αλλαγή του αιώνα – *Volksarchitektur* (λαϊκή αρχιτεκτονική) – πριν και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο – *Αρχιτεκτονική λαϊκή – 1947 – Architettura spontanea* (αυθόρμητη αρχιτεκτονική) – 1951 – *Anonymous Architecture* (αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες) – 1957 – *Anonyme Bauen* (ανώνυμη οικοδόμηση) – 1961 – *elementare Architektur* (στοιχειώδης αρχιτεκτονική) – χωρίς χρονολογία – *Architecture without Architects* (αρχιτεκτονική χωρίς αρχιτέκτονες) – 1965.

Έγινε μια προσπάθεια, ώστε να βρεθεί ένας όρος ο οποίος θα προσδιόριζε τη διαφορά ως προς την αρχιτεκτονική ενός συγκεκριμένου ρυθμού. Η αδυναμία ταξινόμησης της αρχιτεκτονικής

8. E. HEINRICH, βλ. υποσημ. 5, στήλη 96: «Έως ότου εξεταστεί επαρκώς το σύμπλεγμα, θα πρέπει ο όρος να χρησιμοποιείται μόνο για το κτίσμα με ακανόνιστο περίγραμμα, που συγκροτείται λιγότερο ή περισσότερο εμφανώς από κυβοειδείς χώρους. Στην περίπτωση που το περίγραμμα είναι συμμετρικό, τότε μιλούμε για "συμμετρικό" στοιχείο συγκόλλησης. "Πρόσφατα" στοιχεία συγκόλλησης ονομάζω τα κτίσματα εκείνα τα οποία κατοικούνται ακόμη και σήμερα, παραμένουν όμως στην παλιά παράδοση. Αντίθετα, ονομάζω "σύγχρονα" εκείνα τα οποία μιλούνται συνειδητά τον παλιό τρόπο κατασκευής, καθώς και κάποια άλλα νέα οικοδομήματα, τα οποία δημιουργήθηκαν τον τελευταίο καιρό σε πολλές περιοχές της Ευρώπης και της Αμερικής, προφανώς χωρίς ενσυνείδητη σύνδεση με το παρελθόν».

9. J. SCHMIDT: *Die agglutinierende Bauweise im Zweistromland und in Syrien*, διδακτ. διατρ. στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, 1963. W. LUDWIG: *Die agglutinierende Bauweise im italienischen Mittelmeerraum*, διδακτ. διατρ. στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, 1970.

αυτής και εξακριβωσης των ριζών της αποτελεί οπωσδήποτε το λόγο για τον οποίο η έκφραση «ανώνυμη αρχιτεκτονική» εξακολουθεί να χρησιμοποιείται από τους περισσότερους συγγραφείς χωρίς περαιτέρω διερεύνηση. Η ουσία καταρχάς είναι ότι πρόκειται για «αρχιτεκτονική» και όχι για «ανοικοδόμηση», καθώς τα οικοδομήματα αυτά παρουσιάζουν μια απόλυτα διαμορφωμένη εικόνα όχι μόνο σε ό,τι αφορά στην τεχνική και φυσική πλευρά του έργου, αλλά και στον κοινωνικό και συμβολικό του χαρακτήρα, ενώ διακρίνεται ξεκάθαρα η βούληση σχεδιασμού.

Τον όρο «ανώνυμη αρχιτεκτονική» χρησιμοποίησε με την έννοια αυτή η Σίμπιλ Μόχολυ Νάγκυ (1957) για πρώτη φορά στον τίτλο του βιβλίου της που αφορούσε σε παλιά σπίτια και οικισμούς της Βόρειας Αμερικής.¹⁰ Με τον όρο αυτό εννοεί την αρχιτεκτονική που ενσαρκώνει την «ανεπίσημη» ζωή μιας ομάδας, σε αντίθεση με την «επίσημη», η οποία εκφράζεται με τους διάφορους αρχιτεκτονικούς ρυθμούς των δομικών κατασκευών. Όπως υποστηρίζει, οι δημιουργοί της –και αρχιτέκτονες– στη δουλειά τους είχαν ως αποκλειστικό γνώμονα τον άνθρωπο. Για το λόγο αυτό, η αρχιτεκτονική αυτή είναι αληθινή, γνήσια, αλλά και καλαίσθητη. «Ο αρχιτέκτονας του σήμερα», αναφέρει, «πρέπει να δημιουργήσει μια "ανώνυμη αρχιτεκτονική" για την ανώνυμη κοινωνία της βιομηχανικής εποχής».¹¹

Την ίδια έκφραση «ανώνυμη αρχιτεκτονική» ταυτίζει η Τράουντλ Βίντμπρεχτινγκερ-Κέτερερ (1961)¹² με την αλήθεια και τον ανθρωπισμό στην αρχιτεκτονική. «Η αρχιτεκτονική εδώ είναι η ενσάρκωση της ίδιας της ζωής μέσα στο χώρο», γράφει η συγγραφέας, «είναι το κέλυφος, μέσα στο οποίο βρισκόμαστε, όπως ο πυρήνας στο περιβλήμα του. Εκπληρώνει όλα τα καθήκοντά της».¹³ Η αρχιτεκτονική αυτή αντιστοιχεί, κατά τη γνώμη της, σε μια πραγματική ανάταση της «ζωής». Μπορεί κανείς να την ονομάσει «ανώνυμη», «διότι οι αξίες της είναι ευρύτερα αποδεκτές, προσιτές και κατανοητές στον καθένα», καθώς επίσης επειδή το σημαντικό εδώ δεν είναι το όνομα του εκάστοτε δημιουργού, αλλά «οι βαθύτερες δυνάμεις οι οποίες διαμόρφωσαν την αρχιτεκτονική αυτή».

Μια άλλη σκιαγράφηση του θέματος επικύρωσε ο αρχιτέκτονας Άρης Κωνσταντινίδης (1947) στην Αθήνα. Δημοσίευσε πολλά βιβλία και άρθρα,¹⁴ ενώ το 1966 παρουσίασε στην Αθήνα την έκθεση «ανώνυμη αρχιτεκτονική».

Ο Κωνσταντινίδης επισημαίνει το γεγονός ότι πολλά παλιά κτήρια είναι «σύγχρονα», καθώς επίσης και ότι δεν είναι αποκλειστικά και μόνο τα τεχνικά μέσα αποφασιστικής σημασίας για μια έγκυρη αρχιτεκτονική προσέγγιση, αλλά και οι πνευματικές προϋποθέσεις. Κάνει λόγο για αλήθεια και γνη-

10. S. MOHOLY NAGY: *Native Genius in Anonymous Architecture*, New York, 1957.

11. S. MOHOLY NAGY: βλ. σημ. 10, σ. 23.

12. T. WINDBRECHTINGER-KETTERER: Άρθρο στο *Anonymes Bauen Nordburgenland*, εκδ. R. Rainer, Salzburg, 1961, σ. 80-81.

13. T. WINDBRECHTINGER-KETTERER: «Είναι απαραίτητο να κατανοήσουμε τις εσωτερικές αξίες της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και να συνδεθούμε εκ νέου με αυτές» στο *Detail*, τεύχ. 1, 1964, σ. 2.

14. Α. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ: *Δύο «Χωριά» απ' τη Μύκονο*, Αθήνα, 1947. *Σωκλήσια της Μυκόνου*, Αθήνα, 1953. *Τα παλαιά αθηναϊκά σπίτια*, Αθήνα, 1950. «Κάθε παλαιό οικοδόμημα σχετίζεται με τα δικά μας προβλήματα» στο *Detail*, τεύχ. 1, 1964, σ. 2.

σιότητα στην αρχιτεκτονική και αναφέρει: «Μιλώ λοιπόν περισσότερο για το πνεύμα των παλαιότερων κτισμάτων, το οποίο διακρίνω σαφέστατα στα δημιουργήματα της "ανώνυμης αρχιτεκτονικής", τα οποία υποδηλώνουν ξεκάθαρα το πολιτιστικό επίπεδο και την πνευματική τάση των διαφόρων περιόδων. Εννοώ τις βαθύτερες εκείνες δυνάμεις, οι οποίες σε οποιοσδήποτε κλιματολογικές συνθήκες, σε κάθε λαό και σε κάθε εποχή έδωσαν μορφή στην ουσία της ζωής. Είναι σαφές ότι εμείς σήμερα βλέπουμε ή αναζητούμε στα παλιά χρόνια αυτό το οποίο έχουμε ανάγκη σήμερα... αυτό το βρίσκουμε όμως στο "ανώνυμο" έργο όλων των εποχών, διότι αυτό το ανώνυμο απεικονίζει την αλήθεια, μέσω του υλικού και της τεχνικής να διαμορφώνεται ένας χώρος, να ζωντανεύει ένας οργανισμός».¹⁵

Στην Ένατη Τριενάλε στο Μιλάνο παρουσιάστηκε το 1951 μία έκθεση με τον τίτλο «Architettura spontanea» στον ιταλικό χώρο.¹⁶ Με τον τρόπο αυτό, για πρώτη φορά μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το συγκεκριμένο θέμα γίνεται ευρύτερα γνωστό.

Η έκφραση «ανώνυμη οικοδομική» χρησιμοποιήθηκε από τον Ρόλαντ Ράινερ (1961) στο βιβλίο του με αντικείμενο το Μπούργκενλαντ.¹⁷ Σε αυτό τονίζει το ευεργετικό ανθρώπινο μέτρο και την έντονα ορατή ύπαρξη ενός συνόλου κανόνων.

Την ίδια περίπου εποχή, ο Γ. Άμπραχαμ χρησιμοποιεί τη διατύπωση «στοιχειακή αρχιτεκτονική» (elementare Architektur), την οποία και επεξηγεί με όρους όπως «δικαίωση δομικού έργου» και «διαυγής κατασκευή».¹⁸

Ο Μπέρνχαρντ Ρουντόφσκυ πέτυχε μια συγκεντρωτική παρουσίαση «ανώνυμης» αρχιτεκτονικής από όλα τα μέρη του κόσμου με μία έκθεση στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης, το 1965, με τον τίτλο «Architecture without Architects».¹⁹ Αυτό τον αντιφατικό τίτλο θα πρέπει να τον θεωρήσουμε πρόκληση και δεν αποτελεί βοήθημα για την αποσαφήνιση του ζητήματος. Η σπάνια χρησιμοποιούμενη επίσης έκφραση «πρωτόγονη» (primitive) αρχιτεκτονική δεν ευσταθεί και δημιουργεί εσφαλμένες αντιλήψεις.

Τα προαναφερθέντα αποσπάσματα από τη σχετική βιβλιογραφία σκιαγραφούν τον όρο «ανώνυμη» πολύ γενικά. Θα πρέπει να εξετάσουμε τι εννοείται εδώ με τη λέξη «ανώνυμη», καθώς επίσης και ποιες είναι οι «βαθύτερες δυνάμεις, οι οποίες διαμόρφωσαν αυτή την αρχιτεκτονική». Στη συνέχεια θα πρέπει να αναρωτηθούμε κατά πόσο ο όρος «ανώνυμη» είναι δόκιμος για το χαρακτηρισμό αυτών των εννοιών.

Ανώνυμη σημαίνει καταρχάς ότι ο δημιουργός του έργου είναι άγνωστος. Η ανώνυμη αρχιτεκτονική δεν έχει κανέναν προσωπικά γνωστό δημιουργό, εντολοδότη ή και αρχιτέκτονα. Οι δημιουργοί της είναι πολλοί και μέσα από μια μακρόχρονη πορεία και κάτω από διαφορετικές συνθήκες κα-

15. A. KONSTANDINIDIS: *Heutige Architektur und Anonymes Bauen* στο *Baumeister*, τεύχ. 4, 1965, σ. 416 και 418.

16. Κατάλογος της Ένατης Τριενάλε στο Μιλάνο, 1951, σ. 89-90 και 372-379.

17. R. RAINER (εκδ.): *Anonymes Bauen Nordburgenland*, Salzburg, 1961, σ. 5.

18. J. ABRAHAM: *Elementare Architektur*, Salzburg (x.p.), σ. 3.

19. B. RUDOLFSKY: Κατάλογος της έκθεσης «Architecture without Architects», New York, 1965.

τόρθωσαν να πετύχουν μια αρμονία και ισορροπία μεταξύ του περιεχομένου της ζωής και της δομικής μορφής. Η συμβολή του επιμέρους ατόμου ως ιδιοκτήτη και αρχιτέκτονα κατά κανόνα δεν είναι ανώνυμη και μαρτυρεί μια προσωπική βούληση σχεδιασμού, η οποία, ωστόσο, παραμένει προσκολλημένη στην παράδοση. Το κάθε αρχιτεκτονικό έργο δεν μπορεί να υπάρξει απομονωμένο. Δημιουργείται και ζει μαζί και ανάμεσα στα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα του περιβάλλοντός του.

«Ανώνυμη»

Με τη λέξη «ανώνυμη» προσδιορίζεται εδώ περαιτέρω η ευρύτερη αποδοχή και όχι η απουσία σημείων αναφοράς. Η «ανώνυμη» τέχνη σε κάθε εποχή αποτελεί για την αντίστοιχη κοινωνία την έγκυρη έκφραση των εμπειριών της ζωής, όπως, για παράδειγμα, είναι επίσης τα παραμύθια και τα δημοτικά τραγούδια. Το παλιό περνά από γενιά σε γενιά, καθεμία από τις οποίες το προσαρμόζει στις εμπειρίες της και το διατηρεί ζωντανό. Με τον όρο αυτό δεν υπονοείται η ανωνυμία μεταξύ οικοδομικής επιχείρησης και ενοικιαστή ή μεταξύ των επιμέρους ενοικιαστών σε πόλεις-δορυφόρους, όπως συμβαίνει με τη βορειοδυτική πλευρά της πόλης στη Φρανκφούρτη ή τη συνοικία Μερκ στο Βερολίνο.

Θα πρέπει αρχικά να παραμείνει ανοικτό το θέμα αν η λέξη «ανώνυμη» μπορεί να γίνει αποδεκτή με αυτό το εννοιολογικό περιεχόμενο, καθώς οφείλουμε να θέσουμε το ερώτημα κατά πόσο η μορφοποίηση, ακόμη και αν γίνεται ευρύτερα αποδεκτή, χάνει, μέσω της ιδιότητας της ανωνυμίας, κάτι ιδιαίτερα ουσιαστικό ως προς την έννοιά της, δηλαδή τη δεσμευτικότητά της.

Τέλος, με τον όρο «ανώνυμη» εννοείται και αυτό το οποίο σχηματίζεται έξω από μια ομάδα, ανεξέλεγκτα. Η ανωνυμία αυτή έχει δύο όψεις: Το στοιχείο του παιχνιδιού γίνεται ορατό στην αρχιτεκτονική που εφαρμόζεται σε χώρους που αφορούν στον ελεύθερο χρόνο ή στα προκίπια των κατοικιών, ενώ το στοιχείο της καταστροφής στην αρχιτεκτονική που συναντούμε στις εξεθλιωμένες συνοικίες αποτελεί έκφραση της παραμέλησης και της απόλυτης παραίτησης.

Εδώ αρχικά δεν υφίσταται καμία συνάφεια με την έκφραση «ανώνυμη», εκτός και αν συνδέει κανείς το ανεξέλεγκτο τέτοιας μορφής διαδικασιών μορφοποίησης με τον προαναφερόμενο όρο, συμπεριλαμβάνοντας μια μορφή δομικής κατασκευής η οποία παρουσιάζει μεγαλύτερη ακόμη δυσχέρεια ταξινόμησης απ' όση η αγροτική αρχιτεκτονική, και η οποία αποδίδεται μάλλον ορθότερα με το χαρακτηρισμό «τυχαία ανοικοδόμηση».

Η αρχιτεκτονική που διενεργείται από τους ειδικούς τεχνικούς παρουσιάζει μεν επίσης «ανώνυμα» στοιχεία με την έννοια που δίνουμε εμείς στον όρο, από την εποχή της ανακάλυψης του χάλυβα, ωστόσο αποτελεί μια τέτοιου βαθμού ιδιότητα και ειδική λειτουργία από εξειδικευμένα άτομα, ώστε δεν επιθυμώ να τη συμπεριλάβω στο υπό εξέταση θέμα.

«Ενσάρκωση της ίδιας της ζωής»

Η διατύπωση «ενσάρκωση της ίδιας της ζωής» περιγράφει αδρά μια διαδικασία η οποία χαρακτηρίζει κάθε μορφή αρχιτεκτονικής. Παρόλα αυτά, η ιδέα παραμένει χρήσιμη για την περιγραφή διαφόρων όψεων της «ανώνυμης» αρχιτεκτονικής. Η ζωή διέπεται από φάσεις δημιουργίας και κατάπτωσης, ανάπτυξης και συρρίκνωσης, μεταβολής και προσαρμογής, ανανέωσης και αποτυχίας, καθώς και από ολοένα και νέες επαναλήψεις. Η «ανώνυμη» αρχιτεκτονική παρουσιάζει προς αυτές τις φάσεις μια τέτοιου βαθμού αμεσότητα, που τα εν λόγω στοιχεία είναι ακριβώς αμέσως ορατά στην αρχιτεκτονική αυτή μορφή. Κάθε σημαντική κοινωνική ή οικονομική εξέλιξη εκφράζεται άμεσα μέσα

από μια μεταβολή του δομημένου περιβάλλοντος. Εδώ δεν αναφερόμαστε σε γενικούς, αλλά σε συγκεκριμένους παράγοντες της ζωής του ανθρώπου, οι θεμελιώδεις αρχές των οποίων διαμορφώνουν τις κοινωνικές σχέσεις και τη χρηματική εξασφάλιση. Το γεγονός ότι ζει κανείς σε μια κοινωνία η οποία έχει μια συγκεκριμένη ιστορία εκφράζεται μέσα από παραδοσιακές μορφές δόμησης. Το άτομο αισθάνεται την ανάγκη να διεκδικήσει και να εδραιώσει τη θέση του στην κοινωνία και με το κτίσμα του επιδιώκει να αποδείξει ποιος είναι και ποια είναι η θέση του σε αυτήν. Η παραδοσιακή, πάλι, μετριοφροσύνη του εξασφαλίζει την αυτοαναγνώριση. Κατά τον ίδιο τρόπο που ένα παλτό δεν ντύνει απλώς τον άνθρωπο, αλλά του προσδίδει και ένα συγκεκριμένο τύπο.

Οι θεωρητικές και πρακτικές μέθοδοι ανοικοδόμησης περνούν ως παράδοση από γενιά σε γενιά, ενώ ταυτόχρονα προσαρμόζονται στις δεδομένες συνθήκες. Οι χώροι και η λειτουργικότητά τους προσδιορίζονται με τους παραδοσιακούς τρόπους συμπεριφοράς, καθώς και με το εκάστοτε οικονομικό επίπεδο της οικογένειας. Η μεγάλη σημασία του οικονομικού επιπέδου μιας ομάδας, σε ό,τι αφορά στη μορφή των κατοικιών και του οικισμού τους, είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτη στις διάφορες μορφές της γεωργίας, της χειροτεχνίας, του εμπορίου, αλλά ακόμη και της απελπισίας που προκαλεί η ανεργία και η οποία αποτυπώνεται στις εξασθλιωμένες συνοικίες.

«Ανθρώπινο μέτρο»

Το «ανθρώπινο μέτρο» εκφράζεται διά του θεωρήματος ότι οι ικανότες αντίληψης και επικοινωνίας του ανθρώπου δεν απαιτούν προσεπικουρία, για να μπορεί να προσανατολιζέται. Οι εσωτερικοί χώροι είναι ανάλογοι προς τις σωματικές διαστάσεις και ο εξοπλισμός σε αποστάσεις προσιτές για τα μέλη του σώματος. Το σπίτι παρέχει ασφάλεια και άνεση, ελέγχεται εύκολα και διευκολύνει τον προσανατολισμό. Η ιδιωτική ζωή εξασφαλίζεται και προστατεύεται. Σε ημι-κοινόχρηστους χώρους, όπως είναι τα μπαλκόνια, οι αυλές, οι ενδιάμεσοι χώροι, τα μονοπάτια και οι κήποι, βρίσκεται κανείς σε οπτική επαφή με το γείτονα και ζει σε απόσταση φωνής από τους άλλους. Στους δημόσιους χώρους, σε δρόμους, πλατείες και αγορές, χρειάζεται κανείς να περπατήσει το πολύ δεκαπέντε λεπτά για να διασχίσει μια ευρύτερη εποπεύσιμη περιοχή. Μια έκταση είναι τότε εποπεύσιμη, όταν τα προσδιοριστικά της χαρακτηριστικά είναι χωρίς προσπάθεια ξεκάθαρα και αποτυπώνονται εύκολα, καθώς και όταν το σύνολο των κανόνων που τη διέπουν είναι ευδιάκριτο. Οι πρόσθετοι δρόμοι των πεζών βρίσκονται σε αναλογική σχέση προς τη σημασία τους: για να προσεγγίσει κανείς κάτι το ιδιαίτερο, θα πρέπει να είναι έτοιμος να καλύψει μεγάλες αποστάσεις.

«Οι βαθύτερες δυνάμεις οι οποίες διαμόρφωσαν αυτή την αρχιτεκτονική»

«Οι βαθύτερες δυνάμεις οι οποίες διαμόρφωσαν αυτή την αρχιτεκτονική» γίνονται κατανοητές ως το εξειδικευμένα «άνωνυμο» αυτής της αρχιτεκτονικής. Εννοούμε δημιουργικές δυνάμεις, δηλαδή πνευματικές δυνάμεις, και μάλιστα όχι αυτές του καθενός ατόμου αλλά εκείνες της ομάδας. Η έρευνα που ασχολείται με τη δημιουργικότητα και τη δυναμική της ομάδας εγκύπτει εδώ και λίγα μόλις χρόνια στις δημιουργικές διαδικασίες των ομάδων. Οι Γ. Χίντας και Μπ. Μπούντα (1972) συνοψίζουν τις έρευνές τους ως ακολούθως: «Η δημιουργικότητα στην ομάδα εκφράζεται λοιπόν εν μέρει από τη συλλογική δημιουργικότητα της ομάδας και εν μέρει από τις δημιουργικές επικοινωνιακές των μελών της ομάδας. Η δημιουργικότητα στην ομάδα συνιστά πάντα μια διαπροσωπική μορφή συμπεριφοράς, ένα ιδιότυπο είδος επικοινωνίας. Με την κλασική, παραδοσιακή δημιουργικότητα διαμοιράζονται από κοινού το σημαντικό ρόλο του υποσυνείδητου και του κόσμου της φαντασίας, την επι-

κοινωνιακή χρήση εικόνων και συμβόλων, καθώς και το αποτέλεσμα του έργου που επιτελούν και υπερβαίνει το μέσο όρο. Η δημιουργικότητα στο πλαίσιο της ομάδας απαιτεί, ωστόσο, μια διαφορετική ερμηνεία, σε αντίθεση προς την κρατούσα αντίληψη περί της δημιουργικότητας του καλλιτέχνη ή του επιστήμονα. Η ομαδική δημιουργικότητα δεν μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα κάποιας δομικής ιδιομορφίας, μιας διαταραχής, ενός συμπλέγματος της προσωπικότητας.²⁰

Για την ανάπτυξη «ανώνυμης» αρχιτεκτονικής, πολύ σημαντική είναι η «συλλογική δημιουργικότητα της ομάδας», καθώς αυτή επιτρέπει την αναγνώριση συμβόλων στην ομάδα, καθιερώνει αξίες και επιβάλλει μέτρο και σταθμά. Η σύνδεση των δομικών μορφών με κάποιο εννοιολογικό περιεχόμενο, η διαμόρφωση του δομικού σώματος, του επιμέρους δομικού μέλους και των διακοσμητικών στοιχείων βρίσκεται σε εξάρτηση από τις παραδόσεις και, κατά συνέπεια, από την κοινότητα η ζωοποιός ενέργεια, ωστόσο, παρέχεται από μεμονωμένα άτομα. Ο τρόπος με τον οποίο εξελίσσονται αυτές οι διαδικασίες, καθώς και αυτός με τον οποίο προσδιορίζουν τα δομικά σχήματα θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο της έρευνας περί δημιουργικότητας στο συγκεκριμένο τομέα.

Η χρήση της έκφρασης «ανώνυμη» για το χαρακτηρισμό της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής θα πρέπει εδώ, παρόλη τη δημοτικότητά της, να θεθεί υπό αμφισβήτηση.

Οι δυνάμεις δημιουργίας προέρχονται από πρόσωπα ή αποτελούν αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης της δημιουργικής βούλησης πολλών προσώπων. Η προέλευσή τους, κατά συνέπεια, δεν μπορεί να χαρακτηριστεί «ανώνυμη». Παρόλο που στις επιμέρους περιπτώσεις ο δημιουργός δεν είναι γνωστός, είναι, ωστόσο, γνωστή η ομάδα η οποία δημιούργησε την αρχιτεκτονική. Μέλη της ομάδας είναι, μεταξύ άλλων, γεωργοί, ψαράδες, έμποροι, αλλά και αγγειοπλάστες, οι οποίοι ζουν σε διαφορετικές γεωγραφικές και εθνικές περιοχές.

Το αποφασιστικής σημασίας ερώτημα είναι λοιπόν κατά πόσο η αρχιτεκτονική των αγγειοπλαστών της Σίφνου, για παράδειγμα, αποτελεί «αρχιτεκτονική» ή όχι. Κατά πόσο αυτή αποτελεί κάτι περισσότερο από ένα οικοδομικό έργο, από κάλυψη αυτονόπων φυσικών αναγκών.

Με τον όρο «αρχιτεκτονική» δηλώνεται εδώ εντελώς γενικά το διαμορφωμένο από τον άνθρωπο περιβάλλον. Η διαμόρφωση αυτή περιλαμβάνει τις τεχνικές δομικές διαδικασίες, τις φυσικές απαιτήσεις των χρηστών, όπως, για παράδειγμα, η αντοχή, η λειτουργικότητα, η παροχή προστασίας από το κρύο, τη ζέση, τη βροχή και τον άνεμο, καθώς επίσης και τις απαιτήσεις που βρίσκονται σε συνάρτηση με τα κοινωνικά δεδομένα και οι οποίες απορρέουν από τον ψυχισμό των χρηστών, όπως είναι το πρόγραμμα δόμησης και διαμόρφωσης των χώρων, οι δομικές μορφές, η αισθητική και συμβολική ποιότητα αυτού που δηλώνουν. Θα πρέπει λοιπόν να προσκομίσουμε αποδείξεις που θα επιβεβαιώνουν την άποψη ότι στην οικοδομική δραστηριότητα των αγγειοπλαστών διακρίνεται μια βούληση διαμόρφωσης, ότι αυτή ενσαρκώνει ιδανικές αξίες και περικλείει την έκφραση ενός ολοκληρωμένου του ανθρώπινου βίου.

Με την άποψη αυτή, ότι δηλαδή η προσκόμιση αυτών των αποδείξεων είναι εφικτή, βρίσκομαι σε α-

20. G. HIDAS, B. BUDA: Beiträge zur Frage der Kreativität in der Gruppenpsychotherapie στο *Gruppendynamik der Kreativität*, εκδόσεις G. Ammon, Berlin, 1972, σ. 119.

ντίθεση με μία αντίστοιχη, η οποία εκφράζεται από τον Κρ. Νόρμπεργκ-Σουλτς. Ο τελευταίος κάνει λόγο περί «ανώνυμης» και «πρωτόγονης» οικοδόμησης και αποδίδει την προέλευσή της σε «εντελώς διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις» από εκείνες της συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής. Τις «διαφορετικές κοινωνικές καταστάσεις» τις προσδιορίζει με το σκεπτικό ότι αυτές δεν εμπιρεύουν το αποφασιστικό για το δικό του ορισμό της αρχιτεκτονικής σύστημα συμβόλων της τέχνης.²¹

Οι απόψεις του δείχνουν μια παραμέληση της θρησκείας ως του σημαντικότερου συστήματος συμβόλων, καθώς και έναν περιορισμό του νοηματικού εύρους του όρου «σύμβολο». Το σύμβολο, κατά την αντίληψή του, αποτελεί ένα σημείο-αξία, υπό την έννοια ότι το σημείο αυτό, μέσα στο πλαίσιο ενός επικοινωνιακού συστήματος, παριστά και πραγματεύεται αξίες.

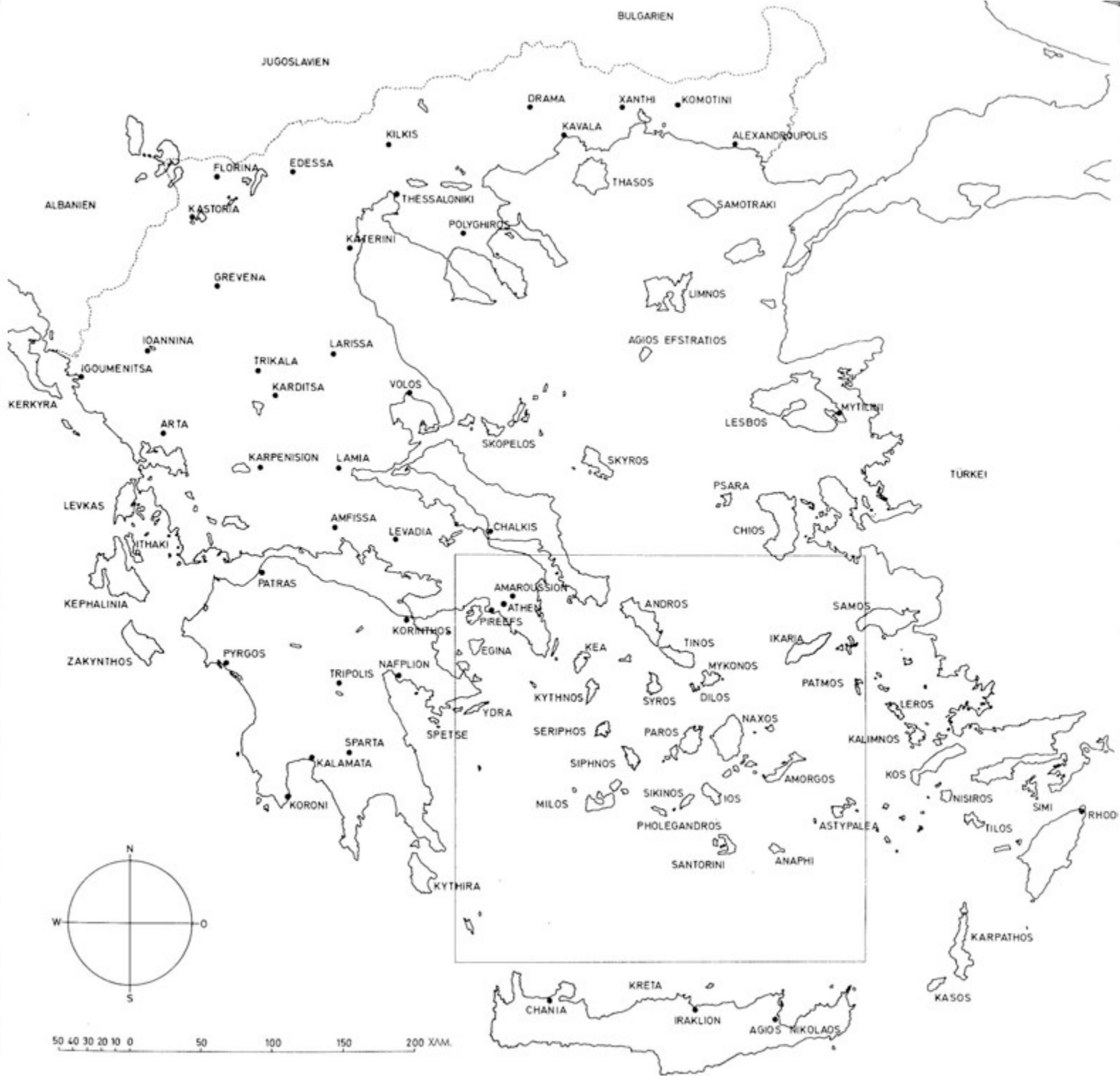
Θεωρώ ότι συντάσσομαι με τα πορίσματα της νέας έρευνας περί συμβόλων, όταν στην παραπάνω αντίληψη αντιπαραθέτω το σύμβολο ως σημείο-αποτέλεσμα, το οποίο εκφράζει μεταφορικά το προϊόν της συμβολιζόμενης πραγματικότητας. Αυτή η μορφή συμβολικής παράστασης είναι ζωντανή σε κάθε λαό και μαρτυρεί ότι η διαμόρφωση συμβόλων είναι στενά συνδεδεμένη με τη διαπίστωση σύγχρονων αληθειών. Τέτοιας μορφής συμβολικά συστήματα έχουν πάντα θρησκευτικό χαρακτήρα.²² Εμπιρεύουν όλες τις δραστηριότητες της ζωής και ειδικότερα τις δημιουργικές δραστηριότητες μορφοποίησης, δηλαδή και τα συστήματα συμβόλων της τέχνης. Κατά συνέπεια, δεν βλέπω κανένα λόγο να διαχωρίσω την προέλευση της «ανώνυμης» αρχιτεκτονικής από την προέλευση της «στιλιστικής αρχιτεκτονικής». Η διερεύνηση των ζητημάτων αυτών θα πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο της θεωρίας της αρχιτεκτονικής και δεν είναι δυνατόν να εγκύψει σε αυτά η παρούσα εργασία.

Στην προκείμενη εργασία, που αναφέρεται σε έναν αυστηρά προσδιοριζόμενο χώρο, δηλαδή στη νήσο Σίφνο των Κυκλάδων, περιέχεται μια ιστορική επισκόπηση, περιγράφεται η γεωγραφική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση και αναλύεται η διαμόρφωση καθενός οικισμού της επαγγελματικής ομάδας των αγγειοπλαστών. Κοντολογίς, με την εργασία αυτή αποκαλύπτεται ότι στη συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται για μορφή αρχιτεκτονικής και ότι το δημιουργικό κίνητρο μιας επαγγελματικής ομάδας κατέληξε στη διαμόρφωση αξιών και μορφολογικών αρχιτεκτονικών στοιχείων, η σημασία των οποίων υπερβαίνει τις καθημερινές υλικές ανάγκες της ζωής.

Τα σχέδια και οι φωτογραφίες της τεκμηρίωσης έχουν τη δική τους εκφραστική αξία, η οποία δεν αποδίδεται στο κείμενο. Παρατίθενται σε ξεχωριστό τμήμα του βιβλίου, έτσι ώστε ο αναγνώστης να έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει παράλληλα κείμενο, σκίτσο και εικόνα.

21. CHR. NORBERG-SCHULZ: *Logik der Baukunst*, Gütersloh, 1968, σ. 130.

22. T. BURCKHARDT: *Die Lehre vom Symbol in den grossen Überlieferungen des Ostens und Westens* στο *Symbolon*, ετήσια έκδοση για την έρευνα των συμβόλων, Basel, 1962, τόμ. 3, σ. 9-17.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Απεικ. 1 και 2

Το νησί της Σίφνου ανήκει από την εποχή του απελευθερωτικού αγώνα κατά των Τούρκων (1821-30) στο Βασίλειο της Ελλάδας. Οι κάτοικοί του είναι Έλληνες. Από την κλασική αρχαιότητα συγκαταλέγεται στις αποκαλούμενες Κυκλάδες,²³ μία αιγαιακή ομάδα νησιών, η οποία σήμερα περιλαμβάνει τα ακόλουθα:

Κέα, Κύθνο, Σέριφο, Σίφνο, Κίμωλο, Μήλο,
Γυάρο, Σύρο,
Άνδρο, Τήνο, Μύκονο, Δίλο, Πάρο, Νάξο,
Αμοργό, Ίο, Σίκινο, Φολέγανδρο,
Σαντορίνη, Ανάφη και Αστυπάλαια.²⁴

Θέση²⁵

Απεικ. 3
Πίν. 1

Το νησί βρίσκεται στη δυτική πλευρά των Κυκλάδων, ανάμεσα στη Σέριφο και την Κίμωλο. Το σχήμα του είναι λεπτό σφηνοειδές, με μία βάση πλάτους 8 χλμ. στα νοτιοανατολικά και μία κορυφή προς τα βορειο-βορειοδυτικά, η οποία απέχει από το νότιο άκρο 17 χλμ. Η επιφάνειά του ανέρχεται σε 81 τ. χλμ.

Οι ανατολικές ακτές του νησιού είναι απόκρημνες και απροσπέλαστες και σ' αυτές υπάρχουν μόνο κολπίσκοι. Η δυτική και νότια πλευρά του νησιού, αντίθετα, σχηματίζει μερικούς μεγάλους όρμους, οι σημαντικότεροι των οποίων είναι: ο όρμος της Χερρονήσου (βάθους έως 90 μ.) στη δυτική πλευρά κοντά στο βόρειο άκρο, νοτιότερα ο όρμος Καμάρες (70 μ.) με φάρο, ακολούθως το λιμάνι Βαθύ (40 μ.) και κοντά στο νότιο άκρο ο όρμος Φικιάδα (40 μ.).

Στο μέσον της νότιας ακτής παρεμβάλλεται ο όρμος Πλατύς Γιαλός με 35 μ. βάθος, ο οποίος είναι ανοιχτός προς τα νοτιοανατολικά και εκτεθειμένος στους δυνατούς ανέμους που πνέουν από το εσωτερικό του νησιού. Βορειοανατολικά του σημείου αυτού βρίσκεται το προς νότο ανοιχτό λιμάνι Φάρος (40 μ.).

Οι περισσότεροι από αυτούς τους όρμους διαθέτουν στην εσοχή τους ένα μικρό πλάτωμα. Σε αυτό βρίσκονται οι οικισμοί των αγγειοπλασιών, όπου υπήρχε στη διάθεσή τους προσχωσιγενής άρ-

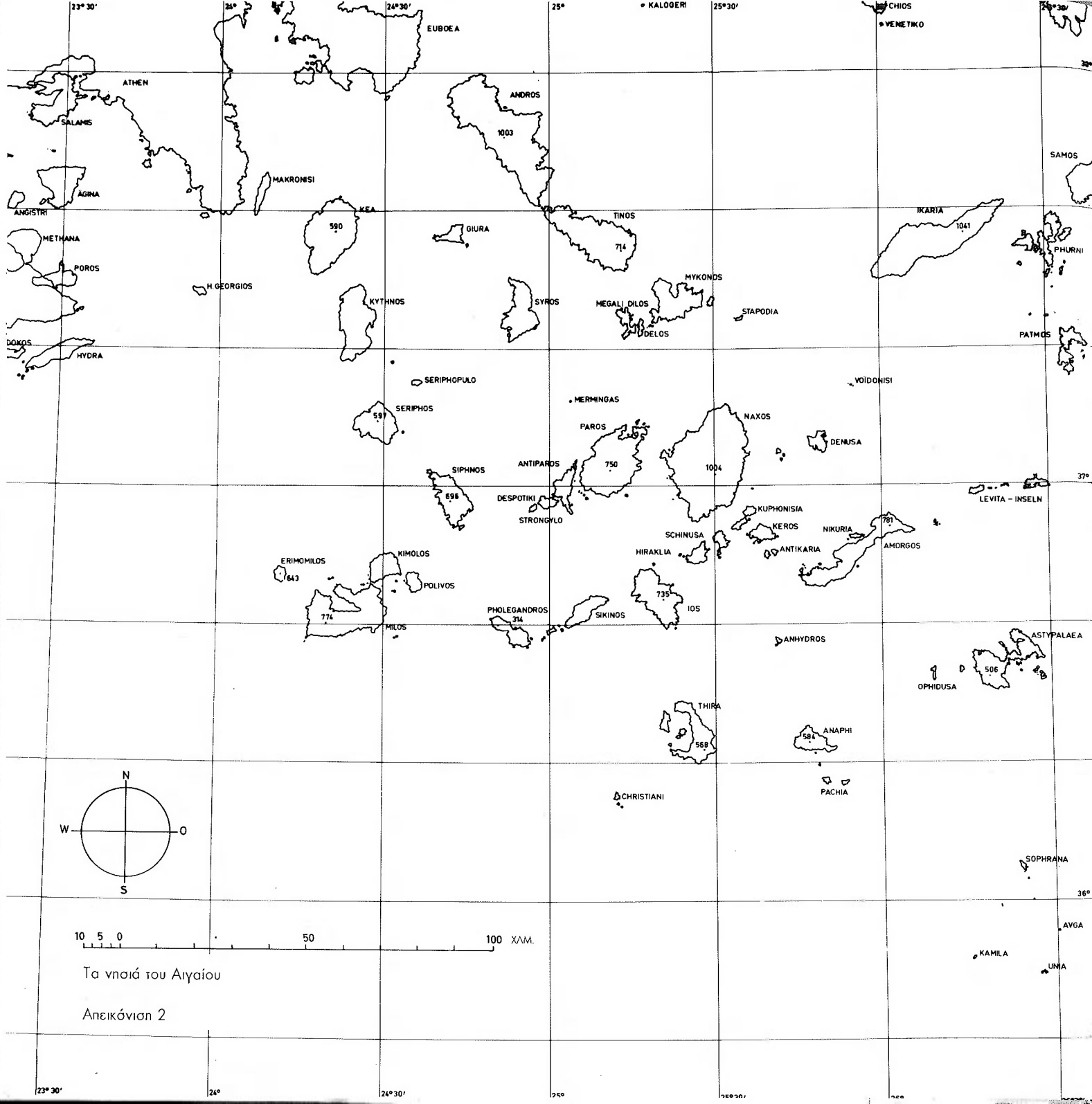
23. C. BURSIAN: *Geografie von Griechenland*, τόμ. 2: *Peloponnes und Inseln*, Leipzig, 1868, σ. 348, υποσημ. 1: «Το όνομα Κυκλάδες, το οποίο παρουσιάζεται για πρώτη φορά στον Ηρόδοτο, σι. 30 κ.επ., κατά πόσο πιθανότητα, ωστόσο, είχε χρησιμοποιηθεί παλαιότερα και από τον Εκαταίο, καθώς εμφανίζεται στον Στέφανο τον Βυζάντιο στο λήμμα *Τένεδος* η και' αντιδιαστολή προς την ονομασία Κυκλάδες σχηματισθείσα αντίστοιχη *Σποράδες*, δεν προέκυψε σαφώς διά της επιστημονικής οδού, μέσω της παρατήρησης ενός χάρτη, αλλά αποτελεί δημόσια ονομασία, μια έκφραση των ναυτικών, οι οποίοι παρατήρησαν ότι όταν από νησί σε νησί έκαναν το γύρο, κατέληγαν τελικά και πάλι κοντά στο αρχικό σημείο εκκίνησής τους, διέγραφαν δηλαδή έναν κύκλο ή μία κατά προσέγγιση κυκλική πορεία...» Ακολούθως, ο Βursian συγκεντρώνει και αναλύει τις γεωγραφικές βιβλιογραφικές αναφορές.

24. Η σειρά απαρίθμησης αντιστοιχεί στην πορεία της οροσειράς.

25. Τη βάση για τις περιγραφές μου αποτελεί το έργο του Α. PHILIPPSON: *Griechische Landschaften*, τόμ. IV: *Das ägäische Meer und seine Inseln*, Bonn, 1959, σ. 76 κ.επ.

Η Ελλάδα

Απεικόνιση 1

Τα νησιά του Αιγαίου

Απεικόνιση 2

γίλος σε μεγάλες ποσότητες, αρκετό νερό, καθώς και η δυνατότητα της φόρτωσης του εμπορεύματός τους απευθείας στα πλοία.

Γεωλογία και πετρογραφία

Απεικ. 6

Μεταξύ των νησιών των Κυκλάδων, η Σίφνος και η Σύρος παρουσιάζουν την ίδια γεωλογική σύνθεση.²⁶ Από δυτικο-βορειοδυτικά προς ανατολικο-νοτιοανατολικά εκτείνονται πολλά σβεστολιθικά στρώματα, τα οποία και διαμορφώνουν την υψομετρική γραμμή του νησιού. (Το μεγαλύτερο ύψωμα είναι ο Προφήτης Ηλίας με 696 μ.) Ενδιάμεσα υπάρχουν σχιστολιθικές ζώνες, οι οποίες αντιστοιχούν σε ζώνες χαμηλού ύψους. Σε μεγάλη έκταση συναντώνται σχιστολιθικά στρώματα στο Βορρά και στο μέσον της ανατολικής πλευράς. Εκτείνονται κατά μήκος ενός υψιπέδου ανατολικά του Προφήτη Ηλία, το οποίο υψώνεται 200 μ. επάνω από τη θάλασσα και σχηματίζει απόκρημνες πλαγιές στην ανατολική ακτή, ενώ, καλυμμένο από αργιλόδη προϊόντα αποσάθρωσης, έχει έδαφος γόνιμο και καλλιεργήσιμο. Εδώ βρίσκονται οι οικισμοί, στους οποίους συνωστίζεται σχεδόν όλος ο πληθυσμός του νησιού. Το νότιο τμήμα του νησιού αποτελείται από λόφους εναλλασσόμενων ζωνών μαρμάρου και σχιστόλιθου. (Τα μεγαλύτερα υψόμετρα εδώ είναι 381 μ., 411 μ., 537 μ. και 560 μ.)

Απεικ. 5

Ένα ξεχωριστό γεωλογικό φαινόμενο της Σίφνου συνιστούν οι ιδιόμορφοι σχιστόλιθοι. Στους συνθιτισμένους μαρμαρυγικούς και κεροστιλβικούς σχιστόλιθους περιέχονται στο βόρειο τμήμα της Σίφνου ωραία γλαυκοφανή και γλαυκοφανή-επίδοτα πετρώματα. Στο κεντρικό τμήμα του νησιού, στο βάθος του όρμου Καμάρες συναντώνται σε ευρεία έκταση «αλιβίτες γενύσιοι» (χαλαζίας, κεροστήλβη, επίδοτος, ανθρακικά άλατα, πράσινη μαρμαρυγία, κλωρίτης κ.ά.). Σε όλο το νότιο υπάρχουν κατά βάση μόνο μαρμαρυγικοί και κεροστιλβικοί σχιστόλιθοι, συνήθως χωρίς γλαυκοφάνες, με ακτινολιθικής μορφής σχηματισμό, ωστόσο, της κεροστήλβης και με επίδοτο.

Η ανάλυση δειγμάτων αργίλου από τον Πλατύ Γιαλό, το Βαθύ και τις Καμάρες μαρτυρεί ότι αποτελούν τα προϊόντα αποσάθρωσης των παραπάνω ορυκτών.

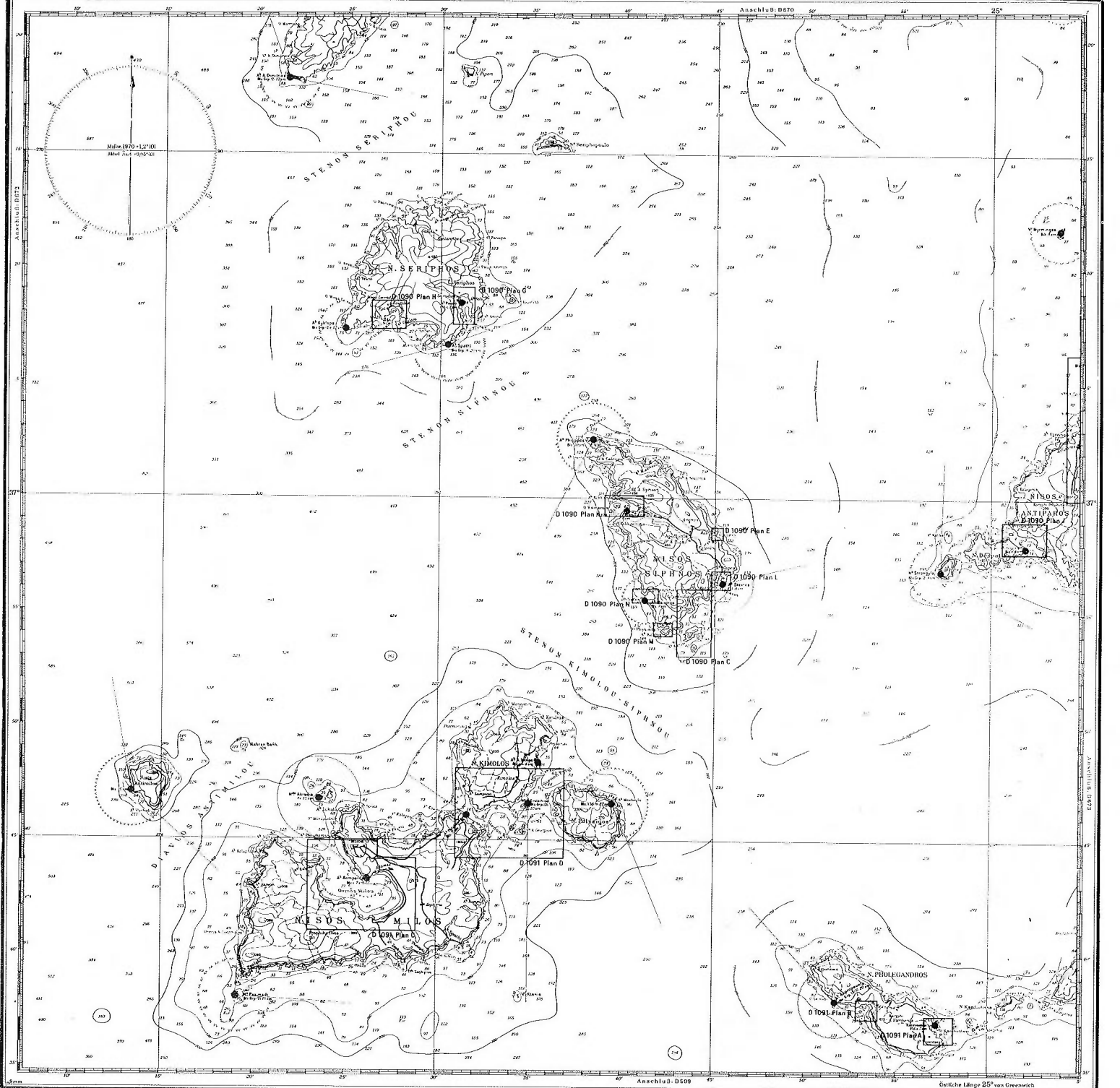
Ιδιαίτερης σημασίας για το νησί ήταν ο πλούτος του σε εκμεταλλεύσιμα ορυκτά. Στον σβεστούλιθο εμφανίζονται αποθέματα και φωλιές λεμωνίτη, και μέσα εδώ προσμείγματα ανθρακικού ψευδαργύρου, καθώς και γαλννήτη και αντιμόνιου. Το σιδηρομεταλλεύμα αποσθρώνεται σε μια όχρα, η οποία περιέχει κάποια μεταλλεύματα σε βόλους φυσικού ελεύθερου μετάλλου. Στην αρχαιότητα εκμεταλλεύονταν ένα τέτοιο ορυχείο στον Άγ. Σώστη στη βορειοανατολική ακτή μέσω ενός διακλαδούμενου δικτύου στοών, το οποίο έφτανε κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Ένα παρόμοιο παλιό ορυχείο βρίσκεται στο Κάψαλο, νοτιοανατολικά του όρμου Καμάρες. Ο Φίντλερ²⁷ ανακάλυψε κατ' επανάληψη στα νότια του νησιού σκωριομόλυβδο, με ίχνη αργύρου, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι και στη Σίφνο επίσης γινόταν εξαγωγή του μολύβδου, με τήξη του μεταλλεύματος.

26. Κ.Α. ΚΤΕΝΑΣ: *Die Einlagerungen im Kristallinen Gebirge der Kykladen auf Syra und Siphnos*, διδακτ. διατρ., Leipzig, 1907 στο *Tschermacks Min.-petrographische Mitteilungen* 26, σ. 318.

27. FIEDLER: *Reise durch alle Theile des Königreiches Griechenland*, Μέρος II, Leipzig, 1841, σ. 134 κ.επ.

Τα νησιά του Αιγαίου

Απεικόνιση 2

Anschluss D 670

Miller 1970-11-27-00
Zeit 10:00-00

ANALOGUE D 672

LEAGUE BUREAU COPY

Anschluss D 609

Gelliche Länge 25° von Greenwich

Σύμφωνα με τον Φουλόν,²⁸ τα κοιτάσματα εντοπίζονται επάνω σε μία γραμμή από τον Αγ. Σώστη προς νοτιο-νοτιοδυτικά έως την Τσόχα στη δυτική πλευρά, έτσι ώστε αυτά να εμφανίζονται σαν να αναπτύσσονται σε μια ρωγμή. Και στα νεότερα ακόμη χρόνια γινόταν, κατά περιόδους, εκμετάλλευση μεταλλείων.

Υδρογραφία και κλίμα

Προερχόμενα από το βορρά, τα θαλάσσια ρεύματα περιρρέουν το νησί με κατεύθυνση προς το νότο. Η επιφανειακή θερμοκρασία του νερού παραμένει το καλοκαίρι κάτω από τους 23° Κελσίου, καθώς το πόντιο ρεύμα εξακολουθεί να είναι το κυρίαρχο.

Νότια της Σίφνου, το ρεύμα συνεχίζει προς νοτιοανατολικά και ανατολικά και συναντά το μεγάλο θερμό αλατούχο ρεύμα, το οποίο ρέει κατά μήκος της δυτικής ακτής της Μικράς Ασίας προς το βορρά. Εδώ η θερμοκρασία του νερού ανέρχεται έως και τους 26° Κελσίου. Το χειμώνα οι θερμοκρασίες των επιφανειακών υδάτων της θάλασσας του Αιγαίου κυμαίνονται μεταξύ 15° και 12° Κελσίου, πράγμα που σημαίνει ότι το νερό είναι σημαντικά θερμότερο από τον αέρα. Το καλοκαίρι, ωστόσο, είναι ελαφρώς ψυχρότερο.

Το κλίμα στα νησιά διαφέρει λίγο μόνο από αυτό της ηπειρωτικής Ελλάδας. Η μέση θερμοκρασία της ατμόσφαιρας το χειμώνα ανέρχεται στους 11° Κελσίου περίπου. Χιονίζει σπάνια. Το καλοκαίρι η μέση θερμοκρασία της ατμόσφαιρας βρίσκεται στους 26° Κελσίου (η μέγιστη πάνω από 42°).

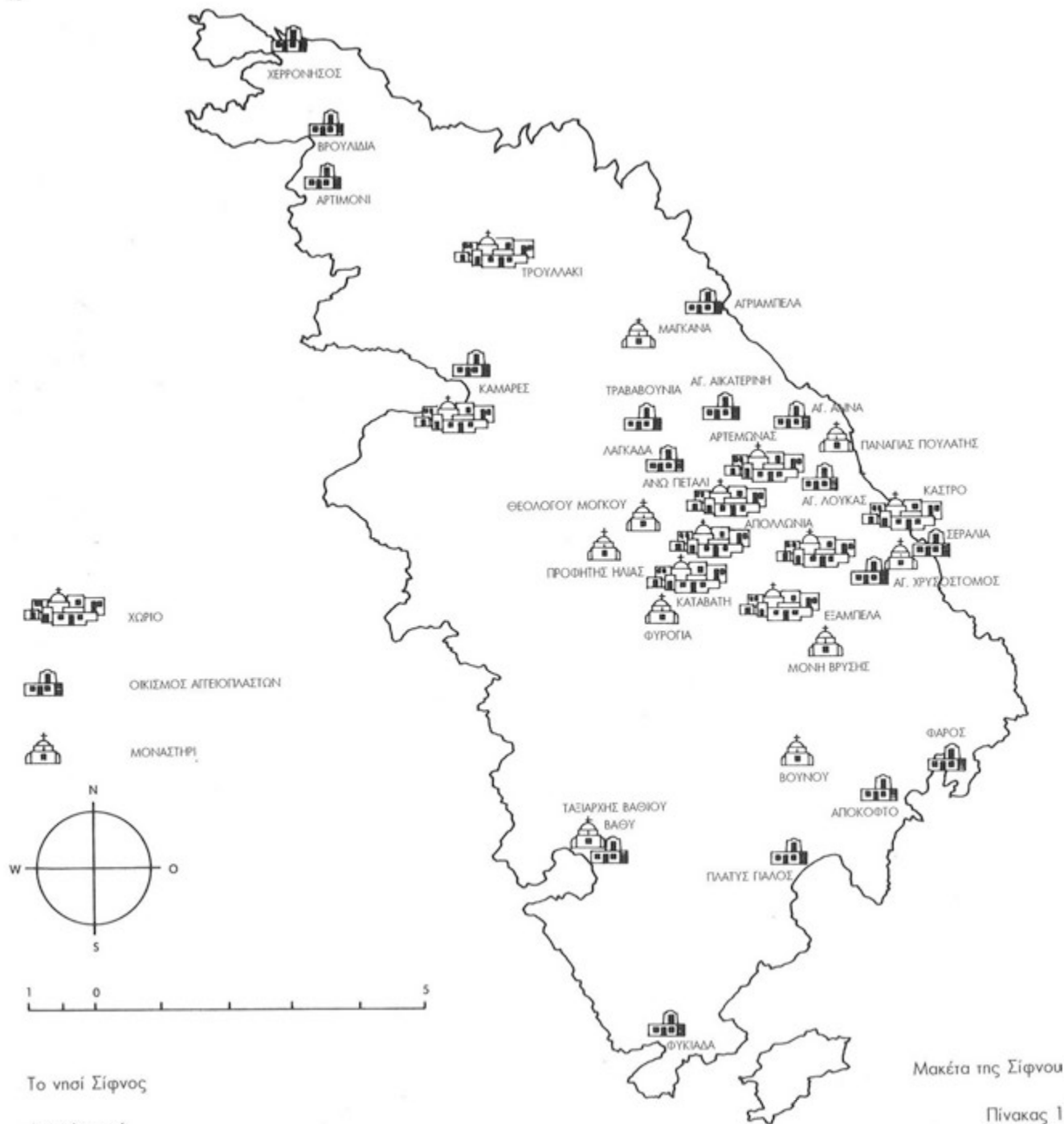
Η μέση ετήσια βροχόπτωση στις νότιες και δυτικές Κυκλάδες βρίσκεται κάτω από τα 40 εκ. Η απουσία βροχοπτώσεων το καλοκαίρι είναι παρόμοια με αυτήν της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το μήνα Ιούλιο, η Σίφνος βρίσκεται στα 0 χιλ., όπως και οι νότιες Κυκλάδες. Η συνολική βροχόπτωση από τον Ιούνιο έως τον Αύγουστο ανέρχεται στα 6 χιλ. περίπου. Η καλοκαιρινή ξηρασία (μήνες με μέση βροχόπτωση κάτω από 20 χιλ.) διαρκεί περί τους έξι μήνες.

Η νέφωση δεν είναι αντίστοιχη της βροχόπτωσης: η ετήσια μέση τιμή ανέρχεται στα 3,5, τιμή δηλαδή σχετικά υψηλή, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι και στους μήνες με χαμηλή βροχόπτωση υπάρχει πυκνή νέφωση.

Η μέση ετήσια τιμή της σχετικής ατμοσφαιρικής υγρασίας είναι κάτω από 65%. Τον Ιούλιο κυμαίνεται μεταξύ 50-55%, τον Ιανουάριο μεταξύ 70-75%. Σε σχέση με την ηπειρωτική Ελλάδα, αυτό σημαίνει ότι, συγκριτικά προς την τελευταία, η σχετική υγρασία το καλοκαίρι στο νησί είναι υψηλότερη και το χειμώνα χαμηλότερη.

Σε αντίθεση με τις υπόλοιπες Κυκλάδες, όπως, π.χ., τη Σαντορίνη, η Σίφνος δεν αντιμετωπίζει λειψυδρία. Ορισμένες πηγές έχουν νερό όλο το χρόνο. Το βρόχινο νερό στις κατοικημένες περιοχές συλλέγεται σε στέρνες. Η πρόσβαση στις δεξαμενές υπόγειων υδάτων, κάτω από το προσχωματικό έδαφος των κοιλάδων, επιτυγχάνεται με πηγάδια.

28. H. von FOULLON, V. GOLDSCHMIDT: Über die geologischen Verhältnisse der Inseln Syra, Siphnos und Tinos *Jahrbuch der geologischen Reichsanstalt*, Wien 1887, τεύχ. 1, σ. 27/28.

Το νησί Σίφνος

Απεικόνιση 4

Μακέτα της Σίφνος

Πίνακας 1

1 Καλλιέργειες με αναβαθμίδωση

2 Ελαιώνας στην Καταβατί

3 Άγ. Τάφος στο Κάστρο

Πίνακας 3

4 Εικονοστάσιο και νωπογραφίες σε μια εκκλησία στην Καταβατί

Η μέση επίσηια διάρκεια της πλιοφάνειας στη Σίφνο ανέρχεται στις 2.800 ώρες. Λόγω της ελαφρώς υψηλότερης σχετικής ατμοσφαιρικής υγρασίας στο Αιγαίο Πέλαγος, σημειώνονται ισχυρές νυχτερινές δροσοπτώσεις.

Ιδιαίτερα η βόρεια πλευρά του νησιού είναι σχετικά υγρή ακόμη και το καλοκαίρι, παρόλο που δεν σημειώνονται ουσιαστικές βροχοπτώσεις. Το χειμώνα η βόρεια πλευρά έχει σαφώς τραχύτερο κλίμα και μεγαλύτερη υγρασία σε σχέση με τη νότια, η οποία, χάρη στους βοριάδες, αποφεύγει τις βροχές και τα χιόνια (στα ορεινά). Τα βουνά στη βορινή πλευρά είναι συχνά καλυμμένα από σύννεφα και ομίχλη.

Η κατεύθυνση του ανέμου κατά κύριο λόγο είναι βόρεια και βορειοδυτική. Η μέση επίσηια τιμή των μποφόρ ανέρχεται στα 3,0 έως 3,9. Δυνατότεροι άνεμοι πνέουν τον Ιανουάριο, αλλά και το καλοκαίρι, πάνω από 3,0 μποφόρ. Από τον Απρίλιο έως τον Ιούνιο επικρατούν οι ασθενέστεροι άνεμοι, έντασης περίπου 2,3 έως 2,8 μποφόρ.

Οι καλοκαιρινοί τακτικοί βόρειοι άνεμοι του Αιγαίου, «μελέμη» στα τούρκικα, μελέτμια στα νέα ελληνικά, είναι κατά τη διάρκεια της ημέρας σταθεροί ως προς την ένταση και την κατεύθυνση, ενώ κατά τις βραδινές ώρες εξασθενούν. Συχνά πνέουν για αρκετές ημέρες ασταμάτητα, ακόμη και για εβδομάδες, κάτω από καταγάλανο ουρανό. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικοί για το καλοκαιρινό κλίμα του Αιγαίου Πελάγους νότια από τα Δαρδανέλια και έχουν μεγάλη επίδραση στο φυσικό περιβάλλον και στις καλλιέργειες του νησιού. Όταν πνέουν οι ξηροί αυτοί άνεμοι, ο ουρανός είναι ασυνέφιαστος, η ατμόσφαιρα, ωστόσο, τις μεσημβρινές ώρες είναι θολή. Οι απανιμιές είναι πολύ σπάνιες, καθώς όταν κοπάζουν οι άνεμοι, εμφανίζεται στις ακτές ο μπάτης.

Βλάστηση και ζωικό βασίλειο

Στο σύνολό του, το νησί αντιστοιχεί σε ένα καρστικό τοπίο, στο οποίο δεν υπάρχουν δάση, ούτε και υπήρξαν ποτέ. Ο Κρόιτςμπουργκ (1959) θεωρεί ότι τη χρονική περίοδο πριν και κατά τη διάρκεια της πρώτης εποίκησης (τρίτη χιλιετηρίδα) υπήρχε μια «αραϊή θαμνώδης βλάστηση, διάσπαρτη με σκόρπια εδώ κι εκεί, λυγισμένα από τον άνεμο δέντρα». Για την παραπέρα εξέλιξη ο συγγραφέας σημειώνει: «Τα νησιά έδιναν ήδη κατά τους χρόνους της ελληνικής αρχαιότητας αναμφίβολα την εικόνα ενός τοπίου γεμάτου καλλιέργειες, με αγρούς και αμπέλια και ελαιόδεντρα. Το τοπίο θα πρέπει να ήταν εντελώς διαφορετικό σε σχέση με το σημερινό, η "φυσική" βλάστηση ήταν σαφώς πλουσιότερη, ενώ ο αριθμός των δέντρων μεγαλύτερος. Η διαμόρφωση, ωστόσο, του σημερινού τοπίου των καλλιεργειών, κυρίως όμως ο χαρακτήρας και η φυσιογνωμία των οικισμών, αποτελούγ έργο των τελευταίων πεντακοσίων χρόνων (μισής χιλιετηρίδας)».²⁹

Πέρα από τις διασφαλιζόμενες με αναβαθμούς καλλιεργήσιμες εκτάσεις, το νότιο τμήμα του νησιού καλύπτεται από πλούσια άγρια βλάστηση, η οποία μάλιστα στο Κοινό παρουσιάζεται με τη μορφή δασυλλιών, ενώ το βόρειο τμήμα, σχεδόν γυμνό, μόλις καλύπτεται από πουρνάρια. Την περίοδο των βροχών και ιδιαίτερα την άνοιξη αναπτύσσεται στο νησί πλούσια βλάστηση με ολάνθιστα λου-

29. N. CREUTZBURG: Die mykonischen Inseln, insbesondere ihre Siedlungen und Wirtschaft στο *Regio basiliensis*, τεύχ. 1/2 (χ.χ.), σ. 212-232.

Πίν. 2

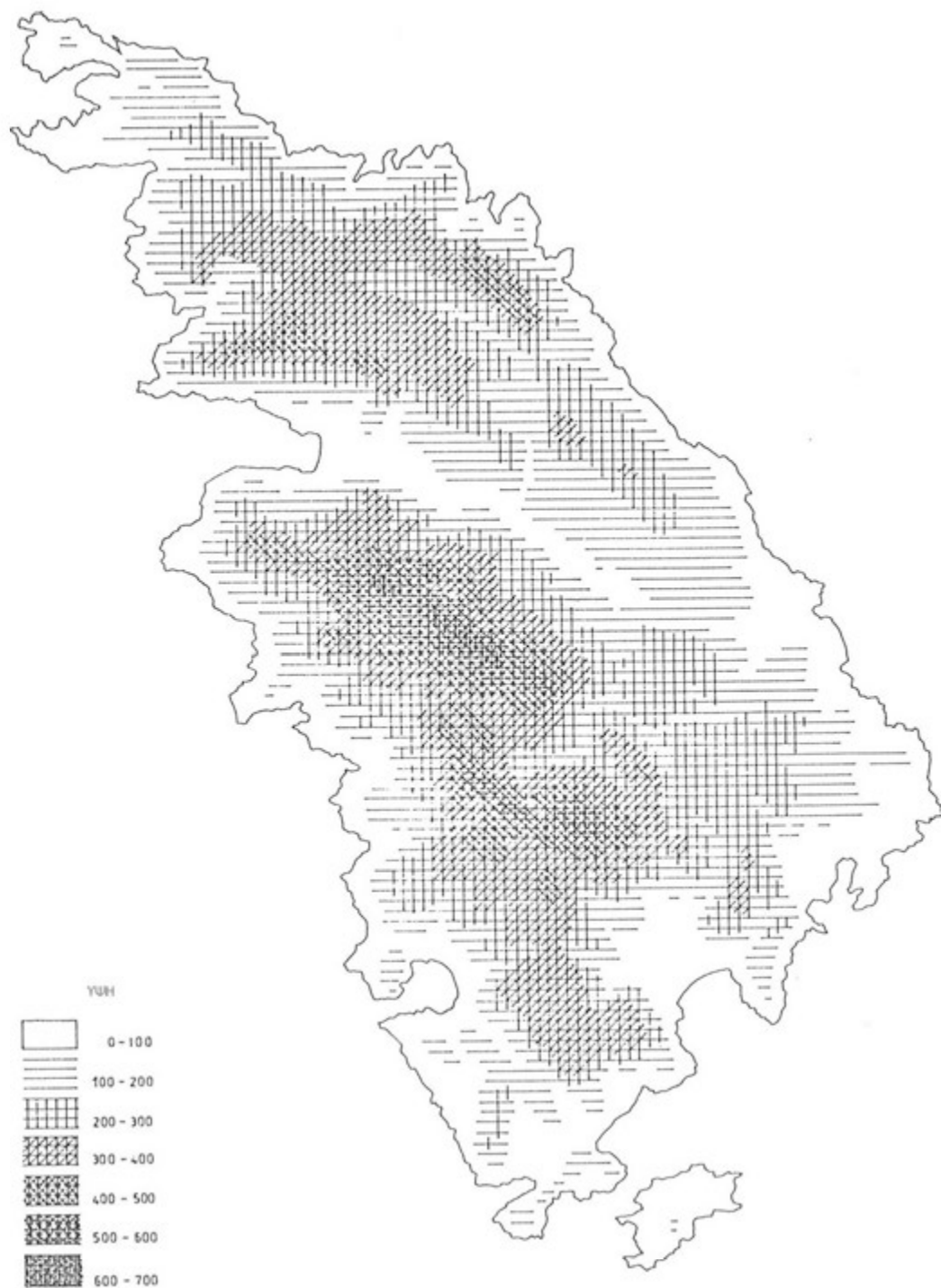
Πίν. 4

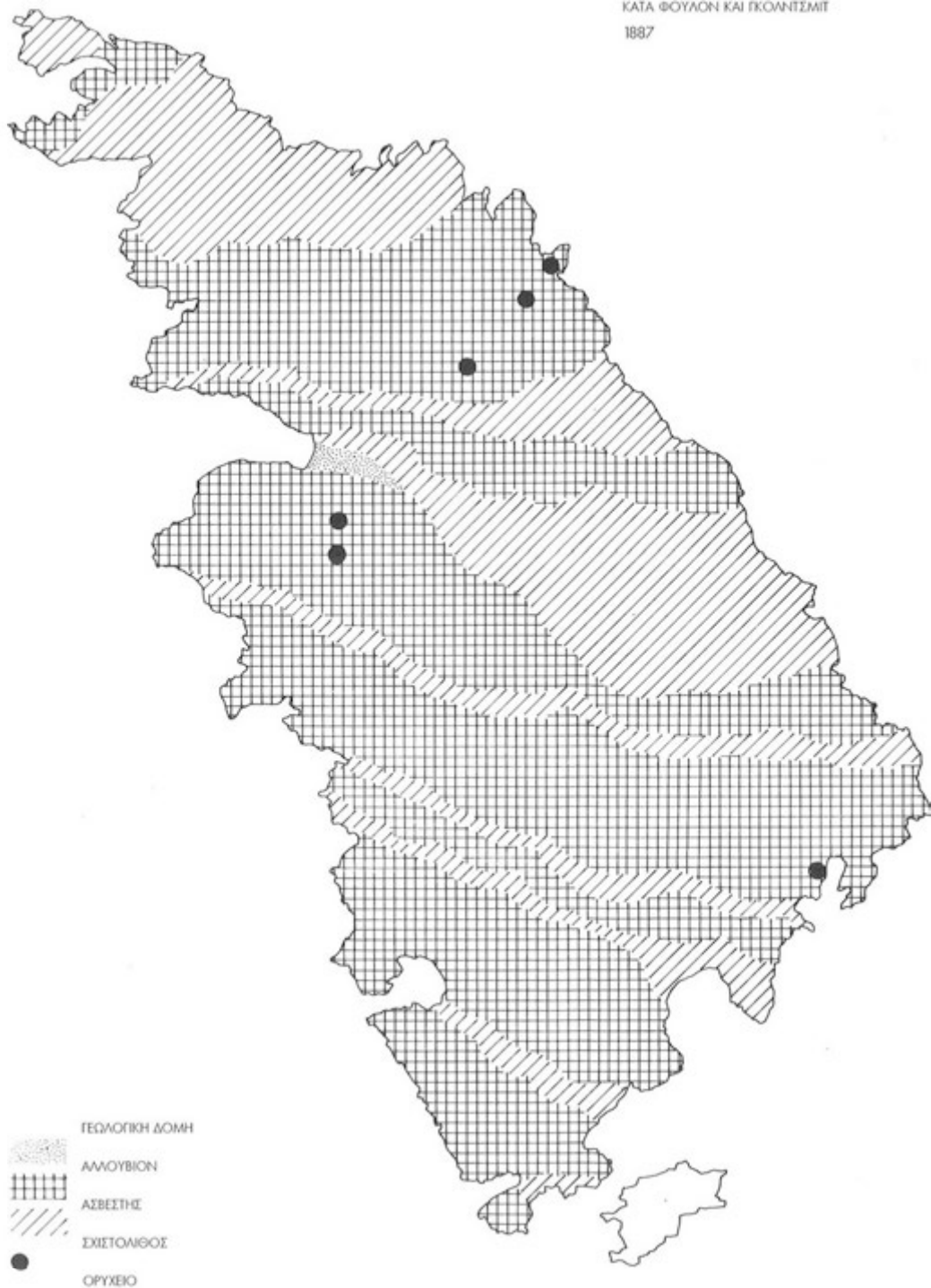
Απεικ. 7

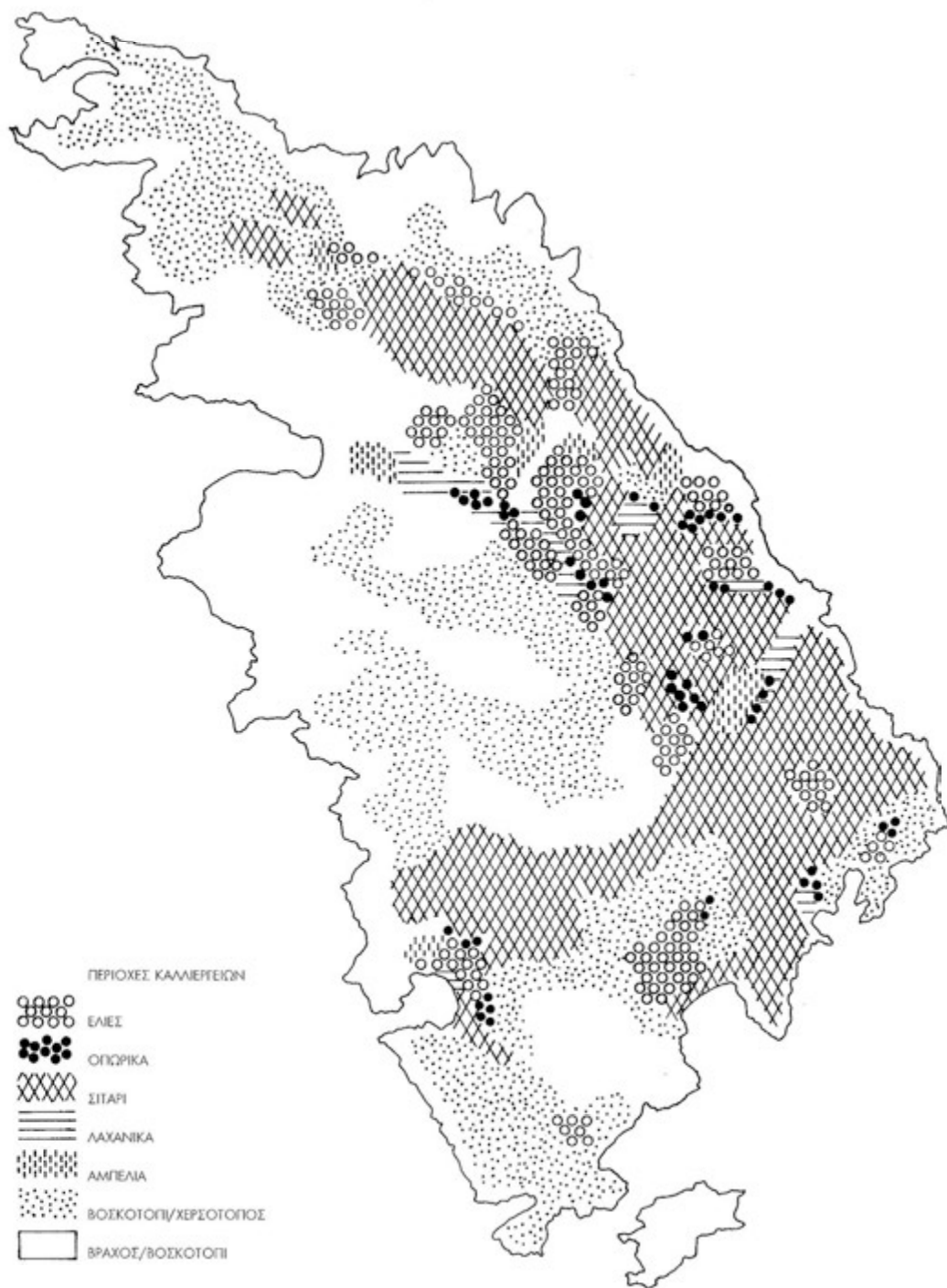
στις προηγούμενες σελίδες

Θέα από τον Προφήτη Ηλία προς ανατολάς

Πίνακας 2

- λούδια. Σε άγρια μορφή φύονται μεταξύ άλλων ελιές, σικιές, μαστιχιές, πικροδάφνες, γενίστες, βούρλα, φασκομηλιές, θυμάρι, ρίγανη, δεντρολίβανο και κόπαρη.
- Πίν. 3, 1 Η εκμετάλλευση των καλλιεργειών σε αγρούς και αναβαθμούς μπορεί να διαχωριστεί σε τρεις κατηγορίες:
1. Εντατική εκμετάλλευση αποδοτικών εδαφών ως το υψόμετρο των 200 μ. Σε αυτά καλλιεργούνται κατά κύριο λόγο κριθάρι και σιτάρι, καθώς επίσης και αμπέλια. Στα περιβόλια, τα οποία εν μέρει βρίσκονται σε περιοχές έξω από τα χωριά, καλλιεργούνται κρεμμύδια, ντομάτες, μελιτζάνες, κολοκύθια, αγγούρια, πεπόνια, πατάτες, φασόλια και πράσινες σαλάτες, μαζί με οπωροφόρα δέντρα και πολλά λουλούδια.
 - Πίν. 3, 2 2. Εντατική εκμετάλλευση λιγότερο αποδοτικών εδαφών, συνήθως σε σχετικά απότομες πλαγιές. Εδώ συναντά κανείς διαμορφωμένους αναβαθμούς, οι οποίοι αποτελούν εναλλάξ για μεγάλο χρονικό διάστημα χερσότοπο και βραχυπρόθεσμα καλλιεργήσιμες εκτάσεις για δημητριακά, ενώ συχνά φιλοξενούν ελαιώνες.
 - Πίν. 5 3. Βραχώδεις ορεινές περιοχές, οι οποίες, καλυμμένες από φρύγανα,³⁰ χρησιμοποιούνται ως βοσκοτόπια.
- Το ζωικό βασίλειο του νησιού είναι το τυπικό στο χώρο του Αιγαίου. Ενδιαφέρουσα είναι η παρουσία κουνελιών (όπως και στη Σύρο), σε αντίθεση με άλλα νησιά, όπου υπάρχουν λαγοί. Ως υποζύγιο χρησιμοποιείται ο γάιδαρος ή το μουλάρι, ενώ στο χωράφι το άλογο ή το βόδι. Η εκτροφή προβάτων και κατειακών βρίσκεται σε συνεχή υποχώρηση. Μαζί με λίγους χοίρους, μερικές κότες και περιστέρια, στους οικισμούς συνυπάρχουν φυσικά σκύλοι και γάτες. Η μελισσοκομία έχει σχεδόν εκλείψει. Ο ενάλιος πλούτος του Αιγαίου έχει σε τέτοιο βαθμό περιοριστεί, κυρίως λόγω του ψαρέματος με τη χρήση δυναμίτη, ώστε οι ψαράδες είναι πλέον αναγκασμένοι το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου να μπαρκάρουν για να μπορούν να θρέψουν τις οικογένειές τους.

Οι προϋποθέσεις για την αγγειοπλαστική τέχνη

Οι οικισμοί των αγγειοπλαστών συνταιριάζονται με αυτό το περιβάλλον. Η άργιλος, προϊόν αποσάθρωσης των σχιστόλιθων, συνεργεί στην ανάπτυξη της αγγειοπλαστικής τέχνης στο νησί. Η ποιότητά της είναι τόσο καλή, ώστε να ενδείκνυται για την κατασκευή πυρίμακων αγγείων, ενώ τα αποθέματά της θα αργήσουν πολύ να εξαντληθούν. Βρίσκονται σε θέση αντίστοιχη με τη γεωλογική σύνθεση του νησιού, παρασυρμένα από τη βροχή και συγκεντρωμένα ανάμεσα στα βράχια ή σε κοιλάδες, διασπαρμένα σε μεγάλο πλάτος, με αποτέλεσμα τα αγγειοπλαστεία να μη δεσμεύονται ως προς την εγκατάστασή τους από την ύπαρξη πρώτης ύλης. Όπου η άργιλος δεν βρίσκεται από μόνη της δίπλα στο αγγειοπλαστείο, μεταφέρεται σε αυτό με γαϊδούρια.

Άπεικ. 6

Το απαραίτητο νερό παρέχεται από πηγάδια και στέρνες και δεδομένου ότι υπάρχει σε μεγάλη επάρκεια, κανενός αγγειοπλαστείου η λειτουργία δεν θα κινδυνεύσει από έλλειψη νερού.

Η καύσιμη ύλη, σε μορφή τσαλιών και χαμόκλαδων, είναι άφθονη, δύσκολη όμως στην περι-

30. Ξυλώδη χαμηλά φυτά σε βραχώδεις εκτάσεις.

συλλογή της. Η υλοτόμηση θάμνων και χαμόδεντρων έχει προφανώς συντελέσει σε μεγάλο βαθμό στην απογυμνωμένη εικόνα του νησιού.

Σε παλαιότερες εποχές σημαντικό ρόλο στην κατασκευή τσουκαλιών έπαιζε ο μόλυβδος, ο οποίος, όπως αναφέρει και ο Τουρνφόρ (1718),³¹ χρησιμοποιούνταν για την επιβάρυνση αυτών των σκευών.

Οι κλιματολογικές συνθήκες του νησιού είναι ευνοϊκές για την αγγειοπλαστική. Τα σπίτια, και ιδιαίτερα τα εργαστήρια, κατασκευάζονται με προσανατολισμό κατά το δυνατόν ανατολικό, καθώς και με καλό εξαερισμό –ακόμη και των χώρων χωρίς παράθυρα– παράγοντες ιδιαίτερα σημαντικοί για το στέγνωμα των αγγείων. Ο αδιάκοπος άνεμος υποβοηθά επίσης τη διαδικασία αυτή.

Οι ισορροπημένες θερμοκρασίες του νησιού, η θέση του σε μια περιοχή με πολύ περιορισμένες βροχοπτώσεις και μηδαμινές διακυμάνσεις της ατμοσφαιρικής υγρασίας επιτρέπουν την άσκηση της αγγειοπλαστικής τέχνης από τις αρχές Μαρτίου έως τα τέλη Οκτωβρίου. Πολλές φάσεις των εργασιών μπορούν να διενεργηθούν στο ύπαιθρο.

Κατά την εποχή που οι παραθαλάσσιες περιοχές απειλούνταν από τους πειρατές,³² οι αγγειοπλάστες εγκατέστησαν τα εργαστήριά τους στο εσωτερικό του νησιού, κοντά στα χωριά τους. Τα αγγεία μεταφέρονταν στα λιμάνια με τη βοήθεια γαϊδάρων. Η κατοπινή παραθαλάσσια θέση των εργαστηρίων επέτρεπε την απευθείας φόρτωση των προϊόντων στο καράβι.

Οι περιβαλλοντικές συνθήκες, το κλίμα, τα προσήκοντα αποθέματα αργίλου και η θέση των εργαστηρίων κοντά στη θάλασσα ευνόησαν την ανάπτυξη αγγειοπλαστικών οικισμών. Για την κατασκευή των εργαστηρίων και των σπιτιών υπήρχε διαθέσιμος ασβεστόλιθος, σχιστόλιθος και άργιλος. Η έλλειψη ξύλου είχε ως συνέπεια την κατασκευή στεγών με μικρό άνοιγμα και επηρέαζε τη μορφή της κάτοψης. Οι τοίχοι κατασκευάζονταν συνήθως χωρίς αμμοκονία και έτσι, για τη μονωτική προστασία τους από τους αδιάκοπους ανέμους, σοβατιζόνταν εξωτερικά και εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα. Τα ανοίγματα διατηρούνταν μικρά. Τα πολύ παλιά σπίτια μάλιστα δεν διαθέτουν παράθυρα.

Τα κτίσματα κατοικίας ασπρίζονταν εσωτερικά και εξωτερικά [συχνά και οι επιφάνειες των οροφών] με αραιωμένο ασβέστη, ο οποίος έχει απολυμαντική δράση, καθαρίζει, κάνει τους χώρους φωτεινότερους και ανακλά προς τα έξω τις ακτίνες του ήλιου, με αποτέλεσμα να μη θερμαίνονται οι

31. P. de TOURNEFORT: *Beschreibung einer Reise nach der Levante*, τόμ. 1, Nürnberg, 1776 (ηρωϊκότυπο: Αμστερνταμ, 1718), σ. 267: «Αυτός ο μόλυβδος, με το φυσικό λευκό του μολύβδου χρώμα του, γίνεται σιγά σιγά με το ψήσιμο γυαλί, και αυτό ακριβώς είναι που κάνει τα μαγερικά σκεύη του νησιού αξιέπιστα. Ο Θεόφραστος (*Περί λίθων*), ο Πλίνιος (*Historia Naturalis*) και ο Ισίδωρος (*Originationes*) βεβαιώνουν ότι στη Σίφνο κατασκευάζονται σκεύη για τη φωτιά από ένα συγκεκριμένο μαλακό πέτρωμα, με αποτέλεσμα να γίνονται μαύρα και πολύ σκληρά, όταν τα ζεματίζει κανείς με βραστό λάδι. Τα ποτήρια επίσης (*Σίφνιον Ποτήριον*, Στέφ. Βυζ.), τα οποία κατασκευάζονται στο νησί αυτό, απολαμβάνουν της ιδιαίτερης εκτίμησης των χρηστών».

32. Το Αιγαίο ήταν έως και το δέκατο όγδοο αιώνα ανασφαλής περιοχή. Στη συνέχεια ο τουρκικός πολεμικός στόλος επικράτησε. Αργότερα ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το γεγονός ότι οι Έλληνες ήταν αναντικατάστατοι για τους Τούρκους ως έμποροι και κατέλαβαν ως εκ τούτου υψηλές διοικητικές και κοινωνικές θέσεις. Εξόπλισαν με κανόνια τον τουρκικό εμπορικό στόλο, ο οποίος ήταν εξολοκλήρου στα χέρια τους, με αποτέλεσμα στον απελευθερωτικό αγώνα ο στόλος αυτός να είναι καλύτερα εξοπλισμένος από τον εχθρικό.

Τοπίο στις Καμάρες

20. VIIA 64

Τοπίο στις Καμάρες

Πίνακας 5

τοίχοι και οι οροφές. Ο τρόπος κατασκευής των κτισμάτων και των οικισμών προσαρμόζεται στα τοπογραφικά δεδομένα, όπως καταδεικνύεται στη συνέχεια.

ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ

Ιστορία

Ίκνη αποίκησης υπάρχουν στη Σίφνο από το 3000 π.Χ. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη,³³ οι πρώτοι άποικοι ήταν οι Κάρες και οι Φοίνικες από τη Μικρά Ασία.³⁴ Την εποχή εκείνη το νησί ονομαζόταν, σύμφωνα με τα αναφερόμενα, Μερόπη.³⁵ ο Πλίνιος αναφέρει επίσης το όνομα Ακίς. Από τα μέσα της δεύτερης χιλιετηρίδας η Σίφνος κατακτήθηκε από Μινωικούς Κρήτες, οι οποίοι και ίδρυσαν τον οικισμό Μινώα.³⁶ Γύρω στα 1000 (μετά τον Τρωικό Πόλεμο) εκδιώχθηκαν από τους Ίωνες, με ηγεμόνα τους τον Αλκίνωρα.³⁷ Αυτοί άρχισαν τον ουσιαστικό εκπολιτισμό του νησιού. Το σημερινό Κάστρο, παλαιότερα ονομαζόμενο Σίφνος, στο οποίο βρισκονταν η αγορά και το πρυτανείο,³⁸ ήταν η πρωτεύουσα και κατά τον έκτο αιώνα γνώρισε την περίοδο άνθησής της.

33. Παρατίθεται σύμφωνα με τον Κ. ΓΚΙΩΝ: *Ιστορία της νήσου Σίφνου*, Σύρος, 1876, σ. 71 και σύμφωνα με τον J. THIMME: *Die Kykladenkultur der frühen Bronzezeit* στο *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes (Kykladen-Zypern-Malta-Altsyrien)*, Baden-Baden, 1968, σ. 9: «Ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης διατήρησαν ζωντανή την παράδοση ότι οι κάτοικοι των Κυκλάδων ήταν οι Κάρες».

34. J. THIMME: βλ. υποσημ. 33, σ. 9: «Οι νεότερες ανασκαφές στη δυτική ακτή της Μικράς Ασίας σε περιοχή των Κάρων αποκάλυψαν πράγματι κυκλαδικής προέλευσης ευρήματα, μεταξύ των οποίων μαρμάρια αγγεία, αντίστοιχα αυτών που έχουν βρεθεί στα νησιά». Σε ό,τι αφορά στο ερώτημα εάν εδώ πρόκειται για κυκλαδικές αποικίες, συνεχίζει ο συγγραφέας, δεν μπορεί να δοθεί ακόμη απάντηση, αποδεδειγμένες, εντούτοις, θα πρέπει να θεωρούνται με βάση τα γλωσσικά ευρήματα (ονομασίες κ.λπ.) οι σχέσεις μεταξύ της Ανατολής και του χώρου του Αιγαίου.

35. PLINIUS SECUNDUS (24-79 μ.Χ.): 5,301: *Historia Naturalis* 4,66: «Siphnus ante Meropia et Acis appellata». ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ: *Εθνικά*: «Σίφνος, περί την Κρήτην νήσος από Σίφνου του Σουνίου, ως Νικόλαος πέμπτω' εκαλείτο δε πρότερον Μερόπη».

... το εθνικόν Σίφνιος και Σίφνιον ποτήριον και σιφνιάζειν».

36. Νότια της Σεράλιας ονομάζεται ένας τόπος «Μίνωα». Μήπως η πηγή νότια της μονής Βρύσης, η οποία φέρεται να έχει την ίδια ονομασία, είναι αυτός ο τόπος; Ο BENT (*Aegean Islands*, Chicago, 1966, σ. 36) πιθανολογεί τον τόπο αυτό στο σημερινό όρμη Φάρο. Ο ΓΚΙΩΝ (*Ιστορία της νήσου Σίφνου*, Σύρος, 1879, σ. 54) συμπληρώνει σχετικά ότι μόνο οι ανασκαφές στο σημείο αυτό θα μπορούσαν να μας εξασφαλίσουν βεβαιωμένα στοιχεία.

37. *Σχόλια εις Διονύσιον* 525: «Τοιαύτας τας Κυκλάδας επώκησαν οι Αθηναίοι και ηγήσαντο των μεν εις Κέων Θεραϊδάμας, εις δε Σίφνον Αλκίνωρ...»

ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII, 48: «... Σίφνιοι δε και Σερίφιοι, Ίωνες εόντες απ' Αθηναίων...»

38. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III, 57.

Με τα μεταλλεία χρυσού και αργύρου η Σίφνος απέκτησε πλούτο, ενώ γύρω στα 535-530 σύσπασε ένα θησαυροφυλάκιο.³⁹ Την ίδια εποχή επιτέθηκαν Σάμιοι στο νησί, κατέστρεψαν τους αγρούς και απαίτησαν ένα υψηλό ποσό ως λύτρα για τους αιχμαλώτους.⁴⁰ Οι διοικητικοί κανονισμοί ήταν παρόμοιοι με αυτούς των Αθηνών. Τα έσοδα από τα μεταλλεία μοιράζονταν ομοιόμορφα.⁴¹ Στους απεσταλμένους του Δαρείου, που απαίτησαν την υποταγή τους, οι Σίφνιοι έδωσαν απορριπτική απάντηση. Το νησί έλαβε μέρος στη μάχη της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. με μία τριήρη με πενήντα κωπηλάτες,⁴² ενώ συμμετείχε επίσης σε αμφότερες τις αθηναϊκές ναυτικές συμμαχίες (478 και 377). Μετά το απόγειο της άνθησης του νησιού κατά τον έκτο αιώνα, η ευημερία του καταβαραθρώθηκε και μαζί με αυτήν και η πολιτική του σημασία.⁴³ Μετά την ήττα στη Χαιρώνεια το 338 π.Χ., το νησί περιήλθε στην κυριαρχία του Φιλίππου της Μακεδονίας, ενώ στα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου λειτούργησε το 332 π.Χ. ως ναύσταθμος.⁴⁴ Μετά τον Αλέξανδρο, στο νησί ηγεμόνευαν οι Πτολεμαίοι, ενώ από το 145 έως το 324 μ.Χ. οι Ρωμαίοι, οπότε περιήλθε στο Βυζάντιο. Το έτος 162 π.Χ., το νησί μαρτύρησε από Κρήτες πειρατές,⁴⁵ με αποτέλεσμα την κατάρρευση της οικονομίας και της αμυντικής του ισχύος.

Η κυριαρχία των Ενετών (1207-1269) ήταν αυτή που εξασφάλισε και πάλι συνθήκες σχετικής ασφάλειας. Ο Μάρκος Σανούδος κατέκτησε το 1207 τη Σίφνο, ονομαζόμενη τότε Σιφάντο, την οποία, μαζί με άλλα νησιά του Αιγαίου, υπήγαγε στην κυριαρχία του Δουκάτου της Νάξου. Από το 1269 η Σίφνος ήταν και πάλι βυζαντινή, έως το 1307, οπότε και κατακτήθηκε από τους Φράγκους. Ο Νικόλαος II Γοζαδίνος κληρονόμησε το 1464 από την οικογένεια Ντα Κορόνα τη Σίφνο, την Κύθνο και την Κέα, νησιά τα οποία έχασε κατά τον πόλεμο Τούρκων και Ενετών, τα επανέκτησε όμως μετά από διαπραγματεύσεις της Ενετίας με το σουλτάνο το 1568 και τα διατήρησε με την ειρήνη του 1573 έναντι φόρου υποτέλειας.

Η Σίφνος πέρασε στα χέρια των Τούρκων μόλις το 1617. Πέρα από τη μορφή διοίκησης, τίποτα δεν άλλαξε στο νησί, ούτε υπήρξε κάποια μορφή δυνάστευσης. Πολύ χειρότερη για τη Σίφνο ήταν η λεηλασία από τον ενετικό στόλο το 1648, από τις συνέπειες της οποίας το νησί ανέλαβε μόνο μετά από πολύ καιρό. Κατά την περίοδο 1771-1774 το νησί καταλαμβάνεται από το Ρώσο Σπυριτόφ, ο οποίος και το έθεσε υπό την κυριαρχία της Αικατερίνης της Μεγάλης.

Στον απελευθερωτικό αγώνα εναντίον των Τούρκων η Σίφνος συμμετείχε υπό την αρχηγία του δημοδιδασκάλου Νικολάου Χρυσόγελου, ο οποίος με μια ομάδα Σιφνίων ενώθηκε ήδη το 1821 με μια στρατιωτική μονάδα στην Πελοπόννησο. Το 1825 εμφανίστηκε μπροστά στη Σίφνο, προς υπο-

39. ΠΑΥΣΑΝΙΑΣ [50 μ.Χ.]: *Ελλάδος Περιήγησις*, «Φωκικά», κεφ. 11.

40. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III, 57-58.

41. ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ: «Αιγινητικός» (390 π.Χ.), *Λόγοι* XIX, § 13 κ.επ. Οι «βασιλείς» αναφέρονται ως *άρχοντες*.

42. ΗΡΟΔΟΤΟΣ VIII, 46.

43. ΑΝΤΙΠΑΤΡΟΣ ΜΑΚΕΔΩΝ: *Ανθολογία* IX 421, «Δημοσθένης».

44. ΑΡΡΙΑΝΟΣ: *Ανάβασις* II 2, 4 και 13, 4.

45. ΔΙΟΔΩΡΟΣ XXXI απόση. 56.

στήριξη των Τούρκων, ο αιγυπτιακός στόλος υπό τον Ιμπραήμ πασά, ρίχνοντας μερικές κανονιές εναντίον του Κάστρου, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Μετά την απελευθέρωση συστάθηκε μία «Δημογεροντία Σίφνου» (1827), η οποία μετεξελίχθηκε στο «Διοικητήριον Σίφνου και λοιπών», το οποίο διοικούσε από τη Σίφνο τα νησιά Μήλο και Κίμωλο. Γύρω στα 1883 συντελέστηκε μια νέα διοικητική μεταβολή, σύμφωνα με την οποία η έδρα της διοίκησης μεταφέρθηκε στη Μήλο, στην οποία ακόμη υπάγεται η Σίφνος. Τότε επίσης καθορίστηκαν στο νησί και οι σήμερα υφιστάμενες κοινότητες: ο Αρτεμώνας με το Κάστρο και η Απολλωνία με τους άλλους οικισμούς.⁴⁶

Πολιτισμός

Τα πρώιμα ευρήματα έως την προκλασική περίοδο⁴⁷ παρουσιάζουν τη Σίφνο να ανήκει στην πολιτιστική σφαίρα επιρροής της Μήλου. Μαρμάρινα ειδώλια και αγγεία⁴⁸ του «κυκλαδικού πολιτισμού», πρωτογεωμετρικά και γεωμετρικά κεραμικά, κοσμήματα και άλλα ταφικά ευρήματα απεικονίζουν την εξέλιξη του νησιού. Δεδομένου ότι οι ανασκαφές είναι περιορισμένης έκτασης, δεν υφίσταται ιστορικά τεκμηριωμένη εξέλιξη της αρχιτεκτονικής. Πέραν των κτισμάτων της γεωμετρικής εποχής, τα οποία οι ανασκαφές αποκάλυψαν στο Κάστρο,⁴⁹ αντίστοιχες έχουν γίνει στην ακρόπολη στον Άγ. Ανδρέα,⁵⁰ για τις οποίες, ωστόσο, μέχρι σήμερα έχουν γίνει σχετικά λίγες δημοσιεύσεις.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, στην προκλασική και κλασική περίοδο η Σίφνος γνώρισε μεγάλη πολιτιστική άνθηση. Ο Ηρόδοτος⁵¹ αναφέρει περί υπάρξεως κτηρίων από παριανό μάρμαρο, όπως της αγοράς και του πρυτανείου, στην τότε πόλη, η οποία, στη θέση του σημερινού Κάστρου, κάλυπτε την κορυφή και τη δυτική πλαγιά του λόφου, κάτι το οποίο επιβεβαιώνουν διάφορα ευρήματα. Στον Άγ.

46. Τα μη αποδεδειγμένα επιμέρους ιστορικά στοιχεία πάρθηκαν από: Κ. ΓΚΙΩΝ, βλ. υποσημ. 33.

47. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ: Ανασκαφές τάφων εν Σίφνω στο *Εφημερίς Αρχαιολογική*, Αθήνα, 1899, σ. 73-77· Ι.Κ. BROCK, G. MACKWORTH YOUNG: Excavations in Siphnos στο *Annual of the British School at Athens* 44, London, 1949, σ. 1-92, σχ. 1-37.

48. Ένα τέτοιο μαρμάρινο αγγείο βρέθηκε κατά την αποτύπωση του εργαστηρίου αγγειοπλαστικής Αρτεμώννα 2. Ο γέρος αγγειοπλάστης το χαρακτήρισε ιερατικό σκεύος. Ο J. THIMME απεικονίζει ένα τέτοιας μορφής αγγείο στο άρθρο του *Die Kykladenkultur der frühen Bronzezeit* στην έκδοση *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes (Kykladen-Zypern-Malta-Altsyrien)*, Baden-Baden, 1968, σ. 15.

49. Ι.Κ. BROCK, G. MACKWORTH YOUNG: βλ. υποσημ. 47, σ. 1-18, σχ. 3-5.

50. Στην εφημερίδα *Η Σιφνιακή*, Αθήνα, 1967, αριθ. 1, σ. 3, η αρχαιολόγος Μ. Μουρίκη αναφέρει στο άρθρο της «Αρχαιολογική παρουσίαση» ότι ο οικισμός στον Άγ. Ανδρέα παρουσιάζει κατά τον Μορινάτο μεγάλη συγγένεια με τον πολιτισμό Διμήνιου και Σέσκλου. Οι ανασκαφές της Σίφνιας αρχαιολόγου Β. Φιλιππάκη δεν έχουν ολοκληρωθεί ακόμη, και ως εκ τούτου, πλήρης αποσαφήνιση αναμένεται σε μερικά χρόνια.

51. ΗΡΟΔΟΤΟΣ III, 57: «... την εποχή εκείνη και η αγορά και το πρυτανείο των Σιφνίων ήταν από μάρμαρο της Πάρου».

Θρησκεία

Οι μαρτυρίες σχετικά με την πρώιμη θρησκευτική ιστορική εξέλιξη του νησιού παραμένουν ασαφείς. Η Σίφνος ανήκει στο πλαίσιο των Κυκλάδων στην ευρύτερη περιοχή της Πάρου και της Σύρου.⁶² Διάφοροι μετανάστες από τον ασιατικό χώρο συναποκόμισαν τις θρησκείες και τους πολιτισμούς τους. Εδώ συναντά κανείς, όπως και σε όλο τον αιγαιοπελαγίτικο χώρο, τη «Μεγάλη Μητέρα των Θεών». Μαρμάρινα ειδώλια, ο τρόπος της ταφής και επιτύμβιες στήλες διαφόρων τύπων⁶³ τεκμηριώνουν αυτές τις αντιλήψεις περί της λατρείας, σύμφωνα με τις οποίες το νερό κατείχε μέγιστη σημασία, ως σύμβολο της ζωής και του θανάτου της θεάς.⁶⁴

Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι αργότερα, γύρω στα 1500 π.Χ., ο μινωικός πολιτισμός με τις θρησκευτικές του αντιλήψεις μετέβαλε ή και παραγκώνισε τις παλιές παραδόσεις, έως ότου, με την ιωνική εποικισή γύρω στα 1000 π.Χ., επικράτησε ο κόσμος των θεών του Ομήρου. Κατά την προκλασική και την κλασική περίοδο στη Σίφνο λατρεύονταν οι Νύμφες,⁶⁵ η Άρτεμις Εκβατήρια,⁶⁶ ο Απόλλων Έναγρος, ο Ζευς Επιθήμιος και ίσως ο Παν.⁶⁷ Κατά τη διάρκεια του πρώτου αιώνα μ.Χ., τη θέση των θρησκευτικών αντιλήψεων στο χώρο του Αιγαίου πήρε η χριστιανική πίστη.

62. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ: Βλ. υποσημ. 47· ο Τσουντας παρουσιάζει συνάφεια των ανασκαφικών του ευρημάτων προς αυτά της Σύρου και της Πάρου· J. THIMME: Die Kykladenkultur der frühen Bronzezeit στο *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes (Kykladen-Zypern-Malta-Altsyrien)*, από τη σειρά: *Kunst der Welt*, Baden-Baden 1968, σ. 15: «Τα ευρήματα από τάφους και οικισμούς μπορούν να ταξινομηθούν, από τη σκοπιά της ιστορικής εξέλιξης, σε δύο επεκταμένους πολιτισμούς ή ομάδες που, σύμφωνα με τον τόπο ανεύρεσής τους, αποκαλούνται Πολιτισμός της Πέλας (στη Μήλο) και Πολιτισμός της Σύρου».

63. Ο L. POLLACK περιγράφει στην έκθεσή του Von Griechischen Inseln στις ανακοινώσεις του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών υπ' αριθ. 21, 1896, σ. 203-214, τι βρίσκει και σε τι αποκτά πρόσβαση μέσω γνωριμιών· ο ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ περιγράφει τα ευρήματά του στο *Κυκλαδικά II*, βλ. υποσημ. 47, όπου απαριθμεί αυτά που βρήκε, παραθέτει δύο μικρές απεικονίσεις και επιχειρεί μια χρονολόγηση· οι I.K. BROCK και G. MACK-WORTH YOUNG παραθέτουν μία αναλυτική έκθεση με ιδιαίτερα ακριβή στοιχεία περί των ευρημάτων τους με τη βοήθεια κειμένων, σκίτσων και φωτογραφιών στο *Excavations in Siphnos, Annual of the British School at Athens*, 44, σ. 1-92, σκ. 1-37, London, 1949· ο Χ. ΖΕΡΒΟΣ κάνει σχετικά ασαφείς αναφορές στη Σίφνο, σε συνάρτηση με τις λοιπές Κυκλάδες, και παρουσιάζει μερικά αγγεία και ένα ειδώλιο στο *L' Art des Cyclades du debut à la fin de l' age de bronze*, Paris, 1957.

64. J. THIMME: *Die Kykladenkultur der frühen Bronzezeit*, βλ. υποσημ. 33 σ. 32 κ.επ. Ο Thimme υποστηρίζει ότι από την πρώιμη νεολιθική εποχή, δηλαδή από την έβδομη χιλιετηρίδα, στις Κυκλάδες λατρεύονταν διάφορες θεότητες. Σαφής καθίσταται η σχέση μεταξύ Ανατολής και Αιγαίου. Ο συγγραφέας μιλά περί «αιγαιο-ανατολικού πολιτισμικού κύκλου». Με ιδιαίτερη σαφήνεια εξάγει στα γραφόμενά του το συμπέρασμα ότι η «μεγάλη θεά» δεν ήταν μια θεά γονιμότητας, αλλά λατρευόταν γενικότερα ως χθόνια θεά.

65. *Inscriptiones Graecae* XII 5, αριθ. 483· Κ. ΓΚΙΩΝ: βλ. υποσημ. 33, σ. 113. Στις Καμάρες βρίσκεται ένα σπύλαιο των Νυμφών.

66. *Corpus Inscriptionum Graecorum* II, αριθ. 2423b.

67. Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗΣ: *Γεωγραφία και Ιστορία των Κυκλάδων Νήσων, Κυκλαδική Ιστορική Έρευνα*, Αθήνα, 1874, σ. 41-43.

Πίν. 3, 4

Από το 324 έως το 1207 η Σίφνος ανήκε στο Βασίλειο του Βυζαντίου. Το επισκοπάτο της τελούσε τότε, μαζί με αυτό της Πάρου και της Αμοργού, υπό την αιγίδα του Επισκόπου της Ρόδου. Αργότερα, το δέκατο τρίτο αιώνα, η Σίφνος απέκτησε επίσης, λόγω ενετικής επιρροής, και μία ρωμαιοκαθολική κοινότητα, η οποία υπαγόταν σε ένα βικάριο του Επισκόπου της Μήλου, που, σύμφωνα με τα αναφερόμενα, ήταν ιδιαίτερα φτωχός. Ο Έλληνας Αρχιεπίσκοπος στη Σίφνο, αντίθετα, φέρεται ως ιδιαίτερα πλούσιος. Σε αυτόν υπάγονταν τότε τα νησιά: «Μαφίο (Ανάφη), Policandro (Φολέγανδρος), Νιο (Ίος), Σίραθο (Σέριφος), Μυκονο (Μύκονος), Σίκινο (Σίκινο), Stampalia (Αστιπάλαια) και Αποργος (Αμοργός)».⁶⁸

Έως το 1824, στον Επίσκοπο της Σίφνου ανήκαν τα νησιά: Μήλος, Κίμωλος, Σέριφος, Μύκονος, Φολέγανδρος, Σίκινο, Ίος, Ανάφη, Αμοργός και Αστιπάλαια.⁶⁹ Στη συνέχεια η επισκοπή αυτή χωρίστηκε σε ένα τμήμα με τη Μύκονο, Ίο, Ανάφη, Αμοργό και Αστιπάλαια, και σε ένα δεύτερο με τη Σέριφο, Μήλο, Κίμωλο, Φολέγανδρο και Σίκινο. Από το 1859, η Σίφνος υπάγεται στον Επίσκοπο Σύρου-Τίνου, η έδρα του οποίου είναι στη Σύρο. Από το δέκατο ένατο αιώνα και μετά δεν γίνεται πλέον αναφορά σε ρωμαιοκαθολικούς.

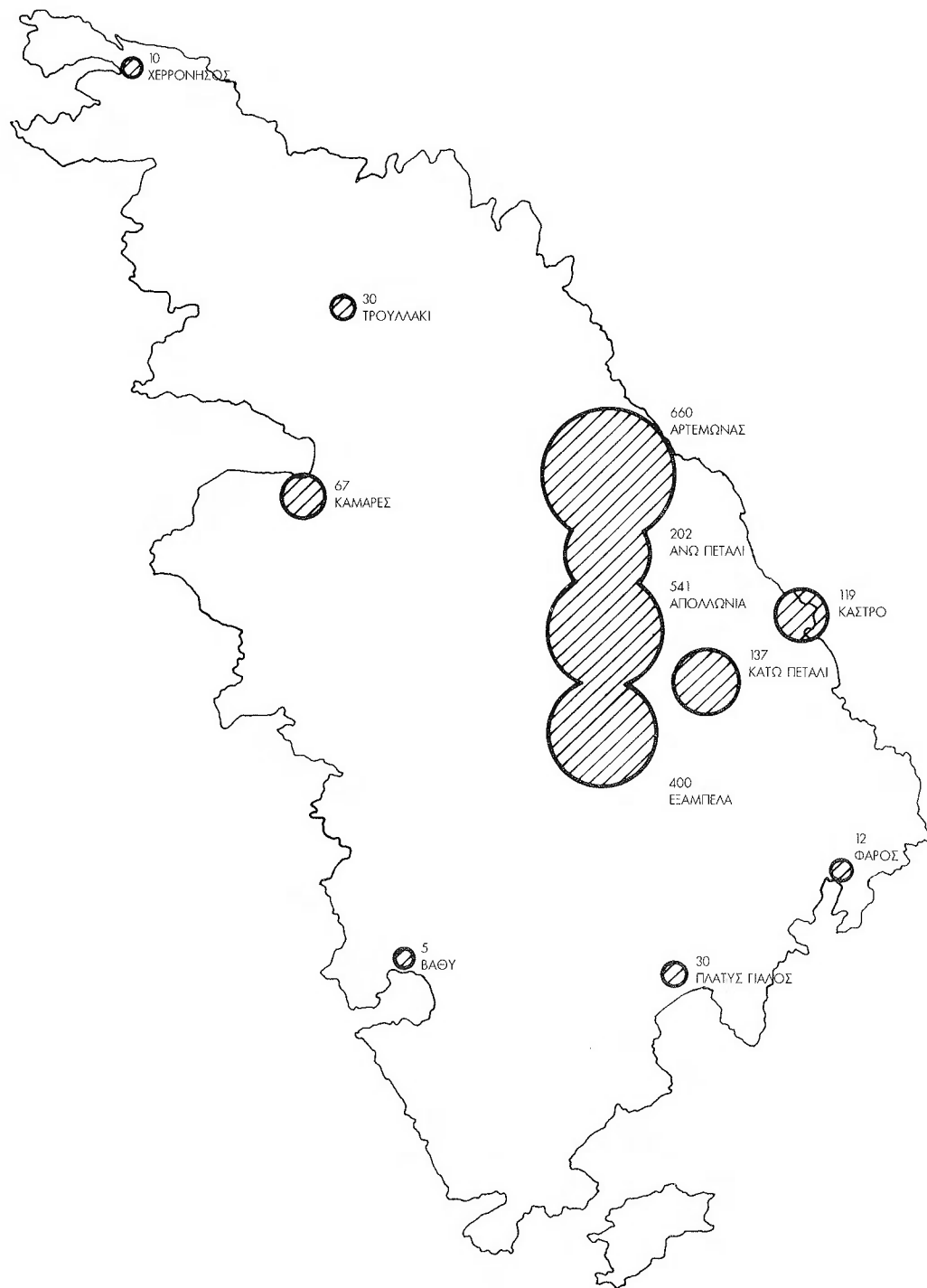
Η ορθόδοξη ελληνική Εκκλησία ενδυνάμωσε τη θέση της κατά τη διάρκεια της τουρκικής κατοχής στην Ελλάδα. Καθώς ο σουλτάνος δεν περιόρισε ούτε κατ' ελάχιστο την ελευθερία της πίστης, ενώ μάλιστα άφησε ανενόχλητο στο αξίωμά του τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, η Εκκλησία εξακολούθησε να υφίσταται, αναλαμβάνοντας τη διατήρηση της πολιτιστικής παράδοσης. Την περίοδο αυτή δημιουργήθηκαν τα πολλά μοναστήρια του νησιού, καθώς επίσης και η «Σχολή του Παναγίου Τάφου», που προαναφέραμε.

Η παρουσία των πολλών παρεκκλησιών, διασκορπισμένων σε όλο το νησί, έχει διαφορετική προέλευση: Πολλοί ναυτικοί συνήθιζαν, την ώρα του κινδύνου, να τάζουν σε έναν Άγιο το κτίσιμο ενός παρεκκλησιού για τη σωτηρία τους. Εάν λοιπόν ο ναυτικός αυτός σωζόταν, πραγματοποιούσε το τάμα του με την πρώτη ευκαιρία.

Ο δεσμός του πληθυσμού του νησιού με την Εκκλησία εκφράζεται μέσα από τις πολλές θρησκευτικές γιορτές που εορτάζονται σε όλη τη διάρκεια του εκκλησιαστικού έτους και μέσα από τις οικογενειακές γιορτές, οι οποίες εντάσσονται στο εκκλησιαστικό πλαίσιο και καθορίζουν έως και σήμερα σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές σχέσεις και τον τρόπο ζωής.

68. P. de TOURNEFORT: *Relation d'un voyage du Levant*, Amsterdam, 1718, γερμανική έκδοση: Nürnberg, 1776, σ. 169-170.

69. Μ. ΔΕΚΑΒΑΛΛΗΣ: *Η καθόλου ιδέα περί της Νήσου Σίφνου*, Σίφνος, 1828. Από το *Ημερολόγιον του Γυμνασίου Σύρου* (1889) του Σ.Δ. ΔΟΥΚΑΚΗ, σ. 104.

Αριθμός κατοίκων το 1961

Απεικόνιση 8

Τρόπος ζωής

Η κοινωνική ζωή του νησιού κυριαρχείται από έναν ιδιαίτερα έκδηλο οικογενειακό δεσμό, ενώ η τάση κοινωνικής προσφοράς είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένη. Η διαβίωση στο νησί κάτω από το βάρος πολυάριθμων εξωτερικών κινδύνων οδήγησε κατ' ανάγκη στην ανάπτυξη και εδραίωση ενός αισθηματος αμοιβαίας εξάρτησης. Η καθιερωμένη αυτή αντίληψη περί κοινής ευθύνης υπήρξε πάντοτε ζωντανή αλλά και ενεργός, καθώς το νησί είναι σχετικά μικρό και οι 2.000, ή παλαιότερα οι 5.000 κάτοικοι γνωρίζονταν σχεδόν όλοι μεταξύ τους. Το κοινής ευθύνης αίσθημα αποδέχονταν μάλιστα ακόμη και οι ηλικιωμένοι και τα παιδιά.

Οι ακόλουθοι αριθμοί, που αφορούν στην πληθυσμιακή πυκνότητα του νησιού κατά τη διάρκεια των τελευταίων διακοσίων πενήντα χρόνων,⁷⁰ καθιστούν σαφές ότι ο πληθυσμός αυξάνεται μετά τους απελευθερωτικούς αγώνες, μειώνεται όμως σημαντικά κατά τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, καθώς και μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.⁷¹

Απεικ. 8

			Μεταβολή σε 10 χρόνια επί %
1718	5.000 κατ./81 τ.χλμ. = 61,5 κατ./τ.χλμ.	(κατά TOURNEFORT)	
1771	4.000 κατ./81 τ.χλμ. = 49,5 κατ./τ.χλμ.	(κατά P. v. KRIENEN)	- 4,0 %
1810	4.375 κατ./81 τ.χλμ. = 54,0 κατ./τ.χλμ.	(κατά ΔΕΚΑΒΑΛΛΕ)	+ 2,1 %
1837	4.500 κατ./81 τ.χλμ. = 55,5 κατ./τ.χλμ.	(κατά ROSS)	+ 2,8 %
1876	4.800 κατ./81 τ.χλμ. = 59,0 κατ./τ.χλμ.	(κατά ΓΚΙΩΝ)	+ 1,7 %
1889	3.851 κατ./81 τ.χλμ. = 47,5 κατ./τ.χλμ.	(κατά PHILIPPSON)	- 20,0 %
1928	3.348 κατ./81 τ.χλμ. = 41,0 κατ./τ.χλμ.	(κατά PHILIPPSON)	- 3,5 %
1951	2.773 κατ./81 τ.χλμ. = 34,0 κατ./τ.χλμ.	(κατά EGGERS)	- 7,5 %
1961	2.258 κατ./81 τ.χλμ. = 28,0 κατ./τ.χλμ.	(κατά ΓΑΪΤΑΝΙΔΗ)	- 18,6 %

70. Πριν από το 1898 υπάρχει μόνο η απογραφή του 1810, από την οποία δεν προκύπτει με σαφήνεια ο ακριβής αριθμός των Σιφνίων. Ο Γκιών (1876) (βλ. υποσημ. 33), στη σ. 161 αναφέρει ότι σύμφωνα με το δημοτολόγιο είναι 8.000. Για τα τρέχοντα δεδομένα θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι εκτός του νησιού ζουν ισάριθμοι Σίφνιοι με τους μόνιμους κατοίκους του.

71. Η Σίφνος με το 18,6% βρίσκεται πολύ επάνω από το μέσο όρο των Κυκλάδων, ο οποίος ανέρχεται στο 13%. Τα στοιχεία έχουν ληφθεί από Η. EGGERS: *Leben und Wirtschaftsweise auf den griechischen Kykladen im Umbruch, Deutscher Geographentag Heidelberg: Tagungsbericht und Wissenschaftliche Abhandlungen*, Wiesbaden, 1963, σ. 143.

Το νησί σε παλαιότερες εποχές, όπως άλλωστε και σήμερα, δεν ήταν σε θέση να θρέψει τους κατοίκους του. Πολλοί από αυτούς ήταν αναγκασμένοι να επιδιώκουν την εξασφάλιση των βιοτικών αναγκών τους απασχολούμενοι σε εργασίες εκτός του νησιού, ακόμη και μεταναστεύοντας. Έως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο η Κωνσταντινούπολη και η Αλεξάνδρεια αποτελούσαν τις πρώτες επιλογές, ενώ μετά το Δεύτερο οι ΗΠΑ και η Αυστραλία. Γνωστοί ήταν οι Σίφνιοι μάγειροι και αγγειοπλάστες.

Το γεγονός ότι πολλοί Σίφνιοι ταξιδεύουν στη θάλασσα ως καπετάνιοι, μηχανικοί πλοίων ή ναύτες έχει ιδιαίτερη σημασία. Καταρχάς, οι άνθρωποι αυτοί απουσιάζουν από την καθημερινή ζωή του νησιού, όπου συναντά κανείς κυρίως γυναίκες, παιδιά και ηλικιωμένους, παρά άνδρες νεαρής και μέσης ηλικίας. Κατά δεύτερο λόγο, οι ναυτικοί εξασφαλίζουν στο νησί τα απαραίτητα προς το ζην χρήματα. Τα πολλά καινούργια κτίσματα, οι τεχνικές εγκαταστάσεις και ο εκσυγχρονισμός οφείλονται σε αυτούς.⁷² Είναι αυτοί οι άνθρωποι που κουβαλούν μαζί τους στη Σίφνο παραστάσεις από ξένους λαούς, καθώς και τους τρόπους ζωής τους. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι κάτοικοι του νησιού έχουν ευκολότερη πρόσβαση σε όλες τις χώρες και τις πόλεις που προσεγγίζονται μέσω θαλάσσης, απ' ό,τι σε εκείνες που προσεγγίζονται μέσω ξηράς. Ξένες χώρες και μακρινοί τόποι έρχονται επίσης κοντά μέσα από συγγενικές σχέσεις.

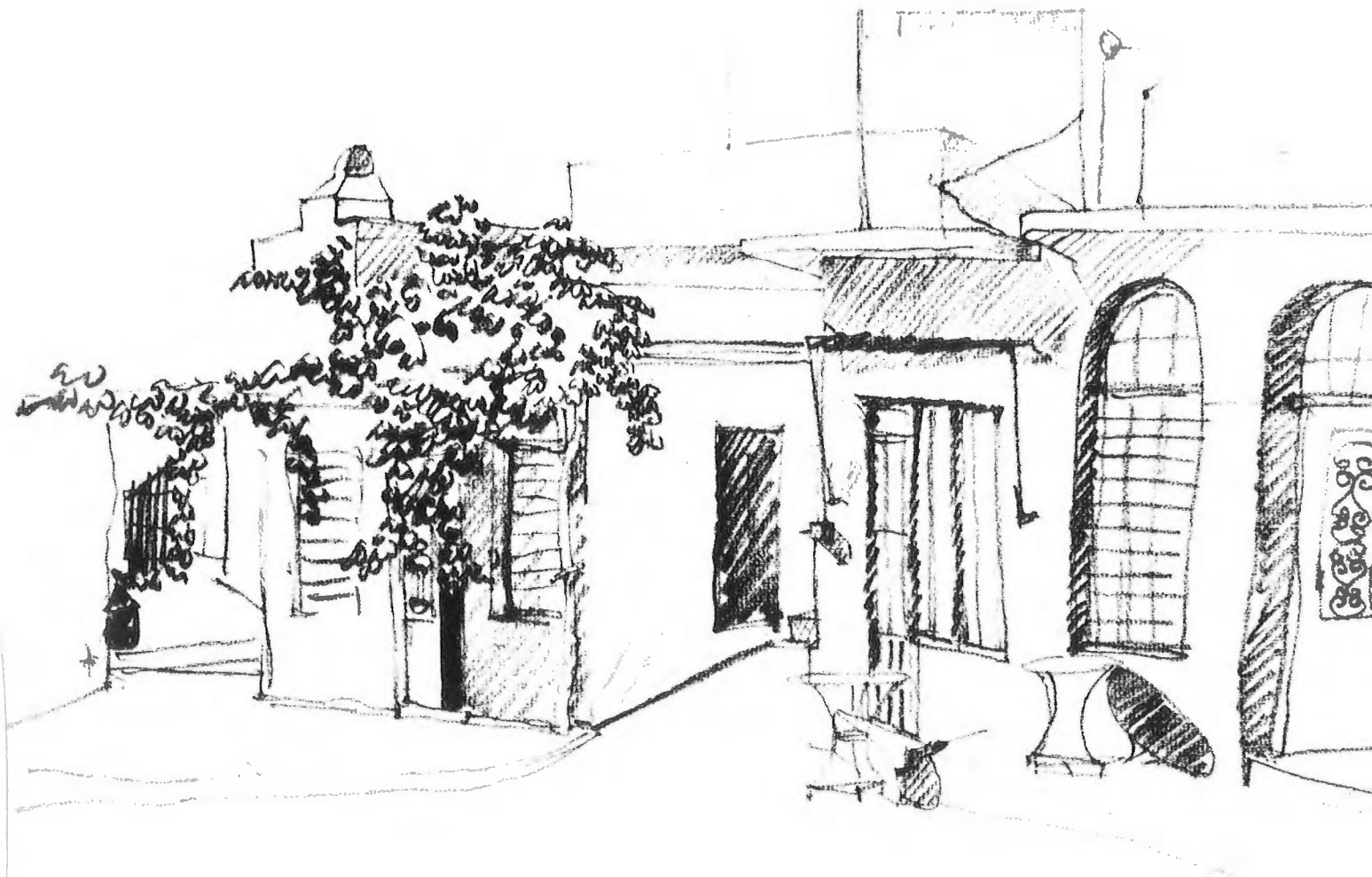
Οι κοινωνίες των χωριών εμφανίζονται ιδιαίτερα κλειστές. Στον Αρτεμώνα κατοικούν οι εύποροι νησιώτες, ενώ στους κατοίκους του Κάστρου επικρατεί η αντίληψη ότι η κοινωνική τους θέση είναι υψηλότερη από εκείνη όλων των υπόλοιπων Σιφνίων: ο καθένας είναι περήφανος για την ιστορία του.

Το καφενείο αποτελεί το σημείο κοινωνικής συνάντησης των ανδρών. Εκεί κλείνουν δουλειές, κάνουν συζητήσεις για την πολιτική πίνοντας ένα ούζο, έναν καφέ ή ένα ποτήρι νερό. Οι κοινωνικοί κανόνες ως προς τους τρόπους συμπεριφοράς είναι απόλυτα καθορισμένοι και προφανώς τόσο συγκεκριμένοι, όσο και οι μορφασμοί του προσώπου κατά τη διάρκεια της ομιλίας ή της σιωπής.

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό στη Σίφνο είναι ότι οι κάτοικοι του νησιού είναι πολύ ανοιχτοί και φιλικοί απέναντι στους ξένους, ενώ δεν ενδιαφέρονται καθόλου να εργαστούν γι' αυτούς, ούτε για τα χρήματά τους.

Οι συχνές θρησκευτικές γιορτές έχουν παράλληλα το χαρακτήρα πανηγυριού και παίζουν, μαζί με τις οικογενειακές γιορτές, σημαντικό ρόλο στην κοινωνική ζωή του νησιού. Η παρουσία στη Θεία Λειτουργία, η συμμετοχή σε κοινά φαγοπότια, σε κουβεντολόγια, στους χορούς και στα τραγούδια ενώνει σε ένα άρρηκτο σύνολο αυτούς που παίρνουν μέρος.

72. Δ. ΚΑΤΩΧΙΑΝΟΥ: *Οδοιπορικό στη Σίφνο* από 31.8.-2.9.1968, κατ' εντολήν του Ελληνικού Υπουργείου Συντονισμού στην Αθήνα. Η συγγραφέας κατέχει ένα αντίγραφο της ανέκδοτης έκθεσης, η οποία περιέχει μία συνέντευξη με το δήμαρχο του Αρτεμώνα, κ. Σκλάβενα, από την οποία και έχουν ληφθεί τα στοιχεία.

Πλατεία στην Απολλωνία

1 Εμμανουήλ Λεμπέσης

2 Κώστας Δεπάστας

3 Λουκάς Βουρής

4 Απόστολος Καλογίρου

5 Κωνσταντίνος Παλαιός

6 Ιωάννης Ασαώνιος

7 Νικόλαος Φύσας

8 Γυναίκα από το Κάστρο

9 Γυναίκα από τον Αρτεμώνα

Η κοινωνία των Σιφνίων προβάλλεται τόσο μέσα από τους συνδέσμους και τους συλλόγους του, όσο και από τις εφημερίδες. Υπάρχουν πέντε τέτοιοι σύλλογοι:⁷³

Σύνδεσμος των εν Αθήναις Σιφνίων. Ιδρύθηκε το 1895.

Αδελφότης Σιφνίων ο «Άγιος Συμεών» (Αθήνα). Ιδρύθηκε το 1930.

Αδελφάτον Αγίου Ιωάννου Μαύρου Χωριού (Αθήνα). Ιδρύθηκε το 1956.

Αλληλοβοηθητικός Σύνδεσμος των εν Αμερική Σιφνίων (Νέα Υόρκη). Ιδρύθηκε το 1943.

Τη μαζική επικοινωνία εξυπηρετούν τρεις εφημερίδες, οι οποίες εκδίδονται στην Αθήνα:⁷⁴

Σίφνος: ιδρύθηκε το 1880, εκδότης Α.Ν. Καλογήρου, Αθήνα, Μάγερ 34, μηνιαία.

Σιφναϊκά Νέα: ιδρύθηκε το 1947, εκδότης Ν.Γ. Σταφυλοπάτης, Αθήνα, Σόλωνος 83, εβδομαδιαία.

Σιφναϊκή Φωνή: ιδρύθηκε το 1965, εκδότης Ν.Γ. Σταφυλοπάτης, μηνιαία.

Κατά τη διετία 1967-1969 κυκλοφορούσε μία μηνιαία εφημερίδα, *Η Σιφναϊκή*, με εκδότη τον Σίμο Συμεωνίδη, Αθήνα Ν. Ιωνία, Αμμοχώστου 18α.

Ο τρόπος ζωής των αγγειοπλαστών

Πίν. 7

Οι αγγειοπλάστες κατοικούν στους οικισμούς της ενδοχώρας, με προτίμηση τον Αρτεμώνα και ιδιαίτερα την περιοχή του Αγ. Λουκά. Δεδομένου ότι εδώ (η Αγ. Αικατερίνη και η Αγ. Άννα ανήκουν επίσης στον Αρτεμώνα) βρίσκονται τα παλαιότερα αγγειοπλαστεία, μπορεί κανείς άνετα να χαρακτηρίσει τα σημεία αυτά ως το κέντρο της αγγειοπλαστικής του νησιού. Αρχικά, όταν τα αγγειοπλαστεία σπίνονταν δίπλα στη θάλασσα, είχε αναπτυχθεί ένα είδος παλινδρομικής κίνησης. Στην αρχή της εβδομάδας πήγαινε ο τεχνίτης στον εργασιακό οικισμό, όπου έμενε και εργαζόταν όλη την εβδομάδα, ενώ το Σαββατοκύριακο επέστρεφε στο χωριό, όπως άλλωστε περιγράφει παραστατικά το τραγούδι «Η Χερρόνησος»,⁷⁵ στο οποίο εναλλάσσονται οι φωνές δύο ερωτευμένων.

Η αγγειοπλαστική τέχνη δεν ασκείται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου, καθώς κανένα εργαστήριο δεν είναι σε θέση να στεγάσει όλες τις απαιτούμενες παραγωγικές διαδικασίες. Οι καιρικές συνθήκες επιτρέπουν να αρχίσει η δουλειά περί τα τέλη Φεβρουαρίου-αρχές Μαρτίου, ενώ από τον Απρίλιο ο ήλιος είναι τόσο δυνατός, ώστε αναπτύσσεται η μέγιστη παραγωγή. Το καλοκαίρι είναι η

73. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΛΟΣ: Βλ. υποσημ. 60, σ. 20.

74. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΛΟΣ: Βλ. υποσημ. 60, σ. 20.

75. Για κείμενο με σημειώσεις, σύμφωνα με τον Α. Τρούλλο, βλ. υποσημ. 53, σ. 11-13. «Είναι ένα πολύ παλιό σιφναϊκό τραγούδι σε αργόσυρτο χορευτικό ρυθμό. Τον τίτλο του τραγουδιού διεκδικούν ανυποχώρητα ο Αρτεμώνας και οι κάτοικοί του, η προέλευσή του όμως, μαζί με άλλα ρητά, ονομασίες τοποθεσιών και τοπωνύμια, ανάγεται στο Ηράκλειο της Κρήτης. Χωρίς αμφιβολία, ωστόσο, το τραγούδι και το τοπωνύμιο περιγράφουν μία χερσόνησο και έναν όρμο στα βόρεια της Σίφνου, με εργαστήρια αγγειοπλαστικής, βοσκοτόπια και σπία». Η μελωδία αποδίδεται με βάση σημειώσεις του εκδότη από το 1965.

Η ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ

Σέ άρχόσυρτο χορευτικό ρυθμό

Στράτα μου τής Χερ-ρό-νη-σος χῶμα κοσ-κι-νισ-μέ-νο
 εσύ κρα-τείς τόν Ἄγ-γε-λέ κι' ἐγώ τόν ἄ-λι-μέ-νω
 Καὶ ἦντα γίνηκε κι' ἀρ-γεῖ τ' ἀστρί πού βγαί-νει τήν αὐγή;...

Στράτα μου τής Χερρώνηςος
 χῶμα κοσκινισμένο
 εσύ κρατείς τόν Ἀγγελέ
 κι' ἐγώ τόν ἀλιμένω (1)
 Καὶ ἦντα γίνηκε κι' ἀργεῖ
 τ' ἀστρί πού βγαίνει τήν αὐγή;...

Στράτα μου τοῦ Καλαμιτιά
 τρι-στράτο τῶ Μιχαγιάνω
 καὶ μισοβαρμα τ' Ἄη Μηνᾶ
 κι' ἔς πεσῶ νά πεθάνω.
 Ἔλα πού νά μὴν τήν εὐρῆς
 τή στράτα νά κέρχης νά μέ δῆς

Μέσα στό Ἐρολιόγκαδο
 θά πά(ω) νά στήσω τένεκα
 γιὰ νά περνᾷ ὁ Ἀγγελές
 νά πιάνω με κουβέντα.
 Ἔλα νά δῆς κι' ἦντα νά δῆς
 κορμάκι πού τό τυραννεῖς!

Στις Πυροβόλοι σά δά βγαί
 καὶ πιάνω τοῦ Γιαβροῦχα
 μοῦ φεύγουνε τὰ βάθκινα
 καὶ οἱ καῦμοι ὁποῦχα
 Μπρόβαλε σύ - μπρόβαλε σύ
 μπρόβαλ' ἀγάπη μου χρυσή!

(1)=περμένω, (2)=φάνηκε, (3)=σκυλιάκια, (4)=σκιάλες, (5)=ἄκρα κήματος, (6)=στενό χωράκι.
 (7)=πικρά. ἐκ τῆς λ.καλοτριχισμένη, (8)=μικρές χοντρές λαμπάδες, (9)=μπουκαλάκι, (10)=ἔλα,
 (11)=μελέτησε - πεθύμησε.

Ὁ Ἀγγελές ἡμπρόβαλε (2)
 σοῦ Τρουλλακιῶ τῆς πόρτα
 κι' ἠόκηκε σέον - ὦμο του
 ἕνα ττουβάλι χόρτα,
 χιράκια (3) καὶ ἀφογοσιά (4)
 τοῦ Τρουλλακιῶ τοποθεσιά.

Ὅλο ἀπό τό παρασημό (5)
 μέ βράζουσι καὶ θερί(τ)ζω
 γιὰ νά μέ δέρνει ὁ ἀνεμος
 κι' ὁ ἥλιος νά μαυρί(τ)ζω.
 Πίσω σε' Ἀβέντου τό λουρί (6)
 θερί(τ)ζει τό κερὰ φλουρί.

Σάν ἀγελάδα κόκκινη
 κι' ἀλλὰ ἔστρι χισμένη (7)
 μοῦ φκίνεσαι τήν Κυριακή
 μόνιμῶς στολισμένη.
 Ἔλα νά πάμε κεῖ πού λές
 πού κάνουν τὰ πουλιά φωλιές

Πάρε δύο κοντολάμπικα (8)
 κι' ἕνα ροῦκι (9) λάδι
 κι' ἔλα τό Σαββατοβραδύ
 νά μ' εὐρῆς στό Σελλάδι
 Για μπρόβαλε - γιὰ μπρόβαλε (10)
 κι' ὁ νοῦς μου σέ καλόβαλε (11)

περίοδος που εκμεταλλεύονται πλήρως οι αγγειοπλάστες. Τον Οκτώβριο, όταν πέσουν οι πρώτες βροχές, οι εργασίες σταματούν. Στη διάρκεια του χειμώνα οι αγγειοπλάστες απασχολούνται στα δικά τους ή σε ξένα χωράφια. Μερικοί απ' αυτούς ασχολούνται με την παραγωγή κρασιού και έτσι σταματούν τη δουλειά τους στο αγγειοπλαστείο ήδη μέσα στο Σεπτέμβριο. Άλλοι καλλιεργούν ελιές και παράγουν ελαιόλαδο. Ο Γ. Ατσώνιος στο Βαθύ 11, για παράδειγμα, έχει ένα ιδιόκτητο ελαιοτριβείο. Στο εργαστήριο Αγ. Λουκάς 2 ανήκει ένας ανεμόμυλος (αγγειοπλαστείο και μύλος, ωστόσο, δεν βρίσκονταν πλέον σε λειτουργία). Οι αγγειοπλάστες που δεν έχουν δική τους γη βρίσκουν απασχόληση, ανάλογα με τη ζήτηση, σε τρίτους.

Όπως προαναφέρθηκε, οι Σίφνιοι αγγειοπλάστες ήταν έως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο πλανόδιοι. Ήταν υποχρεωμένοι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού να εγκαταλείπουν το νησί και να παράγουν κεραμικά σκεύη επιτόπου, όπου υπήρχε ζήτηση γι' αυτά, μερικές φορές σε εργαστήρια συντοπιτών τους που ήταν εγκατεστημένοι σε άλλους τόπους. Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα προκύπτει το συμπέρασμα ότι οι συνθήκες απαιτούσαν μια μεγάλη βαθμού κινητικότητα των τεχνιτών και ως εκ τούτου ο καθένας τους προσπαθούσε, το αργότερο με το γάμο –με τη συνδρομή της συζυγικής προίκας– να εξασφαλίσει μόνιμη κατοικία, τουλάχιστον για κάποια χρόνια.

Η θέση των αγγειοπλαστικών οικισμών στο νησί επιβάλλει στους εργαζόμενους συνεχή μετακίνηση μεταξύ κατοικίας και χώρου απασχόλησης. Οι κλιματολογικές συνθήκες καθορίζουν το ωράριο εργασίας και υποχρεώνουν τους αγγειοπλάστες τέσσερις μήνες το χρόνο να μην μπορούν να απασχολούνται στο κύριο επάγγελμά τους και να αναζητούν άλλη βιοποριστική δραστηριότητα. Η εξέλιξη της διαμόρφωσης των χώρων του εργαστηρίου αποκαλύπτει βαθμιαία μια τάση πλήρους αυτονομίας, με την επιδίωξη να συνυπάρχουν σε αυτό ο χώρος κατοικίας και αυτός του επαγγέλματος. Το σπίτι στο χωριό διατηρείται πάντοτε ως η έδρα της κατοικίας και κατά τη διάρκεια του χειμώνα χρησιμοποιείται ως τόπος διαμονής.

Μια κοινότητα αγγειοπλαστών δεν συνιστά αυτόνομο χώρο διαβίωσης, δεν διαθέτει, για παράδειγμα, καφενείο ή μαγαζιά, δεν έχει δηλαδή χώρους κοινωνικής συναναστροφής. Η κοινότητα αυτή δεν αποτελεί μόνιμο τόπο κατοικίας και βρίσκεται μακριά από το κέντρο της ζωής του νησιού. Τα μεμονωμένα σπίτια που βρίσκονται στους οικισμούς Πλατύς Γιαλός, Βαθύ και Καμάρες μαρτυρούν επίσης μια τάση απομόνωσης που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των αγγειοπλαστών.

Στη Σίφνο εργάζονται σήμερα ακόμη περίπου είκοσι αγγειοπλάστες σε δεκαέξι εργαστήρια. Η συνεχής μετακίνηση μεταξύ σπιτιού και εργαστηρίου, που προαναφέρθηκε, εξακολουθεί να παρατηρείται σε όλο το νησί, με εξαίρεση τις Καμάρες. Κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών, μάλιστα, όλη η οικογένεια διαμένει στο αγγειοπλαστείο, το οποίο έχει επεκταθεί ή επεκτείνεται ακόμη και σήμερα για να συμπεριλάβει και χώρους κατοικίας, όπως στην περίπτωση του Αποστολίδη στον Πλατύ Γιαλό. Επιμέρους παραδείγματα και εξαιρέσεις, καθώς και οι σχέσεις γενικότερα μεταξύ των αγγειοπλαστών περιγράφονται στο κεφάλαιο της τεκμηρίωσης.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Μετά την αποίκιση από τους Ίωνες, οι Κυκλάδες γνώρισαν, ως γέφυρα μεταξύ Μικράς Ασίας και Ελλάδας, μια οικονομική και πολιτιστική άνθηση. Η οικονομική παρακμή εμφανίζεται κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας και κατά το Μεσαίωνα, μετά από αρπαγές και λεηλασίες, στις οποίες προέβαιναν διάφοροι πολεμικοί στόλοι και κυρίως οι πειρατές. Η ανάκαμψη ήρθε με τους Ενετούς και τους Φράγκους. Την οικονομική υποδομή συνιστούσαν η καλλιέργεια και η επεξεργασία βαμβακιού, η σποροτροφία, η αμπελοαγωγή και η παραγωγή ελαιόλαδου.

Σχετικά με την ανάπτυξη που ακολούθησε, ο Έγκερς (1963)⁷⁶ σημειώνει: «Οι ευνοϊκές συνθήκες που δημιουργήθηκαν μετά τους απελευθερωτικούς αγώνες (1821-1830), κατά τη διάρκεια των οποίων σημειώνονται στις Κυκλάδες περιορισμένης έκτασης πολεμικά συμβάντα, συνέτειναν στην εγκατάσταση σ' αυτές μεγάλου αριθμού δραστήριων ατόμων, κυνηγημένων από τα νησιά και τα παράλια της Μικράς Ασίας και αργότερα από την Κρήτη, και μέσα στο δέκατο ένατο αιώνα σε μια αξιοσημείωτη πρόοδο. Κατά κύριο λόγο, η πρόοδος αυτή επικεντρώθηκε στη νεοϊδρυθείσα τότε πρωτεύουσα Ερμούπολη στη Σύρο, η οποία εξελίχθηκε σε ένα σημαντικό λιμάνι και διαμετακομιστικό κέντρο του Αιγαίου. Η αύξηση του πληθυσμού συνοδεύτηκε από τη μεγάλη ανάπτυξη της γεωργίας, η οποία άγγιξε τα ακραία όρια». Στη Σίφνο αναπτύχθηκε κατά κύριο λόγο η παραγωγή λαχανικών, δημητριακών, κρασιού και ελαιόλαδου. Η αγγειοπλαστική τέχνη παραγωγής μαγειρικών σκευών γνώρισε μεγάλη άνθηση. Η ανάπτυξη αυτή έφτασε στο απόγειό της λίγο πριν από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Με τη διάνοιξη του ισθμού της Κορίνθου το 1893, άρχισε η οικονομική κάμψη του νησιωτικού χώρου.⁷⁷

Οι Κυκλάδες αποτελούν σήμερα μια οικονομικά χειμαζόμενη περιοχή της Ελλάδας. Αυτό οφείλεται κυρίως στη γεωγραφική τους θέση, με την έως σήμερα εντελώς ανεπαρκή συγκοινωνιακή σύνδεσή τους μεταξύ τους και με την ηπειρωτική χώρα.

Εμπόριο

Από μια ιωνική επιγραφή⁷⁸ γνωρίζουμε ότι η Σίφνος κατά την κλασική περίοδο ανανέωσε μία εμπορική συμφωνία με την Καλαβρία. Από αυτό συνάγεται ότι οι εμπορικές δραστηριότητες του νησιού εκείνη την εποχή είχαν μεγάλο γεωγραφικό εύρος. Στην πορεία της ιστορίας, αντιθέτως, και κυρίως

76. H. EGGERS: *Leben und Wirtschaftsweise auf den griechischen Kykladen im Umbruch* στο *Deutscher Geographentag Heidelberg: Tagungsbericht und wissenschaftliche Abhandlungen*, Wiesbaden, 1963, σ. 140-151.

77. Σύμφωνα με τον H. EGGERS (βλ. υποσημ. 76), η οικονομική αυτή κάμψη των Κυκλάδων οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι η Σύρος και το λιμάνι της Ερμούπολης υποβαθμίστηκαν με τη διάνοιξη του ισθμού της Κορίνθου και τη θέση τους πήρε ο Πειραιάς, το λιμάνι της Αθήνας.

78. *Inscriptiones Graecae* IV, 839.

κατά την περίοδο της πειρατείας στο Αιγαίο, οι εμπορικές συναλλαγές συρρικνώθηκαν στο ελάχιστο.⁷⁹ Ο Τουρνφόρ (1718)⁸⁰ κάνει λόγο για εμπόριο ελαιόλαδου, κάπαρης, κρεμμυδιών, μελιού, κεριού, σουσαμιού, μετάξης (σε περιορισμένο βαθμό), βαμβακερών υφασμάτων (δίμιτου) και ψάθινων καπέλων, που αποκαλούνταν «σκιάδια της Σίφνου».

Γύρω στα 1810, η Σίφνος είχε, σύμφωνα με τον Δεκαβάλλε (1828),⁸¹ την ακόλουθη αναλογία εξόδων και εσόδων:

Έσοδα (εκροές)		Εξοδα (εισροές)	
Βαμβάκι	34 %	Δημπτριακά	39 %
Αγγειοπλαστική	24 %	Κρασί και ρακί	4 %
Λαχανικά	4 %	Ελαιόλαδο	12 %
Ναυτιλία	17 %	Βαμβάκι	6 %
Μάγειροι	20 %	Τυρί/κονσέρβες	6 %
Λοιπά	1 %	Καπνός, καφές, ζάχαρη, κρέας, σίδηρο, χαλκός κ.λπ.	16 %
		Σύνολο	83 %
		Κέρδος μεταπρατικό	17 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %	ΣΥΝΟΛΟ	100 %

79. Για την εποχή της τουρκικής κυριαρχίας αναφέρει ο R. RANDOLF στο: *The Present State of the Islands in the Archipelago*, Λονδίνο, 1686-87, σ. 38: το νησί διαθέτει ένα μικρό μόνο λιμάνι, γι' αυτό και οι πειρατές δεν το ενοχλούν συχνά. «Κάθε χρόνο η Σέριφος και η Σίφνος διεξάγουν διαπραγματεύσεις με την Κωνσταντινούπολη αναφορικά με το θέμα των φόρων που θα καταβάλουν και με τον ενδιαφερόμενο να αγοράσει το νησί, και ο οποίος θα είναι και κύριός του για διάστημα ενός έτους. Κάποτε αγόρασαν Γάλλοι έμποροι το νησί καταβάλλοντας ο καθένας 1.500 δολάρια, τα οποία και εισέπραξαν στη συνέχεια από τους κατοίκους του μέσω της παραγωγής βαμβακιού, εξασφαλίζοντας παράλληλα και ένα σεβαστό ποσό ως κέρδος».

80. P. de TOURNEFORT: *Relation d'un voyage du Levant*, Amsterdam, 1718, γερμανική έκδοση: Nürnberg, 1776, σ. 263.

81. Μ. ΔΕΚΑΒΑΛΛΕΣ: Από το Ημερολόγιον του Γυμνασίου Σύρου (1889) του Σ.Δ. ΔΟΥΚΑΚΗ, σ. 104.

Η αναλογία αυτή διαφοροποιήθηκε δραστικά κατά τη διάρκεια των απελευθερωτικών αγώνων και το 1828 συναντούμε στον Δεκαβάλλε τα ακόλουθα στατιστικά στοιχεία:

Έσοδα (εκροές)		Εξοδα (εισορές)	
Λαχανικά	4,5 %	Δημητριακά	45,0 %
Αγγειοπλαστική	6,0 %	Κρασί και ρακί	6,0 %
Βαμβάκι	8,0 %	Ελαιόλαδο	12,0 %
Ναυτιλία	3,5 %	Βαμβάκι	7,5 %
Λοιπά	2,0 %	Τυρί	2,5 %
Σύνολο	24,0 %	Κονσέρβες	4,5 %
Χρέη	76,0 %	Καπνός, καφές, ζάχαρη, κρέας, σίδηρο, χαλκός κ.λπ.	18,0 %
		Κοινοτικά έξοδα	4,5 %
ΣΥΝΟΛΟ	100 %	ΣΥΝΟΛΟ	100 %

Ο Γκιών αναφέρει για το 1875 ότι ο όγκος των εισαγωγών καλυπτόταν από τις εξαγωγές μόνο σε ποσοστό έως 16%, χειρότερο δηλαδή από το 24% του 1828!⁸²

Ο απελευθερωτικός αγώνας επηρέασε καταρχάς θετικά την οικονομική ανάπτυξη του νησιού, ενώ ο πληθυσμός αυξήθηκε. Πολλοί Σίφνιοι επέστρεφαν στην πατρίδα τους, κατατρεγμένοι από τουρκικές περιοχές αναζητούσαν στη Σίφνο μια νέα πατρίδα. Τα προϊόντα του νησιού δεν επαρκούσαν πλέον για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών των κατοίκων του. Κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου αιώνα πολλοί βρέθηκαν αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν το νησί, είτε εποχικά, είτε διά παντός, προκειμένου να μπορέσουν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην. Οι εποχικά απασχολούμενοι, όπως οι αγγειοπλάστες, οι μάγειροι και οι ναυτικοί, έφερναν τις απολαβές τους στο νησί. Το εισόδημα των ναυτικών αποτελεί ακόμη έως σήμερα έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες για την κάλυψη του οικονομικού ανοίγματος.⁸³

82. Κ. ΓΚΙΩΝ: *Ιστορία της νήσου Σίφνου*, Σύρος, 1876, σ. 164.

83. Δ. ΚΑΤΩΧΙΑΝΟΥ: *Οδοιπορικό στη Σίφνο* από 31.8.-2.9.1968, κατ' εντολήν του Υπουργείου Συντονισμού στην Αθήνα: Σύμφωνα με μια συνέντευξη με το δήμαρχο κ. Σκλάβενα στον Αρτεμώνα (1968), οι καπετάνιοι στέλνουν κάθε μήνα στις οικογένειές τους 10.000 δρχ., οι ναύτες και οι μηχανικοί 6.000 δρχ. Μία οικογένεια κατα-

Συγκοινωνία

Πριν από την εμφάνιση της ατμοπλοΐας, στη Σίφνο, όπως και σε άλλα ελληνικά νησιά, έπιαναν σε ακανόνιστα χρονικά διαστήματα μηχανοκίνητα ιστιοφόρα. Η πρώτη τακτική σύνδεση διά θαλάσσης με τη Σύρο άρχισε τη 15η Σεπτεμβρίου 1875 με ένα ατμόπλοιο της Ελληνικής Ατμοπλοϊκής Εταιρείας.⁸⁴ Στις αρχές του αιώνα ο Πειραιάς κατέστη το λιμάνι-αφετηρία όλων των ελληνικών ακτοπλοϊκών γραμμών. Εδώ και δεκαπέντε χρόνια, στο νησί πιάνουν σε τακτική βάση, πολλές φορές την εβδομάδα, μικρά επιβατικά ατμόπλοια.

Μηχανοκίνητα ψαροκάικα πραγματοποιούν διαδρομές, ανάλογα με τις ανάγκες, μεταξύ των παραθαλάσσιων οικισμών. Στο ίδιο το νησί υπάρχουν μερικά ταξί και ένα λεωφορείο, το οποίο συνδέει το λιμάνι Καμάρες με τον Αρτεμώνα. Ως υποζύγιο αλλά και ως μεταφορικό μέσο χρησιμοποιείται ο γάιδαρος, για τον οποίο και έχουν κατασκευαστεί οι δρόμοι και τα μονοπάτια του νησιού.

Μεταλλευτική εκμετάλλευση

Κατά την κλασική αρχαιότητα η Σίφνος κατείχε σημαντική οικονομική θέση χάρη στα μεταλλεία χρυσού και αργύρου.⁸⁵ Την εποχή εκείνη εισέφερε σε μερικές στοές στον Αγ. Σώστη θαλασσινό νερό, καθιστώντας τες άχρηστες.⁸⁶

Το δέκατο όγδοο αιώνα οι μεταλλευτικές εργασίες ξανάρχισαν από μία γαλλική εταιρεία. Τα μεταλλεία στον Αγ. Σώστη, στον Αγ. Σιλβέστρο, στη Βορινή, στον Τσίγκουρα, στον Κάψαλο και στην Τσόχα ακολουθούν από ανατολικά προς δυτικά ένα σιδηρούχο ρήγμα. Ο μόλυβδος που υπάρχει περιέχει άργυρο και χρυσό.⁸⁷ Το μέταλλευμα μεταφερόταν στο λιμάνι του όρμου Καμάρες με βαγονέτα σε σιδηροτροχιές, όπου και υποβαλλόταν εν μέρει σε τήξη, όπως μπορεί κανείς να συμπεράνει και από τα κατάλοιπα. Στη δυτική πλευρά του όρμου Φάρος υπήρχε επίσης ένα μεταλλείο, τα ερείπια του οποίου μαρτυρούν σήμερα ακόμη την ύπαρξή του. Γύρω στα 1917/18 η μεταλλευτική εταιρεία, η οποία εξακολουθεί να υφίσταται, ανέστειλε τη λειτουργία της.

Απεικ. 6
Χάρτης

ναλώνει από το ποσό αυτό περίπου το 40% μηνιαίως για τη διαβίωσή της, για αγορά οικοπέδου και σπιτιού, για τεχνικό εξοπλισμό. Τα υπόλοιπα αποταμιεύονται, αποτελώντας την ασφάλεια ζωής και ασθένειας. Στον Αρτεμώνα δεν υπάρχει σχεδόν καμία οικογένεια χωρίς μέλος της επαγγελματία ναυτικό, ενώ και στα άλλα χωριά η κατάσταση δεν διαφέρει.

84. Κ. ΓΚΙΩΝ: βλ. υποσημ. 82, σ. 165.

85. ΗΡΩΔΟΤΟΣ I, 69 και III, 57.

86. Σύμφωνα με ένα άρθρο της *Σιφναϊκής Φωνής*, 4ο έτος κυκλοφορίας, Φεβρουάριος 1968, αριθ. φύλλου 38, τον Ιανουάριο 1969 το έδαφος υποχώρησε εκ νέου σε αυτό το σημείο.

87. Αναλυτικότερα στοιχεία περί των μεταλλείων χρυσού και αργύρου στη Σίφνο περιέχονται στο βιβλίο του J.T.H. BENT *Aegean Islands*, Chicago, 1966, σ. 38-40.

Καλλιέργειες

Σύμφωνα με τον Κρόιτσμπουργκ (1959),⁸⁸ η Σίφνος, όπως και οι λοιπές Κυκλάδες, καλλιεργούνταν κατά την προκλασική και την κλασική περίοδο. Οι καλλιέργειες περιλάμβαναν φυτείες δημητριακών, αμπελώνες και περιβόλια οπωρολαχανικών, τα οποία απαιτούσαν την εγκατάσταση συστήματος άρδευσης από πηγάδια και στέρνες. Αυτή η δομή του εδάφους με τους διαμορφωμένους καλλιεργήσιμους αναβαθμούς (λιθόζωνα) έχει διατηρηθεί έως σήμερα.

Ο Τουρνφόρ (1718) περιγράφει τη Σίφνο ως «ένα από τα γονιμότερα και κατά τον ωραιότερο και αποδοτικότερο τρόπο καλλιεργημένα νησιά του αρχιπελάγους. Το νησί παράγει ποσότητα δημητριακών, η οποία επαρκεί πλήρως για την κάλυψη των αναγκών των κατοίκων του».⁸⁹ Η αναφορά αυτή επιβεβαιώνεται από τους Πας φον Κρίνεν (1771) και Σονίνι (1801).⁹⁰ Γύρω στα 1810, τα έσοδα του νησιού από τις εξαγωγές ανήλθαν στο ποσό των 44.000 πιάστρων, σύμφωνα με ένα γράμμα του Δεκαβάλλε (1828).⁹¹

Ο Ρος (1837),⁹² αντιθέτως, αναφέρει ότι το νησί δεν είναι σε θέση να συντηρήσει από μόνο του τους κατοίκους του, πράγμα το οποίο στη συνέχεια επιβεβαιώνεται από τον Γκιών (1876) και εξακολουθεί να ισχύει έως σήμερα. Ο Γκιών⁹³ αναφέρει τις ελιές ως το κύριο προϊόν του νησιού και έπονται διάφορα είδη οπωρικών, λίγο σιτάρι και κριθάρι, κρασί, κρεμμύδια, όσπρια, σουσάμι και βαμβάκι.

Σήμερα, το μόνο που έχει ελαφρώς μεταβληθεί είναι τα ποσοτικά μεγέθη. Αντί των 160.000 οκάδων ελιών (1875), η συγκομιδή ανέρχεται σε 500.000 οκάδες (1961), ενώ το παραγόμενο ελαιόλαδο εξάγεται. Το 1968, η παραγωγή λαχανικών υπερκάλυπτε τις ανάγκες του νησιού. Βαμβάκι δεν καλλιεργείται πλέον.

Βιοτεχνία

Γραπτές αναφορές του δέκατου όγδοου και δέκατου ένατου αιώνα μαρτυρούν τη δραστηριότητα της επεξεργασίας ντόπιου, καθώς και εισαγόμενου βαμβακιού. Σήμερα η υφαντουργική δραστηριότητα

88. N. CREUTZBURG: Die Mykonischen Inseln, insbesondere ihre Siedlungen und Wirtschaft στο *Regio Basiliensis*, τεύχ. 1/2 [x. χρ.], σ. 212-232.

89. P. de TOURNEFORT: Βλ. υποσημ. 80, σ. 263.

90. P. von KRIENEN: *Breve Description dell' Archipelago i. anno 1771*, Livorno, 1773, σ. 112-117. C.S. SONNINI: *Voyage en Grèce et en Turquie*, τόμ. 2, Paris, 1801, σ. 263-267.

91. M. ΔΕΚΑΒΑΛΛΕΣ: Βλ. υποσημ. 81, σ. 96.

92. L. ROSS: *Reisen auf den griechischen Inseln des aegaeischen Meeres*, Leipzig, 1840 [Halle, 1912], τόμ. 1, σ. 139: «Παρόλες τις, σε σύγκριση με την υπόλοιπη Ελλάδα, πολύ φροντισμένες καλλιέργειες, το μικρό νησί δεν μπορεί να θρέψει έναν τόσο πυκνό πληθυσμό...»

93. Κ. ΓΚΙΩΝ: Βλ. υποσημ. 82, σ. 164. Το λάδι μπορεί να εξάγεται, το αλεύρι όμως και το κρέας αναγκαστικά εισάγονται σε μεγάλες ποσότητες.

είναι πολύ περιορισμένη. Ο Τρούλλος (1961)⁹⁴ αναφέρεται σε ντορβάδες, τραπεζομάνιλα, φουσιάνια και κουρελούδες. Αντίθετα, έχει έως σήμερα διατηρηθεί η ψαθοπλεκτική. Κατασκευάζονται τσάντες, ταγάρια και ντορβάδες, πάνω απ' όλα όμως καπέλα, για τα οποία οι Σίφνιοι είναι ιδιαίτερα περήφανοι. Η ενασκόληση με το κέντημα και την καλαθοπλεκτική, απ' όπου απουσιάζουν χαρακτηριστικά τοπικά διακοσμητικά σχέδια, είναι περιορισμένη. Η καλαθοπλεκτική βρίσκεται, εξαιτίας της πολύ περιορισμένης ζήτησης, κοντά στην εξαφάνισή της.⁹⁵ Η σιφναϊκή ζαχαροπλαστική, αντίθετα, προσφέρει μια μεγάλη ποικιλία σε μπουρέκια, κουραμπιέδες, λουκούμια, χαλβά «της Ρήνας» και παστέλι.

Από κρασιά παράγονται κοκκινέλι και ρεσίνα. Όσπρια, κρεμμύδια, κάρφη και σπάλευρο (ένα μείγμα κριθαριού) δεν εξάγονται. Εσπεριδοειδή, σουσάμι και μέλι παράγονται σε μικρή ποσότητα, ενώ κάρφη, σύκα και αμύγδαλα σε επαρκή για την κάλυψη των αναγκών του νησιού. Αυτά που εισάγονται είναι πίτυρο, ζυμαρικά και κονσέρβες.⁹⁶

94. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΛΟΣ: *Τουριστικός οδηγός Σίφνου*, Αθήνα, 1961, σ. 9.

95. Βλ. υποσημ. 83.

96. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΛΟΣ: Βλ. υποσημ. 94, σ. 8. Ορισμένες παροιμίες, τις οποίες παραθέτει ο Τρούλλος, δείχνουν τη σημασία των κυριότερων προϊόντων:

«Δίνω ένα κρεμμύδι σ' ένα Σίφνιό» = «Κομίζω γλαύκα εις Αθήνας».

«Μια ελιά με το κουκούτσι της δίνει σ' ένα Σίφνιό ένα ζευγάρι παπούτσια».

«Του Σίφνιού τ' αποδοσίδι δυο ελιές κι ένα κρεμμύδι».

Η ιστορία της αγγειοπλαστικής

Οι κατά καιρούς ανασκαφές στη Σίφνο⁹⁷ αποκάλυψαν ευρήματα από την προϊστορική έως τη ρωμαϊκή περίοδο. Ένα τμήμα των κεραμικών προέρχεται από τις υπόλοιπες Κυκλάδες. Ο Μηροκ (1949) θεωρεί ότι έχουν βρεθεί πολύ λίγες φόρμες οι οποίες κατασκευάστηκαν αποκλειστικά στη Σίφνο και δεν συναντώνται σε άλλα μέρη. Οι διακυμάνσεις στους τόνους και τα χρώματα των ευρημάτων έχουν μεγάλη ποικιλία. Ο Μηροκ περιγράφει τα ευρήματά του αναλυτικά και τεκμηριώνει την παρουσία λαμπρής αγγειοπλαστικής τέχνης στη Σίφνο από τον έβδομο αιώνα π.Χ. και μετά.

Καμία απολύτως μαρτυρία από την αρχαιότητα αναφορικά με την αγγειοπλαστική τέχνη στη Σίφνο δεν υπάρχει. Ο Θεόφραστος (γύρω στο 300 π.Χ.)⁹⁸ κάνει μνεία ενός ορυκτού, από την επεξεργασία του οποίου παίρνουν σχήμα τα αγγεία, ενώ ο Ντίμλερ (1886)⁹⁹ παραθέτει κάποια σχετικά με αυτό το θέμα στοιχεία, καθώς και με την αγγειοπλαστική, η οποία αποτελούσε επαγγελματική δραστηριότητα επί των ημερών του στη Σίφνο.

Η πρώτη αναφορά από τη νεότερη εποχή προέρχεται από τον Τουρνφόρ (1718).¹⁰⁰ «Αυτός ο μόλυβδος, ο οποίος κατά κάποιο τρόπο αποτελεί φυσικό ανθρακικό μόλυβδο, θερμαινόμενος μετατρέπεται εύκολα σε γυαλί και αυτό ακριβώς το στοιχείο είναι που κάνει τα μαγειρικά σκεύη, τα αποκαλούμενα "ταϊκάλια", του νησιού τόσο ιδιαίτερα. ... Τα ποτήρια επίσης (Στέφανος: *Σίφνιον Ποτήριον*), τα οποία κατασκευάζονταν στο νησί, έχαιραν ιδιαίτερης εκτίμησης». Για την εξέλιξη της αγγειοπλαστικής στη Σίφνο, η αναφορά των μαγειρικών σκευών είναι ιδιαίτερης σημασίας, καθώς η αγγειοπλαστική των τσουκαλιών γνώρισε την άνθησή της μεταγενέστερα, μόλις το δέκατο ένατο αιώνα.

Από την επιστολή του Δεκαβάλλε (1828),¹⁰¹ η οποία αναφέρεται στις συνθήκες που επικρατούσαν

97. ΧΡ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ: Ανασκαφαι τάφων εν Σίφνω στα *Κυκλαδικά II, Εφημερίδα Αρχαιολογική*, Αθήνα, 1899, σ. 73. I.K. BROCK, G. MACKWORTH YOUNG: Excavations in Siphnos στο *Annual of the British School at Athens*, αριθ. 44, London, 1949, σ. 1-92, σκ. 1-37.

98. ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ: *Περί λίθων* VII, 42:

«... Επει και εν Σίφνω τοιούτός τις (λίθος) εστίν ορυκτός, ως τρία στάδια από θαλάσσης, στρόγγυλος και βωλώδης και τονρεύεται και φλύγεται διά το μαλακόν όταν δε ποροθή και αποβαφή ελαίω, μέλας τε σφόδρα γίνεται και σκληρός ποιούσι δ' εξ αυτού σκεύη τα επιτράπεζα...»

ΠΛΙΝΙΟΣ: βλ. σχετ. σημ. του Dümmiler (υποσημ. 99).

99. F. DÜMMLER: Mitteilungen von den griechischen Inseln στο *Athenische Mitteilungen* II, 1886, σ. 80: «Το υλικό του αγγείου της Αμαργού και της τεφροδόκου υδρίας της Μήλου προέρχεται από τη Σίφνο» (Λίθινα αγγεία κυκλαδικής τέχνης της τρίτης χιλιετηρίδας π.Χ.)

Πρβλ. PLINIUS: *Hist. nat.* XXXVI, 44: In Siphno lapis est, qui cavatur tornaturque in vasa vel coquendis cibus utilia vel ad esculentos usus, quod et in Comensi Italiae lapide viridi occidere scimus; sed in Siphnio singulare, quod excollefactus oleo nigrescit durescitque natura mollissimus.

100. P. de TOURNEFORT: *Relation d' un voyage du Levant*, τόμ. 2, Amsterdam, 1719, γερμανική έκδοση: *Beschreibung einer Reise nach der Levante*, Nürnberg, 1776, σ. 267.

101. Μ. ΔΕΚΑΒΑΛΛΕΣ: βλ. υποσημ. 81, σ. 92-106.

στη Σίφνο κατά την περίοδο πριν και μετά τους απελευθερωτικούς αγώνες, μπορεί κανείς να συμπεράνει, σύμφωνα και με την άποψη του Σπυριδάκι (1971),¹⁰² ότι μια τόσο αλματώδης εξέλιξη της αγγειοπλαστικής στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα, όπως αυτή που περιγράφεται στη συγκεκριμένη επιστολή, θα πρέπει να είχε ήδη τις καταβολές της στο δέκατο όγδοο αιώνα. Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να λάβουμε υπόψη ότι πριν από την απελευθέρωση, οι αγγειοπλάστες της Σίφνου κέρδιζαν από τη διάθεση των προϊόντων τους στο ίδιο το νησί 2.000 πιάστρα το χρόνο, ενώ οι Σίφνιοι πλανόδιοι αγγειοπλάστες έφερναν στην πατρίδα τους αντίστοιχα 60.000 πιάστρα.

Αμέσως μετά τους απελευθερωτικούς αγώνες, η αγγειοπλαστική γνώρισε μια κάμψη της τάξης του 75%, εξασφαλίζοντας κέρδη μόνο 15.000 πιάστρων. Η παραγωγή κανατιών στο νησί ανέβηκε κατά 100% και απέφερε 4.000 πιάστρα.¹⁰³ Ο Ρος (1837)¹⁰⁴ αναφέρει: «... με εξαιρετικό τρόπο, ωστόσο, οι άνδρες ασκούν την αγγειοπλαστική τέχνη. Διασκορπίζονται την άνοιξη σε όλη την Ελλάδα και στις ακτές της Μακεδονίας, της Θράκης και της Μικράς Ασίας, και κατασκευάζουν, όπου εξασφαλίζουν παραγγελίες, καλή άργιλο και επαρκή καύσιμη ύλη, τα απαραίτητα για το νοικοκυριό μαγειρικά σκεύη και τις μεγάλες στάμνες (στάμνους ή σταμνία) με τις δύο λαβές, με τις οποίες μεταφέρονταν το νερό από τα πηγάδια και τις πηγές. Προσωπικά συναντήσαμε μία τέτοια περιουσιώδη ομάδα αγγειοπλαστών στα Σύλλακκα της Κύθνου, η οποία είχε εγκατασταθεί σε μία από τις εκεί ευρισκόμενες σπηλιές και κατασκεύαζε σκεύη κάθε είδους για τους Κύθνιους. Αυτοί οι οποίοι παρέμεναν στο νησί ήταν αναγκασμένοι με την άσκηση βιοτεχνικής δραστηριότητας να συμπληρώσουν τα έσοδα από την αγροτική εκμετάλλευση και να εξασφαλίσουν και' αυτόν τον τρόπο τα προς το ζην για τους οικείους τους. Και εδώ ασκείται κατά κύριο λόγο η αγγειοπλαστική, η οποία σημειώνει τέτοια άνθηση στη Σίφνο ίσως επειδή ένα μέταλλο, το οποίο βρίσκεται σε κάθε κομμάτι γης του νησιού (υποσημ. του Ρος: Είναι ένα βαρύ, παρόμοιο με το μόλυβδο μέταλλο, το οποίο αποκαλείται έως σήμερα με την αρχαία ονομασία λιθάργυρος ή αλιθάργυρος...), παρέχει το καλύτερο υλικό για την εφύλαξη των μαγειρικών σκευών».

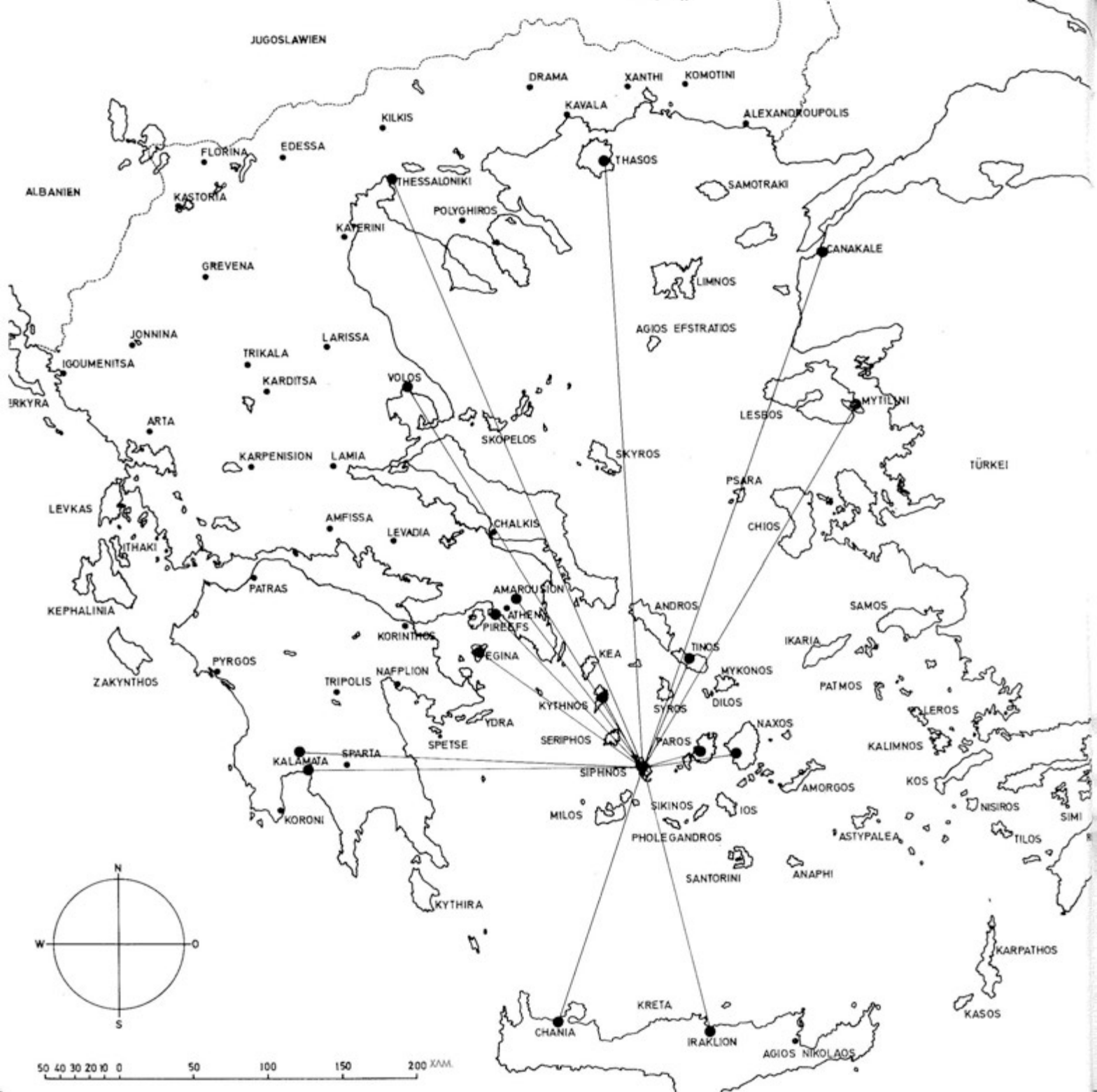
Σύμφωνα με ένα άρθρο στην εφημερίδα *Σίφνος* (1952-1955),¹⁰⁵ μετά τους απελευθερωτικούς αγώνες άρχισε η εγκατάσταση των Σιφνίων περιουσιωδών αγγειοπλαστών στην Αττική. Το 1833, ο Αγγελής Δ. Παλαιός εγκαταστάθηκε στο Μαρούσι της Αθήνας. Το παράδειγμά του ακολούθησαν ορισμένοι ακόμη Σίφνιοι αγγειοπλάστες και ίδρυσαν εκεί εργαστήρια. Το 1843, ο Νικόλαος Αντ. Καλογήρου πήγε στο Χαλάνδρι, το οποίο βρίσκεται πολύ κοντά στο Μαρούσι. Στο εργαστήριό του εργάζονταν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού πολλοί Σίφνιοι.

102. G. SPIRIDAKIS: *Sifnean Pottery*, συνημμένο σε ένα γράμμα προς το συγγραφέα από τις 24.1971.

103. Τα στοιχεία προέρχονται από το γράμμα της υποσημ. 81.

104. L. ROSS: *Reisen auf den griechischen Inseln des aegaeischen Meeres*, τόμ. 1, Halle, 1912, σ. 139-140 (γραμμένο το 1837).

105. Σειρά άρθρων στην εφημερίδα *Σίφνος*, 1952-1955, άγνωστου συγγραφέα. Η σειρά διακόπηκε και δεν συνεχίστηκε.

Ο Γκιών (1876)¹⁰⁶ παρουσιάζει με παρόμοιο τρόπο τις συνθήκες που επικρατούσαν στην εποχή του και, όπως αναφέρει, περίπου τριακόσιοι εγκατεστημένοι στο νησί αγγειοπλάστες ασκούν την τέχνη τους σε διάφορα μέρη της ελεύθερης και υποδουλωμένης Ελλάδας. Κάθε χρόνο φεύγουν την άνοιξη και επιστρέφουν κατά κανόνα αρχές φθινοπώρου στην πατρίδα τους. Ορισμένοι διαθέτουν άψογη τεχνική κατάρτιση και δημιουργούν κεραμικά, τα οποία είναι αντάξια των ιταλικών και των γαλλικών». Κάποιοι από αυτούς ήταν απλοί εργάτες, ενώ άλλοι είχαν περισσότερα από ένα εργαστήρια, σε διάφορα μέρη, στα οποία δραστηριοποιούνταν.

Ο Πόλακ (1896)¹⁰⁷ αναφέρει ότι τα κεραμικά πωλούνταν έως τα βόθρα της Μικράς Ασίας.

Απεικ. 9

Στις αρχές του εικοστού αιώνα ακολούθησε ένα νέο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα Σιφνίων τεχνιτών με κατάληξη την περιοχή της Αθήνας, αλλά και αλλού, κυρίως διάφορα νησιά. Στο Μαρούσι άρχισε η ανάπτυξη, που οδήγησε στο σημερινό κέντρο αγγειοπλαστικής, μαζί με το Χαλάνδρι, την Αγ. Παρασκευή και το Λιόπessi, όπου σήμερα από τους εβδομήντα περίπου Σίφνιους αγγειοπλάστες, οι μισοί διαθέτουν το δικό τους εργαστήριο. Οι τεχνίτες αυτοί αποτελούν τους πρωτεργάτες, τόσο στον τομέα του εκσυγχρονισμού των εργαστηρίων, όσο και σε αυτόν της τεχνικής κατάρτισης.

Από νωρίς ήδη, γύρω στα 1890, συναντούμε ένα Σίφνιο, τον Πέτρο Λεμονή, στον Βόλο. Τη μετανάστευσή του αυτή ακολούθησαν και άλλοι. Σήμερα εργάζεται εκεί και ο Γεώργιος Βουρδαϊκής. Στη Θεσσαλονίκη εργάζονται σήμερα οι αδελφοί Φιλίππου, ο Νικόλαος Θεοδώρου, ο Δημήτριος Τουλής, ενώ υπάρχει και η εταιρεία «Φιλκεράμ», η οποία ανήκει επίσης σε Σίφνιους.¹⁰⁸

Στην Πελοπόννησο ξεκίνησε ο Ιωάννης Μηρουσιάς το 1907 στην Καλαμάτα. Εκεί συναντούμε σήμερα την οικογένεια Δροσινού και τον Φώτη Λουκιανό. Στη Σκάλα Μεσσηνίας, οι αδελφοί Κομή έχουν ένα μεγάλο εργαστήριο.

Στην Κρήτη εργάζονται έως σήμερα Σίφνιοι αγγειοπλάστες στα Χανιά και στο Ηράκλειο. Οι σχέσεις Κρήτης και Σίφνου δεν είναι πολύ στενές.

Στη Λέσβο λειτουργούσαν στις αρχές του αιώνα τέσσερα εργαστήρια Σιφνίων. Σήμερα εξακολουθεί να εργάζεται εκεί ο Αντώνιος Αγάς. Σίφνιοι αγγειοπλάστες έχουν εργαστεί στην Αίγινα, την Τήνο, την Κύθνο, την Πάρο, τη Νάξο και τη Θάσο, και ορισμένους τους συναντούμε ακόμη και σήμερα.¹⁰⁹

Απεικ. 10

Στην ίδια τη Σίφνο, η τέχνη των κεραμικών μαγειρικών σκευών γνώρισε κατά τη διάρκεια του δεκάτου ένατου αιώνα μεγάλη ανάπτυξη, της οποίας συνέχεια αποτελεί ο σημερινός αριθμός των εν λειτουργία εργαστηρίων αγγειοπλαστικής. Το τελευταίο απόγειο της τέχνης αυτής σημειώνεται κατά

106. Κ. ΓΚΙΩΝ: βλ. υποσημ. 82, σ. 161.

107. L. POLLAK: *Von griechischen Inseln*, Ανακοινώσεις του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Αθηνών, 21, 1896, σ. 210.

108. Από μία επιστολή του ΕΟΕΧ, από το Μάρτιο 1971, προς το συγγραφέα.

109. Στην Αίγινα εργάζεται ο Σπυρίδων Σκλάβενας, ενώ στην Τήνο και τη Θάσο συνάντησε ο Χάμπε το 1961 Σίφνιους αγγειοπλάστες. Στην Κύθνο εργάζονται ακόμη, σύμφωνα με μαρτυρίες Σιφνίων, περίπου δώδεκα πατριώτες τους αγγειοπλάστες, ενώ στην Πάρο και τη Νάξο δεν υπάρχουν πλέον Σίφνιοι τεχνίτες.

Σίφνιοι αγγειοπλάστες στην Ελλάδα

Απεικόνιση 9

τη χρονική περίοδο μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων.¹¹⁰ Από τότε η τέχνη αυτή γνωρίζει συνεχή κάμψη.

Από το 1963, ο Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας έθεσε σε εφαρμογή ένα πρόγραμμα, το οποίο έχει ως στόχο την «αναζωογόνηση της τοπικής αγγειοπλαστικής δραστηριότητας, τον εκσυγχρονισμό των μεθόδων παραγωγής και την προώθηση των προϊόντων στην εσωτερική και την ξένη αγορά».¹¹¹

Η σημερινή κατάσταση καθενός οικισμού περιγράφεται αναλυτικά και τεκμηριωμένα στο δεύτερο μέρος του βιβλίου. Από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, πολλά αγγειοπλαστικά διέκοψαν τη λειτουργία τους. Η επαναδραστηριοποίησή τους δεν είναι εφικτή αποκλειστικά και μόνο με την οικονομική ενίσχυση. Εάν το προϊόν δεν φορτωθεί σε πλοία και προωθηθεί σε άλλες αγορές, θα ακολουθήσει ακόμη και σήμερα η οικονομική καταστροφή του αγγειοπλαστικού εργαστηρίου.¹¹²

110. Ως προς τούτο δεν υπάρχουν άμεσες αποδείξεις, καθώς δεν έχω στη διάθεσή μου αριθμούς που αφορούν στην οικονομική ανάπτυξη της Σίφνου. Σύμφωνα με το *Quality* αριθ. 3 (βλ. υποσημ. 11), θα πρέπει να εργάζονταν πεντακόσιοι τεχνίτες σε 111 εργαστήρια αγγειοπλαστικής.

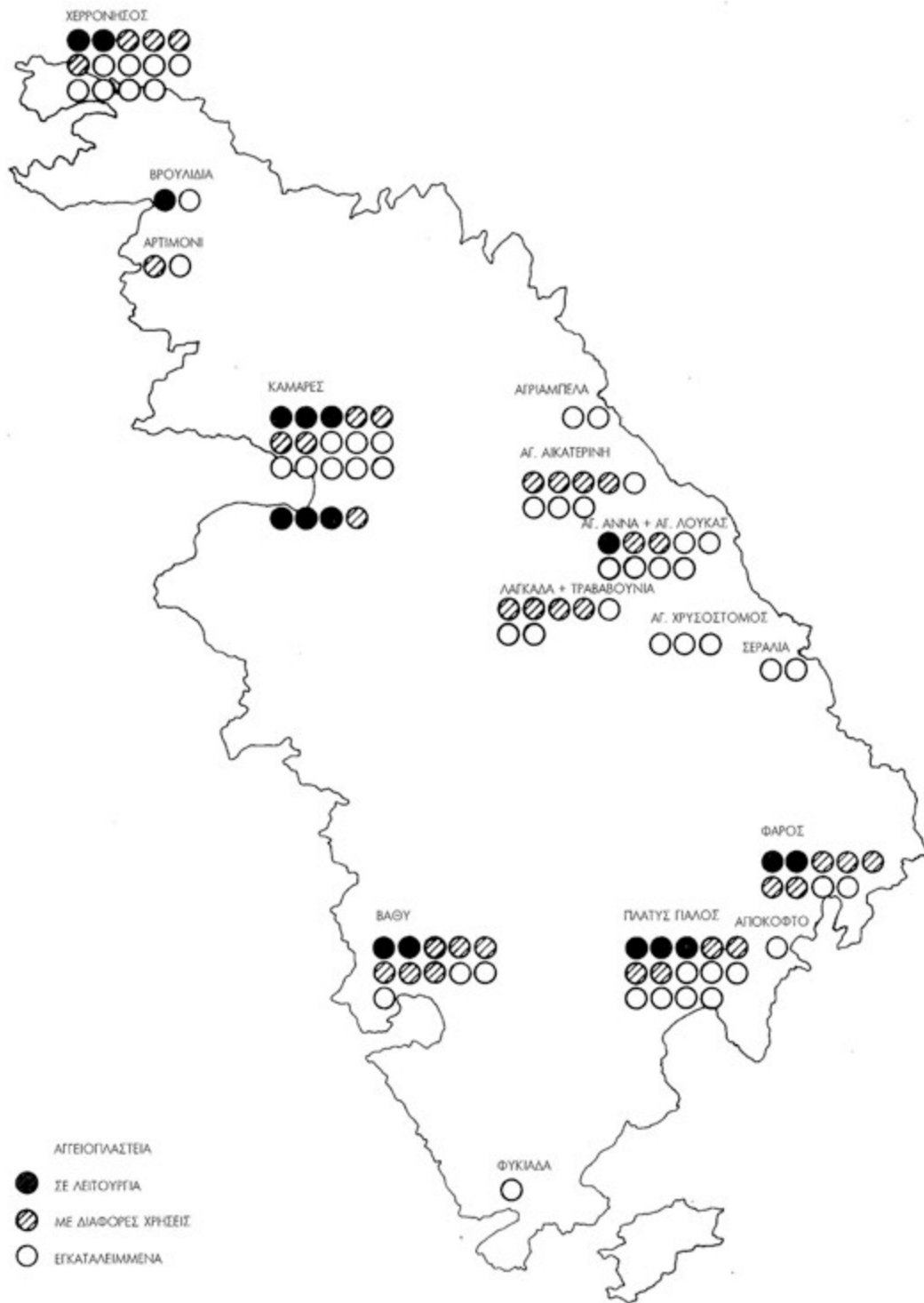
111. Από το *Quality* αριθ. 3, Οκτώβριος 1968, σ. 30.

Στο πρόγραμμα του Εθνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας συμμετέχουν οι ακόλουθοι αγγειοπλάστες:

Συμεών Αποστολίδης	Πλατύς Γιαλός
Γεώργιος Βουρής	Πλατύς Γιαλός
Ιωάννης Αισώνιος	Βαθύ
Κωνσταντίνος Δεπάστας	Χερρόνησος
Συμεών Ποδότας	Καμάρες
Κωνσταντίνος Ποδότας	Καμάρες
Ζαννής Καλογήρου	Καμάρες

(βλ. Τρόπος οικονομικής διαχείρισης των αγγειοπλαστών)

112. Αυτός ήταν ο λόγος που υποχρέωσε τον Αλέκο Προυσιά να διακόψει τη λειτουργία του εργαστηρίου του στον Πλατύ Γιαλό, ενώ είχε αποθηκευμένα σε αυτό 15.000 κεραμικά σκεύη.

ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

Οι παλαιότερες οικιστικές μορφές στη Σίφνο δεν έχουν τύχει έως σήμερα διεξοδικής μελέτης. Οι ανασκαφές που ήδη αναφέρθηκαν των Μπροκ και Μάκουορθ Γιανγκ (1949) στο Κάστρο έφεραν στο φως γεωμετρικά σπίτια, μυκηναϊκά τείχη και τα θεμέλια της κλασικής ακρόπολης, ευρήματα τα οποία τεκμηριώνουν την εκτίμηση ότι στη νότια πλαγιά του Κάστρου υπήρχε οικισμός, ενώ απέναντι βρισκόταν ένα νεκροταφείο. Οι ανασκαφές στον Αγ. Ανδρέα βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη. Έως σήμερα έχουν βρεθεί μερικές ομάδες σπιτιών, οι οποίες αποδεικνύουν ότι το βουνό κατοικούνταν ανελλιπώς από την κυκλαδική περίοδο, περίπου, έως τον τέταρτο αιώνα π.Χ.

Ο Γ.Χ. Γιανγκ (1956)¹¹³ κατέγραψε στο νησί τριάντα οκτώ αρχαίους, στρογγυλού σχήματος πύργους, ενώ υποθέτει την παρουσία δύο ακόμη. Ο ερευνητής τονίζει ότι οι πύργοι αυτοί βρίσκονται μέσα σε αμπελώνες και ελαιώνες και ότι συχνά γειτνιάζουν με παπιτήρια, ελαιοτριβεία και αλώνια που υπάρχουν από την αρχαιότητα. Αναφορικά με τη χρήση και τη σημασία τους δεν μπορούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Το σημερινό Κάστρο, χαρτογραφημένο από τον Γ.Β. Σμιθ το 1965, αντιπροσωπεύει σε μεγάλο βαθμό την πολεοδομική ανάπτυξη κατά την ενετική περίοδο. Πέραν της ιδιαιτερότητας της θέσης του, το Κάστρο απεικονίζει τη διαφορά στη δομή των άλλων χωριών στο εσωτερικό του νησιού, η οποία υπαγορεύεται από τα τοπογραφικά δεδομένα, δηλαδή τον τυπικό τρόπο δόμησης της αποκαλούμενης νησιωτικής αρχιτεκτονικής,¹¹⁴ η οποία χαρακτηρίστηκε από τον Ε. Χάινριχ ως «agglutinierende Bauweise» (συγκολλητικός τρόπος δόμησης).¹¹⁵

113. J.H. YOUNG: Ancient Towers on the Island of Siphnos στο *American Journal of Archaeology*, παράρτ. 60, 1956, σ. 51-55, σκ. 38-39. Τέτοιες μορφές πύργοι υπάρχουν και σε άλλα νησιά και δεν έχουν μελετηθεί διεξοδικά. Η Σίφνος διαβέται, σύμφωνα με τις μέχρι σήμερα μελέτες, τους περισσότερους. Ακολουθούν η Κέα με είκοσι επτά και η Θάσος με είκοσι.

114. Τον όρο «Νησιωτική Αρχιτεκτονική» επέβαλε ο Ε. Peterich στο βιβλίο των Ε. PETERICH, J. RAST: *Griechenland, ein kleiner Führer*, σ. 373 κ.επ. Ο Ε. HEINRICH χρησιμοποιεί τον όρο αυτό στο άρθρο του *Die Inselarchitektur des Mittelmeergebietes* στο *Archäologischer Anzeiger*, 1958, σ. 89 κ.επ. Ήδη το 1943, ο Γ. Λυγίζος χρησιμοποίησε την ίδια έκφραση στον τίτλο του βιβλίου του *Ελληνική νησιωτική αρχιτεκτονική*, Αθήνα, 1943.

115. Ε. HEINRICH: *Die Inselarchitektur des Mittelmeergebietes* στο *Archäol. Anzeiger*, παράρτ. 1958, Σεπτ. '96: «Επειδή λοιπόν η χαρακτηριστικότερη ιδιομορφία αυτού του τρόπου δόμησης έγκειται στο ότι συνδέει μεμονωμένες μονάδες (κύματα) ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες, την ονομάζω με μία λέξη την οποία δανείστηκα από την επιστήμη της γλωσσολογίας, το "συγκολλητικό-συνδετικό" (agglutinierende) τρόπο δόμησης».

Υποσημ. 4: «Ο όρος "προσθετικός" τρόπος δόμησης αποφεύγεται συνειδητά, καθώς ο χαρακτηρισμός αυτός μπορεί να παραπέμψει και σε άλλες συνάψεις, όπως, π.χ., στην απλή κατά σειρά διάταξη ο συγκριμένος όρος λοιπόν χαρακτηρίζει μια έννοια ευρύτερη από τον αντίστοιχο της "σύνδεσης". Η έκφραση επίσης "κυψελωτός τρόπος δόμησης" δεν είναι αρμόζουσα και θα ήταν καλύτερα να χρησιμοποιείται για κατασκευές οι οποίες αποτελούνται κατά βάση από ομοειδή, συμμετρικά διατεταγμένα κυβοειδή κτίσματα, χωρίς να βρίσκονται σε άμεση επαφή μεταξύ τους. Η χρησιμοποίηση του όρου "Agglutinat" (συγκολλητική κατασκευή) θα μπορούσε να τύχει περισσότερο διευρυμένης εφαρμογής, απ' όσο εδώ. Υπάρχουν περιπτώσεις, για παράδειγμα, όπου ομάδες κτισμάτων προκύπτουν μέσω της συνδετικής διαδικασίας, με το μεμονωμένο κτίσμα να διαβέται μια εντελώς δια-

Οι οικισμοί περιλαμβάνουν σπήτια, μικρά χειροτεχνικά εργαστήρια και μαγαζιά. Τα σπήτια είναι κολπικά το ένα με το άλλο, ενώ η διάταξή τους υπαγορεύεται από τα στενοσόκακα, από σκάλες, καθώς και από τις προεκτάσεις αυτών των κοινόχρηστων δρόμων που θυμίζουν αυλές. Τα αγροτικά κτίσματα βρίσκονται στις παρυφές των συγκροτημένων οικισμών-χωριών ή σχηματίζουν χαλαρά διατεταγμένους οικισμούς, καθώς απαιτούν περισσότερους βοηθητικούς χώρους και μεγαλύτερο ελεύθερο χώρο γύρω από το σπήτι, ενώ από μία τους πλευρά υπάρχει ελεύθερη πρόσβαση προς τους ανοιχτούς αγρούς.

Παρόμοια θέση προς το χωριό έχουν και τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής, καθώς και αυτά έχουν μεγαλύτερες απαιτήσεις χώρου, ενώ επιπροσθέτως ο καπνός από το καμίνι έχει σοβαρές επιπτώσεις σε μια κατοικημένη περιοχή.

Για να μπορέσει να προσεγγίσει κανείς την οικιστική μορφολογία των αγγειοπλαστέων, είναι απαραίτητο να εξετάσει τους τρόπους δόμησης και τη διαρρύθμιση και τον εξοπλισμό των εσωτερικών χώρων που συναντούμε γενικά στη Σίφνο.

Η ακόλουθη ανάλυση του τρόπου εργασίας των αγγειοπλαστών, καθώς και των αντίστοιχων διαρρυθμίσεων και εξοπλισμών των εργαστηρίων τους μας οδηγεί στην εξέταση των επιμέρους χώρων εργασίας και της χρήσης τους. Η τυπολογία των εργαστηρίων, που ακολουθεί, επιτρέπει τη συστηματικοποίηση των κατόψεων και παρέχει σημεία αναφοράς για τη χρονολόγηση και την εξελικτική πορεία των κτηριακών εγκαταστάσεων. Η σύγκριση με δύο διαφορετικού τύπου οικισμούς του νησιού καθιστά σαφέστερες τις ιδιομορφίες των οικισμών των αγγειοπλαστών.

Τρόπος δόμησης

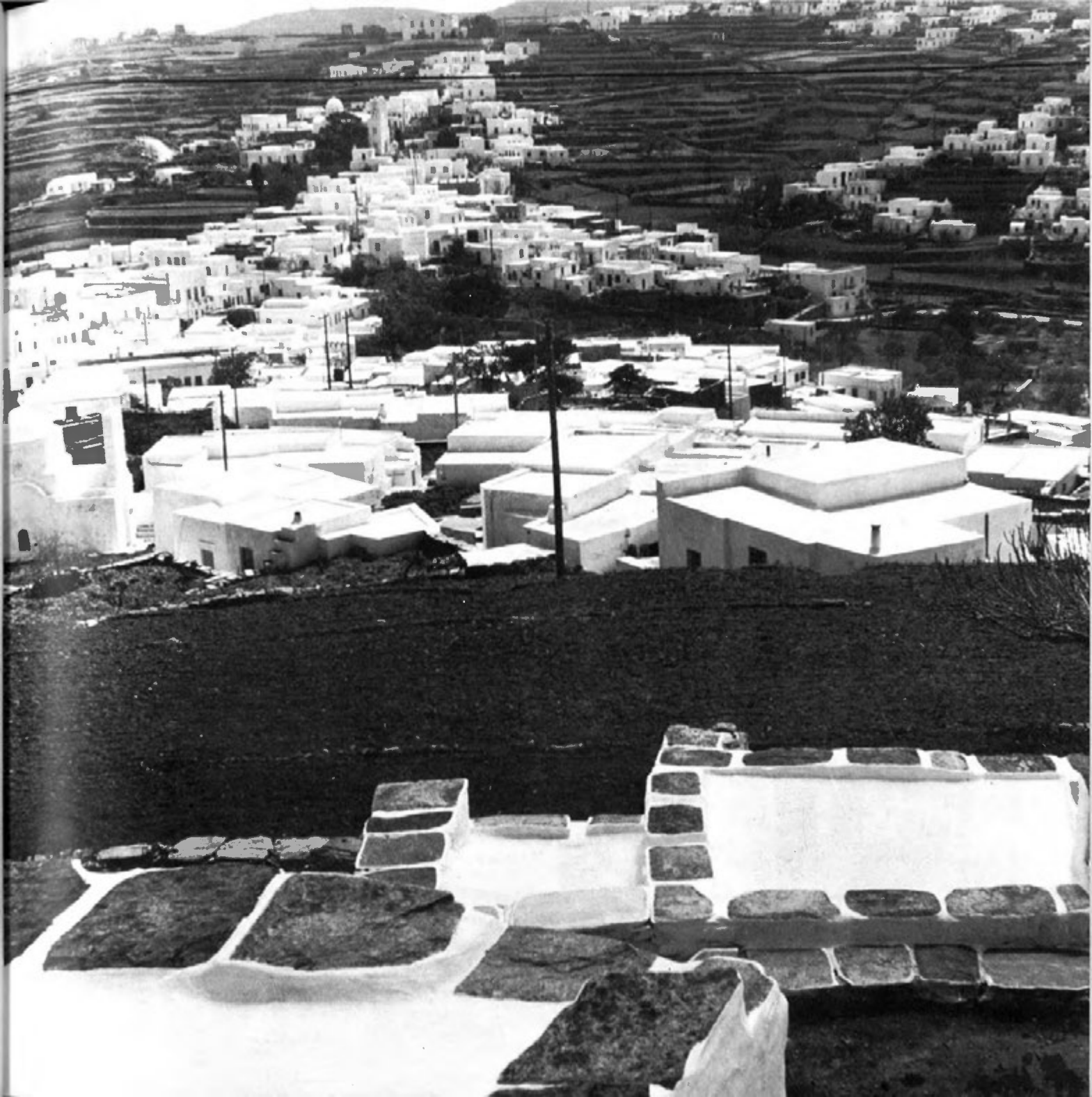
Στη Σίφνο μπορεί να κτίσει κανείς ακριβώς επάνω στα όρια του οικοπέδου, κατασκευάζοντας μια μεσοτοιχία, η οποία δεν έχει παράθυρα, ανι' αυτών, ωστόσο, μπορεί να περιλαμβάνει χτιστά πεζούλια, εσοχές και ντουλάπια.¹⁶ Εάν επιθυμεί κάποιος να ανοίξει παράθυρο, είναι αναγκασμένος να αγοράσει το διπλανό οικόπεδο. Αυτό ισχύει για κάθε όροφο. Μπορεί λοιπόν κανείς να αγοράσει το δώμα του γείτονα, σαν να επρόκειτο περί οικοπέδου, αποκτώντας το δικαίωμα να κτίσει επάνω σ' αυτό ή να το εκμεταλλευτεί με οποιονδήποτε άλλο τρόπο. Παράλληλα, ο ιδιοκτήτης του κάτω από το δώμα σπιτιού

φορετική μορφολογία από αυτήν που περιγράφεται στο σημείο αυτό. Έως ότου το σύμπλεγμα τύχει διεξοδικής και ολοκληρωμένης εξέτασης, ο συγκεκριμένος όρος θα πρέπει να χρησιμοποιείται αποκλειστικά για ένα κτίσμα, που θα αποτελείται κατά κύριο λόγο από κυβοειδείς κατασκευές και θα εμφανίζει ένα ασύμμετρο περίγραμμα. Όταν το περίγραμμα του κτίσματος είναι συμμετρικό, κάνω λόγο περί "συμμετρικής" συγκολλητικής κατασκευής. "Πρόσφατα" συγκολλητικού τρόπου δόμησης κτίσματα αποκαλώ αυτά τα οποία κατοικούνται έως σήμερα, που ανήκουν, ωστόσο, στην παλιά παράδοση. "Σύγχρονα", αντιθέτως, ονομάζω εκείνα τα κτίσματα στα οποία υπάρχει συνειδητή απομίμηση του παλιού τρόπου κατασκευής, καθώς επίσης και κάποια άλλα, τα οποία τον τελευταίο καιρό εμφανίζονται σε πολλά σημεία της Ευρώπης και της Αμερικής, καταφανώς κατασκευασμένα χωρίς καμία συνειδητή σχέση με τα παλιά δεδομένα».

16. Αυτά και τα επόμενα στοιχεία έχουν ληφθεί από: V. VAFIADIS: *Städte auf den Kykladen*, διδακτ. διατρ., Berlin, 1938, σ. 24-26.

Άποψη των χωριών Απολλωνία, Καταβατή και Εξάμπελα

Πίνακας 8

1 Στον Αρτεμόνα

2 Στον Αρτεμόνα

3 Στον Αρτεμόνα

4 Είσοδος σπιτιού στα Εξάμπελα

5 Στα Εξάμπελα

6 Στα Εξάμπελα

7 Στον Αρτεμόνα

8 Στον Αρτεμόνα

9 Στον Αρτεμόνα

είναι υποχρεωμένος να διασφαλίσει την επάρκεια ως προς την αντοχή της φέρουσας τοιχοποιίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται πολυώροφα κτηριακά συμπλέγματα, τα ιδιοκτησιακά δεδομένα των οποίων ποτέ δεν μπορούν να αναγνωριστούν από την εξωτερική όψη. Αυτού του είδους η δόμηση αποκαλείται σύστημα «οριζόντιας ιδιοκτησίας».¹¹⁷ Τέτοιας μορφής κατοικίες, οι οποίες βρίσκονται η μία επάνω από την άλλη, μπορούν να διαθέτουν κοινά πηγάδια ή αποχετευτικά φρεσάτια.

Η κατασκευή δρόμων ήταν κάποτε και αυτή υπόθεση των κατοίκων των προσκείμενων στο δρόμο σπιτιών. Σήμερα, τέτοιου είδους εργασίες εκτελούνται με το σύστημα της προσφοράς «προσωπικής εργασίας».¹¹⁸ Τον καθαρισμό των δρόμων αναλαμβάνουν οι νοικοκυρές. Οι αρμοί του λιθόστρωτου, καμιά φορά οι ίδιες οι πλάκες, καθώς και οι μπροστινές ακμές των σκαλοπατιών ασπρίζονται με ασβέστη.

Υλικά και κατασκευή

Τα προσφερόμενα υλικά είναι ασβεστόλιθος, σχιστόλιθος και άργιλος. Κατάλληλη δομική ξυλεία δεν υπάρχει στο νησί. Οι κοντοί κορμοί και τα κλαδιά των ελαιόδεντρων και των οπωροφόρων επιτρέπουν μόνο πολύ μικρά ανοίγματα της στέγης. Πελεκημένα ή πλαναρισμένα δοκάρια εισάγονται. Ο σβησμένος ασβέστης παρασκευάζεται από τον ασβεστόλιθο που υπάρχει σε αφθονία. Τα αναγκαία για την παρασκευή του ασβεστοκάμινου βρίσκονται διασκορπισμένα στις πλούσιες σε ασβεστόλιθο περιοχές του νησιού.

Τοιχοποιία
Πίν. 10

Για την τοιχοποιία χρησιμοποιούνται στη Σίφνο, ανάλογα με την περιοχή, ασβεστόλιθος ή και διάφοροι σχιστόλιθοι. Ως συνδετικό υλικό χρησιμοποιείται ασβεστοκονίαμα ή άργιλος, συχνά, ωστόσο, οι τοίχοι κατασκευάζονται ως ξερολιθιές. Το μέσο πάχος του τοίχου είναι 55 εκ. Το ελάχιστο πάχος είναι 40 εκ., ενώ στα καμίνια εργαστηρίων αγγειοπλαστικής συναντώνται πάχη έως 1,0 μ. Οι πέτρες πελεκίζονται μόνο ελαφρά και τοποθετούνται με μεγάλη επιδεξιότητα, δημιουργώντας μια ιδιαίτερα ανθεκτική κατασκευή.

Επίχρσμα και χρώμα

Το εξωτερικό και το εσωτερικό επίχρσμα αποτελείται από μία λεπτή στρώση πεταχτού ασβεστοκονιάματος, η οποία και φράζει τους αρμούς. Συχνά γίνεται μόνο ασβέστωμα, το οποίο, με το πέρας των χρόνων φτάνει σε πάχος έως και 5 κιλ., με αρκετά καλή υδατοστεγάνωση. Σπίτια τα οποία δεν κατοικούνται δεν σοβατίζονται, ούτε και ασβεστώνονται. Πέραν του λευκού του ασβέστη και του φυσικού χρώματος της πέτρας, δεν χρησιμοποιούνται άλλα χρώματα για τους εξωτερικούς τοίχους. Στο εσωτερικό κυριαρχεί το λευκό. Σπάνια οι οροφές είναι χρωματισμένες και οι τοίχοι είναι βαμμένοι έως τη μέση του ύψους τους με λαδομπογιά. Εκτός από τις πόρτες και τα παράθυρα, χρώμα στο εσωτερικό του σπιτιού δίνουν τα έπιπλα και τα υφάσματα.

117. Η έκφραση «οριζόντια ιδιοκτησία» ελήφθη από τον Βαφειάδη και χαρακτηρίζει ένα είδος ιδιοκτησίας κατ' όροφο.

118. Β. ΒΑΦΕΙΑΔΗΣ: βλ. υποσημ. 116, σ. 25: «Κάθε αρσενικό, ικανό προς εργασία, μέλος της κοινότητας είναι υποχρεωμένο, σύμφωνα με το έθιμο, μία έως δύο ημέρες το χρόνο να προσφέρει τις υπηρεσίες του για κοινωφελείς σκοπούς. Εάν δεν θέλει να το κάνει, πρέπει να καταβάλει την αντίστοιχη ομοιβή για αυτές τις ημέρες εργασίας...»

Δώματα και στέγες

Πίν. 11

Τα ενδιάμεσα πατώματα των παλιών σπιτιών αποτελούνται από μία στρώση ξύλινων δοκαριών και από μια επένδυση διαπέδου με απλά σανίδια. Σπάνια συναντούμε ψευδοροφές και μονωτικές επενδύσεις. Αντίθετα συναντούμε πολλούς διαφορετικούς τρόπους κατασκευής της οροφής.

Πίν. 13, 3 και 4

Οι απλούστερες αλλά και παλαιότερες στέγες αποτελούνται από μεγάλες πλάκες σχιστόλιθου, μεγέθους περίπου 100 x 200 εκ., και καλύπτουν, με πάχος 4 έως 5 κιλ., μία επιφάνεια 1,8 έως 1,9 τ.μ. Οι αρμοί φράζονται με ασβεστοκονίαμα.

Πίν. 11, 2 και 3

Μια άλλη κατασκευή αποτελείται από πελεκημένα ξύλινα δοκάρια, τα οποία είναι διατεταγμένα σε μια απόσταση 40 έως 50 εκ. μεταξύ τους, ενώ επάνω τους τοποθετούνται πλάκες σχιστόλιθου. Επάνω από τις πλάκες ακολουθεί μία μονωτική στρώση από φύκια, η οποία και καλύπτεται από μία στρώση αργίλου, πάχους 10 έως 15 εκ., που, στην περίπτωση που είναι τριμμένη και λειασμένη, συχνά ασβεστώνεται. Η στέγη δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει μια ορισμένη επιφάνεια, ώστε να αποφεύγεται η κατάρρευσή της λόγω υπέρμετρων τάσεων. Αυτός είναι ο λόγος που οι στέγες σπιτιών με πολλά δωμάτια διαχωρίζονται με την κατασκευή ψηλότερων ενδιάμεσων τοίχων, έτσι ώστε κάθε δωμάτιο να έχει, κατά κάποιο τρόπο, τη δική του στέγη.

Πίν. 11, 4, 5 και 7

Μια παρόμοια κατασκευή χρησιμοποιεί, σε στάβλους, υπόστεγα και άλλους δευτερεύοντες χώρους, στη θέση των πλακών σχιστόλιθου μικρά κλαδιά ή σανίδια από καφάσια. Κατά τα λοιπά, η υπόλοιπη οικοδόμηση δεν διαφέρει.

Πίν. 11, 6

Μια άλλη κατασκευή συνίσταται στο καλλιτεχνικό πλέξιμο ενός πλέγματος από καλάμια ή βούρλα, που τοποθετείται επάνω στα πελεκημένα δοκάρια της οροφής, εν συνεχεία επάνω σ' αυτό απλώνονται κλαδιά, τα οποία δέχονται το φορτίο της στρώσης φυκιών ή αργίλου, και η στέγη στεγανώνεται με μια επίστρωση ασβεστοαμμοκονιάματος.

Τοίχους που υψώνονται επάνω από την επιφάνεια του δώματος συναντά κανείς κυρίως σε σπίτια τα οποία συλλέγουν το βρόχινο νερό σε στέρνες. Οι στέγες αυτές κατασκευάζονται ως δίριχτες, έτσι ώστε το βρόχινο νερό να φεύγει και από τις δύο πλευρές και να μη βρίσκει διαφυγή μέσα από τους τοίχους. Το νερό συλλέγεται στο δώμα όπως σε μια μεγάλη μπανιέρα και οδηγείται προς μια υδρορρόπη στον εξωτερικό τοίχο, απ' όπου μέσω ενός συστήματος σωληνώσεων καταλήγει στη στέρνα. Ως τελειώμα της στέγης χρησιμοποιούνται επίσης μεγάλες πέτρες, τα μεσοδιαστήματα των οποίων καλύπτονται με σοβά.

Στέγες με ζημιές από τη βροχή και τη ζέση επιδιορθώνονται στο τέλος του καλοκαιριού. Τοποθετείται νέα καλυπτική στρώση αργίλου ή ανανεώνεται η μονωτική στρώση. Η προηγούμενης αναφερθείσα επίστρωση με ασβέστη και άμμο γίνεται σχεδόν υδατοστεγανή, όταν μία φορά το χρόνο περαστεί προσεκτικά με γαλάκτωμα ασβέστη.

Πίν. 13, 5 και 6

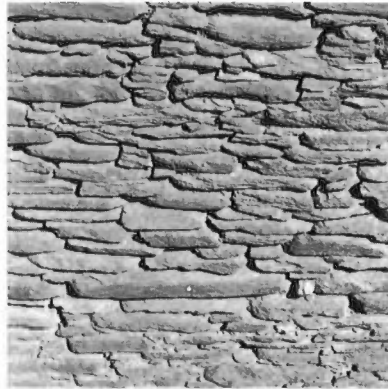
Μία ακόμη κατασκευή σκεπής με διαφορετικό χαρακτήρα είναι στη Σίφνο ο κτιστός θόλος. Τη συναντά κανείς σε παρεκκλήσια και εκκλησίες, αλλά ακόμη και σε καμίνια εργαστηρίων αγγειοπλαστικής ή σε στέρνες, και κατασκευάζεται κατά κύριο λόγο με πλάκες σχιστόλιθου. Συνδετικό υλικό είναι και εδώ το ασβεστοκονίαμα, το οποίο ως τελικό επίχρισμα αποτρέπει τη διείσδυση των όμβριων υδάτων, διευκολύνει την απορροή τους, και, σημαντικό επίσης, αναδεικνύει εσωτερικά και εξωτερικά τη διαύγεια και την καθαρότητα της φόρμας του θόλου. Σε καμίνια, ως συνδετικό υλικό και ως ε-

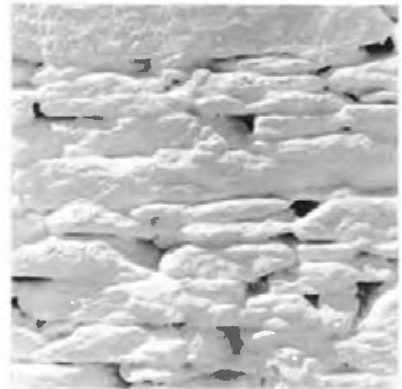
1 Τοικοποιία από ασβεστόλιθο (Πλ. Γιάλος)

2 Τοικοποιία από σχιστόλιθο (Αποκοφτό 1)

3 Τοικοποιία από σχιστόλιθο (Καμάρες 10)

4 Τοικοποιία από σχιστόλιθο με λάσπη (Αρτεμώνας)

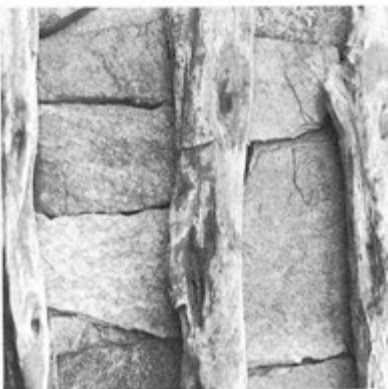
5 Αρχαία τοικοποιία (Πλατύς Γιάλος)

6 Ξερολιθιά (Αρτεμώνας)

1 Οροφή από καλάμια (μπαγδατί)
(Πλατύς Γιαλός 12)

2 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και πλάκες
ασιτόλιθου

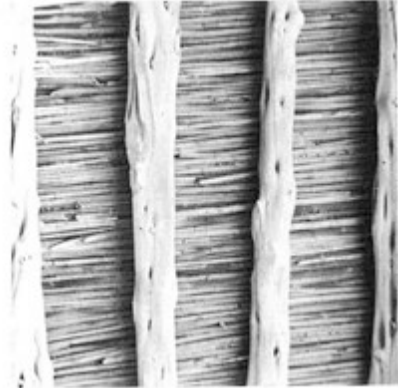
3 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και πλάκες
ασιτόλιθου

4 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και κλαδιά

5 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και κλαδιά

6 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και καλάμια
(Κάστρο)

7 Οροφή με ξύλινα δοκάρια και σανίδια
(Πλατύς Γιαλός)

8 Πλακόστρωση αυλής

9 Επίστρωση δαπέδου σε μια εκκλησία
του Κάστρο

- Κατασκευαστικά στοιχεία
- Πίν. 13, 8
- Δάπεδα
Πίν. 11, 8 και 9
- Ανοίγματα
Πίν. 12
- Πίν. 12, 9
- σωτερικό επίχρισμα χρησιμοποιείται η αργιλώδης λάσπη. Η κατασκευή αυτή είναι πολύ ανθεκτική, αλλά ακριβή, και γι' αυτό συναντάται μόνο σε κτίσματα με ειδική χρήση.
- Άξια αναφοράς είναι και κάποια ακόμη κατασκευαστικά στοιχεία. Διάφορες μορφές κτιστών υποστηριγμάτων, τα οποία, πάντοτε ορθογώνιου σχήματος, συχνά με τη μορφή ενός τμήματος φέρουσας τοιχοποιίας, που πολλές φορές διακόπεται από ανοίγματα υπό τύπον παραθύρου, στηρίζουν τις δοκούς στέγης, που μπορεί να είναι από διάφορα υλικά. Δίπλα σε κατάρτια πλοίων και κορμούς ελαιόδεντρων συναντά κανείς μορφοσωλήνες σχήματος T και παλιές σιδηροδρομικές σιδηροτροχιές. Δεδομένου ότι η κοπή του σιδήρου δεν είναι εφικτή, τέτοιου είδους υποστηρίγματα διαπερνούν συχνά τους τοίχους και υψώνονται παράξενα προς τον ουρανό. Σπάνια χρησιμοποιούνται ως υποτυλώματα κορμοί δέντρων. Αντιθέτως, συχνά συναντά κανείς εντοιχισμένα τόξα (βόλτα), τα οποία, παράλληλα με το κυκλικό τους σχήμα, σχηματίζουν ορισμένες φορές και κορυφή, κάτι το οποίο συναντάται επίσης και σε θόλους.
- Τα απλούστερα δάπεδα αποτελούνται από πατημένη άργιλο. Σε σπήτια συνηθίζεται η χρήση πέτρινων πλακών –ακόμη και ορθογώνιες πλάκες– ενώ συχνά χρησιμοποιείται μόνο τσιμεντοκονίαμα. Τα υποδωμάτια έχουν συχνά ξύλινα πατώματα, δεδομένου ότι αυτά έχουν θερμομονωτικές και στεγανωτικές ιδιότητες. Σπάνια, κυρίως σε εκκλησίες, συναντά κανείς διακοσμημένα δάπεδα με σχιστόπλακες και ένθετα βότσαλα. Στα δάπεδα αυτά οι αρμοί τους είναι ζωγραφισμένοι.
- Τα ανοίγματα στην τοιχοποιία (πόρτες, παράθυρα, κτιστές εσοχές κ.λπ.) έχουν συνήθως ως οριζόντια πρέκια ξύλινα δοκάρια ή μεγάλες σχιστόπλακες. Παράλληλα συναντά κανείς και την κατασκευή με τόξο (βόλτο), είτε ως τελείωμα του ανοίγματος είτε ως τόξο ανακούφισης επάνω από μία λιθόπλακα. Τα ανοίγματα κλείνονται με μια απλή κατασκευή παραθύρου από ξύλο και τζάμι. Τα περισσότερα δίφυλλα παράθυρα είναι διατεταγμένα κατά τρόπο, ώστε τα φύλλα στο άνοιγμα προς τα έξω ή προς τα μέσα να βρίσκουν στους λαμπάδες που σχηματίζει το πάχος του τοίχου. Τα παντζούρια, κατά κύριο λόγο το καλοκαίρι, απομονώνουν το σπίτι απόλυτα από το εξωτερικό περιβάλλον.
- Τα εργαστήρια αγγειοπλαστικής δεν διαθέτουν γενικά παντζούρια. Οριζόντιες, εντοιχισμένες στους λαμπάδες της τοιχοποιίας ή σε ξύλινο κούφωμα, σιδερόβεργες προστατεύουν το παράθυρο από ζώα και διαρρήκτες. Οι δίφυλλες πόρτες είναι κατασκευασμένες ταμπλαδοτές. Ένα φύλλο της πόρτας, σπάνια και τα δύο, είναι οριζόντια διαιρεμένο σε δύο τμήματα. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι στη Σίφνο, σε εξώπορτες και αυλόπορτες, δεν χρησιμοποιούνται ποτέ διαγώνιες ενισχύσεις ακαμψίας.
- Όλα τα εξωτερικά ορατά ξύλινα δομικά στοιχεία του σπιτιού είναι βαμμένα με λαδομπογιά. Η βαφή αυτή ανανεώνεται κατά διαστήματα με όποιο χρώμα βρεθεί εκείνη τη στιγμή. Οι αποχρώσεις που προτιμώνται είναι οι τόνοι του μπλε και του πράσινου.
- Στην τοιχοποιία, επάνω από πόρτες και παράθυρα, συναντά κανείς, σχεδόν ανεξαιρέτως, ένα μικρό γείσο,¹¹⁹ αποτελούμενο από μία ή περισσότερες λιθόπλακες, που προεξέχουν περίπου 10 εκ. από τη γραμμή του τοίχου. Τα γείσα θα πρέπει να θεωρηθούν αποκλειστικά διακοσμητικό στοιχείο.

119. Ο R. LIDELL γράφει σχετικά στο βιβλίο του *Aegean Greece*, Λονδίνο, 1955, γερμανική έκδοση: *Landshaft Apollis*, 1957, σ. 134/135: «Γι' αυτά τα γείσα έμαξα και σε άλλα νησιά. Στην Πάρο εμφανίζονταν μόνο σποραδικά, ενώ στη Σέριφο δεν υπήρχαν καθόλου. Μόνο στη Φολέγανδρο και στη Σίκινο τα βλέπει κανείς παντού».

Εξοπλισμός

Παράλληλα με τον κινητό εξοπλισμό του σπιτιού, όπως είναι οι καρέκλες, το τραπέζι, οι ντουλάπες, τα κρεβάτια κ.λπ., τα οποία αντικαθίστανται ανάλογα με την εποχή και τη μόδα, υπάρχει και άλλος, ο οποίος είναι ενσωματωμένος και αποτελεί μέρος της αρχιτεκτονικής του εσωτερικού χώρου.

Εσοχές
Πίν. 13, 2
Πίν. 15, 2 και 3

Στους τοίχους γίνονται προβλέψεις για μικρές και μεγάλες εσοχές, οι οποίες χρησιμεύουν ως ντουλάπια. Το σχήμα τους είναι ορθογώνιο, πλάτους έως 80 εκ., με το ίδιο ύψος. Το βάθος τους κυμαίνεται από 10 έως 45 εκ. Συνηθέστερες είναι οι μικρές εσοχές με πλάτος έως 40 εκ., ύψος 60 εκ. και βάθος 40 εκ. Οι εσοχές αυτές απλώς σοβατίζονται ή αλλιώς εφοδιάζονται με ένα ξύλινο πλαίσιο –ιδιαίτερα οι μεγάλες– το οποίο φέρει εγκάρσια σανίδια και μπορεί να κλείνει με διπλά απλά ξύλινα πορτιά. Στην κουζίνα συναντά κανείς ράφια για πιάτα και ντουλάπια για τρόφιμα.

Κτιστές εστίες σε κόγχη
Απεικ. 16
Πίν. 15, 2-4

Τα ανοικτά τζάκια, τα οποία χρησιμεύουν ως εστίες, ενσωματώνονται και αυτά στην τοιχοποιία. Οι εστίες αυτές κατασκευάζονται ως γωνιακές, ημικυκλικές ή τραπεζοειδείς στην κάτοψή τους ή και ακόμη ορθογώνιες ανάμεσα σε δύο, κάθετα προς την εξωτερική τοιχοποιία, λεπτά τοιχεία. Η φωτιά καιεί σε ύψος 70 εκ. περίπου από το δάπεδο (σε παλαιότερα σπίτια χαμηλότερα), ανάμεσα σε πέτρες με διαφορετική απόσταση μεταξύ τους, οι οποίες χρησιμεύουν για τη στήριξη των μαγειρικών σκευών (τσουκαλιών). Οι πέτρες αυτές ακουμπούν επάνω σε μία πέτρινη πλάκα, πάχους 5 έως 8 εκ. Μία κάθετη πλάκα λειτουργεί ως πλάτη του ανοίγματος. Από πάνω τοποθετείται ένα οριζόντιο γείσο από πέτρα ή ξύλο, το οποίο, με πλάτος περίπου 25 εκ., χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος. Η καννοδόχος του τζακιού είναι κτιστή με τη μορφή στενού κυλίνδρου έως κάποιο ύψος επάνω από τη στέγη και το τελειώμά της κλείνει σχεδόν πάντοτε ένα πήλινο καπάκι (φιάρος). Τέτοιου είδους καπάκια αποτελούν για τους αγγειοπλάστες συχνά αφορμή για να εκφράσουν τα παιχνίδια της φαντασίας τους, συνήθως, ωστόσο, χρησιμοποιούνται μεγαλύτερα κεραμικά σκεύη, των οποίων έχει αφαιρεθεί ο πάτος. Τα στοιχεία αυτά προσδίδουν μια ιδιαίτερη νότα στην εικόνα που προβάλλουν τα σιφναϊκά δώματα.

Αναρτημένα αποθηκευτικά επίπεδα
Πίν. 15, 1 και 8

Για την αποθήκευση τροφίμων δεν χρησιμοποιούνται μόνο εσοχές διαμορφωμένες σε ντουλάπια αλλά, για μεγαλύτερη προστασία από τα ζώδια, και μικρές επιφάνειες αναρτημένες πλεκτές ψάθινες κατασκευές. Στην παρασκευή τυριού, τα αναρτημένα αυτά επίπεδα χρησιμοποιούνται και ως επιφάνειες για το στράγγισμά του. Χάρη στις διαστάσεις τους (περίπου 80 x 120 εκ.), οι κατασκευές αυτές είναι πολύ πρακτικές και μπορούν να αναρτηθούν σε διάφορα σημεία.

Νεροχύτης
Πίν. 15, 5

Σε κάθε κουζίνα υπάρχει ένας νεροχύτης, τοποθετημένος σε κόγχη παραθύρου, με αποχέτευση προς τα έξω. Το πλάτος τους είναι το ίδιο με του παραθύρου, με μια επιφάνεια απόθεσης δεξιά και

στη Νίο δεν χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα και τα συναντά κανείς μόνο συμπτωματικά. Στη Μίλο, τα χωριά Πλάκα και Αδάμαντας δεν έχουν γείσα. Σημειωτέον ότι τα χωριά αυτά δεν έχουν ιστορία: η παλιά Χώρα, η Ζεφυρία, η οποία εγκαταλείφθηκε εξαιτίας ελονοσίας, είναι πολύ ερειπωμένη για να παράσχει τη μαρτυρία της, η παλιά εκκλησία, ωστόσο, που χρονολογείται από το δέκατο έβδομο αιώνα, έχει γείσα, το ίδιο και το ορεινό εκκλησάκι της Αγ. Μαρίας. Το γείσο υπήρξε ενδεχομένως μια ιδιομορφία της επαρχίας της Μήλου, στην οποία αντίκαν η Σίφνος, η Φολέγανδρος και η Σίκινος, ίσως όμως και όχι: σε κάθε περίπτωση, το γείσο αποτελεί μορφολογικό γνώρισμα σε όλη την παλαιότερη επισκοπή της Σίφνου (αυτό σημαίνει όλη την Επαρχία, με εξαίρεση τη Μίλο)».

1 Στην Καταβατή

2 Στην Καταβατή

3 Στον Αρτεμώνα

4 Βαθύ

5 Βαθύ 2

6 Μπαλκόνι στο Κάισρο

7 Πρόσοψη εισόδου (Αρτεμώνας)

8 Πρόσοψη εισόδου (Αρτεμώνας)

9 Αυλόπορτα με σανίδι ενός μπουσούλι

1 Πατητήρι (Αγ. Αικατερίνη)

2 Πρόβολοι τοίχοι και διάφορες κόγχες

3 Πρόβολοι τοίχοι, στέγη από πλάκες σχιστόλιθου

4 Οψη στέγης (Λαγκάδα)

5 Θόλος στο καμίνι

6 Φούρνος ψωμιού (Χερρόνησος 1)

7 Άνοιγμα για πυροσκάλεμα και φούρνος ψωμιού

8 Φέρουσα τοικοποιία με δοκιδωτή οροφή (Χερρόνησος 8)

9 Πηγάδι (Χερρόνησος 2)

1 Στον Αρτεμώνα

2 Στον Αρτεμώνα

3 Στις Καμάρες

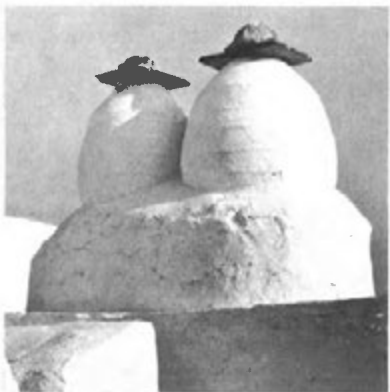
4 Στον Αρτεμώνα

5 Στην Καταβατή

6 Στην Απολλωνία

7 Στην Καταβατή

8 Στον Αρτεμώνα

9 Στην Απολλωνία

1 Γωνία μαγειρικής (Χερρόνησος 11)

2 Γωνία μαγειρικής (Χερρόνησος 11)

3 Γωνία μαγειρικής (Χερρόνησος 12)

4 Γωνία μαγειρικής (Χερρόνησος 11)

5 Νεροχύτης (Χερρόνησος 11)

6 Εικονοστάσι 4 και 5

7 Γωνία ύπνου στο χώρο 4 και 5

8 Πατάρι ύπνου (Χερρόνησος 12)

9 Χώρος απόθεσης σταμνών νερού (Αρhimóni 2)

αριστερά, πλάτους 40 εκ. και σε βάθος 20 εκ. περίπου, και είναι τοποθετημένοι σε ύψος εργασίας, δηλαδή στα 70 έως 80 εκ. επάνω από το έδαφος. Το κούφωμα του παραθύρου πατά επάνω στο εξωτερικό χείλος του νεροχύτη.

Μια παρόμοιας κατασκευής, έξω όμως από το σπίτι τοποθετημένη, γούρνα χρησιμεύει για το πλύσιμο των ρούχων. Χαρακτηριστική είναι μία λοξά τοποθετημένη πέτρινη πλάκα, με κλίση από την πλευρά της που ακουμπά το άτομο που πλένει προς τη γούρνα, δημιουργώντας έτσι την επιφάνεια για το τρίψιμο των ρούχων.

Στο εσωτερικό του σπιτιού, σπάνια έξω απ' αυτό, δίπλα από την πόρτα της κουζίνας, βρίσκεται στη γούρνα ένας χώρος για να αποθέτονται οι στάμνες του νερού. Ο χώρος αυτός είναι κατασκευασμένος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να μπορεί κανείς εύκολα, στο ύψος εργασίας, να γέρνει τις στάμνες με το ένα χέρι και να παίρνει νερό. Η μπροστινή ακμή αποτελείται από ένα στρογγυλό ξύλο, το οποίο, είτε με τη φυσική του καμπυλότητα, είτε με κατάλληλη επεξεργασία, είναι προσαρμοσμένο στην καμπυλότητα του σχήματος της στάμνας.

Τα κρεβάτια ανήκουν στα παλαιότερα σπίτια στη μόνιμη ενσωματωμένη επίπλωση. Δύο χαμηλοί πέτρινοι πάγκοι, στο κεφάλι και στα πόδια, στηρίζουν δοκάρια κατά μήκος του κρεβατιού, ενώ επάνω σε μία στρώση σανιδιών, τοποθετημένων εγκάρσια στα δοκάρια, απλώνεται ο αχυρένιος σάκος ή το στρώμα.

Σπανιότερα συναντά κανείς στο μέσον του δωματίου υπερυψωμένους σοφάδες, οι οποίοι παρέχουν δυνατότητα ύπνου σε περισσότερα άτομα. Κατασκευασμένοι από ξύλο, είναι προσπελάσιμοι μέσω μιας σκάλας με λίγα σκαλοπάτια. Η κατασκευή αυτή θα πρέπει να σπανίζει στις Κυκλάδες, ενώ σε άλλα νησιά, όπως στα Δωδεκάνησα, συναντάται σε ευρεία κλίμακα.¹²⁰ Στη Σίφνο, η κατασκευή αυτή υπάρχει στο Κάστρο¹²¹ και σε μερικά αγγειοπλαστεία.

Στους οικισμούς και στα αγγειοπλαστεία που είναι κτισμένα σε βουνοπλαγιές, το βρόχινο νερό συλλέγεται σε στέρνες. Οι στέγες τους, οι οποίες στηρίζονται σε κτιστά τόξα (βόλτα) ή θόλους, λειτουργούν ως δώματα. Το νερό της βροχής κατευθύνεται, αφού περάσει προηγουμένως από ένα φίλτρο, σε πύλινες υδρορροές. Ένα μεγάλο άνοιγμα χρησιμεύει για την υδροληψία, αλλά και επιτρέπει την είσοδο στη στέρνα, για τον καθαρισμό της. Πλευρικά τοποθετημένες οπές εξασφαλίζουν τον αερισμό. Με βάθος 2-3 μ. και επιφάνεια 8-10 τ.μ., αυτές οι στέρνες έχουν χωρητικότητα 20.000-30.000 λ. νερού.

Τα σπίτια σε πεδινές περιοχές διαθέτουν κατά κανόνα πηγάδια. Σπανιότερα εξυπηρετούνται με νερό από πηγή. Τέτοιου είδους φρεάτια είναι κατασκευασμένα με κυκλική τοιχοποιία, η οποία διευρύνεται στη βάση της. Το επάνω άνοιγμα έχει διάμετρο περίπου 50-60 εκ., ενώ ο πυθμένας του πηγαδιού μπορεί να εκτείνεται σε πλάτος έως και 1,5 μ.

Μια όχι τόσο χρησιμοποιούμενη κατασκευή σήμερα είναι ο φούρνος για το ψήσιμο του ψωμιού. Πολλά εργαστήρια αγγειοπλαστικής έχουν ακόμη φούρνο. Στην απλούστερη μορφή του, ο φούρνος αποτελείται μόνο από το χώρο της φωτιάς, έναν ημισφαιρικό διάκενο χώρο με διάμετρο 1,0 έως 1,2 μ.

Αποθηκευτικός χώρος
για στάμνες νερού
Πίν. 15, 9

Κρεβάτια
Πίν. 15, 7

Στέρνες

Πηγάδια

Φούρνοι
Πίν. 13, 6

120. V. VAFIADIS: *Städte auf den Kykladen*, διδακτ. διατρ., Berlin, 1938, σ. 50.

121. C. CHR. PAPAS: *L'urbanisme dans les Cyclades*, Paris, 1957, σ. 63-66.

και αντίστοιχο ύψος, ο οποίος αποτελεί θολωτή κατασκευή. Ο φούρνος διαθέτει ένα πλευρικό άνοιγμα, μέσα από το οποίο, αφού ανάψει η φωτιά και απομακρυνθεί η στάχτη και τα κατάλοιπα της θράκας, τοποθετείται το ψωμί. Στο κέντρο του επάνω μέρους υπάρχει ένα μικρό άνοιγμα μέσω του οποίου απάγεται ο καπνός.

Ο υπόστεγος φούρνος –αυτόνομος ή ενσωματωμένος στο κυρίως κτίσμα– διαφέρει από τον προαναφερόμενο φούρνο μόνο ως προς έναν προθάλαμο, ο οποίος επιτρέπει το ψήσιμο ανεξάρτητα από τις καιρικές συνθήκες. Για την εξασφάλιση ανεμπόδιστου εξαερισμού και καλής απαγωγής του καπνού, κατασκευάζεται ένα άνοιγμα στην οροφή, μεταξύ προθαλάμου και πόρτας του φούρνου. Σπάνια ο προθάλαμος διαθέτει άνοιγμα. Κτιστοί πάγκοι και εσοχές εξασφαλίζουν τους απαιτούμενους βοηθητικούς χώρους.

Περίληψη

Κατασκευές όπως αυτές δεν τις συναντούμε σε αγγειοπλαστείο. Εκείνες που βρίσκονται παντού είναι οι εσοχές και τα κτιστά ράφια, οι κτιστές εστίες σε κόγχη, καθώς και ένα στόμιο ηγαδιού ή στέρνας. Αναρτημένα επίπεδα αποθήκευσης, νεροχύτες, χώρους απόθεσης για τις στάμνες του νερού, κρεβάτια, στέρνες και φούρνοι βρίσκει κανείς εν μέρει σε εγκαταστάσεις στις οποίες έχουν γίνει επεκτάσεις, και κατά κανόνα σε μεγάλα εργαστήρια παραγωγής πλίντων τσουκαλιών.

Οι κατασκευές που περιγράφονται εδώ χρησιμοποιούνται όλες σε εργαστήρια αγγειοπλαστικής. Αυτές παρέχουν ενδείξεις για τη χρονολόγηση των αγγειοπλαστειών μόνο υπό την έννοια ότι στην κατασκευή των παλαιότερων από αυτά δεν χρησιμοποιήθηκε ξυλεία, ούτε και υπήρχαν παράθυρα, ενώ στα νεότερα, μικρής διατομής δοκάρια εξασφαλίζουν μεγάλα ανοίγματα οροφής (σε ορισμένες περιπτώσεις χρησιμοποιούνται και οριζόντια φέροντα στοιχεία από ασάλι) και οι λεπτοί, σοβατισμένοι τοίχοι έχουν μεγάλα ανοίγματα. Ορισμένες ενδιάμεσες μορφές χρησιμοποιούν κοντούς κορμούς για την κατασκευή της στέγης, κάτι που έχει ως επακόλουθο την αντίστοιχη διαμόρφωση της κάτοψης με τμήματα φέρουσας τοικοποιίας (υποστυλώματα) και μικρούς χώρους. Για την περαιτέρω διαμόρφωση της κάτοψης και των διαρρυθμίσεων που συναντούμε στα αγγειοπλαστεία, διασαφηνίσεις παρέχει η μέθοδος εργασίας κατά την άσκηση της αγγειοπλαστικής τέχνης.

Η οργάνωση και η πορεία των εργασιών στην αγγειοπλαστική τέχνη

Πλαστική άργιλος

Οι άργιλοι¹²² στη Σίφνο είναι τα αποκαλούμενα «κοκκινοχάματα» και αποτελούν τα προϊόντα αποσάθρωσης των σχιστόλιθων που υπάρχουν στο νησί. Συνήθως αναμειγνύονται χάματα δύο έως τριών διαφορετικών ειδών, όπως μπορούσαμε να παρατηρήσουμε στο Βαθύ και στα Βρουλιδία. Το χρώμα της σε στεγνή κατάσταση κυμαίνεται μεταξύ αυτού της ανοιχτής ώχρας και της σκούρας, με αποχρώσεις που αγγίζουν το αγγλικό κόκκινο. Ο Χάμπε (1960) παραθέτει τα λόγια του Γιαννούλη Χρυσόγελου στον Πλατύ Γιαλό, ο οποίος, όταν τον συναντήσαμε, δεν ασχολούνταν πλέον ενεργά με την αγγειοπλαστική: «Αναμει-

122. A. WINTER: *Die Technik des griechischen Töpfers in ihren Grundlagen*, ειδική έκδοση τεχνικών άρθρων για την αρχαιολογία, Mainz, 1959, σ. 3 και 5.

Ο Βίντερ εξηγεί τη διαφορά μεταξύ άργιλου και πηλού ως ακολούθως: Άργιλος: «Πετρώματα υφίστανται αποσάθρωση κάτω από χημικές και φυσικές επιδράσεις. Το προϊόν αποσάθρωσης από άστριο και αστριούχα πέτρώματα, από γρανίτη, γενεύσιο, πορφυρίτη και άλλα, καθώς επίσης και από διαφόρων ειδών άργιλιτη και αμμό-

γνώουμε δύο κοκκινωμάτα σε ίσες μεταξύ τους ποσότητες. Στο μείγμα προσθέτουμε ένα συμπλήρωμα φωχκής αργίλου από ένα τρίτο κοκκινόχωμα. Τον μπαντανά τον παίρνουμε από το ίδιο το κοκκινόχωμα που χρησιμοποιούμε, μαζεύοντας τον αιθέρα. Στη Μυτιλήνη, αναφέρει ο Γιαννούλης, το επίχρισμα αυτό κάτω από την εφυάλωση γίνεται μαύρο με το ψήσιμο, ενώ αντίθετα στη Σίφνο γίνεται καστανοκόκκινο.¹²³

Από την ανοιχτόχρωμη άργιλο προκύπτει ένα μείγμα στίλβωσης, με το οποίο αλειφονται εξωτερικά τα τσουκάλια, ενώ αντίθετως τα σταμιά κοσμούνται με διακεκομμένες γραμμές και τελείες. –

Η άργιλος πυρακτώνεται σε πολύ υψηλή θερμοκρασία και παρουσιάζει εξαιρετική αντοχή στη φωτιά. Έχει την ιδιότητα να δέχεται με ιδιαίτερη ανοχή εφυαλώσεις, με χρήση σύγχρονης τεχνολογίας, ενώ σε πολύ υψηλές θερμοκρασίες παίρνει μια σκούρα καστανή απόχρωση.

Η ποσοτική ανάλυση δειγμάτων αργίλου από τον Πλατύ Γιαλό, το Βαθύ και τις Καμάρες¹²⁴ έδωσε την ακόλουθη χημική σύνθεση:

	1	2	3	4	5	6	7	8
SiO ₂	64,76	58,54	57,24	32,68	67,40	65,20	55,90	56,88
Fe ₂ O ₃	5,59	7,79	7,99	27,94	7,00	7,00	7,99	8,39
Al ₂ O ₃	19,10	18,97	19,31	14,76	13,51	14,32	15,31	20,71
CaO	1,96	4,20	4,01	8,50	2,01	5,30	5,61	3,65
MgO	1,62	0,34	2,11	1,90	1,03	1,10	4,26	1,41
TiO ₂	0,002	0,012	3,030	0,010	0,010	0,020	0,00	0,010
Αλκάλια	0,198	3,060	2,830	3,000	2,310	0,480	1,53	0,470
Απώλειες πυράκτωσης	6,67	6,88	6,48	11,21	6,72	6,58	9,40	8,48
Σύνολο	100,00	99,99	100,00	100,00	99,99	100,00	100,00	100,00

Στις διάφορες τοποθεσίες, όπου υπήρχαν εργαστήρια αγγειοπλαστικής, βρήκαμε διαφορετικά κοιτάσματα αργίλου: Στον Πλατύ Γιαλό υπάρχει ένα αργιλωρυχείο με πάχος κοιτάσματος έως τρία μέτρα. Στο Βαθύ, στη βορινή πλαγιά του κολπίσκου υπάρχει ένα εξαντλημένο κοιτάσμα αργίλου. Στο Αρτιμόνι, περίπου εκατό μέτρα πίσω από τα δύο κτίσματα, βρίσκεται ένα αργιλωρυχείο με κοκκινό-

λιθο, που παρασύρονται, κυρίως από τα νερά και τους ανέμους, και σωρεύονται σε δευτερογενή κοιτάσματα, ενώ παράλληλα ρυπαίνονται, ονομάζεται "άργιλος".

Πηλός: «Τα πετρώματα, στη φύση, αλλά και μέσω τεχνικών καταπονήσεων, όπως, π.χ., στην κοίτη των ποταμών και κατά τη μετακίνηση των παγετώνων, συντρίβονται και κοκιοροποιούνται. Το προϊόν τέτοιων φερτών υλικών, εναποθετημένο σε ήρεμα σημεία, ονομάζεται "πηλός".

¹²³ R. HAMPE, A. WINTER: *Bei Töpfern und Ziegeln in Südtalien, Sizilien und Griechenland*, Mainz, 1965, σ. 143. Το κείμενο γράφτηκε το 1960. Το εργαστήριο του αγγειοπλάστη Γιαννούλη Χρυσόγελου, το οποίο περιγράφεται στο κείμενο, το 1965 δεν υπήρχε πλέον.

¹²⁴ Από ένα γράμμα του Εθνικού Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας από τις 26.3.1971 προς το συγγραφέα.

κώμα, το οποίο έχει ακόμη μεγάλα περιθώρια εκμετάλλευσης. Στην πίσω πλευρά, νοτίως αυτού του όρμου, γίνεται εξόρυξη ενός ανοιχτόχρωμου κώματος με μικρή περιεκτικότητα σε άργιλο. Τα περισσότερα κοιτάσματα κοκκινόκωματος δημιουργήθηκαν, στο πέρασμα του χρόνου, από την απόθεση φερτών υλών με τα νερά.

Σε άλλα σημεία το κοκκινόκωμα βγαίνει μέσα από βράχια και πέτρες. Τα κοιτάσματα βρίσκονται συχνά δίπλα στα εργαστήρια αγγειοπλαστικής και μόνο όταν αυτά εξαντληθούν, το κώμα μεταφέρεται από πιο απομακρυσμένα σημεία. Ωστόσο, παντού συναντά κανείς ανοιχτά, επιφανειακά νταμάρια και πουθενά το κώμα δεν εξορύσσεται από στοές.

Πίν. 16, 1

Οι κωμάτινες μάζες, που αποσπώνται με σκαπάνες, μεταφέρονται με γαϊδάρους σε σακιά, ενώ το καλοκαίρι απλώνονται στην αυλή για ξήρανση. Το χειμώνα, εργαστήρια και αποθηκευτικοί χώροι γεμίζονται με κώμα ως ένα ύψος 50 εκ., το οποίο μπορεί να παραμείνει εκεί μέχρι το καλοκαίρι και χρησιμοποιείται μόνο όταν το κώμα σε υπαίθριους χώρους δεν μπορεί πλέον να στεγνώσει καλά. Η πρακτική αυτή παρατηρήθηκε στο Βαθύ, στο εργαστήριο του Ατσώνιου, στις Καμάρες στου Σέρβου, στη Χερρόντισσο στου Λεμπέση, καθώς επίσης και στο εργαστήριο του Λαμπρινού και του Λουκιανού στον Φάρο. Το κώμα μπορεί να υποστεί περαιτέρω επεξεργασία μόνο αφού ξηρανθεί.

Η ετοιμασία της αργίλου

Πίν. 16, 2

Η ετοιμασία και κατεργασία της αργίλου γίνεται στη Σίφνο με μεγάλη φροντίδα, με τη χρήση πολλών λεκανών λάσπης. Οι αποξηραμένοι όγκοι κώματος κοπανίζονται με ξύλινους κόπανους και στη συνέχεια το κώμα ρίχνεται σε μια στέρνα με νερό. Ένα μικρό μέρος κοπανίζεται ακόμη περισσότερο και κοσκινίζεται, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια πολύ λεπτή σκόνη αργίλου.

Το εμποτισμένο στο νερό κώμα αναδεύεται, ενώ παράλληλα συμπαγή κομμάτια κοπανίζονται περισσότερο. Στη συνέχεια, το λιωμένο κώμα περνιέται μέσα από ένα κόσκινο, το οποίο κατακρατά τις χοντρές ακαθαρσίες, ρίχνεται σε μια στέρνα λάσπης, απ' όπου περνά σε μια δεύτερη, και, κατά περίπτωση, σε μια τρίτη. Όταν αυτή η λάσπη αποκτήσει, μετά από κάποιο χρόνο, την κατάλληλη πυκνότητα, αδειάζεται, μέσα από μια τρύπα, στο εσωτερικό του κτίσματος αποθήκευσης της αργίλου. (Ο Λουκιανός στον Φάρο είναι αναγκασμένος να μεταφέρει την άργιλο με κουβά, καθώς η στέρνα του δεν επικοινωνεί με την αποθήκη του. Λάσπη και σκόνη αργίλου ανακατεύονται δημιουργώντας ένα μείγμα το οποίο ζυμώνεται, πατιέται με τα πόδια και χτυπιέται. Οι σβόλοι αργίλου που προκύπτουν τεμαχίζονται, τα κομμάτια τοποθετούνται το ένα επάνω στο άλλο και ξαναπατιούνται. Αυτό επαναλαμβάνεται έως ότου η άργιλος αποκτήσει την αναγκαία για την κατεργασία της πυκνότητα, κάτι που ο παπιτής αντιλαμβάνεται με τα πόδια του.

Πίν. 16, 3

Η άργιλος απλώνεται στη συνέχεια στην αποθήκη, και μάλιστα στο μέρος εκείνο το οποίο βρίσκεται ένα σκαλί ψηλότερα. Από εδώ παίρνει ο αγγειοπλάστης την απαραίτητη ποσότητα αργίλου για την καθημερινή του δουλειά. Με τα χέρια του δημιουργεί, από πάνω προς τα κάτω, λείες λωρίδες, ενώ λειώνει τα σημεία από τα οποία πήρε άργιλο, έτσι ώστε να μη δημιουργηθούν ξερές ακμές. Στο Βαθύ, ο πηλός σκεπαζόταν με ένα βρεγμένο πανί και με νάιλον.

Πίν. 16, 4 και 5

Όλα τα εργαστήρια κεραμικής που βρίσκονται ακόμη σε λειτουργία διαθέτουν ένα χώρο αποθήκευσης πηλού. Σε κάποια αγγειοπλαστεία, που δεν χρησιμοποιούνται πλέον, ο πηλός αποθηκεύεται στο χώρο δουλειάς, σε ένα ειδικά γι' αυτό το σκοπό ελαφρώς υπερυψωμένο επίπεδο.

Πίν. 16, 6

Για να ολοκληρωθεί η διαδικασία προετοιμασίας του πηλού, για να χρησιμοποιηθεί πλέον στον τροχό, ζυμώνεται ακόμη μία φορά επάνω στον πάγκο (μαλακταριά). Με το ζύμωμα αυτό αφαιρούνται τυχόν ακαθαρσίες, ενώ παράλληλα ελέγχεται και η πλαστικότητα του. Ο πηλός απλώνεται με τα χέρια, ξαναμαζεύεται, πατιέται, τυλίγεται, τεμαχίζεται σε μικρά κομμάτια και μεταπλάθεται σε ένα σώμα. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας αυτής επιτυγχάνεται η αφαίρεση φυσαλίδων αέρα από τον πηλό. Στη συνέχεια ο αγγειοπλάστης τον μορφοποιεί σε μπάλες, οι διαστάσεις των οποίων είναι αντίστοιχες των σκευών που θα πλαστούν. Η φύρα του ζυμώματος συλλέγεται κατά κανόνα κάτω από τον πάγκο, στεγνώνεται και αργότερα τοποθετείται σε νερό για επαναχρησιμοποίηση.

Πίν. 16, 7

Πλάσιμο των αγγείων
Τσουκάλια
Απεικ. 44, 1 και 2 (σ. 179)
Πίν. 31, 9 (σ. 184)

Ακόμη και σήμερα στη Σίφνο κατασκευάζονται κατά κύριο λόγο τσουκάλια. Τα κέντρα παραγωγής είναι ο Πλατύς Γιαλός, το Βαθύ και οι Καμάρες. Το πλάσιμο των αγγείων γίνεται με τον ποδοτροχό ή ποδότορνο, τον οποίο ο αγγειοπλάστης έχει στα αριστερά του. Με το αριστερό του πόδι ακουμπισμένο σε ένα σανίδι που πατά στο έδαφος ή εφαρμόζει σε μια εσοχή της τοικοποιίας, ο αγγειοπλάστης γυρίζει με το δεξί του τον τροχό. Για το «σπίκωμα» (μορφοποίηση) των τσουκαλιών χρησιμοποιούνται μικρά τετράγωνα ή ορθογώνια σανίδια, τα οποία στο κέντρο έχουν μία τρύπα για το δάχτυλο του τεχνίτη. Με αυτόν τον τρόπο το εξωτερικό τοίχωμα γίνεται εξαιρετικά ομοιόμορφο. Το μέγεθος εκτιμάται με το μάτι. Το γεράνι, ένα μικρό ραβδί στερεωμένο δίπλα στον τροχό με ένα σβόλο πηλού, αποτελεί ένα βοηθητικό στοιχείο για τον υπολογισμό του μεγέθους. Ο αγγειοπλάστης κλείνει τον πάτο σαν επίπεδο κώνο επάνω από το κοίλου κυλινδρικού σχήματος σώμα του σκεύους. Με τη βοήθεια ενός μαχαιριού, αποχωρίζει ο τεχνίτης προσεκτικά το αγγείο από τον τροχό. Το σκεύος ανασπώνεται και, με τον πάτο προς τα επάνω, τοποθετείται σε ένα σανίδι, το οποίο έχει πλάτος περίπου 30 εκ. και μήκος 180 εκ. Όταν το σανίδι γεμίσει, μεταφέρεται σε μια γωνία του εργαστηρίου ή στην αυλή, ενώ τη θέση του παίρνει το επόμενο. Αφού γεμίσουν περίπου πέντε σανίδια, ανάλογα με το μέγεθος των τσουκαλιών, οι πάτοι χτυπιούνται με την πελεκούδα, ένα ξύλινο ραβδί με λαβή (κολλητήρι), για να γίνουν περισσότερο επίπεδοι. Κάποια στιγμή, ανάλογα με τη θερμοκρασία της ατμόσφαιρας, σχηματίζεται το χείλος και η λαβή.

Πίν. 16, 9

Πίν. 17, 1

Γιουβέτσια
Απεικ. 44, 3 και 4 (σ. 179)

Ένα δεύτερο είδος τσουκαλιών πλάθεται με επίπεδο πάτο, και αυτό σε διάφορα μεγέθη. Ο επίπεδος πάτος αποκολλάται από τον περιστρεφόμενο τροχό με τη βοήθεια ενός σύρματος, γεγονός το οποίο αφήνει επάνω του ελικοειδείς αυλακίες. Η υπόλοιπη αγγειοπλαστική διαδικασία είναι ίδια με αυτήν για τα τσουκάλια.

Σταμνιά
Πίν. 16, 8
Πίν. 18
Απεικ. 43 (σ. 178)

Αυτά τα δοχεία κατασκευάζονται ακόμη και σήμερα στον Φάρο και στη Χερρόνησο, ενώ παλαιότερα και στο Αρτιμόνι, στα Βρουλίδια, τα Αγγριάμπελα, στην Αγ. Αικατερίνη, την Αγ. Άννα, στον Αγ. Λουκά, στη Λαγκάδα, την Τραβαβουινιά, στον Αγ. Χρυσόστομο και στο Κάστρο. Στους υπόλοιπους οικισμούς αυτά κατασκευάζονταν μόνο για την κάλυψη προσωπικών αναγκών.

Πιθάρια (κιούπες)
Απεικ. 46 (σ. 181)

Η προετοιμασία του πηλού γίνεται όπως και για τα τσουκάλια. Οι στάμνες κατασκευάζονται μονοκόμματος, με τον πάτο να ακουμπά στον τροχό. Οι μικρές στάμνες δεν έχουν λαβή ή έχουν μία, οι μεγάλες πάντοτε δύο.

Πιθάρια κατασκευάζονται στη Σίφνο κατά κανόνα μόνο μετά από παραγγελία. Στα Βρουλίδια υπήρχε έως το 1968 συνεχής παραγωγή από πιθάρια για λάδι και κρασί. Στη Χερρόνησο, ο Ε. Λε-

Πίν. 60, 4 (σ. 459)
 Πίν. 30, 6 (σ. 183)
 Πίν. 31, 3 (σ. 184)
 Πίν. 56 (σ. 413)

μπέσης κατασκευάζει πιθάρια από το 1970, ενώ στο εργαστήρι του Κ. Δεπάστα, μπορούσε κανείς τον Αύγουστο του 1966 να παρακολουθήσει τη διαδικασία κατασκευής πιθαριών: Σε μισή μέρα κατασκεύασε τρία πιθάρια που του είχαν παραγγελθεί. Αρχικά κατασκευάστηκαν τρία κάτω τμήματα του πιθαριού και τοποθετήθηκαν έξω από το εργαστήριο, στη ακιά, ενώ το χείλος τους καλύφθηκε με χαρτί και λινάτσα, έτσι ώστε να παραμείνει υγρό.

Στη συνέχεια έπλασαν ολόκληρο το πρώτο πιθάρι, τοποθετώντας τον πηλό σε λωρίδες, επίπεδο προς επίπεδο, και σπκώνοντας στη συνέχεια τα τοιχώματα του πιθαριού. Ένας σπάγκος, τοποθετημένος στην ακμή του κάθε επιπέδου, εξασφάλιζε την απαιτούμενη σταθερότητα, μια τεχνική, την οποία οι Ρ. Χάμπε και Α. Βίντερ μνημόνευσαν και στην αναφορά τους για τους Κρητικούς τεχνίτες πιθαριών.¹²⁵ Το άνοιγμα γίνεται με ένα μεγάλο κομμάτι πηλού, ενώ οι ραφές των επιπέδων καλύπτονται με λωρίδες, επάνω στις οποίες με τα δάχτυλα αποτυπώνεται ένα απλό διακοσμητικό σχέδιο. Στα πρώτα επίπεδα (τμήματα) ο τροχός περιστρέφεται από τον ίδιο το μάστορα, ενώ στα ψηλότερα από το βοηθό του, και ο ίδιος στέκεται όρθιος. Αφού ετοιμάστηκαν όλα τα πιθάρια, εφαρμόστηκαν οι λαβές τους και αποτέθηκαν στο εργαστήριο.

Λοιπά δοχεία

Κατά την κατασκευή των διαφόρων άλλων δοχείων δεν χρησιμοποιούνται διαφορετικές διαδικασίες εργασίας, καθοριστικές για τον τρόπο λειτουργίας ενός αγγειοπλαστείου. Στο Παράρτημα εμπεριέχεται μια συνοπτική παρουσίαση όλων των αγγείων που κατασκευάζονται στη Σίφνο, καθώς και η ονομασία τους, εφόσον αυτή είναι γνωστή.

Διαμόρφωση
 της διακόσμησης
 και των λαβών

Στα αγγειοπλαστεία που δουλεύουν ακόμη με τον παραδοσιακό τρόπο διακοσμούν τα αγγεία τους με απλά σχέδια. Τεχνικές χαράγματος σε εφωλωμένα αγγεία χρησιμοποιούσαν οι Γ. Ατσώνιος στο Βαθύ, Λ. Βουρής και Σ. Αποστολίδης στον Πλατύ Γιαλό. Από το 1970 ο Ε. Λεμπέσης κατασκευάζει στη Χερρόνησο «σύγχρονα» βάζα, στα οποία υπάρχουν βαθιά χαραγμένα διάφορα διακοσμητικά σχέδια λουλουδιών. Αποκλειστικά στο εργαστήριό του, επίσης, παρατηρήσαμε ότι στα κεραμικά του τοποθετούσε διακοσμητικά επιθέματα, που είχαν μορφοποιηθεί στο χέρι και είχαν το σχήμα ζώων, φυτών κ.λπ. Στον Πλατύ Γιαλό βρέθηκαν γύψινα καλούπια για διακοσμητικά επιθέματα, όχι όμως και διακοσμημένα αγγεία.

Πίν. 31, 5 (σ. 184)

Για την κατασκευή των λαβών παρατηρήθηκαν δύο μέθοδοι. Το πλάσιμο και το «τράβηγμα» λαβών. Στο πλάσιμο των λαβών σπκνεται στον τροχό ένας κύλινδρος με πάχος τοιχώματος 6 κιλ. περίπου, από όπου στη συνέχεια παίρνονται λωρίδες πάχους 3 εκ., οι οποίες στοιβάζονται η μία επάνω στην άλλη. Με ένα σύρμα, ο μάστορας κόβει το πακέτο αυτό των λωρίδων σε μικρά κομμάτια. Η ίδια η εφαρμογή των λαβών στα αγγεία (χέριασμα) γίνεται με τέτοια ταχύτητα, που το μάτι δυσκολεύεται να την παρακολουθήσει: η λωρίδα πηλού για τη λαβή πιέζεται σε ύψος λίγο κάτω από το χείλος του τσουκαλιού, στερεώνεται με πίεση με το δείκτη, κάμπτεται προς τα κάτω, πιέζεται και πάλι επάνω στο τσουκάλι και σβήνει, δημιουργώντας ένα λείο τελείωμα στο τοίχωμα του αγγείου. Σε μικρά τσουκάλια και γιουβέτσια, οι λαβές κατασκευάζονται με παρόμοιο τρόπο, μόνο η μορφή τους είναι διαφορετική.

125. R. HAMPE, A. WINTER: *Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern*, Mainz, 1962, σ. 30.

Στο «τράβηγμα» λαβών παρατηρήθηκαν δύο διαδικασίες. Η πρώτη αντιστοιχεί στην περιγραφή του Χάμπε (1965): «Στο τράβηγμα σπκώνεται μια μάζα πλού αρχικά με το αριστερό χέρι και στη συνέχεια, με τα υγρά δάχτυλα του δεξιού χεριού και επαναλαμβανόμενο πλάσιμο και λείανση, απλώνεται σε ένα ομοιόμορφο κορδόνι πλού. Η μάζα πλού μπορεί ακόμη να κολληθεί και πλευρικά, για παράδειγμα, σε ένα ξύλινο δοκάρι. Ο αγγειοπλάστης τραβά τότε με υγρά δάχτυλα το κορδόνι οριζόντια. Από το κορδόνι αυτό κόβει μικρά κομμάτια στο μήκος της επιθυμητής λαβής».¹²⁶

Στην άλλη διαδικασία πλάθεται με κύλισμα ένα μακρύ κορδόνι, από το οποίο αφαιρούνται μεμονωμένα κομμάτια στο επιθυμητό μήκος. Η μορφοποίηση και ομαλοποίηση του σχήματος γίνεται στη συνέχεια επάνω στο αγγείο. Το κομμάτι της λαβής συνδέεται με το λαιμό μιας στάμνας με πίεση επάνω στο τοίχωμα και με σβήσιμο του τελειώματος στο σημείο σύνδεσής του, κατόπιν σπκώνεται σε ένα οριζόντιο τμήμα και στερεώνεται στην κοιλιά της στάμνας. Κατ' αυτόν τον τρόπο κατασκευάζονται λαβές για στάμνες, πιθάρια και άλλα αγγεία τα οποία υφίστανται μεγάλη καταπόνηση.

Ένα από τα σημαντικότερα στάδια στη διαδικασία της αγγειοπλαστικής είναι αυτό του στεγνώματος των φρεσκοπλασμένων αγγείων. Σε αυτή τη φάση παρουσιάζεται μεγαλύτερη συστολή από εκείνη κατά τη διάρκεια του ψήσιματος. Αυτό που πρέπει να αποφευχθεί κατά κύριο λόγο είναι η δημιουργία ρωγμών κατά το στέγνωμα, το οποίο γίνεται ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες και την εποχή του χρόνου, στο χώρο του εργαστηρίου, στη σκιά ή στον ήλιο. Στο εσωτερικό κάθε εργαστηρίου υπάρχουν κλαδιά εντοιχισμένα κατά τρόπο, ώστε τα προαναφερόμενα σάνδια με τα φρεσκοπλασμένα αγγεία να μπορούν να στηρίζονται επάνω τους. Στεγνώματα στον αέρα αγγεία στοιβάγονται σε ντάνες. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα η διαδικασία του στεγνώματος είναι πολύ χρονοβόρα, σε βαθμό που η αγγειοπλαστική να μην είναι συμφέρουσα. Έτσι, στη Σίφνο τα αγγειοπλαστικά δουλεύουν μόνο άνοιξη και καλοκαίρι.

Αφού τα αγγεία στεγνώσουν στον αέρα, τοποθετούνται στο καμίνι, όπου συνεχίζεται το στέγνωμά τους για πολλές ώρες σε αδύναμη φλόγα, πριν αρχίσει το ουσιαστικό τους ψήσιμο.

Οι περισσότεροι αγγειοπλάστες στη Σίφνο δουλεύουν με αλοιφή υάλωσης, παρόλο που δεν υαλώνουν όλα τους τα αγγεία. Για παράδειγμα, οι στάμνες, το μαστέλνο, το δοχείο για το πασχαλινό τραπέζι επάνω στο οποίο γράφεται με ασβέστη το Χριστός Ανέστη, καθώς και το όνομα της οικογένειας και η χρονολογία, οι φουφούδες και οι κυπέλες δεν υαλώνονται. Ψήνονται επίσης μία μόνη φορά (μόνοπυρα).

Όλα τα πυρίμαχα τσουκάλια, τουναντίον, καθώς και τα διάφορα κιάπια υαλώνονται πάντοτε στην εσωτερική τους πλευρά, ορισμένα μάλιστα και εξωτερικά. Για την εσωτερική υάλωση χύνεται με μια κουτάλα λίγη από τη ρευστή υαλόμαζα στο αγγείο, αυτή αναδεύεται έως ότου καλυφθεί η επιφάνεια του εσωτερικού τοιχώματος και όση περισσέψει ξαναμπάινει στο δοχείο με την υαλόμαζα. Με ένα σφουγγαράκι απλώνονται τυχόν σταγόνες που έχουν καταλήξει στο στόμιο του δοχείου και σκουπίζονται, γιατί το χείλος του αγγείου πρέπει να είναι μόνο πολύ ελαφρά υαλωμένο, καθώς, στην αντίθετη περίπτωση, οι ντάνες των τσουκαλιών θα κολλούσαν μεταξύ τους στο ψήσιμο.

Από τα παλιά χρόνια, τα υαλώματα στη Σίφνο εξασφαλιζόνταν με το μόλυβδο που υπάρχει στο νησί.

Το στέγνωμα

Πιν. 19, 7

Υάλωση και χρωματισμός

Απεικ. 43 (σ. 178)

Απεικ. 44, 5 (σ. 179)

Απεικ. 45, 3 (σ. 180)

Απεικ. 47, 1 (σ. 182)

Πιν. 17, 2 και 3

126. R. HAMPE, A. WINTER: βλ. υποσημ. 123, σ. 182.

Σήμερα χρησιμοποιούνται επίσης χρωματιστά υαλώματα από την Ιταλία, τη Γαλλία και τη Γερμανία. Το συνθιτισμένο υάλωμα είναι άχρωμο. Για το ψιλό άλεσμα της αλοιφής (υαλώματος), χρησιμοποιούνται απλοί μύλοι (χειροκίνητες μυλόπετρες), οι οποίοι είναι συχνά τοποθετημένοι στον ίδιο το χώρο του εργαστηρίου ή σε ένα βοηθητικό του χώρο. Το καστανοκόκκινο χρώμα στα εσωτερικά τοιχώματα των αγγείων αυτών και η ανοιχτόχρωμη αμμώδης απόχρωση στα εξωτερικά είναι αιθέρας και άσπρισμα. Ο εσωτερικός αιθέρας περνάει όπως και η αλοιφή, ενώ το πέρασμα του εξωτερικού, του άσπρισματος, γίνεται με βούτυγμα του αγγείου στο μείγμα. Ο αιθέρας και το άσπρισμα είναι αραιός, καλά σουρωμένος πηλός.

Τα υαλώματα στη Σίφνο δεν χρησιμοποιούνται για επιδιακοσμήσεις. Ο ανοιχτόχρωμος αιθέρας, τουναντίον, χρησιμεύει για τη δημιουργία απλών διακοσμητικών σχεδίων σε στάμνες και άλλα μη εφυσωμένα κεραμικά, τα οποία είναι συνήθως διακεκομμένες γραμμές και τελείες και σπάνια λουλούδια και λέξεις. Αυτό γινόταν, στις περιπτώσεις που παρακολούθησαμε, στον τροχό, επάνω στο φρεσκοπλασμένο κεραμικό.

Ψημένα ανεφυάλωτα αγγεία επιζωγραφίζονται συχνά με ασβέστη. Συνήθως συναντούμε μοτίβα με διακοσμητικές κορδέλες και λουλούδια, ενώ σπάνια ο αγγειοπλάστης αφήνει ελεύθερη τη φαντασία του να δημιουργήσει. Τα δοχεία που χρησιμοποιούνται για τα χρώματα είναι μικρά πήλινα, τα οποία στον πάτο τους έχουν ένα μικρό οριζόντιο σωλήνα, από τον οποίο βγαίνει το ασβεστόχρωμα.

Χρησιμοποιούνται δύο τύποι καμινιών: Ένα στρογγυλό καμίνι, με ένα θάλαμο (όροφο), και ένα τετράγωνο, με δύο θαλάμους (ορόφους), το έναν επάνω από τον άλλο. Ανεφυάλωτα σκεύη ψίνονται και στους δύο τύπους καμινιών, ενώ στα στρογγυλά σπάνια ψίνονται αλοιφωμένα.

Τα μονόπυρα μη αλοιφωμένα σταμνιά, φουφούδες και δοχεία στοιβάζονται στο καμίνι με το άνοιγμα προς τα κάτω ή προς το πλάι, όσο το δυνατόν κοντύτερα το ένα επάνω από το άλλο ή δίπλα στο άλλο. Στον Ε. Λεμπέση, στη Χερρόνησο, παρατηρήσαμε να ψίνει παράλληλα στο πίσω μέρος του καμινιού γλάστρες και στάμνες, διαδικασία η οποία κατά τον Ρ. Χάμπε ακολουθείται και από Ιταλούς αγγειοπλάστες και η οποία συνθιζόταν κατά την αρχαιότητα.¹²⁷

Τα τσουκάλια ψίνονται στη Σίφνο αποκλειστικά σε τετράγωνα καμίνια, όπου και τοποθετούνται με ιδιαίτερη προσοχή. Στο κάτω πάτωμα τα ήδη ψημένα και αλοιφωμένα πλέον σκεύη, ενώ στο επάνω τα άψητα για το καλό στέγνωμα. Με τα στόμιά τους ανεστραμμένα τοποθετούνται επάνω στη σκάρα, στοιβαγμένα το ένα επάνω στο άλλο, κατά τρόπον ώστε η φλόγα να μπορεί να ανεβαίνει ανεμπόδιστα ανάμεσα από τις ντάνες των σκευών. Μικρά σκεύη ταιριάζονται μέσα σε μεγαλύτερα. Στο κάτω πάτωμα υπάρχει τόσο υψηλή θερμοκρασία, ώστε η αλοιφή των έγκλειστων μικρών σκευών λιώνει, ενώ μερικά κολλούν στο ψήσιμο μεταξύ τους.

Οι πόρτες του καμινιού κτίζονται με κομμάτια από παλιά κεραμικά και λάσπη, ενώ σπάνια χρησιμοποιείται και πωρόλιθος από την Κίμωλο.¹²⁸ Δύο ή τρία ανοίγματα δίπλα ή επάνω από την είσοδο, τα οποία φράσσονται με κομμάτια πηλού, επιτρέπουν τον έλεγχο της φωτιάς με το μάτι.

Το άναμμα της φωτιάς γίνεται με χαμόκλαδα και θάμνους διαφόρων ειδών, που μεταφέρονται

Πίν. 18, 9
Απεικ. 43 (σ. 178)

Ψήσιμο

Πίν. 20, 7

Πίν. 17, 4

Διάρκεια ψησίματος
Πίν. 17, 5

127. R. HAMPE, A. WINTER: Βλ. υποσημ. 123, σ. 195 και σ. 221-235.

128. R. HAMPE, A. WINTER: Βλ. υποσημ. 123, σ. 143.

1 Μεταφορά του χώματος

2 Κοπάνισμα του χώματος (Βρουλίδια)

3 Λάσπη πηλού (Βαθύ 11)

4 Ανάμειξη λάσπης και σκόνης πηλού

5 Πηλός έτοιμος για χρήση (Βαθύ 6)

6 Δουλειά στον περάτη (Φάρος 4)

7 Μορφοποίηση μπάλας πηλού
(Χερρόνησος 12)

8 Σίκωμα στάμνας (Χερρόνησος 12)

9 Πλάσιμο φουφούς (Φάρος 4)

1 Ίσιωμα του πάτου των τσουκαλιών

2 Αλοιφώμα τσουκαλιών (Πλατύς Γιαλός 5)

3 Αλοιφώμα δοχείων γισουριού
(Πλατύς Γιαλός 13)

4 Τοποθέτηση σκευών στη φωτιά (Χερρ. 12)

5 Κουβάλημα καύσιμης ύλης (Χερρ. 12)

6 Άναμμα της φωτιάς

7 Φόρτωμα τσουκαλιών στο πλοίο (Βαθύ 3)

8 Φορτίο από σταμνιά (Χερρ. 12)

9 Φόρτωμα ενός καϊκιού (Χερρ. 12)

1

2

3

4

5

6

7

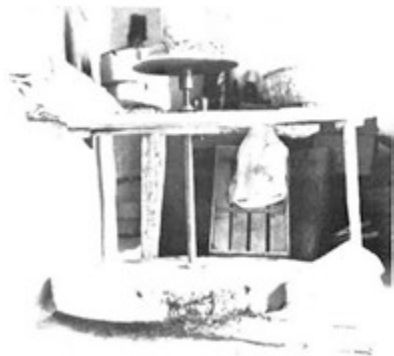

8

9

Ο Βασίλειος Λουκιανός στο σέκωμα μιας σάμνας (Φάρος 4)

1 Τροχός (Αρτιμόνι 1)

2 Τροχός (Χερρόνησος 14)

3 Τροχός (Βαθύ 6)

4 Μύλος υαλώματος (Βαθύ 6)

5 Μυλόπετρα υαλώματος από κάτω
(Πλατύς Γιαλός 10)

6 Τροχός και μαλακταριά (Πλατύς Γιαλός 4)

7 Σανίδια στεγνώματος στον τοίχο (Βαθύ 11)

8 Δεξαμενές λάσπης (Χερρόνησος 3)

9 Δεξαμενές λάσπης (Καμάρες 14)

- Πίν. 17, 6 στο εργαστήριο σε μεγάλα δεμάτια, φορτωμένα στην πλάτη ή στο γαίδαρο. Ο Ε. Λεμπέσος στη Χερρόνησο προθέρμανε μία ολόκληρη ημέρα με κοπριά, κομμάτια πίσσας και μικρά κλαδιά, σε πολύ χαμηλή φωτιά δηλαδή, καθώς στο καμίνι είχε τοποθετημένα υγρά ακόμη κεραμικά. Το απόγευμα καμίνιασε επί 4-5 ώρες σε δυνατή φωτιά αγγεία, ωστόσο, χωρίς υάλωμα. Τα υαλωμένα κεραμικά ψήνονται επί 6-8 ώρες σε δυνατή φωτιά, αφού πρώτα μείνουν 2-4 ώρες σε χαμηλή φωτιά. Οι θερμοκρασίες του καμινιάσματος δεν μπόρεσαν να μετρηθούν.
- Ψύξη Την επόμενη ημέρα του ψυσίματος, ο φούρνος ανοίγεται και αδειάζεται το συντομότερο δυνατόν. Η θράκα και οι τρύπες εξαερισμού δεν φράσσονται μετά το άναμμα της φωτιάς, με αποτέλεσμα το καμίνι να το διαπερνούν αρχικά καυτά ρεύματα αέρα και στη συνέχεια ολόενα και ψυχρότερα.
- Αποθήκευση και μεταφορά Το εμπόρευμα στοιβάζεται σε αποθηκευτικούς χώρους, έως ότου έρθει το επόμενο καίκι και το παραλάβει. Βεβαίως, υπάρχουν και παραγγελίες με συγκεκριμένες προθεσμίες εκτέλεσης, πράγμα, ωστόσο, που σπανίως συμβαίνει.
- Πίν. 17, 7-9 Τα τσουκάλια μεταφέρονται στα καΐκια με υπερφορτωμένες βάρκες, καθώς τα πρώτα δεν μπορούν να δέσουν στους όρμους. Στη Χερρόνησο, στο εργαστήριο του Ε. Λεμπέση, τοποθετούσαν ένα σανίδι από το βράχο έως το καΐκι. Στη φόρτωση των κεραμικών στο καΐκι, όπου μερικά από τα με τόσο κόπο φτιαγμένα κομμάτια σπάζουν από απροσεξία, βοηθά όλη η οικογένεια.
- Περίληψη Η αγγειοπλαστική τέχνη στη Σίφνο, όπως αυτή παρουσιάζεται μέχρι και σήμερα, χαρακτηρίζεται από μεγάλη χειροτεχνική δεξιοτεχνία, καθώς και υψηλή τεχνική τελειότητα. Τα επιμέρους στάδια της δουλειάς εκτελούνται με μεγάλη προσοχή και φροντίδα. Ιδιαίτερη εντύπωση προξενεί η επεξεργασία του πλού στις διάφορες δεξαμενές, καθώς επίσης και η πλούσια γκάμα των μορφών που έχουν τα αγγεία. Στη δουλειά συμμετέχει συνήθως όλη η οικογένεια. Οι άνδρες κάνουν τις βαριές δουλειές, οι γυναίκες και τα παιδιά βοηθούν στην επιδιακόσμηση και στο στοιβάγμα, στη φόρτωση των καϊκιών, ή ακόμη στο οδήγημα των φορτωμένων γαϊδάρων.
- Στην πορεία επεξεργασίας του πλού, θέτουμε σε αντιπαράθεση τις σταδιακές εργασίες για το πλάσιμο του τσουκαλιού και το πλάσιμο της στάμνας: σαφέστατα, η πολυπλοκότερη και περισσότερο χρονοβόρα διαδικασία πλάσιματος είναι αυτή του τσουκαλιού, γεγονός το οποίο έχει αντίκτυπο και στο σχεδιασμό των κτισμάτων, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Αυτή που δεν είναι ευδιάκριτη είναι η από τεχνικής πλευράς δυσκολότερη δουλειά που απαιτείται για τις στάμνες, κάτι που αποτυπώνεται μόνο στη χάρη και την κομψότητα του συγκεκριμένου αγγείου:

Η πορεία του πλού στα διάφορα στάδια της αγγειοπλαστικής

Τσουκάλι

- 1 Κοίτασμα (εξόρυξη, μεταφορά)
- 2 Ύπαιθρο (στέγνωμα, κοπάνισμα)
- 3 Δεξαμενές λάσπης 1, 2, 3 (εμποτισμός, επεξεργασία)

Στάμνα

- 1 Κοίτασμα (εξόρυξη, μεταφορά)
- 2 Ύπαιθρο (στέγνωμα, κοπάνισμα)
- 3 Δεξαμενές λάσπης 1, 2, 3 (εμποτισμός, επεξεργασία)

4 Αποθήκη πηλού (ανάμειξη, παρασκευή, αποθήκευση)	4 Αποθήκη πηλού (ανάμειξη, παρασκευή, αποθήκευση)
5 Εργαστήριο (ζύμωμα, φορμάρισμα, πλάσιμο, στέγνωμα)	5 Εργαστήριο (ζύμωμα, φορμάρισμα, πλάσιμο, στέγνωμα)
6 Ύψαιθρο (ίσιωμα πάτων, στέγνωμα)	6 Καμίνοι (ψήσιμο)
7 Καμίνοι (επάνω πάτωμα, χαμηλή φωτιά)	7 Ύψαιθρο ή αποθήκη (αποθήκευση)
8 Ύψαιθρο ή προθάλαμος καμινιού (υάλωση)	8 Καράβι (μεταφορά)
9 Καμίνοι (κάτω πάτωμα, ψήσιμο υαλώματος)	
10 Αποθηκευτικός χώρος (στοίβαγμα)	
11 Καράβι (μεταφορά)	

Οι διαδοχικές κινήσεις και σταδιακές εργασίες που εκτελούν οι αγγειοπλάστες στις ίδιες τις εγκαταστάσεις τους βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις παραπάνω αναφερόμενες φάσεις επεξεργασίας του πηλού. Η άσκηση της αγγειοπλαστικής τέχνης εμφανίζει, μέσα από την επανάληψη αμετάβλητων ενεργειών, αλλά και μέσα από αλληλεμπλεκόμενες εργασίες, μια τέτοιου βαθμού κλιμάκωση και πολυπλοκότητα, ώστε αυτές δεν είναι εφικτό να συμπεριληφθούν σε ένα γενικού χαρακτήρα διάγραμμα. Η απλοποιημένη παρουσίασή τους δεν μπορεί να προσθέσει τίποτα νέο στην αναλυτική εξέταση των κτηριακών εγκαταστάσεων. Σημαντικό στοιχείο για την ανάλυση, αντιθέτως, είναι οι δομικές κατασκευές, οι οποίες καθορίζονται μέσα από τις διάφορες φάσεις της πορείας των εργασιών.

Ο εξοπλισμός του αγγειοπλαστείου

Πέραν του ενσωματωμένου εξοπλισμού που συναντάται συνήθως στις κατοικίες, τα αγγειοπλαστεία διαθέτουν και ιδιαίτερο εξοπλισμό, όπως αυτό φαίνεται στην όλη πορεία της αγγειοπλαστικής εργασίας. Ο τελευταίος χαρακτηρίζει το τεχνικό επίπεδο των αγγειοπλαστείων και έχει, κατά συνέπεια, ιδιαίτερη σημασία για την εξελικτική πορεία των κτισμάτων.

Οι Σίφνιοι αγγειοπλάστες χρησιμοποιούν ανεξαιρέτως ποδοκίνητους τροχούς. Η προέλευσή τους ανάγεται στην αρχαιότητα.¹²⁹ Ο κάθετος άξονάς τους αποτελείται από ξύλο με τετράγωνη ή στρογγυλή διατομή, ενώ στο επάνω και κάτω μέρος του είναι μπηγμένοι σιδερένιοι πύροι. Ο κάτω πύρος, που λιπαίνεται με λάδι, περιστρέφεται στην εσοχή μιας πέτρας, ο επάνω στην εγκοπή ενός επίπεδου σανιδιού, εδρασμένος επάνω σε κεσεά ή σε γουρουνοπέτσι εμποτισμένα με λάδι, και στηρίζει τον επάνω του τοποθετημένο ξύλινο τροχό. Για το πλάσιμο τοποθετείται επάνω σε αυτόν τον τροχό ένας ακόμπι, πλίνθος. Ο τροχός που μεταδίδει την κίνηση περιστροφής (ποδιά), με διάμετρο από 70 έως 80 εκ. και πάχος

Ο τροχός
Πίν. 19, 1-3
Πίν. 19, 6
Απεικ. 11 και 12

129. A. RIEHT: *5000 Jahre Töpferscheibe*, Konstanz, 1939, 2η έκδ. 1969, σ. 48.

περίπου 12 εκ., είναι κατασκευασμένος από κολλημένα μεταξύ τους σανίδια και στερεωμένος στον άξονα με ξύλινες σφήνες. Η επιφάνειά του είναι ορισμένες φορές, μετά από επεξεργασία, κυματοειδής, συνήθως, ωστόσο, είναι επίπεδη. Η κατασκευή αυτή, σε ελαφρώς απλουστευμένη μορφή, χρησιμοποιείται έως και σήμερα από αγγειοπλάστες πιθαριών στην Κρήτη.¹³⁰ Σε πολλά εργαστήρια χρησιμοποιούνται σιδερένιοι άξονες και πανωτρόχια, οι ποδιές, ωστόσο, είναι ξύλινες. Το οριζόντιο σανίδι, το οποίο συγκρατεί επάνω του τον άξονα, από τη μία του πλευρά είναι αγκυρωμένο στον τοίχο, απομακρύνεται κάθετα από αυτόν και καταλήγει στο άλλο άκρο επάνω σε ένα δοκάρι ή σανίδι, το οποίο είναι πακτωμένο στο έδαφος. Το μήκος του είναι αρκετό, ώστε να μπορεί να υποβαστάζει ένα δοκείο με νερό, από την αντίθετη πλευρά του τοίχου και δίπλα στον τροχό, στο οποίο ο αγγειοπλάστης βρέχει τα χέρια του. Επάνω σ' αυτό το σανίδι στηρίζεται με ένα σβόλο πηλού και ένα μικρό σανίδι, το οποίο αποτελεί για τον αγγειοπλάστη ένα συγκριτικό σημείο αναφοράς για το μέγεθος του αγγείου.

Ο ίδιος ο αγγειοπλάστης κάθετα δεξιά, δίπλα στον τροχό, επάνω σε ένα μικρό σανίδι, το οποίο είναι ελαφρώς λοξό και συχνά επενδυμένο. Με τον τροχό στα αριστερά του, ο μάστορας στηρίζεται με το ένα του πόδι σε ένα ξύλινο στήριγμα στο δάπεδο, ενώ με το άλλο κλωτσά και περιστρέφει τον τροχό. Για το κεντράρισμα του πηλού, στηρίζει τον αριστερό του ώμο ή βραχίονα στον πίσω τοίχο. Από πάνω του, στον τοίχο, υπάρχει μια εσοχή, όπου τοποθετούνται διάφορα ξύλινα εργαλεία για το φορμάρισμα: σύρμα, ταιγέρα, ραδιόφωνο και άλλα «χρηστικά» αντικείμενα.

Οι πάγκοι ζυμώματος (μαλακταριές) αποτελούνται από μία μεγάλη πέτρινη πλάκα διαστάσεων περίπου 70 x 120 εκ. και βρίσκονται σε ύψος 50 έως 60 εκ. από το έδαφος. Εκεί που εμφανίζονται διαφορές είναι στη θέση που έχουν στο χώρο εργασίας και στον τρόπο με τον οποίο στηρίζονται. Έτσι, τους συναντούμε ανάμεσα σε κολόνες, συμπαγώς κτισμένους στο κάτω τμήμα τους, ενώ συνήθως είναι προσεγγίσιμοι και από δύο πλευρές. Άλλοι στήνονται όπως τα τραπέζια, μπροστά από έναν τοίχο επάνω σε δύο κτισμένους ορθοστάτες. Από την πλευρά του τοίχου έχουν συνήθως μία τρύπα, μέσα από την οποία σκουπίζονται και μαζεύονται από την επιφάνεια του πάγκου τα κατάλοιπα του πηλού, που μπορούν να ξαναχρησιμοποιηθούν.

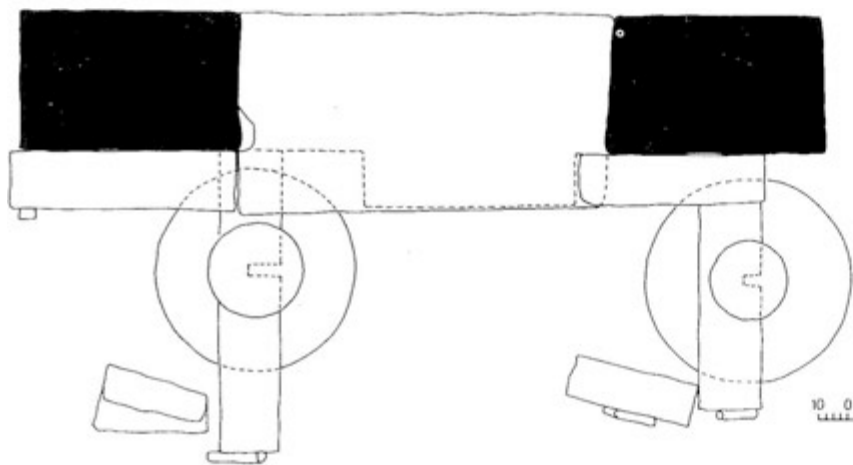
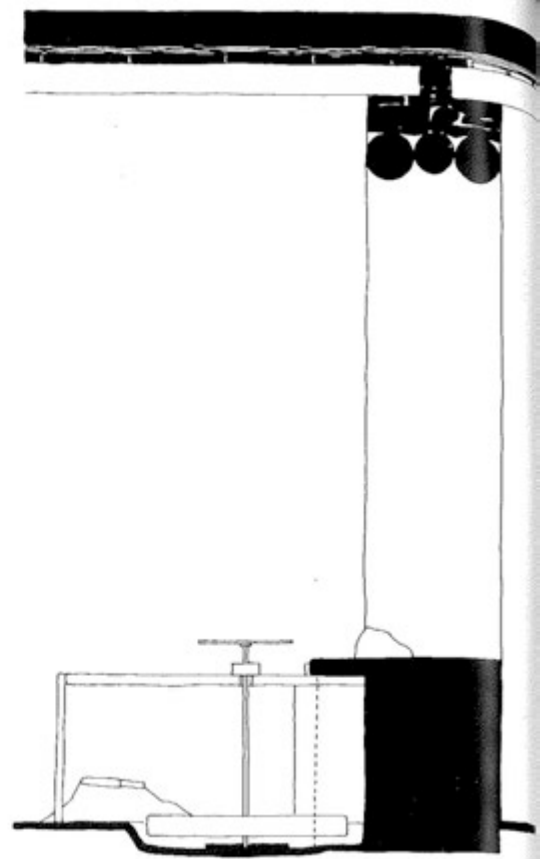
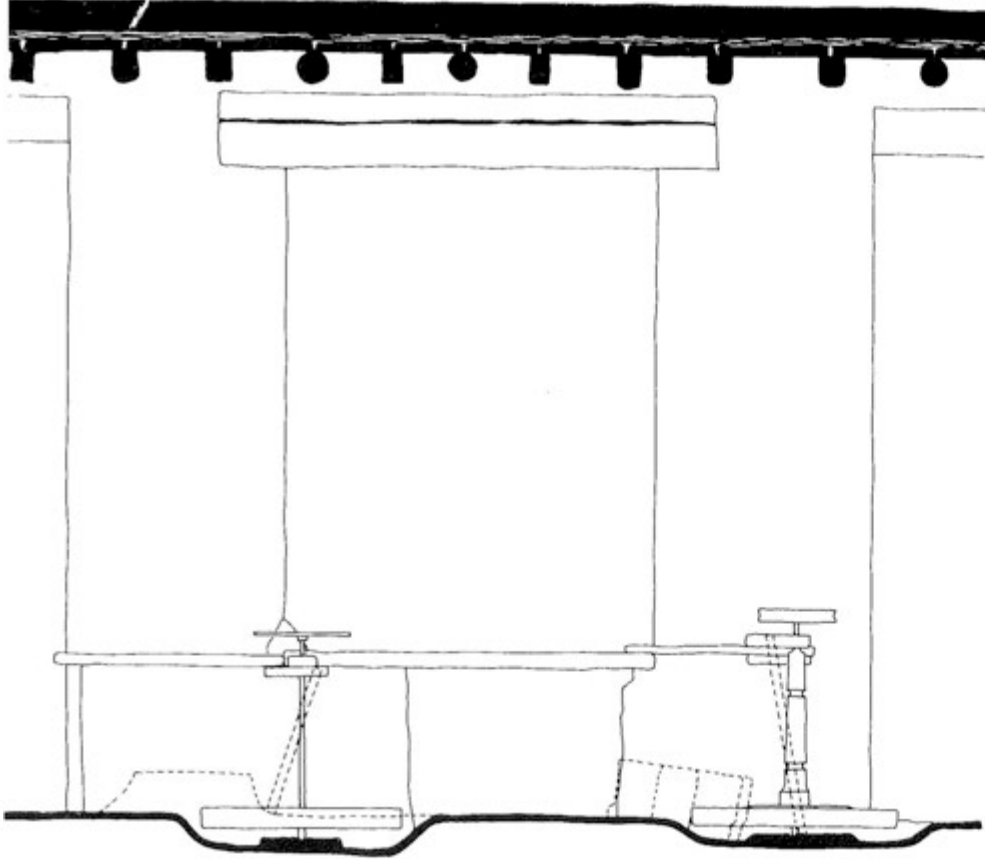
Οι μύλοι υαλώματος είναι όλοι κατασκευασμένοι με την ίδια μέθοδο.¹³¹ Δύο κτιστά πεζούλια στηρίζουν, σε ύψος εργασίας, ένα πέτρινο μπλόκι, η επάνω πλευρά του οποίου είναι διαμορφωμένη ως κοίλη ρηχή λεκάνη. Σε αυτήν συγκεντρώνεται το υάλωμα (αλοιφή), το οποίο και κυλά μέσω ενός σωλήνα απορροής. Σε μια τρύπα, στο κέντρο της λεκάνης, κάθεται ένας άξονας με σπείρωμα, που στηρίζεται σε ένα ακρόβαθρο κάτω από την πέτρα, όπου και ρυθμίζεται, για τον καθορισμό του βαθμού τριβής του μύλου. Στην κορυφή του άξονα κινείται η κυκλική μυλόπετρα, η οποία και τίθεται σε κίνηση με το χέρι, με τη βοήθεια μιας λαβής. Το υγρό υάλωμα χύνεται από ψηλά μέσα από μια τρύπα του κεντρικού άξονα της πέτρας και κυλά από τέσσερα αυλάκια στην κάτω πλευρά της, ενώ ταυτόχρονα τριβείται σε ψιλή σκόνη.

Πάγκος ζυμώματος
(μαλακταριά)
Πίν. 19, 6
Απεικ. 14

Μύλος υαλώματος
Πίν. 19, 4 και 5
Απεικ. 13

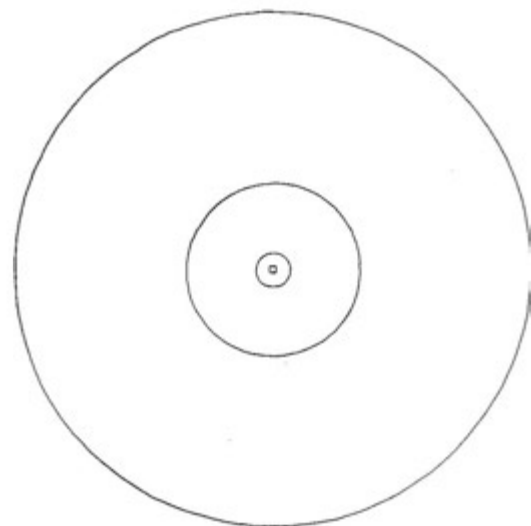
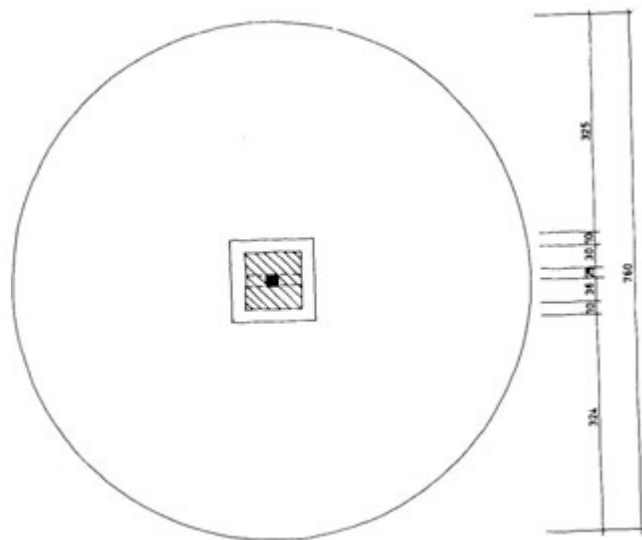
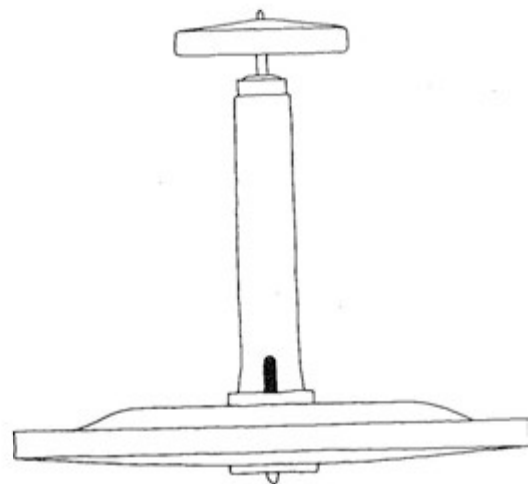
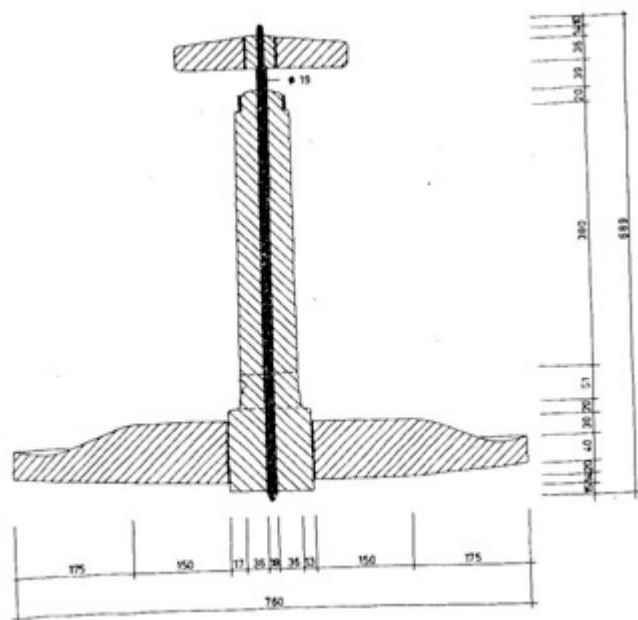
130. R. HAMPE, A. WINTER: βλ. υποσημ. 125, σ. 17: Για μεγάλα πιθάρια, οι αγγειοπλάστες δεν χρησιμοποιούν ποδοκίνητους τροχοούς. Ο υπεύθυνος εργάτης περιστρέφει τον τροχό με τη βοήθεια ενός εγκάρσιου τοποθετημένου ξύλου, ενώ ο μάστορας πλάθει.

131. Παρόμοιοι μύλοι χρησιμοποιούνται στα νοικοκυριά για το σιτάρι και τις ελιές.

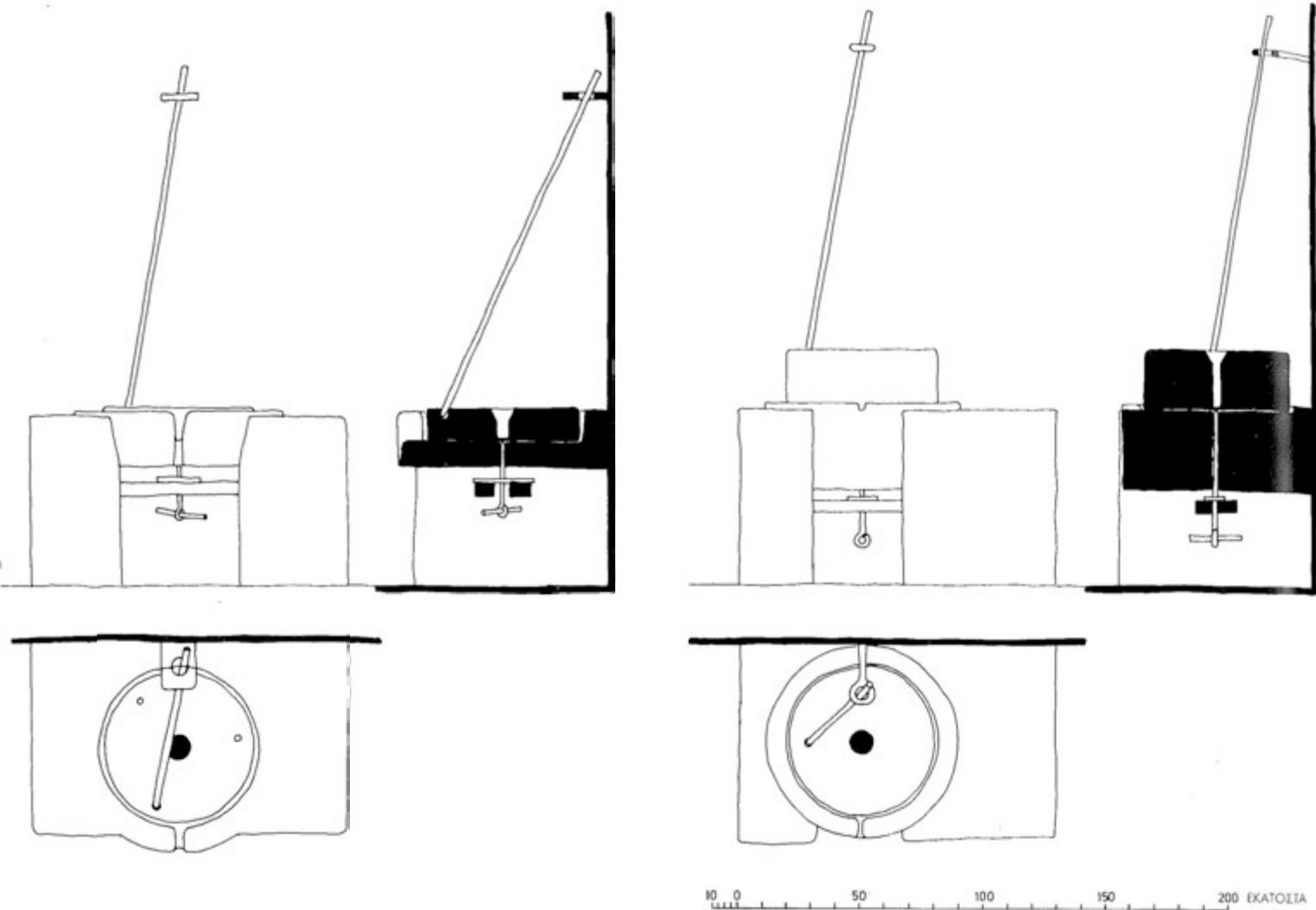

10 0 50 100 150 200 ΕΚΑΤΟΣΤΑ

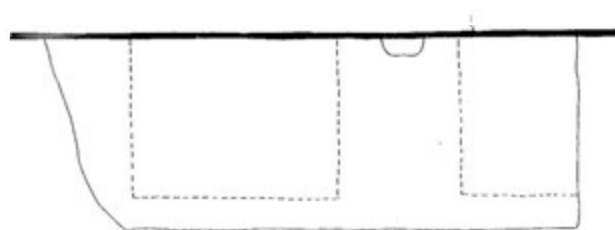
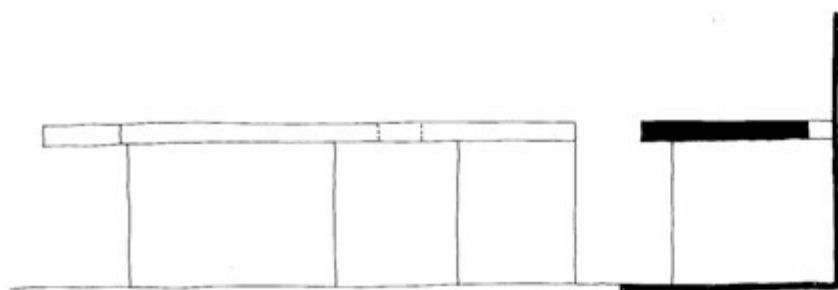
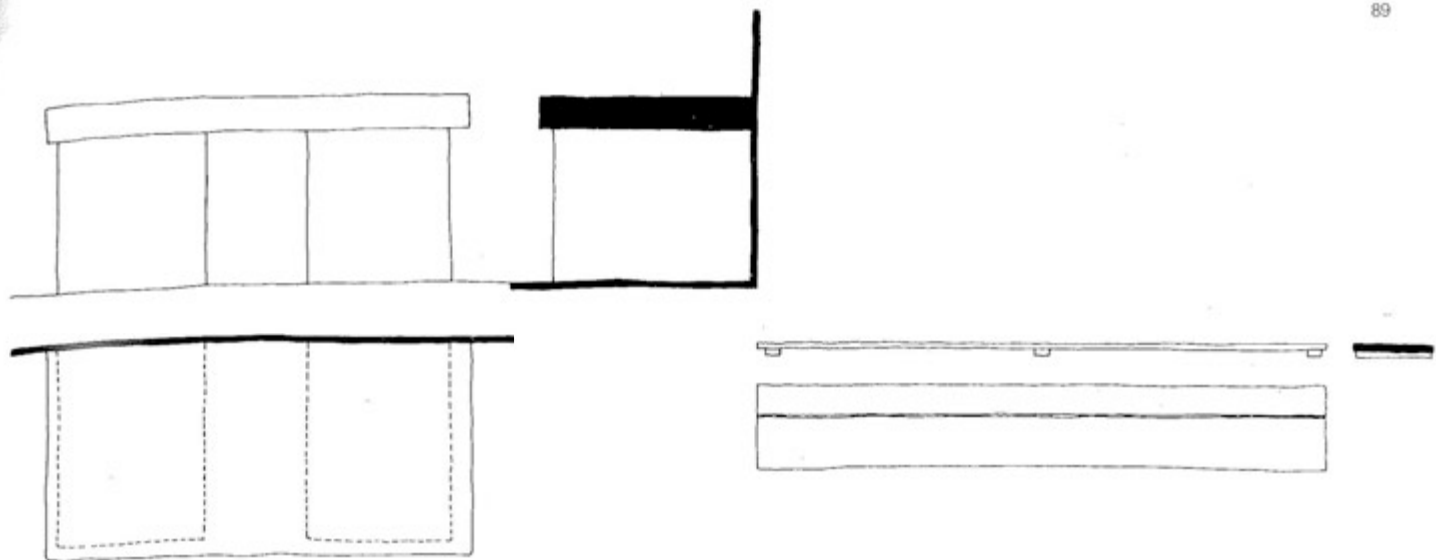
Φέρουσα τοικοποιία με τροχούς και ενδιάμεσα ευρισκόμενη μαλακταριά (Χερρόνησος 3)

Τροχός (Χερρόνισος 14)

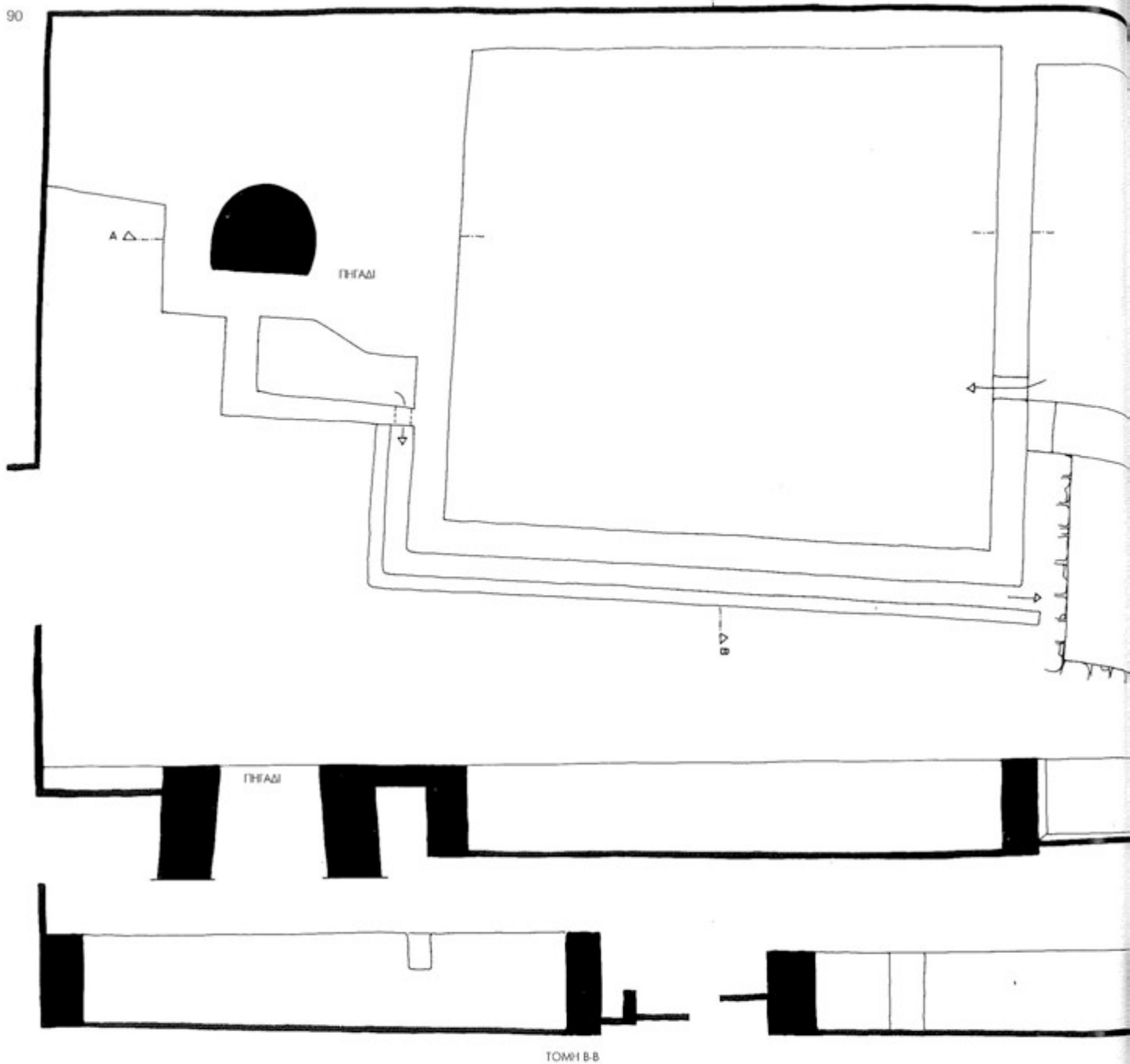
Μύλοι υαλώματος (Βαθύ 6 και Πλατύς Γιάλος 4)

10 0 50 100 150 200 ΕΚΑΤΟΣΤΑ

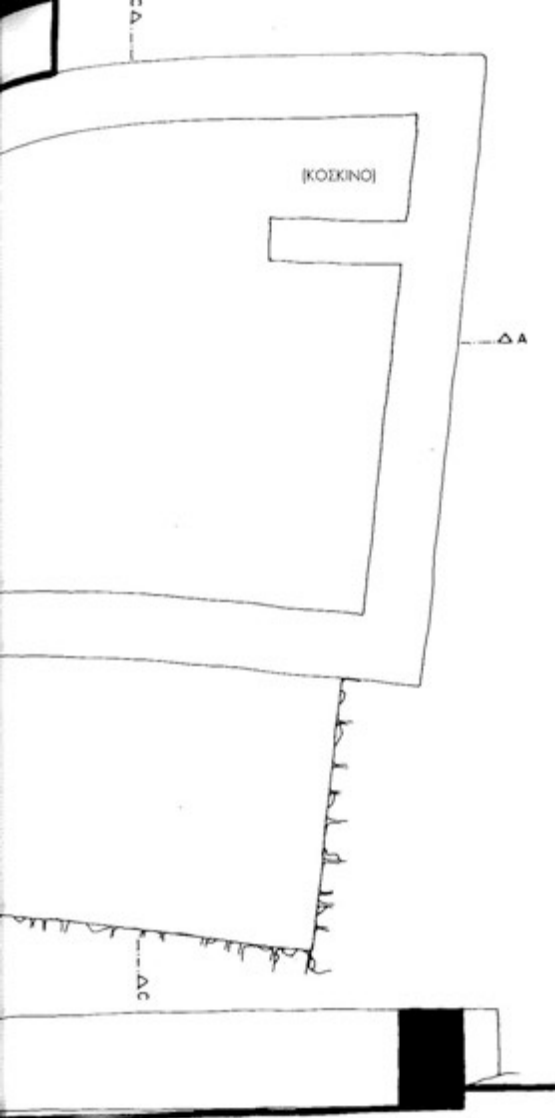
Μαλακταριές (Βαθύ 7 και 11) και σανίδι στεγνώματος (Βαθύ 11)

Απεικόνιση 14

Εγκατάσταση δεξαμενών (Βαθύ 11)

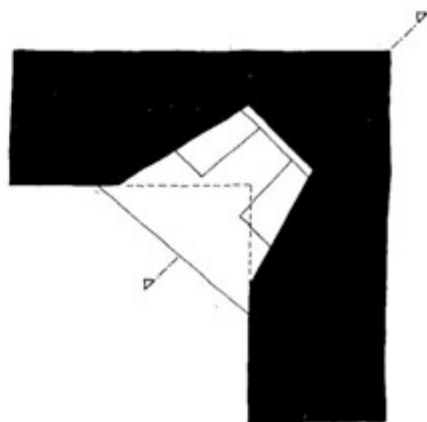
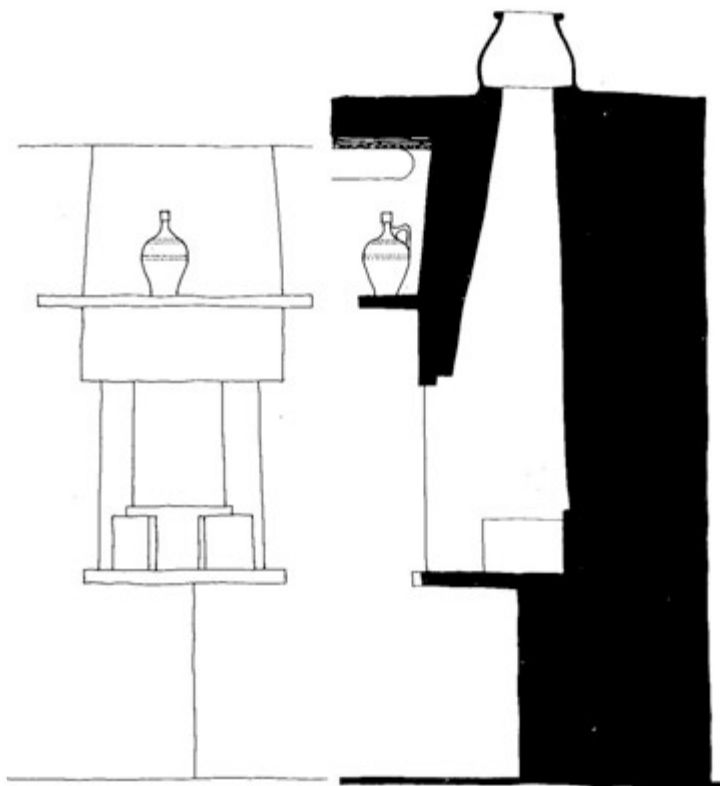
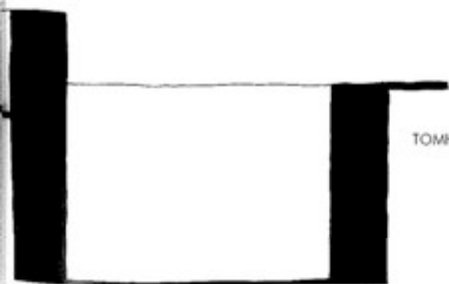
0 50 100 150 200 ΕΚΑΤΟΜΕΤΡΑ

ΤΟΜΗ ΑΑ

ΤΟΜΗ ΓΓ

10 0 50 100 150 200 ΕΚΑΤΟΣΤΑ

Εστία σε κόγχη (Χερρόννησος 11)

Απεικόνιση 16

Στηρίγματα για σανίδια
στεγνώματος
Πίν. 19, 7

Εγκατάσταση δεξαμενών
Πίν. 19, 8 και 9
Απεικ. 15

Περίληψη

Η στήριξη των σανιδιών στεγνώματος γίνεται με απλούς, μπηγμένους στον τοίχο και εκεί στερεωμένους με σφήνες πασσάλους, οι οποίοι είναι τοποθετημένοι κατά ζεύγη, σε μια απόσταση περίπου 120 εκ. Η καθ' ύψος απόσταση μεταξύ των σανιδιών καθορίζεται από το είδος των αγγείων που κατασκευάζονται στο κάθε εργαστήριο.

Μια τέτοιου είδους εγκατάσταση αποτελείται συνήθως από τρεις δεξαμενές. Η μία χρησιμεύει για το μούσκεμα της κοπανισμένης αργιλομόζας, οι άλλες δύο για τη μετατροπή της αργίλου σε λάσπη. Από την πρώτη δεξαμενή ο πηλός φτυαρίζεται μέσω ενός κόσκινου στη δεύτερη, απ' όπου και υπερχειλίζει στην τρίτη. Σπανιότερα υπάρχουν τέσσερις δεξαμενές. Σε αυτές εξασφαλίζεται, με πολλή φροντίδα και κόπο, ένας πολύ φιλός πηλός, ο αποκαλούμενος «μπαντανάς», είδος πηλού που χρησιμοποιείται για την επάλειψη ή το επιζωγράφισμα των κεραμικών. Το μέγεθος αυτών των δεξαμενών διαφέρει σημαντικά και εξαρτάται από τις ανάγκες του αγγειοπλαστείου. Είναι τοποθετημένες πάντοτε σε επίπεδο έδαφος, με τη δεξαμενή του μουσκέματος σκαμμένη στη γη, ενώ οι άλλες είναι κατασκευασμένες κατά τέτοιο τρόπο, ώστε ο πηλός να μπορεί να διοχετεύεται από τη μία δεξαμενή στην άλλη.

Με εξαίρεση το μύλο του υαλώματος, όλα τα αγγειοπλαστεία διαθέτουν το σύνολο των παραπάνω εγκαταστάσεων. Εργαστήρια που παράγουν μεγάλα τσουκάλια διαθέτουν τρεις έως τέσσερις τροχούς, καθώς και πολλές μαλακταριές. Ο μύλος υαλώματος είναι τοποθετημένος συνήθως σε βοηθητικό χώρο. Εργαστήρια για στάμνες οι οποίες δεν υαλώνονται δεν έχουν μύλο υαλώματος. Για να προσδιορίσουμε ακριβέστερα τον εξοπλισμό των εργαστηρίων, θα πρέπει να τον εξετάσουμε σε άμεση συνάρτηση με τους διαθέσιμους χώρους και τη λειτουργία τους.

Οι κτηριακές εγκαταστάσεις των αγγειοπλαστών

Τα εκατό περίπου σιφναίικα αγγειοπλαστεία που εξετάζονται εδώ αντιπροσωπεύουν όλα τα στάδια εξέλιξης, από τα οποία μπορεί να περάσει ένα εργαστήριο: από τη βασική εγκατάσταση, που αποτελείται από έναν υπαίθριο χώρο, εργαστήριο, καμίνι και αποθήκη πηλού, έως το μεγάλο εργαστήριο με χώρους διαμονής, βοηθητικούς χώρους και αποθήκες, το οποίο περιέχει συνήθως το βασικό εξοπλισμό εις διπλούν. Οτιδήποτε αφορά στην κτηριακή εγκατάσταση καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το είδος του εργαστηρίου, η μορφή του οποίου, με τη σειρά της, αποτυπώνει και εκφράζει την αγγειοπλαστική τεχνική και το είδος της παραγωγής. Η παραγωγή καθορίζει επίσης τον τύπο του καμινιού, ενώ υπαίθριος χώρος και αποθήκη πηλού διαφέρουν μόνο ως προς το μέγεθος, πράγμα που εξαρτάται από τα τοπογραφικά δεδομένα.

Οι χώροι του αγγειοπλαστείου και οι λειτουργίες τους

Ο υπαίθριος χώρος

Με τον όρο «υπαίθριος χώρος» χαρακτηρίζω εδώ ένα χώρο δουλειάς που βρίσκεται στο ύπαιθρο. Περί «αυλής» δεν μπορεί να γίνει λόγος, παρόλο που στην περίπτωση γωνιωδών κτισμάτων δημιουργείται ένα είδος αυλής. Κάθε αγγειοπλαστείο διαθέτει υπαίθριους χώρους για διαφορετικής μορφής χρήση τον καθένα. Η θέση και η διάταξή τους καθορίζεται από τα τοπογραφικά δεδομένα του χώ-

ρου εγκατάστασης και από τις επιμέρους λειτουργίες. Ο υπαίθριος χώρος μπροστά από το εργαστήριο και την αποθήκη πηλού χρησιμεύει κατ' αρχήν ως χώρος στεγνώματος του πηλού. Παραπλευρώς ή σε έναν εξωτερικό τοίχο της αποθήκης πηλού, οι δεξαμενές λάσπης καταλαμβάνουν τμήμα του υπαίθριου χώρου.

Μια άλλη λειτουργία του υπαίθριου χώρου είναι το στέγνωμα φρεσκοπλασμένων κεραμικών. Τα σανίδια στεγνώματος με τα έτοιμα κεραμικά αποθέτονται σε αυτόν για κάποιο χρονικό διάστημα. Ο χώρος αυτός χρησιμοποιείται επίσης για τη διακόσμηση και την υάλωση των αγγείων.

Τα σανίδια τοποθετούνται στο έδαφος με παράλληλη μεταξύ τους διάταξη και με τέτοιο τρόπο, ώστε μόλις να μπορεί να περνά κάποιος ανάμεσά τους, χωρίς να προκαλέσει ζημιά.

Πέραν αυτού, ο υπαίθριος χώρος καλύπτει τις ανάγκες αποθήκευσης της καύσιμης ύλης κοντά στο καμίνι, το οποίο βρίσκεται και αυτό στον ίδιο χώρο. Τα κτισμένα πεζούλια, ο νιπτήρας, το πηγάδι ή η στέρνα αποτελούν εγκαταστάσεις οι οποίες βρίσκονται στο υπαίθριο και ενσωματώνονται στο χώρο εργασίας ή διαμονής. Μερικές φορές, ένα τμήμα του υπαίθριου χώρου είναι καλυμμένο με στέγαστρο από καλάμια (Φάρος 7, Πλατύς Γιαλός 8 και 13, Βαθύ 11).

Σε πολλές περιπτώσεις, το σύνολο του υπαίθριου χώρου είναι διαρρυθμισμένο κατά τρόπο που να εξυπηρετεί τις προαναφερόμενες λειτουργίες, κατά κύριο λόγο στην περίπτωση ενός μεγάλου αγγειοπλαστείου, όπου η κάθε επιμέρους διαδικασία καταλαμβάνει πολύ χώρο. Ο χώρος μπροστά από το εργαστήριο είναι πρωτεύουσας σημασίας, καθώς έχει ποικίλες χρήσεις, ενώ σε μικρά εργαστήρια φιλοξενεί το σύνολο των παραγωγικών διαδικασιών.

Το εργαστήριο αποτελεί τον πυρήνα της εγκατάστασης. Κατά τη διάρκεια της εξελικτικής πορείας του, η μορφή του εργαστηρίου, τόσο από πλευράς ανάπτυξης του χώρου όσο και λειτουργίας του, εξειδικεύεται ολοένα και περισσότερο με έμφαση σ' αυτήν της αγγειοπλαστικής παραγωγικής διαδικασίας, ενώ σε παλιά αγγειοπλαστεία καλύπτει ακόμη και πολλές άλλες λειτουργικές ανάγκες.

Εδώ γίνεται το πλάσιμο των κεραμικών σε έναν έως τέσσερις ποδοτροχούς. Στις αντίστοιχες μαλακταριές ζυμώνεται προηγουμένως ο πηλός και μορφοποιείται σε μπάλες μεγέθους ανάλογου των επιμέρους αγγείων που θα κατασκευαστούν. Μαλακταριές και ποδοτροχοί είναι διατεταγμένα κατά τρόπο ώστε να βρίσκονται σε καλά φωτισμένο σημείο. Συχνά γίνεται εδώ και το άλεσμα του υλικού της υάλωσης. Στους τοίχους στερεώνονται επάνω σε πασσάλους σανίδια στεγνώματος. Από τα σανίδια στεγνώματος μεταφέρονται στο χώρο του εργαστηρίου και στοιβάζονται τα στεγνωμένα, άψητα όμως ακόμη αγγεία, αφού απομακρυνθούν από τα σανίδια στεγνώματος. Μια κτιστή εσοχή φιλοξενεί την εστία, όπου και γίνεται το μαγείρεμα. Άλλες εσοχές στην τοικοποιία, μερικές από τις οποίες είναι κλεισμένες με ξύλινες τάβλες, αποτελούν τα ντουλάπια. Ένας χώρος διανυκτέρευσης, κατασκευασμένος και ως πατάρι (Βαθύ 11, Αγγιάμπελα 2, Βρουλίδια 2), παρέχει δυνατότητα ύπνου σε αρκετά άτομα. Στα νεότερα αγγειοπλαστεία, το εργαστήριο λειτουργεί επίσης και ως χώρος διέλευσης που οδηγεί από το προαύλιο στο χώρο του καμινιού.

Οι δύο τύποι καμινιού που συναντώνται στη Σίφνο εξυπηρετούν ακριβώς την ίδια λειτουργία, να ψήνονται, δηλαδή, σε αυτά τα κεραμικά σκεύη. Σε ό,τι αφορά, ωστόσο, στην όλη διαδικασία λειτουργίας ενός αγγειοπλαστείου αλλά και στη δομή του καμινιού, οι δύο αυτοί τύποι έχουν διαφορετικές λειτουργίες.

Το εργαστήριο

Το καμίνι

Το στρογγυλό καμίνι διαθέτει ένα θάλαμο ψήσιματος και ένα χώρο καύσης. Το καμίνι αυτό προορίζεται για το ψήσιμο ανεφυάλωτων σκευών. Το ψήσιμο υαλωμένων κεραμικών σε αυτόν τον τύπο καμινιού αποτελεί εξαίρεση.

Το τετράγωνο καμίνι για το ψήσιμο τσουκαλιών έχει διαφορετική δομή: Στο χώρο καύσης καίγονται φρύγανα επάνω σε μια σχάρα. Από κάτω βρίσκεται ένα αυλάκι, όπου συγκεντρώνεται η στάχτη. Από το χώρο της φωτιάς οι φλόγες κατευθύνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να κατανέμονται όσο το δυνατόν περισσότερο ομοιόμορφα. Στον κάτω θάλαμο ψήσιματος γίνεται το δεύτερο ψήσιμο των κεραμικών, το αποκαλούμενο «ψήσιμο του υαλώματος», ενώ στον επάνω θάλαμο γίνεται το πρώτο ψήσιμο. Μέσα από οπές παρατήρησης, και επάνω από ένα ανάβαθρο, γίνεται η παρακολούθηση της φωτιάς. Η διάταξη των ανοιγμάτων για την τοποθέτηση των σκευών απαγορεύεται από την πορεία και τη μέθοδο δουλειάς του κάθε αγγειοπλαστέιου. Η πρόσβαση στον επάνω όροφο γίνεται κατά κανόνα από το δώμα ενός κτίσματος που βρίσκεται στην εμπρός πλευρά, με τη χρήση μιας λιθόκτιστης σκάλας. Σπάνια είναι αναγκαία η τοποθέτηση φορητής σκάλας (βαθύ 7 και 8). Περισσότερο συνηθισμένη είναι η ύπαρξη ενός ανάβαθρου, η πρόσβαση στο οποίο γίνεται από μια σκάλα (Πλατύς Γιαλός 12, Βαθύ 5 και 6).

Για να καθίσταται εφικτή η συνέχιση των εργασιών και κατά τη διάρκεια βροχής, μπροστά από τα καμίνια έχουν κτιστεί προθάλαμοι. Οι χώροι αυτοί μπροστά από τα ανοίγματα εισαγωγής του πρώτου ορόφου περιλαμβάνουν συχνά και το χώρο καύσης (Φάρος 1, 2, 4, Βαθύ 11).

Ο χώρος του πλού

Ο χώρος του πλού χρησιμοποιείται για την προετοιμασία και την αποθήκευση του πλού. Διαθέτει δύο τμήματα, τα οποία διαχωρίζονται μεταξύ τους με μια διαφορά στάθμης 20 έως 30 εκ. Στο χαμηλότερο τμήμα του χώρου παρασκευάζεται από πούδρα και λάσπη πλού ο πηλός κεραμικής, μετά από καλή ανάμειξη και πάτημα. Στο ψηλότερο τμήμα ο πηλός αποθηκεύεται, ενώ ταυτόχρονα διατηρείται υγρός και δροσερός. Ο χώρος δεν διαθέτει παράθυρα και, εκτός από την πόρτα, υπάρχει μόνο ένα άνοιγμα εξαερισμού, στην οροφή ή στον τοίχο. Το άνοιγμα στον τοίχο χρησιμοποιείται συνήθως για να φτυαρίζεται ο πηλός από τον υπαίθριο στο στεγασμένο αυτό χώρο.

Χώρος διαμονής-ύπνου

Ο χώρος διαμονής-ύπνου χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο για τον ύπνο κατά τη διάρκεια της εργασιακής εβδομάδας. Σε αυτόν περιλαμβάνεται ένα ανοιχτό τζάκι ως εστία. Ο εξοπλισμός του, με το τραπέζι, τις καρέκλες και το κρεβάτι, καθώς επίσης και τις αυτονόητες κόγχες στην τοικοποιία, ανταποκρίνεται στις ανάγκες που εξυπηρετεί.

Βοηθητικοί χώροι και αποθήκη

Τα μεγαλύτερα αγγειοπλαστεία διαθέτουν διάφορους βοηθητικούς χώρους, οι οποίοι εξυπηρετούν μια σειρά λειτουργιών που έχουμε ήδη περιγράψει, καθώς επίσης και την αποθήκευση των έτοιμων κεραμικών προϊόντων. Τέτοιου είδους χώροι είναι το δεύτερο εργαστήριο, ο χώρος θέρμανσης, υάλωσης ή μια αποθήκη, συνήθως με πρόσβαση προς το εργαστήριο ή έναν υπαίθριο χώρο.

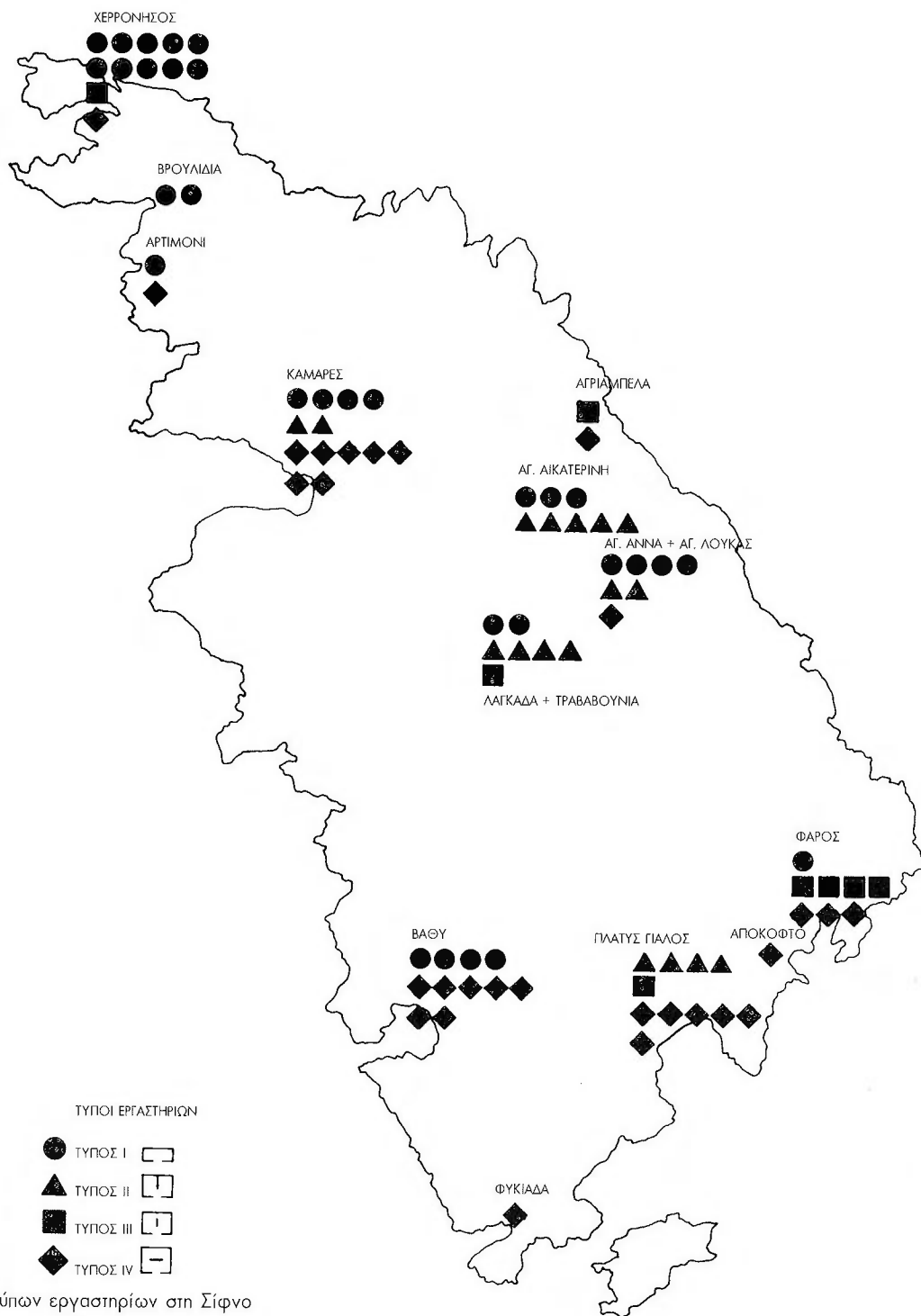
Τυπολογία του εργαστηρίου

Απεικ. 17-39

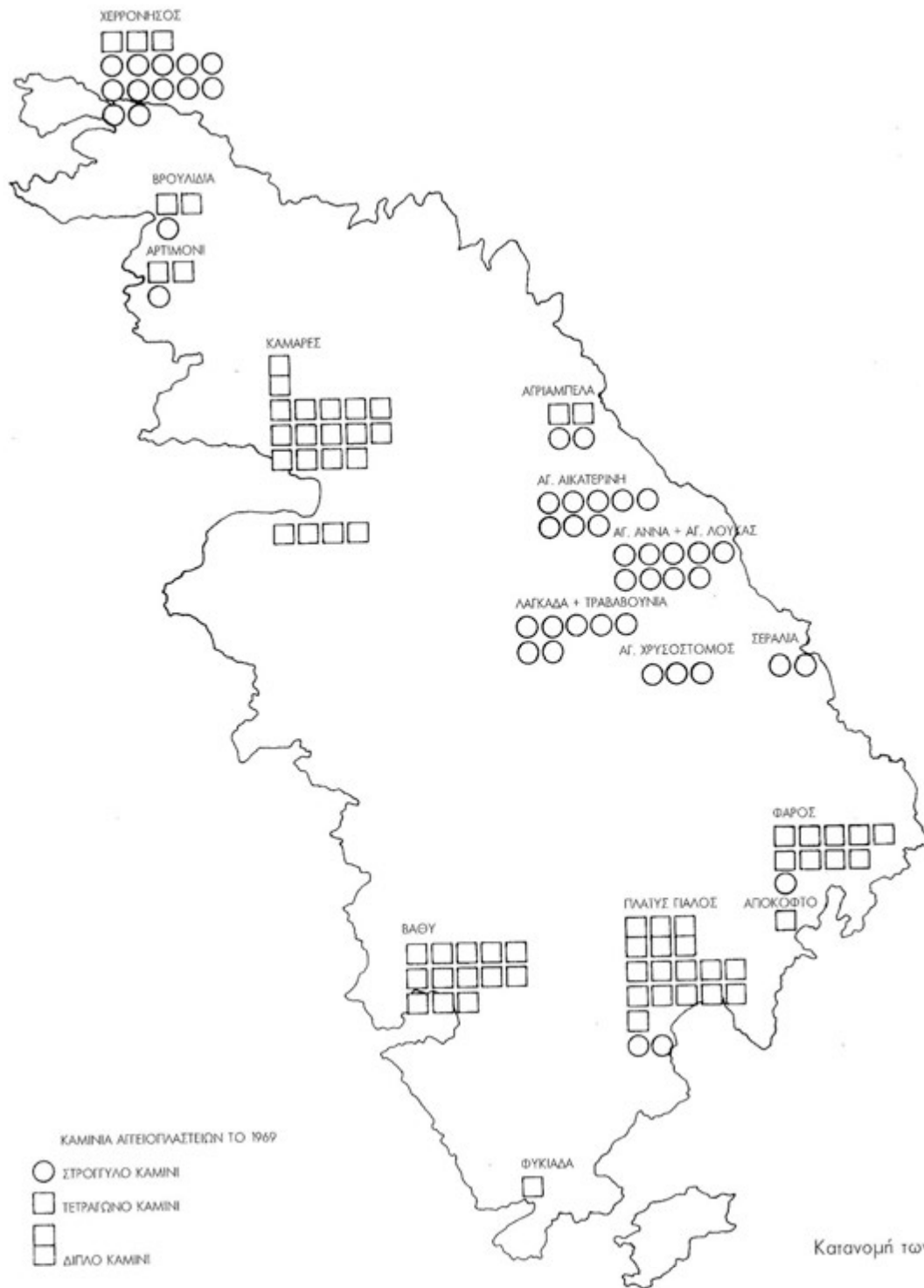
Την απόδοση της τυπολογίας του σιφναϊκού αγγειοπλαστέιου τη συνέθεσα σύμφωνα με την τυπική χωροταξική διάταξη των εργαστηρίων. Το εργαστήριο αποτελεί τον τυπικό χώρο, το κέντρο της κάθε εγκατάστασης. Όλοι οι άλλοι χώροι ενσωματώνονται σε αυτό. Ακόμη και τα καμίνια, τα οποία συν-

	A	B	C
I	 <p>1, 2, 3</p>	 <p>1, 2</p>	
II			
III			
IV	 <p>1, 2</p>		

Οι τύποι των εργαστηρίων αγγειοπλαστικής στη Σίφνο

Κατανομή των διαφόρων τύπων εργαστηρίων στη Σίφνο

Κατανομή των τύπων καμινιών στη Σίφνο

θέτουν ένα δευτερεύον σκέλος της διάταξης, εξαρτώνται από το εργαστήριο, δεδομένου ότι είναι κατασκευασμένα με γνώμονα το παραγόμενο κεραμικό προϊόν. Η συνολική κτηριακή εγκατάσταση εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα τοπογραφικά δεδομένα του χώρου και δεν ενδεικνύται, κατά συνέπεια, για την ένταξη των εργαστηρίων σε ταξινομημένες κατηγορίες. Σε ό,τι αφορά στη διάταξη, η τυπολογία αναπτύσσεται από την απλή προς την πολυπλοκότερη μορφή, με τους βασικούς τύπους των τεσσάρων κατηγοριών να εξετάζονται παράλληλα.

Το είδος του τρόπου δόμησης, η αδιάκοπη, δηλαδή, τροποποίηση, διακοπή και προσθήκη μονάδων, οδηγεί σε δυσκολίες κατά τη διαδικασία ταξινόμησης σε επιμέρους τύπους. Η μέθοδος της τυπικής ταξινόμησης με βάση τη χωροταξική διαμόρφωση και την κάτοψη δεν μπορεί να συμπεριλάβει όλα τα στοιχεία. Μια σειρά κτισμάτων υπέστησαν συνεχείς ανακατασκευές, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει ένας χαρακτηριστικός χώρος για το εργαστήριο, γι' αυτόν το λόγο έχουν συμπεριληφθεί σε μία ομάδα. Στο πλαίσιο της εργασίας, η τυπολογία θα πρέπει να καθιστά εφικτό το συστηματικό προσδιορισμό των κτηριακών εγκαταστάσεων, ο οποίος επιτρέπει την εξαγωγή περαιτέρω συμπερασμάτων σχετικά με την προέλευση, τη χρονολογία και την εξελικτική διαμόρφωσή τους.

Η τυπική χωροταξική διάταξη των εργαστηρίων μπορεί να καταταχθεί σε τέσσερις ομάδες (I-IV), καθεμία από τις οποίες χωρίζεται σε τρεις υποομάδες (Α-Γ). Η σχηματική απεικόνιση παρουσιάζει με μαύρο χρώμα τους κτηριακούς τύπους που απαντώνται ως εργαστήρια. Οι τύποι που αποδίδονται με διακεκομμένη γράμμωση δεν είναι αποδεδειγμένο ότι λειτουργούσαν ως εργαστήρια, εμφανίζονται όμως ως κτηριακές μορφές. (Το III A, για παράδειγμα, αποτελεί έναν τυπικό στάβλο.)

Απεικ. 17

Τύπος I A

Ως τύπος I A χαρακτηρίζεται ένα επίμηκες, ορθογώνιου σχήματος κτίσμα, που διαιρείται σε τρεις υποκατηγορίες, οι οποίες, εάν εξεταστούν με διαφορετικά κριτήρια, δεν είναι απαραίτητο να ενταχθούν στον ίδιο τύπο.

Τύπος I A, 1

Απεικ. 20 και 21

Τύπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Τραβαβουινιά	3	Απεικ. 306-307	Πίν. 74, 3 (σ. 545)
Αγ. Αικατερίνη	3	266-267	65, 4 (σ. 496)
Αγ. Άννα	2	281-282	67, 2 (σ. 509)
Άγ. Λουκάς	3	193-296	69, 4-6 (σ. 523)
Λαγκάδα	1 Γ	297-303	65, 2 και 3 (σ. 496)
Αγ. Αικατερίνη	2	263-265	70, 2 και 4 (σ. 536)
Αγ. Άννα	5	287-288	67, 6 (σ. 509)
Άγ. Λουκάς	1	289-290	69, 1 και 2 (σ. 523)

<p>ΤΡΑΒΟΥΝΑ 3 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΣΑΜΠΩΝ</p> 							<p>ΣΤΕΡΝΑ ΣΤΑΒΛΟΣ </p>
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 3</p> 							<p>ΣΤΑΒΛΟΣ </p>
<p>ΑΓ. ΑΝΝΑ 2</p> 					 ΑΠΟΘΗΚΗ		
<p>ΑΓ. ΛΟΥΚΑΣ 3</p> 							<p>ΣΤΑΒΛΟΣ ΣΤΕΡΝΑ </p>
<p>ΛΑΓΚΑΔΑ 1Γ ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΡΑΚΗΣ</p> 						 	<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ ΠΑΤΗΤΗΡ ΤΣΑΓΚΑΡΑΔΙΚΟ ΣΤΑΒΛΟΣ ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΩΝΑΣ </p>

Τύπος Ι Α, 1

ΥΠΑΙΘΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ

ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ ΚΑΜΙΝΙ

ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ ΧΩΡΟΣ ΠΛΥΟΥ

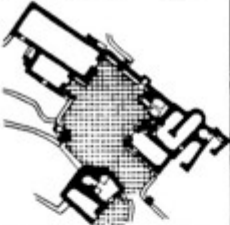

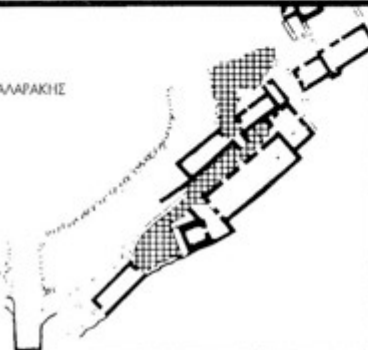

ΧΩΡΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ

<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 2 ... ΔΕΓΑΣΤΑΣ</p> 							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΣΤΕΡΝΑ</p>
<p>ΑΓ. ANNA 5</p> 							<p>ΚΟΥΖΙΝΑ</p> 	<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p>
<p>ΑΓ. ΛΟΥΚΑΣ 1</p> 			 				<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>

- Η πρώτη ομάδα αποτελείται από περικλειστους χώρους χωρίς παράθυρα, με μία πόρτα στην επιμήκη πλευρά (όχι στο κέντρο) και ένα άνοιγμα εξαερισμού στη στενή πλευρά. Η προσέλαση σε χώρους με παράθυρα είναι ευδιάκριτη.
- Χώρος** Οι μονάδες αυτές, με επιφάνεια 2,00/2,50 x 5,00/7,00 μ.(10-17 τ.μ.) και ύψος 1,90/2,30 μ., είναι αναλογικά μακρόστενοι χώροι, που διαθέτουν φυσικό φωτισμό μόνο στην περιοχή της πόρτας. Λόγω μιας θολωτής προβολής των επιμήκων τοίχων, η τοικοποιία συγκλίνει προς τα επάνω σε ένα πλάτος 1,50/1,80 μ. Η εικόνα του χώρου θυμίζει σπηλιά, ενώ απονέμει μια αίσθηση στενότητας και δίνει την εντύπωση του πρωτόγονου.
- Κατασκευή** Τα δάπεδα αποτελούνται συνήθως από πατημένο πηλό. Στην περιοχή του χώρου εργασίας και της εστίας, σπάνια δε σε όλο το χώρο, είναι πολλές φορές στρωμένα με πλάκες σχιστόλιθου. Η τοικοποιία, κατασκευασμένη ως ξερολιθιά, ανάλογα με τις ανάγκες, σοβατίζεται εσωτερικά ή εξωτερικά, ενώ σε κατοικημένα κτίσματα ασπρίζεται με ασβέστη. Στο ύψος του δαπέδου, το πάχος των τοίχων ανέρχεται στα 60/70 εκ. Λόγω προβολής της λιθοδομής στην εσωτερική πλευρά της επιμήκου τοικοποιίας, το πλάτος του χώρου μειώνεται σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μπορεί να καλύπτεται με πλάκες σχιστόλιθου πάχους 4/6 εκ. Σε σπάνιες περιπτώσεις συναντά κανείς σε αυτά τα κτίσματα δοκιδωτές οροφές με κλαδιά ελιάς, ανάμεσα στα οποία υπάρχουν τοποθετημένες μικρές πλάκες σχιστόλιθου (40 x 40 εκ.).
- Λεπτομερειακά στοιχεία** Ο χώρος διαθέτει μία πόρτα πλάτους 70/90 εκ., η οποία προς το εσωτερικό διευρύνεται στα 90/110 εκ. Το ίδιο συμβαίνει και με το ύψος της πόρτας, το οποίο προσδιορίζεται από ένα σχετικά χαμηλό ανώφλιο, ύψους 1,30/1,40 μ. επάνω από το κατώφλιο, κατασκευασμένο με μία κάθετη τοποθετημένη λιθόπλακα. Πίσω από αυτό, η πόρτα μεγαλώνει και φτάνει σε ύψος περίπου 1,70/1,80 μ. επάνω από το δάπεδο και επιστεγάζεται από θολωτή προβολή της τοικοποιίας. Η ίδια η πόρτα είναι ταμπλαωτής κατασκευής.
- Τα ανοίγματα εξαερισμού στην εξωτερική πλευρά της τοικοποιίας έχουν τη μορφή μιας στενής σχισμής, ενώ προς το εσωτερικό διευρύνονται σε ένα πλάτος 20/35 εκ. και σε ύψος 40 εκ. Το σχήμα τους είναι συνήθως ορθογώνιο, σπάνια τραπεζοειδές, ενώ κατά κανόνα δεν φράσσονται.
- Εξοπλισμός** Αυτόν τον τύπο κτίσματος δεν τον είδαμε κατοικημένο. Το κτίσμα στην Τραβαβουινιά 3 διέθετε ακόμη τον εξοπλισμό του, ενώ εκείνο της Αγ. Αικατερίνης κατοικούνταν έως το 1966 και το συναντήσαμε επίσης εξοπλισμένο. Απέναντι από την πόρτα είναι τοποθετημένος ο ποδοτοροχός με τη μαλακταριά δίπλα του, ενώ σπάνια υπάρχει και ένας μύλος υαλώματος. Ο ενσωματωμένος στην τοικοποιία εξοπλισμός, με τη μορφή ορθογώνιων ραφιών και στρογγυλών εστιών σε κόγχη, διαφέρει ως προς τον αριθμό και το μέγεθος. Καρέκλες, τραπέζια και τα αναγκαία για τον ύπνο τοποθετούνταν ανάλογα με τις ανάγκες.

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Αρτιμόνι	2	Απεικ. 199-200	Πίν. 54 (σ. 402)
Βαθύ	1	116-119	44, 1 (σ. 336)
Βρουλίδια	2	207-211	55 (σ. 412)

Τύπος Ι Α, 2

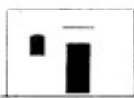
	ΥΠΟΒΡΙΟΣ ΧΩΡΟΣ	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΚΑΜΙΝΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ ΠΝΗΟΥ	ΧΩΡΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	
ΑΡΤΙΜΟΝΙ 2 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΦΥΣΙΑΣ 								ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ 	
ΒΑΟΥ 11 ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΤΣΟΝΙΟΣ 							ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ 	ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ ΕΛΑΙΟΤΡΥΒΕΙΟ ΣΤΕΡΝΑ 	
ΒΡΟΥΛΙΔΑ 2 ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΑΡΑΚΗΣ 							ΣΤΑΒΛΟΙ ΣΤΑΒΛΟΣ ΑΠΟΣΗΚΗ 		

Τύπος I A, 2
Απεικ. 22

Εξοπλισμός

Τύπος I A, 3
Απεικ. 23

Περίληψη

Η δεύτερη ομάδα χρησιμοποιεί τον ίδιο χώρο, με σημαντικές, ωστόσο, διαφοροποιήσεις: Το πλάτος του χώρου φτάνει τα 3,50 μ., καθώς επίσης και το ύψος του, ενώ το μήκος του τα 12,00 μ. Κατακόρυφοι τοίχοι στηρίζουν μια οροφή με ξυλοδοκούς. Η αποφασιστικής σημασίας διαφοροποίηση συνίσταται στη δημιουργία ανοίγματος στην κατά μήκος τοιχοποιία δύο παραθύρων, δεξιά και αριστερά της πόρτας. Ο χώρος έτσι έχει γίνει περισσότερο φωτεινός και ευρύχωρος.

Σε αντίθεση με την πρώτη ομάδα, οι τοίχοι έχουν μικρότερο πάχος (50 εκ.) και στη λιθοδομή έχει χρησιμοποιηθεί λάσπη. Οι δοκιδωτές οροφές αποτελούνται από πελεκημένες ξυλοδοκούς, σπανιότερα από χοντρούς κορμούς, ενώ ενδιάμεσα τοποθετούνται σχιστόπλακες ή λεπτά κλαδιά.

Σε σύγκριση με την πρώτη ομάδα, εδώ χρησιμοποιείται περισσότερη ξυλεία: Ανώφλια και πρέκια αποτελούνται από καμπύλα ξύλα, τα παράθυρα, διαστάσεων 75 x 100 εκ., είναι δίφυλλα, τζαμωτά και ανοίγουν προς τα μέσα. Οριζόντιες σιδερένιες ράβδοι, μπηγμένες στους λαμπάδες που σχηματίζουν το πάχος του τοίχου, δημιουργούν ένα πλέγμα, το οποίο προστατεύει τα κτίσματα από τους διαρρήκτες και τα ζώα.

Το νέο στοιχείο σε σχέση με την πρώτη ομάδα είναι οι δύο πάντοτε ποδοτροχοί και ο ένας μύλος υαλώματος. Η εστία μπορεί να βρίσκεται σε ένα βοηθητικό παραπλήσιο κτίσμα.

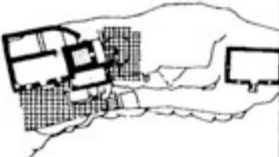

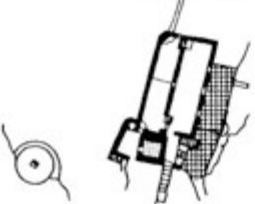

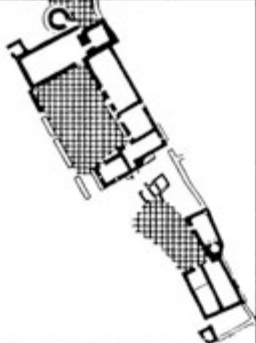

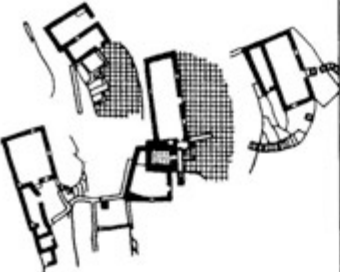

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	2	Απεικ. 159-160	Πίν. 48, 2 και 3 (σ. 388)
Καμάρες	7	169-171	48, 8 (σ. 388)
Βαθύ	11	147-151	45, 4 (σ. 337)
Βρουλίδια	1	205-206	55 και 56 (σ. 412 και 413)
Βαθύ	4	127-129	44, 4 (σ. 336)

Η τρίτη ομάδα συμπληρώνει τη δεύτερη με μία επιπλέον δυνατότητα προσέλασης από τη στενή πλευρά του κτίσματος. Η χωροταξική αντίληψη παραμένει η ίδια, καθώς οι αναλογίες των χώρων και η κατεύθυνση του φωτός δεν υπόκεινται σε ουσιαστική διαφοροποίηση.

Από κατασκευαστικής πλευράς τα κτίσματα αυτά δεν διαφέρουν από τα αντίστοιχα που παρουσιάστηκαν στις ομάδες 1 και 2.

Στα κτίσματα Βαθύ 11 και Βρουλίδια 2 συναντούμε τρεις ποδοτροχοούς και ένα μύλο υαλώματος ανά μονάδα. Επέκταση, εντελώς διαφορετικής μορφής, πραγματοποιείται στο χώρο των δύο κτισμάτων με την προσθήκη ενός υπερυψωμένου χώρου διανυκτέρευσης κατά μήκος της στενής πλευράς, απέναντι από την είσοδο.

Στα κτίσματα του τύπου I A διακρίνεται μια εξέλιξη. Αυτή ξεκινά από ένα απλαιοειδή περικλειστο, χωρίς παράθυρα, χώρο, που έχει ποικιλόμορφη χρήση και καταλήγει, μετά από προσθήκες και την υιοθέτηση πρόσσψης με παράθυρα, σε ένα χώρο απόλυτα προσαρμοσμένο στις ανάγκες και στα δεδομένα της αγγειοπλαστικής τέχνης, ο οποίος μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά και μόνο ως ερ-

<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 2 ΜΑΡΚΟΣ ΖΕΡΒΟΣ</p> <p>●</p>								<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 7</p> <p>○</p>								
<p>ΒΑΟΥ 1</p> <p>◐</p>								<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p> <p>ΣΤΕΡΝΑ</p>
<p>ΒΡΟΥΛΙΑ 1 ... ΔΕΓΑΣΤΑΣ</p> <p>○</p>						 <p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 		<p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p> <p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΒΑΟΥ 4</p> <p>○</p>						 <p>ΣΤΑΒΛΟΙ</p> 		<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p> <p>ΣΤΕΡΝΑ</p>

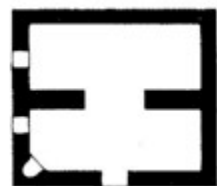
γαστήριο, ή έστω, ως χώρος εναπόθεσης. Τα κτίσματα της πρώτης ομάδας βρίσκονται όλα στο εσωτερικό του νησιού, όπου, μεταξύ άλλων, αποτελούν τα παλαιότερα κτίσματα, ενώ αυτά των ομάδων 2 και 3 βρίσκονται στο σύνολό τους σε παραθαλάσσιες περιοχές. Έχουν κατασκευαστεί για να στεγάζουν χειροτεχνικές δραστηριότητες, ενώ χρονολογικά τοποθετούνται στην περίοδο κατά την οποία η Σίφνος άρχισε την εξαγωγή των τσουκαλιών, δηλαδή στο δέκατο όγδοο αιώνα. Η περαιτέρω εξέλιξη αυτού του οικιστικού τύπου, της οποίας τα στάδια δεν συντελούνται διαδοχικά αλλά παράλληλα, θα πρέπει, δηλαδή, να θεωρηθεί ότι διενεργούνται συγχρόνως, διακρίνεται στον τύπο I B.

Τύπος I B

Ως τύπος I B χαρακτηρίζεται μια κτηριακή μορφή την οποία συνθέτουν δύο ορθογώνιοι χώροι, διατεταγμένοι εν σειρά και εγκάρσια ως προς τον άξονα της εισόδου. Η μορφή αυτή θα μπορούσε να περιγραφεί και ως επανάληψη δύο φορές του τύπου I A εν σειρά, όπου η πόρτα, καθώς επίσης και η προσπέλαση στο εσωτερικό, είναι πάντοτε αξονικά διατεταγμένες. Εδώ γίνεται διαχωρισμός σε δύο ομάδες: Η πρώτη ομάδα χωρίς παράθυρα δίπλα από την πόρτα της εισόδου, η δεύτερη ομάδα με παράθυρα.

Ο χαρακτηρισμός αυτού του κτίσματος ως μονόχωρου με φέρουσα τοιχοποιία, η θέση της οποίας οριοθετείται από το άνοιγμα των δοκών της οροφής, έρχεται σε αντίθεση με την αίσθηση που αποπνέει ο χώρος, η οποία σε ορισμένα κτίσματα επιτείνεται από την παρουσία διαφορετικών επιπέδων. Ακόμη και στην περίπτωση μιας κατασκευής βόλτου με μεγάλο άνοιγμα, όπως συμβαίνει στο κτίσμα Καμάρες 16, ο επισκέπτης έχει την αίσθηση της ύπαρξης δύο χώρων.

Τύπος I B, 1
Απεικ. 24

Κατασκευή

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Χερρόνησος	8	Απεικ. 231-232	Πίν. 58 και 59, 1 (σ. 457 και 458)
Χερρόνησος	11	236-237	60, 7 και 61 (σ. 459 και 460)
Χερρόνησος	5	223-225	57 και 60, 6 (σ. 414 και 459)
Χερρόνησος	6	226-228	57 και 60, 6 (σ. 414 και 459)
Αγ. Αικατερίνη	1	260-262	65, 1 (σ. 496)
Χερρόνησος	12	238-239	60, 8 και 9 (σ. 459)

Χαρακτηριστικό στοιχείο της πρώτης ομάδας είναι η απουσία των παραθύρων δεξιά και αριστερά της πόρτας.

Οι διαστάσεις κάθε εσωτερικού χώρου ανέρχονται περίπου στα 2,75 x 6,00 μ., που συνολικά αντιστοιχούν σε ένα εμβαδόν 33 τ.μ., με ύψος κατά προσέγγιση 2,70 μ. Ο μπροστινός χώρος φωτίζεται με το άνοιγμα της πόρτας και από ένα πλαϊνό παράθυρο, το οποίο πρέπει να δούμε ως μια μεγέθυνση του ανοίγματος εξαερισμού που συναντάται στον τύπο I A. Ο πίσω χώρος δεν διαθέτει παράθυρα και με το σκοτάδι που επικρατεί δίνει μια αίσθηση σπηλαιού.

Πέρα από τα δάπεδα με πατημένο πηλό και λιθόπλακες, σε αυτά τα οικήματα συναντά κανείς και

<p>ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ 8</p> <p>○</p>								
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ 11 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΠΑΣΤΑΣ</p> <p>◐</p>							<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ 5</p> <p>○</p>							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ 6</p> <p>○</p>							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 1</p> <p>◐</p>						<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΠΑΤΗΤΗΡΙ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΣΟΣ 12 ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΕΜΠΕΣΗΣ</p> <p>●</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> <p>ΣΤΕΡΝΑ</p> 	

ξύλινα δάπεδα από σανίδια. Η κατασκευασμένη με ασβεστοκονία τοιχοποιία είναι κατά κανόνα εσωτερικά και εξωτερικά σοβατισμένη και ασβεστωμένη. Ως οριζόντια φέροντα στοικεία της οροφής και ως υλικό διαδοκιδωσής της χρησιμοποιούνται πελεκημένα ή ηριονισμένα ξύλα. Συχνά βλέπει κανείς τεμάχια από κατάρτια πλοίων με διάμετρο έως και 25 εκ. Επάνω από τα δοκάρια οροφής υπάρχουν πλάκες σχιστόλιθου ή καλάμια, σπανίως σανίδια από καφάσια, ενώ ακολουθεί μια στρώση από φύκια ή φύλλα και ένα στρώμα αργίλου.

Η πόρτα ακολουθεί τη συνήθη κατασκευή. Στον εσωτερικό χώρο συχνά συναντά κανείς επάνω από τις πόρτες εσοχές στην τοιχοποιία, οι οποίες έχουν ως σκοπό την ανακούφιση του υπέρθυρου, αλλά χρησιμοποιούνται και ως χώρος εναπόθεσης. Τα παράθυρα εξακολουθούν να έχουν συγκριτικά μικρό μέγεθος. Το άνοιγμά τους, διαστάσεων 40 x 50 ή 60 x 70 εκ., φράσσεται με υαλοστάσια, ενώ εξωτερικά προστατεύονται με σιδερόβεργες.

Συναντούμε έναν έως δύο ποδοτροχούς και σε λίγα κτίσματα μύλους υαλώματος. Χτιστά πεζούλια, γωνιώδεις εσοχές διαφόρων διαστάσεων, καθώς και μία στρογγυλή εσοχή σε γωνία, η οποία εξυπηρετεί ως εστία, συμπληρώνουν τον ενσωματωμένο εξοπλισμό. Στον πίσω χώρο αποθηκεύονταν προμήθειες ή εμπορεύματα.

Τύπος I B, 1

Εξοπλισμός

Τύπος I B, 2
Απεικ. 25

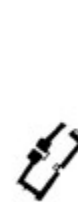

Κατασκευή/Λεπτομερειακά
στοιχεία/Εξοπλισμός

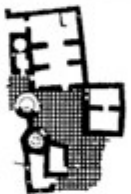

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Χερρόνησος	1	Απεικ. 213-214	Πιν. 59, 3 (σ. 458)
Χερρόνησος	2	215-217	60, 1 (σ. 459)
Χερρόνησος	4	221-222	60, 6 (σ. 459)
Βαθύ	10	145-146	45, 3 (σ. 337)
Καμάρες	16	193-194	52, 9 (σ. 392)
Καμάρες	12	183-185	52, 4 (σ. 392)

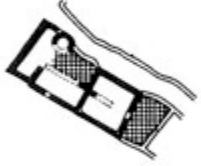

Την ομάδα αυτή χαρακτηρίζουν δύο συμμετρικά ως προς την πόρτα κείμενα παράθυρα, ενώ η κάτωψη παραμένει αυτή της πρώτης ομάδας. Εδώ δημιουργείται κατά κάποιο τρόπο μια πρόσοψη, ιδιαίτερα χάρη στη φίνια πλαστικότητα των γείσων επάνω από τα ανοίγματα, τα οποία κρατούν μακριά το βρόχινο νερό.

Ο εμπρός χώρος, χάρη στον καλό φωτισμό, αποπνέει μια αίσθηση ελευθερίας και ευρυχωρίας. Τα κτίσματα 2, 4, 12 στη Χερρόνησο και 10 στο Βαθύ διαθέτουν στο χώρο αυτό μία επιπλέον πόρτα σε μία από τις στενές πλευρές, το υπ' αριθ. 2 στη Χερρόνησο ακόμη μία στον πίσω χώρο, η οποία παρέχει φωτισμό σε ένα τμήμα του.

Εδώ ισχύει αυτό που ειπώθηκε για την πρώτη ομάδα. Αξιοσημείωτο είναι το κτίσμα Χερρόνησος 2 λόγω των διαστάσεών του με αυτόν τον τρόπο κατασκευής, και με ένα άνοιγμα των ξυλοδοκών της οροφής ύψους 4,00 μ., εξασφαλίζεται μια επιφάνεια 100 τ.μ.

<p>ΧΕΡΡΟΝΙΕΙΣ 1</p> <p>○</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΙΕΙΣ 2</p> <p>◐</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΧΕΡΡΟΝΙΕΙΣ 4 ... ΚΑΛΟΠΗΦΟΥ</p> <p>○</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΒΑΟΥ 10</p> <p>○</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΙ</p>
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 12</p> <p>○</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p>
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 16</p> <p>◐</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	

<p>ΦΑΡΟΣ 2</p> 								
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΟΣ 14 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΦΥΣΣΑΣ</p> 								<p>ΣΤΕΡΝΑ</p>
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΟΣ 10</p> 							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	

<p>ΑΓ. ΑΝΝΑ 1 ... ΘΥΣΣΑΣ</p> <p>●</p>				<p>ΚΟΥΖΙΝΑ</p> 			
<p>ΑΓ. ΑΝΝΑ 3 ... ΨΑΡΗΣ</p> <p>●</p>						<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ</p>
<p>ΤΡΑΒΑΧΟΥΝΙΑ 1</p> <p>○</p>							
<p>ΤΡΑΒΑΧΟΥΝΙΑ 4</p> <p>○</p>							
<p>ΛΑΓΚΑΔΑ 1Α</p> <p>●</p>						<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΠΑΤΗΤΗΡΙ</p>
<p>ΛΑΓΚΑΔΑ 1Β ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΥΚΗΣ</p> <p>●</p>		 				<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΙ</p>

Περίληψη

Αυτόν τον τύπο κτίσματος, ο οποίος σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων χρησιμοποιείται συχνότατα ως κατοικία, έχουμε την ευκαιρία να τον παρακολουθήσουμε να εξελίσσεται από ένα χώρο χωρίς παράθυρα σε ένα φωτισμένο από παράθυρα χώρο. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι τα 2/3 των αγγειοπλασטיών της Χερρονήσου είναι κατασκευασμένα μ' αυτόν τον τρόπο, ενώ στο υπόλοιπο νησί ο τύπος αυτός παρουσιάζεται μόνο ως εξαίρεση. Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι το κτίσμα αυτό αναπτύχθηκε σε μία συγκεκριμένη περίοδο ανοικοδόμησης.

Απεικ. 26

Τύπος Ι Γ

Με το Ι Γ χαρακτηρίζω έναν κτηριακό τύπο ο οποίος επεκτείνει τον Ι Β με την προσθήκη ενός επιπλέον χώρου στο ακραίο τμήμα του. Το κτίσμα αποτελείται από τρεις χώρους, οι προσπελάσεις στους οποίους διανοίγονται στον άξονα του κτίσματος.

Τύπος Ι Γ

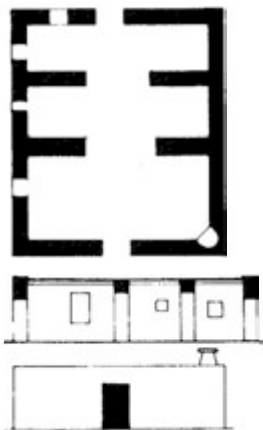
Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Φάρος	2	Απεικ. 49-52	Πιν. 32 (σ. 215)
Χερρόνησος	14	244-246	59, 1 (σ. 458)
Χερρόνησος	10	235	—

Τα τρία αυτά κτίσματα, με εμβαδόν 55 έως 60 τ.μ. και ύψος στο εσωτερικό τους περίπου 3,50 μ., με δυσκολία μόνο μπορούμε να αντιληφθούμε ότι αποτελούν έναν ενιαίο διατεταγμένο χώρο, δεδομένου ότι η οπτική εντύπωση εξαρτάται από το φωτισμό. Όλα διαθέτουν δύο πόρτες, η δεύτερη πόρτα, ωστόσο, δεν είναι τοποθετημένη συμμετρικά—εξαιρουμένης εκείνης του κτίσματος 14 της Χερρονήσου— αλλά πλευρικά, στη θέση ενός παραθύρου. Τα παράθυρα έχουν διατηρηθεί μικρότερα ή μεγαλύτερα, ανάλογα με τη σημασία του χώρου, παρέχουν, δηλαδή, λιγότερο ή περισσότερο φωτισμό.

Από κατασκευαστικής πλευράς δεν διαπιστώνουμε τυχόν νεωτερισμούς. Τα πέλματα της οροφής ανάμεσα στα υποστηλώματα στηρίζουν τις ξύλινες δοκούς της κατασκευής, το επίπεδο της οποίας είναι ανάλογο με τη χρήση του χώρου.

Το Φάρος 2 έχει ανακατασκευαστεί και δεν εξυπηρετεί πλέον τον πρωταρχικό σκοπό του. Δίπλα στο συνήθη ενσωματωμένο εξοπλισμό (κτιστά πεζούλια, ράφια κ.λπ.) εξακολουθεί να υπάρχει ένας ποδοτροχός με μαλακαριά, καθώς και ένα καμίνι. Από το κτίσμα 10 στη Χερρόνησο διατηρούνται μόνο τα θεμέλιά του, ενώ το κτίσμα του φούρνου χρησιμοποιείται ακόμη. Το Χερρόνησος 14 διαθέτει έναν προνομιούχο χώρο με πόρτα και δύο παράθυρα. Ένας ποδοτροχός, δύο μαλακαριές, ένας μύλος υαλώματος και μία ημικυκλικού σχήματος εστία σε κόγχη συνθέτουν, δίπλα σε τέσσερις ορθογώνιες εσοχές, τον ενσωματωμένο εξοπλισμό. Υποθέτουμε ότι υπήρχε ακόμη ένας δεύτερος ποδοτροχός στην πλευρά του μύλου υαλώματος. Τα δύο άλλα τμήματα του χώρου είναι χώροι αποθήκευσης.

Σε αυτόν τον τύπο ανήκει ένα κτίσμα το οποίο σε ένα μεγάλο χώρο, διαρθρωμένο σε τρεις επιμέρους, στεγάσει διαφορετικές λειτουργίες. Η διάρθρωσή του καθορίζεται από την κατασκευή και την εργασιακή διαδικασία.

Περίληψη

<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 6 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΓΑΛΛΙΟΣ</p> <p>●</p>								<p>ΣΤΕΡΝΑ ΑΠΟΘΗΚΗ</p>
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 6</p> <p>○</p>								<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 4</p> <p>○</p>								<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 5 ΑΓΓΕΛΟΣ ΑΤΣΩΝΙΟΣ</p> <p>◐</p>								<p>ΠΑΤΗΤΗΡΙ</p>
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 7</p> <p>○</p>								
<p>ΑΓ. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ 8</p> <p>○</p>							<p>ΠΑΤΗΤΗΡΙ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>

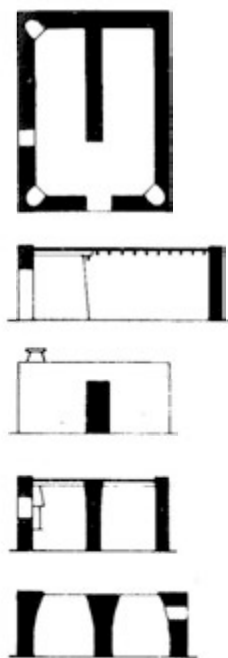
Απεικ. 27 και 28

Τύπος II Β

Ως τύπος II Β χαρακτηρίζεται ένα κτίσμα το οποίο, όπως και στην περίπτωση του I Α, δείχνει να αποτελεί ένα βασικό σχήμα. Στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για δύο ανεξάρτητους χώρους, ανεπιγμένους σε συνεχόμενη διάταξη, αλλά για ένα χώρο με δύο τμήματα, δεδομένου ότι ο διαχωριστικός τοίχος βρίσκεται πάντοτε στο ύψος του κέντρου της πόρτας.

Το κτίσμα δεν διαθέτει παράθυρα, ενώ τα μεταβατικά στάδια έως την υιοθέτηση της λύσης των παραθύρων είναι εμφανή.

Τύπος II Β

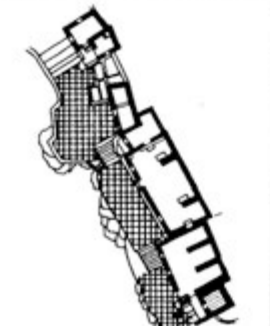

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Αγ. Άννα	1	Απεικ. 279-280	Πίν. 67, 1 (σ. 509)
Αγ. Άννα	3	283-285	67, 3 (σ. 509)
Τραβαβουνιά	1	305	74, 1 και 2 (σ. 545)
Τραβαβουνιά	4	308	74, 4 (σ. 545)
Λαγκάδα	1Α	297-303	70-73 (σ. 536-539)
Λαγκάδα	1Β	297-303	70-73 (σ. 536-539)
Καμάρες	6	167-168	48, 7 και 9 (σ. 388)
Αγ. Αικατερίνη	6	272-274	65, 7 (σ. 496)
Αγ. Αικατερίνη	4	268-269	65, 5 (σ. 496)
Αγ. Αικατερίνη	5	270-271	65, 6 (σ. 496)
Αγ. Αικατερίνη	7	275-276	65, 8 (σ. 496)
Αγ. Αικατερίνη	8	277-278	65, 9 (σ. 496)

Οι διαστάσεις του συνολικού εσωτερικού χώρου κυμαίνονται από 4 x 5 έως 5 x 6 μ., πράγμα που σημαίνει εμβαδόν 20 έως 30 τ.μ. με ύψος 2,20 έως 2,60 μ. Κατά την είσοδό του στο χώρο, κατά τη διάρκεια της ημέρας, ο εισερχόμενος δεν έχει την πλήρη εποπτεία του, δεδομένου ότι ο χώρος είναι πολύ σκοτεινός και η παρουσία του ανθρώπου περιορίζει το άνοιγμα της πόρτας κατά το 1/3. Κάθε σημείο του εσωτερικού χώρου, αντιθέτως, παρέχει απόλυτο έλεγχο της εισόδου. Στα κτίσματα με μικρά παράθυρα, όπως τα Αγ. Άννα 1, Καμάρες 6, Αγ. Αικατερίνη 6 και 7, ο καλύτερος φωτισμός εξασφαλίζει ευκολότερη εποπτεία του χώρου.

Από κατασκευαστικής πλευράς γίνεται διαχωρισμός σε δύο ομάδες: Η πρώτη αντιστοιχεί στον τρόπο δόμησης του τύπου I Α, 1 με προβόλους προς το εσωτερικό τοίχους και επιστέγαση με πλάκες σχιστόλιθου. Η δεύτερη αντιστοιχεί στον τρόπο κατασκευής του τύπου I Α, 2 με κάθετους, μικρότερου πάχους τοίχους και οροφή με ξυλοδοκούς. Η τοικοποιία στο μέσον του χώρου εμφανίζει μια διεύρυνση στο επάνω τμήμα της.

Τα λεπτομερειακά στοιχεία αντιστοιχούν, όπως και η όλη κατασκευή, στις διάφορες βαθμίδες της σειράς I Α-Γ. Τα παλαιότερα κτίσματα διαθέτουν στενά ανοίγματα εξαερισμού, τα νεότερα μικρά

<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 9 ... ΚΑΛΟΘΗΡΟΥ</p> 								<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p>
<p>ΠΡΑΥΣ ΠΑΛΟΣ 9</p> 								
<p>ΠΡΑΥΣ ΠΑΛΟΣ 12 ΛΟΥΚΑΣ ΒΟΥΡΗΣ</p> 								<p>ΑΠΟΘΗΚΗΤΗΡΙΟ</p>
<p>ΠΡΑΥΣ ΠΑΛΟΣ 6</p> 							<p>ΠΑΥΣΤΑΡΙΟ</p> 	<p>ΑΠΟΘΗΚΗΤΗΡΙΟ</p>
<p>ΠΡΑΥΣ ΠΑΛΟΣ 3</p> 								

παράθυρα, τα οποία δεν προστατεύονται ακόμη με σιδερένιες ράβδους, κλείνονται, ωστόσο, από υαλοστάσια. Τα υπέρθυρα επάνω από πόρτες και παράθυρα αποτελούνται από λιθόπλακες ή στρογγυλά ξύλα. Οι πόρτες, ταμπλαδωτές, αποτελούνται από τρία ή τέσσερα τεμάχια, καθώς χωρίζονται στο μέσον τους κάθετα ή οριζόντια. Τακτικά συναντούμε μικρά γείσα επάνω από τα ανοίγματα, τα οποία παρέχουν προστασία από τη βροχή. Τα σίπια είναι σοβατισμένα και σβεστωμένα, ενώ τα ξύλινα μέρη προστατεύονται με διάφορα επιχρίσματα λαδομπογιάς.

Εξοπλισμός

Ο εξοπλισμός που προϋπήρχε σε αυτά τα κτίσματα αντιστοιχεί με αυτόν ενός εργασιακού χώρου αγγειοπλαστείου με ποδοτροχό, μαλακταριά (μύλοι υαλώματος απουσιάζουν), κτιστά ράφια, ημικυκλικές κτιστές εστίες σε κόγχη και κτιστά πεζούλια. Το Αγ. Άννα 3 διαθέτει ένα παπιήρι. Αυτού του είδους ο εξοπλισμός συναντάται και στα καεστραμμένα κτίσματα. Κινητός εξοπλισμός, όπως τραπέζια και καρέκλες, τοποθετείται σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες. Στους τοίχους, σε μικρές αποστάσεις, εξέχουν ξύλινοι πάσσαλοι, για τη στήριξη των σανιδιών στεγνώματος.

Περίληψη

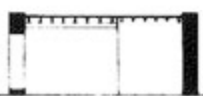
Με εξαίρεση το κτίσμα Καμάρες 3, όλα τα αντιπροσωπευτικά δείγματα αυτού του τύπου βρίσκονται στο εσωτερικό του νησιού. Τα κτίσματα αυτά ανήκουν στην παλαιότερη περιοχή των οικισμών αγγειοπλαστών, στους ακραίους οικισμούς του Αρτεμώνα, ενώ στο Λαγκάδα 1 Α συναντούμε το παλαιότερο κτίσμα αυτής της σειράς, το οποίο είναι κατασκευασμένο εξολοκλήρου χωρίς τη χρήση ξύλου. Αξίζει να ερευνηθεί πώς αυτός ο τύπος συναντάται τόσο συχνά εδώ, ακόμη και ως αγροικία (πιθανόν πρώην αγγειοπλαστείο), ενώ, για παράδειγμα, δεν συμπεριλαμβάνεται στην τυπολογία του Μέγα από το 1951, ούτε και αναφέρεται σε άλλες δημοσιεύσεις περί οικιών στα ελληνικά νησιά.

Απεικ. 29

Τύπος II Γ

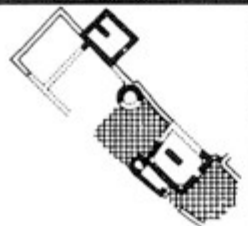

Με τον τύπο II Γ χαρακτηρίζω τη διεύρυνση του τύπου II Β του δεύτερου κατασκευαστικού είδους. Εδώ δημιουργείται ένα είδος μεγάλου χώρου, ο οποίος φωτίζεται από τα παράθυρα.

Τύπος II Γ

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	9	Απεικ. 175-176	Πίν. —
Πλατύς Γιαλός	9	93-94	38, 9 (σ. 277)
Πλατύς Γιαλός	12	100-104	39, 5 (σ. 278)
Πλατύς Γιαλός	6	85-87	38, 6 (σ. 277)
Πλατύς Γιαλός	3	78	38, 3 (σ. 277)

Οι διαστάσεις του εσωτερικού χώρου αυτών των κτισμάτων είναι 5,50/6,50 x 10,00 μ., δηλαδή το εμβαδόν τους κυμαίνεται μεταξύ 55 και 65 τ.μ., με ένα ύψος 2,80/3,00 μ. Ο χώρος είναι άνετος και καλύτερα ελεγχόμενος σε σύγκριση με αυτόν του τύπου I Γ, στον οποίο και αντιστοιχεί από την άποψη του μεγέθους. Δύο παράθυρα δεξιά και αριστερά της πόρτας εισόδου και συνήθως μία επιπρόσθετη πόρτα σε μία από τις στενές πλευρές εξασφαλίζουν στο χώρο καλό φυσικό φωτισμό.

<p>ΦΑΡΟΣ 4 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ</p> 								
<p>ΦΑΡΟΣ 5 ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΣ</p> 								<p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p>
<p>ΦΑΡΟΣ 9</p> 								
<p>ΑΓΡΙΑΜΕΛΛΑ 1 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΤΣΙΩΝΙΟΣ</p> 								
<p>ΤΡΑΒΑΘΥΝΙΑ 2</p> 							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΙΕΙΟΣ 7 ... ΛΕΜΠΕΣΗΣ</p> 							<p>ΚΤΙΣΜΑ ΦΟΥΡΝΟΥ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	

Η κατασκευή της τοικοποιίας ως ξερολιθιά ή με ασβεστοκονίαμα, των οροφών με ξυλοδοκούς και εσωτερικό σοβάτισμα και ασβέστωμα είναι αντίστοιχη άλλων κτισμάτων αυτής της τάξης μεγέθους. Το ίδιο και τα λεπτομερειακά στοιχεία.

Εξοπλισμός

Όλα τα αγγειοπλαστεία διαθέτουν δύο ποδοτροχοούς, μία μαλακταριά, κτιστά ράφια και πεζούλια και ξύλινους πασσάλους στους τοίχους για τα σανίδια στεγνώματος. Ο μύλος υαλώματος είναι τοποθετημένος σε ένα βοηθητικό χώρο, ενώ απουσιάζουν τα κτιστά ημικυκλικά πεζούλια. Κινητός εξοπλισμός, πέρα από καρέκλες και κιβώτια, δεν βρέθηκε.

Περίληψη

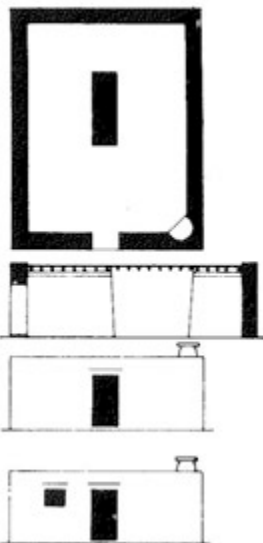
Το κτίσμα αυτό, το οποίο αναπτύσσεται εγκάρσια ως προς τον κατά μήκος άξονά του, συναντάται μόνο σε παραθαλάσσιους οικισμούς. Με βάση την κατασκευή του, αλλά και τη σειρά που ακολουθούν οι χειροτεχνικές διαδικασίες, το κτίσμα προορίζεται για μεγάλες σχετικά παραγωγικές μονάδες. Χρονολογικά θα πρέπει να θεωρηθεί σύγχρονο του τύπου Β.

Απεικ. 30

Τύπος III Β

Με τον τύπο Β χαρακτηρίζεται το κτίσμα το οποίο αποτελείται από ένα χώρο με ένα ελεύθερο ιστάμενο, στο μέσον του χώρου, τμήμα φέρουσας τοικοποιίας (υποστύλωμα), μήκους έως 3 μ. και σε σημείο κάθετο προς την πόρτα, η οποία βρίσκεται πάντοτε στη στενή πλευρά του εργαστηρίου.

Τύπος III Β

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Φάρος	4	Απεικ. 54-56	Πίν. —
Φάρος	5	57-59	33, 3-5 (σ. 216)
Φάρος	9	67	35, 5 και 6 (σ. 218)
Αγριάμπελα	1	253-254	63, 3 και 4 (σ. 471)
Τραβαβουνιά	2	305	74, 1 (σ. 545)
Χερρόνησος	7	229-230	60, 5 (σ. 459)

Το εμβαδόν του εσωτερικού χώρου κυμαίνεται μεταξύ 25 και 50 τ.μ., με ύψος 2,50 μ. Ο χώρος είναι προσπελάσιμος μέσω μιας πόρτας, δίπλα στην οποία στο Φάρος 5 βρίσκεται ένα παράθυρο, και διαθέτει στα Φάρος 5 και 9 και στο Χερρόνησος 7 μια δεύτερη πόρτα στο πλευρικό τμήμα, ενώ τα κτίσματα 4 στον Φάρο, 1 στα Αγριάμπελα και 7 στη Χερρόνησο έχουν ένα παράθυρο στον πίσω τοίχο ή σε έναν πλευρικό τοίχο. Στη φωτισμένη ζώνη γίνονται οι εργασίες, ενώ ο πίσω σκοτεινός χώρος χρησιμεύει για την αποθήκευση κεραμικών σκευών και αργίλου. Το εσωτερικό αυτού του εργαστηρίου δίνει την αίσθηση ενιαίου χώρου.

Το μέγεθος του χώρου και η όλη κατασκευή χαρακτηρίζονται από την ξυλεία που χρησιμοποιείται. Οι δοκοί της οροφής αποτελούνται από πελεκημένους κορμούς, χοντρά κλαδιά και κομμάτια κορμού από αμυγδαλιές και ελιές σε ακανόνιστη σειρά. Το άνοιγμά τους καλύπτει τα 2,25 μ. Η ανώμαλη επιφάνεια του δαπέδου από πατημένη άργιλο αντικαθίσταται σήμερα από μία στρώση γκρο μπετόν. Η εξωτερική

<p>ΦΑΡΟΣ 3</p> <p>○</p>					 <p>∞</p>			
<p>ΠΛΑΤΥΣ ΠΥΛΟΣ 4</p> <p>○</p>								

Λεπτομερειακά στοιχεία

Εξοπλισμός

Περίληψη

Απεικ. 31

τοιχοποιία και η εσωτερική φέρουσα τοιχοποιία είναι μόνο εν μέρει σοβατισμένες και ασβεστοωμένες. Η κατασκευή της τοιχοποιίας εναλλάσσεται μεταξύ της ξερολιθιάς και της χρήσης ασβεστοκονιάματος.

Υπέρθυρα παραθύρων και θυρών συναντά κανείς από ξύλο και πέτρα. Οι λαμπάδες της πόρτας διευρύνονται προς το εσωτερικό, το ίδιο και το ύψος της. Οι δίφυλλες ξύλινες πόρτες είναι ταμπλαδιωτές και αναρτημένες σε ένα κούφωμα στερεωμένο στους λαμπάδες. Τα παράθυρα διαθέτουν επίσης δύο φύλλα, τα οποία ανοίγουν προς τα μέσα, καθώς εξωτερικά υπάρχουν εντοιχισμένες σιδερένιες ράβδοι. Τα κτίσματα Φάρος 4 και 5 διαθέτουν παντζούρια. Όλα τα ξύλινα μέρη είναι βαμμένα με λαδομπογιά για προστασία από τον ήλιο και τη βροχή.

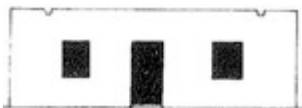
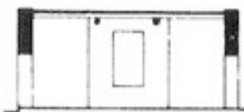
Τα εργαστήρια αυτά διαθέτουν έναν έως δύο ποδοτροχούς, μαλακταριά, (μύλο υαλώματος στο βοηθητικό χώρο) και ενσωματωμένο στην τοιχοποιία εξοπλισμό, όπως κτιστά ράφια και ημικυκλικές γωνιακές εσοχές, από τις οποίες η μία χρησιμοποιείται ως εστία. Στους τοίχους συναντά κανείς πασσάλους για τη στήριξη των σανιδιών στεγνώματος.

Ο κτηριακός τύπος που περιγράφεται εδώ ανήκει στους παλαιότερους οικισμούς της Σίφνου και αποτελεί επέκταση του μονόκωρου. Κτίσματα τα οποία διαθέτουν τμήμα φέρουσας τοιχοποιίας απέναντι από ένα άνοιγμα για φωτισμό είναι κατάλληλα πάντοτε για αγγειοπλαστεία. Μη αποσαφηνισμένο παραμένει κατά πόσον ήταν η αγγειοπλαστική τέχνη εκείνη που οδήγησε στην υιοθέτηση αυτών των λύσεων για τη μορφή της κάτοψης.

Τύπος III Γ

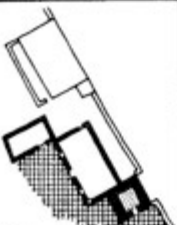

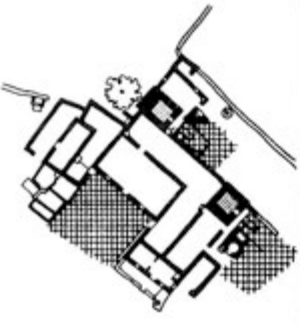

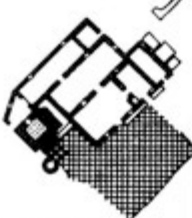

Ως τύπος III Γ χαρακτηρίζεται ένα κτίσμα το οποίο τυπικά αποτελεί επέκταση του III Β. Ένας μεγάλος χώρος διαιρείται μέσω δύο τμημάτων φέρουσας τοιχοποιίας, τα οποία στέκονται ελεύθερα στο χώρο, κάθετα στην είσοδο της πρόσοψης.

Τύπος III Γ

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Φάρος	3	Απεικ. 53	Πίν. 33, 2 (σ. 216)
Πλατύς Γιαλός	4	79-81	38, 4 (σ. 277)

Το κτίσμα στον Φάρο, με επιφάνεια 50 τ.μ. και ύψος 2,40 μ., αποτελεί μια μικρή επιχείρηση, καθώς, πέρα από καμίνι και χώρο πλού, δεν διαθέτει άλλους βοηθητικούς χώρους. Με βάση την εικόνα που εμφανίζει, την οποία συνθέτουν ερείπια, είναι εφικτή η χρονολόγησή του: ανήκει στα πρώτα αγγειοπλαστεία του Φάρου, τα οποία ανάγονται στο δέκατο όγδοο αιώνα. Αντιθέτως, ο Πλατύς Γιαλός κατασκευάστηκε μεταγενέστερα και εμφανίζει μια πολύ πιο ορθολογιστική εγκατάσταση. Ο εσωτερικός του χώρος, διαστάσεων 7,50 x 10,00 μ., δηλαδή εμβαδού 75 τ.μ., και ύψους 3,50 μ., φωτίζεται από δύο πόρτες και τέσσερα παράθυρα. Τα τμήματα φέρουσας τοιχοποιίας έχουν ανοίγματα, με αποτέλεσμα, πέρα από το φωτισμό, να επιτυγχάνεται και καλύτερη εποπτεία του χώρου. Ο χώρος είναι ιδιαίτερα άνετος και ανταποκρίνεται με πληρότητα στη λειτουργία του ως του κύριου χώρου μιας μεγάλης επιχείρησης.

<p>ΒΑΟΥ 7</p> 								
<p>ΒΑΟΥ 9 ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΕΡΒΟΣ</p> 								<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ ΣΤΑΒΑΟΣ</p>
<p>ΒΑΟΥ 6</p> 			 	 		 	<p>ΑΠΟΧΡΗΤΗΡΙΟ ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p>
<p>ΑΠΟΚΟΦΤΟ 1</p> 							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΤΕΡΙΚΗΣ</p> 	

Το κτίσμα στον Φάρο έχει τη συνήθη απλή κατασκευή με ξερολιθιά (πάχους 60/70 εκ.) και δοκιδωτή οροφή. Στον Πλατύ Γιάλο συναντούμε τοίχους κατασκευασμένους με ασβεστοκονίαμα, πάχους 50 εκ., οι οποίοι διαθέτουν μεγάλα ανοίγματα στη θέση παραθύρων και θυρών. Η οροφή από πελεκημένες δοκούς στηρίζεται στην εξωτερική τοικοποιία, καθώς και σε δύο οριζόντιες δοκούς συγκράτησης, οι οποίες αναπτύσσονται παράλληλα με την είσοδο της πρόσοψης και στηρίζονται στα τμήματα της εσωτερικής φέρουσας τοικοποιίας.

Λεπτομερειακά στοιχεία

Εσωτερικά και εξωτερικά βρίσκουμε το κτίσμα στον Πλατύ Γιάλο σοβατισμένο με ασβεστοκονίαμα και ασπρισμένο, ενώ εσωτερικά είναι επιπλέον ζωγραφισμένο και διακοσμημένο με λάσπη πηλού. Στους τοίχους είναι μπηγμένοι σε τακτά διαστήματα πάσσαλοι για τα σανίδια στεγνώματος. Η εξώθυρα έχει τις περιορισμένες διαστάσεις των 1,20 x 2,30 μ., με τις οποίες βρίσκονται σε απόλυτη αντιστοιχία τα παράθυρα του 1,00 x 1,30 μ. Τα ίδια τα παράθυρα ήταν δίφυλλα και είχαν τζάμια, χωρίς να διαθέτουν την προστασία των σιδερένιων ράβδων. Οι πόρτες είναι ταμπλαδωτές και δίφυλλες. Στους λαμπάδες είναι μπηγμένα άγκιστρα για τα παράθυρα και τις πόρτες. Η οροφή είναι, προφανώς μετά από επιδιορθώσεις, κατασκευασμένη εν μέρει με καλάμια, εν μέρει με σανίδια, ενώ ακολουθεί η συνήθης επικάλυψη με φύκια της θάλασσας, φύλλα και άργιλο. Το απλό δάπεδο από άργιλο καλύπτεται σήμερα πλήρως με άμμο.

Εξοπλισμός

Το κτίσμα στον Φάρο διέθετε κατά πάσα πιθανότητα δύο ποδοτροχούς, ενώ διακρίνονται ακόμη εσοχές στην τοικοποιία και μία κυκλική εσοχή, η εστία. Στον Πλατύ Γιάλο 4 υπάρχουν αντικριστά τέσσερις ποδοτροχοί στα υποστηρίγματα, ενώ μεταξύ δύο τροχών, στα ερείπια της φέρουσας εσωτερικής τοικοποιίας, από μία μαλακταριά. Πέραν των πασσάλων στους τοίχους για τα σανίδια στεγνώματος, δεν υπάρχει επιπλέον εξοπλισμός. Εστία και μύλος υαλώματος βρίσκονται στο βοηθητικό χώρο δίπλα στο καμίνι, ο οποίος θα πρέπει να αποτελούσε το αρχικό εργαστήριο της όλης σημερινής εγκατάστασης.

Περιλήψη

Ο κτηριακός αυτός τύπος αποτελεί, όπως άλλωστε οι αντίστοιχοί του I Γ και II Γ, διεύρυνση του χώρου με την προσθήκη ενός επιπλέον δομικού σκέλους, το οποίο καθιστά εφικτή αυτή την επέκταση. Το κτίσμα αυτού του τύπου δεν συναντάται ως κατοικία, καθώς δεν πληροί τις αντίστοιχες ανάγκες. Για το αγγειοπλαστείο, το κτίσμα 4 στον Πλατύ Γιάλο συνιστά μια ιδανική σχεδιαστική αντιμετώπιση της κάτοψης, προοριζόμενη σαφώς, με κριτήριο τη σειρά των εργασιακών διαδικασιών, για μια μεγάλη παραγωγική μονάδα. Στο κέντρο του χώρου πλάθονται σκεύη σε τέσσερις ποδοτροχούς, ανάμεσα σε δύο τροχούς υπάρχει από μία μαλακταριά, προσπελάσιμη από δύο πλευρές, ενώ τριγύρω, κατά μήκος των τοίχων, αλλά και στο κέντρο, μένει ελεύθερος χώρος για την κυκλοφορία, για την εναπόθεση των σενιδιών στεγνώματος στον τοίχο ή την απομάκρυνση των φορτωμένων με σκεύη και τη μεταφορά τους στο ύπαιθρο. Ο χώρος αποτελεί μεταγενέστερη επέκταση της αρχικής εγκατάστασης.

Τύπος IV A

Με τον τύπο αυτό χαρακτηρίζεται ένα κτίσμα το οποίο αναπτύσσεται ως απλός κύβος εγκάρσια ως προς τον άξονά του, ενώ διαθέτει πόρτες και παράθυρα. Ο τύπος αυτός διαιρείται σε δύο ομάδες: Η πρώτη περιλαμβάνει χώρους χωρίς ορθοστάτες, η δεύτερη χώρους με έναν κεντρικό ξύλινο ορθοστάτη.

	ΥΠΟΘΡΟΝΟΣ ΧΩΡΟΣ	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ ΚΑΜΙΝΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ ΠΥΛΟΥ	ΧΩΡΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	
<p>ΦΥΚΙΑΔΑ 1</p> <p>○</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p>
<p>ΠΛΑΤΥΣ ΠΑΛΟΣ 10</p> <p>◐</p>								<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p>
<p>ΑΓ. ΑΝΝΑ 4</p> <p>○</p>								

Τύπος IV A, 1
Απεικ. 32

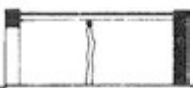
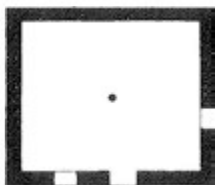
Κατασκευή

Λεπτομερειακά στοιχεία

Εξοπλισμός

Περίληψη

Τύπος IV A, 2
Απεικ. 33

Τύπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Βαθύ	7	Απεικ. 137-138	Πίν. 44, 8-9 (σ. 336)
Βαθύ	9	142-144	45, 2 (σ. 337)
Βαθύ	6	133-136	44, 6-7 (σ. 336)
Αποκοφτό	1	71-72	36 (σ. 223)

Με ένα βάθος χώρου 4 έως 5 μ., τα κτίσματα αυτά έχουν εμβαδόν 35 έως 55 τ.μ. και με ένα ύψος που κυμαίνεται μεταξύ 2,75 και 3,25 μ., διαθέτουν πολύ καλό φωτισμό, τον οποίο εξασφαλίζουν δύο μεγάλα παράθυρα, μία ενδιάμεση πόρτα και μία επιπλέον πλευρική. Ο χώρος είναι ιδιαίτερα άνετος, φωτεινός και εύκολα εποπτεύσιμος.

Η κατασκευή αυτού του κτίσματος αντιστοιχεί με εκείνη άλλων της ίδιας τάξης μεγέθους. Αξιοσημείωτο είναι το μεγάλο άνοιγμα της οροφής, που φτάνει έως τα 5,25 μ., το οποίο εκ των πραγμάτων αποδεικνύεται ότι είναι σε θέση να στηρίζουν οι ξύλινες δοκοί. Στο Βαθύ βρισκόμαστε, ωστόσο, πέντε μορφοσωλήνες σχήματος T, επάνω στους οποίους στηρίζονται σχετικά κοντές, λεπτές δοκοί.

Τα δάπεδα από πατημένη άργιλο αποτελούν τον κανόνα. Η τοικοποιία, κτισμένη με ασβεστοκονίαμα, είναι εσωτερικά και εξωτερικά σοβατισμένη και ασβεστομένη. Η κατασκευή της οροφής, οι πόρτες και τα παράθυρα ακολουθούν τα τρέχοντα πρότυπα. Στα κτίσματα 7 και 9 στο Βαθύ, δύο πόρτες οδηγούν στον υπαίθριο χώρο.

Σε όλα τα οικήματα υπάρχουν δύο έως τρεις ποδοτροχοί, μία μαλακταριά, ένας μύλος υαλώματος, εσοχές στην τοικοποιία και πάσσαλοι στους τοίχους για τη στήριξη των σανιδιών στεγνώματος. Μύλος υαλώματος και εστία σε εσοχή βρίσκονται σε άλλους χώρους, με εξαίρεση το Βαθύ 7 με εστία σε εσοχή και το Βαθύ 9 με μύλο υαλώματος.

Τα κτίσματα αυτού του τύπου είναι όλα νεότερης χρονολογίας και προφανώς έχουν προστεθεί σε παλιά εργαστήρια. Το Βαθύ 7 είναι μόλις είκοσι χρόνων. Η ανέγερση των κτισμάτων αυτών κατέστη εφικτή, επειδή με απλά μέσα αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα της κατασκευής ενός ανοίγματος οροφής μεγαλύτερου των 5 μ.

Παλαιότερος και πιο ενδιαφέρων είναι ο τύπος IV A, 2, στον οποίο απουσιάζει η συμμετρική πρόσοψη της εισόδου και ένα ξύλινο υποστυλώμα στηρίζει μια κατά το διαμήκη άξονα του κτίσματος αναπτυσσόμενη δοκό στήριξης (πέλμα οροφής).

Τύπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Φυκιάδα	1	Απεικ. 111-113	Πίν. 40 (σ. 284)
Πλατύς Γιαλός	10	95-97	39, 2 (σ. 278)
Αγ. Άννα	4	286	67, 4-5 (σ. 509)

Ο χώρος έχει εμβαδόν 40 τ.μ. και ύψος 3,00 μ. Ο φωτισμός δεν είναι ομοιόμορφος. Η πόρ-

τα της εισόδου και το πλαϊνό παράθυρο συμπληρώνονται από ένα επιπλέον παράθυρο στη στενή πλευρά του κτίσματος. Το Αγ. Άννα 4 δεν μπορεί να εκτιμηθεί ορθά, δεδομένου ότι είναι ερείπιο, οι άλλοι χώροι, ωστόσο, δείχνουν άνετοι.

Από κατασκευαστικής πλευράς, το κτίσμα αυτό διαφέρει από την πρώτη ομάδα μόνο ως προς την κύρια δοκό της οροφής του (πέλμα), η οποία στηρίζεται στο κέντρο του χώρου από ένα υποστυλώμα. Αυτό διαιρεί την οροφή σε δύο επιφάνειες, όχι όμως και το χώρο σε δύο τμήματα!

Τα λεπτομερειακά στοιχεία και ο εξοπλισμός αντιστοιχούν με μηδαμινές εξαιρέσεις σε εκείνα της πρώτης ομάδας.

Στον Πλατύ Γιάλό, το κτίσμα αυτό προστέθηκε μεταγενέστερα στη συνολική εγκατάσταση, κάτι το οποίο δεν μπορούμε να ισχυριστούμε με βεβαιότητα ότι συμβαίνει στην περίπτωση της Φυκιάδας. Για το Αγ. Άννα 4 δεν μπορούμε να κάνουμε καμία εκτίμηση.

Τύπος IV Β

Ως τύπος IV Β χαρακτηρίζεται ένα κτίσμα που αποτελείται από ένα μεγάλο χώρο και έχει έναν εσωτερικό φέροντα τοίχο, ο οποίος σε ορισμένα εργαστήρια εμφανίζει ανοίγματα, κατασκευασμένο παράλληλα προς την πρόσοψη της εισόδου.

Λεπτομερειακά στοιχεία
και εξοπλισμός
Περίληψη

Απεικ. 34-37

Τύπος IV Β

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Πλατύς Γιάλος	1	Απεικ. 74-75	Πίν. 38, 1 (σ. 277)
Πλατύς Γιάλος	5	82-84	38, 5 (σ. 277)
Πλατύς Γιάλος	7	88-90	38, 7 (σ. 277)
Πλατύς Γιάλος	8	91-92	38, 8 (σ. 277)
Πλατύς Γιάλος	11	98-99	39, 1 (σ. 278)
Βαθύ	2	120-122	43, 3 (σ. 335)
Καμάρες	15	190-192	52, 6-7 (σ. 392)
Καμάρες	8	172-174	52, 1 (σ. 392)
Βαθύ	3	123-126	44, 2-3 (σ. 336)
Καμάρες	11	179-182	52, 3 (σ. 392)
Βαθύ	5	130-132	44, 5 (σ. 336)
Χερρόνησος	3	218-220	60, 3-4 (σ. 459)
Βαθύ	8	139-141	45, 1 (σ. 337)
Αγριάμπελα	2	255-258	63, 2 (σ. 471)
Καμάρες	3	161-162	48, 4 (σ. 388)
Φάρος	6	60-61	33, 7 (σ. 216)
Καμάρες	4	163-164	48, 5 (σ. 388)
Καμάρες	5	165-166	48, 6 (σ. 388)

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	14	188-189	52, 8 (σ. 392)
Αρτιμόνι	1	199-200	54 (σ. 402)
Φάρος	1	49-52	33, 1 (σ. 216)
Φάρος	7	62-63	33, 8-9 (σ. 216)

Ο χώρος

Το μέγεθος αυτών των κτισμάτων ποικίλλει· ορισμένα έχουν επιβασθόν μόνο 30 έως 40 τ.μ., ενώ άλλα 60 έως 70 τ.μ., με ύψος που κυμαίνεται μεταξύ 3,00 και 3,50 μ. Το μπροστινό τμήμα του χώρου, προς την πλευρά της εισόδου, περιλαμβάνει τις θέσεις εργασίας, ενώ η πόρτα και τα δύο παράθυρα, αριστερά και δεξιά της, του εξασφαλίζουν καλό φωτισμό. Το τμήμα πίσω από το υποσύλωμα βρίσκεται στο σκοτάδι, παρόλο που ο τοίχος αυτός έχει συχνά άνοιγμα, με συνέπεια το φως να μπορεί να διεισδύει. Παρόλο το δεδομένο του διαχωρισμού του χώρου, ευρισκόμενος κανείς στο κέντρο του, έχει την αίσθηση ενός μεγάλου ενιαίου χώρου.

Κατασκευή

Η κατασκευή αυτού του τύπου με κάθετους, σοβατισμένους ή επιχρισμένους με λάσπη τοίχους, οροφές με ξύλινες δοκούς και δάπεδο από άργιλο είναι αντίστοιχη με αυτήν άλλων τύπων της ίδιας τάξης μεγέθους. Σημείο διαφοροποίησης αποτελεί ένα μεγάλο κεντρικό υποστήριγμα, το οποίο, κτισμένο παράλληλα με την πρόσοψη και χωρισμένο συχνά σε δύο τμήματα, στηρίζει τα δοκάρια της οροφής και, στην προέκτασή του προς τις δύο πλευρές, από μία φέρουσα κύρια δοκό οροφής. Ταυτόχρονα το τμήμα αυτό φέρουσας εσωτερικής τοικοποιίας λειτουργεί και ως πλάτη για δύο ποδοτροχούς, μία μαλακταριά και ένα μύλο υαλώματος, δηλαδή της κεντρικής θέσης εργασίας. Όταν ο φέρων αυτός τοίχος έχει άνοιγμα, σε αυτό είναι τοποθετημένη η μαλακταριά. Στα κτίσματα 5 και 8 στον Πλατύ Γιαλό, το άνοιγμα αυτό χρησιμοποιείται ως περσσία. Το Φάρος 7 διαθέτει, αντί των ξύλινων κύριων δοκών οροφής, κτιστά τόξα (βόλτα), με τα οποία δημιουργείται μια σαφής διαίρεση του χώρου. Στο κτίσμα 5 στις Καμάρες, το υποστήριγμα έχει γίνει τοίχος, ο οποίος διαιρεί το χώρο κατά τρόπο, ώστε δεν προκαλείται πλέον η εντύπωση του ενιαίου χώρου.

Λεπτομερειακά στοιχεία

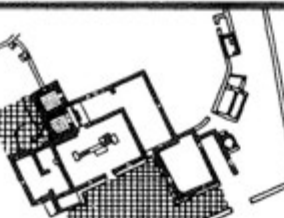

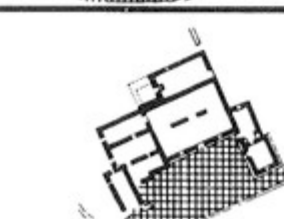

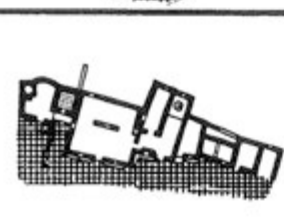

Οι λεπτομέρειες είναι ανάλογες με εκείνες που συναντά κανείς στην τρέχουσα δομική τέχνη. Σε εν χρήση κτίσματα όλο και συχνότερα γίνονται επισκευές, ή ακόμη και ανακατασκευές με τη χρήσητσιμεντοκονιάματος και μπετόν.

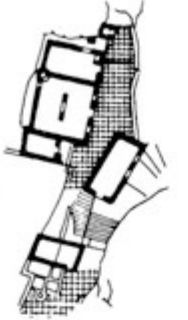

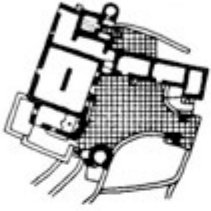

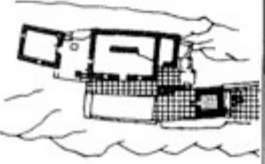

Εξοπλισμός

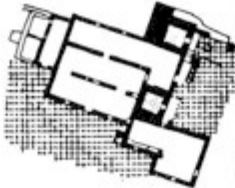

Οι χώροι αυτοί έχουν κατασκευαστεί για την εγκατάσταση τουλάχιστον δύο ποδοτροχών στον κεντρικό φέροντα τοίχο. Συνήθως ο μύλος υαλώματος είναι τοποθετημένος ακριβώς δίπλα ή σε κάποια γωνία, ακόμη και στο βοηθητικό χώρο. Μία μαλακταριά είναι αρκετή. Κτιστές εσοχές, ημικυκλικές και γωνιώδεις εστίες σε κόγχη σε μία άκρη του χώρου και οι απαραίτητοι πάσσαλοι στους τοίχους ολοκληρώνουν τον ενσωματωμένο εξοπλισμό.

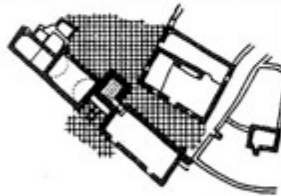

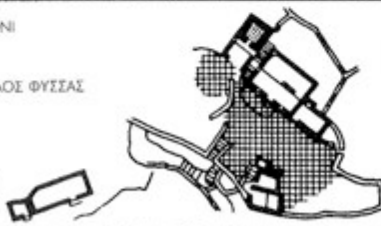

Περίληψη

Αυτός ο κτηριακός τύπος, με το συγκεκριμένο σχήμα και με επαρκή χώρο για τις ανάγκες ενός μεσαιού έως μεγάλου μεγέθους αγγειοπλαστείου, συναντάται συχνότερα απ' όλους τους άλλους. Σπάνια έχει υποστεί ανακατασκευή ή κάποια μετατροπή, κάτι που συνηγορεί για την ποιότητά του. Το ότι δεν μπορεί να έχει κάποια συγγένεια με τον τύπο III Β είναι προφανές. Με βάση την κατασκευή του και το γε-

	ΥΠΑΓΧΟΣ ΧΩΡΟΣ	ΕΓΓΑΣΤΗΡ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΚΑΜΙΝ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ ΓΕΝΟΥ	ΧΩΡΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	
<p>ΓΛΑΥΣ ΓΙΑΟΣ</p> <p>1</p> 									
<p>ΓΛΑΥΣ ΓΙΑΟΣ</p> <p>5</p> <p>ΑΛΕΚΟΣ ΓΡΟΥΝΙΑΣ</p> 							<p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p> 	<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p> 	
<p>ΦΑΡΟΣ</p> <p>1</p> <p>ΔΟΜΗΤΙΟΣ ΓΡΟΚΟΣ</p> 								<p>ΣΤΕΡΝΑ</p> 	
<p>ΓΛΑΥΣ ΓΙΑΟΣ</p> <p>7</p> <p>ΣΥΜΕΩΝ</p> <p>ΑΠΟΣΤΟΛΩΔΗΣ</p> 								<p>ΣΤΑΒΛΟΣ</p> <p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p> <p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p> 	
<p>ΓΛΑΥΣ ΓΙΑΟΣ</p> <p>8</p> 								<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p> 	
<p>ΓΛΑΥΣ ΓΙΑΟΣ</p> <p>11</p> <p>ΑΛΕΚΟΣ ΑΡΓΥΡΗΣ</p> 								<p>ΣΤΑΒΛΟΙ</p> 	

<p>ΒΑΘΥ 2 ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΚΟΡΑΚΗΣ</p> <p>●</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p>
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 15 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΡΥΣΑΙ</p> <p>●</p>			 			<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> <p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p> 	<p>ΣΤΕΡΝΑ</p> <p>ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΙ</p> 	
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 8 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΠΑΛΑΙΟΣ</p> <p>●</p>							<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p> 	
<p>ΒΑΘΥ 3 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΣΤΡΟΚΑΛΟΣ</p> <p>●</p>						<p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p> 	<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ</p> 	<p>ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ</p>
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 11 ΠΑΝΟΡΙΟΣ ΖΕΡΒΟΣ</p> <p>○</p>								<p>ΣΤΕΡΝΑ</p> <p>ΑΠΟΘΗΚΗ</p>

<p>ΒΑΟΥ 5</p> 			 				<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΞΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΘΟΣ 3 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΓΓΑΣΤΑΣ</p> 					 			
<p>ΒΑΟΥ 8</p> 							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΞΕΡΙΚΗΣ</p> 	
<p>ΑΓΡΙΑΜΠΕΛΑ 2 ΑΓΟΥΣΤΑΝΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ</p> 								
<p>ΚΑΜΑΦΕΣ 3</p> 							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΞΕΡΙΚΗΣ</p> 	

ΦΑΡΟΣ 6 				 	 				
ΚΑΜΑΡΕΣ 4 				 				ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ 	ΣΤΕΡΝΕΣ
ΚΑΜΑΡΕΣ 5 				 					ΑΠΟΘΗΚΗ
ΚΑΜΑΡΕΣ 14 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΧΡΥΣΙΑΣ 				 					ΣΤΕΡΝΑ
ΑΡΤΙΜΟΝΙ 1 ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΦΥΣΣΙΑΣ 				 					ΑΠΟΘΗΚΗ
ΦΑΡΟΣ 7 				 					

	ΥΠΟΒΡΙΟΙ ΧΩΡΟΣ	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ ΚΑΜΙΝΙ	ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	ΧΩΡΟΣ ΠΥΛΟΥ	ΧΩΡΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΒΟΗΘΗΤ. ΧΩΡΟΣ	
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 10</p> <p>○</p>							ΣΤΕΡΝΑ;
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 18 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΟΔΟΤΑΣ</p> <p>●</p>							ΑΠΟΧΩΡΗΘΗΡΙΟ ΑΠΟΘΗΚΗ ΧΩΜΑΤΟΣ
<p>ΠΛΑΤΥΣ ΠΥΛΟΣ 13 Λ. ΒΟΥΡΗΣ</p> <p>◐</p>							ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΡΙΚΗΣ ΚΟΥζίΝΑ ΥΠΟΣΤΕΓΟ ΒΑΡΚΑΣ
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΘΟΣ 9</p> <p>○</p>							
<p>ΧΕΡΡΟΝΗΘΟΣ 13 ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΘΥΣΙΑΣ</p> <p>◐</p>							ΣΤΕΡΝΑ

γονός ότι συναντάται σε παραθαλάσσιους οικισμούς, συμπεραίνουμε ότι είναι νεότερης χρονολογίας και ότι έχει κτιστεί μόλις κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου και εικοστού αιώνα. Σε αυτού του τύπου τα εργαστήρια, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, κατασκευάζονται αποκλειστικά τσουκάλια για εξαγωγή.

Ειδικές κατηγορίες

Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται όλα τα κτίσματα τα οποία δεν μπορούν να ενταχθούν στη διαμορφωμένη τυπολογία. Ορισμένα είναι ολοσχερώς ανακατασκευασμένα, άλλα περιβάλλονται από μεταγενέστερα κτίσματα. Η ταξινόμησή τους σύμφωνα με την αρχική τους μορφή δεν θα αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα της χρήσης που είχε ο χώρος ή της εντύπωσης που αυτός προκαλεί.

Μια πρώτη ομάδα χρησιμοποιεί ελεύθερα ιστάμενους εσωτερικούς φέροντες τοίχους κατά ποικίλο τρόπο:

Πρώτη ομάδα
Απεικ. 38

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	10	Απεικ. 177-178	Πίν. 52, 2 (σ. 392)
Καμάρες	18	195	—
Πλατύς Γιαλός	13	100-105	39, 5 (σ. 278)
Χερρόνησος	9	233-234	59, 1 (σ. 458)
Χερρόνησος	13	240-243	59, 1 (σ. 458)

Στο Χερρόνησος 9 μας υποδέχεται ένα χωρίς παράθυρα κτίσμα με δύο πόρτες. Σε ό,τι αφορά στον τρόπο δόμησής του, το κτίσμα αντιστοιχεί στον τύπο I Β. Τα Καμάρες 10, Πλατύς Γιαλός 13 και Χερρόνησος 13 διαθέτουν «προσόψεις» με παράθυρα δεξιά και αριστερά της πόρτας και ο τρόπος κατασκευής τους αντιστοιχεί με εκείνον των γειτονικών τους κτισμάτων.

Το Καμάρες 18 βρίσκεται με τρία ακόμη κτίσματα (Καμάρες 16, 17 και 19) στον ψαράδικο οικισμό των Καμαρών. Με τα γειτονικά του κτίσματα σχηματίζει μια δεύτερη σειρά εγκαταστάσεων επάνω από τα σπίτια των ψαράδων στο Καί και έχει βορινό προσανατολισμό.

Τα υποσπρίγματα με τη μορφή εσωτερικής φέρουσας τοιχοποιίας στα αγγειοπλαστεία εξυπηρετούν πάντα τη στήριξη του ποδοτροχού. Η κατασκευή της οροφής με κοντά δοκάρια απαιτεί ένα υποσπίριγμα. Τα παραπάνω αποτελούν επαρκή λόγο για την κατασκευή σε ένα αγγειοπλαστείο ενός φέροντος τοίχου στο μέσον του χώρου.

Μια δεύτερη ομάδα χρησιμοποιεί μικρές μονάδες, οι οποίες έχουν προσκολληθεί μαζί χωρίς ένα συγκεκριμένο σύστημα, για τη δημιουργία μιας εγκατάστασης.

Δεύτερη ομάδα
Απεικ. 39

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	1	Απεικ. 157-158	Πίν. 48, 1 (σ. 388)
Πλατύς Γιαλός	2	76-77	38, 2 (σ. 277)

<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 1</p> <p>○</p>								
<p>ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ 2</p> <p>○</p>								
<p>ΚΑΜΑΡΕΣ 13</p> <p>◐</p>							<p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p> 	<p>ΣΤΕΡΝΑ</p>
<p>ΑΓ. ΛΟΥΚΑΣ 2</p> <p>○</p>							<p>ΠΑΤΗΤΗ-ΡΗ</p> 	<p>ΜΥΛΟΣ</p>
<p>ΠΛΑΤΥΣ ΓΙΑΛΟΣ 14</p> <p>◐</p>							<p>ΦΟΥΡΝΟΣ ΜΑΓΕΙΡΕΙΑΣ</p> 	
<p>ΦΑΡΟΣ 8</p> <p>◐</p>								<p>ΑΠΟΧΩΡΗΤΗΡΙΟ</p>

Τόπος	Κτίσμα	Σχέδια	Φωτογραφίες
Καμάρες	13	186-187	52, 5 (σ. 392)
Άγ. Λουκάς	2	291-292	69, 3 (σ. 523)
Πλατύς Γιαλός	14	106-107	39, 3 και 5 (σ. 278)
Φάρος	8	64-66	35, 4 (σ. 218)

Το Άγ. Λουκάς 2 έχει μια ιδιαιτερότητα, ένα μύλο υαλώματος. Το αγγειοπλαστείο είναι μικρό. Το Πλατύς Γιαλός 14 είναι κατεστραμμένο. Τα τρία του καμίνια υποδηλώνουν την ποικιλομορφία της παραγωγής του, καθώς και τη μακρόχρονη και με πολλές διακυμάνσεις ιστορία του.

Η εξέλιξη των κτηριακών τύπων

Με βάση τις υποδείξεις του Ε. Χάινριχ¹³² αναφορικά με τη νησιωτική αρχιτεκτονική στο χώρο της Μεσογείου, μπορεί κανείς να διακρίνει διάφορες αντιστοιχίες στη διαμόρφωση των κατοίμων των κτισμάτων της Σίφνου και του ευρύτερου μεσογειακού χώρου, καθώς και της Μικράς Ασίας. Σχετικά με αυτό, η διαπίστωση αλληλεξαρτήσεων και η κατ' ακολουθία εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με την ιστορική κτηριακή εξέλιξη αποτελεί έργο του ιστορικού.

Η εξέλιξη που γίνεται ευδιάκριτη από τη μελέτη των εργαστηρίων της Σίφνου ξεκινά από κτίσματα στερούμενα παραθύρων, τα οποία στην τυπολογία παρουσιάζονται ως τύπος I A, 1 και II B. Ως προς τους εσωτερικούς χώρους δεν διαπιστώνεται έως τώρα να έχει γίνει συγκεκριμένη πρόβλεψη για τη χρήση τους. Για τη δομική μορφή του πρώτου με την τοικοποιία του κατασκευασμένη ως πρόβολη και με τη στέγη να έχει κάλυψη από λιθόπλακες, έχοντας παράλληλα ορθογώνια κάτοψη, διέκρινα αντιστοιχίες με τις λοιπές Κυκλάδες μόνο σε προμικηναϊκά ταφικά κτίσματα στη Σύρο.¹³³ Ο δεύτερος τύπος είναι παρόμοιος κατασκευαστικά –εκτός της διαίρεσης του χώρου σε δύο τμήματα με την παρεμβολή ενός διαχωριστικού τοίχου– και, όπως και ο πρώτος, δεν συναντάται στην τυπολογία του Μέγα (1951),¹³⁴ ούτε και στην εργασία του Παπά (1957).¹³⁵ Ο ακριβώς κάθετα ως προς το άνοιγμα της πόρτας διατεταγμένος διαχωριστικός τοίχος δημιουργεί έναν ιδανικό χώρο για τον ποδοτροχό. Δεν μπορεί, ωστόσο, να διατυπωθεί ανεπιφύλακτα η άποψη ότι το κτίσμα αποτελεί μια ειδική κατασκευή προοριζόμενη για αγγειοπλαστείο, καθώς αυτό, όπως έχει ήδη αναφερθεί, χρησιμοποιείται και ως αγροικία.

Στην Κρήτη παρατηρούνται παρεμφερείς κατόψεις σε περιορισμένη έκταση κατά το δέκατο έκτο

132. E. HEINRICH: βλ. υποσημ. 115, στήλες 90-134.

133. Α.Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ: *Η Αρχαία Ελληνική Αρχιτεκτονική*, μέρος I, Αθήνα, 1955, σ. 289. Η στέγη των αυριανών τάφων, η οποία θα πρέπει, σύμφωνα με τον Τσούντα, να είναι αντίστοιχη με αυτές της Σίφνου, έχει στο τελείωμά της, στην επιφάνεια του εδάφους, λιθόπλακες. Ο Ορλάνδος αναφέρει τέτοιου είδους τάφους ακόμη στις Σάρδεις και στον Ορχομενό της Βοιωτίας (σ. 278).

134. G.A. MEGAS: *The Greek House*, Athens, 1951, niv. I-XII.

135. C. CHR. PAPAS: *L'urbanisme dans les Cyclades*, Paris, 1957.

αιώνα π.Χ. στα Μάλλια και στη Γούρνια.¹³⁶ Κατά πάσα πιθανότητα οι κατοψεις αυτές απαντώνται συχνότερα σε μη αστικούς οικισμούς. Αργότερα εμφανίζονται σε ταλαίωτικά χωριά στη Μαγιόρκα, τα οποία χρονολογούνται από το 500 έως το 300 π.Χ.¹³⁷

Στα υπάρχοντα αγγειοπλαστεία μπορούμε να διακρίνουμε μια περαιτέρω εξέλιξη σε κτίσματα με παράθυρα. Οι τύποι I Β, I Γ, II Β και III Β διαθέτουν ανοίγματα παραθύρων σε ακανόνιστες αποστάσεις ή δεύτερη πόρτα, ενώ όλοι οι υπόλοιποι τύποι παρουσιάζουν μια συμμετρική πρόσοψη με μία ενδιάμεση πόρτα και με παράθυρο δεξιά και αριστερά από αυτήν. Η πρόσοψη αυτή είναι τυπική για το σύνολο της κυκλαδικής αρχιτεκτονικής.

Οι κτηριακοί τύποι IV Α, 1 και 2 συναντώνται συχνά στις κατοψεις παλιών και νέων οικισμών της περιοχής της Μεσογείου και των γειτονικών της περιοχών. Ο τύπος IV Β, αντίθετα, φαίνεται να είναι ένα τυπικό εργαστήριο αγγειοπλαστικής, το οποίο αναπτύχθηκε με γνώμονα τις ανάγκες και τις απαιτήσεις της κεραμικής τέχνης. Αντίστοιχα κτίσματα ή προδρόμους δεν διαπίστωσα. Τα υποστηρίγματα στο μέσον του χώρου είναι ιδανικά διατεταγμένα για την τοποθέτηση των ποδοτροχών. Καλύτερη οργάνωση του χώρου, με εξαιρετικό φωτισμό των θέσεων εργασίας, δεν θα μπορούσε να υπάρξει.

Από την κατανομή των διαφόρων τύπων εργαστηρίων στο νησί προκύπτει ότι οι επιμέρους τύποι εμφανίζονται συχνότερα σε συγκεκριμένους τόπους. Η εξειδίκευση της παραγωγής αναπτύσσεται σε επιλεγμένες τοποθεσίες, με γνώμονα τα ευρύτερα πλεονεκτήματα που εξασφάλιζε καθεμία από αυτές. Αυτό φαίνεται ακόμη πιο καθαρά στην κατανομή των τύπων των καμινιών, δεδομένου ότι τα στρογγυλά και τα τετράγωνα καμίνια αποτελούν ένα στοιχείο που διακρίνει τα αγγειοπλαστεία σταμών από αυτά των τσουκαλιών.

Τυπολογία των καμινιών

Τα σιφναίικα καμίνια αγγειοπλαστικής έχουν δύο βασικές μορφές. Η μία είναι το στρογγυλό καμίνι με ένα θάλαμο (όροφο-πάτωμα), η άλλη το τετράγωνο με δύο θαλάμους, ο ένας επάνω από τον άλλον, το οποίο κατασκευάζεται για να χρησιμοποιείται και ως διπλό καμίνι. Ο χάρτης παρέχει μια εποπτική εικόνα γύρω από τον αριθμό και την κατανομή των τύπων καμινιού.

Τύπος I

Ως τύπος I χαρακτηρίζεται το στρογγυλό καμίνι, το οποίο στη Σίφνο έχει πάντοτε την ίδια μορφή.

Ο χώρος καύσης, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ένας ορθοστάτης για τη στήριξη του διάτρητου κυκλικού πάτου, δεν διαθέτει σχάρα για τη συγκέντρωση της στάχτης, ενώ η τροφοδοσία και ο έλεγχος της φωτιάς γίνεται μέσα από ένα άνοιγμα. Ο εν λόγω χώρος είναι κυκλικός, όπως και

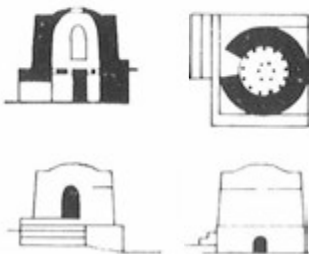
136. F. MATZ: *Kreta und frühes Griechenland*, Baden-Baden, 1963, σ. 99, απεικ. 22 (Μάλλια), σ. 105, απεικ. 24 (Γούρνια).

137. G. LILLIU: *Die Balearen στο Frühe Randkulturen des Mittelmeergebietes*, Baden-Baden, 1968, σ. 129, απεικ. 8. Τα κτίσματα τοποθετούνται χρονολογικά στην εποχή Talayotikum III.

Απεικ. 18

Απεικ. 19

Πιν. 20, 1-4

1 Στρογγυλό καμίνι (Αγ. Λουκάς)

2 Στρογγυλό καμίνι (Χερρόνησος 9)

3 Στρογγυλό καμίνι (Αγ. Αικατερίνη 6)

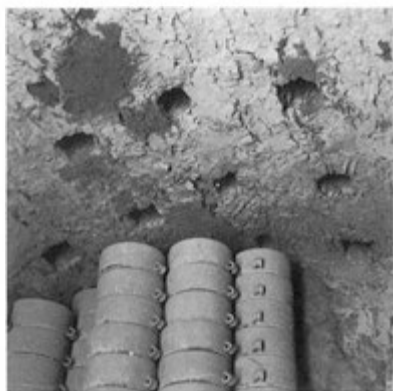
4 Στρογγυλό καμίνι (Αγ. Άννα 5)

5 Καμίνι υαλωμένων σκευών (Χερρόνησος 3)

6 Διπλό καμίνι (Πλατύς Γιαλός 4)

7 Θάλαμος ψισίματος υαλωμένων σκευών (Καμάρες 8)

8 Ανοίγματα απαγωγής καπνού (Καμάρες 8)

9 Ανοίγμα ανασκαλέματος φωτιάς, αυλάκι στάχτης και φούρνος ψωμιού (Φάρος 7)

Κατασκευή

ο αποπάνω αντίστοιχος του ψοσίματος. Ο ορθοστάτης δεν βρίσκεται συνήθως τοποθετημένος ακριβώς στο κέντρο, αλλά μακριά από την οπή προς το πίσω μέρος, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η καλύτερη δυνατή κατανομή της φλόγας. Ο επάνω θάλαμος ψοσίματος έχει κατά κανόνα διάμετρο 2,00 μ. και ύψος 2,20 μ. Ο κυλινδρικός χώρος στενεύει προς τα επάνω λόγω θολωτής προβολής του τοιχώματος, στο κέντρο, ωστόσο, παραμένει ένα άνοιγμα για να φεύγει ο καπνός.

Λεπτομερειακά στοιχεία

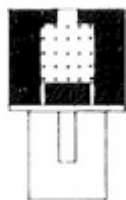
Επάνω σε μια βάση από σχιστόλιθο, η οποία εξωτερικά είναι συνήθως τετράγωνη, κατασκευάζεται από πλάκες σχιστόλιθου ο στρογγυλός θάλαμος καύσης με τη θολωτή του απόληξη. Το πάχος του τοιχώματος είναι στο κάτω μέρος 70 εκ. περίπου. Η εξωτερική μορφή του θαλάμου καύσης δεν είναι πάντοτε κυλινδρική, όπως ο εσωτερικός χώρος, αλλά συνεχίζει επάνω από ένα σκαλοπάτι την τετραγωνική μορφή της βάσης.

Περίληψη

Το άνοιγμα για το συνδούλισμα της φωτιάς του καμινιού έχει κατά κανόνα μέγεθος 65 x 65 εκ. και απολήγει, στο επάνω μέρος, σε ένα κτιστό τόξο. Το άνοιγμα για την τοποθέτηση των σκευών στο θάλαμο ψοσίματος είναι στον επάνω μισό χώρο συνήθως κατά 25 έως 30 εκ. πλατύτερο από τον κάτω, του οποίου το πλάτος είναι 70 έως 75 εκ. Το ύψος του ανοίγματος έως το οριζόντιο τόξο είναι περίπου 1,40 μ. Το άνοιγμα για την απαγωγή του καπνού στη στέγη του καμινιού έχει διάμετρο περίπου 30 εκ. Σε μερικά καμινία βρίσκει κανείς στην οροφή τους περισσότερα ανοίγματα. Οι οπές του κυκλικού πάτου είναι διατεταγμένες ομοιόμορφα σε δύο κύκλους και έχουν διάμετρο από 8 έως 10 εκ.

Η μορφή του καμινιού τύπου I έχει τις ρίζες της στην αρχαία παράδοση. Η διάταξη του χώρου καύσης, του διάτρητου κυκλικού πάτου και του χώρου ψοσίματος με το άνοιγμα απαγωγής του καπνού, καθώς επίσης και οι διαστάσεις αντιστοιχούν σε παλιά πρότυπα, όπως αυτά χρησιμοποιούνταν στην Ελλάδα και την Ιταλία.¹³⁸ Αυτός ο τύπος συναντάται και στη Σίφνο, στους παλαιότερους τύπους εργαστηρίων. Ιδιαίτερα διαδεδομένος είναι στο κέντρο του νησιού και θα πρέπει να θεωρήσουμε δεδομένη τη διατήρηση μιας συνέχειας από την αρχαιότητα έως σήμερα. Σήμερα, τέτοιου είδους καμινί χρησιμοποιείται ακόμη μόνο στο κτίσμα 12, στη Χερρόνησο.

Πίν. 20, 5-9

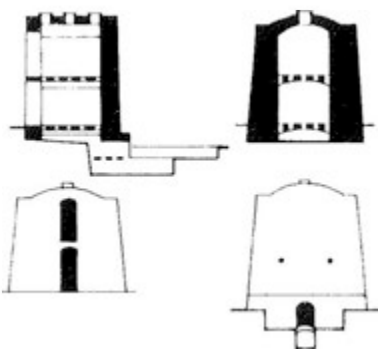
Ο χώρος

Τύπος II

Το απλό τετράγωνο καμινί χαρακτηρίζεται ως τύπος II. Αυτό αποτελεί το μόνο διώροφο κτίσμα στους οικισμούς αγγειοπλαστών και έτσι χαρακτηρίζει με την παρουσία του την εικόνα του οικισμού. Η μορφή του στη Σίφνο είναι αμετάβλητη, χωρίς καμία εξαίρεση. Από κατασκευαστικής πλευράς υπάρχουν μικρές μόνο διαφορές.

Ο τύπος αυτός καμινιού διαθέτει τρεις διαδοχικούς χώρους, τον έναν επάνω από τον άλλο, όλους καλυμμένους με λαμαρίνα. Ο χώρος καύσης, που συνήθως βρίσκεται ο μισός κάτω από την επιφάνεια του εδάφους, διαθέτει, σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα και δύο μικρούς θόλους. Πίσω α-

¹³⁸ Βλ. Realencyklopädie der Klassischen Altertumswissenschaft: «fornax». R. HAMPE, A. WINTER: βλ. υποσημ. 123, σ. 217-235: «Deutung der Darstellung auf einem antiken Tontöfelchen» (Πίναξ F 893, Βερολίνο).

πό το άνοιγμα για το συνδαύλιμα της φωτιάς, ο χώρος έχει ύψος περίπου 50 εκ. και στη συνέχεια έχει μια λοξή κλίση προς τα πίσω, έως τη βάση του διάτρητου πάτου. Το συνδαύλιμα γίνεται επάνω σε μια κτιστή σκάρα, κάτω από την οποία περνά ένα αυλάκι για τη συγκέντρωση της στάχτης, που συσχετίζεται έως και 2,00 μ. έξω από το χώρο του καμινιού και το οποίο καλύπτεται κατά τη διάρκεια της προθέρμανσης του καμινιού. Οι δύο θάλαμοι ψοσίματος έχουν επιφάνεια περίπου 2,0 x 2,20 μ., ενώ το ύψος τους φτάνει τα 1,50 έως 1,90 μ.

Κατασκευασμένα από ασβεστόλιθο ή σχιστόλιθο, τα καμινία αυτά έχουν τοίχωμα πάχους έως και 1,0 μ. Συχνά συναντά κανείς μεταγενέστερες ενισχύσεις των τοιχωμάτων. Οι τοίχοι είναι ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής, ενώ και οι διάτρητοι πάτοι διατηρούνται τουλάχιστον για μία εργασιακή σεζόν. Εσωτερικά, το τοίχωμα του θαλάμου επικρίεται με μεγάλη φροντίδα με πηλό, ενώ το εξωτερικό δεν σοβατίζεται και σπάνια είναι ασπρισμένο. Ζωγραφιστοί ή ανάγλυφοι σταυροί σε ένα μετωπικό τοίχωμα του καμινιού βρίσκουν το αντίστοιχό τους στα αρχαία αποτρεπτικά προσωπεία για το ξόρκισμα του κακού, που τοποθετούνταν σε παρόμοιες θέσεις.¹³⁹

Λεπτομερειακά στοιχεία

Ο διάτρητος κυκλικός πάτος, καθώς και η οροφή συμπληρώνονται με θόλους, οι οποίοι σήμερα κτίζονται με πυρίμαχες πέτρες. Οι οπές είναι διατεταγμένες σε ίσες αποστάσεις, σε σειρές των 6 x 5, 6 x 6 και 6 x 7, ενώ έχουν άνοιγμα περίπου 10 x 10 εκ. Η επιφάνεια του διάτρητου πάτου είναι πάντοτε οριζόντια και προσεκτικά περασμένη με πηλό. Στην οροφή βρίσκονται πάντοτε τρεις τετράγωνες οπές διαστάσεων 30 x 30 εκ. για την έξοδο του καπνού. Οι οπές αυτές σχηματίζονται επίσης και με την τοποθέτηση ή τον εντοικισμό σπασμένων αγγείων, ενώ όταν το καμινί δεν λειτουργεί, σκεπάζονται με επίπεδες πέτρες.

Η τροφοδοσία του καμινιού με ξύλα γίνεται συνήθως από υπαίθριο χώρο και πάντοτε από τη στενή πλευρά του καμινιού. Το άνοιγμα τροφοδοσίας της φωτιάς (υπόνομος) έχει διαστάσεις περίπου 60 x 60 εκ. και στέφεται από ένα τόξο. Στα κτίσματα Φάρος 2, 4 και 6, καθώς και στο Βαθύ 11 υπάρχουν στέγαστρα στο χώρο τροφοδοσίας της φωτιάς.

Η τροφοδοσία του θαλάμου ψοσίματος γίνεται επίσης από τις στενές πλευρές του καμινιού (εξαίρεση αποτελούν τα Φάρος 4 –επάνω όροφος– Πλατύς Γιαλός 3 και Βαθύ 11), τόσο επάνω από το άνοιγμα του χώρου της φωτιάς, από ένα βάθρο, όσο και από την αντίθετη πλευρά. Το άνοιγμα της πόρτας έχει εξωτερικά πλάτος 65 εκ. περίπου, εσωτερικά 55 εκ. και ύψος περίπου 1,80 μ., ενώ επάνω καταλήγει σε οριζόντιο τόξο ή ηρέκι από άχρηστες σιδηροτροχιές βαγονέτων, παρμένες από τα ορυχεία. Η τροφοδοσία των δύο ορόφων με σκεύη γίνεται συχνά από διαφορετική πλευρά, ανάλογα με τη θέση των άλλων χώρων. Κατά κανόνα, ωστόσο, τα δύο ανοίγματα βρίσκονται το ένα επάνω από το άλλο, με τον επάνω όροφο να τροφοδοτείται μέσω της στέγης του προθάλαμου του καμινιού, ενώ στη στέγη, μπροστά από την πόρτα, υπάρχει ένα άνοιγμα, το οποίο επιτρέπει να μετακινούνται σκεύη από τον προθάλαμο προς τα επάνω ή από τη στέγη προς τα κάτω.

¹³⁹ R. HAMPE, A. WINTER: βλ. υποσημ. 123, σ. 198/199. Ο Hampe αναφέρει περί ξορκίσματος του κακού σε καμινία αγγειοπλασטיών σε Ιταλία και Ελλάδα. Εν μέρει χρησιμοποιούνται μάσκες, όπως και στην αρχαιότητα στην Ελλάδα, και ειδικά στη Σίφνο, χρησιμοποιούνται σταυροί.

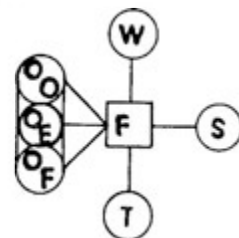
Περίληψη

Η μορφή του καμινιού του τύπου I χρησιμοποιείται στον ελλαδικό χώρο αποκλειστικά στη Σίφνο –μοναδική εξαίρεση αποτελεί ένα καμίνι στην Κέρκυρα¹⁴⁰ και εξασφαλίζει το αποτελεσματικότερο ψήσιμο των τσουκαλιών (ταυτόχρονα δύο διαφορετικά ψσίματα). Ο τύπος αυτός καμινιού είναι συνυφασμένος αποκλειστικά με αγγειοπλαστεία του δέκατου ένατου αιώνα και θα πρέπει να υιοθετήθηκε στη Σίφνο αμέσως μετά την εξέλιξή του.¹⁴¹ Η προέλευσή του, ωστόσο, παραμένει αδιευκρίνιστη. Η σχέση του με καμίνια για υαλωμένα σκεύη από την Ανατολή και την Ιταλία είναι πιθανή.¹⁴²

Η εξέλιξη των οικοδομικών εγκαταστάσεων

Μετά την παρουσίαση της προοδευτικής δομικής εξέλιξης των εργαστηρίων και των καμινιών, μπορούμε τώρα πλέον να συνθέσουμε τη συνολική εικόνα ενός αγγειοπλαστείου. Η διάταξη των επιμέρους στεγασμένων και υπαίθριων χώρων της κτηριακής εγκατάστασης καθορίζεται από τη λειτουργική σχέση που έχει ο καθένας από αυτούς με τον πυρήνα της, δηλαδή το εργαστήριο, με την αυλή του. Η οργάνωση των χώρων, κατά συνέπεια, μπορεί να ταξινομηθεί με βάση τη λειτουργία τους. Για τη λειτουργική σύνδεση των επιμέρους χώρων προκύπτει, παράλληλη την πολυμορφία στη διάταξή τους, ένα απλό διάγραμμα, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί η βασική διάταξη για όλες τις αγγειοπλαστικές μονάδες:

F	= Υπαίθριος χώρος	N	= Βοηθητικός χώρος
W	= Εργαστήριο	V	= Προθάλαμος
S	= Χώρος διαμονής-ύπνου	L	= Αποθηκευτικός χώρος
T	= Χώρος αργίλου	B _O	= Φούρνος μαγειρικής
O _O	= Καμίνι – επάνω όροφος	B _S	= Υπόστεγο βάρκας
O _E	= Καμίνι – κάτω όροφος	Z	= Στέρνα
O _F	= Καμίνι – χώρος φωτιάς		

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ο υπαίθριος χώρος F σχηματίζει μια κεντρική κοινόχρηστη ζώνη, από την οποία εξασφαλίζεται πρόσβαση προς τους επιμέρους χώρους, καθώς και ότι οι χώροι αυτοί δεν συνδέονται μεταξύ τους.

Αυτό το απλό σχήμα το συναντούμε σε βασικές εγκαταστάσεις αγγειοπλαστείων που αποτελούνται από υπαίθριο χώρο, εργαστήριο, καμίνι και χώρο εναπόθεσης αργίλου. Τα αγγειοπλαστεία αυτά διαθέτουν συνήθως μονόχρωμα στρογγυλά καμίνια –το εργαστήριο 3 στον Φάρο έχει το μοναδικό ορθογώνιο καμίνι στο νησί με έναν όροφο– ενώ ο χώρος αποθήκευσης της αργίλου βρίσκεται

Βασική εγκατάσταση

140. R. HAMPE, A. WINTER: βλ. υποσημ. 123, σ. 127. Το αγγειοπλαστείο εκμεταλλευόταν ένας πρόσφυγας από τη Μικρά Ασία.

141. Σύμφωνα με την άποψη του καθηγητή Γ. Σπιριδάκι (κατά την ενημέρωση που είχε κάνει στο συγγραφέα στις 4.4.1971), το ειδικευμένο στην παραγωγή μαγειρικών σκευών (τσουκαλιών) αγγειοπλαστείο αναπτύχθηκε στη Σίφνο κατά τη διάρκεια του δέκατου όγδοου αιώνα, χρονολογία που θα πρέπει να κριθεί ως δεδομένη. Η ανάπτυξη κατά το δέκατο ένατο αιώνα είναι τεκμηριωμένη.

142. Προφορική υπόδειξη του καθηγητή Δρα Ρόλαντ Χάμπε.

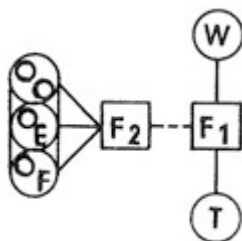
δίπλα στο εργαστήριο. Λόγω της κατάστασης των κτισμάτων, δεν ήταν δυνατόν να εντοπίσουμε χώρους ύπνου. Πατάρια ύπνου δεν βρέθηκαν.

Ο υπαίθριος χώρος έχει τη μορφή αναβαθμού μπροστά από το εργαστήριο και τους υπόλοιπους χώρους. Οι τύποι των εργαστηρίων, οι εγκαταστάσεις και η ίδια τους η θέση στο νησί μάς επιτρέπουν να εκτιμήσουμε ότι αυτού του τύπου οι εγκαταστάσεις αγγειοπλαστικής χρονολογικά ανήκουν στις παλαιότερες. Η δομική ύλη που χρησιμοποιήθηκε είναι ηλικίας διακοσίων έως διακοσίων πενήντα χρόνων, ενώ οι κτηριακοί τύποι είναι σημαντικά παλαιότεροι. Δεδομένου ότι σε αυτά τα εργαστήρια κατασκευάζονταν μάλλον αποκλειστικά στάμνες και άλλα ανεφυάλωτα αγγεία, δεν ανέκυψε ποτέ λόγος για οποιαδήποτε επέμβαση μετατροπής. Οι ιδιοκτήτες δεν βρέθηκαν στην ανάγκη αύξησης της παραγωγής τους ή ακόμη δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσουν αυξημένες ανάγκες παραγωγής.

Παραδείγματα τέτοιων εγκαταστάσεων αγγειοπλαστικών αποτελούν:

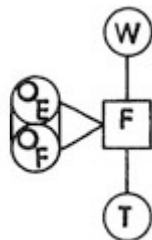
Απεικ. 161-162
Πίν. 48, 4

Καμάρες 3

Απεικ. 233-234
Πίν. 59, 1 (σ. 458)

Χερρόνησος 9

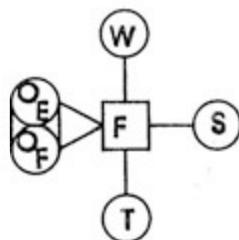
Πρώτη επέκταση

Με την πρώτη επέκταση της εγκατάστασης του αγγειοπλαστικού προστίθεται ένας χώρος ο οποίος χρησιμοποιείται για ύπνο και διαμονή, καθώς επίσης και για αποθήκευση. Η μορφή του δεν είναι ακόμη τόσο ξεκάθαρη, ώστε να μπορεί να εξηγηθεί αποκλειστικά τον άλφα ή το βήτα σκοπό, ωστόσο, ο χώρος αυτός διαθέτει πάντοτε κτιστή εστία σε εσοχή. Τέτοιου είδους αγγειοπλαστικά έχουν στρογγυλά ή τετράγωνα καμίνια. Είναι μικρές παραγωγικές μονάδες, στις οποίες έχει προκύψει η ανάγκη της αποθήκευσης αγγείων, καθώς επίσης και της εξασφάλισης ενός απομονωμένου χώρου ανάπαυσης και ύπνου.

Τέτοια αγγειοπλαστικά είναι μεταξύ άλλων:

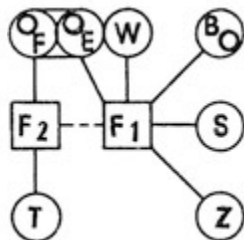
Απεικ. 281-282
Πίν. 67, 2 (σ. 509)

Αγ. Άννα 2

Απεικ. 238-239
Πίν. 59, 1 (σ. 458)
Πίν. 60, 8-9 (σ. 459)

Χερρόνησος 12

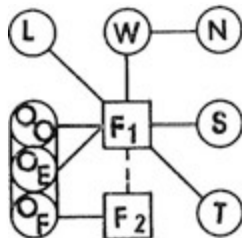
Δεύτερη επέκταση

Η δεύτερη επέκταση του κτίσματος επιτυγχάνεται με τον πλήρη διαχωρισμό του χώρου διαμόρφης και του χώρου αποθήκευσης. Με αυτή την επέμβαση είναι συχνά συνυφασμένη μια νέα διάρθρωση του εξωτερικού χώρου σε συνάρτηση με όλες τις άλλες εγκαταστάσεις, όπως η στέρνα, ο φούρνος μαγειρικής και η δεξαμενή λάσπης αργίλου, πράγμα που συνεπάγεται τη δημιουργία γωνιακών κτισμάτων. Οι επιμέρους λειτουργίες του κτίσματος προσδιορίζονται με σαφήνεια και οι χώροι δεν είναι εναλλάξιμοι. Η εξέλιξη αυτή αφορά μόνο σε αγγειοπλαστεία μαγειρικών σκευών (τσιουκαλιών). Η αύξηση της παραγωγής απαιτεί περισσότερους εργατές, περισσότερους χώρους, καλύτερη τροφοδοσία και ένα καλύτερο γενικά περιβάλλον εργασίας.

Παραδείγματα, μεταξύ άλλων, αποτελούν:

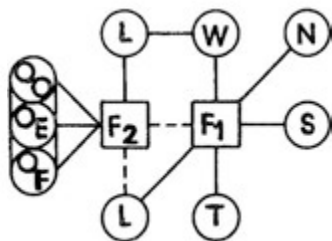
Απεικ. 57-59
Πίν. 33, 3-5 (σ. 216)

Φάρος 5

Απεικ. 139-141
Πιν. 43, 1 (σ. 335)
Πιν. 45, 1 (σ. 337)

Βαθύ 8

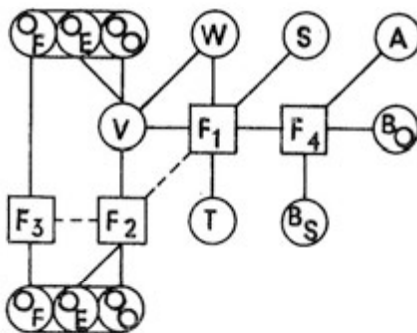
Τρίτη επέκταση

Μια τρίτη και τελευταία επέκταση γίνεται στο κτίσμα με το διπλασιασμό των προαναφερόμενων χώρων. Συναντούμε μεγαλύτερο αριθμό υπαίθριων χώρων, εργαστηρίων, καμινιών, χώρων εναπόθεσης αργίλου, κοιτώνων και χώρων διαμονής, αποθηκών και βοηθητικών χώρων. Δημιουργούνται με μεγάλη ποικιλομορφία κτηριακά συμπλέγματα που έχουν άνετη διάταξη, και δεν είναι δυνατόν να ταξινομηθούν μορφολογικά, καθώς τα πρόσθετα στοιχεία προσαρμόστηκαν στις εκάστοτε κρατούσες συνθήκες ή ανακύπτουσες ανάγκες. Μια τέτοιου είδους εξέλιξη χαρακτηρίζει μόνο τα αγγειοπλαστεία μαγειρικών σκευών.

Παραδείγματα, μεταξύ άλλων, αποτελούν:

Απεικ. 88-90
Πιν. 38, 7 (σ. 277)

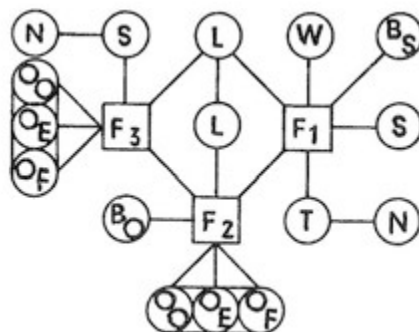
Πλατύς Γιαλός 7

Απεικ. 133-136

Πίν. 44, 6-7 (σ. 336)

Βαθύ 6

Περίληψη

Κατά την εξέταση της υφιστάμενης αλληλεξάρτησης μεταξύ αγγειοπλαστικής τέχνης, παραγωγής, τύπου εργαστηρίου και κτηριακής εγκατάστασης, καθίσταται σαφές ότι η ανάπτυξη του αγγειοπλαστικού τσοουκαλιών στη Σίφνο συνιστά ένα σημείο καμπής σε ό,τι αφορά στις παραγωγικές διαδικασίες και στην οικοδομική ανάπλαση των αγγειοπλαστειών. Η εξέλιξη αυτή επέφερε μια μεταβολή στις μεθόδους παραγωγής, που κατά κύριο λόγο εντοπίζεται στην εφαρμογή ορθολογικότερων τρόπων εργασίας, και κατ' επέκταση στις αντίστοιχες αναπτύξεις των χώρων, ενώ χρονολογικά όλα αυτά θα πρέπει να συνέβησαν στα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Τα αγγειοπλαστικά μαγειρικών σκευών στη Σίφνο είναι μεν κατά το μεγαλύτερο μέρος τους παλαιότερα,¹⁴³ λειτουργούσαν, ωστόσο, ως πλανόδια εργαστήρια.

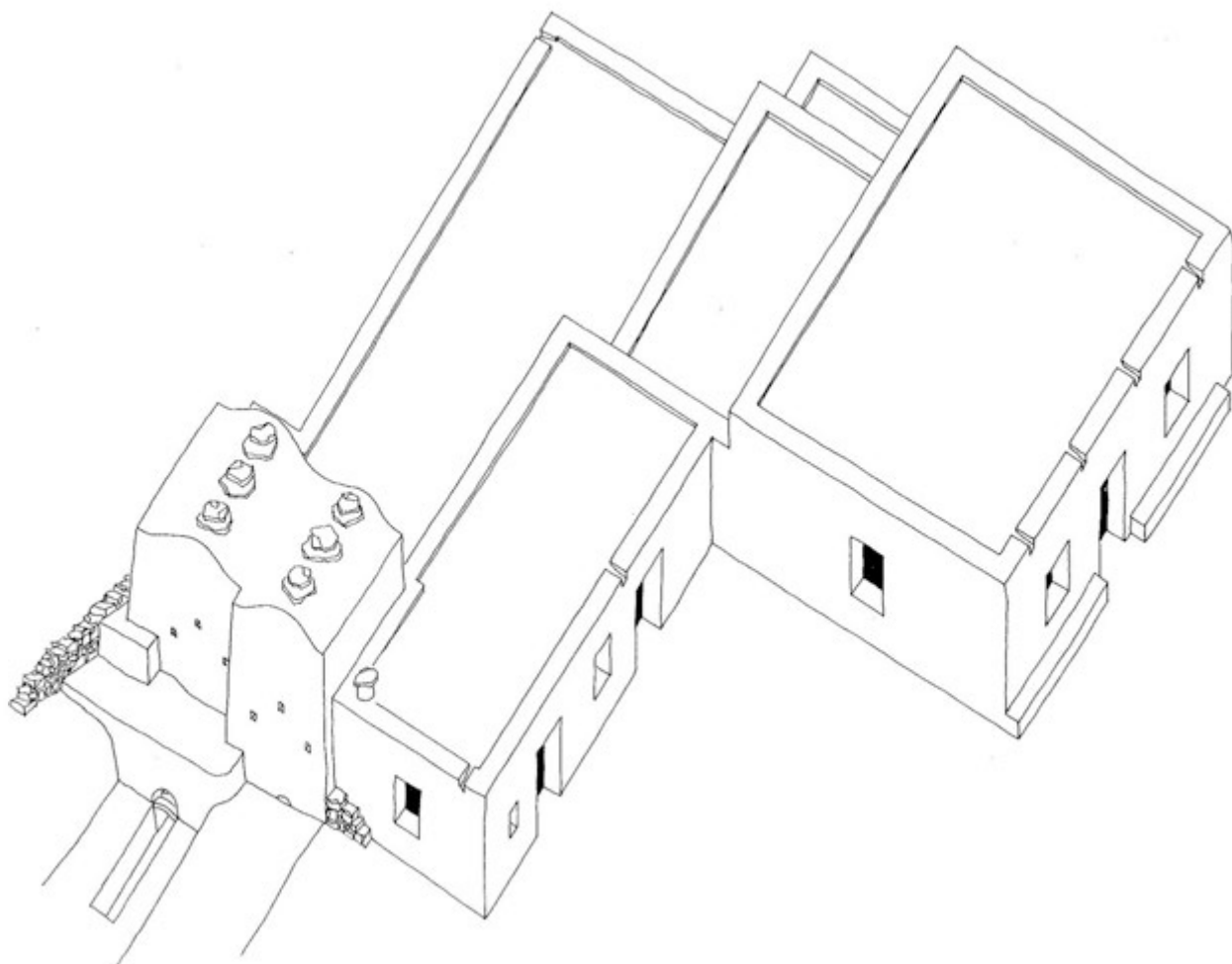
Οι λειτουργικές αλληλεξαρτήσεις μεταξύ των χώρων απαιτούν πάντοτε την ύπαρξη ενός διαρθρωμένου υπαίθριου χώρου, από τον οποίο, με μικρές μόνο εξαιρέσεις, είναι προσπελάσιμοι όλοι οι λοιποί. Σε μεγαλύτερες εγκαταστάσεις, οι χώροι είναι συνδεδεμένοι μεταξύ τους.

Για τον τρόπο κατασκευής είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι τα υλικά και οι κατασκευαστικές μέθοδοι διαφοροποιήθηκαν σε περιορισμένο βαθμό κατά τη διάρκεια της ανάπλασης των κτηριακών εγκαταστάσεων.

Για τη μορφή τους ισχύει η αρχή του συγκολλητικού τρόπου δόμησης, στον οποίο εδώ τίθενται κάποιοι περιορισμοί, εξαρτώμενοι από τις λειτουργίες του κτίσματος, που προβάλλονται ξεκάθαρα στους επιμέρους χώρους. Στην προκειμένη περίπτωση, δηλαδή, δεν πρόκειται περί απόλυτα ελεύθερης συγκολλητικής δόμησης της καθαρά «υποτυπώδους» μορφής,¹⁴⁴ όπως, για παράδειγμα, αυτή παρουσιάζεται στο αγρόκτημα Λαγκάδα. Το εργαστήριο ως ο κυρίαρχος χώρος και ο υπαίθριος ως χώρος εργασίας και

143. P. de TOURNEFORT: *Relation d'un voyage du Levant*, Amsterdam, 1718, γερμανική έκδοση: Nürnberg, 1776. Στη σ. 267 γίνεται αναφορά σε υαλωμένα μαγειρικά σκεύη, ενώ είναι πολύ πιθανό η τεχνική αυτή να είναι ακόμη παλαιότερη.

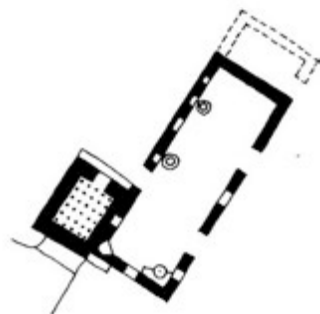
144. Βλ. υποσημ. 145, «ελεύθερη μορφή».

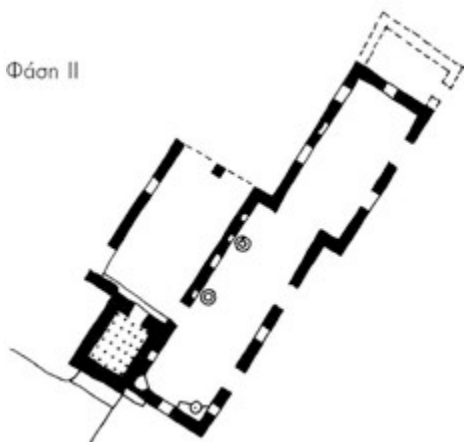
Ισομετρία Πλάτυς Γιολός 4

Απεικόνιση 40

Φάση I

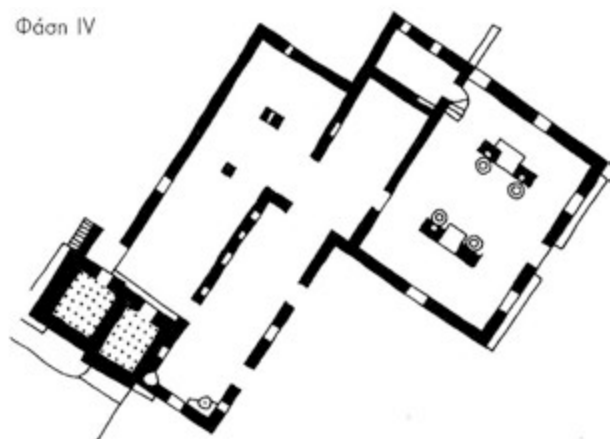
Φάση II

Φάση III

Φάση IV

Ανασύνθεση της ανάπτυξης του κτίσματος 4 στον Πλατύ Γιαλό (σεικ. 79-81, πίν. 38, 4)

Απεικόνιση 41

Βασικό σημείο προσέλασης οδηγούν στη διαμόρφωση ενός λειτουργικού κέντρου, το οποίο επιβάλλει μια ιδιαίτερη ανάπτυξη του χώρου του και καθορίζει τη θέση που θα καταλάβουν οι λοιποί. Για την προκείμενη περίπτωση ταιριάζει ο όρος του «κεντραρισμένου» συγκολλητικού δομικού στοιχείου,¹⁴⁵ τον οποίο προσωπικά διατυπώνω δίνοντάς του μια ευρύτερη έννοια από εκείνην του Σμιτ (1963), αντιλαμβανόμενος το «κέντρο» όχι μόνο ως «κατανεμπί», απ' όπου όλοι οι χώροι είναι προσπελάσιμοι, αλλά ως δεσπόζουσα του χώρου με βαρύνοντα λόγο στην επιλογή των μεθόδων και στις διαδικασίες εργασιών.

Τα κτίσματα παραμένουν πάντοτε μονώροφα –με εξαίρεση τα καμίνια– και έχουν επίπεδη επιστέγαση και επικάλυψη από άργιλο. Η δομική εγκατάσταση επεκτείνεται με την προσθήκη κυβόσχημων κτισμάτων, ανάλογα με τις προκύπτουσες ανάγκες, και τέλος παραμένει, με το ακανόνιστο περιγράμματά της, μία συγκροτημένη αυτόνομη μονάδα. Η προσθήκη νέων δομικών μονάδων (κυβόσχημων χώρων) δεν οδηγεί σε μια συνθετική ανάπτυξη πολλών κτισμάτων, σε αντίθεση με τον προσθετικό (συγκολλητικό) τρόπο δόμησης των οικισμών στα χωριά. Το κάθε κτίσμα ανήκει σε έναν ιδιοκτήτη, ενώ οι λειτουργίες του κάθε χώρου είναι ευδιάκριτες από την εξωτερική όψη του.

Η αρχή του τρόπου προσθετικής δόμησης, όπως αυτή εκφράζεται στους οικισμούς αγγειοπλαστών, γίνεται καλά κατανοητή στο ακόλουθο παράδειγμα:

Το Πλατύς Γιαλός 4 συγκροτείται από ένα κτίσμα, η οικοδόμηση του οποίου δεν ολοκληρώθηκε σε μία και μόνο κατασκευαστική φάση. Οι χώροι του προέκυψαν μέσα από εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους κατασκευαστικές αντιλήψεις, ενώ η τοικοποιία, σε πολλά σημεία, παρουσιάζει ίχνη των ανακατασκευαστικών εργασιών. Σε απλουστευμένη μορφή, η διαδικασία επέκτασης αυτού του κτίσματος μπορεί να εντοπιστεί σε τέσσερις φάσεις.

Φάση I: Η αρχική διάταξη περιλάμβανε ένα εργαστήριο 1 και ένα καμίνι 2. Ο χώρος εναπόθεσης της αργίλου, στην περίπτωση που υπήρχε, βρισκόταν στο βόρειο τμήμα. Στην πρώτη φάση κατασκευαζόταν ένα απλό σπίτι, το ίδιο με αυτό που χρησιμοποιούνταν και ως κατοικία, στο οποίο είχε προστεθεί ένα καμίνι.

Φάση II: Ως πρόσθετα κτίσματα ακολουθούσαν ένας προθάλαμος καμινιού 3 και ένας χώρος διαμονής και ύπνου 4. Και οι δύο αυτοί χώροι μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν και ως αποθηκευτικοί. Ο χώρος στη σημερινή θέση εναπόθεσης της αργίλου 4 υπάρχει πιθανότητα να εξυπηρετούσε και τότε τον ίδιο σκοπό.

Φάση III: Στη συνέχεια ακολούθησε ένα πρόσθετο κτίσμα στο βόρειο τμήμα 5 –το οποίο αποτελούσε ένα βοηθητικό εργαστήριο, με τουλάχιστον έναν ποδοτροχό– το δεύτερο

145. J. SCHMIDT: *Die agglutinierende Bauweise im Zweistromland und in Syrien*, διατριβή στο Πολυτεχνείο Βερολίνου, 1963, σ. 7-16. Ο Schmidt διαχωρίζει σε τρεις τις μορφές του συγκολλητικού (προσθετικού) δομικού στοιχείου: 1. «Ελεύθερη μορφή»: «Κάθε δομική μονάδα κατέχει τη δυνατότητα της απεριόριστης ανάπτυξης με επιμέρους κελιά, χωρίς να διέπεται από ένα κανονιστικό δόγμα». Ακανόνιστα περιγράμματα. 2. «Συμμετρική (ισόδομη) μορφή» (κατά E. Heinrich): Χαρακτηρίζεται από την τάση της διαμόρφωσης χώρων συμμετρικού σχήματος και περιγράμματος. 3. «Κεντραρισμένη μορφή»: «Μία δεσπόζουσα με τη μορφή ενός στο κέντρο του συμπλέγματος ευρισκόμενου χώρου αναλαμβάνει την οργανωτική διαμόρφωση του συγκεκριμένου κτίσματος, έχοντας το χαρακτήρα ενός "κατανεμπί"».

καμίνι ό και ο σημερινός χώρος εναπόθεσης αργίλου 7. Το αγγειοπλαστείο αποτελεί πλέον μια αξιόλογη παραγωγική μονάδα. Εδώ, τα μεγέθη που είχαν ληφθεί υπόψη κατά το σχεδιασμό μεγαλώνουν. Ο αριθμός των απασχολούμενων εργατών αυξάνει επίσης, το ίδιο και η παραγωγή.

Φάση IV: Κατά την τελευταία φάση τοποθετείται το μεγάλο εργαστήριο 8 μπροστά από το υπάρχον κτίσμα. Από την άποψη του χώρου, το εργαστήριο αυτό είναι ένα από τα πλέον ευρύχωρα του νησιού, και ταυτόχρονα ιδανικό για την εξυπηρέτηση των λειτουργιών του.

Οι οικισμοί των αγγειοπλαστών

Σε αντίθεση με άλλους οικισμούς του νησιού, αυτοί των αγγειοπλαστών συνιστούν καθαρά εργατικούς οικισμούς, οι οποίοι βρίσκονται πάντοτε στις παρυφές των οικισμών των χωριών ή εντελώς έξω από αυτούς. Η λειτουργικότητα του χώρου καθορίζεται από τις εργασιακές απαιτήσεις, ενώ εκείνη της διαμονής είναι είτε υποβαθμισμένη, είτε απουσιάζει πλήρως. Η μορφολογία τους καθορίζεται από την τοπογραφική θέση, τις κτηριακές εγκαταστάσεις και από τις παραγωγικές διαδικασίες.

Μορφολογία των οικισμών των αγγειοπλαστών

Η πρώτη υπό εξέταση σειρά κτισμάτων δεν σχηματίζει ουσιαστικά οικισμούς. Μεμονωμένα ή σε μικρές ομάδες έως και τεσσάρων εργαστηρίων, τα κτίσματα αυτά, με εξαίρεση εκείνα του Αγ. Λουκά 1-3, βρίσκονται σε θέσεις απομακρυσμένες από τα χωριά.

Στο Αποκοφτό και στη Φυκιάδα υπάρχει από ένα εργαστήριο σε μια μικρή αμμώδη παραλία. Τα κτίσματα αυτά υπήρξαν επιχειρήσεις μεσαίου μεγέθους, το καθένα εξοπλισμένο με δύο ποδοτροχούς, ένα μύλο υαλώματος και ένα διάροφο καμίνι για τσουκάλια.

Από δύο εργαστήρια υπάρχουν στο Αρτιμόνι, στα Βρουλίδια, στα Αγριάμπελα και στη Σεράλια (Κάστρο). Στα Βρουλίδια υπάρχουν δύο εκτεταμένες εγκαταστάσεις στην παραλία του όρμου, ενώ στις άλλες θέσεις η οικοδόμηση έχει γίνει σε βραχώδη πλαγιά. Οι υπαίθριοι χώροι εδώ είναι αναγκαστικά μικρότερης επιφάνειας, ενώ εν μέρει στηρίζονται από αντερείσματα. Στη Σεράλια η καταστροφή είναι τόσο προχωρημένη, ώστε δεν μπορεί να γίνει καμία εκτίμηση.

Ανοικτό παραμένει το ερώτημα γιατί αυτά τα κτίσματα κατασκευάστηκαν μακριά από τα πλεονεκτικά επίνεια του νησιού. Οι επιχειρήσεις θα μπορούσαν να δουλέψουν αποδοτικά και με οικονομικό όφελος μόνο εάν η ζήτηση ήταν πολύ μεγάλη ή κατασκεύαζαν ειδικές μορφές αγγείων και σκευών. Έτσι, τα Βρουλίδια ήταν το μόνο μέρος του νησιού, όπου έως το 1969 πλάθονταν σε τακτική βάση πιθάρια. Στο Αρτιμόνι βρέθηκε μια μεγάλη ποικιλία από φόρμες. Η θέση του κτίσματος στα Αγριάμπελα εξηγείται μόνο από το γεγονός ότι κάποτε υπήρχε εκεί ένας οικισμός, πράγμα που σήμερα μαρτυρούν μόνο τα πελεκημένα στο βράχο σκαλοπάτια και ένα εκκλησάκι. Με βάση την τοπογραφική κατάσταση, όλα τα κτίσματα είναι προσανατολισμένα κατά τρόπο, ώστε το εργαστήριο και το προαύλιο να έχουν όσο το δυνατόν περισσότερο ήλιο.

Μονόσπιτα

και μικρές ομάδες

Απεικ. 70 (σ. 220)

Πίν. 36 (σ. 223)

Απεικ. 110 (σ. 280)

Πίν. 40 (σ. 284)

Απεικ. 198 (σ. 395)

Πίν. 54 (σ. 402)

Απεικ. 204 (σ. 404)

Πίν. 55 και 56 (σ. 412)

Απεικ. 252 (σ. 464)

Πίν. 63 (σ. 471)

Πίν. 76 (σ. 548)

Απεικ. 289-296 (σ. 512-521)
Πίν. 68 και 69 (σ. 522-523)

Στο εσωτερικό του νησιού υπάρχουν τρία μονόσπιτα κοντά στον οικισμό του Αγ. Λουκά, που κατοικείται από αγγειοπλάστες, τα εργαστήρια των οποίων είναι στον Φάρο, στον Πλατύ Γιαλό, στο Βαθύ, στις Καμάρες και στα Βρουλιδία. Οι επιχειρήσεις τους ήταν μικρές και κατασκεύαζαν στάμνες και χριστικά σκεύη. Τα κτίσματα διαθέτουν στρογγυλά καμίνια, ενώ το κτίσμα 3 επικοινωνεί με ένα μύλο.

Πίν. 75 (σ. 547)

Νότια από το Κάτω Πετάλι, στο μοναστήρι του Αγ. Χρυσοστόμου, υπάρχουν τρία αγγειοπλαστεία μέσα στα όρια του μοναστηριού, τα οποία είναι κατεστραμμένα. Κατά πάσα πιθανότητα, τα κτίσματα αυτά δεν ήταν αυτόνομα, αλλά ενσωματωμένα στην όλη εγκατάσταση. Σχετικά με το μέγεθος και τον τρόπο εργασίας δεν μπορεί να ειπωθεί τίποτα με βεβαιότητα. Και τα τρία διέθεταν στρογγυλά καμίνια.

Απεικ. 304 (σ. 540)
Πίν. 74 (σ. 545)

Δυτικά από το Άνω Πετάλι, στην Τραβαβουινιά, υπάρχει μία ομάδα τεσσάρων αγγειοπλαστείων, η οποία, όπως και τα γειονικά αγροκτήματα, αναπτύσσεται κατά μήκος ενός δρόμου, καταμεσής των καλλιεργημένων αγρών. Οι ανάγκες των αγροκτημάτων και η εύκολη απόκτηση αργίλου οδήγησαν προφανώς στην ανάπτυξη αυτής της εγκατάστασης.

Απεικ. 297 (σ. 524)
Πίν. 70-73 (σ. 536-539)

Νοτιοανατολικά αυτής της ομάδας κτισμάτων, στη Λαγκάδα, βρίσκονται τρία αγροκτήματα, τα οποία είναι κατασκευασμένα σύμφωνα με το συγκολλητικό τρόπο δόμησης, ενώ σε καθένα από αυτά περιλαμβάνεται και ένα αγγειοπλαστείο. Εδώ, το αγγειοπλαστείο δεν αποτελεί ένα αυτόνομο, απομονωμένο κτίσμα, παρά είναι πλήρως ενσωματωμένο στην όλη εγκατάσταση. Ακόμη και το στρογγυλό μονώροφο καμίνι δεν διακρίνεται από την εξωτερική πλευρά.

Ομάδες (6-14 σπίτια)
Απεικ. 259 (σ. 473)
Πίν. 64-65 (σ. 495-496)

Βόρεια του Αρτεμώνα, στην Αγ. Αικατερίνη, βρίσκονται οκτώ αγγειοπλαστεία σε μια νότια πλαγιά. Ένα μονοπάτι με σκαλοπάτια καθιστά έξι από αυτά προσιτά σε μερικές αγροικίες, ενώ τα δύο αγγειοπλαστεία, οι άλλες αγροικίες και η εκκλησία της Αγ. Αικατερίνης βρίσκονται επάνω σε ένα δρόμο ο οποίος οδηγεί βορειοδυτικά. Από το μικρό μέγεθος των εργαστηρίων και την ύπαρξη στρογγυλών καμινιών συμπεραίνεται ότι σε αυτά κατασκευάζονταν στάμνες και τα απαραίτητα χριστικά σκεύη.

Απεικ. 279-288 (σ. 498 κ.επ.)
Πίν. 66-67 (σ. 508-509)

Λίγο ανατολικότερα συναντούμε τον οικισμό της Αγ. Άννας, ο οποίος καλύπτει μεγαλύτερη έκταση και παρουσιάζει πιο ακανόνιστη διάταξη. Τα έξι αγγειοπλαστεία είναι διασκορπισμένα ανάμεσα στις αγροικίες, ενώ μικρά μονοπάτια οδηγούν στα επιμέρους κτίσματα. Το 1966 εξακολουθούσαν εδώ να λειτουργούν επτά αγγειοπλαστεία και με βεβαιότητα μπορούμε να θεωρήσουμε ότι μερικές από τις αγροικίες διετέλεσαν κατά το παρελθόν αγγειοπλαστεία.

Απεικ. 48 (σ. 191)
Πίν. 32-35 (σ. 215-218)

Έναν παρόμοιο οικιστικό τύπο με αυτόν της Αγ. Αικατερίνης συναντούμε στον Φάρο, στη νοτιοανατολική παραλία του νησιού. Ένα μονοπάτι με σκαλοπάτια και άλλα μικρά βοηθητικά επιτρέπουν την προσπέλαση σε μια ομάδα οκτώ αγγειοπλαστείων. Παρόλη την περιορισμένη στενή επιφάνεια επάνω σε μια βραχώδη προεξοχή του εδάφους, όλα σχεδόν τα κτίσματα είναι ανεξάρτητα και διαθέτουν επαρκή χώρο για αναβαθμούς και αυλές. Αντιθέτως, ο φαράδικος οικισμός που βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του όρμου εμφανίζει μια εντελώς διαφορετική δομή, με συνωστισμένα στη σειρά μονόσπιτα, τα ανοίγματα των οποίων έχουν όλα δυτικό προσανατολισμό.

Απεικ. 212 (σ. 417)
Πίν. 57 (σ. 414)
Πίν. 58-62 (σ. 457-462)

Στη Χερρόνησο, στο Βορινό άκρο του νησιού, συναντούμε σε μια βραχώδη πλαγιά έναν ακόμη οικισμό αυτού του τύπου, στον οποίο δεν εξασφαλίζουν δρόμοι τη διάρθρωσή του. Τα κτίσματά του βρίσκονται επάνω σε φυσικούς βραχώδεις αναβαθμούς. Η χαμηλή ράχη του βουνού, πίσω από τον

οικισμό, παρέχει προστασία από τους ισχυρούς βορειοανατολικούς ανέμους. Μερικά σπίτια βρίσκονται κάτω στην παραλία, ενώ στην απέναντι βορινή πλαγιά, μεταξύ εκκλησίας και βράχων, θα πρέπει να υπήρχε ακόμη ένα κτίσμα με βορινό προσανατολισμό. Τα εργαστήρια αποτελούν μετρίου μεγέθους παραγωγικές μονάδες, με στρογγυλά καμίνια, στα οποία κατασκευάζονταν κυρίως στάμνες. Τα κτίσματα 3 και 4 διαθέτουν διώροφα τετράγωνα καμίνια για τσουκάλια.

Αυτός ο οικιστικός τύπος χαρακτηρίζεται από μια χαλαρή διάταξη των κτισμάτων, τα οποία χωρίζουν με δρόμους, υπαίθριους χώρους, αναβαθμούς, κήπους και μαντρότοιχους, συχνά όμως και χάρη στις υψομετρικές διαφορές του εδάφους. Στον οικισμό έχει γίνει πολύ καλή εκμετάλλευση των τοπογραφικών δεδομένων, με σκοπό να εξασφαλιστεί το περισσότερο δυνατό φως του ήλιου για την αυλή και το εργαστήριο.

Σειρές

Ορισμένοι οικισμοί θα πρέπει να χαρακτηριστούν «ανοικτές σειρές»,¹⁴⁶ καθώς τα σπίτια αναπτύσσονται εν σειρά, χωρίς πυκνή διάταξη, σε μια απόσταση μήκους έως και ενός χιλιόμετρου. Από τοπογραφική άποψη αυτό είναι εφικτό μόνο σε παραθαλάσσιες εκτάσεις και ως εκ τούτου αυτή η οικιστική μορφή συναντάται στους μεγάλους όρμους του νησιού. Αυτή η εν σειρά δόμηση θα πρέπει να διαχωριστεί από το γραμμικό τρόπο δόμησης των ψαράδικων σπιτιών, όπως, για παράδειγμα, τα σπίτια των ψαράδων στον Φάρο ή τα σπίτια στο Κάστρο, όπου το κάθε κυβόσχημο κτίσμα είναι στη σειρά, κολλημένο στο άλλο, χωρίς να αφήνουν μεταξύ τους αποστάσεις.

Απεικ. 73 (βλ. παράρτημα)
Πίν. 37-39 (σ. 276-278)

Στον Πλατύ Γιαλό βρίσκονται δεκατρία αγγειοπλαστεία στην ομαλή ακτή, ακριβώς δίπλα στη θάλασσα. Η προσπέλαση σ' αυτά καθίσταται τώρα πλέον εφικτή μέσω ενός αυτοκινητόδρομου. Τα προαύλια των αγγειοπλαστείων, με νότιο προσανατολισμό, προς τη θάλασσα, έχουν τη μορφή μεγάλων αναβαθμών, που στηρίζονται σε μικρούς τοίχους αντιστήριξης. Τα διάφορα εργαστήρια είναι ιδιαίτερα μεγάλου μεγέθους, ενώ οι μεταξύ τους αποστάσεις είναι συνήθως μεγάλες. Στα διώροφα τετράγωνα καμίνια, από τα οποία πολλά εργαστήρια διαθέτουν δύο, ψίνονται αποκλειστικά μαγειρικά σκεύη.

Απεικ. 114 (βλ. παράρτημα)
Πίν. 41-45 (σ. 333-337)

Παρόμοια τοπογραφικά δεδομένα συναντούμε στο Βαθύ. Εδώ, ωστόσο, τα πρώτα τέσσερα κτίσματα, στα βορειοδυτικά του όρμου, σχηματίζουν έναν πυρήνα μαζί με τα σπίτια και την εκκλησία του Ταξιάρχη με τα βοηθητικά της κτίσματα. Τα εργαστήρια 5 έως 11 είναι διασκορπισμένα σε όλη την έκταση του όρμου. Ως μεγάλες παραγωγικές μονάδες πρέπει να χαρακτηριστούν τα κτίσματα 3, 5, 6, 9 και 11, ορισμένα από τα οποία διαθέτουν δύο καμίνια. Και εδώ επίσης κατασκευάζονται, σχεδόν και' αποκλειστικότητα, μαγειρικά σκεύη. Δρόμος προσπέλασης δεν υφίσταται. Ένα μονοπάτι διασχίζει, κατά μήκος της ακτής, όλο τον όρμο.

Απεικ. 156 (σ. 340/341)
Πίν. 46-53 (σ. 386-393)

Στις Καμάρες, ο οικισμός των αγγειοπλαστών βρίσκεται απέναντι από τον οικισμό των ψαράδων στη βορινή πλευρά του όρμου, επάνω στη βραχώδη προεξοχή του εδάφους. Τρία κτίσματα βρίσκονται επάνω στην ομαλή επιφάνεια της παραλίας, τα υπόλοιπα αγγειοπλαστεία είναι κτισμένα στη σειρά στη

¹⁴⁶ «Ανοικτή σειρά» σε αντιδιαστολή με το χαρακτηρισμό «εν σειρά», ο οποίος χρησιμοποιείται για σειρές κυβόσχημων κτισμάτων, σε πυκνή διάταξη μεταξύ τους, όπως αυτές που παρατηρούνται στο Κάστρο της Σίφνου. (Απεικ. 40, πίν. 27-31)

βραχώδη προεξοχή, σε μεγάλες, κατά κανόνα, μεταξύ τους αποστάσεις. Την προσπέλαση σ' αυτά εξασφαλίζει ένα λιθόστρωτο μονοπάτι. Τα μετρίου μεγέθους εργαστήρια κατασκευάζουν κυρίως τσουκάλια. Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τις ακόλουθες οικιστικές μορφές:

<p>1) Το μονόσπιτο που είναι προσκολλημένο σε άλλα κτίσματα</p> <p>Άνω Πετάλι: Λαγκάδα
Κάτω Πετάλι: Αγ. Χρυσόστομος</p> <p>2) Το μεμονωμένο μονό ή διπλό κτίσμα</p> <p>Αποκοφτό
Φυκιάδα
Αρτιμόνι
Βρουλίδια
Αγριάμπελα
Αρτεμώνας-Αγ. Λουκάς
Κάστρο-Σεράλια</p> | <p>3) Αραιές ομάδες κτισμάτων</p> <p>Φάρος
Χερρόνησος
Αρτεμώνας-Αγ. Αικατερίνη
Αρτεμώνας-Αγ. Άννα
Άνω Πετάλι-Τραβαβουινιά</p> <p>4) Αραιές σειρές κτισμάτων</p> <p>Πλατύς Γιαλός
Βαθύ
Καμάρες</p> |
|---|---|

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζεται κατά συνοπτικό τρόπο η αλληλεξάρτηση μεταξύ της μορφής των οικισμών, της θέσης τους, της μορφολογίας των κτισμάτων τους, των τύπων εργαστηρίων και καμινιών, καθώς και του είδους παραγωγής:

Οικιστική μορφή	Στο εσωτερικό του νησιού	Μορφή κτίσματος	Εργαστήριο	Καμίνι	Παραγωγή	Παραθαλάσσια	Μορφή κτίσματος	Εργαστήριο	Καμίνι	Παραγωγή
Μονόσπιτο προσκολλημένο στο γειτονικό	Λαγκάδα Αγ. Χρυσόστομος	I	I και II	○ ○						
Μονό ή διπλό κτίσμα	Αγ. Λουκάς	I και II			ανεφυάλωτα	Αποκοφτό Φυκιάδα Αρτιμόνι Βρουλίδια Αγριάμπελα Κάστρο	II II II III II και III	IV IV I και IV I III και IV	□ □ ○ □ ○ □ ○ □ ○	εφυαλωμένα εφυαλωμένα ανεφυάλωτα εφυαλωμένα
Ομάδες	Αγ. Αικατερίνη Αγ. Άννα Τραβαβουινιά	I και II I I και II	I και II I και II I και II	○ ○ ○	ανεφυάλωτα ανεφυάλωτα ανεφυάλωτα	Φάρος Χερρόνησος	I και III I και II	III και IV I	○ □ ○ □	εφυαλωμένα ανεφυάλωτα
Σειρές						Πλατύς Γιαλός Βαθύ Καμάρες	III και IV I, III και IV I, III και IV	II και IV I και IV I και IV	○ □ □ □	εφυαλωμένα εφυαλωμένα εφυαλωμένα

Είναι εμφανές ότι στο εσωτερικό του νησιού δεν συναντά κανείς καμμία για εφυσλωμένα αγγεία, μεγάλες, δηλαδή, παραγωγικές μονάδες, των οποίων το μέγεθος προσδιορίζει η παραγωγή τσουκαλιών, ούτε και τους αντίστοιχους τύπους εργαστηρίων. Αυτό σημαίνει ότι οι οικισμοί στο εσωτερικό του νησιού είναι οι παλαιότεροι. Η επιστροφή των μετακινούμενων αγγειοπλαστών κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα 1821-1830 οδήγησε αναγκαστικά στην ανάπτυξη της παραγωγής στο ίδιο το νησί, μεγάλος αριθμός μαγειρικών σκευών της οποίας προοριζόταν για εξαγωγή. Για το σκοπό αυτό ενδεικνύονταν περισσότερο οι παραθαλάσσιες τοποθεσίες, καθώς έτσι αποφευγόταν η μεταφορά των έτοιμων προϊόντων από το εσωτερικό του νησιού.

Συγκρίσεις με άλλους οικισμούς του νησιού

Για να καταστήσω με σαφήνεια αντιληπτό το «χαρακτηριστικό» των οικισμών αγγειοπλαστών σε συνάρτηση με το νησί της Σίφνου, επιλέγω τη μέθοδο της συγκριτικής εξέτασής τους με άλλους οικισμούς. Με τον οικισμό του Κάστρου αντιπαρατίθεται μια αστική μορφή κατοικίας, ενώ με τους οικισμούς των φαράδων μια οικιστική μορφή η οποία έχει άμεση εξάρτηση από ένα διαφορετικό επάγγελμα.

Η μορφή του οικισμού του Κάστρου εξακολουθεί και σήμερα ακόμη να έχει το χαρακτήρα του εντικού οχυρού, το οποίο κατασκευάστηκε από τον Ντα Κορόνα γύρω στα 1365.¹⁴⁷ Οι εξωτερικοί τοίχοι των μεσαιωνικών σπιτιών αποτελούσαν ταυτόχρονα και το τείχος του οχυρού, στο οποίο υπήρχαν οι πέντε, μέχρι σήμερα διατηρούμενες ακόμη, πύλες.¹⁴⁸ Αυτά τα περάσματα, τα αποκαλούμενα Στοές ή Λόζιες, αποτελούν πύλες με πάγκους και φανούς, οι οποίες κάποτε εξυπηρετούσαν τους κατοίκους κατά τις συναντήσεις τους για την απογευματινή κουβεντούλα, ενώ για την απώθηση των εχθρών έκλειναν με σιδερόπορτες. Η διεύρυνση του ανοίγματος των παραθύρων, που χρησιμοποιούνταν και ως πολεμίστρες, καθώς επίσης και η επισκευή ή ανοικοδόμηση νέων σπιτιών στέρπησε από τον οικισμό τον αυστηρό οχυρωματικό χαρακτήρα του, ο οποίος διακρίνεται ακόμη με σαφήνεια σε μια χαλκογραφία του δέκατου όγδοου αιώνα.¹⁴⁹

147. R. LIDELL: *Aegean Greece*, London, 1955, γερμανική έκδοση: *Landschaft Apolls*, 1957, σ. 138.

148. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΛΟΣ: *Ιστορικά και Λαογραφικά Σημειώματα της Σίφνου*, Αθήνα, 1956, σ. 18/19. Ο Τρούλλος παραθέτει μια σύντομη περιγραφή αυτών των διόδων και τις καταμετρά: «Τέτοιες δίοδοι υπάρχουν ακόμη σήμερα 5 στο Κάστρο:

1. Τρεις στη νότια πλευρά με την ακόλουθη διαδοχική σειρά:

Μία στην περιοχή Οβραϊκή με την ονομασία "Λόζια Βεννιέρη".

Μία δεύτερη στο καφενείο του Αλ. Φραγκιά με την ονομασία "Λόζια Χανδρακίου" ή "Κάτω Λόζια". Μία μικρή επιγραφή στην είσοδο φέρει τη χρονολογία 1858.

Μία τρίτη διάδος στην εκκλησία του Αλ Νικόλα με την ονομασία "Πορτάκι", καθώς από εδώ ξεκινά ο δρόμος για τη Σεράλια, το λιμάνι του Κάστρου.

2. Δύο υπάρχουν στην ανατολική πλευρά, από τις οποίες η μία στην εκκλησία "Παντάνασσα", με την ονομασία "Πόρτο", και η δεύτερη στον Αγ. Γεώργιο».

R. LIDELL: βλ. υποσημ. 147, σ. 138: Ο Lidell, ο οποίος θεωρούσε τον οικισμό αυτόν «ένα από τα συναρπαστικότερα χωριά των Κυκλάδων», κάνει λόγο για επτά πύλες.

149. M.G.A.F. de CHOISEUL-GOUFFIER: *Voyage pittoresque à la Grèce*, I, Paris 1782, πίν. Β, κείμενο σ. 14-16.

Κάστρο
Απεικ. 42 (σ. 156/157)
Πίν. 21-24

1 Στο νότιο άκρο του Κάστρου

2 Μικρή πλατεία

3 Στη νοτιοδυτική πλευρά του Κάστρου

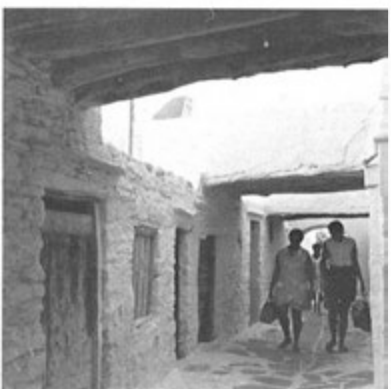
4 Επάνω επίπεδο του κεντρικού δρόμου

5 Κεντρικός δρόμος στο βόρειο τμήμα

6 Διαχωρισμός του κεντρικού δρόμου σε δύο επίπεδα

7 Κάτω επίπεδο του κεντρικού δρόμου

8 Κεντρικός δρόμος στο βόρειο τμήμα

9 Στην πύλη «Πορτάκι»

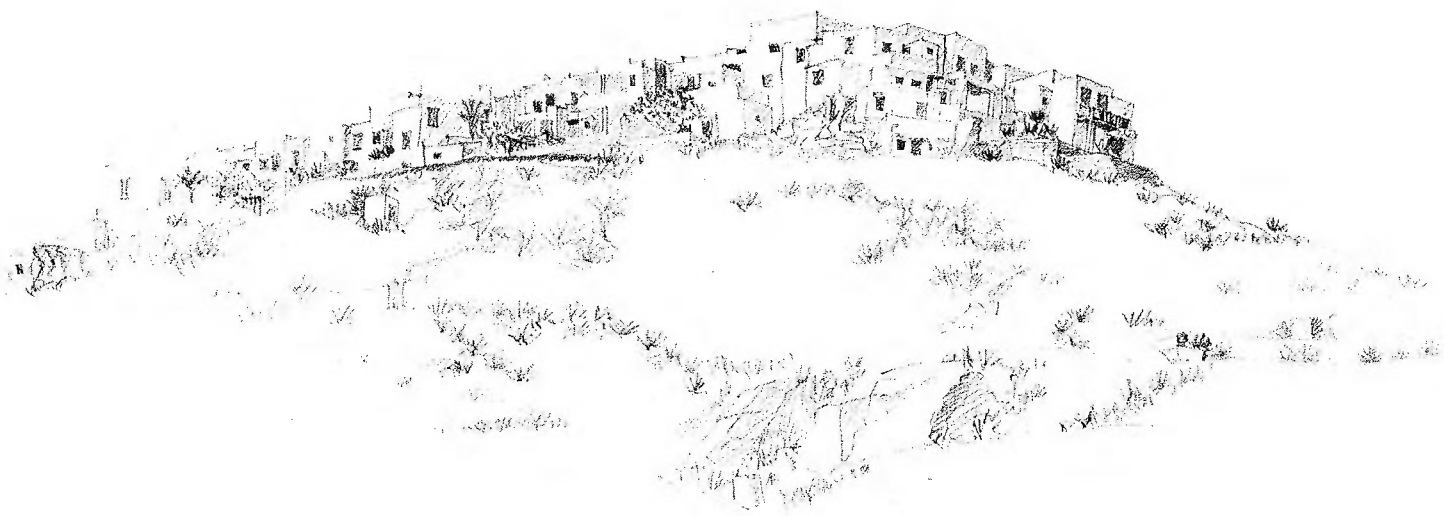

VUE DE LA VILLE ET DE L'ÎLE DE SIPHANTO

A. P. D. R.

Το Κάστρο από το νότο (Χαλκογραφία του δέκατου όγδοου αιώνα)

Πίνακας 23

Κατάσταση 2010/11

Το Κάστρο από τα νοτιοδυτικά

Πίνακας 24

Πίν. 22, 9

Τα σπίτια είναι μονώροφα ή διώροφα. Από το ενετικό οχυρό, το οποίο κατασκευάστηκε στο ψηλότερο σημείο του λόφου, επάνω στα ερείπια της αρχαίας ακρόπολης, διασώζεται σήμερα μόνο η βάση του τείχους. Ευδιάκριτη πάντως παραμένει η διάρθρωση των δρόμων και των σπιτιών. Ένας δρόμος διατρέχει όλο τον οικισμό, ακολουθώντας το περιγράμματό του. Δεξιά και αριστερά συνωστίζονται πυκνές σειρές σπιτιών, σκάλες και διακλαδώσεις πλαταίνουν ή στενεύουν το πέρασμα, ενώ με την ελικοειδή πορεία του δρόμου το βλέμμα δεν διακρίνει ποτέ το τέρμα του. Στο νότιο άκρο, ο δρόμος καταλήγει σε μια πλατεία, αφού προηγουμένως διαχωρίζεται σε δύο επίπεδα: μία σκάλα οδηγεί στα δώματα μονώροφων σπιτιών, απ' όπου το βλέμμα πέφτει ανεμπόδιο στο άνοιγμα που με τη μορφή πλατείας σχηματίζει ο δρόμος, ο οποίος συνεχίζει σε χαμηλότερο επίπεδο, περνώντας κάτω από καμάρες. Παρακάτω, νοτιοανατολικά, το άνοιγμα της πλατείας στενεύει πάλι και καταλήγει νοτιοδυτικά μέσα από σειρά σκαλοπατιών στην είσοδο της πύλης «Πορτάκι», που οδηγεί στο δρόμο για το λιμάνι της Σεράλιας. Από το δρόμο αυτόν, ο οποίος περνά παράλληλα από τη νοτιοδυτική ζώνη του τείχους, διακλαδώνονται κλιμακωτά μονοπάτια και περάσματα προς τα βορειοανατολικά και παρέχουν πρόσβαση σε δύο επιπλέον σειρές σπιτιών, οι οποίες, ωστόσο, σήμερα εμφανίζουν μεγάλα κενά, καθώς πολλά από τα σπίτια έχουν καταρρεύσει. Έτσι, και η βορειοανατολική πλευρά του οικισμού δεν παρουσιάζει τη συνοχή και εσωστρέφεια της νοτιοδυτικής πλευράς. Οι πλέον καλοδιατηρημένες –μαζί με μικρό αριθμό σπιτιών– είναι οι εκκλησίες, οι οποίες διαθέτουν πολύτιμες εικόνες και ξυλόγλυπτα. Τα δάπεδά τους αποτελούνται από λιθόπλακες με ζωγραφισμένα σχέδια και βοτσαλωτά.

Πίν. 22, 5 και 8

Πίν. 22, 1, 3 και 6

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά είναι τα πλατύσκαλα που οδηγούν στα επάνω σπίτια και που προβάλλουν στο δρόμο. Εσωτερικές σκάλες οδηγούν από το επίπεδο του δρόμου στα χαμηλότερα σπίτια. Παρόμοια με τις σκάλες, εντύπωση προκαλούν και τα πολλά μπαλκόνια, τα οποία, στη νοτιοδυτική πλευρά των σπιτιών, ήταν κατασκευασμένα χωρίς υποστηρίγματα, με προεξέχοντα δοκάρια και ξύλινα κάγκελα, σήμερα, ωστόσο, έχουν καταστραφεί ή αντικατασταθεί με στοιχεία από σκυρόδεμα. Μεγαλύτερες βεράντες έχουν μερικά σπίτια της βορειοανατολικής πλευράς.¹⁵⁰ Ένα από αυτά, του καθηγητή Γ. Μαριδάκη, φιλοξενεί μια συλλογή βενετσιάνικων αριστουργημάτων.

Πίν. 22, 1

Οι οικισμοί στο σημερινό λόφο του Κάστρου αποτελούσαν από την αρχαιότητα έως την εποχή της Τουρκοκρατίας το επίκεντρο του νησιού. Σιγά σιγά η ζωή, το κέντρο των κοινωνικών εκδηλώσεων του νησιού, μετατοπίστηκε στα χωριά Απολλωνία και Αρτεμώνας. Το Κάστρο υπάγεται από το 1833 στην κοινότητα του Αρτεμώνα. Το λιμάνι της Σεράλιας είναι εντελώς ασήμαντο, καθώς και πολύ επικίνδυνο και μικρό για να προσορμιστούν πλοία, ενώ τα σπίτια του ερειπώνονται.

Το Κάστρο υπήρξε ανέκαθεν λοιπόν ένας αστικός οικισμός. Η αρχή του συγκολλητικού (προσθητικού) τρόπου δόμησης παρουσιάζεται εδώ στην τυπική για την κυκλαδική αρχιτεκτονική μορφή του: Τα λευκά κυβόσχημα σπίτια είναι κολλημένα το ένα δίπλα και επάνω στο άλλο. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς και ο τρόπος λειτουργίας τους δεν μπορεί να γίνουν αντιληπτά από την εικόνα που έχουν οι εξωτερικές όψεις τους. Τα σπίτια έχουν κατά κανόνα περισσότερους από έναν ορόφους. Εάν προκύψει ανάγκη, προστίθε-

150. Α.Γ. ΤΡΟΥΛΟΣ: Βλ. υποσημ. 166, σ. 20: «Τέτοιου είδους βεράντες έχουν τα σπίτια: 1) του καθηγητή Γ. Μαριδάκη, 2) του Δ. Κώνστα, 3) της Ουρανίας Κώνστα, 4) του Θ. Κατσουλάκη (Μαρίας Πρόκου)».

νται στο υπάρχον κτίσμα νέα δωμάτια. Ο οικισμός αυτός ενσωματώνει, κατά συνέπεια, στοιχεία τα οποία έρχονται σε πλήρη αντίθεση με εκείνα των οικισμών των αγγειοπλαστών' ωστόσο, τα οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιούνται, καθώς και οι μέθοδοι κατασκευής δεν παραλλάζουν, ενώ ο συγκολλητικός (προσθετικός) τρόπος δόμησης μορφολογικά προσαρμόζεται στις εκάστοτε προκύπτουσες ανάγκες.

Μια άλλου είδους αντίθεση συνθέτουν οι οικισμοί των ψαράδων. Στη βορινή πλευρά των όρμων του Φάρου και των Καμαρών συναντούμε από έναν οικισμό αγγειοπλαστών, ενώ στη νότια πλευρά έναν ψαράδικο οικισμό. Τα αγγειοπλαστεία είναι διατεταγμένα κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι όσο το δυνατόν πλιόλουστα, τα ψαράδικα σπίτια, αντιθέτως, έχουν τα νότια τους στραμμένα στο νότο, για να προστατεύονται από τον ήλιο.

Στο τοπογραφικό του οικισμού του Φάρου, η διαφορετική οικιστική ανάπτυξη καθίσταται εμφανής: ο ψαράδικος οικισμός διαθέτει μικρά σπίτια, ανεπτυγμένα εν σειρά, κατά ένα ποσοστό διώροφα, σε πυκνή διάταξη, σε δύο παράλληλες προς την ακτή διαδοχικές σειρές διαφόρων μεγεθών, διαρθρωμένα σε τέσσερα συμπλέγματα. Δύο από αυτά είναι κτισμένα δίπλα στο νερό και έχουν προσπέλαση τόσο από την παραλία όσο και από την προκυμαία. Τα υπόλοιπα δύο προσεγγίζονται από το δρόμο που υπάρχει πίσω από τη σειρά των σπιτιών της προκυμαίας. Τον ενδιάμεσο χώρο καλύπτουν αναβαθμοί, στέρνες και σκάλες.

Οι διαφορετικές απαιτήσεις λοιπόν αποτυπώνονται στο γεγονός της δημιουργίας, σε έναν τόσο μικρό όρμο, όπως αυτός του Φάρου, δύο ξεχωριστών οικιστικών συμπλεγμάτων.

Στις Καμάρες, η θέση του όρμου οδήγησε σε μια παρόμοια κατάσταση. Τα μεγέθη είναι μεγαλύτερα, ο προσανατολισμός σαφέστερος και ο διαχωρισμός των οικισμών φτάνει έως το σημείο ο ένας να ανήκει στην κοινότητα του Αρτεμώνα και ο άλλος σε αυτήν της Απολλωνίας.

Η φωτογραφική απεικόνιση παρουσιάζει την εγκατάσταση με ιδιαίτερη σαφήνεια: σε πρώτο πλάνο ο οικισμός των ψαράδων, η εικόνα του οποίου είναι εντελώς αλλαγμένη λόγω της παρουσίας εξοχικών σπιτιών (αριστερά και δεξιά), με τον πυρήνα του να συγκροτείται από δύο διαδοχικές σειρές σπιτιών με μονώροφα και διώροφα κτίσματα. Στενά περάσματα συνδέουν τον πίσω δρόμο προσπέλασης με την προκυμαία.

Στην πίσω οικοδομική σειρά βρίσκονται μεταξύ των σπιτιών τέσσερα αγγειοπλαστεία. Η εγκατάστασή τους ακολούθησε αυτήν των ψαράδων και έγινε για να εξασφαλιστεί προφανώς άμεση πρόσβαση στα πλοία, στην προκυμαία. Ο οικισμός των ψαράδων εμφανίζει εδώ στις Καμάρες, όπως και στον Φάρο, μια διαφορετική εναλλακτική διάρθρωση από τον οικισμό των αγγειοπλαστών.

Ο οικισμός των αγγειοπλαστών στην απέναντι ακτή αποτελείται από οικοδομικά συγκροτήματα, τα οποία, εκτός λίγων εξαιρέσεων, αναπτύσσονται ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, σε αραιές σειρές κατά μήκος της βραχώδους ακτής.

Τα παραδείγματα αυτά καθιστούν σαφές ότι οι οικισμοί των αγγειοπλαστών εμφανίζουν έναν ιδιαίτερο σχεδιασμό, ο οποίος αποτελεί προϊόν των παραγωγικών διαδικασιών της αγγειοπλαστικής τέχνης και των απαιτήσεων που απορρέουν από αυτές. Ο τρόπος δόμησης διαθέτει την απαιτούμενη ευελιξία, προκειμένου να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται στις ποικίλες εκφάνσεις της ζωής. Καί' αυτή την έννοια, οι μέθοδοι και οι μορφές δόμησης είναι μεν στη Σίφνο ενιαίες και προκαθορισμένες α-

Φάρος

Απεικ. 48 (σ. 191)

Πίν. 25 και 26 (σ. 159)

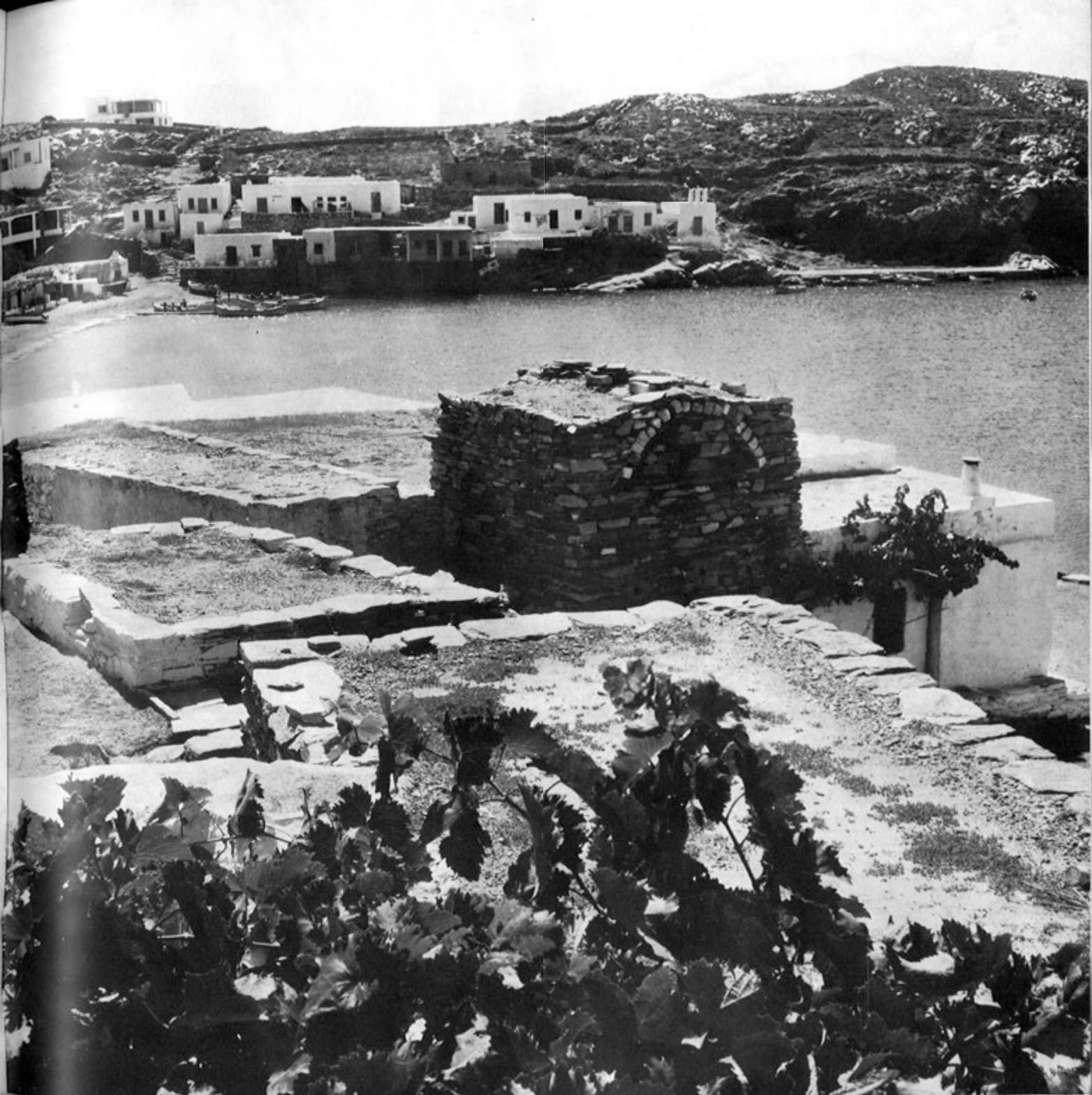
Καμάρες

Πίν. 47 (σ. 387)

Περίληψη

Οικισμός ψαράδων στον Φάρο

Πίνακας 25

Σπίτια και δρόμοι στον ψαράδικο οικισμό του Φάρου
Πίνακας 26

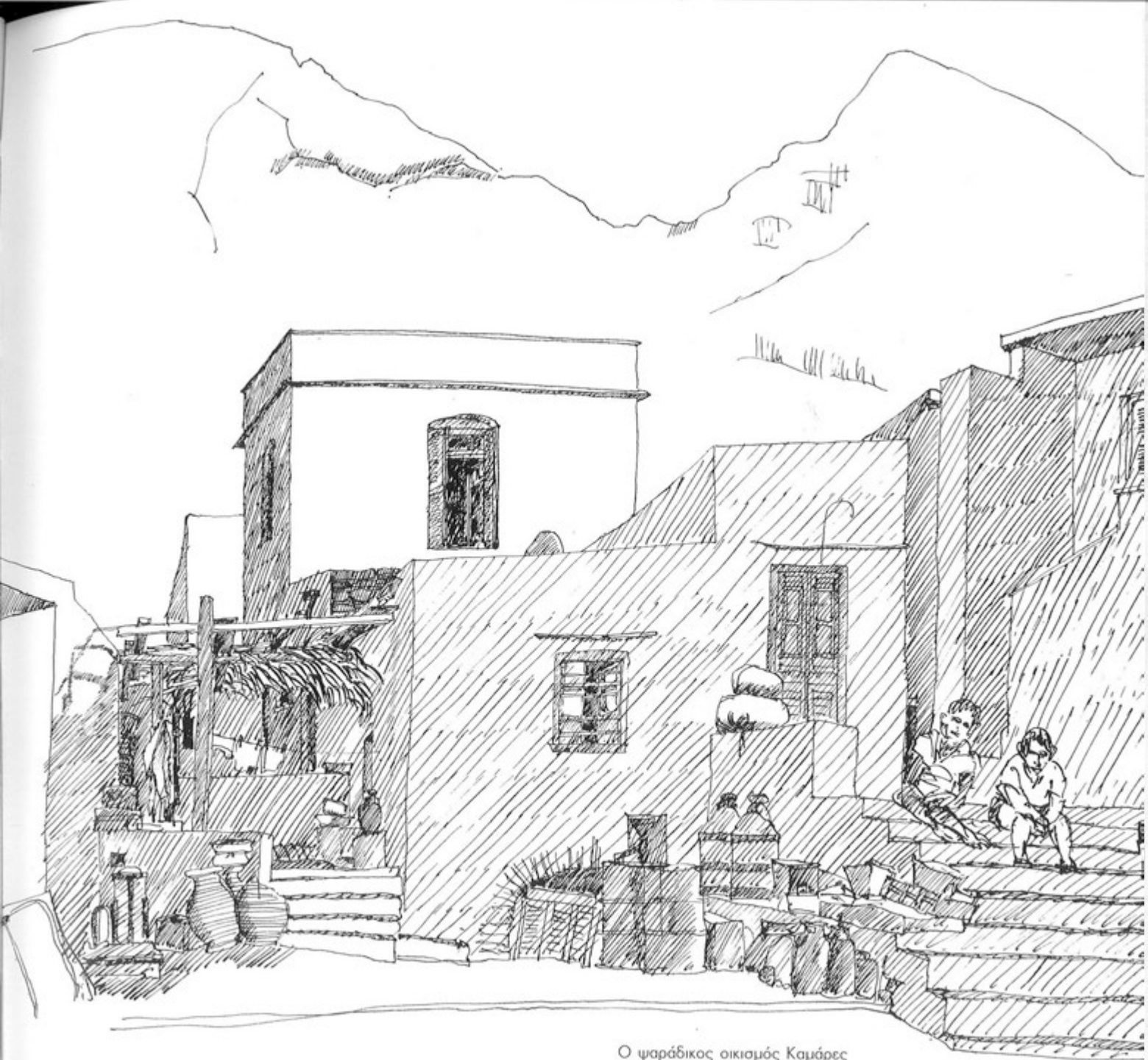
Ο ψαράδικος οικισμός Καμάρες

ΣΙΦΝΟΣ
ΚΑΜΑΡΕΣ 2006/04

Ο ψαράδικος οικισμός Καμάρες

Ο ψαράδικος οικισμός Καμάρες

πό την παράδοση, καταλήγουν, ωστόσο, υπό την επίδραση των εξελίξεων και των παραγόντων που τις διαμορφώνουν, στη συγκρότηση διαφορετικών μεταξύ τους οικισμών και διαφορετικών κτηριακών συγκροτημάτων. Οι οικισμοί των αγγειοπλαστών διαφοροποιούνται από άλλους οικισμούς στο νησί με βάση την εκάστοτε επιλεγόμενη τοποθεσία εγκατάστασής τους, την απομονωμένη θέση και τον προσανατολισμό της επιμέρους κτηριακής εγκατάστασης, τα ιδιαίτερα δομικά χαρακτηριστικά των ίδιων των κτηριακών εγκαταστάσεων, καθώς επίσης και την εξωτερική τους μορφολογική εικόνα, τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας που εξασφαλίζουν και εξυπηρετούν αυτές.

ΣΥΝΟΨΗ

Η αρχιτεκτονική των αγγειοπλαστών ως σχεδιασμός

Μένει ακόμη να καταδειχθεί το γεγονός ότι οι οικισμοί αγγειοπλαστών στη Σίφνο δεν αποτελούν απλώς την τεχνική και φυσική λύση ενός δομικού προβλήματος, αλλά ότι στους οικισμούς, στα κτήρια και στα διάφορα δομικά μέρη αντικατοπτρίζεται η επιθυμία σχεδιασμού των αγγειοπλαστών και της κοινότητας στην οποία ζουν και απασχολούνται.

Οι επιδράσεις του περιβάλλοντος, του τρόπου ζωής, της οικονομικής διαχείρισης και της παράδοσης, οι οποίες έχουν καθορίσει την τεχνική και φυσική πλευρά αυτής της αρχιτεκτονικής, έχουν αναλυθεί στα προηγούμενα κεφάλαια. Η δημιουργική λειτουργία των αγγειοπλαστών σε ό,τι αφορά στο σχεδιασμό της κατασκευής του εργαστηρίου τους είναι εμφανής από τα δεδομένα της ενσωμάτωσης των κτισμάτων και των οικισμών στο τοπίο, της προγραμματισμένης ανάπτυξης των χώρων και του σχεδιασμού της κάτοψης, καθώς επίσης και του τρόπου με τον οποίο γίνεται η χρήση των παραδοσιακών δομικών σχημάτων.

Οι οικονομικοί και τεχνικοί λόγοι για την επιλογή της θέσης των οικισμών και των επιμέρους κτισμάτων εξηγούν κατά ένα μόνο μέρος την προσπάθεια ενσωμάτωσής τους στα εκάστοτε δεδομένα του τοπίου. Σε αυτή τη λειτουργία της ενσωμάτωσης εκφράζονται σαφείς προθέσεις και ικανότητες σχεδιασμού. Τρεις χαρακτηριστικές συνθήκες του τοπίου απαίτησαν σε καθεμία απ' αυτές διαφορετική σχεδιαστική αντιμετώπιση: η θέση του σε πλαγιές στην ενδοχώρα, η παραθαλάσσια θέση του σε βραχώδεις πλαγιές ή η θέση του στην ομαλή αμμώδη ακτή.

Ο οικισμός της Αγ. Αικατερίνης στην ενδοχώρα του νησιού, για παράδειγμα, αναπτύσσεται επάνω σε μια νότια πλαγιά, στις παρυφές μιας εύφορης, με αναβαθμούς διαρθρωμένης κοιλάδας και ενσωματώνεται απόλυτα στην εικόνα του τοπίου, που τη διαμορφώνουν οι αναβαθμοί. Η προσπέλασή του επιτυγχάνεται από ένα μονοπάτι με σκαλοπάτια, κάθετο στην πλαγιά. Σε αντίθεση με τον παραπάνω οικισμό, αυτός της Αγ. Άννας έχει οικοδομηθεί σε ένα διάσελο και στην προς βορρά γειτονική πλαγιά. Ένα παρεκκλήσι, στο ψηλότερο σημείο του οικισμού, τονίζει αυτή την τόσο «εκτεθειμένη» στο τοπίο θέση. Τα κτίσματα είναι μικρά και ιδιαίτερα δυοδιάκριτα. Μόνο το λευκό των ασπρισμένων τοίχων ξεπροβάλλει από τον περιβάλλοντα χώρο.

Οι οικισμοί Φάρος, Χερρόνησος και Καμάρες αποτελούν παραδείγματα παραθαλάσσιας τοποθεσίας, με τα κτίσματα επάνω σε βραχώδεις πλαγιές. Στον Φάρο, ως τόπος εγκατάστασης έχει επιλεγεί μια προεξοχή του βράχου, που προβάλλει στον όρμο. Από πλευράς κάλυψης των λειτουργικών αναγκών ο χώρος κρίνεται κατάλληλος, διότι βρίσκεται στη νότια πλαγιά, ενώ η οικοδομική του προσθέτει ένα ιδιαίτερο στοιχείο, το οποίο κυριαρχεί και αποτελεί σημείο αναφοράς για όλο τον όρμο. Στη Χερρόνησο και στις Καμάρες οι οικισμοί προσαρμόζονται στους βραχώδεις αναβαθμούς της ακτής, έχοντας μια προστατευτική πλαγιά στη ράχη τους. Ωστόσο, ενώ στη Χερρόνησο, μια ομάδα μικρών εργαστηρίων, σε κερσόνησο προστατευμένη από τους αέριδες από μια χαμηλή ράχη, εξυπηρετείται ικανοποιητικά από τον περιορισμένης επιφάνειας χώρο και συνεχίζει τον τρόπο δόμησης της Αγ. Αικατερίνης, στις Καμάρες υψώνονται ψηλοί τοίχοι αντιστήριξης, που συγκρατούν τεχνητούς αναβαθμούς, επάνω στους οποίους έχουν οικοδομηθεί μεγάλα κτίσματα εργαστηρίων, εξοπλισμένα με διώροφα καμίνια. Οι κατάλληλοι παραθαλάσσιοι βραχώδεις αναβαθμοί έχουν τύχει καλής εκμετάλλευσης, με αποτέλεσμα ο οικισμός να αναπτύσσεται σε μεγάλο μήκος. Η εικόνα που αντικρίζει κανείς από τη θάλασσα, με τα σπίτια στο προσκήνιο να καλύπτονται από το μεγάλο όγκο του βουνού στο φόντο, σίγουρα δεν είναι προϊόν της ανθρώπινης επέμβασης, παρέχει, ωστόσο, μια υψηλή αισθητική απόλαυση.

Οι οικισμοί Πλατύς Γιαλός και Βαθύ αποτελούν παραδείγματα θέσης οικισμού στην ομαλή αμμώδη παραλία. Εδώ οι οικισμοί ακολουθούν το σχήμα του όρμου και –ιδιαίτερα στον Πλατύ Γιαλό, χάρη σε μια σχετικά συμμετρική ανάπτυξη των εν σειρά κτισμάτων– με τους πλατείς οικοδομικούς όγκους του καθενός εργαστηρίου, διαμορφώνουν μια ζώνη μεταξύ ξηράς και θάλασσας.

Σε όλους τους οικισμούς, καθώς και σε όλα τα επιμέρους κτίσματα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι ο σχεδιασμός τους έχει γίνει με δημιουργική ευαισθησία, σε πλήρη αντιστοιχία με τα τοπογραφικά δεδομένα και ότι έχουν ενταχθεί πλήρως στη γενική εικόνα του τοπίου.

Ακόμη και το κάθε ανεξάρτητο κτίσμα, μέσα στα όρια του οικισμού ή έξω από αυτά, βρίσκεται πάντοτε σε άμεση συνάρτηση με το τοπίο. Και αυτό επιτυγχάνεται είτε με την έξυπνη και αποτελεσματική εκμετάλλευση της διαμόρφωσης του εδάφους, είτε με την επιλογή της καταλληλότερης θέσης από πλευράς τοπίου, ως περιοχής εγκατάστασης, είτε ακόμη με τη διαμόρφωση του δομημένου όγκου κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι μορφολογικά απόλυτα εναρμονισμένος προς το περιβάλλον ή να αποτελεί στοιχείο προβολής του. Το αγγειοπλαστείο 7 στον Πλατύ Γιαλό, για παράδειγμα, χωρίς το πρόσθετο νεόκτιστο τμήμα του, έχει κατασκευαστεί ως εκτεινόμενο χαμηλό κτίσμα επάνω στην αμμώδη παραλία, αναπαράγοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την επίπεδη εικόνα του τοπίου, ενώ το καμίνι, που από τη θάλασσα διακρίνεται να ξεπροβάλλει από το υπόλοιπο περίγραμμα, ακολουθεί το σχήμα της κορυφής του βουνού στο βάθος. Τοποθετημένο σε όριστη θέση είναι το συγκρότημα 2 στα Αγγριάμπελα. Το κτίσμα ορθώνεται επάνω από τη θάλασσα, απομονωμένο σε μια προεξοχή του βράχου, εξασφαλίζοντας δεσποζούσα θέση στο τοπίο.

Ο τόπος εγκατάστασης των εργαστηρίων και των οικισμών τους έχει επιλεγεί με κριτήριο την εξυπηρέτηση ευνόπων σκοπιμοτήτων και τη φυσική ομορφιά της τοποθεσίας. Η δομική μορφή έχει επιλεγεί και πραγματοποιηθεί κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να καλύπτει όχι μόνο με πληρότητα τις λειτουργ-

γικές ανάγκες –όπως έχει ήδη καταδειχθεί– αλλά και να επιβάλλει έναν κανόνα διαρρύθμισης των χώρων, κύριος γνώμονας του οποίου θα είναι ο ανθρώπινος παράγοντας. Η νομοτέλεια που διέπει τη διάταξη του οικισμού είναι ευδιάκριτη, ενώ ο προσανατολισμός σαφής.

Η οργάνωση των χώρων έχει ρυθμιστεί με γνώμονα την κάλυψη των λειτουργικών αναγκών, όπως έχει δείξει η αναλυτική μελέτη των εργαστηρίων. Σχεδιασμός του χώρου έγινε εκεί όπου υπήρξε χωροταξική ιεράρχηση, αξιολόγηση και διευθέτηση. Οι διάφορες λειτουργίες του μονόκωρου κτίσματος με παρακείμενο το καμίνι κατανεμήθηκαν σε περισσότερους χώρους. Οι επιμέρους χώροι σχεδιάστηκαν και διευθετήθηκαν σύμφωνα με τη λειτουργία που εξυπηρετούν και τη σημασία τους. Για να επιτευχθεί μια αποτελεσματική διευθέτηση των χώρων και να αποκτήσει υπόσταση μια παραγωγική μονάδα, έπρεπε ο ενδιαφερόμενος να έχει πλήρη γνώση των οργανωτικών πλευρών της αγγειοπλαστικής επιχείρησης και να είναι σε θέση να τις καλύψει, οργανώνοντας αποτελεσματικά τους διαθέσιμους χώρους. Πέραν αυτού, ο τελικός σχεδιασμός των δομικών σχημάτων όφειλε να οδηγεί στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εγκατάστασης, διαρθρωμένης σύμφωνα με τη λειτουργική σημασία του καθενός από τους χώρους.

Το εργαστήριο ως ο σημαντικότερος χώρος παρουσιάζει, όπως προκύπτει από την τυπολογία, διαφόρων μορφών κατόψεις, στις οποίες, κατά τη διάρκεια της εξελικτικής του πορείας, παρατηρείται κυρίως μια αύξηση του εμβαδού επιφανείας και μια ανάλογη αύξηση των θέσεων εργασίας. Η εξελικτική αυτή διαδικασία συνιστά αναμφίβολα έναν τρόπο αντιμετώπισης προβλημάτων οικονομικής και τεχνικής φύσεως, είναι όμως ταυτόχρονα και ένα επίτευγμα του δημιουργικού πνεύματος των αγγειοπλαστών, που εκφράζεται με την προσπάθεια ανάπτυξης και διαμόρφωσης των χώρων. Να σημειωθεί ότι παρόμοια με τα προαναφερθέντα επιτεύγματα δεν συναντώνται ούτε στον ευρύτερο νησιωτικό χώρο, ούτε και γενικότερα στην παράδοση. Διότι όχι μόνο επιτυγχάνεται η επέκταση της επιφάνειας του χώρου, με την υιοθέτηση συγκεκριμένων κατασκευαστικών μεθόδων σε ό,τι αφορά στην επέκταση της στέγης, αλλά και διαφοροποιούνται και αναμορφώνονται οι αναλογίες των χώρων, το είδος του φωτισμού και η διάταξη των θέσεων εργασίας. Ως προς αυτό απαιτείται ικανότητα να μπορεί κανείς να συλλάβει στο μυαλό του τέτοιου είδους χώρους, καθώς από τους δομημένους χώρους διαφαίνεται ότι δεν έχουν προκύψει ως προϊόν κάποιων πειραματισμών. Οι χώροι αυτοί προέρχονται από ένα «καλούπι». Πετυχημένα σχετικά παραδείγματα αποτελούν τα κτίσματα 4 στον Πλατύ Γιαλό και 5 στον Φάρο.

Από την παρακολούθηση της εξέλιξης των οικημάτων προκύπτει ακόμη ότι το βασικό οργανωτικό σχήμα ενός σιφναϊκού αγγειοπλαστείου επιτρέπει την ποικιλόμορφη αντιμετώπιση της διαμόρφωσής του. Η βασική του μορφολογία δεν διαφέρει σχεδόν καθόλου από άλλα απλά κτίσματα του νησιού. Με τον προσθετικό τρόπο κατασκευής, όπου το νέο κτίσμα κολλά επάνω στο υπάρχον, ο οποίος υιοθετήθηκε ως παραδοσιακός τρόπος κτισίματος, προστίθενται νέοι χώροι, εναλλάσσονται λειτουργίες και προκαλούνται αναδιατάξεις στη λειτουργία και τη σημασία του κάθε χώρου, οι οποίες δεν είναι γνωστές ούτε από την παράδοση, αλλά και ούτε απαντώνται στον εγγύς γεωγραφικό χώρο. Στην περίπτωση μάλιστα ορισμένων εγκαταστάσεων, όπως στο αγγειοπλαστείο 3 στον Πλατύ Γιαλό και στα αγγειοπλαστεία 5, 6 και 11 στο Βαθύ, παρατηρούνται ιδιαίτερα πολύπλοκες μορφές.

Οργάνωση χώρων
και σχεδιασμός κάτοψης

Η αντιμετώπιση
των παραδοσιακών
δομικών μορφών

Παρόλη την άμεση εξάρτηση του τρόπου δόμησης και της αρχιτεκτονικής μορφής των κτισμάτων από την παράδοση, υπάρχουν λίγες μόνο κατόψεις οι οποίες εμφανίζουν ομοιότητα μεταξύ τους. Φυσικά το γεγονός αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην εδαφική μορφολογία του χώρου ανοικοδόμησης, στο είδος της παραγωγής, καθώς και στις τεχνικές δυνατότητες. Ωστόσο, οι ποικιλόμορφες αυτές κατόψεις δεν έχουν προκύψει ως αναγκαστικό αποτέλεσμα των προαναφερομένων συνθηκών, αλλά παρουσιάζουν ιεραρχημένα διαμορφωμένους χώρους για μια ποικιλομορφία παραγωγικών διαδικασιών στο αγγειοπλαστείο.

Οι δομικές μορφές τις οποίες εφάρμοσαν οι Σίφνιοι αγγειοπλάστες συναντώνται σε όλο το χώρο των Κυκλάδων. Αποτελούν χαρακτηριστικό στοιχείο της «νησιωτικής αρχιτεκτονικής του χώρου της Μεσογείου», η οποία, σύμφωνα με τον Ε. Χάινριχ, είναι διαδεδομένη «σε τόπους στον κόλπο της Νεάπολης, στα νησιά μπροστά από τον κόλπο, στο Ποζιτάνο, στο Αμάλφι, στις Ποντίνες και Λιπάρες νήσους, σε ορισμένες τοποθεσίες της Σικελίας, στις Κυκλάδες, στην Κρήτη και τη Ρόδο».¹⁵¹ Η μελέτη του Γ.Α. Μέγα σχετικά με την κατοικία στα Δωδεκάνησα¹⁵² αποκαλύπτει ότι και εδώ κυριαρχεί η ίδια δομική μορφή.

Οι δομικές αυτές μορφές βρίσκονται σε άμεση συνάφεια με τον τρόπο κατασκευής και ανήκουν σε μια παλιά παράδοση. Η δόμηση με μεμονωμένα κυβόσχημα κτίσματα ποικίλης επιφάνειας και ποικίλου ύψους, στα οποία μπορούν να προσκολληθούν νέα σε όλες τις πλευρές τους, μπορεί να λειτουργήσει μόνο με κύβους ως κύριο δομικό στοιχείο. Οι κυβόσχημοι χώροι αποτελούν ένα εξαιρετικό στοιχείο διαμόρφωσης, με τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

Σε περίπτωση μεταβολής του μεγέθους τους προς όλες τις κατευθύνσεις, δεν χάνουν ποτέ τη μορφολογική τους ποιότητα.

Το συμπαγές, εύχρηστο σχήμα τους αποκλείει, στην περίπτωση της προσθήκης διαφόρων κυβόσχημων κατασκευών, τη δημιουργία υποχρεωτικά άλλων χώρων διαφορετικής μορφής. Ενδείκνυται ιδιαίτερα για κάθε είδους επέκταση με την εφαρμογή της συγκολλητικής (προσθετικής) μεθόδου.

Ακόμη και μεγάλου βαθμού κακοτεχνίες στις ορθές γωνίες των σκμών και τις κλίσεις της τοικοποιίας δεν ενοχλούν το μάτι, καθώς αυτό διακρίνει πάντοτε το κυβικό βασικό σχήμα και κατ' επέκταση την ευρυθμία και νομοτέλεια του χώρου, ακόμη και στην περίπτωση κατασκευαστικών αποκλίσεων.

Η χρησιμοποίηση τέτοιου είδους δομικών στοιχείων, των οποίων, ανάλογα με τη θέση τους στη λειτουργία του χώρου και τη σημασία τους, ποικίλλουν οι διαστάσεις, καθώς είναι άμεσα συνδεδεμένα με τα υπάρχοντα ανοίγματα, εκφράζει χωρίς καμία αμφιβολία μια πρόθεση σχεδιασμού. Τα κυβικά αυτά δομικά στοιχεία δεν προστίθενται το ένα δίπλα στο άλλο για τη δημιουργία οικοδομημάτων, με γνώμονα μόνο την εξυπηρέτηση των λειτουργικών αναγκών και ποτέ κατά τυχαίο τρόπο, αλλά η σύνθεσή τους έχει γίνει με σεβασμό προς το περιβάλλον και τη σημασία του αδιαίρετου συνόλου της εγκατάστασης, με έντονη την επιθυμία τόσο για την πλαστικότητα της μορφής, όσο και για τη διαμόρφωση του χώρου.

151. E. HEINRICH: Die Inselarchitektur des Mittelmeergebietes στο *Archäologischer Anzeiger*, 1958, στήλη 89.

152. Γ.Α. ΜΕΓΑΣ: *Η λαϊκή κατοικία της Δωδεκανήσου* στο *Δωδεκάνησος*, τόμ. ΙΙ, Αθήνα, 1949, σ. 33-92.

Η χρωστική σημασία ενός χώρου και η διαμόρφωσή του βρίσκονται σε άμεση αλληλεξάρτηση. Τα εξωτερικά εμφανή σημεία, που υπογραμμίζουν ή υποδηλώνουν τη σημασία ενός χώρου, είναι, πέρα από τη μορφή και το μέγεθος, τα ανοίγματα για την προσέλαση προς αυτόν και για το φωτισμό του, το επίχρισμα και το λευκό χρώμα' στο εσωτερικό δομικά στοιχεία, όπως τοίχοι, οροφές και δάπεδα, διαμορφώθηκαν με τη χρήση διαφόρων υλικών, κατασκευαστικών τεχνικών και χρωμάτων, με κριτήριο το ρόλο και τη σκοπιμότητά τους.

Πόρτες και παράθυρα έχουν γενικά ορθογώνια σχήματα. Τόξα (βόλτα) επάνω από παράθυρα συναντά κανείς πολύ σπάνια και μόνο σε εργαστήρια. Επάνω από πόρτες αποτελούν τον κανόνα σε καμίνια, επειδή εδώ δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ξύλο και επειδή ανώφλια από μεγάλες λιθόπλακες θα ράγιζαν με τη θερμότητα του καμινιού. Τα ανοίγματα χρησιμοποιούνται για τη διάρθρωση των εξωτερικών τοίχων και, κατά συνέπεια, για το σχεδιασμό, πράγμα που είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτο στη «συμμετρική» πρόσοψη, που αποτελείται από μία πόρτα και από ένα παράθυρο δεξιά και αριστερά της. Αυτός ο σχεδιασμός της πρόσοψης συναντάται σε κατοικίες, σε όλο το χώρο των Κυκλάδων. Στα αγγειοπλαστεία, τέτοιας μορφής πρόσοψη κοσμεί μόνο το εργαστήριο, διαχωρίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο σε μεγάλα τμήματα τον κυρίως χώρο για εύκολο προσανατολισμό. Συχνό φαινόμενο είναι, όπως και γενικότερα στη Σίφνο, επάνω από πόρτες και παράθυρα των κεντρικών χώρων να συναντούμε ένα γείσο, το οποίο σήμερα πρέπει να θεωρήσουμε διακοσμητικό στοιχείο, κάτι που γίνεται σαφέστερο όταν αυτό αναπτύσσεται χωρίς διακοπή σε όλο το μήκος της πρόσοψης και διαιρεί τον τοίχο.

Το άσπρισμα των διαφόρων χώρων και δομικών μερών με διαλυμένο ασβέστη είναι μεγάλης σημασίας για το σχεδιασμό. Το λευκό χαρακτηρίζει κάθε κατοικήσιμο κτίσμα και η χρήση του υποδηλώνει τάξη και νοικοκυροσύνη. Η ιδιαίτερη σημασία του σε ό,τι έχει σχέση με το σχεδιασμό έγκειται στο γεγονός ότι η λευκή επιφάνεια μπορεί να δίνει έμφαση και στην πλέον ανεπαίσθητη πλαστική πύχλωσή της.

Τα κτηριακά συγκροτήματα των αγγειοπλαστείων με την πολύμορφη πλαστικότητά τους παρουσιάζουν στο παιχνίδισμα φωτός και σκιάς μια εξαιρετική ζωντάνια, η οποία παρέχει υψηλού επιπέδου αισθητική απόλαυση. Η τοπολογική μεταβλητότητα του κυβικού συστήματος, στο οποίο εδράζονται οι δομικές μορφές, συνεισφέρει ιδιαίτερα στην αισθητική απόλαυση, καθώς οι αποκλίσεις από την ορθή γωνία οδηγούν, οριζόντια και κάθετα, σε πολλά επικλινή επίπεδα και πολλές τεμνόμενες γραμμές. Τα πλαστικά στοιχεία, στην αυτόνομη λειτουργία των οποίων οφείλεται το συγκεκριμένο οπτικό αποτέλεσμα, δεν περιορίζονται αποκλειστικά σε αυτή την ίδια τη μορφή του κτίσματος. Τοίχοι και αναβαθμοί συνθέτουν υπαίθριους χώρους και επίπεδα, σκάλες και σκαλοπάτια παίζουν ρόλο συνδετικών στοιχείων. Κτιστά πεζούλια, σκάφες μπουγάδας, περιφράξεις, τα τοιχεία του δώματος και διάφορα σχήματα καμινιών διαρθρώνουν τους μεγάλους κύβους και τις επιφάνειες και προσδίδουν σε αυτά την ανθρώπινη κλίμακα, καθώς κατά τη σύλληψη και κατασκευή τους γνώμονας ήταν οι διαστάσεις του ανθρώπινου σώματος. Δέντρα ή άλλα φυτά δεν συμμετέχουν στη διαμόρφωση της κτηριακής εγκατάστασης.

Η μορφή των καμινιών δημιουργεί ένα ουσιαστικό στοιχείο πλαστικότητας, καθώς με το στρογγυλό σχήμα τους αποκλίνουν από τον κύβο. Το μονόρωφο στρογγυλό καμίνι είναι συχνά στο μεν κάτω μισό της εξωτερικής του επιφάνειας ορθογώνιας κατασκευής, στο δε επάνω μισό προβάλλει

μόνο την κυλινδρική εσωτερική του μορφή. Δυστυχώς, τα περισσότερα στρογγυλά καμίνια είναι κατεστραμμένα. Στη Χερρόνησο, ωστόσο, η επίδρασή τους στη διαμόρφωση του αγγειοπλαστείου και του οικισμού παραμένει ευδιάκριτη.

Το διώροφο καμίνι για δίπυρα (εφυσωμένα) σκεύη χαρακτηρίζει ακόμη εντονότερα την πλαστική εικόνα ενός αγγειοπλαστείου, επειδή αφενός ορθώνεται επάνω από όλα τα άλλα κτίσματα, και αφετέρου καλύπτεται από θολωτή οροφή, το σχήμα της οποίας του εξασφαλίζει ένα ακόμη εντυπωσιακό στοιχείο. Εκτός των καμινιών, θολωτές οροφές διαθέτουν στη Σίφνο μόνο παρεκκλήσια και εκκλησίες. Με αυτή την τόσο έντονη μορφή του καμινιού, η οποία ορθώνεται στον ουρανό με τις κεκλιμένες εξωτερικές του επιφάνειες, η κτηριακή εγκατάσταση αποκτά ένα ευδιάκριτο χαρακτηριστικό γνώρισμα –ιδιαίτερα στην περίπτωση των δίκωρων καμινιών– το οποίο, στα μεγάλα αγγειοπλαστεία της ακτής στον Πλατύ Γιαλό και στο Βαθύ, είναι από μεγάλη απόσταση ορατό. Η ιδιαίτερη σημασία του καμινιού γίνεται, κατά συνέπεια, με σαφήνεια αντιληπτή, ενώ ταυτόχρονα το χαρακτηριστικό του σχήμα αποτελεί ένα ευρύτερα ευδιάκριτο σημείο, το οποίο δηλώνει ότι το συγκεκριμένο κτηριακό συγκρότημα είναι ένα αγγειοπλαστείο.

Η σημασία ενός υπαίθριου χώρου προσδιορίζεται από το γεγονός ότι τον περιβάλλει ένας τοίχος ή ότι είναι καλυμμένος με λιθόπλακες. Όταν η σημασία του χώρου αυτού πρέπει να προβληθεί ακόμη περισσότερο, ασπρίζονται οι αρμοί ανάμεσα στις λιθόπλακες, ή ακόμη και οι ίδιες οι πλάκες.

Στον εσωτερικό χώρο, ιδιαίτερα στο εργαστήριο και στους χώρους διαμονής, ασπρίζονται οι τοίχοι. Η φωτεινότητα στο εσωτερικό γίνεται κατ' αυτόν τον τρόπο μεγαλύτερη, ενώ ο χώρος δίνει με τη μορφή του το στίγμα του, σε αντίθεση με τους ανεπίχριστους χώρους, όπως, π.χ., οι χώροι αποθήκευσης της αργίλου. Ιδιαίτερος σχεδιασμός της οροφής συναντάται στους σημαντικούς μόνο χώρους και έχει καθαρά αισθητική σημασία, όπως είναι, για παράδειγμα, η εναλλαγή από λιθόπλακες και καλάμια σε συμμετρικό σχήμα.

Ο πλαστικός σχεδιασμός των χώρων, αλλά και ο διακοσμητικός τους σχεδιασμός στις κτηριακές εγκαταστάσεις των αγγειοπλαστών είναι δηλωτικοί της σημασίας του κάθε χώρου στο σύνολο της εγκατάστασης και εξασφαλίζει μια νομοτέλεια των χώρων με γνώμονα την ανθρώπινη κλίμακα. Οι παραδοσιακές μέθοδοι δόμησης και τα δομικά σχήματα ενδείκνυται ιδιαίτερα γι' αυτόν το σκοπό και χρησιμοποιούνται κατά τρόπο, ώστε, στις κτηριακές εγκαταστάσεις των αγγειοπλαστών, να αποκτούν μορφολογική μοναδικότητα.

Δεν αποτελεί εδώ θέμα συζήτησης το κατά πόσον οι διαδικασίες σχεδιασμού, οι οποίες οδήγησαν σε αυτά τα αποτελέσματα, έχουν γίνει στο σύνολό τους ηλελημένα και συνειδητά ή μόνο με βάση το συναίσθημα και ασυνείδητα. Οι διαδικασίες αυτές δεν είναι δυνατόν να εξακριβωθούν και, σε τελική ανάλυση, αυτό που έχει κυρίαρχη σημασία είναι εκείνο που βιώνει και αποκομίζει κανείς από την επαφή του με το σχεδιασμό του αγγειοπλαστείου.

Η ενασχόληση με τους οικισμούς αγγειοπλαστών στη Σίφνο οδήγησε σε συμπεράσματα τα οποία δεν προσδοκούσαμε στο ξεκίνημα αυτής της εργασίας:

Η τεκμηριωμένη καταγραφή του συνόλου των υφιστάμενων αγγειοπλαστών στο νησί αναδεικνύει τη Σίφνο ως ένα κέντρο αγγειοπλαστικής στον αιγαιακό χώρο.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων διακοσίων χρόνων, η αιφναίικη αγγειοπλαστική γνώρισε τρεις περιόδους οικονομικής ευμάρειας: η πρώτη τοποθετείται γύρω στα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα και παρουσιάζει τη Σίφνο ως κέντρο μιας σε μεγάλη ακτίνα δραστηριοποιούμενης περιοδεύουσας αγγειοπλαστικής τέχνης. Η δεύτερη, από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, και η τρίτη, μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων, εμφανίζει τη Σίφνο ως το κέντρο της αγγειοπλαστικής μαγειρικών σκευών (τσουκαλιών) που προορίζονται για το σύνολο του ελληνικού χώρου. Στα τέλη του δέκατου ένατου και αρχές του εικοστού αιώνα άρχισε η μετατόπιση του κέντρου της αγγειοπλαστικής από τη Σίφνο στο Μαρούσι της Αθήνας, συνοδευόμενη από μια νέα άνθηση της περιοδεύουσας αγγειοπλαστικής. Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η αγγειοπλαστική γνώρισε στη Σίφνο μεγάλη κάμψη, κατάσταση η οποία παραμένει αμετάβλητη έως σήμερα.

Κατά την ανάλυση της εξέλιξης των κατοψων των εργαστηρίων, βρέθηκαν τύποι κτισμάτων οι οποίοι δεν ήταν έως σήμερα γνωστοί στον αιγαιοπελαγίτικο χώρο και οι οποίοι πιθανόν να εξελίχθηκαν μέσα από τις απαιτήσεις της αγγειοπλαστικής τέχνης. Για τους τύπους II B και Γ, III B και Γ και IV B, το παραπάνω ισχύει με βεβαιότητα.

Η κτηριακή εγκατάσταση αποτελεί ένα κεντραρισμένο συγκρότημα από εφαιτόμενα κτίσματα. Ο σχεδιασμός του εργαστηρίου, σε συνδυασμό με τον υπαίθριο χώρο που απλώνεται εμπρός του, καθορίζεται από την τεχνική υποδομή του αγγειοπλαστικού και από το είδος της παραγωγής, ενώ το εργαστήριο είναι αυτό που προσδιορίζει τη φυσιογνωμία της όλης εγκατάστασης. Οι τύποι καμινιών, καθορισμένοι και αυτοί από το είδος της παραγωγής, παρουσιάζουν μια σχετική παραλληλότητα προς τους τύπους των εργαστηρίων. Το τετράγωνο διώροφο καμίνι συναντάται σε αυτή τη μορφή μόνο στη Σίφνο ή σε Σίφνιους αγγειοπλάστες που έχουν φύγει από το νησί, και αναπτύχθηκε, κατά τα φαινόμενα, το δέκατο ένατο αιώνα, για το οικονομικότερο και λειτουργικότερο ψήσιμο των τσουκαλιών.

Η αλλαγή της παραγωγής οδήγησε, όπως καταδεικνύει η ανάλυση των κτισμάτων, σε αλλαγές στην κάτοψη και σε διάφορες επεκτάσεις της όλης εγκατάστασης, για την πραγμάτωση των οποίων συνέδραμε ιδιαίτερα ο συγκολλητικός (προσθετικός) τρόπος δόμησης.

Η εντατικοποίηση της παραγωγής τσουκαλιών, τα οποία προορίζονταν για εξαγωγή, το δέκατο ένατο αιώνα οδήγησε στη δημιουργία των μεγάλων οικισμών στις παραλίες Πλατύς Γιαλός, Βαθύ και Καμάρες, η «εξειδίκευση» των οποίων, σε ό,τι αφορά στις παραγωγικές διαδικασίες και στο παραγόμενο προϊόν, τους έκανε να βρίσκονται σήμερα εγκαταλειμμένοι και να ερειπώνουν.

Από τις έρευνες προκύπτει, τέλος, ότι το διαρκώς μεταβαλλόμενο δομικό πρόβλημα που συνιστούσαν τα εργαστήρια και οι οικισμοί αντιμετωπίστηκε, με τα διαθέσιμα δομικά υλικά και μέσα από τις παραδοσιακές αντιλήψεις περί χώρου και μορφολογίας, πάντοτε με επιτυχημένες καινοτόμους και δημιουργικές λύσεις. Μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, κάτω από τις συνθήκες που περιγράφονται εδώ, δημιουργήθηκαν λαϊκά και πολιτισμικά αγαθά, στα οποία η παρούσα εργασία ήθελε να προσελκύσει την προσοχή και το ενδιαφέρον, με σκοπό τη διάσωση και διατήρησή τους.

ΣΧΕΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ABRAHAM, J.R. *Elementare Architektur*, Residenzverlag Salzburg (x.χρ.).
- BENT, J. Th. *Aegean Islands*, 2η έκδ., Argonaut Inc. Publishers, Chicago, 1966.
- BROCK, J.K., MACKWORTH YOUNG, G. *Excavations in Siphnos*, Ημερολόγιο της BSA, αριθ. 44, London, 1949, σ. 1-92, σσ. 1-37.
- BURSIAN, C. *Geographie von Griechenland*, τόμ. II: *Peloponnesos und Insel*, εκτύπωση και έκδοση G.B. Teubner, Leipzig, 1868-1872.
- CREUTZBURG, N. *Die mykonischen Inseln, insbesondere ihre Siedlung und Wirtschaft* στο *Regio Brasiliensis*, τεύχ. 1/2, σ. 212-232.
- ΔΕΚΑΒΑΛΛΕΣ, Μ. *Η καθόλου ιδέα περί της νήσου Σίφνου*, από το *Ημερολόγιον 1889 του Γυμνασίου εν Σύρω*, μία μελέτη του Σ.Δ. Δουκάκη, διευθυντή.
- DÜMMLER, F. *Mitteilungen von den griechischen Inseln* στο *Mitteilungen des K. Deutschen Archäologischen Instituts*, Athen II, 1886.
- EGGERS, H. *Leben und Wirtschaftsweise auf den griechischen Kykladen im Umbruch*, Franz Steiner Verlag GmbH Wiesbaden, Heidelberg, 1963, σ. 140-151.
- ELLER, K. *Siphnos-Griechischer Inselraum*, Hans E. Günter Verlag Stuttgart, 1962.
- von FOULLON, Baron, H., GOLDSCHMIDT, V. *Über die geologischen Verhältnisse der Insel Syra, Siphnos und Tinos* στο *Jahrbuch der k.k. geologischen Reichsanstalt Wien 1887*, τόμ. 37, τεύχ. 1, σ. 1-34 με δύο πίνακες.
- GAITANIDES, J. *Insel der Ägais-Schwester der Aphrodite*, Paul List Verlag München, 1963.
- ΓΚΙΩΝ, Κ. *Ιστορία της νήσου Σίφνου*, Εν Σύρω, 1876.
- HAMPE, R., WINTER, A. *Bei Töpfern und Töpferinnen in Kreta, Messenien und Zypern*, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, in Kommission bei Rudolf Habelt Verlag Bonn, Mainz, 1962.

- HAMPE, R., WINTER, A. *Bei Töpfern und Ziegeln in Süditalien, Sizilien und Griechenland*, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz, in Kommission bei Rudolf Habelt Verlag Bonn, Mainz, 1965.
- L' Habitat au Camerun*. Presentation des principaux types d' habitat. Essai d' adaptation aux problèmes actuels. Publication de l' office de la recherche scientifique outre-mer, Éditions de l' union Française 1952 (3, rue Blaise-Desgoffe, Paris-VIe).
- HEINRICH, E. Die Inselarchitektur des Mittelmeergebietes στο *Archäologischer Anzeiger*, 1958, στίλες 90-134.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Α. *Δύο «Χωριά» αν' τη Μύκονο*, Αθήνα, 1947.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Α. *Τα παλαιά Αθηναϊκά σπίτια*, Αθήνα, 1950.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ, Α. *Ἐκκλησία της Μυκόνου*, Αθήνα, 1953.
- von KRIENEN, P. *Breve Descriptione dell Archipelago i. anno 1771*, T. Masi, Livorno, 1773, σ. 112-117.
- KTENAS, K.A. *Die Einlagerungen im kristallinen Gebirge der Kykladen auf Syra und Siphnos*. Διδακτ. διατρ., Leipzig, 1907, *Tschermaks Min.-petrograph. Mitteilungen* 26, 1907, σ. 257-320.
- LAMPL, P. *Cities and Planning in the Ancient Near East*, New York, 1968, George Braziller, σειρά: *Planning and Cities*, George R. Collins, Columbia University.
- LIDELL, R. *Aegean Greece*, London, 1955, γερμανική έκδοση: *Landschaft Apolls*, 1957, σ. 132-141.
- ΜΑΘΙΟΠΟΥΛΟΣ, Π. Σίφνος (Ιστορία και Μεταβυζαντινή Τέχνη του Νησιού) στο *Αρχιτεκτονική αριθ. 54*, έτος 1965, σ. 91-99.
- ΜΕΓΑΣ, Γ.Α. *Η λαϊκή κατοικία της Δωδεκανήσου*, Αθήνα, 1949.
- ΜΕΓΑΣ, G.A. *The Greek House*. Series of publication of the ministry of reconstruction Nr. 37, Athens, 1951.
- MOHOLY-NAGY, S. *Native Genius in Anonymus Architecture*, Horizon Press INC, New York, 1957.
- PAPAS, C.CHR. *L' urbanisme dans les Cyclades*, Paris, 1957.

ΠΕΤΑΛΙΑΝΟΣ, Γ. *Σιφνέικες Παρόλες*, Αθήνα, 1967.

PHILIPPSON, A. *Griechische Landschaften*, τόμ. IV: *Das ägäische Meer und seine Inseln*, 1959.

POLLAK, L. Von griechischen Inseln στο *Mitteilungen des K. Deutschen Archäologischen Instituts*, Athen, αριθ. 21, 1896, σ. 203 - 214.

Quality. Εφημερίδα του ΕΟΕΧ, Αθήνα, τεύχ. 1, Απρίλιος 1967, «Κεραμική».

RAINER, R. *Anonymes Bauen Nordburgenland*, έκδ. του Institut für Städtebau an der Akademie der bildenden Künste Wien, Verlag Galerie Welz, Salzburg, 1961.

RANDOLPH, B. *The Present State of the Islands in the Archipelago*, Oxford, 1687, London, 1686-87, σ. 38.

ROSS, L. *Inselreisen*, τόμ. I, Max Niemer-Verlag, Halle, 1912, σ. 139-145.

RUDOFISKY, B. *Architecture without Architects*, έκθεση στο Museum of Modern Art, κατάλογος, New York, 1965.

SONNINI, C.S. *Voyage en Grèce et en Turquie*, τόμ. 2. Buisson, Paris IX, 1801. Κατόπιν εντολής του Λουδοβίκου XVI, σ. 263-267.

ΣΠΕΡΑΝΤΖΑΣ, Θ.Κ. *Από την κυκλαδική Λαογραφία*, Αθήνα, 1962.

ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, Σ.Μ. *Η Σιφνιακή*. Μηνιαία εφημερίδα της νήσου Σίφνου, κυκλοφόρησε για τρία χρόνια στην Αθήνα, 1967, 1968, 1969.

ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, Σ.Μ. *Τα γράμματα στο νησί της Σίφνου (1650-1833)*. Ανάτυπο από την εφημερίδα *Κυκλαδικό Φως*, Πειραιάς, 1962.

THIMME, J., ASTRÖM, P.L, LILLIU, G., WIESSNER, J. *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes: Kykladen-Zypern-Malta-Altsyrien*, Holle Verlag, Baden-Baden, 1967.

de TOURNEFORT, P. *Beschreibung einer Reise nach der Levante*, τόμ. 1, Nürnberg, 1776, σ. 262-273. Στη γαλλική γλώσσα κυκλοφόρησε υπό τον τίτλο *Relation d' un voyage du Levant*, τόμ. 2, Amsterdam, 1718.

- ΤΡΟΥΜΟΣ, Α.Γ. *Ιστορικά και λαογραφικά σημειώματα της Σίφνου*, Αθήνα, 1956, σ. 18-21.
- ΤΡΟΥΜΟΣ, Α.Γ. *Τα λαϊκά χορευτικά τραγούδια της Σίφνου*, Ιούλιος 1960.
- ΤΡΟΥΜΟΣ, Α.Γ. *Σίφνος, τουριστικός οδηγός*, Αθήνα, 1961.
- ΤΣΟΥΝΤΑΣ, Χ. Κυκλαδικά II στο *Εφημερίδα Αρχαιολογική*, 1899, σ. 73-77.
- ΒΑΦΙΑΔΙΣ, Β. *Städte auf den Kykladen*. Διδακτ. διατρ. στο T.H. Berlin 18.1.1938, R. Gehlhhard, Berlin N 54.
- YOUNG, J.H. Ancient Towers on the Island of Siphnos στο *American Journal of Archaeology*, τόμ. 60, 1956, σ. 51-55, σσ. 38-39.
- ZERVOS, CHR. *L' Art des Cyclades du début à la fin de l' âge de bronze*, Éditions Cahiers d' Art, 14, rue du Dragon, Paris VIe, 1957.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

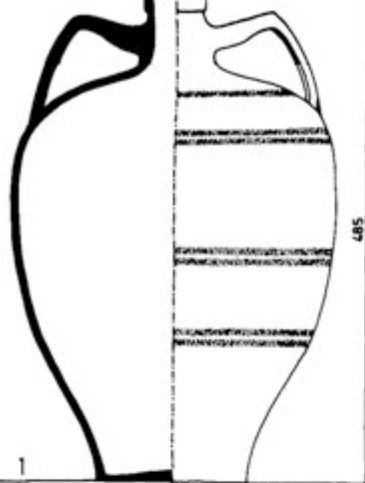
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	Σελίδα
Αγγεία σιφναϊκών αγγειοπλασείων	176
Ονόματα Σιφναίων αγγειοπλαστών	185
Τεκμηρίωση των οικισμών αγγειοπλαστών	189
Φάρος	189
Αποκοφτό	219
Πλατύς Γιαλός	224
Φικιάδα	279
Βαθύ	285
Καμάρες	338
Αρτιμόνι	394
Βρουλίδια	403
Χερρόνησος	415
Αγριάμπελα	463
Αρτεμώνας-Αγ. Αικατερίνη	472
Αρτεμώνας-Αγ. Άννα	497
Αρτεμώνας-Αγ. Λουκάς	511
Άνω Πετάλι-Λαγκάδα	524
Άνω Πετάλι-Τραβαβουινιά	540
Κάτω Πετάλι-Αγ. Χρυσόστομος	546
Κάστρο-Σεράλια	546

Αγγεία σιφναϊκών αγγειοπλασείων

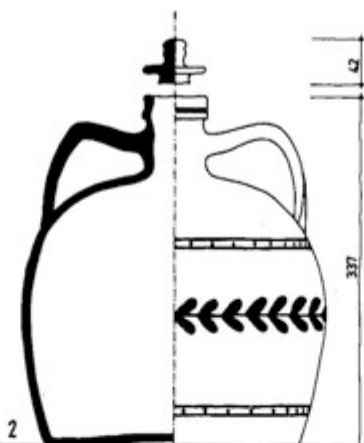
Φυσικά, στη Σίφνο κατασκευάζονται όλα τα είδη χρηστικών σκευών, όπως κανάτες, πιάτα, φλιτζάνια, σουπιέρες κ.λπ. Η ιταλική και γαλλική επιρροή στις φόρμες που χρησιμοποιούνται σήμερα, όπως και στην εφιάλωση, είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτη. Οι φόρμες που απεικονίζονται σε αυτές τις σελίδες είναι τυπικές παλιών αγγείων, από τα οποία ορισμένα κατασκευάζονται πλέον σπάνια ή ακόμη και καθόλου. Σήμερα έρχονται στη Σίφνο πιθάρια από την Κορώνη και την Καλαμάτα της Πελοποννήσου και μεγάλες γαβάθες για πλύσιμο από το Μαρούσι. Στάμνες από την Αίγινα συναντώνται όλο και σπανιότερα σε καθημερινή χρήση, επέχουν πλέον θέση διακοσμητικού αντικειμένου, όπως τα επιδικασμένα κεραμικά από την ίδια τη Σίφνο ή από άλλα μέρη της Ελλάδας. Γενικά ο κόσμος του νησιού ξέρει να εκτιμά ένα καλό αντικείμενο αγγειοπλαστικής.

Απεικ. 43, 1
Πίν. 30, 1
Πίν. 31, 8	1) Στάμνες νερού (και με καπάκι)
σταμνί, το
στάμνος, ο
Απεικ. 43, 2 και 4
Πίν. 30, 2	2) Μισή στάμνα
μιούσταμνος, ο
Απεικ. 43, 3
Πίν. 31, 4 δεξιά	3) Μακρύλαιμη στάμνα με διπλό κερούλι
λαϊνάς, ο
Απεικ. 43, 5 και 6
Πίν. 31, 6	4) Κανάτα νερού (και με καπάκι), χωρίς ή με μία λαβή
σταμνάκι, το
κανάτι, το
Απεικ. 44, 1 και 2	5) Μαγειρικό σκεύος σε διάφορα μεγέθη, με δύο ή τέσσερις λαβές και καπάκι
ταικάλι ή τσουκάλι, το
Απεικ. 44, 3 και 4	6) Μαγειρικό σκεύος για γιοβέτσι σε διάφορα μεγέθη με λαβή και καπάκι
γιοβέτσι, το
πλακερό, το
Απεικ. 44, 6
Πίν. 31, 7	7) Σκεύος για το γιαούρτι, ένα πολύ μικρό γιοβέτσι με καπάκι
τσουκαλούδι, το
	8) Δοχείο χωρίς λαβή
Απεικ. 44, 5
Πίν. 30, 4 αριστερά και 5	9) Σκεύος για το πασχαλινό γεύμα, χωρίς καπάκι
μαστέλνο, το
λεκάνη, η

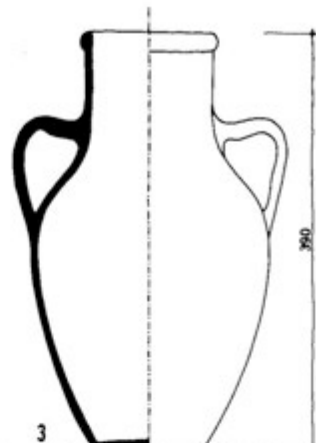
- Απεικ. 45, 1
10) Μαγειρικό σκεύος για το φούρνο με καπάκι, για τη ρεβιθάδα το τσιγάλι του φούρνου τσουκάλι των ρεβιθιών
- Απεικ. 45, 2
Πίν. 30, 3
11) Δοχείο για την τοποθέτηση κόπρης, ελιών κ.λπ. με καπάκι, καθώς και για σφράγισμα σκεπασταριά, η
- Απεικ. 45, 3
12) Σκάφη για κάρβουνα φουφού, η φουβούδι, το
- Απεικ. 45, 4
13) Κουβάς αρμέγματος αρμέος, ο
- Απεικ. 44, 7
14) Φανός λυχνάρι, το
- Απεικ. 45, 5
15) Δοχείο καπνίσματος κυμελών θυμιατό, το
- 16) Δοχείο όπου φυτεύουν φυτά γλάστρα, η
- 17) Γαβάθα γαβάδα, η
- Απεικ. 46
Πίν. 30, 6
Πίν. 56 (σ. 413)
18) Πιθάρι, αποθηκευτικό δοχείο για κρασί, λάδι, σιτάρι κ.λπ. χωρίς καπάκι κιούπα, η κουρούπι, το
- Απεικ. 47, 1
19) Σπιτάκι για μέλισσες, με καπάκι με σπές κυμέλη, η
- Απεικ. 47, 2
Πίν. 14, 1 (σ. 69)
Πίν. 31, 4
20) Επίθεμα καπνοδόχου φλάρος, ο

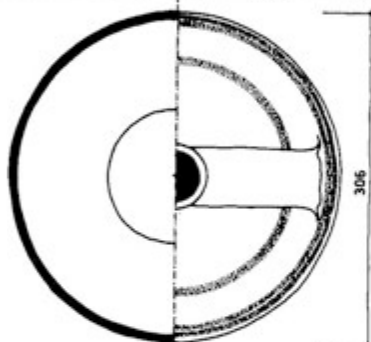
1

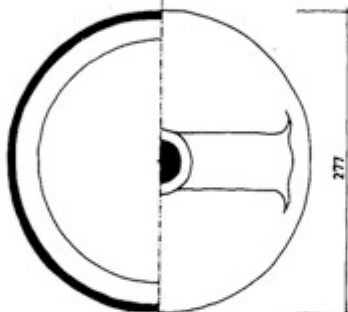
2

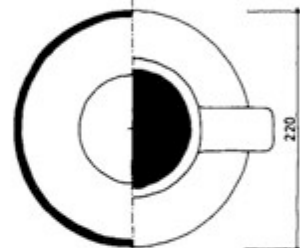
3

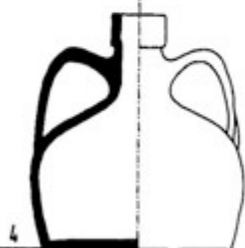
306

277

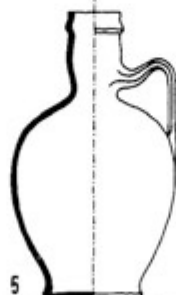

220

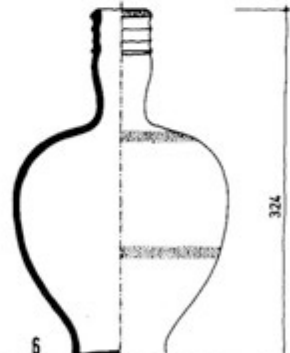
4

215

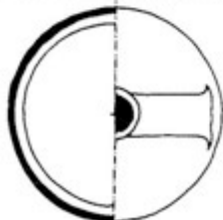
5

265

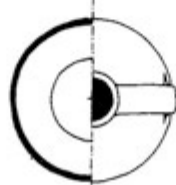

6

324

197

156

200

1 Στάμνα (Ε. Λεμπέσης, Χερρόνησος, 1969)

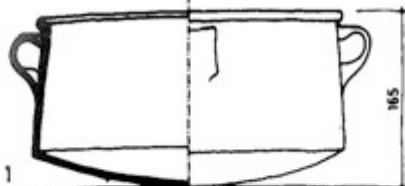
2 Μισούσταμνο (Κ. Δεπάστας, Χερρόνησος, 1966)

3 Λαϊνάς (από Η Σιφναϊκή Φωνή, Απρίλιος 1971)

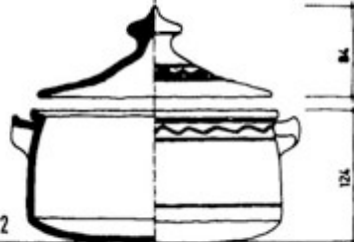
4 Μισουσταμνάκι (Καλαράκης, Βρουλίδια, 1966)

5 Σταμνάκι ή κανάτια (Ε. Λεμπέσης, Χερρόνησος, 1970)

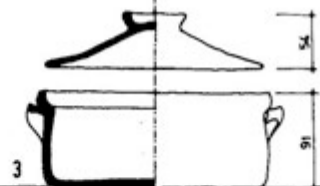
6 Σταμνάκι (Β. Λουκιανός, Φάρος, 1966)

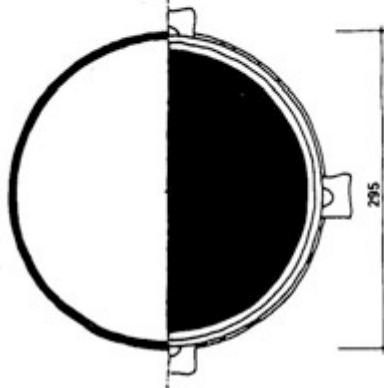
1

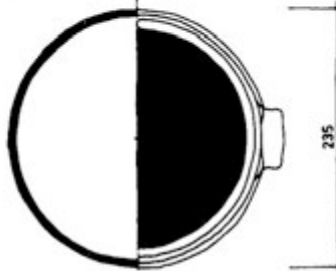
2

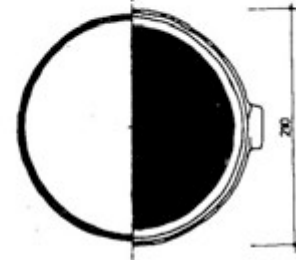
3

295

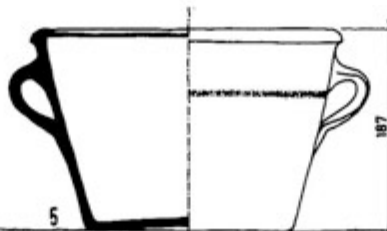
235

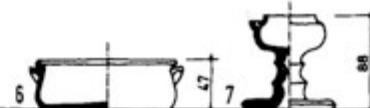
200

4

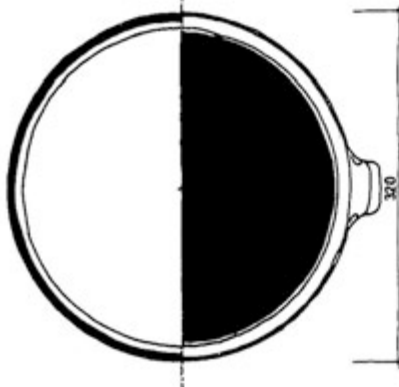

5

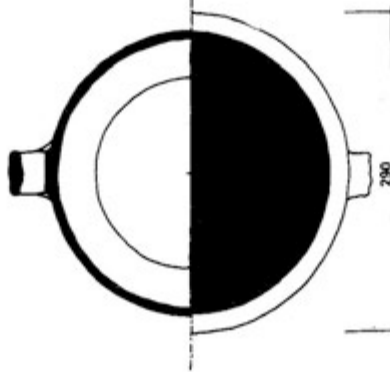

6

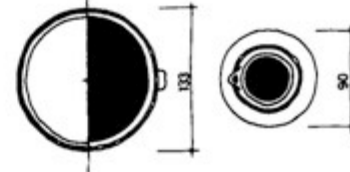
7

310

290

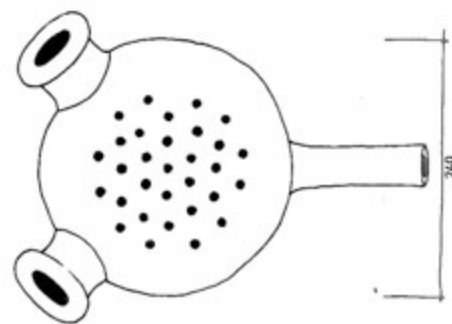
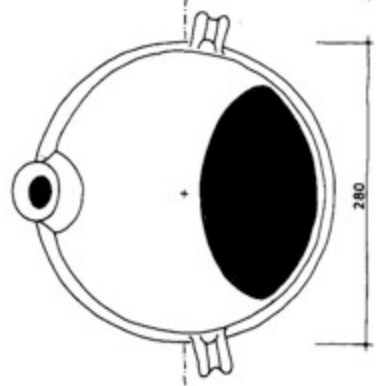
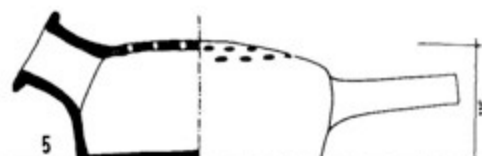
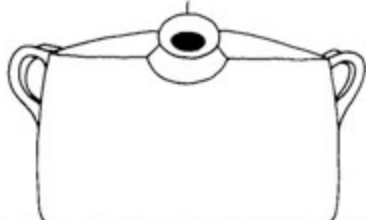
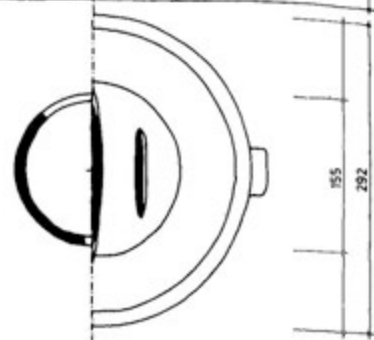
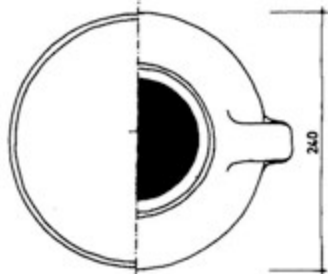
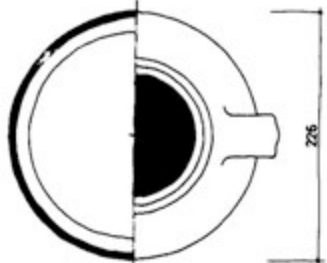
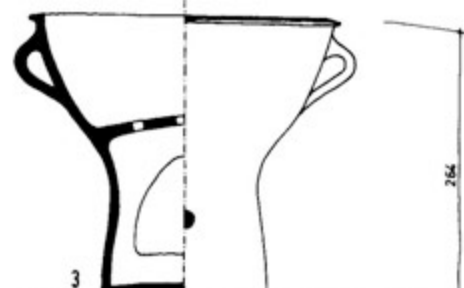
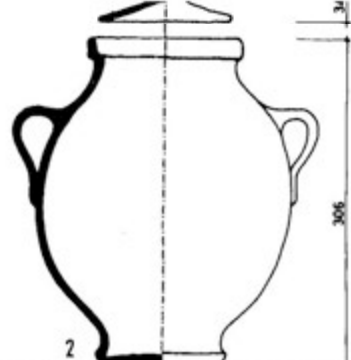

133

90

- 1 Τσουκάλι (Ε. Αποστολίδης, Πλατύς Γιαλός, 1966)
 2 Τσουκάλι με καπάκι, πλήρως εφυλαωμένο, με χαρακτηριστική διακόσμηση (Γ. Ατσώνιος, Βαθύ, 1966)
 3 Γουβέτσι με καπάκι (Μ. Σέρβος, Καμάρες, 1970)

- 4 Γουβέτσι (Α. Θεοδώρου, Αγριάμπελα, πριν από το 1965)
 5 Μαστέλνο (Ψαρρής, Αγ. Άννα, 1969)
 6 Τσουκαλούδι (Λ. Βουρής, Πλατύς Γιαλός, 1966)
 7 Λυχνάρι, λάμπα λαδιού (Καμάρες)

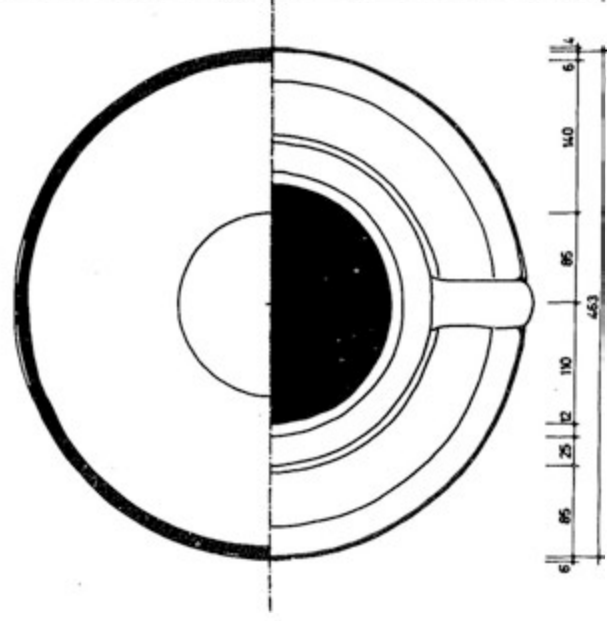
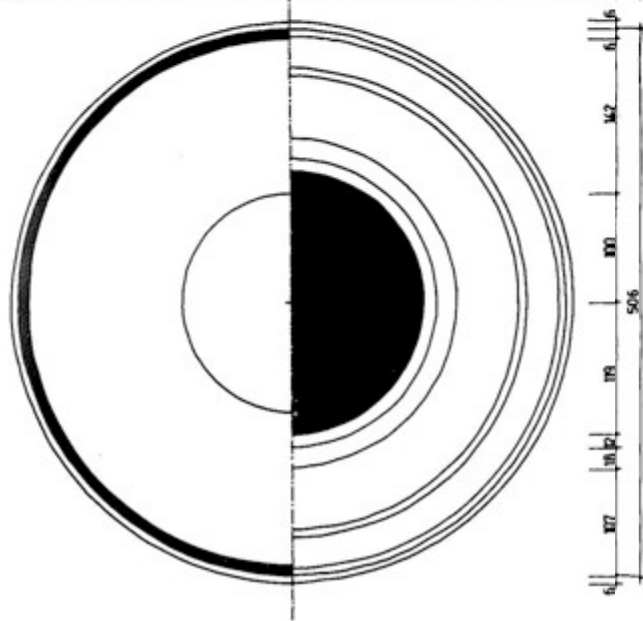
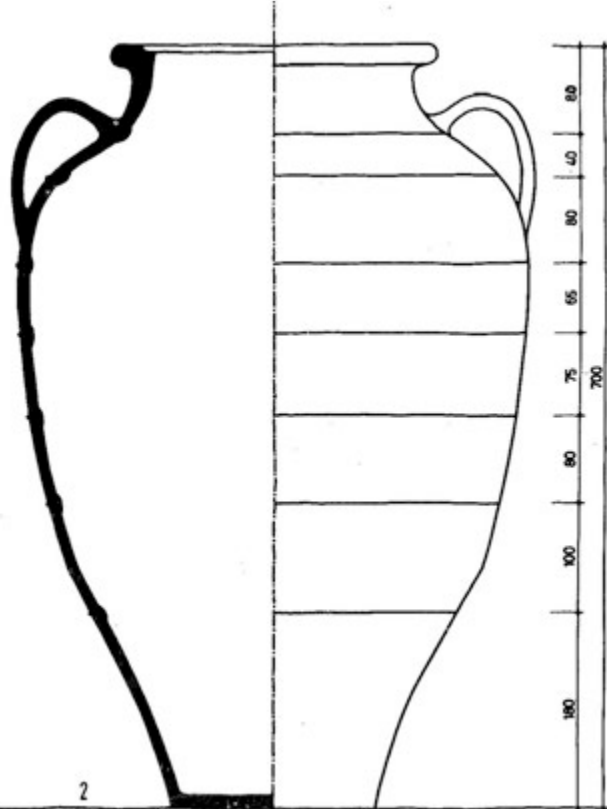
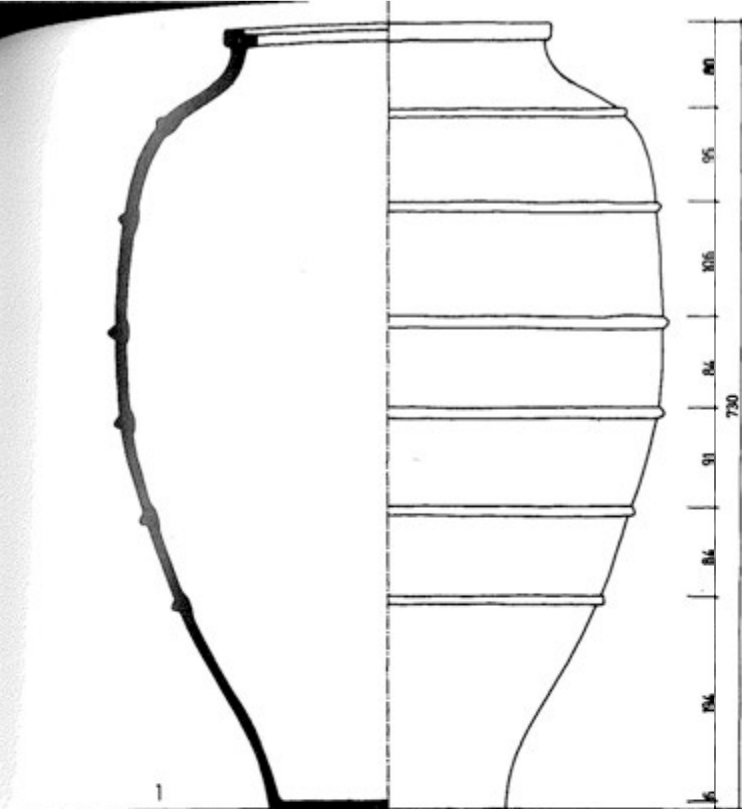
1 Τσουκάλι ρεβιθιάν (Κ. Δεπάσας, Χερρόνησος, 1969)

2 Σκεπασταριά (Σ. Αποστολίδης, Πλατύς Γιαλός, 1965)

3 Φουφού (Ε. Λεμπέσης, Χερρόνησος, 1970)

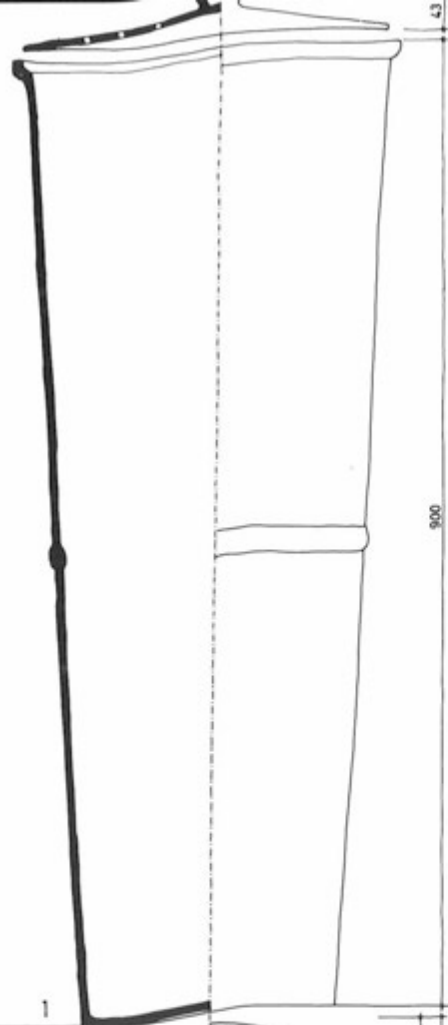
4 Αρμέος (Α. Φύσσας, Χερρόνησος, πριν από το 1966)

5 Θυματιά (Ν. Φύσσας, Αρτιμόνι, πριν από το 1966)

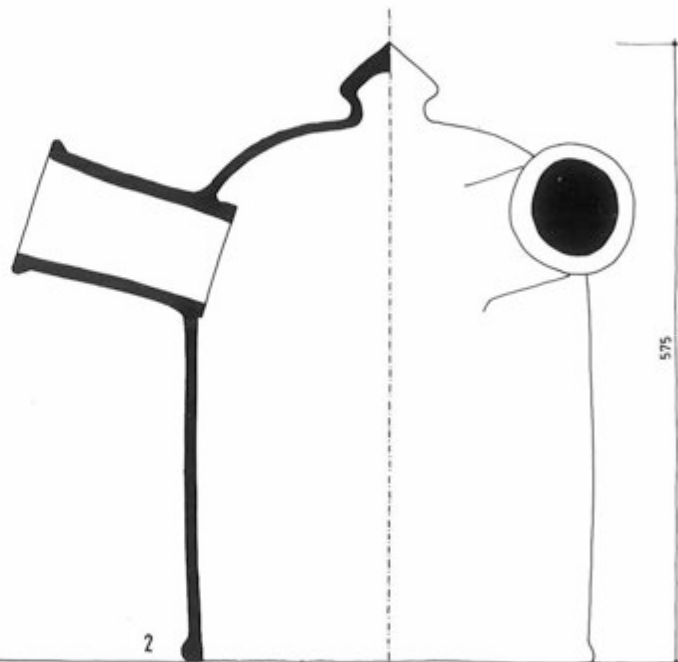

1 Κιούπα (Καλαράκης, Βρουλίδια, 1966)

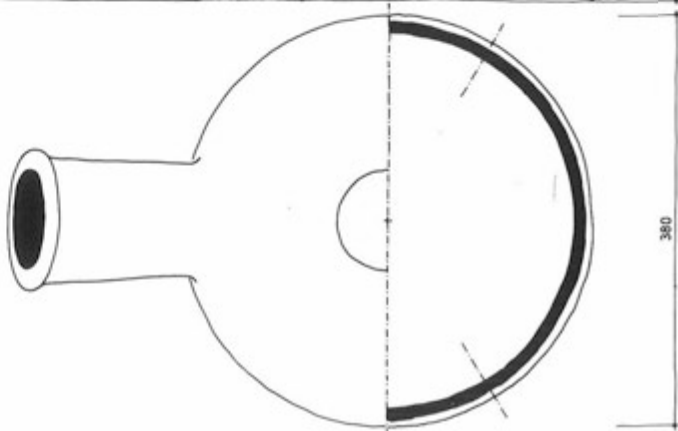
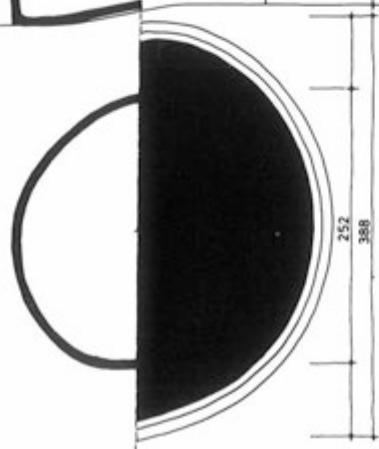
2 Κιούπα (Φάρος 7, πριν από το 1965)

1

2

1 Στάμνες (Φάρος 8)

2 Μισούσταινες (Φάρος 8)

3 Σκεπασταριές (Φάρος 8)

4 Μαστέλνο και λαϊνάς (Φάρος 8)

5 Γαβάδα (Φάρος 8)

6 Κιούπα (Φάρος 8)

1 Παλιά αγγεία (Χερρόνησος 7)

2 Κανάτια και πιθάρια (Χερρόνησος 11)

3 Κανάτια και πιθάρια (Χερρόνησος 11)

4 Παλιές φόρμες (Χερρόνησος 12)

5 «Σύγχρονες» φόρμες (Χερρόνησος 12)

6 Παλιά αγγεία (Φάρος 8)

7 Τσουκαλούδι, δοχείο γιαουρτιού
(Πλατύς Γιαλός 13)

8 Στάμνες (Χερρόνησος 12)

9 Τσουκάλια (Καμάρες 7)

Ονόματα Σιφνίων αγγειοπλαστών¹⁵³

Πίν. 7, 1-7 (σ. 40)

Σίφνος	ο Αποστολίδης	Συμεών ¹⁵⁴
	Αργύρης	Αλέκος
	Αισώνιος	Άγγελος
	ο Αισώνιος	Ιωάννης
	Αισώνιος	Κωνσταντίνος
	ο Βουρής	Γεώργιος
	ο Βουρής	Λουκάς
	ο Βρουνιάς	Αλέκος
	Χρύσας	...
	Χρυσόγελος	Γιαννούλης
	ο Δεπάστας	Κωνσταντίνος
	Δεπάστας	...
	Δεπάστας	...
	ο Καλαράκης	Γεώργιος
	ο Καλογήρου	Ζανής
	Καλογήρου	...
	Κοράκης	Ελευθέριος
	Κοράκης	...
	ο Λαμπρινός	Βασίλειος

153. Τα ονόματα των αγγειοπλαστών συγκεντρώθηκαν από το συγγραφέα και από διάφορους φοιτητές οι οποίοι βοήθησαν. Λίγα από αυτά προήλθαν από έναν κατάλογο του ΕΟΕΧ που περιλαμβάνονταν σε επιστολή της 26ης Μαρτίου 1971 του Οργανισμού προς το συγγραφέα. Ένας μακρύς κατάλογος με ονόματα παρουσιάστηκε σε ένα άρθρο της εφημερίδας *Σίφνος*, ο οποίος δεν χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα εργασία, καθώς αναφερόταν στη χρονική περίοδο πριν από το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

154. Οι αγγειοπλάστες που σημειώνονται με «ο» εξακολουθούσαν να εργάζονται το 1969 σε δικά τους εργαστήρια.

	ο Λεμπέσης	Εμμανουήλ
	Λουκατάρης	...
	ο Λουκιανός	Βασίλειος
	ο Μαστρόκαλος	Κωνσταντίνος
	ο Παλιός	Κωνσταντίνος Α.
	Παλιός	Κωνσταντίνος Γ.
	Πανώριος	...
	Φύσσας	Αντώνιος
	Φύσσας	Νικόλαος
	Φύσσας	...
	ο Ποδότας	Κωνσταντίνος
	ο Ποδότας	Συμεών
	Ψαράφτης	...
	ο Ψαρρής	...
	Σαμπών	Αντώνιος
	Σέρβος	Ιωάννης
	ο Σέρβος	Μάρκος
	Συνοδινός	...
	Σκλάβενας	...
	Θεοδώρου	Απόστολος
Κρήτη	ο Χρυσόγελος	...
	ο Ποδότας	...
	ο Ψαράφτης	...
Αίγινα	ο Σκλάβενας	Σπιρίδων
	Σκλάβενας	...
Βόλος	Κοράκης	Βασίλειος †
	Λεμονής	Πέτρος †
	ο Βουρδαίικης	Γεώργιος

Θεσσαλονίκη	Φανής	...
	ο Φιλίππου	αδελφοί
	ο Φιλκεράμ	
	ο Θεοδώρου	Νικόλαος
	ο Τουλής	Δημήτριος
Λέσβος	ο Αγάς	Αντώνιος
	Αγάς	...
Καλαμάτα	Δροσινός	Ηρακλής
	Δροσινός	Χρήστος
	Δροσινός	Τρύφων
	Βρουινιάς	Ιωάννης †
	ο Λουκιανός	Φώτης
Σκάλα Μεσσηνίας	ο Κομή	αδελφοί
Μαρούσι	ο Ατσώνιος	Νικόλαος
	ο Ατσώνιος	Συμεών
	ο Ερώτης	Στέλιος
	ο Γαλιάτσος	Αντώνιος
	Γεροντής	...
	ο Καλογήρου	Ιάκωβος
	ο Καλογήρου	Κωνσταντίνος
	ο Καλογήρου	Ζαννής
	ο Καράβης	Στενός
	ο Μάμιδας	Άγγελος
	ο Παλαιός	Ιωάννης
	ο Πανώριος	Ιωάννης
	ο Φωτουλάκης	Στάθης
	Ποδότας	...
	ο Ψαράφτης	Αντώνιος

	ο Ψαράφτης	Νικόλαος
	ο Σκλάβενας	Αντώνιος
	ο Σκλάβενας	Γεώργιος
	ο Σκλάβενας	Νικόλαος
	ο Ζαχαρίας	Συμεών
Χαλάνδρι	Λεμπέσης	...
	ο Παλιός	Γεώργιος
	ο Σταφυλοπάτης	Ιωάννης
	Στελιανός	...
	ο Τουλής	Ιωάννης
Αγ. Παρασκευή	ο Μαυρογόνατος	Αντώνιος
	ο Παλιός	Δημήτριος
	ο Παπαγιάννη	αδελφοί (3)
	ο Παπαμανάριος	Ιωάννης
	ο Παξιμάδη	αδελφοί
	ο Πικούλιος	Δημήτριος
	ο Πισίνου	αδελφοί (3)
Λιόπεσι	Ποδότας	Νικόλαος
Κύθνος ¹⁵⁵
Τήνος	Ποδότας	Ιωάννης
Πάρος
Νάξος
Τσανάκαλε
Θάσος	Χρυσόγελου	αδελφοί

155. Ονοματεπώνυμα Σιφνίων αγγειοπλασιών σε Κύθνο, Τήνο, Πάρο, Νάξο, Τσανάκαλε και Λιόπεσι δεν κα-
τέστη δυνατόν να πληροφορηθούμε έως σήμερα.

Τεκμηρίωση των οικισμών αγγειοπλαστών

Φάρος

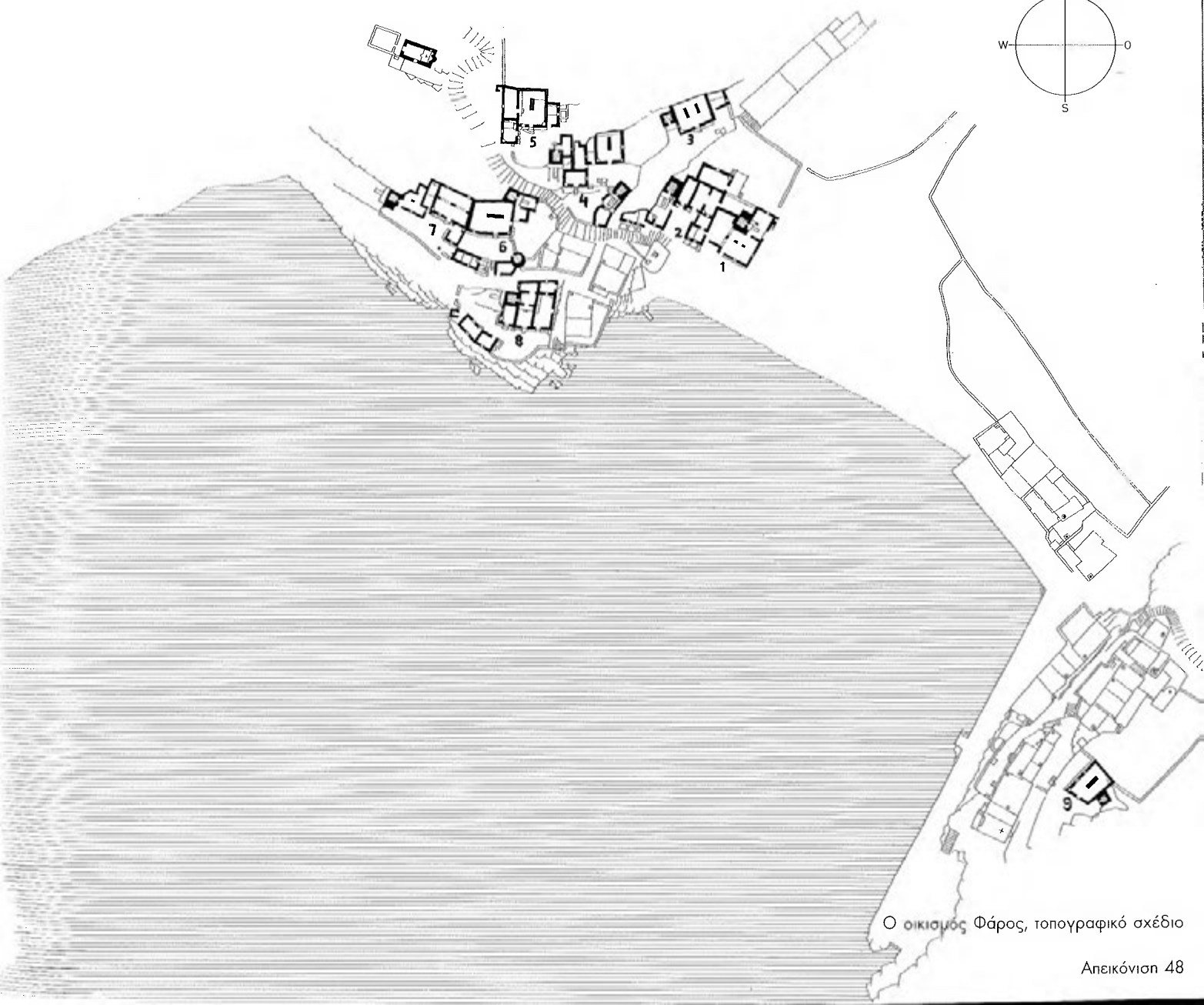
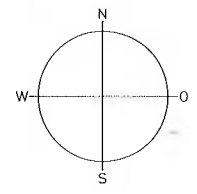
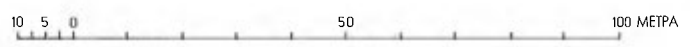
Στον οικισμό Φάρος έγιναν τέσσερις επισκέψεις σε χρονικό διάστημα έξι ετών. Το καλοκαίρι του 1965 έγινε η αποτύπωση του οικισμού, το 1966 η διόρθωση αυτής της εργασίας και η συμπλήρωσή της με την προσθήκη ενός ακόμη κτίσματος. Την άνοιξη του 1969 έγινε η φωτογραφική αποτύπωση των αλλαγών που είχαν επιφέρει οι φθορές σε υπάρχοντα κτίσματα, αλλά και η ανέγερση νέων. Ο οικισμός των ψαράδων και παράλληλα τα ερείπια ενός ακόμη αγγειοπλαστείου αποτυπώθηκαν φωτογραφικά το καλοκαίρι του 1970.

Ο όρμος του Φάρου βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του νησιού και δημιουργεί εδώ, με την παρεμβολή μικρότερων όρμων, ένα ανοικτό προς το νότο λιμάνι, το οποίο παρέχει προστασία σε μερικές ψαρόβαρκες, ενώ σπανιότερα καταπλέουν σ' αυτό και μεγαλύτερα καΐκια. Εδώ καταλήγει, ανάμεσα σε πλαγιές, μία κοιλάδα με περιβόλια και ελαιώνες, όπου διακρίνονται ακόμη ίχνη των καλλιεργήσιμων αναβασμών (λιθόζωνων), που σήμερα όμως έχουν μετατραπεί σε κερσότοπο. Νοτιοδυτικά του οικισμού των αγγειοπλαστών, ο οποίος βρίσκεται επάνω σε βραχώδη προεξοχή, μια μικρή κοιλάδα προσφέρει χώρο για λίγα καλλιεργήσιμα χωράφια και έναν ελαιώνα.

Το καλοκαίρι το κλίμα στο συγκεκριμένο όρμο χαρακτηρίζεται από υψηλές θερμοκρασίες και ξηρασία, που αφείλονται στη μηδαμινή παρουσία βλάστησης και στην πλήρη σχεδόν απουσία βροχοπτώσεων. Τα περιβόλια ποτίζονται από πηγάδια, όπου χρησιμοποιούνται κατά κανόνα κουβάδες, ενώ πρόσφατα, σε περιορισμένο βαθμό, και αντλίες.

Ο ελληνικός τρόπος ζωής αποτυπώνεται εδώ με μια έκδηλη τάση εξωστρέφειας, το ενδιαφέρον για οτιδήποτε καινούργιο ή διαφορετικό, με τη φιλοξενία και τη λιτότητα. Χαρακτηριστική επίσης είναι η υπερηφάνεια του ψαρά και ιδιοκτήτη του καφενείου Γεώργιου Κακάκη για το τηλέφωνό του, η οποία στηρίζεται στο σκεπτικό του ότι με αυτό παρέχει δυνατότητα επικοινωνίας με τη Γερμανία, που σημαίνει με όλο τον κόσμο. Το πανηγύρι του Σταυρού, παραμονή της 14ης Σεπτεμβρίου, αποτελεί τόσο εκκλησιαστικό, όσο και κοινωνικό αποκορύφωμα για τους ανθρώπους της νότιας αυτής περιοχής και καταδεικνύει την εμμονή σε παλιές παραδόσεις. Σήμερα ζουν στον Φάρο λίγες μόνο οικογένειες. Οι αγγειοπλάστες, καθώς επίσης και οι ψαράδες προτιμούν τη ζωή στα κέντρα του νησιού, την Απολλωνία και τον Αρτεμώνα.

Ο οικισμός των αγγειοπλαστών, κατά την περίοδο της ακμής του, υπήρξε ένα ιδιαίτερα αυτόνομο μικρό κέντρο, τουλάχιστον εργασίας. Σήμερα εξακολουθούν να εργάζονται οι Βασίλειος Λαμπρινός και Βασίλειος Λουκιανός. Ο πρώτος κατάγεται από το Κάτω Πετάλι, παντρεύτηκε στα Εξάμπελα και κατοικεί εκεί με τη γυναίκα και τα δύο παιδιά του σε ιδιόκτητο σπίτι. Στο αγγειοπλαστείο του εργάζεται, όταν οι συνθήκες το επιτρέπουν, όλο το χρόνο. Η παραγωγή των χωραφιών του δεν επαρκεί για να εξασφαλίσει τη ζωή της οικογένειάς, πράγμα που τον υποχρεώνει να εργάζεται και σε ξένα χωράφια. Όταν η δουλειά της αγγειοπλαστικής δεν πύγαινε καλά, έπιασε δουλειά στο σταθμό της ΔΕΗ. Ο Βασίλειος Λουκιανός κατάγεται από τον Αγ. Λουκά του Αρτεμώνα, όπου έχει ένα σπίτι και μερικά χωράφια, τα οποία,

Ο οικισμός Φάρος, τοπογραφικό σχέδιο

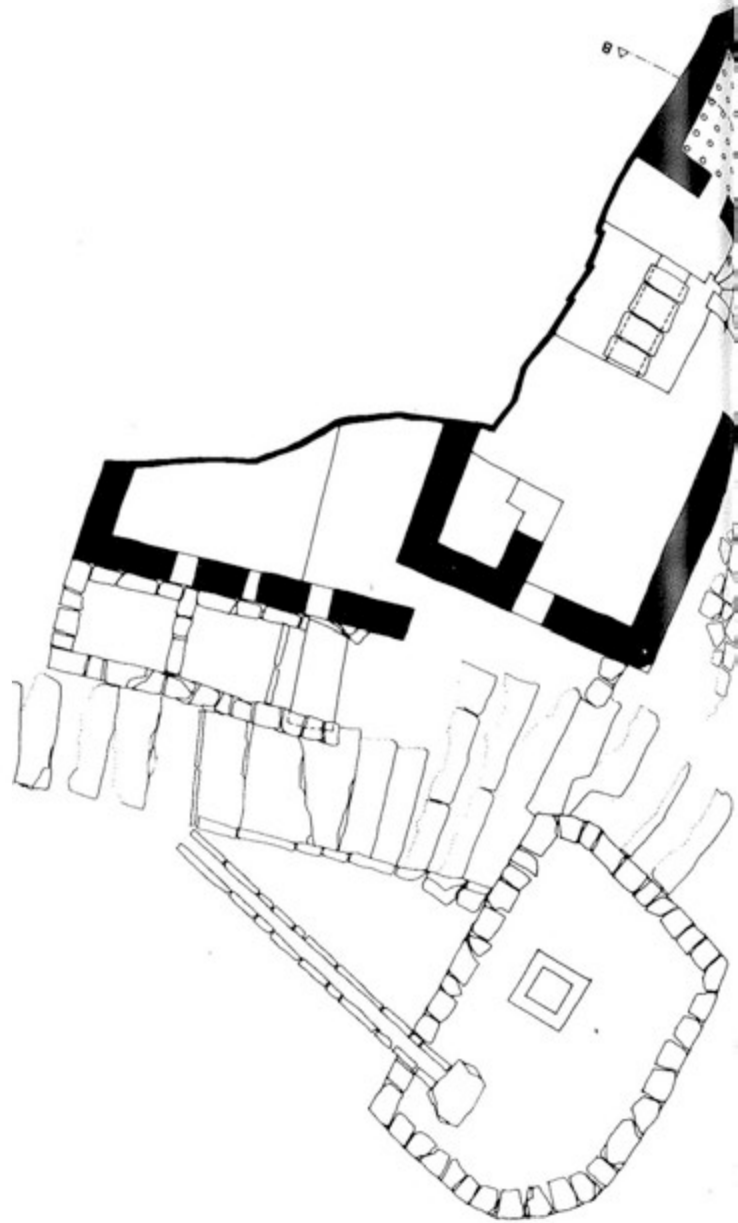
ωστόσο, δεν επαρκούν για τον ίδιο και τη γυναίκα του. Έτσι, όταν κατά την περίοδο των βροχών, από τον Οκτώβριο έως το Μάρτιο, δεν απασχολείται με την αγγειοπλαστική, δουλεύει σε ξένα χωράφια.

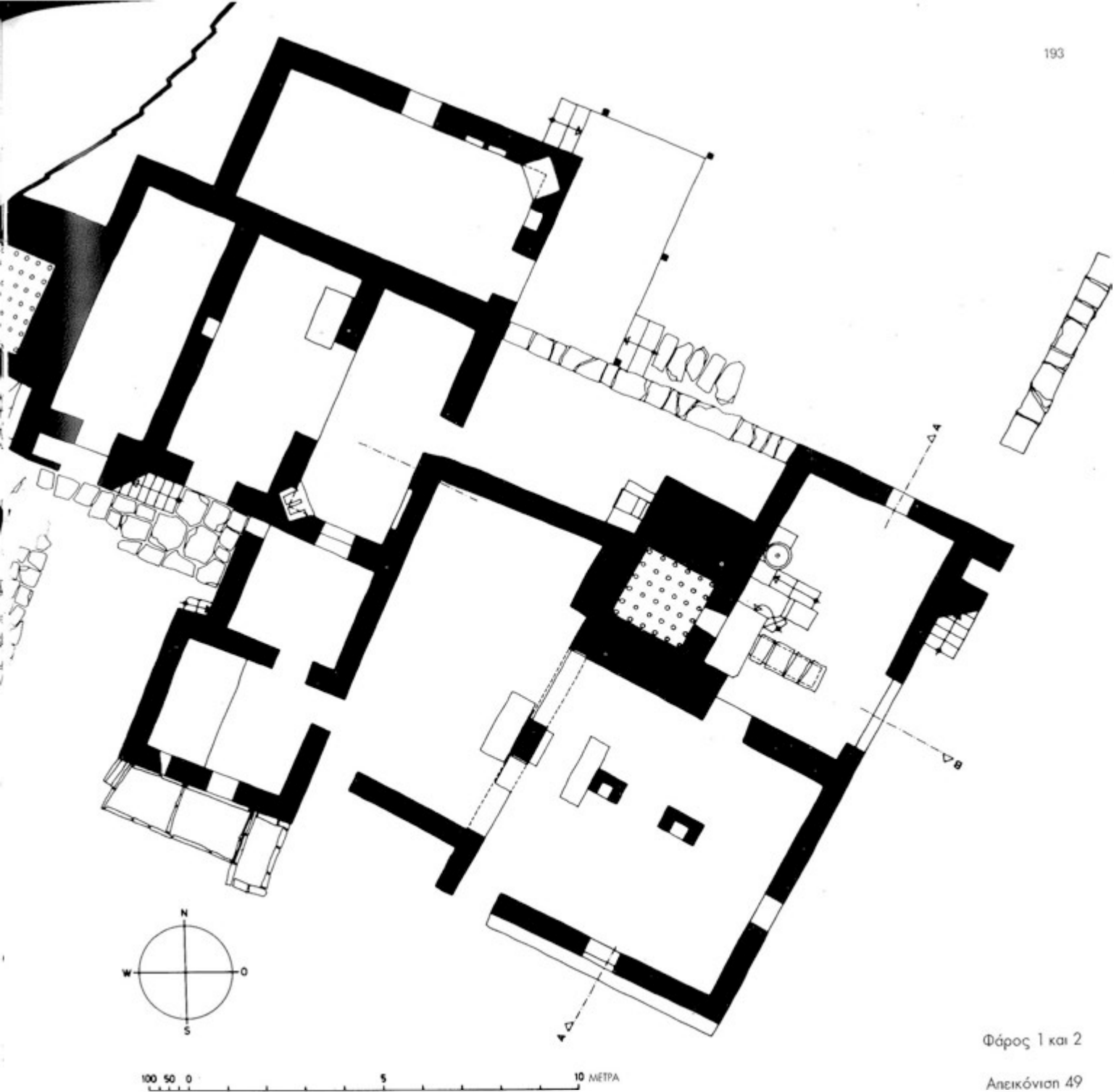
Οι ακύμαντες και ολοκληρωμένες συνθήκες ζωής και εργασίας δεν υφίστανται πλέον, γίνονται, ωστόσο, αντιληπτές: την άνοιξη εγκαθίστανται οι αγγειοπλάστες στα εργαστήριά τους στον Φάρο, όπου εργάζονται έως τις αρχές Οκτωβρίου, οπότε και αρχίζει η περίοδος των βροχών. Το 1966 ο Βασίλειος Λαμπρινός δεν μπορούσε να διατηρήσει άλλο σε λειτουργία το εργαστήριό του και άρχισε να εργάζεται στον Πλατύ Γιαλό, στην επιχείρηση του Συμεών Αποστολίδη. Το πρόγραμμα της ημέρας σε μια οικογένεια αγγειοπλάστη καθορίζεται από την πορεία της δουλειάς. Στο χώρο εργασίας ζουν, μαγειρεύουν, επικοινωνούν και τρώνε. Στους χώρους διαμονής και ύπνου τα τζάκια είναι σβηστά. Η ύπαρξή τους, ωστόσο, συνιστά μια αδιαμφισβήτητη μαρτυρία για τη χρήση τους κατά το παρελθόν. Δεδομένου ότι δεν υπάρχει παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, η κατανομή του χρόνου καθορίζεται από το φως του ήλιου.

Ο αγγειοπλαστικός οικισμός του Φάρου βρίσκεται επάνω σε μια βραχώδη πλαγιά, η οποία προς την πλευρά του νότου καταλήγει στη θάλασσα. Ο οικισμός αποτελείται από οκτώ εργαστήρια και μία μικρή εκκλησία. Μία μεγάλη στέρνα συγκεντρώνει το βρόχινο νερό, το οποίο χρησιμοποιείται για την επεξεργασία του πηλού. Πόσιμο νερό παρέχουν τα πηγάδια στις πλαγιές της κοιλάδας, σε κάποια απόσταση από τη θάλασσα, καθώς τα πλησιέστερα προς τη θάλασσα πηγάδια έχουν στερέψει. Τα επιμέρους κτίσματα αναπτύσσονται σε σειρά με κάποια απόσταση μεταξύ τους, κατά τρόπο ώστε τα ανοίγματα των χώρων να βλέπουν κατά το δυνατόν προς το νότο, ενώ μεταξύ τους χωρίζονται από μια αυλή. Το κλιμακωτό μονοπάτι, επάνω στο οποίο βρίσκονται οι αυλές των κτισμάτων 1, 2, 4, 5 και 6, οδηγεί στην εκκλησία και στη συνέχεια στα χωριά, στο εσωτερικό του νησιού. Τρία επιπλέον κτίσματα αυτού του οικισμού δεν αναγνωρίζονται ως αγγειοπλαστεία, αλλά χρησιμοποιούνται ως θερινές κατοικίες, όπως άλλωστε και τα νεόκτιστα, από τα οποία το 1966 υπήρχαν ήδη τρία.

Ο ψαράδικος οικισμός βρίσκεται στην άλλη πλευρά του όρμου, νοτιοανατολικά του οικισμού των αγγειοπλαστών, και αποτελείται από δεκατρία σπίτια και μία εκκλησία. Πέραν αυτών, υπάρχει ακόμη ένα αγγειοπλαστείο και, εδώ και μερικά χρόνια, τέσσερα εξοχικά σπίτια. Τα παλιά σπίτια του οικισμού αναπτύσσονται σε δύο σειρές παράλληλα προς την παραλία, το σημερινό μόλο, και μάλιστα κατά τρόπο ώστε τα ανοίγματα να βλέπουν προς τη θάλασσα, δηλαδή με βορειοδυτικό προσανατολισμό, κάτι που εξασφαλίζει την καλύτερη προστασία από τον ήλιο. Τα σπίτια βρίσκονται σε πολύ πυκνή διάταξη μεταξύ τους, ενώ μικρές ταράτσες, κάτω από τις οποίες είναι τοποθετημένες οι στέρνες και τα υπόστεγα, διαμορφώνουν τον απαραίτητο ελεύθερο χώρο. Επάνω από τον οικισμό των ψαράδων βρίσκεται ένα αγγειοπλαστείο με προσανατολισμό προς το νότο. Παρά την ερείπωσή του, οι χώροι και οι λειτουργίες τους παραμένουν ακόμη ευδιάκριτα.

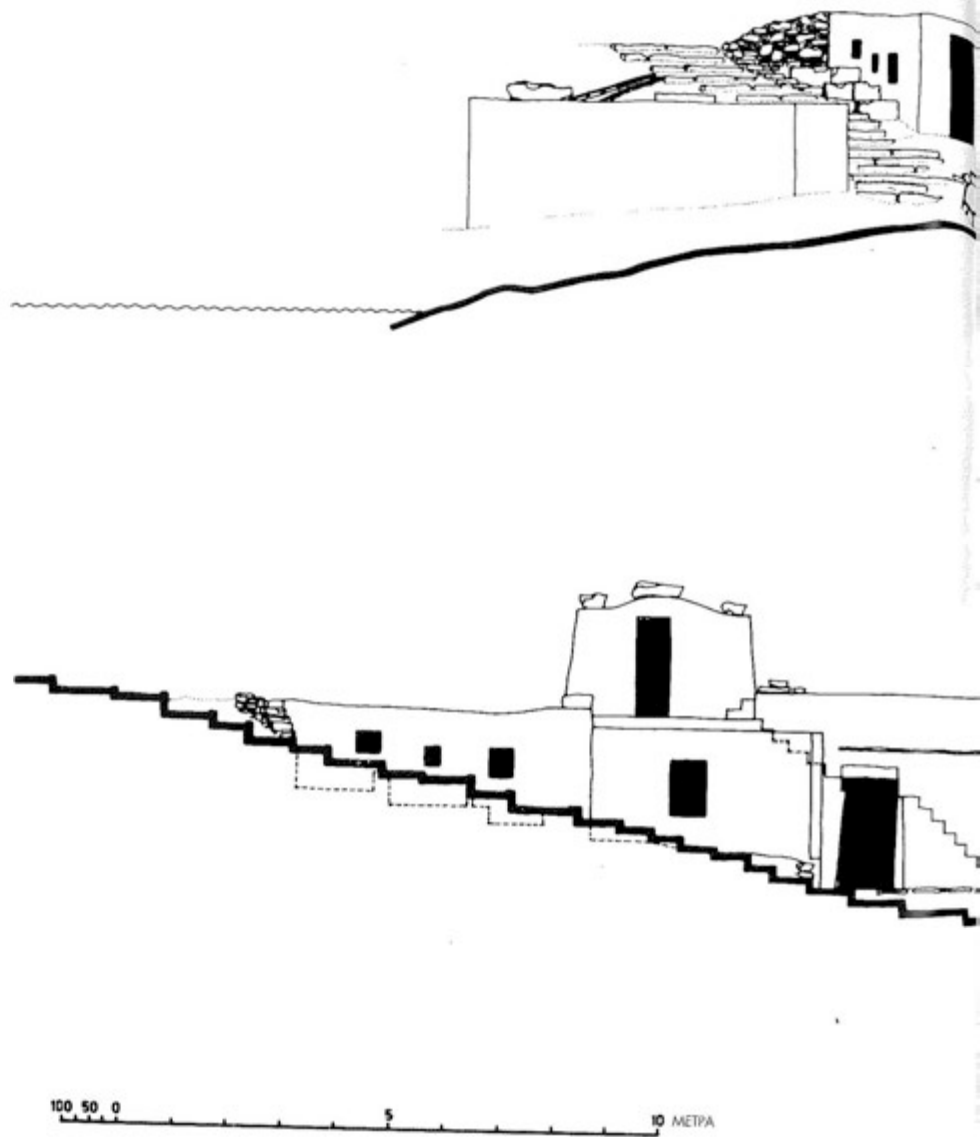
Στην ομαλή ακτή, ανάμεσα στους δύο οικισμούς, βρίσκεται ένα παλιό ψαράδικο σπίτι, με υπόστεγο για βάρκα. Η μετατροπή του σε καφενείο σηματοδοτεί την απαρχή μιας έντονης οικοδομικής δραστηριότητας στον Φάρο. Πέρα από τα ήδη αναφερθέντα εξοχικά σπίτια, παραπλευρώς του καφενείου κατασκευάστηκε ένα τριώροφο κτήριο κατοικιών, ενώ το 1970 άρχισε δίπλα το κτίσιμο ενός ξενοδοχείου. Εδώ καταλήγει επίσης και ο βατός από αυτοκίνητα δρόμος, ο οποίος συνδέει τον οικισμό με τα κέντρα του νησιού.

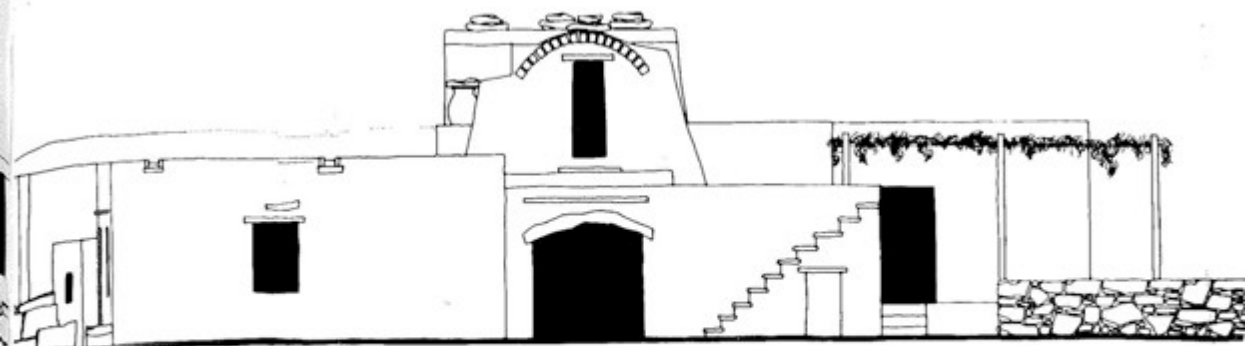

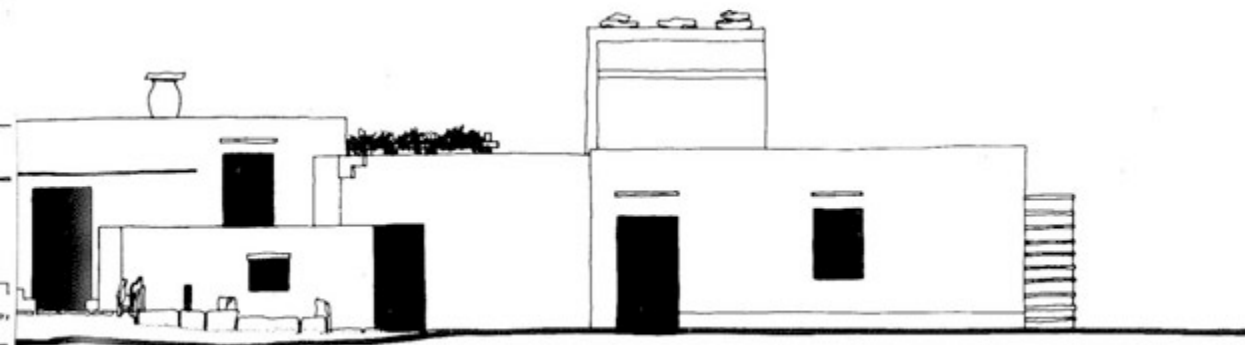
Φάρος 1 και 2

Απεικόνιση 49

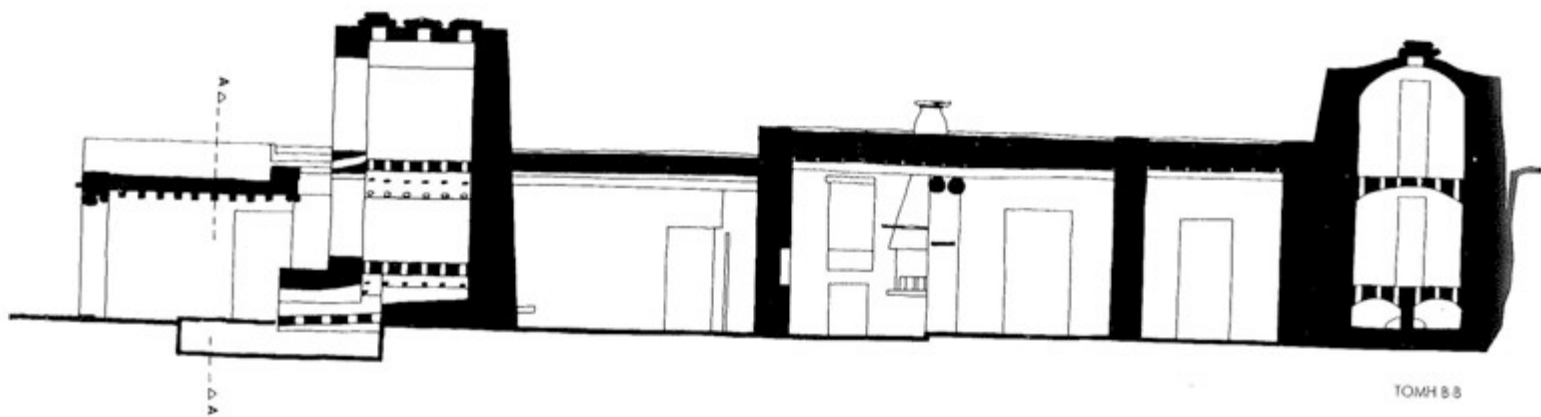
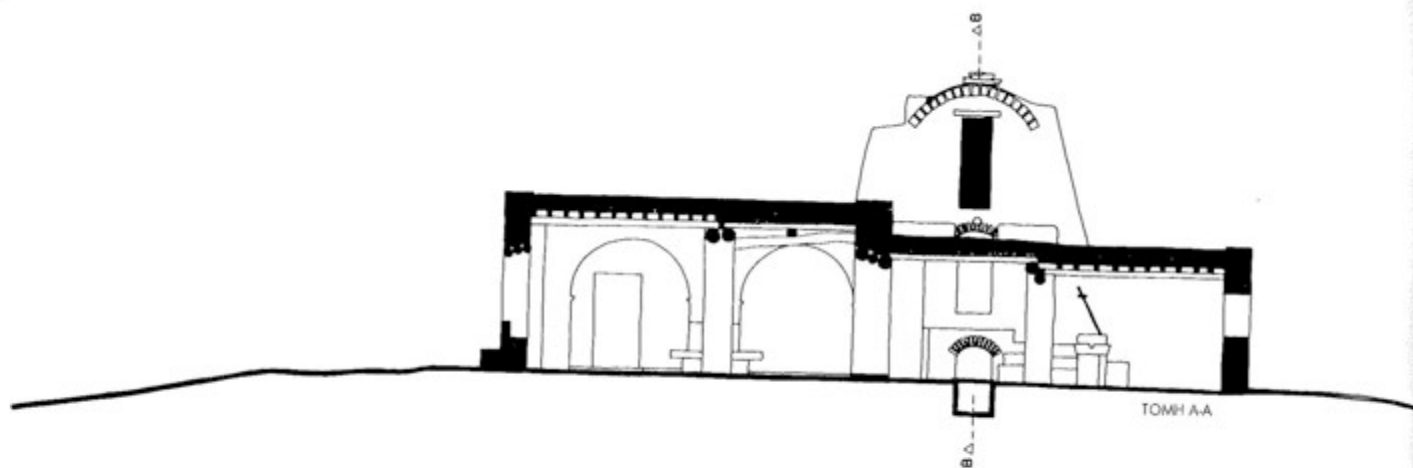
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

Φάρος 1 και 2

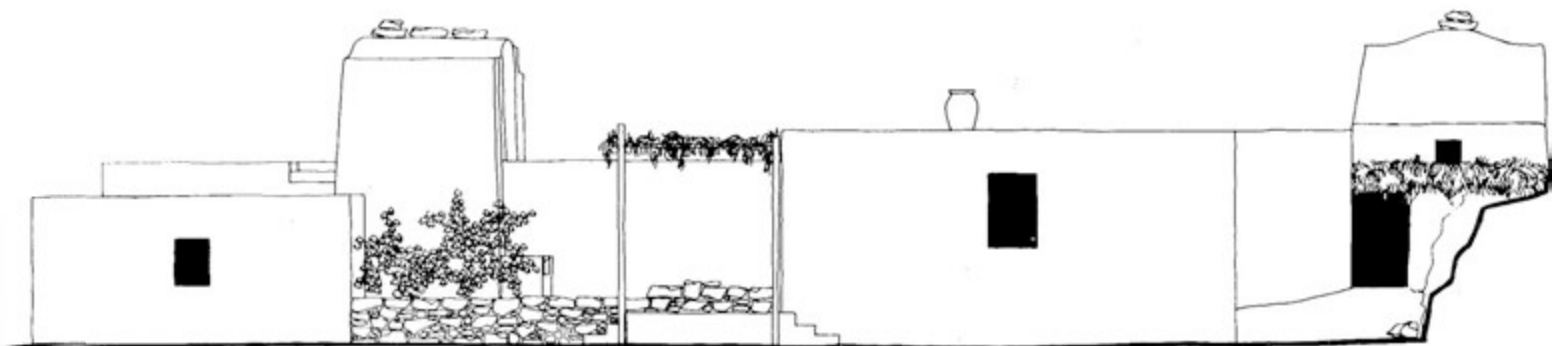
Απεικόνιση 50

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Φάρος 1 και 2

Απεικόνιση 51

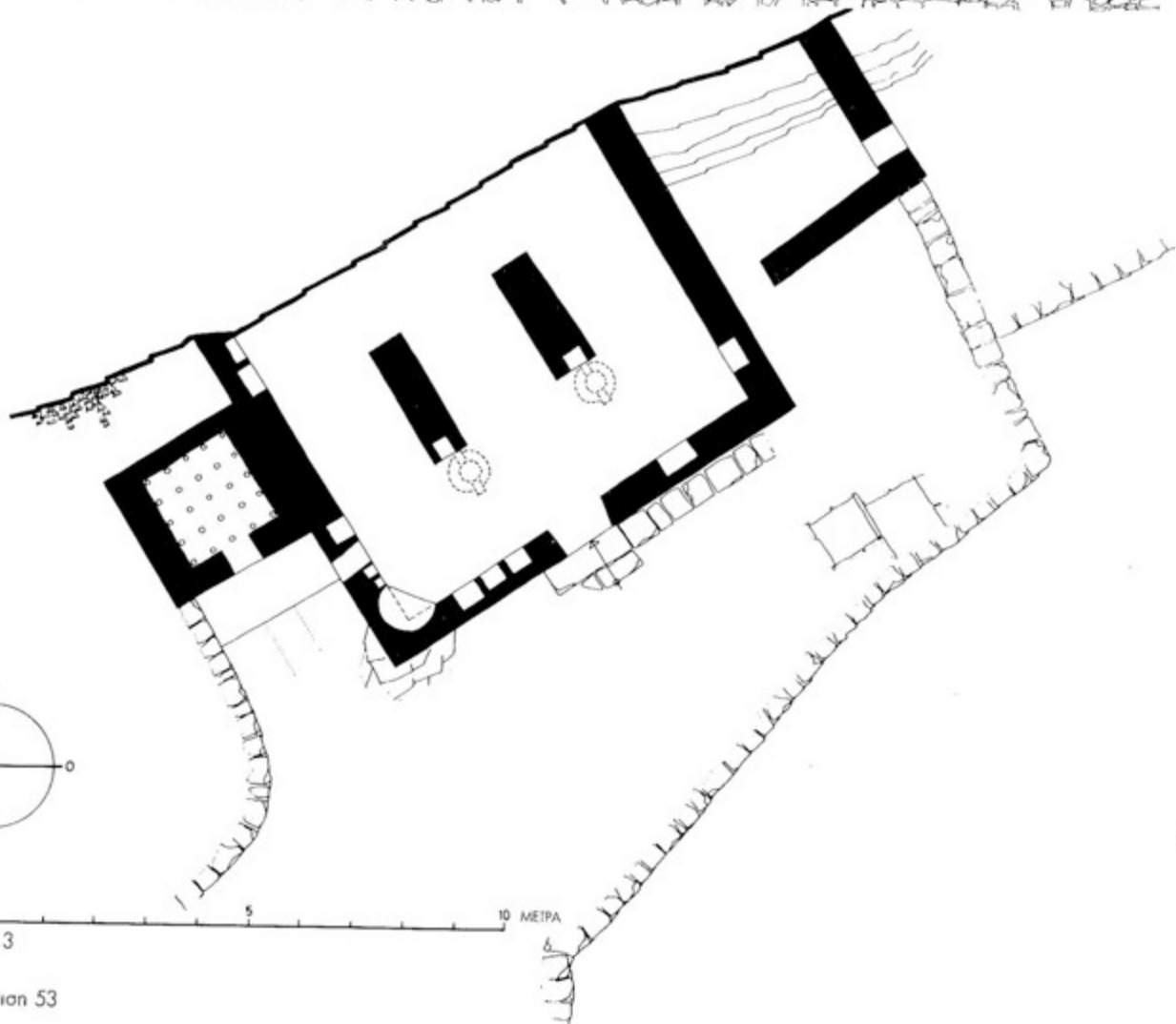
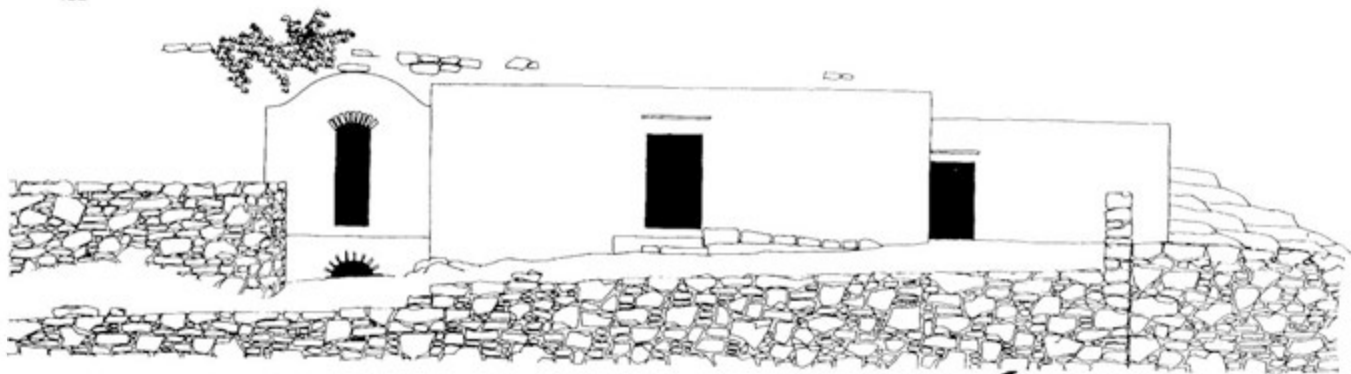

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

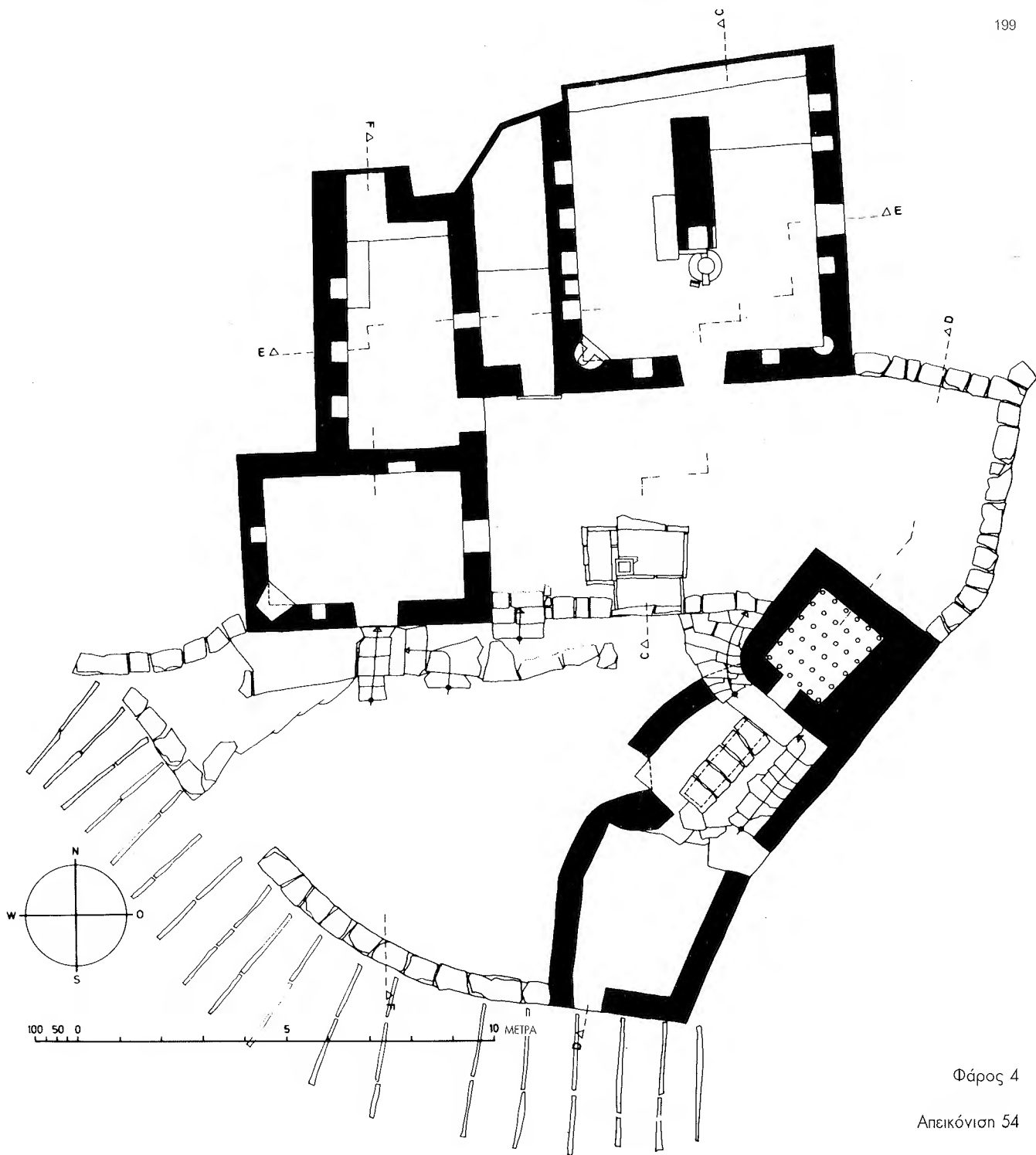
Φάρος 1 και 2

Απεικόνιση 52

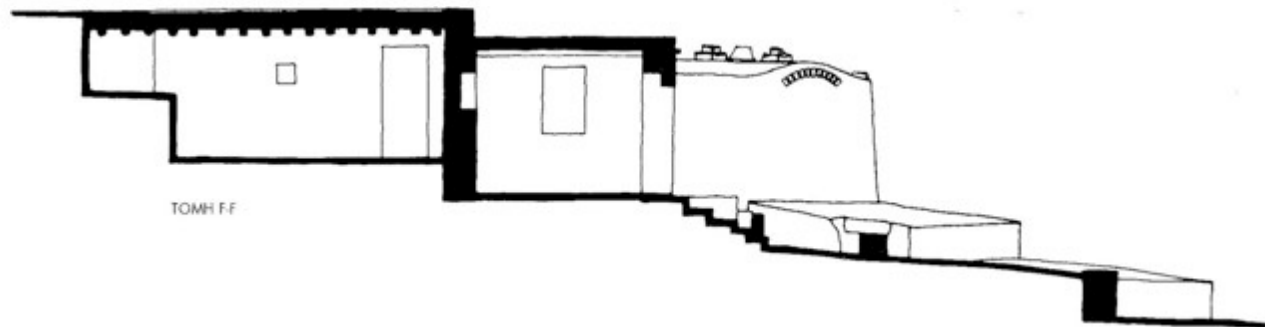

Φάρος 3

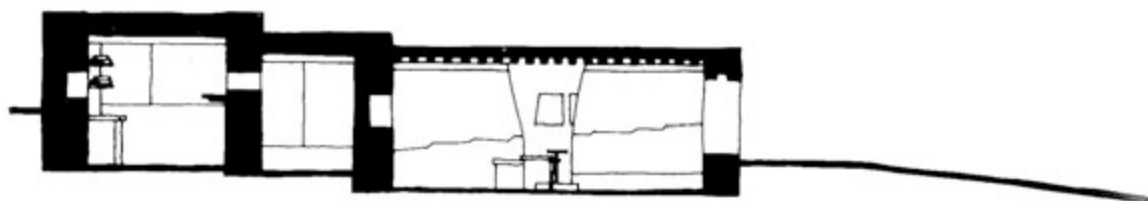
Απεικόνιση 53

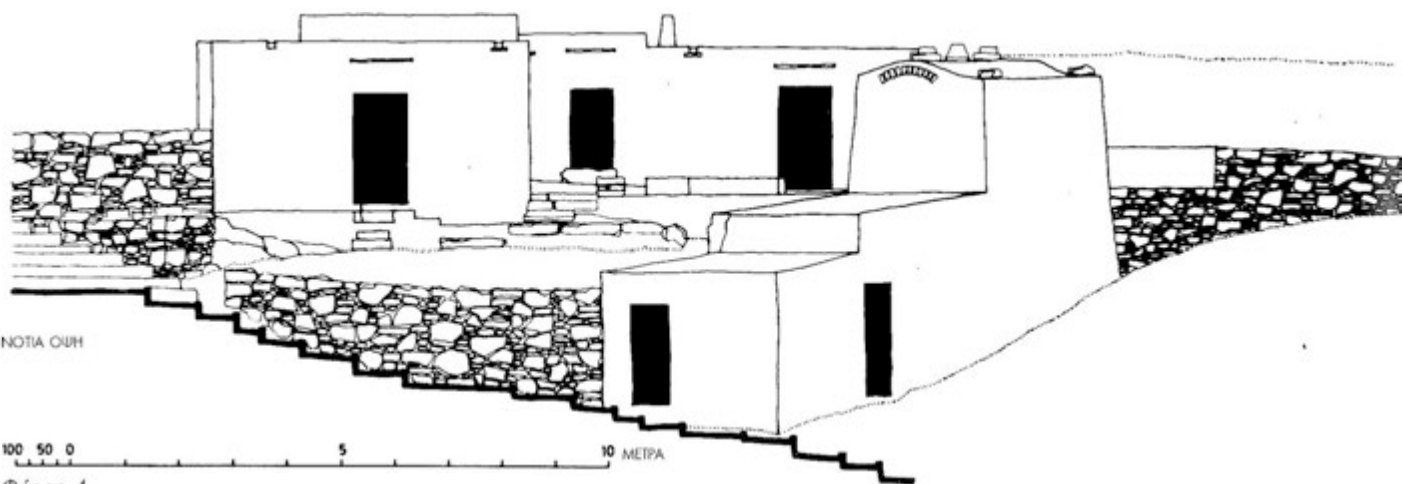
Φάρος 4
Απεικόνιση 54

ΤΟΜΗ F-F

ΤΟΜΗ E-E

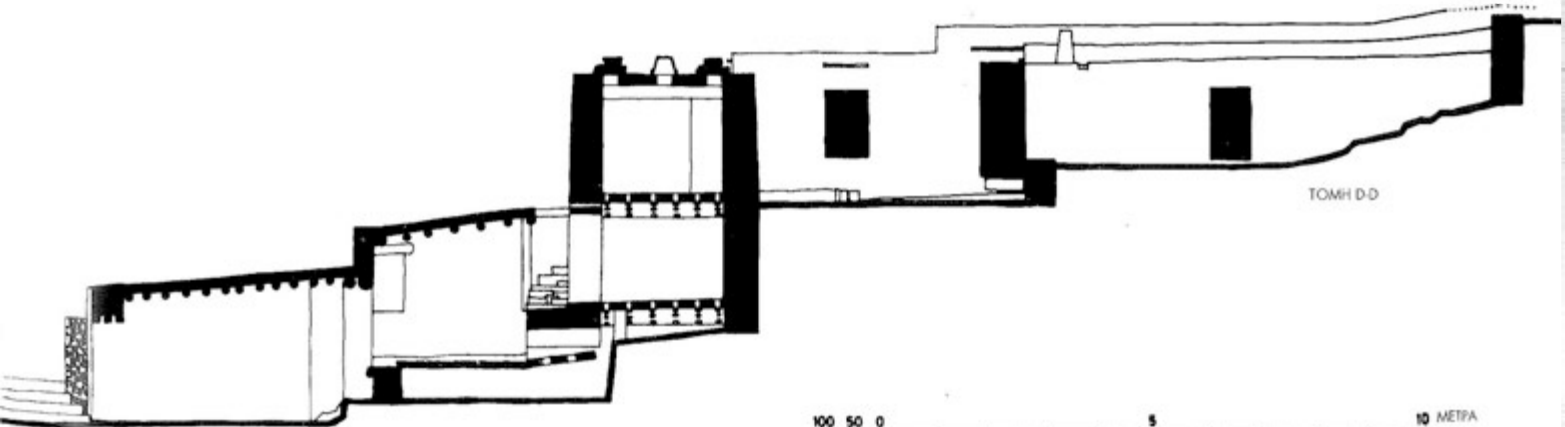
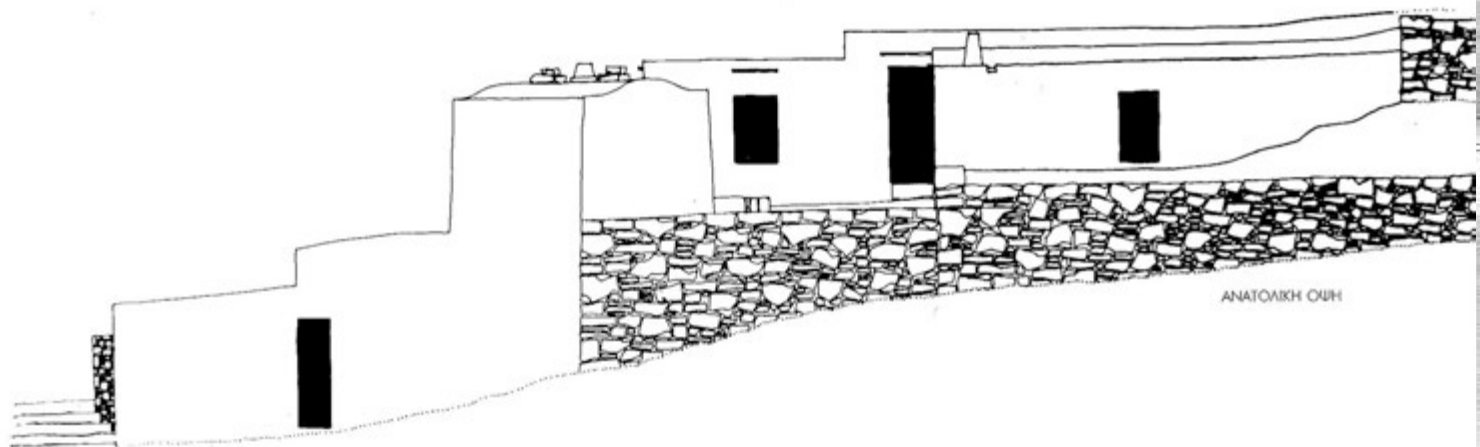
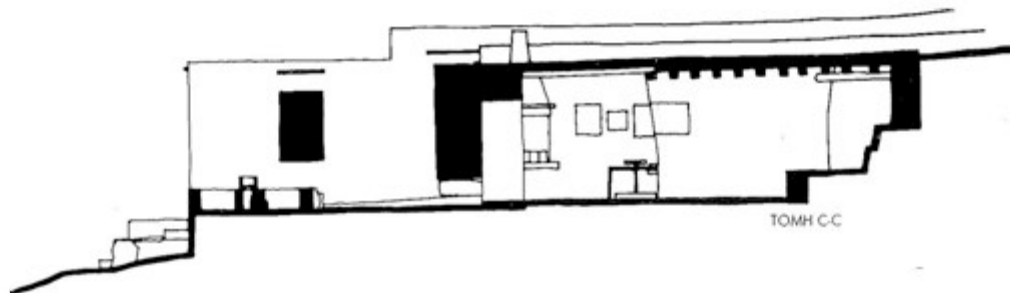

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Φάρος 4

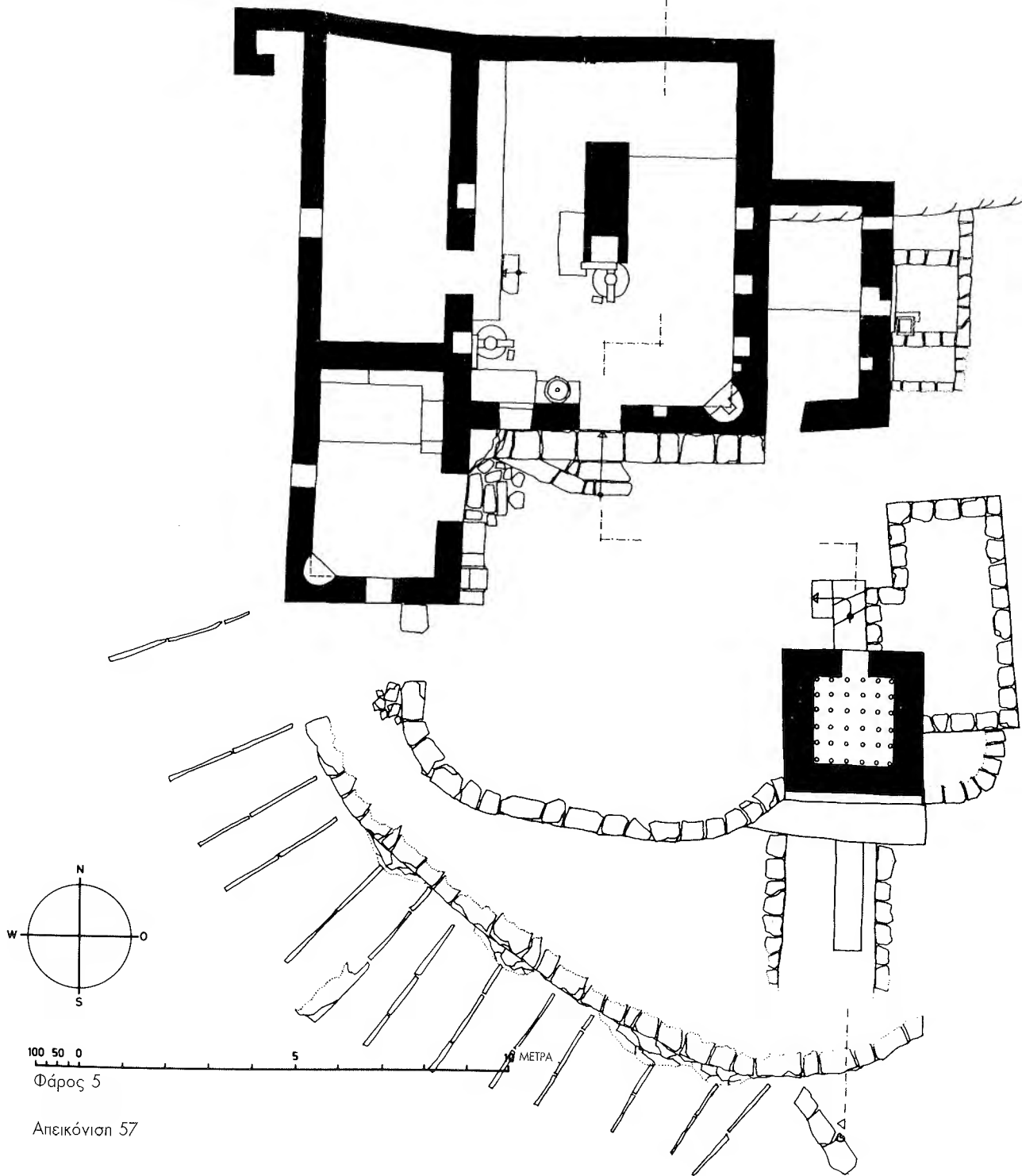
Αεικόνιον 55

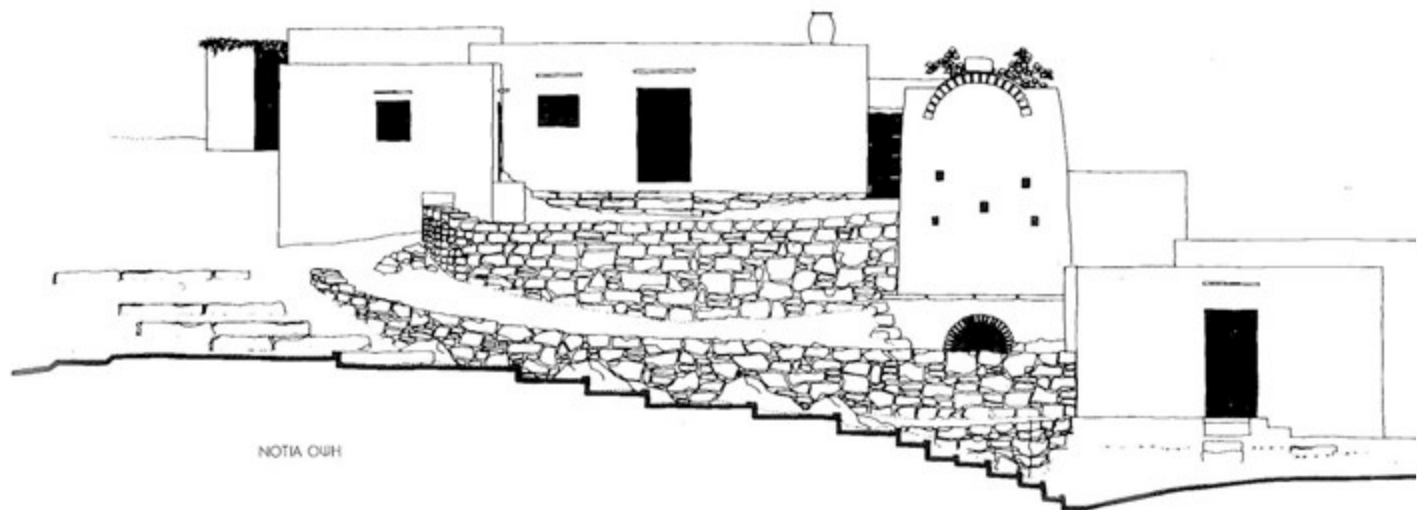

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

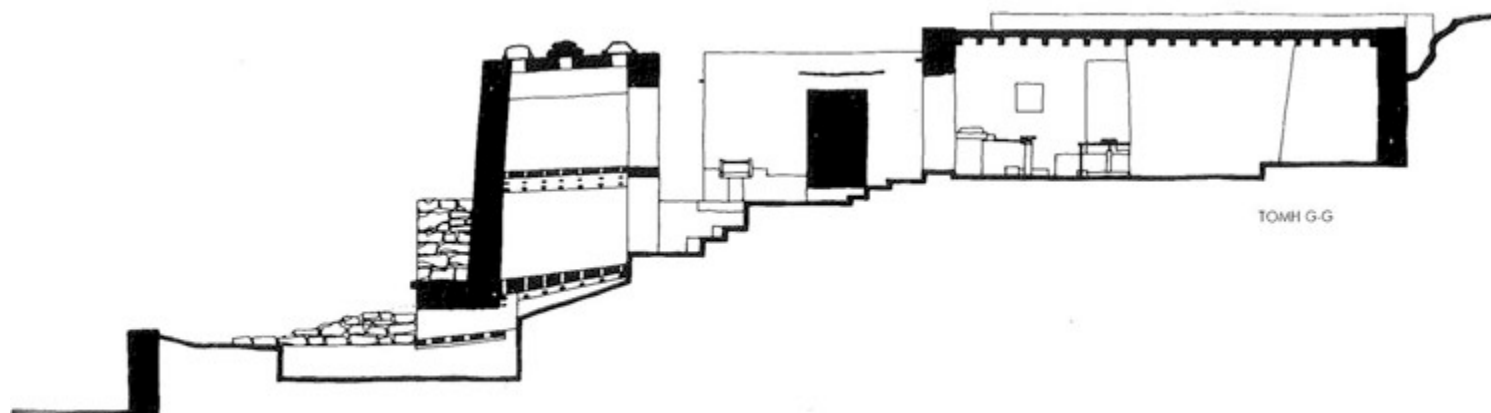
Φάρος 4

Απεικόνιση 56

NOTIA OYH

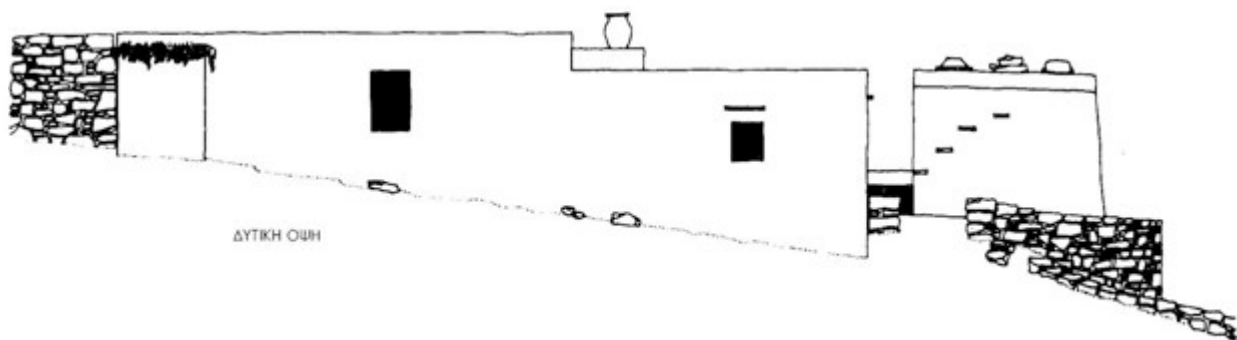
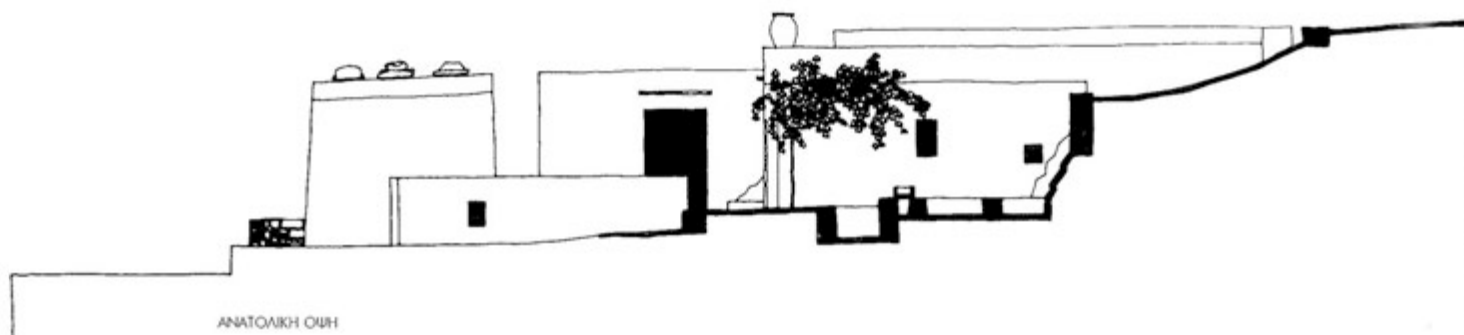
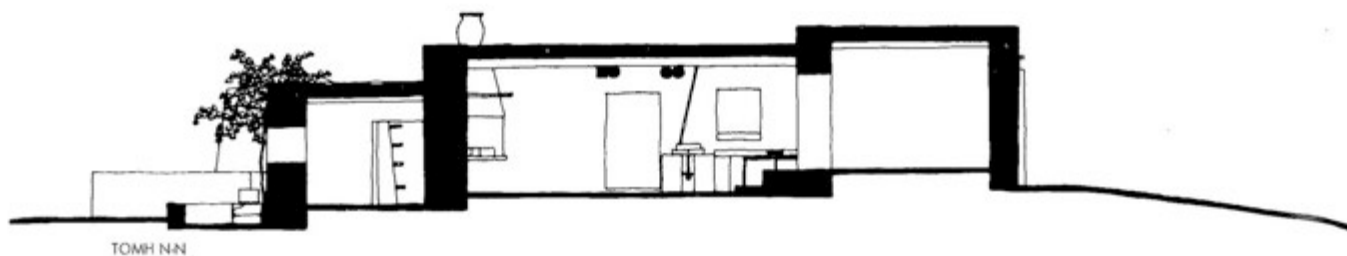

ΤΟΜΗ G-G

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Φάρος 5

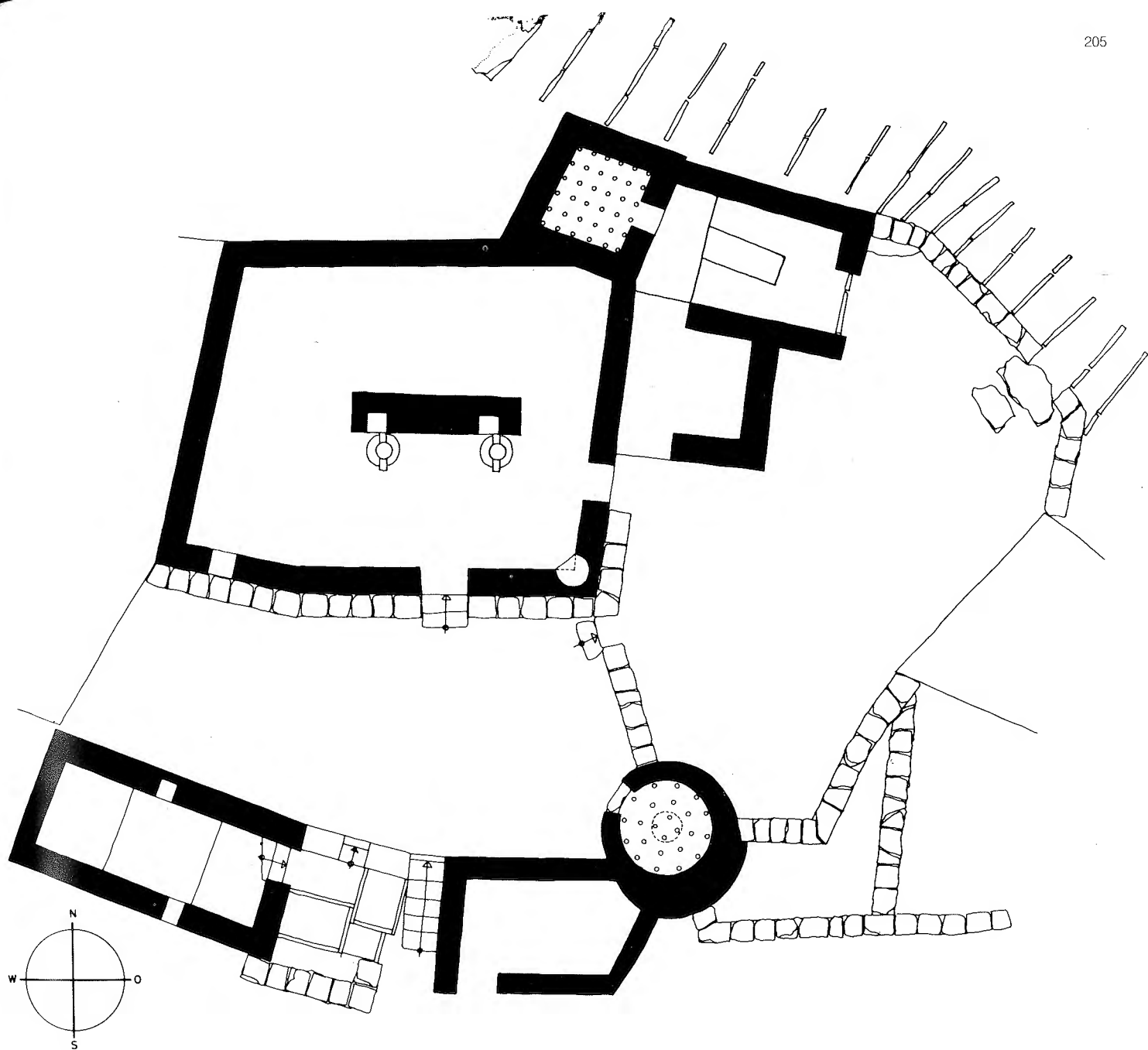
Απεικόνιση 58

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

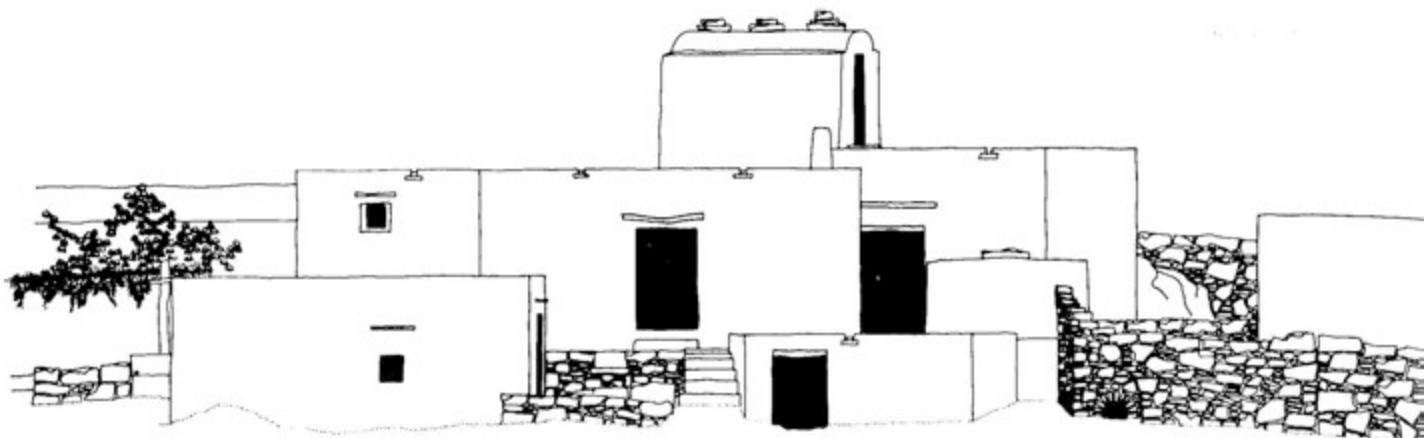
Φάρος 5

Απεικόνιση 59

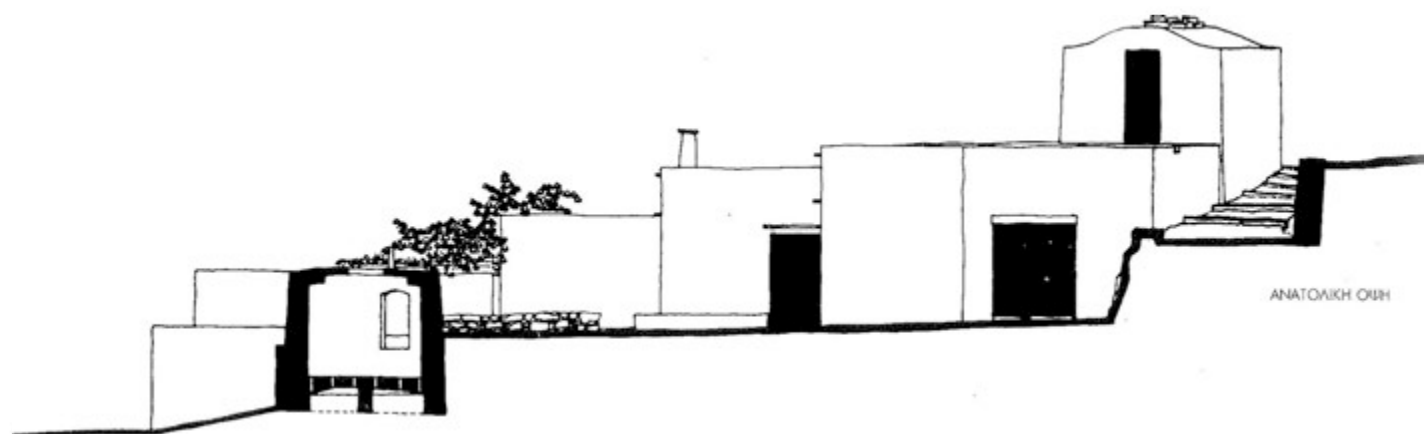

Φάρος 6

Απεικόνιση 60

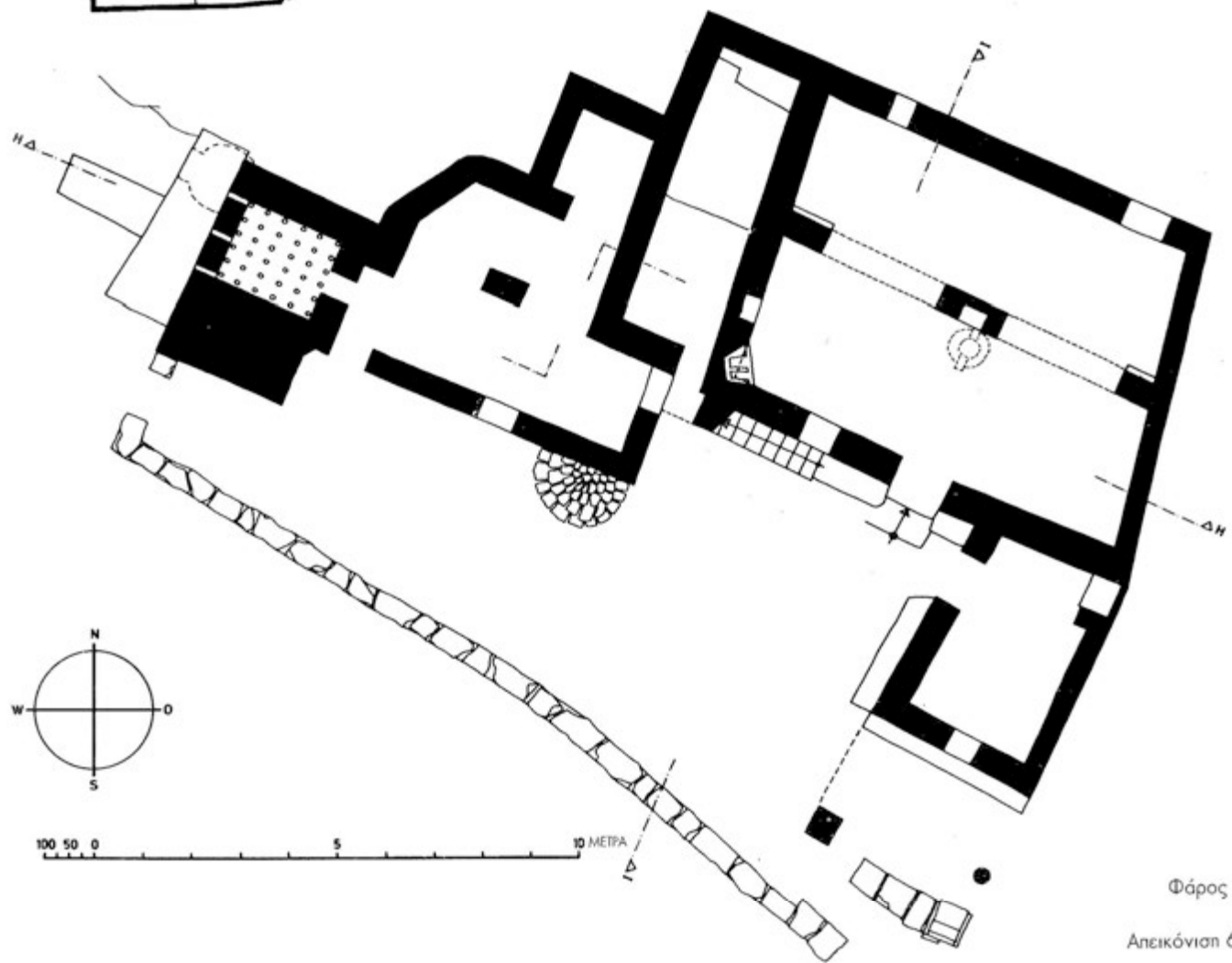
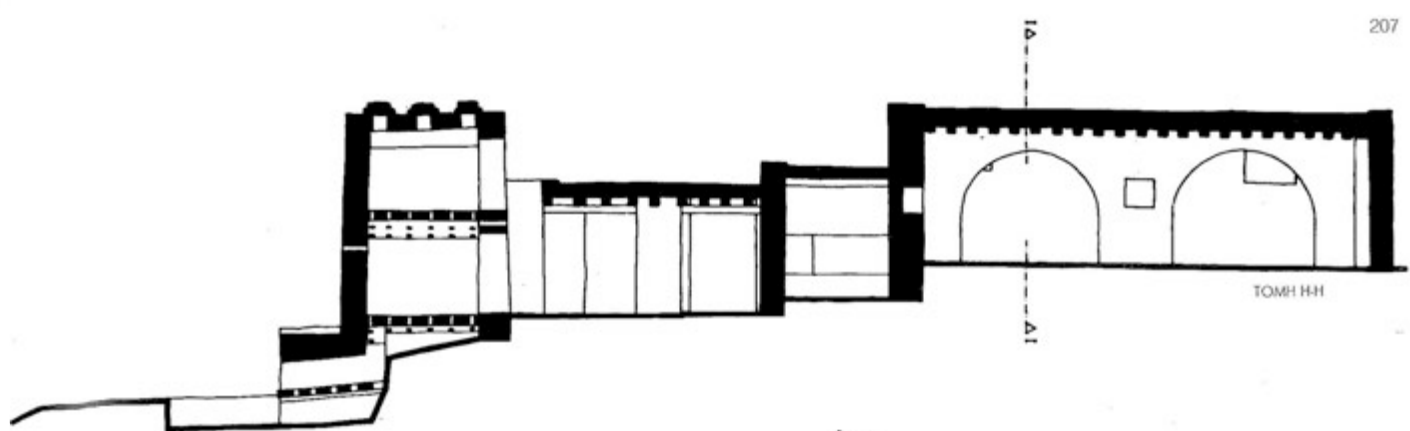
NOTIA ΟΥΗ

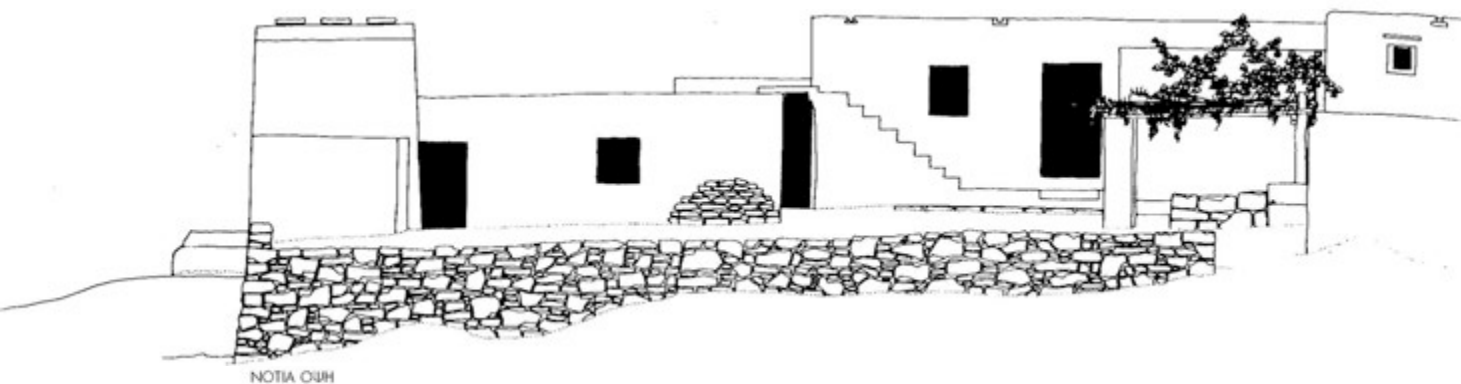
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

Φάρος 6 100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αεικόνιση 61

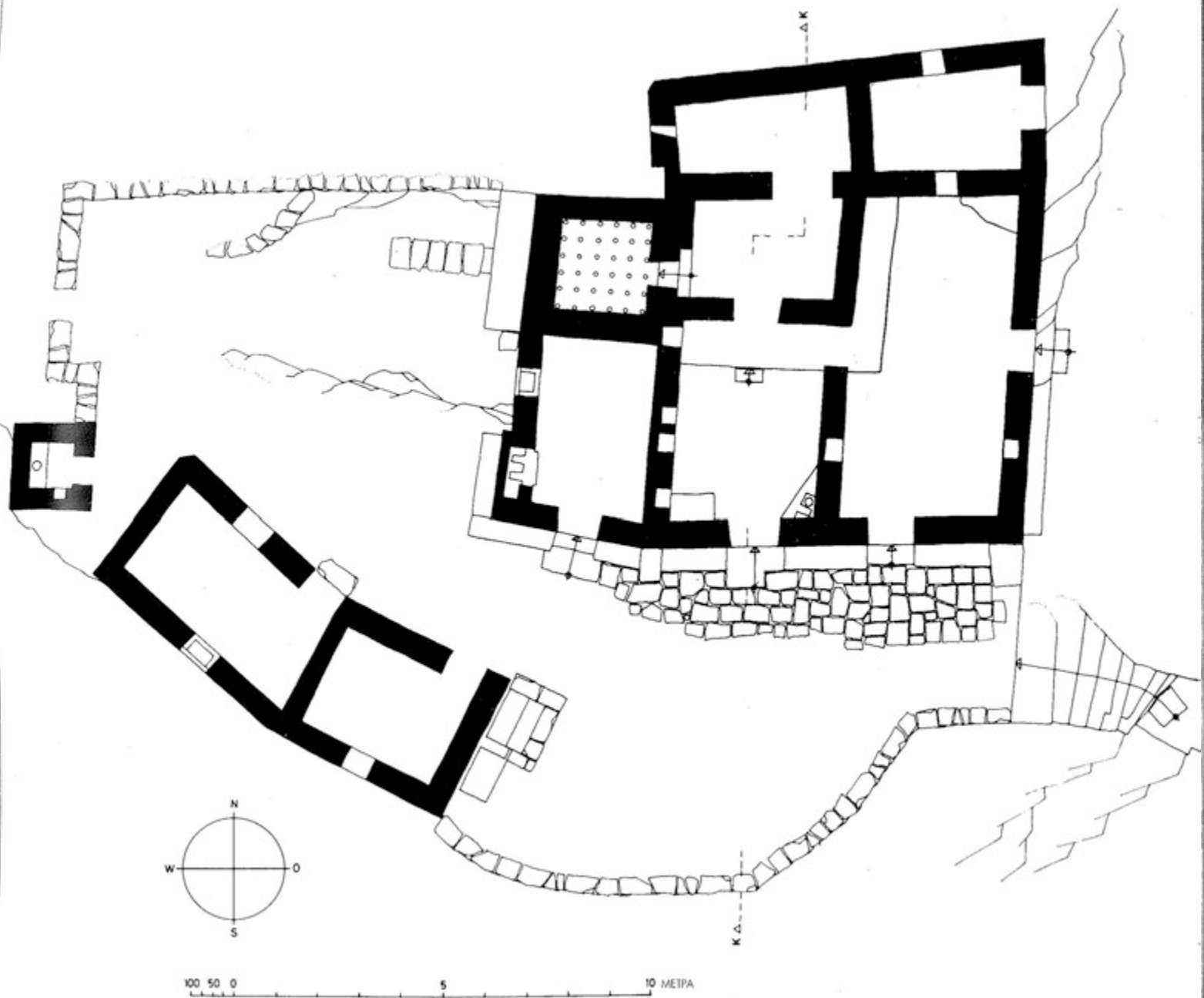

Φάρος 7
 Απεικόνιση 62

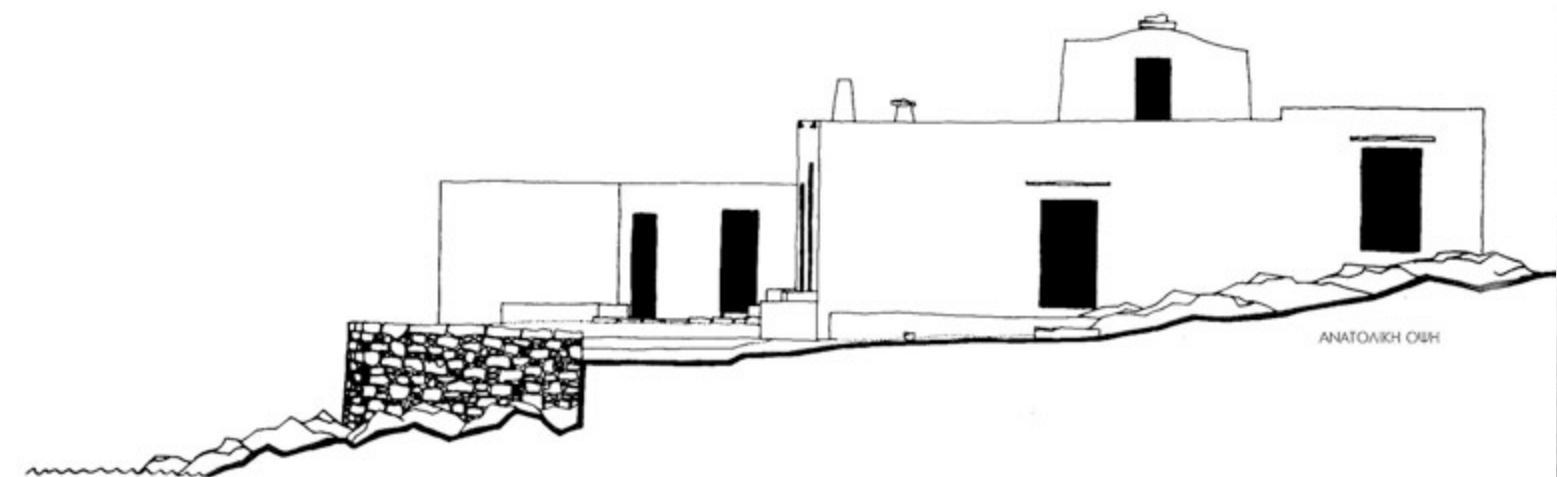
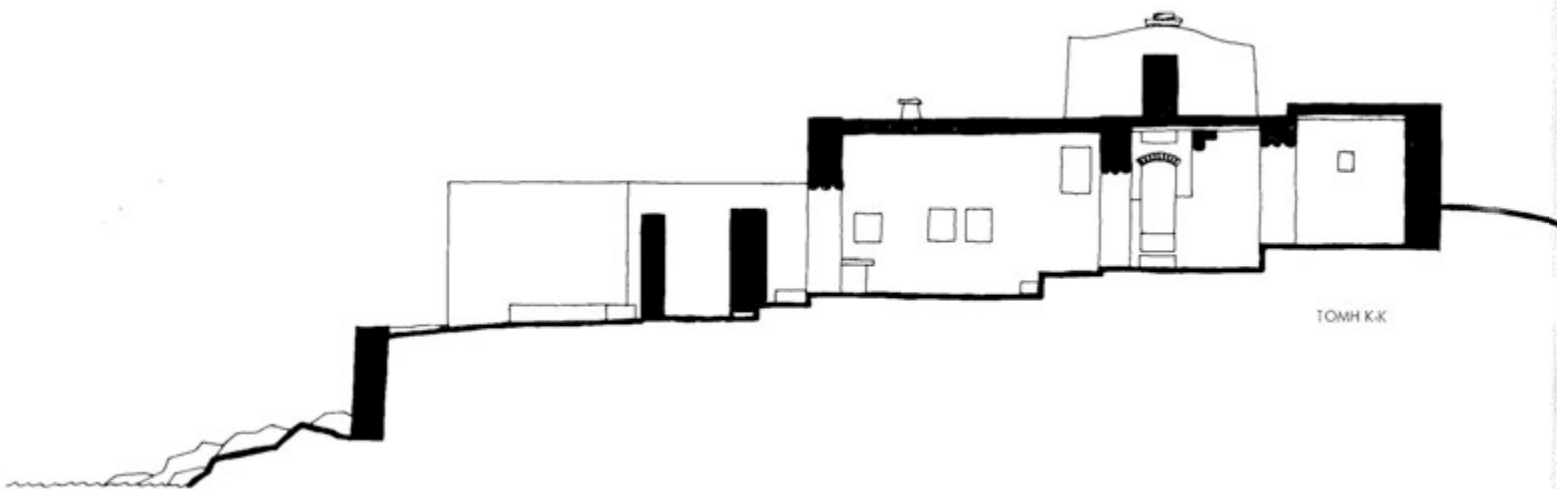
Φάρος 7

Απεικόνιση 63

Φάρος 8

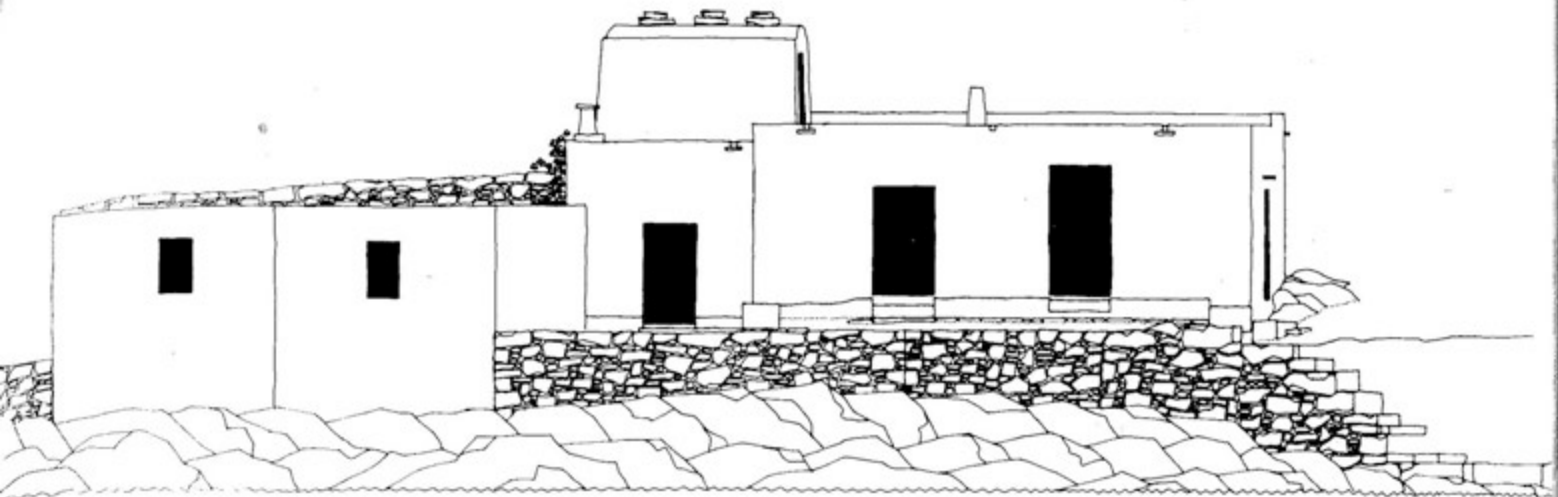
Απεικόνιση 64

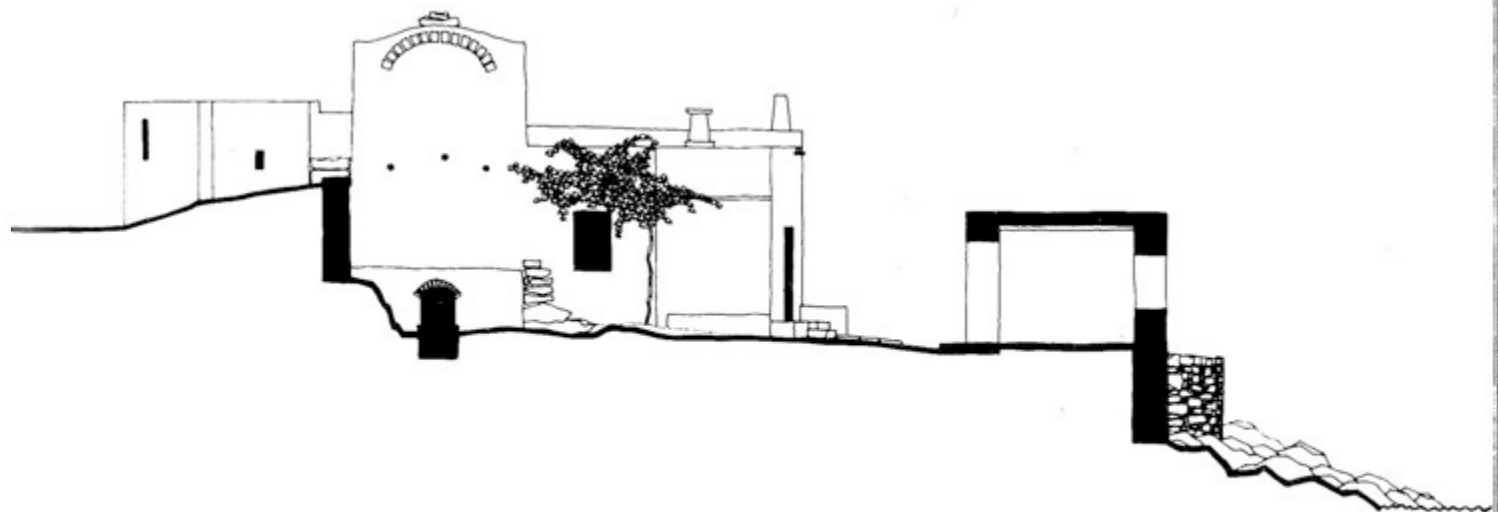
Φάρος 8

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Απεικόνιση 65

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

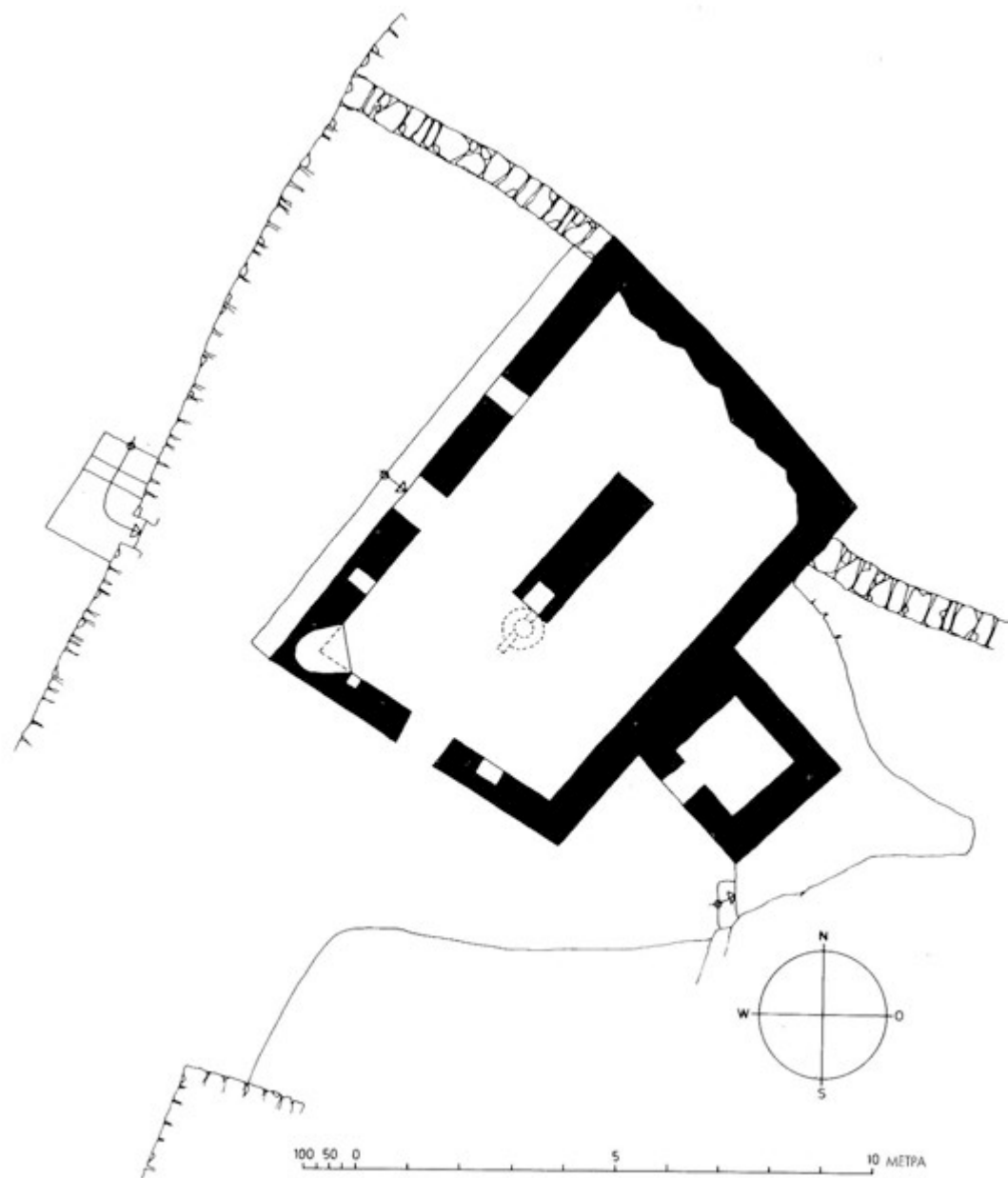

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

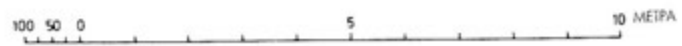
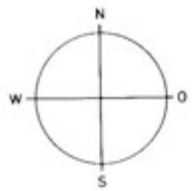
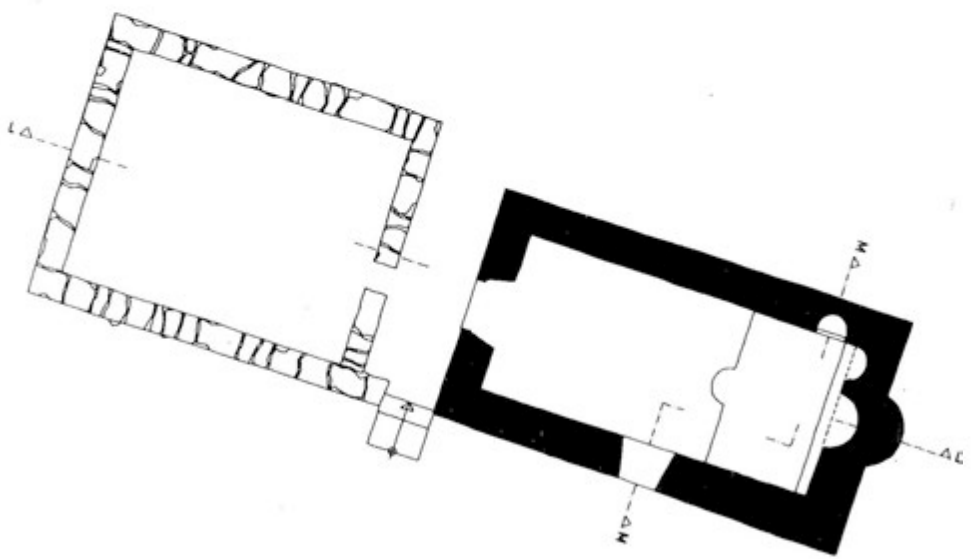
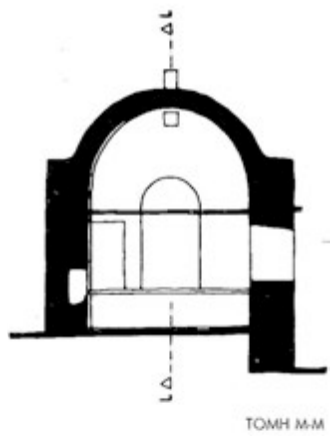
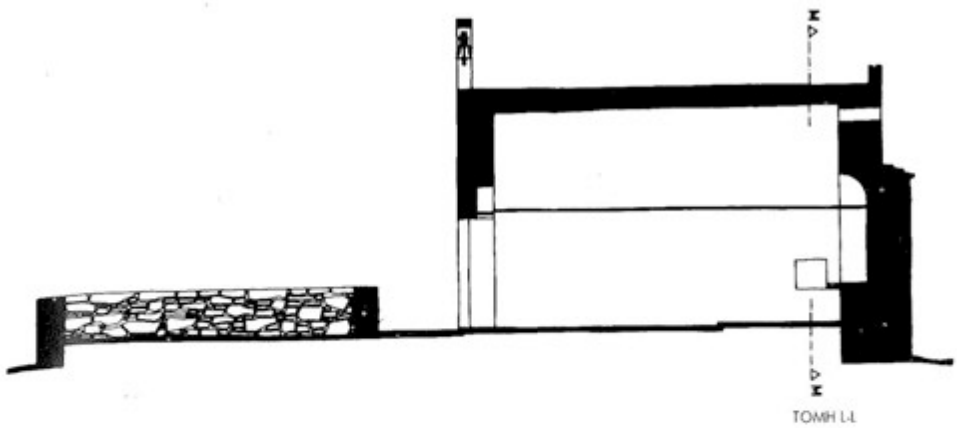
Φάρος 8

Απεικόνιση 66

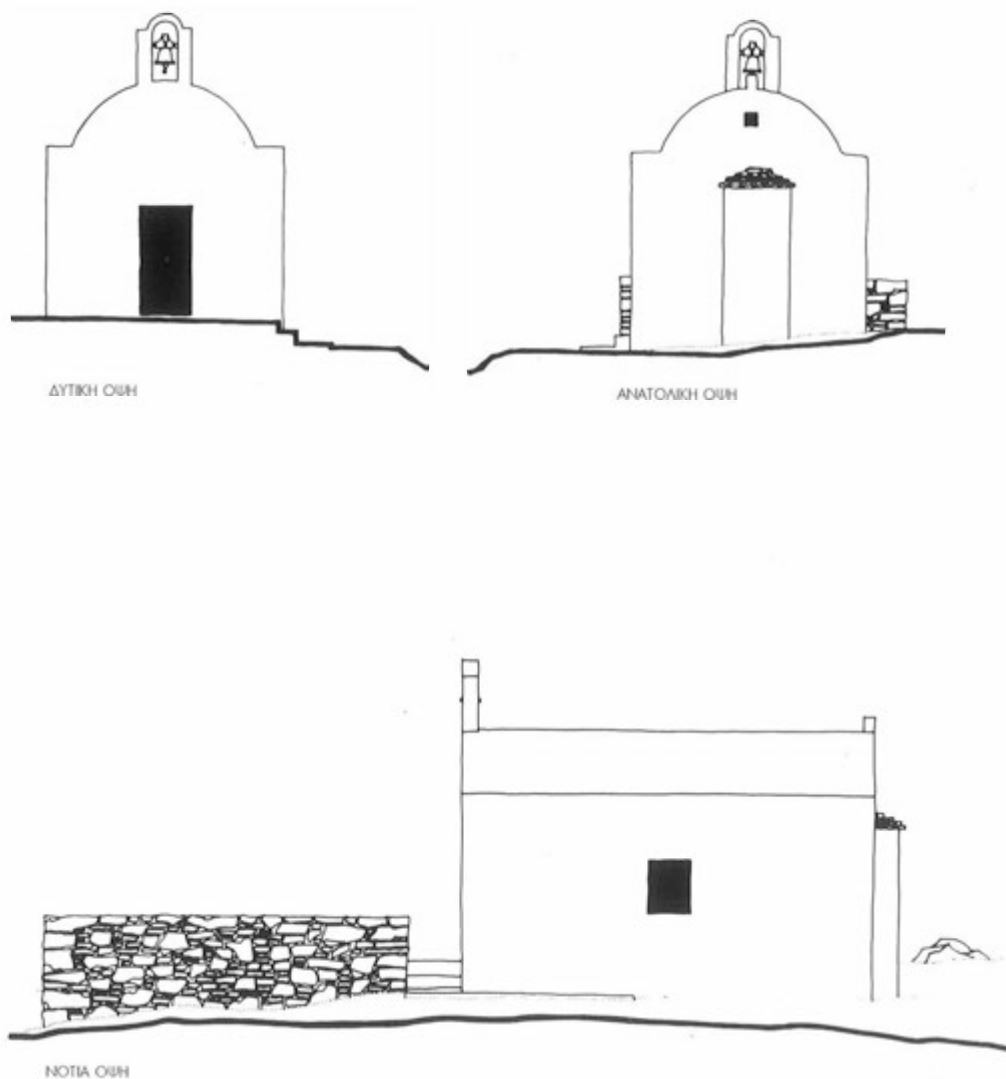
Φάρος 9

Απεικόνιση 67

Φάρος, εκκλησία

Απεικόνιση 68

100 80 0 10 ΜΕΤΡΑ

Φάρος, εκκλησία

Απεικόνιση 69

Οικισμός αγγειοπλαστών Φάρος

Πίνακας 32

1 Φάρος 1

2 Φάρος 3

3 Φάρος 5

4 Εργαστήριο Φάρος 5

5 Εργαστήριο Φάρος 5

6 Ανασκάλεμα της φωτιάς Φάρος 5

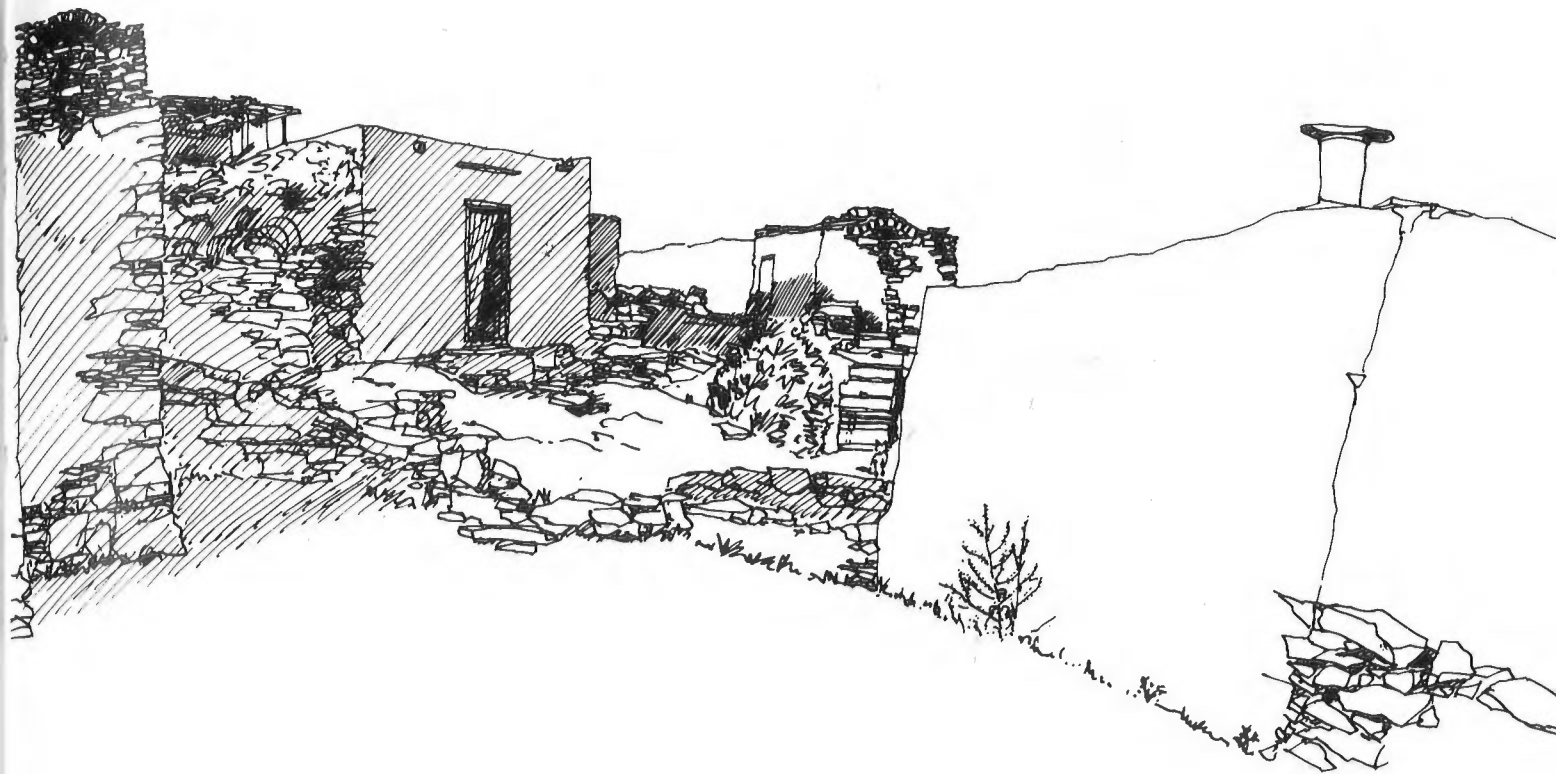
7 Φάρος 6

8 Φάρος 7 και εκκλησία

9 Φάρος 7

ΦΑΡΟΣ 9. VIK. 65

Αυλή Φάρος 6

Πίνακας 34

1 Εργαστήριο Φάρος 7

2 Εργαστήριο Φάρος 7

3 Προθάλαμος καμινιού Φάρος 7

4 Φάρος 8

5 Φάρος 9

6 Υποστηρικτικός τοίχος Φάρος 9

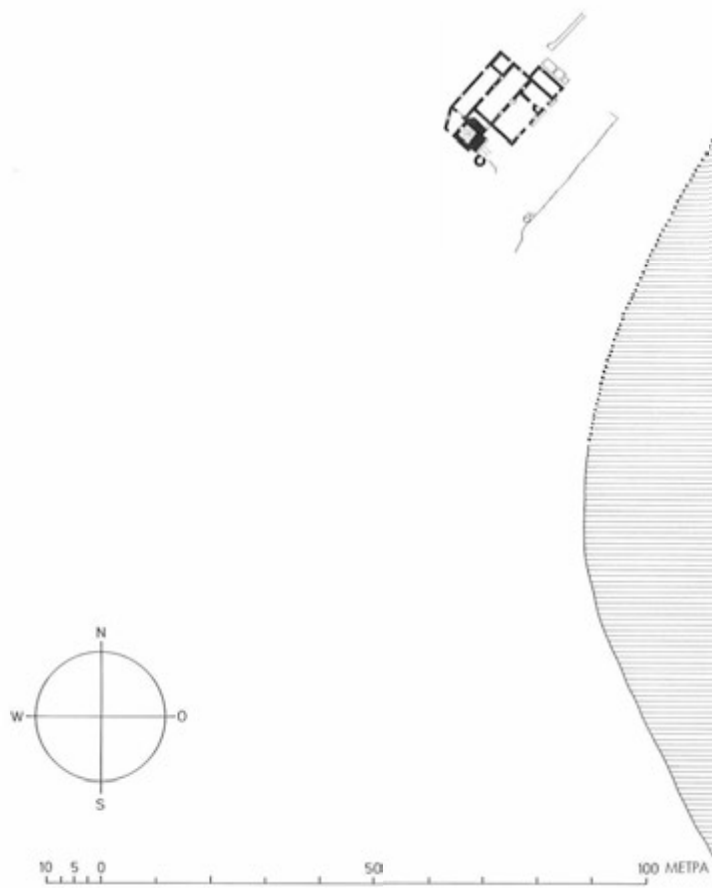

Αποκοφτό

Νοτιοδυτικά του Φάρου ακολουθεί ο ορμίσκος του Αποκοφτού, ο οποίος προς νότο ορίζεται από μια βραχώδη προεξοχή, επάνω στην οποία βρίσκεται το παλιό μοναστήρι της Χρυσοπηγής. Εδώ έγινε το 1965 η αποτύπωση των ερειπίων ενός αγγειοπλαστείου, το οποίο είχε εγκαταλειφθεί περίπου το 1955. Στη μικρή εύφορη κοιλάδα υπάρχουν μερικά αγροτόσπιτα και μία εζοχική κατοικία. Το 1969 συναντήσαμε εδώ μία μικρή επιχείρηση καλλιέργειας κηπευτικών.

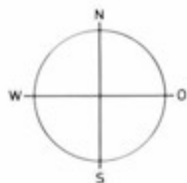
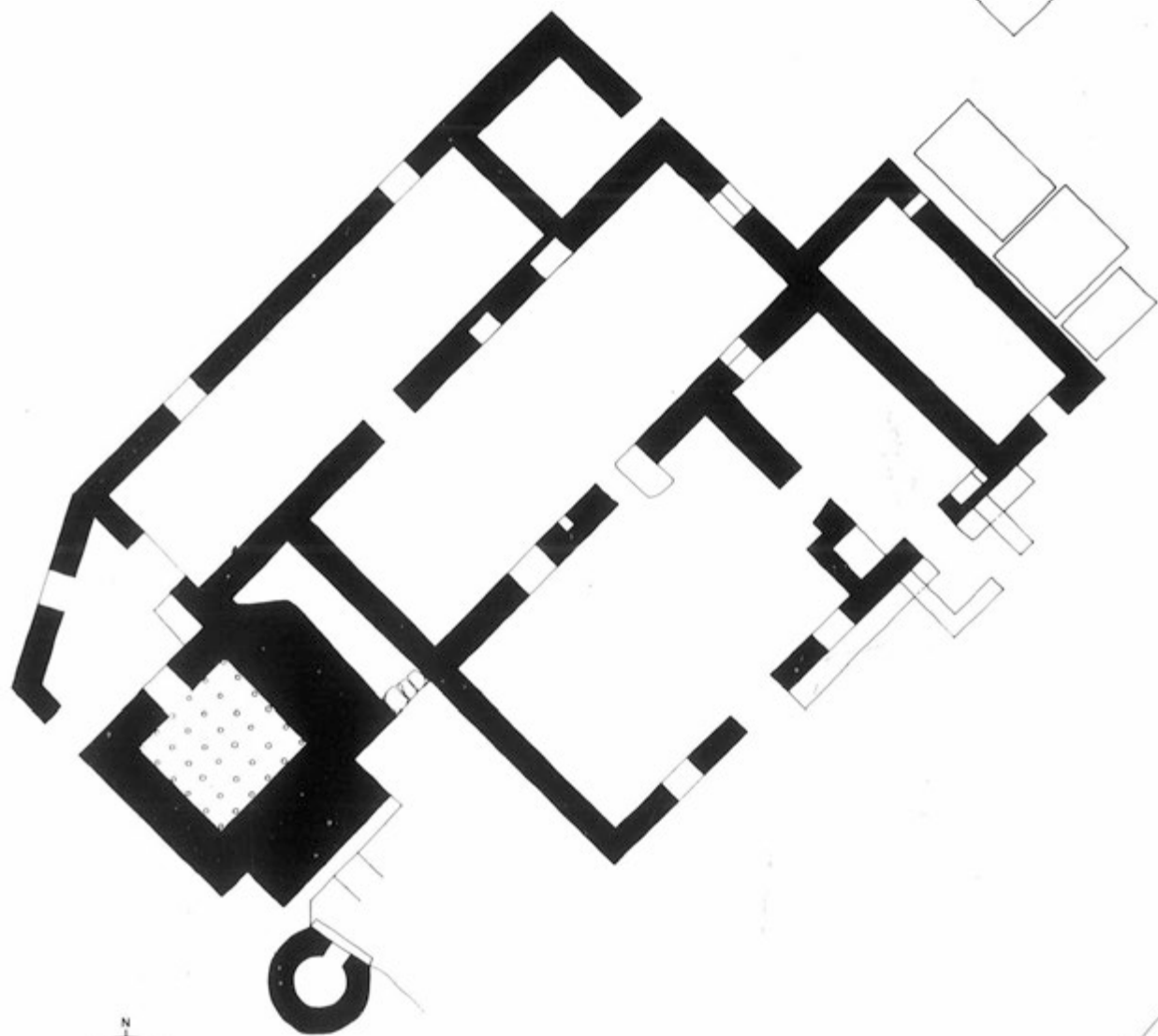
Στον Πλατύ Γιαλό διηγούνται για το ερειπωμένο αγγειοπλαστείο την ακόλουθη ιστορία: Ένας Αθηναίος γιατρός είχε αγοράσει πριν από χρόνια πίσω από το αγγειοπλαστείο ένα οικόπεδο, στο οποίο έκτισε σπίτι για τις διακοπές του. Ο καπνός, ωστόσο, από το αγγειοπλαστείο τον ενοχλούσε σε τέτοιο βαθμό, ώστε λίγο μετά το αγόρασε και στη συνέχεια το άφησε να ερημώσει.

Κυρίαρχο στοιχείο αυτού του κτίσματος ήταν η όμορφη ξερολιθιά του από πράσινο σχιστόλιθο, που υπάρχει σε αυτόν τον όρμο.

Αλοκοφτό, τοπογραφικό σχέδιο

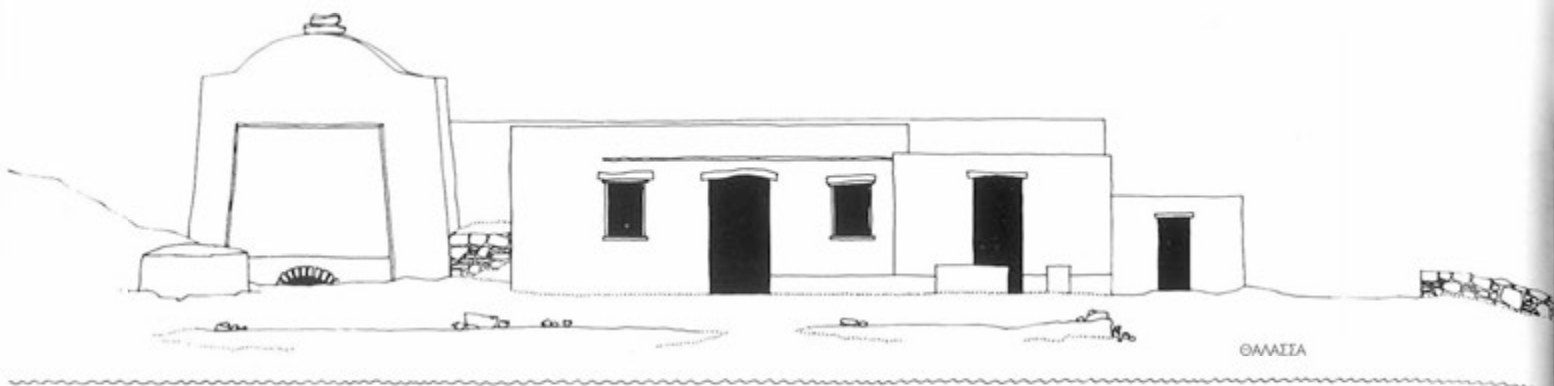
Αλεικόνισι 70

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

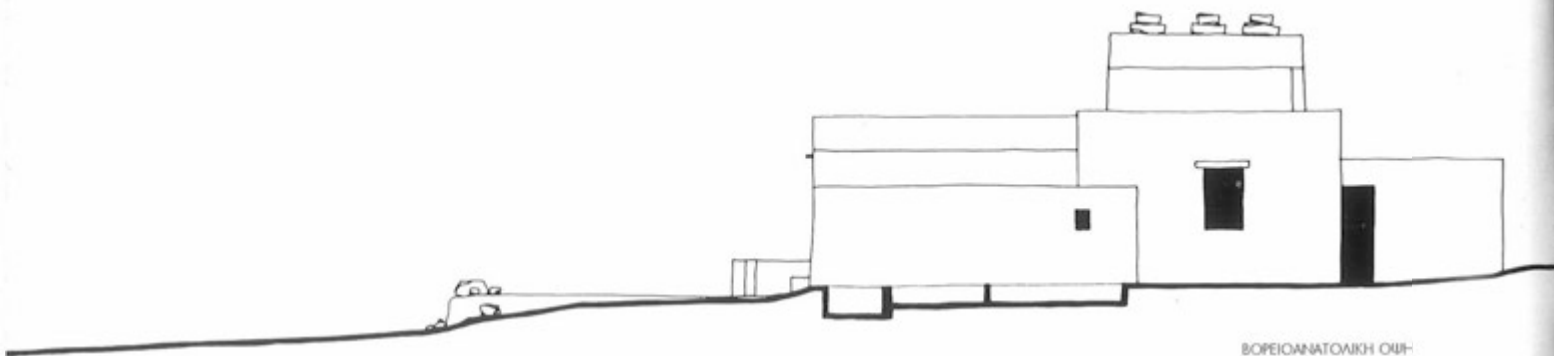
Αποκοφτό 1

Απεικόνιση 71

ΘΑΛΑΣΣΑ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αποκοφτό 1

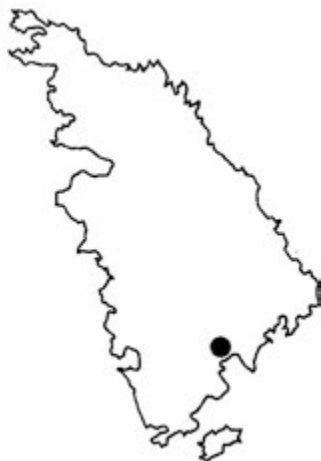
Απεικόνιση 72

Αποκοφτό

Πίνακας 36

Πλατύς Γιαλός

Στον οικισμό αγγειοπλαστών του Πλατύ Γιαλού έγιναν τέσσερις επισκέψεις σε χρονικό διάστημα έξι ετών. Το καλοκαίρι του 1965 έγινε η αποτύπωση και η φωτογράφιση δεκατριών κτισμάτων, ενώ το καλοκαίρι του 1966 έγινε η συμπλήρωση και διόρθωση των προηγούμενων αποτυπώσεων. Την άνοιξη του 1969 ανακαλύφθηκαν τα ερείπια ενός δέκατου τέταρτου αγγειοπλαστείου, το οποίο αποτυπώθηκε το καλοκαίρι του 1970, μαζί με το τοπογραφικό σχέδιο όλου του όρμου.

Ο όρμος Πλατύς Γιαλός σχηματίζει μία ορθογώνια εσοχή επιφάνειας 900 x 1.000 μ., στο μέσον της νοτιοανατολικής ακτής της Σίφνου. Περιτριγυρισμένος από βουνά, ο όρμος δημιουργείται από τα ριζώματα διαφόρων μικρών κοιλάδων, οι οποίες, με τα περιβόλια και τους ελαιώνες τους, προεκτείνονται έως το δρόμο που εξασφαλίζει προσπέλαση προς τα αραδιασμένα στο γιαλό σπίτια. Μία πηγή στη βορινή πλευρά τροφοδοτεί την περιοχή του όρμου όλο το χρόνο με πόσιμο νερό. Η ύπαρξη πολυάριθμων πηγαδιών αποτρέπει την εμφάνιση λειψυδρίας, λόγος που αιτιολογεί και την απουσία στερνών στον Πλατύ Γιαλό. Στο οροπέδιο καλλιεργούνται κατά κύριο λόγο δημητριακά, αλλά και αμπέλια και κηπευτικά.

Το κλίμα εδώ είναι ιδιαίτερα ήπιο, καθώς τα βουνά περιορίζουν την ένταση των δυτικών ανέμων, η θάλασσα όμως εξασφαλίζει τον μπάπ ακόμη και κατά την περίοδο του καλοκαιριού –μερικές φορές, ωστόσο, ανεμοδέρνει την περιοχή με το σορόκο– ενώ η βλάστηση αποτρέπει την έντονη ξηρασία. Ο όρμος είναι ιδιαίτερα εκτεθειμένος, κυρίως την εποχή των μετεμιών, στους βοριάδες, οι οποίοι ξεσπούν με τη μορφή καταιγίδας.

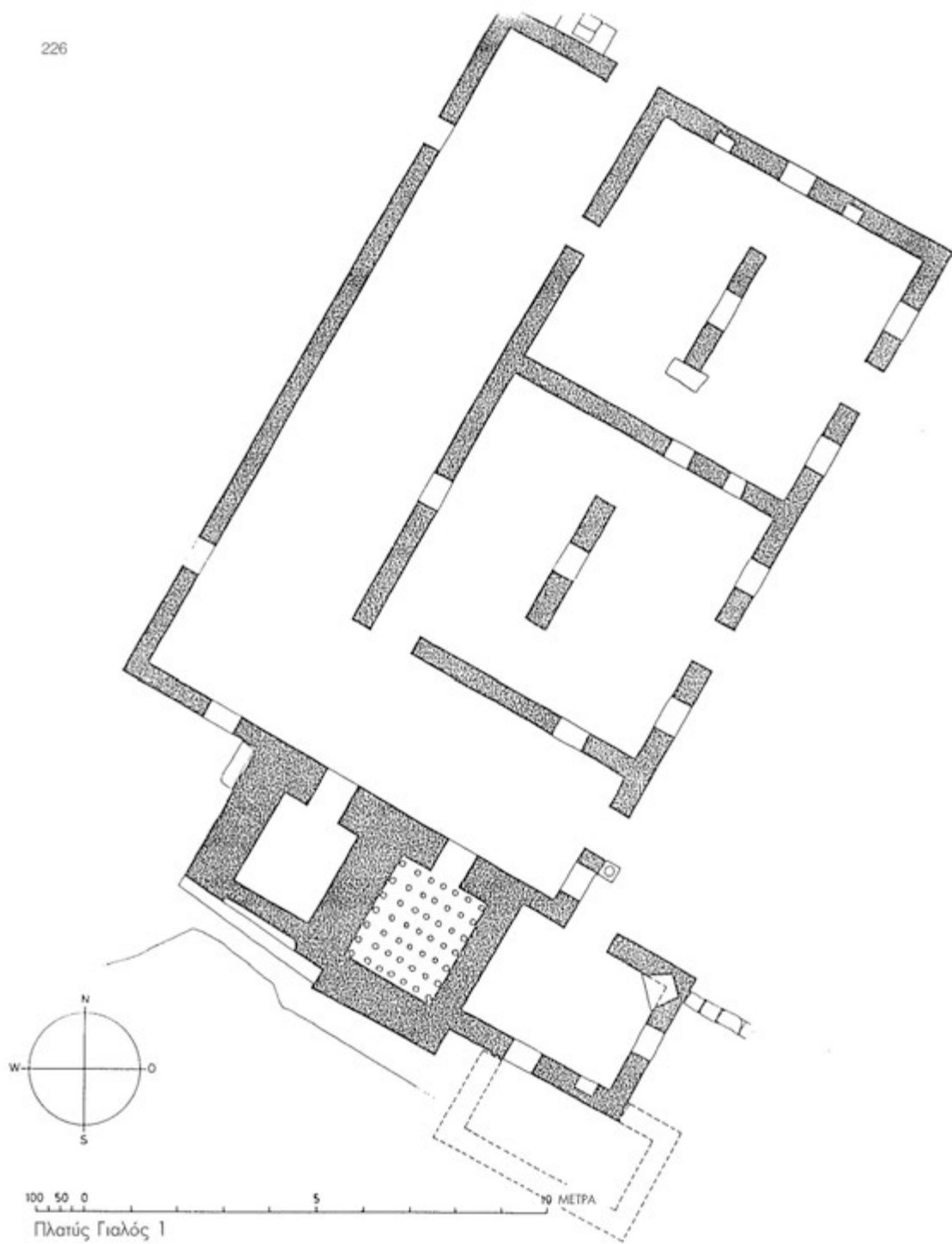
Σήμερα εξακολουθούν να κατοικούν εδώ τέσσερις οικογένειες αγγειοπλαστών και μία ψαράδων. Η παραλία προσελκύει κάθε χρόνο πολυάριθμους επισκέπτες και τουρίστες για κολύμπι. Ο αγγειοπλάστης Συμεών Αποστολίδης κατάγεται από τον Αρτεμώνα και κατοικεί με τη γυναίκα και τα τρία παιδιά του στον Αγ. Λουκά, όπου έχει επίσης και χωράφια. Το 1969/1970 έκτισε δίπλα στο εργαστήριό του ένα καινούργιο σπίτι. Ο Λουκάς Βουρής, ο δεύτερος των αγγειοπλαστών οι οποίοι εξακολουθούν να ασκούν την τέχνη, κατάγεται από τον Αγ. Λουκά, όπου έχει στην κυριότητά του και χωράφια. Μαζί με τη γυναίκα του διαμένουν σε ένα σπίτι στα Εξάμπελα. Ο πεθερός του και ένας εργάτης απασχολούνται επίσης στο εργαστήριο αγγειοπλαστικής. Ο τρίτος ενεργός ακόμη αγγειοπλάστης είναι ο Αλέκος Προυνιάς, ο οποίος κατάγεται από το Άνω Πετάλι και κατοικεί στον Αγ. Λουκά. Έχει μάθει να κατασκευάζει μόνο τσουκάλια και δεν κατάγεται από οικογένεια αγγειοπλαστών. Κατά τη διάρκεια του 1970 δεν πούλησε τίποτα και έτσι αποφάσισε να τα παρατήσει όλα, καθώς δεν μπορούσε πλέον να θρέψει με αυτή τη δουλειά τη γυναίκα και το παιδί του. Σκέφτεται να μετακομίσει στο Χαλάνδρι, στα βόρεια της Αθήνας, όπου τρία αδέρφια του εργάζονται ως αγγειοπλάστες, και να ασχολείται, ως εργάτης πλέον, στο πλάσιμο γλαστρών. Ο τέταρτος αγγειοπλάστης είναι ο Γιαννούλης Χρυσόγελος, τον οποίο συνάντησε ο Χάμπε το 1960, ενώ ασκούσε ακόμη την αγγειοπλαστική τέχνη μεταξύ 1961 και 1963, ωστόσο, κατεδάφισε το εργαστήριό του και στη θέση του έκτισε ένα μικρό ξενοδοχείο δώδεκα περίπου δωματίων. Σκέφτεται να ξαναρχίσει την αγγειοπλαστική, ως απασχόληση κατά τον ελεύθερο χρόνο του.

Οι αγγειοπλάστες εργάζονται κατά την περίοδο από Μάρτιο έως Οκτώβριο. Κατά κύριο λόγο η παραγωγή περιορίζεται στην κατασκευή τσουκαλιών, οι Αποστολίδης και Βουρής, μάλιστα, πειραματίζονται με νέες φόρμες και υαλώματα. Την άργιλο οι αγγειοπλάστες την εξασφαλίζουν από τη νοτιοδυτική περιοχή της μικρής κοιλάδας, με μεγάλου βάθους εξορύξεις και από κοιτάσματα πάχους τριών μέτρων.

Ο οικισμός αποτελείται από δεκαέξι κτίσματα, τα οποία είναι καταμεμημένα σε μία συνεχόμενη σειρά στη μήκος 900 μ. παραλία. Μία εκκλησία και δύο παρεκκλήσια είναι κτισμένα σε σχετικά μεγάλη απόσταση από τον οικισμό, ενώ το ξενοδοχείο του Γιαννούλη βρίσκεται σε κεντρικό σημείο και το ξενοδοχείο «Ξενία» στο νοτιοδυτικό άκρο του όρμου. Ένας χωματόδρομος για αυτοκίνητα, που περνά από την πίσω πλευρά των κτισμάτων και συνδέει τον οικισμό με τα χωριά στο εσωτερικό του νησιού, προβλέπεται να διαπλατυνθεί και να ασφαλτοστρωθεί το 1971. Τα αγγειοπλαστεία εδώ διακρίνονται για την ευρυχωρία και τον όγκο των εγκαταστάσεων, που μπόρεσαν να αναπτυχθούν και' αυτόν τον τρόπο χάρη στην εγκατάστασή τους στην ομαλή παραλία, καθώς και χάρη στις καλές συγκοινωνιακές συνθήκες που εξασφάλιζαν την άνετη διακίνηση των προϊόντων τους. Με εξαίρεση την ομάδα που αποτελούν τα κτίσματα 12 και 13, τα εργαστήρια βρίσκονται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό σε απόσταση μεταξύ τους και τελείως απομονωμένα.

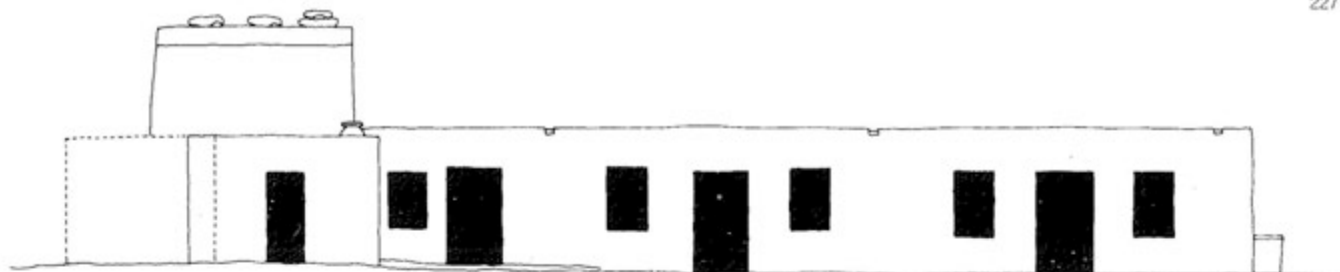
Και σε αυτόν επίσης τον οικισμό απουσιάζει μια ολοκληρωμένη και αδιατάρακτη μορφή ζωής και εργασίας. Δώδεκα, εν μέρει πολύ μεγάλοι μεγέθους, αγγειοπλαστεία είναι εγκαταλειμμένα. Τα εργαστήρια αυτά κάλυπταν σαράντα περίπου θέσεις εργασίας αγγειοπλαστών. Τα κτίσματα ερειπώνονται και μόνο κατά ένα πολύ μικρό ποσοστό χρησιμοποιούνται ως θερινές κατοικίες. Μία ψαράδικη οικογένεια έχει εγκατασταθεί σε ένα πρώην αγγειοπλαστείο. Η μετατροπή του οικισμού σε θέρετρο συντελείται με πολύ αργούς ρυθμούς, καθώς το τουριστικό ρεύμα δεν πλημμυρίζει ακόμη αυτόν το σχετικά παράμερο όρμο.

Το τοπογραφικό σχέδιο του οικισμού Πλατύς Γιαλός, απεικ. 73, είναι προσαρμοσμένο αυτόνομο στο τέλος του βιβλίου.

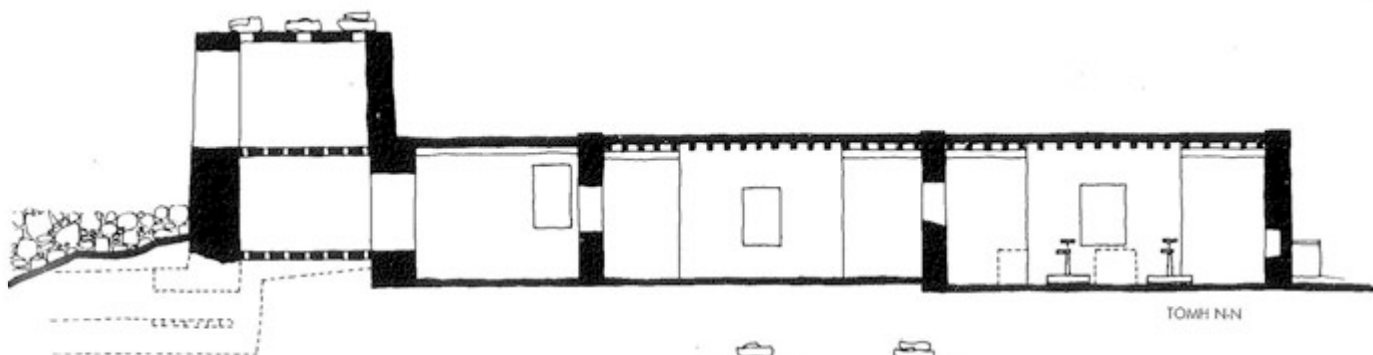

Πλατύς Γιαλός 1

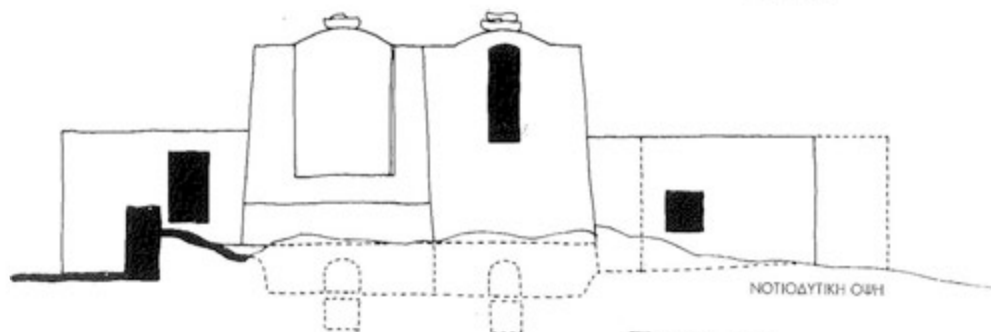
Απεικόνιση 74

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

ΤΟΜΗ Ν-Ν

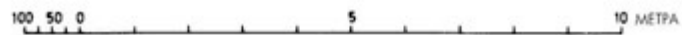
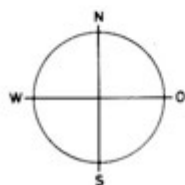
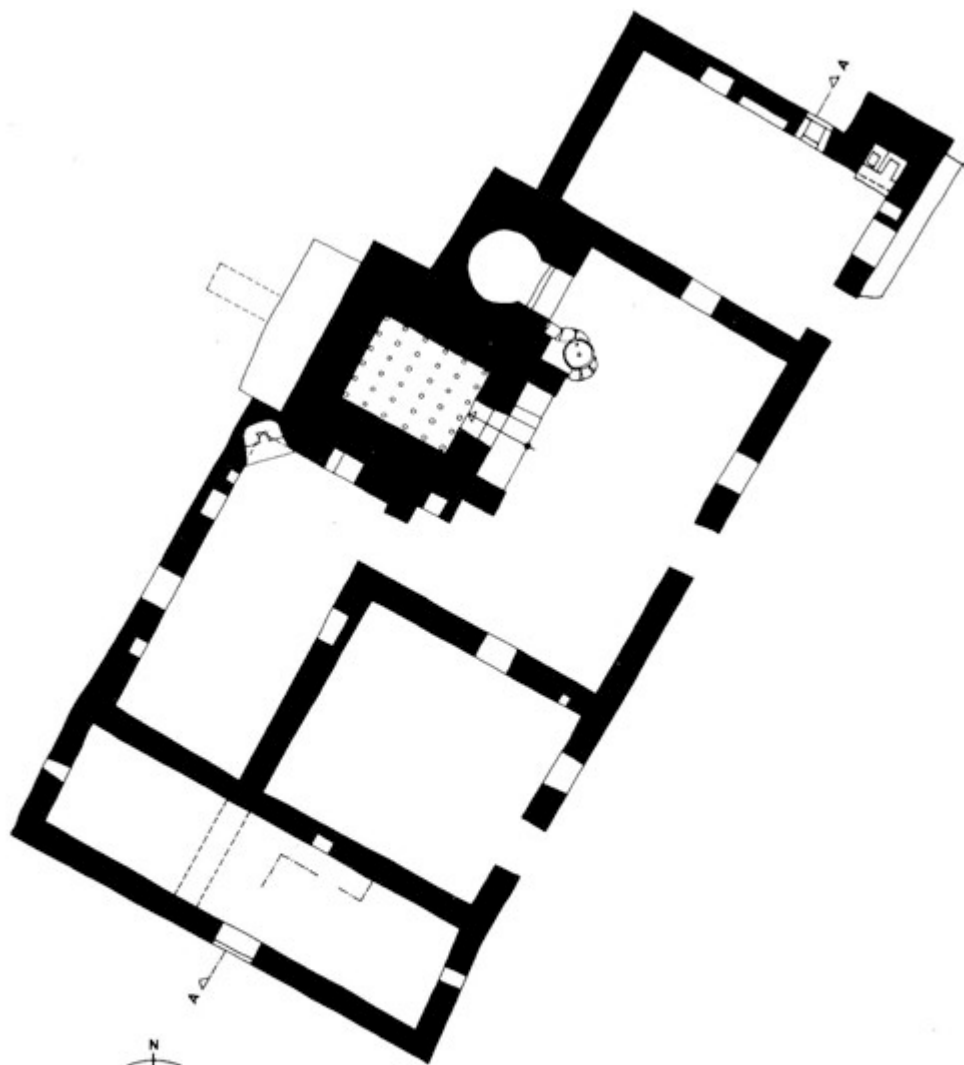

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

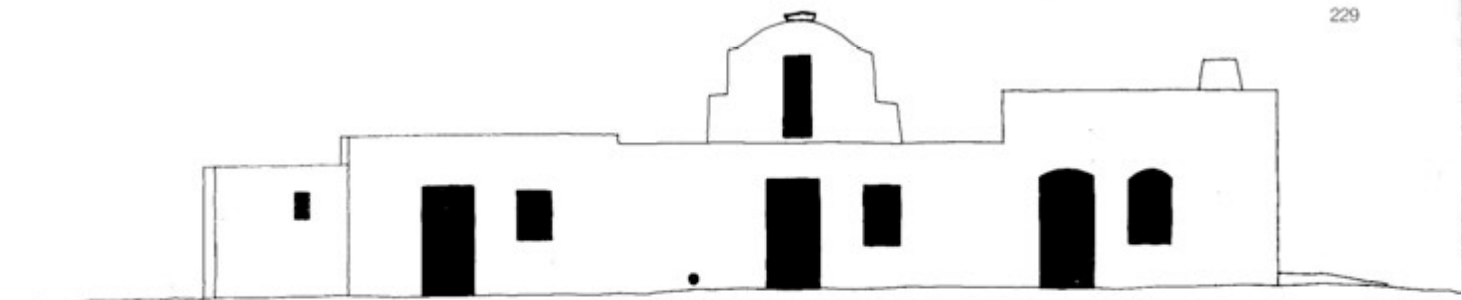
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

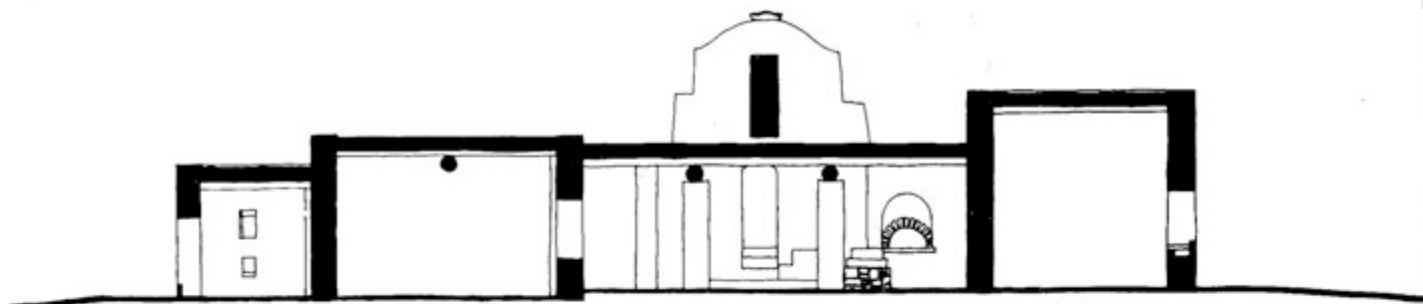

Πλατύς Γιαλός 2

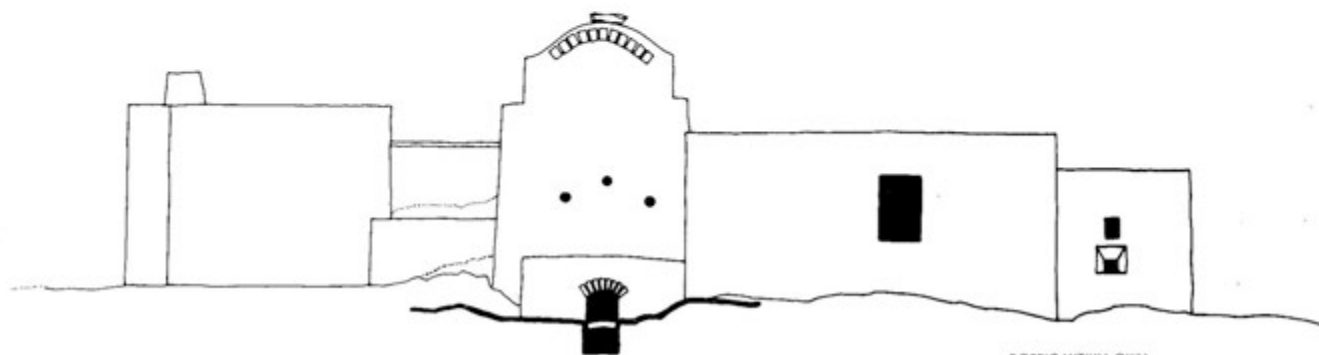
Απεικόνιση 76

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

ΤΟΜΗ Α-Α

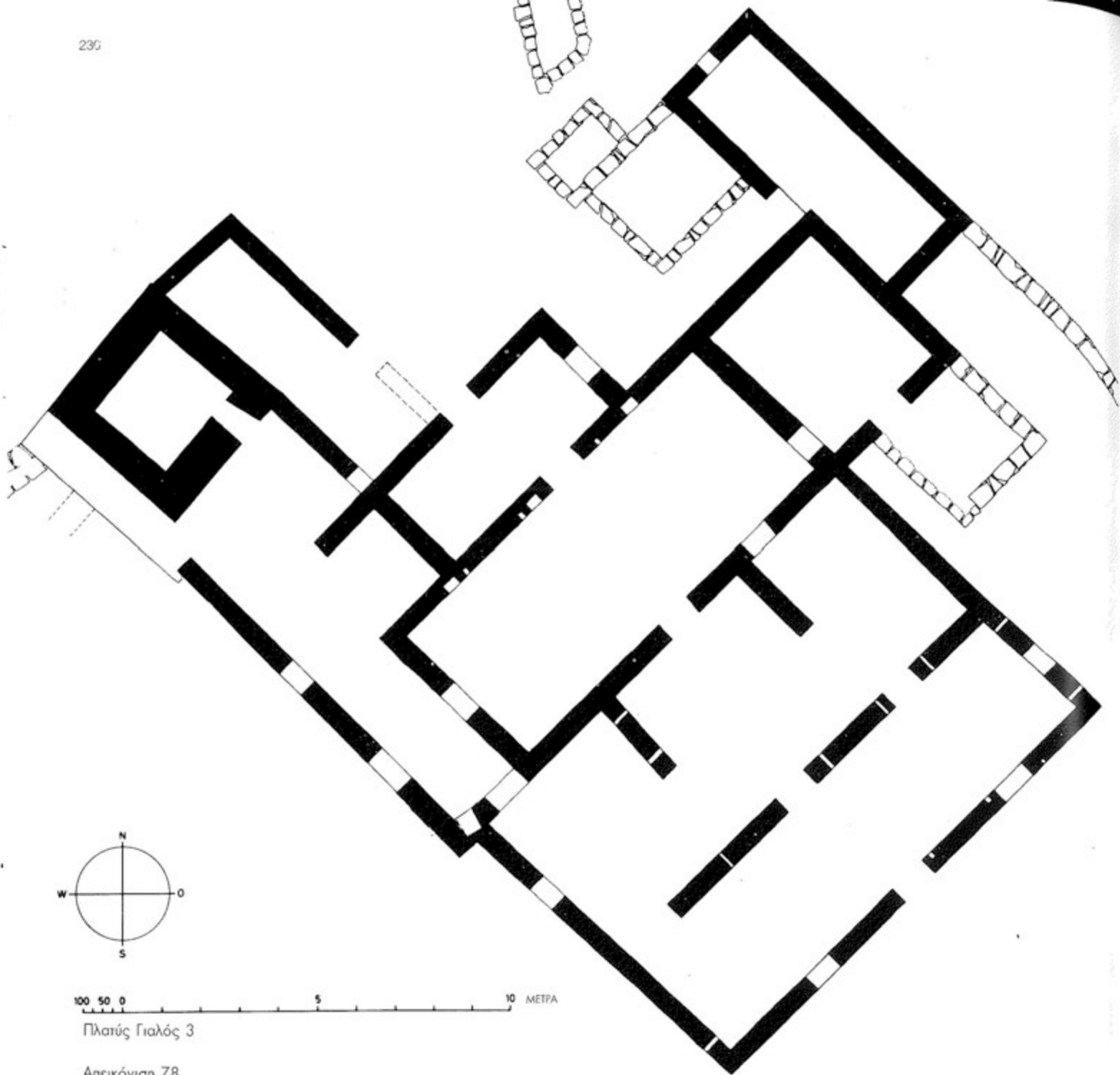

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

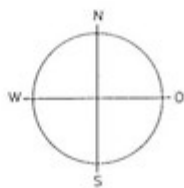
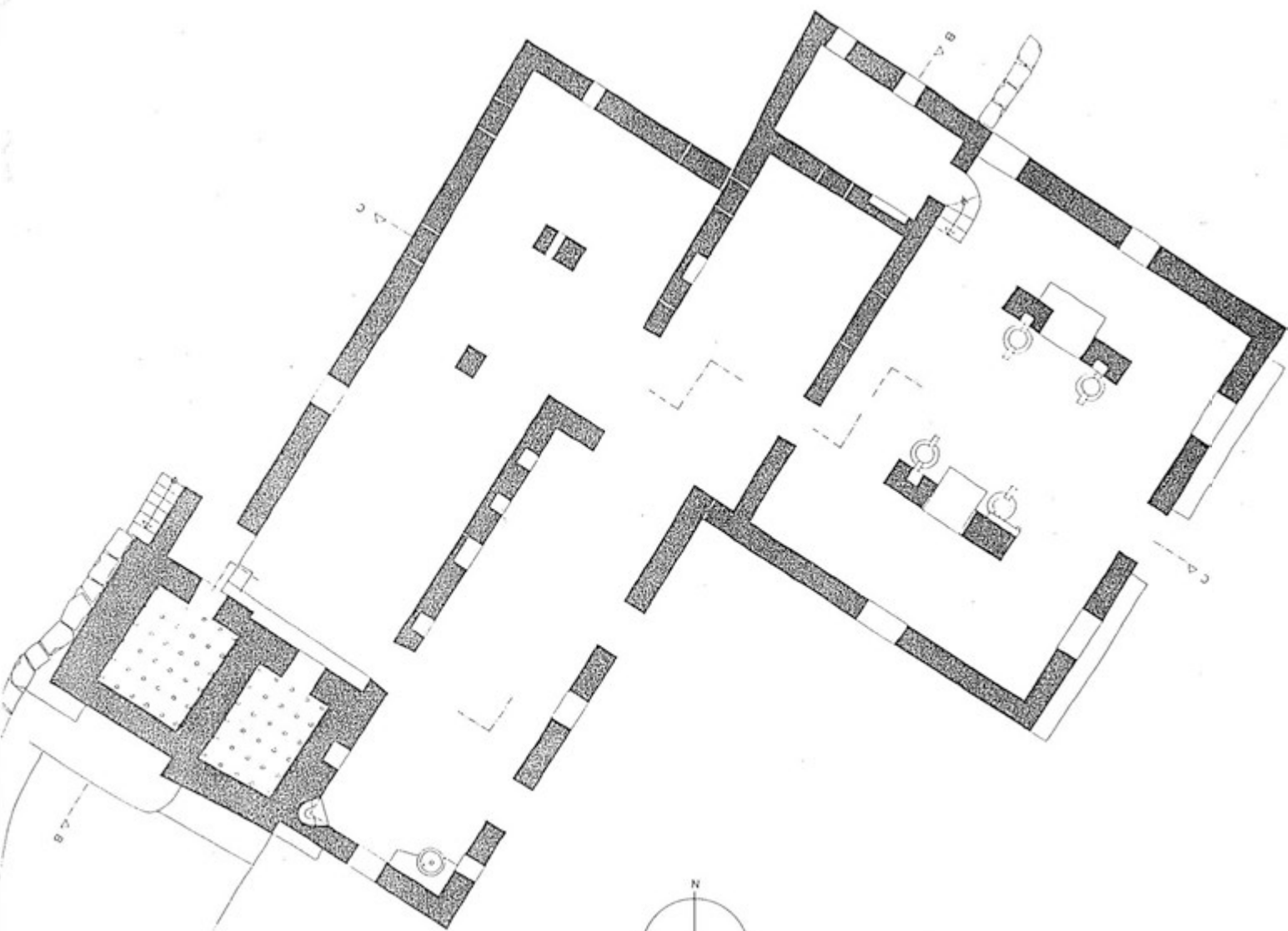
Πλατύς Γιαλός 2

Απεικόνιση 77

Πλατύς Γιαλός 3

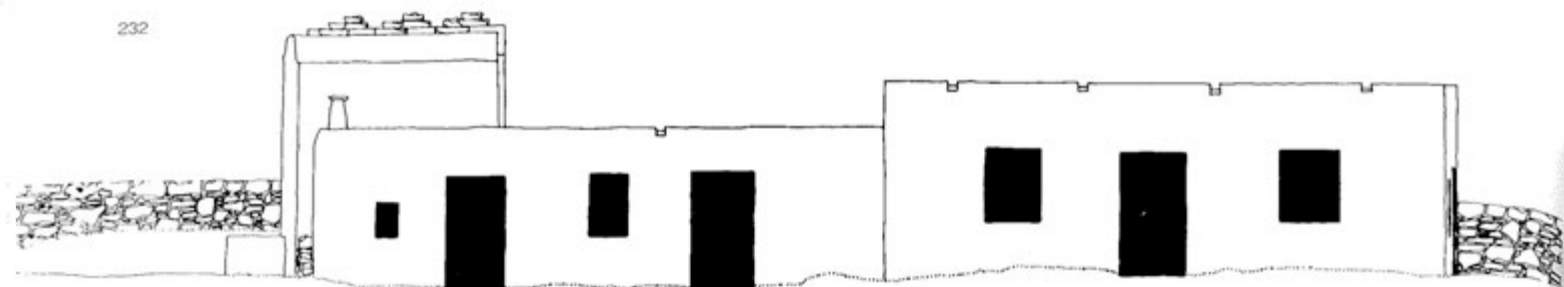
Απεικόνιση 78

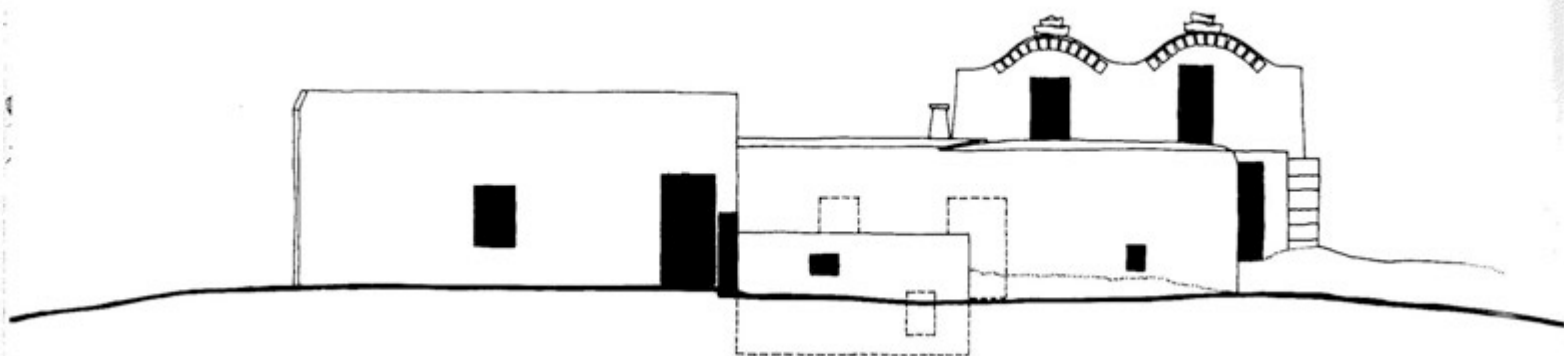
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατὺς Γιαλός 4

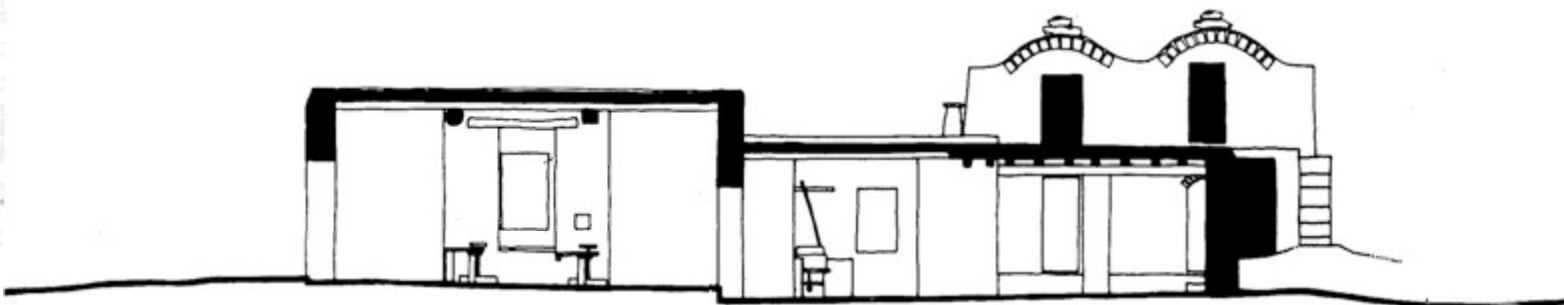
Απεικόνιση 79

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

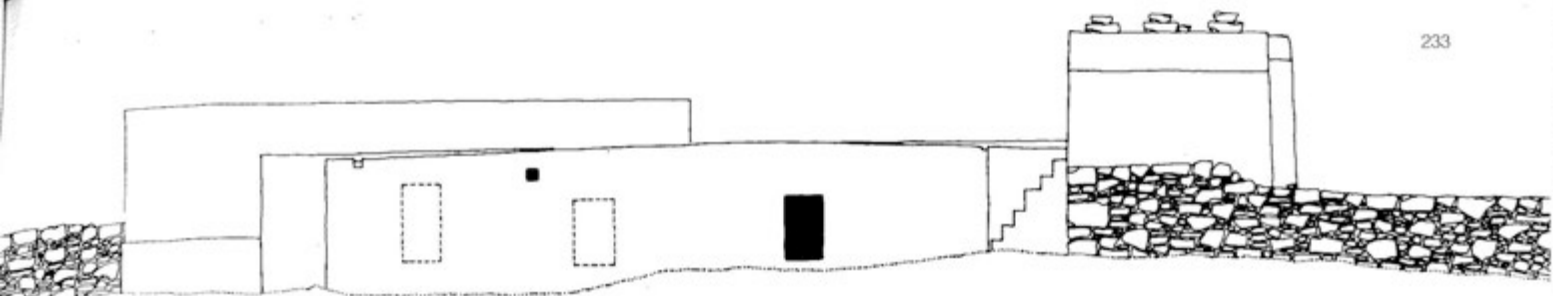
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

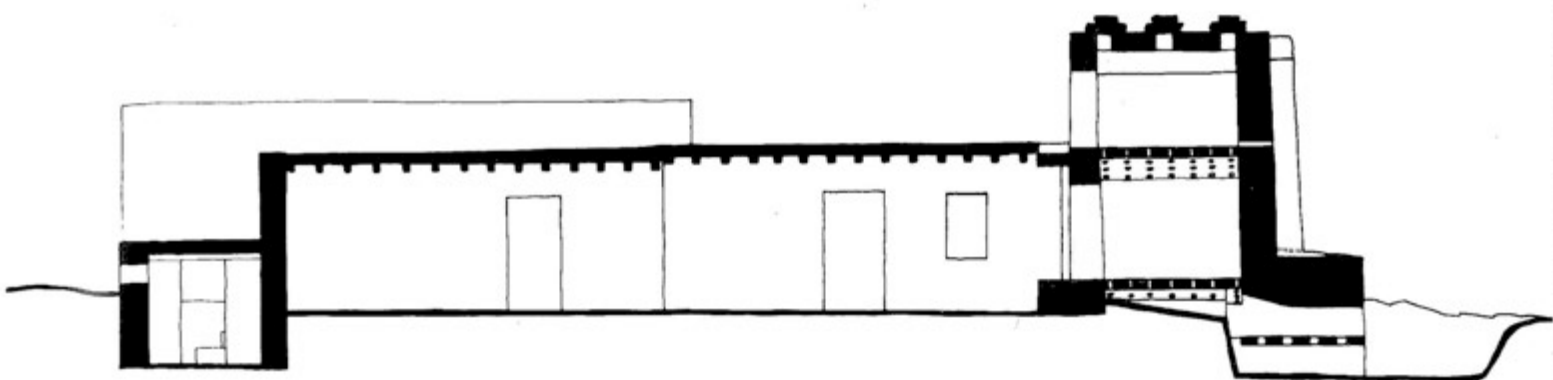
ΤΜΗ C-C

Πλατύς Γιαλός 4 100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

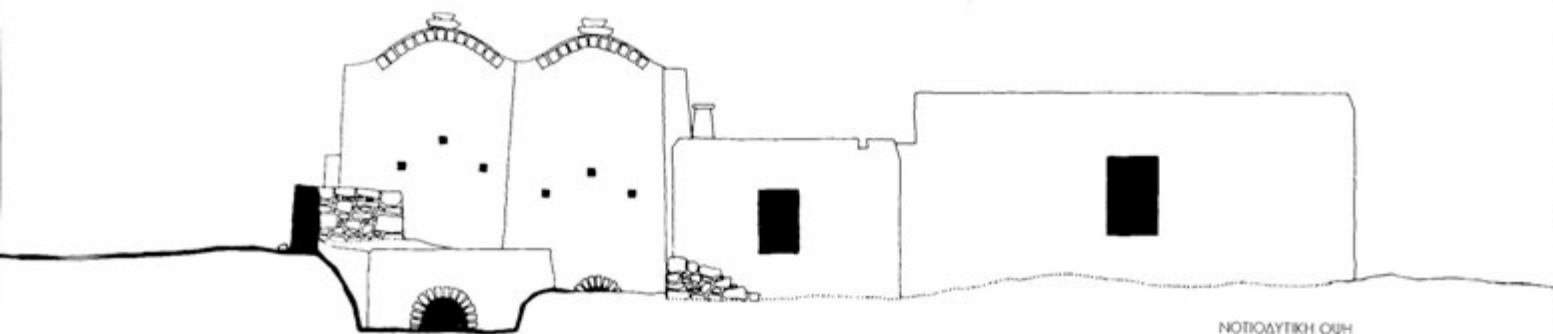
Απεικόνιση 80

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΤΟΜΗ Β-Β

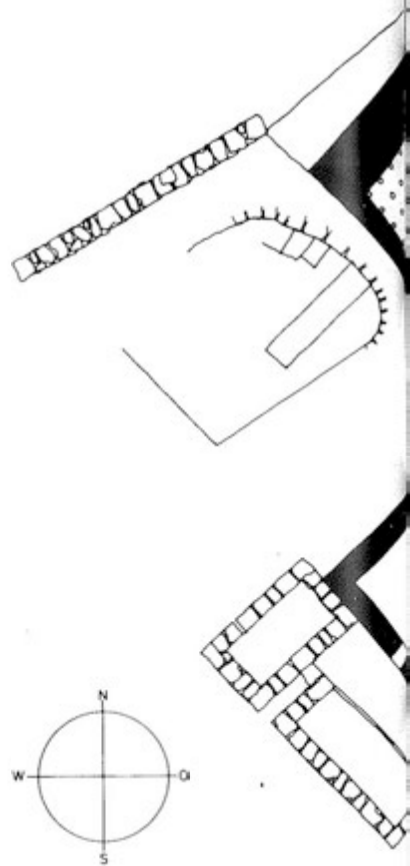

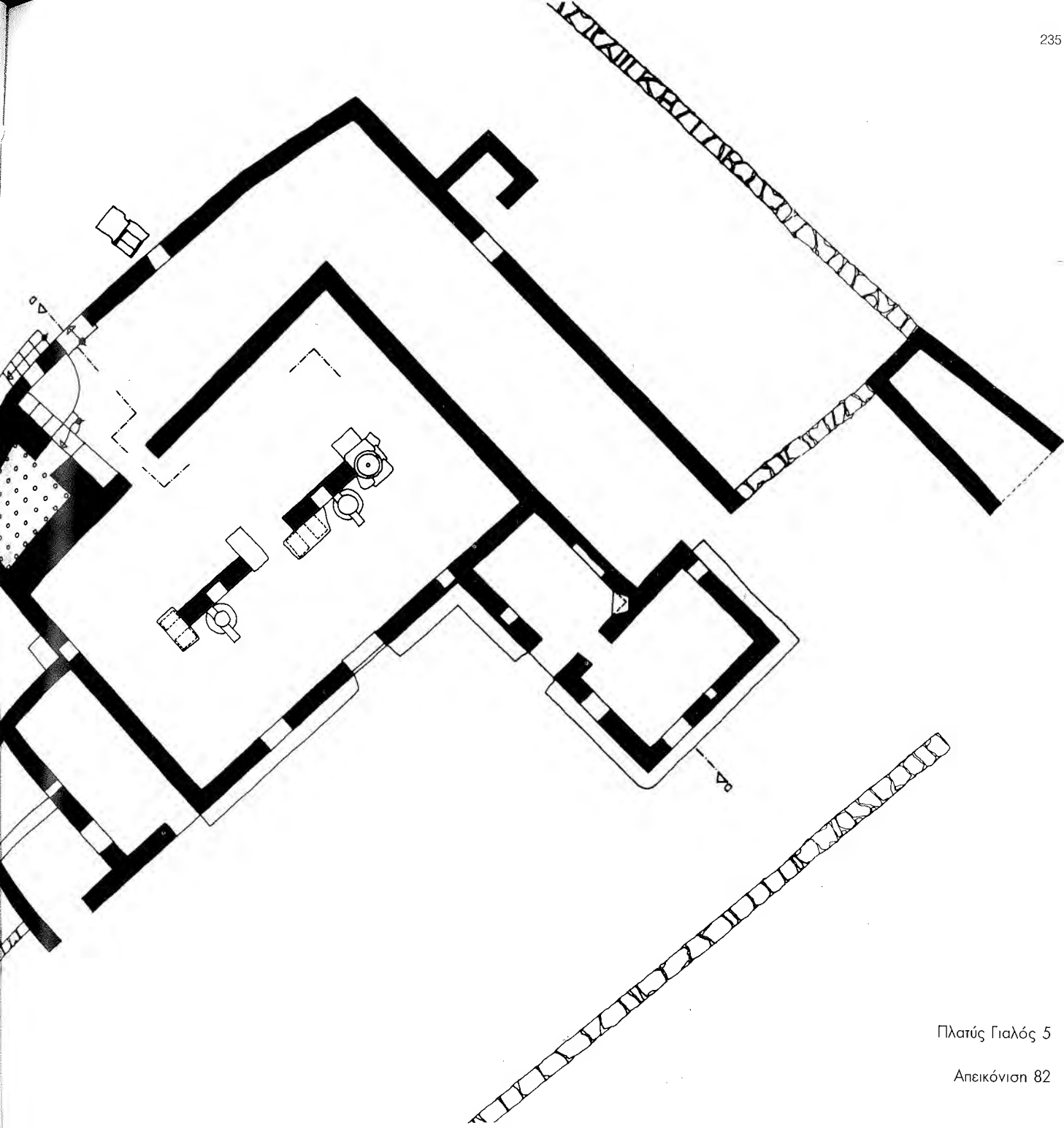
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλάτυς Γιαλός 4

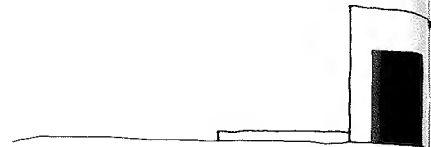
Απεικόνιση 81

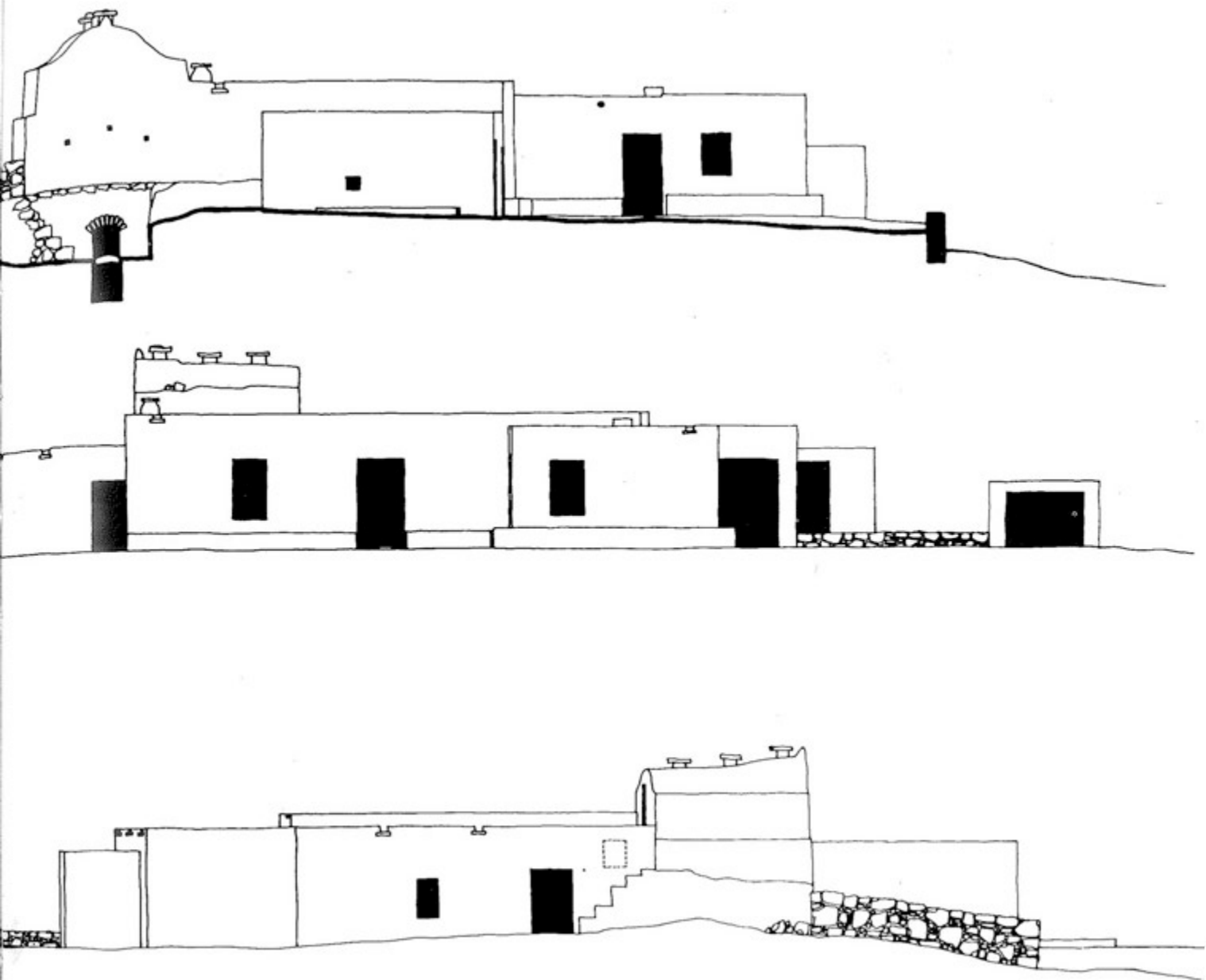
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

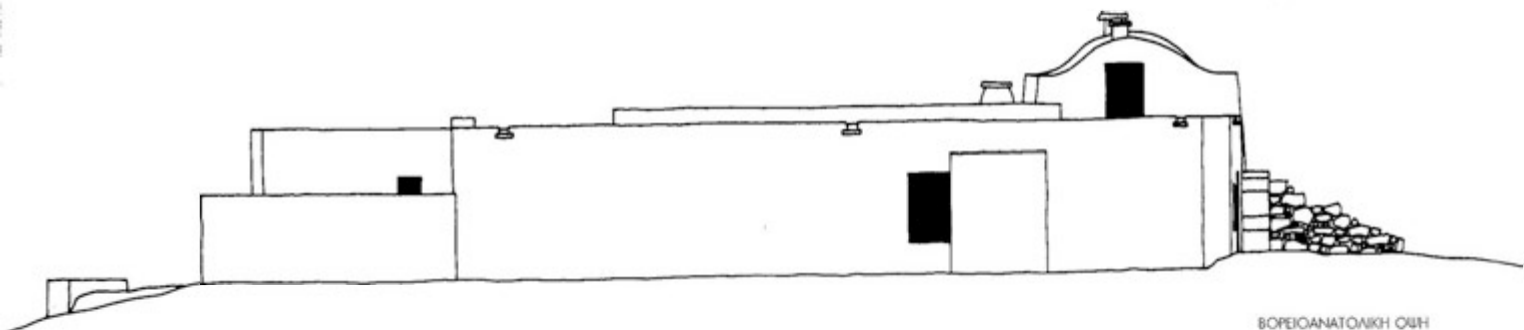
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

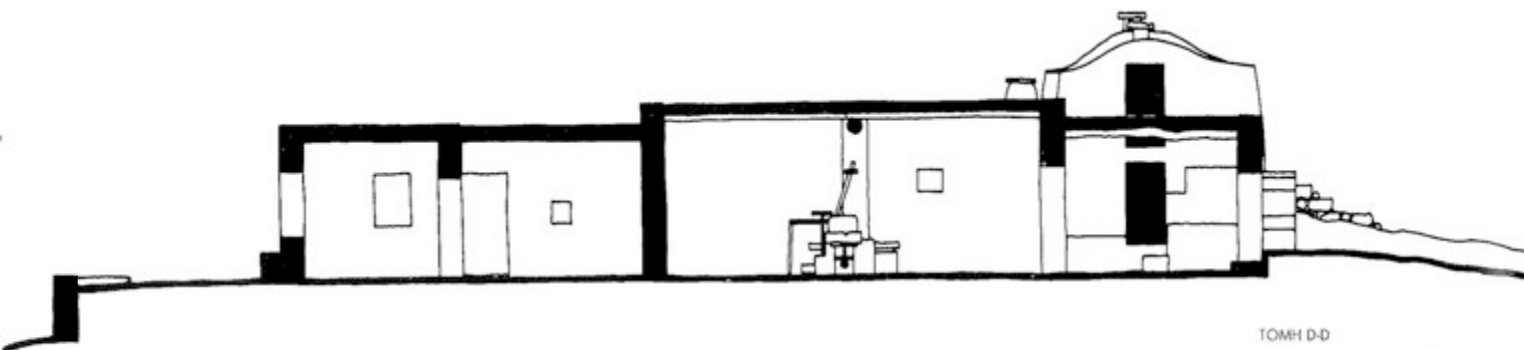
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατὺς Γιαλὸς 5

Απεικόνιση 83

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΔΗ

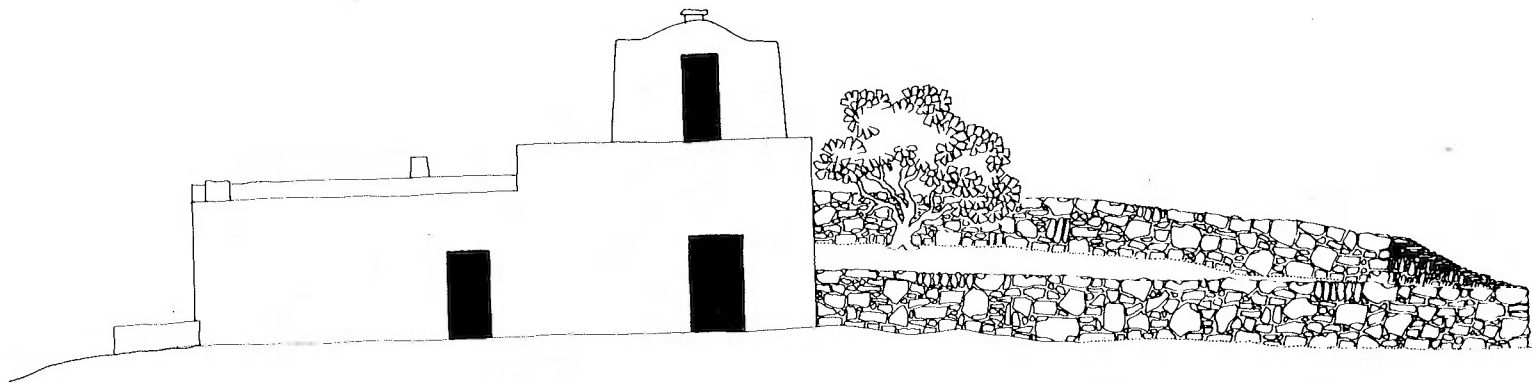

ΤΟΜΗ D-D

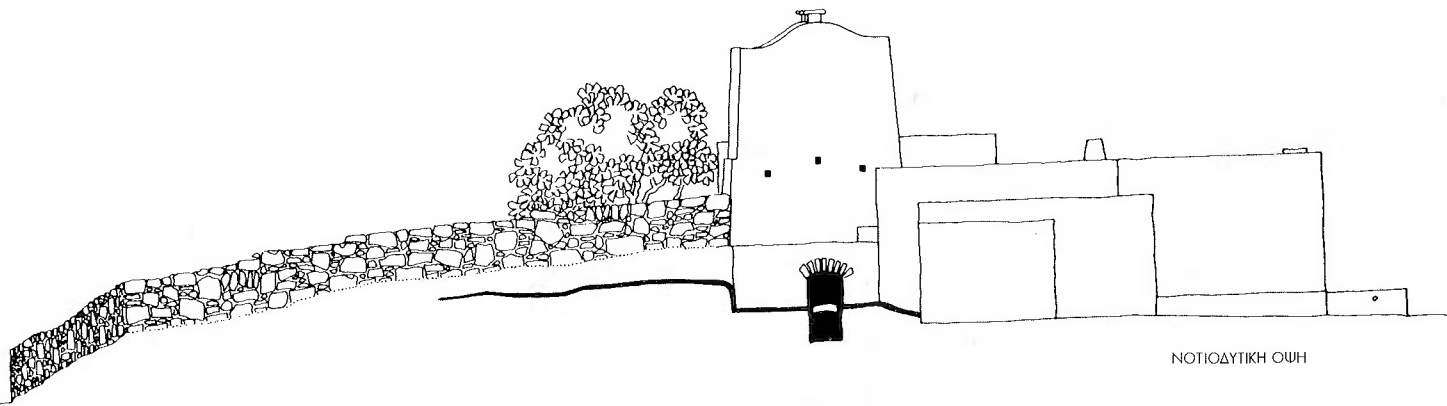
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός 5

Απεικόνιση 84

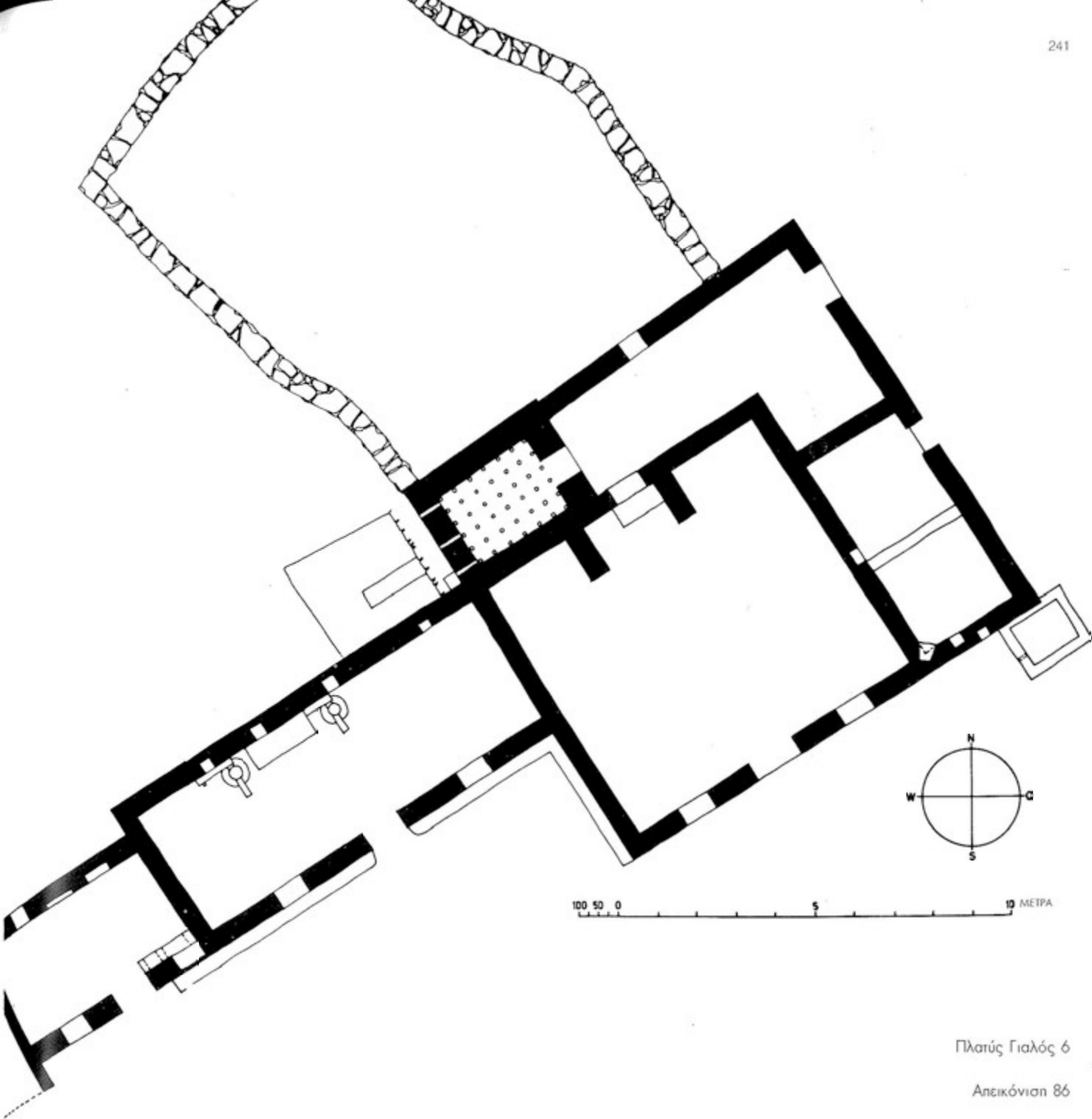
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

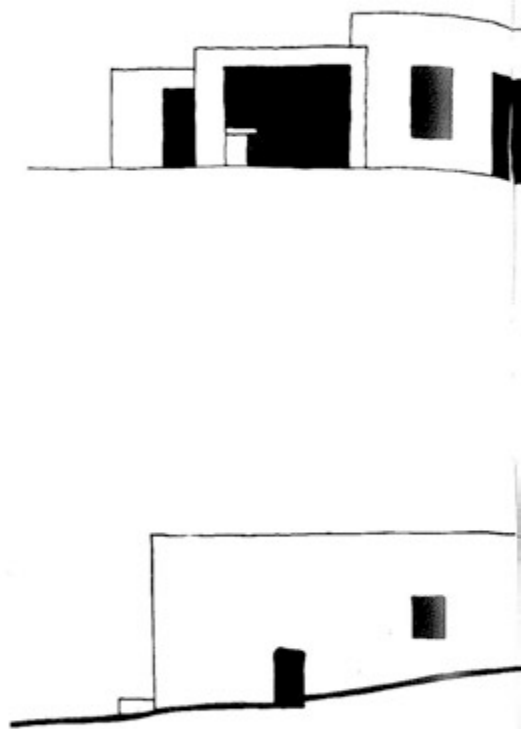
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

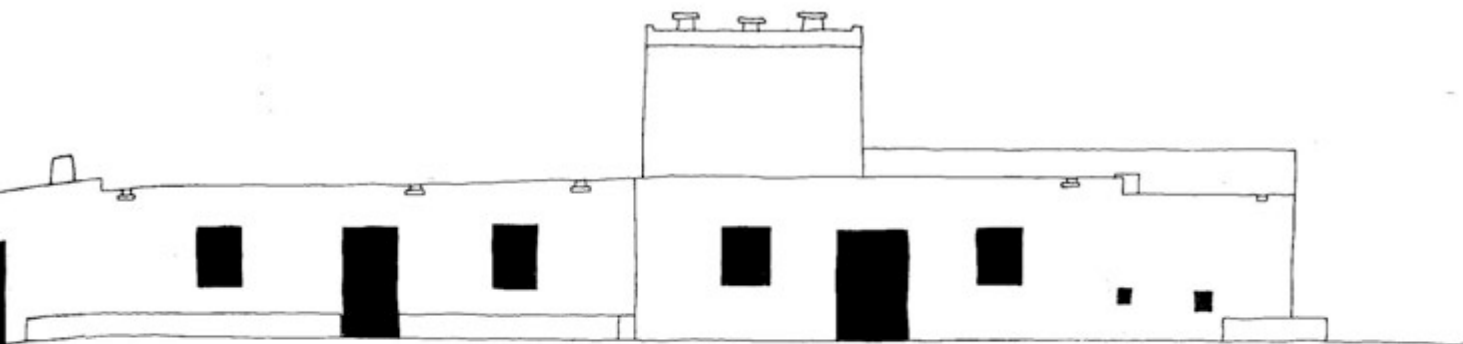

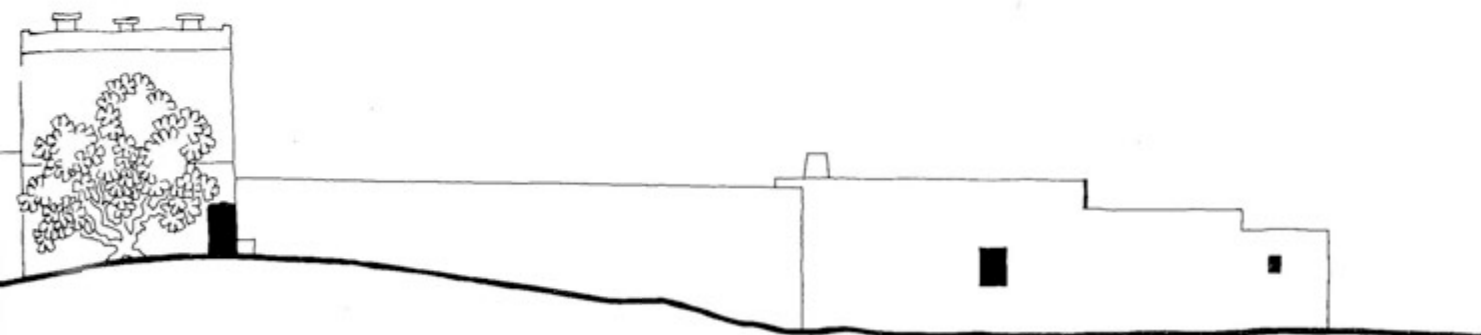
Πλατύς Γιαλός 6

Απεικόνιση 86

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

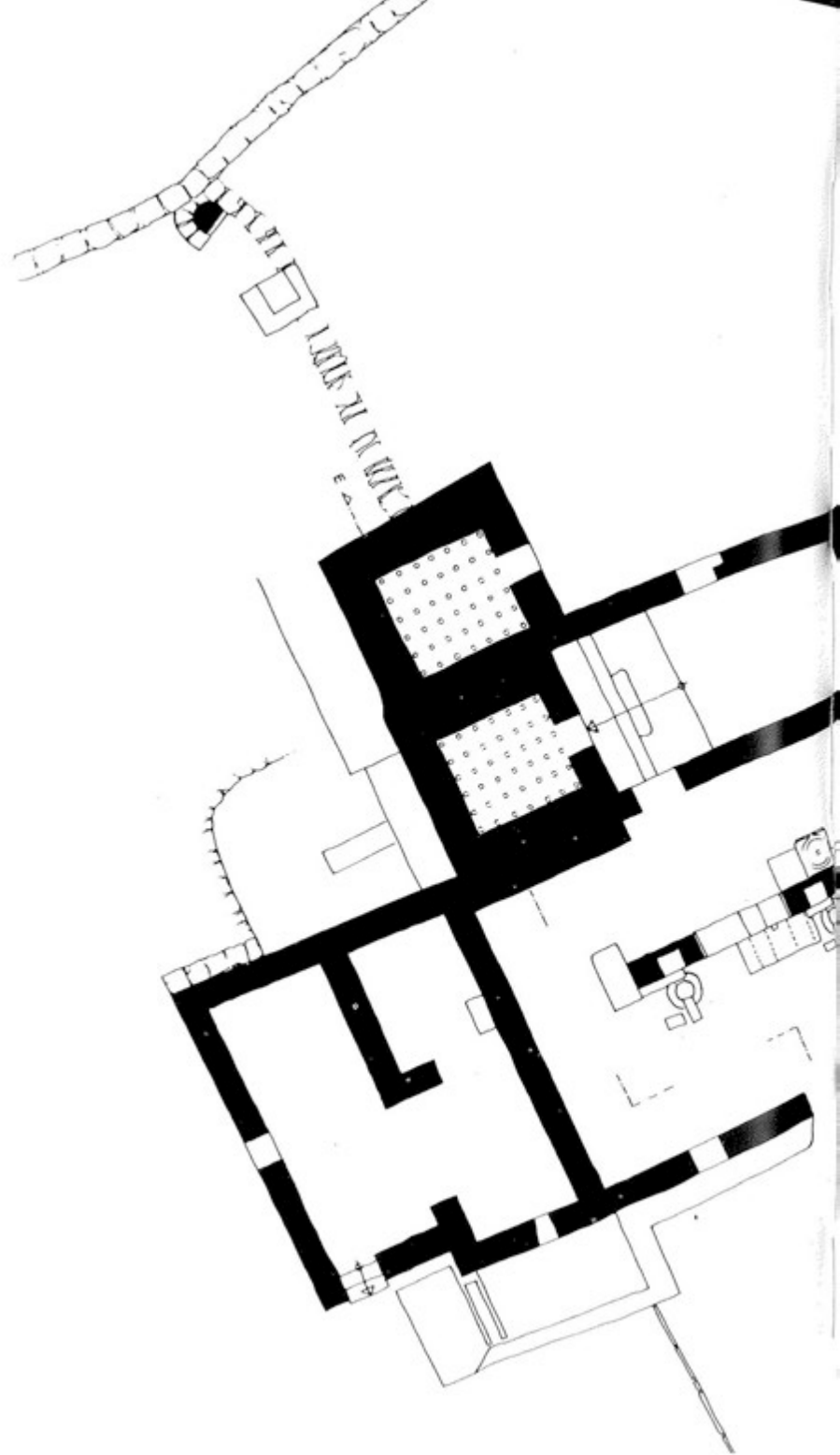

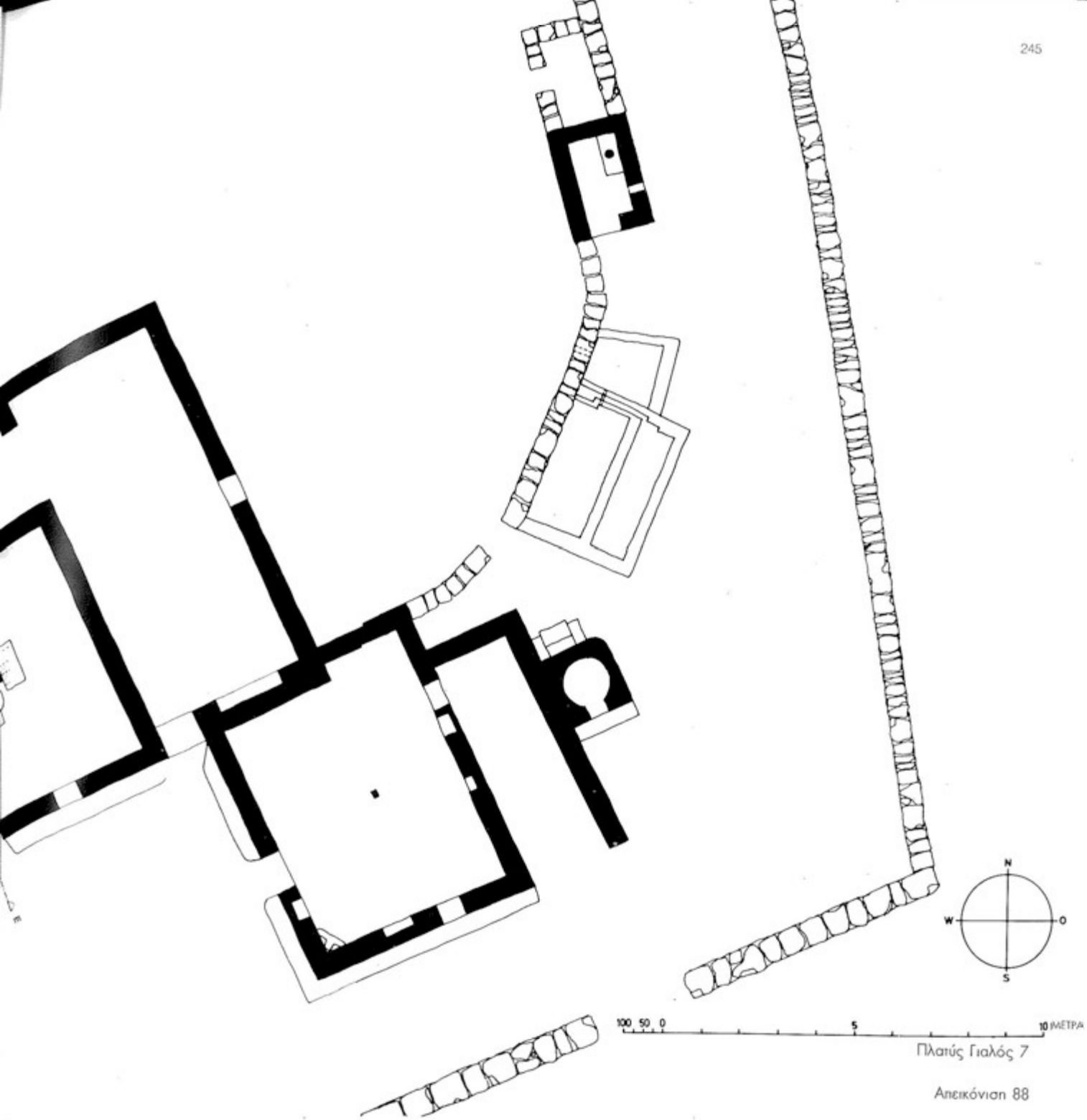
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός 6

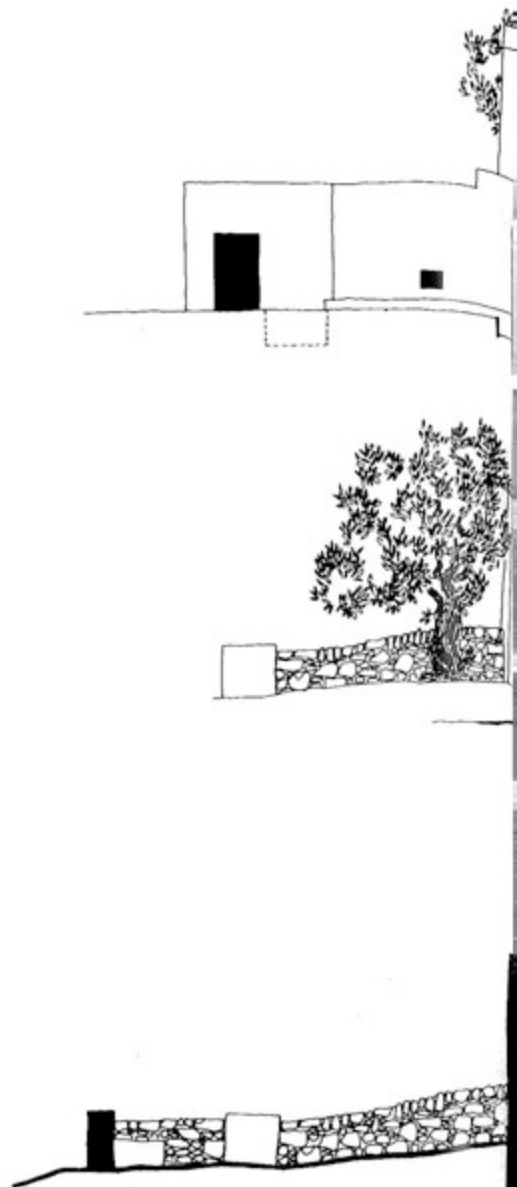
Απεικόνιση 87

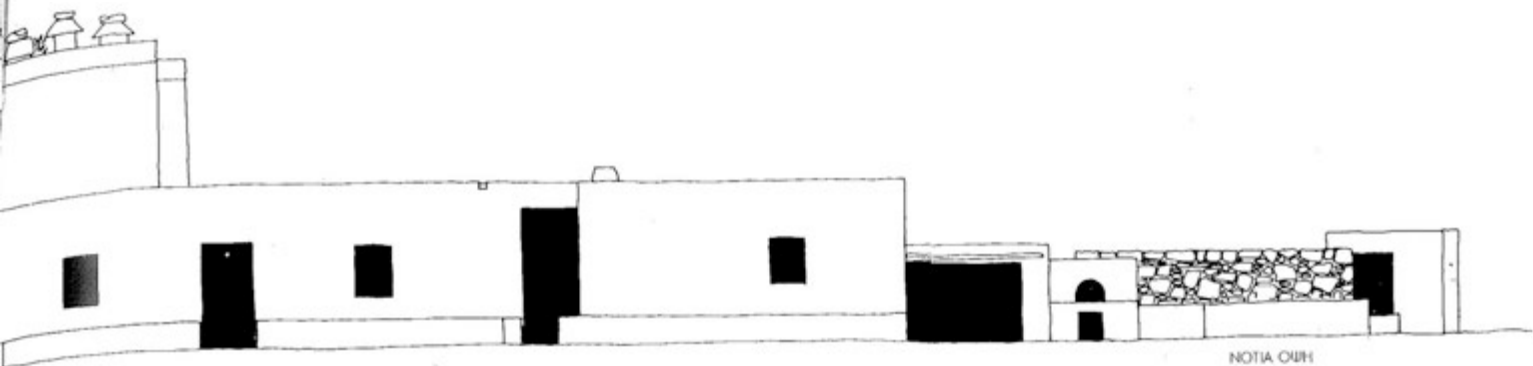

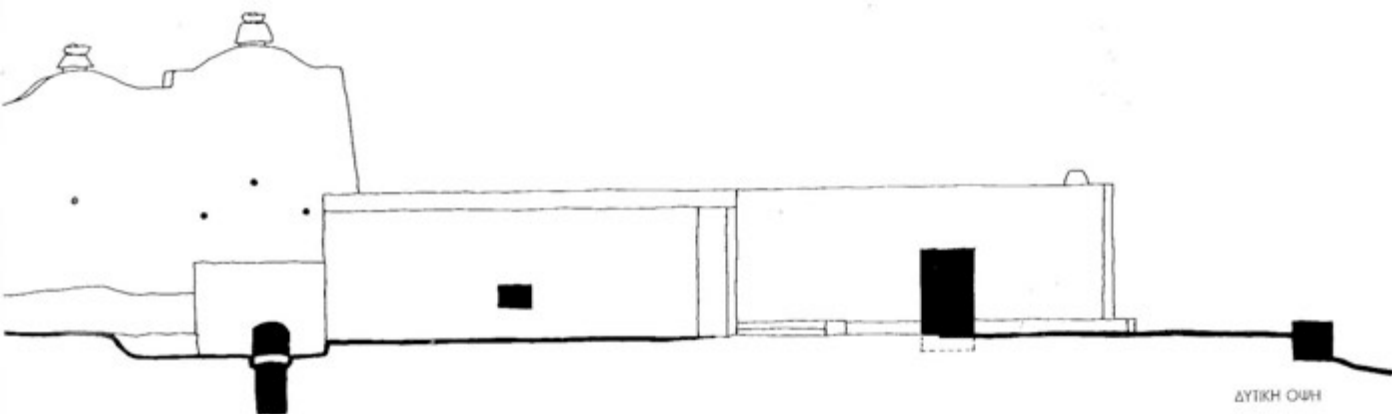
Πλατύς Γιαλός 7

Απεικόνιση 88

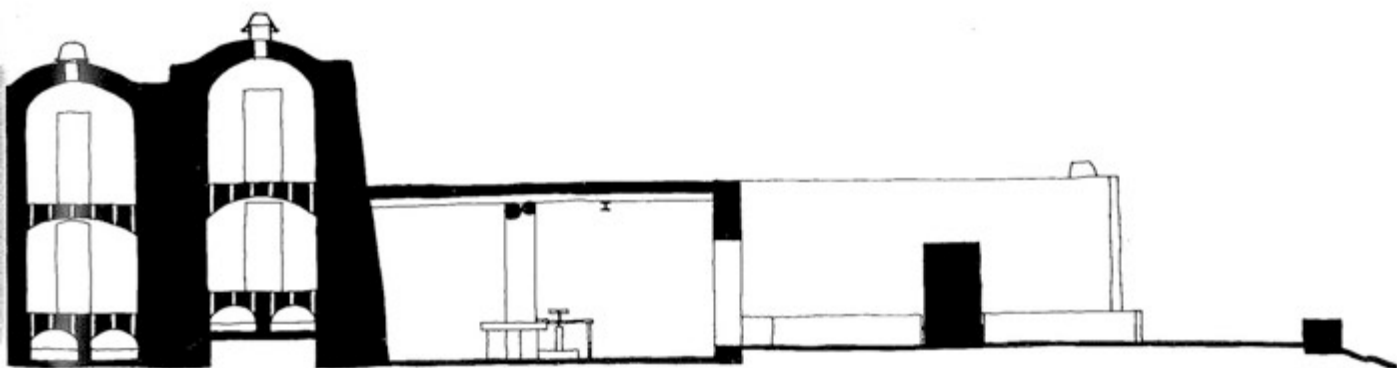

ΝΟΤΙΑ ΟΥΡΗ

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

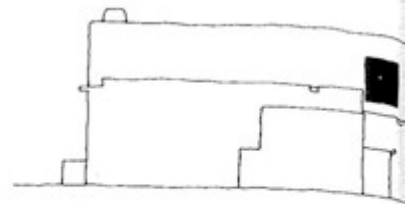

ΤΟΜΗ Ε Ε

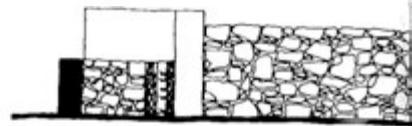
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός 7

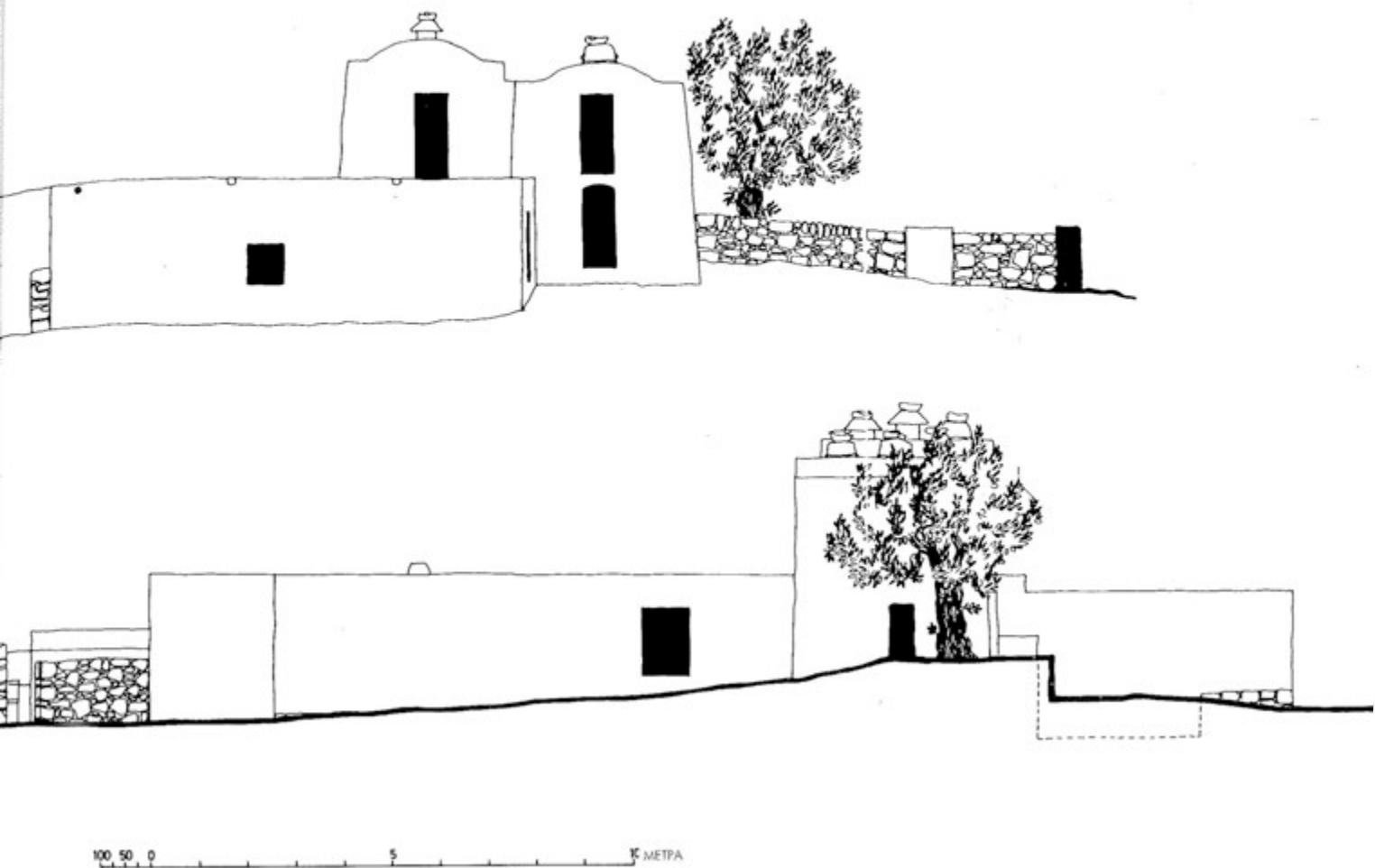
Απεικόνιση 89

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

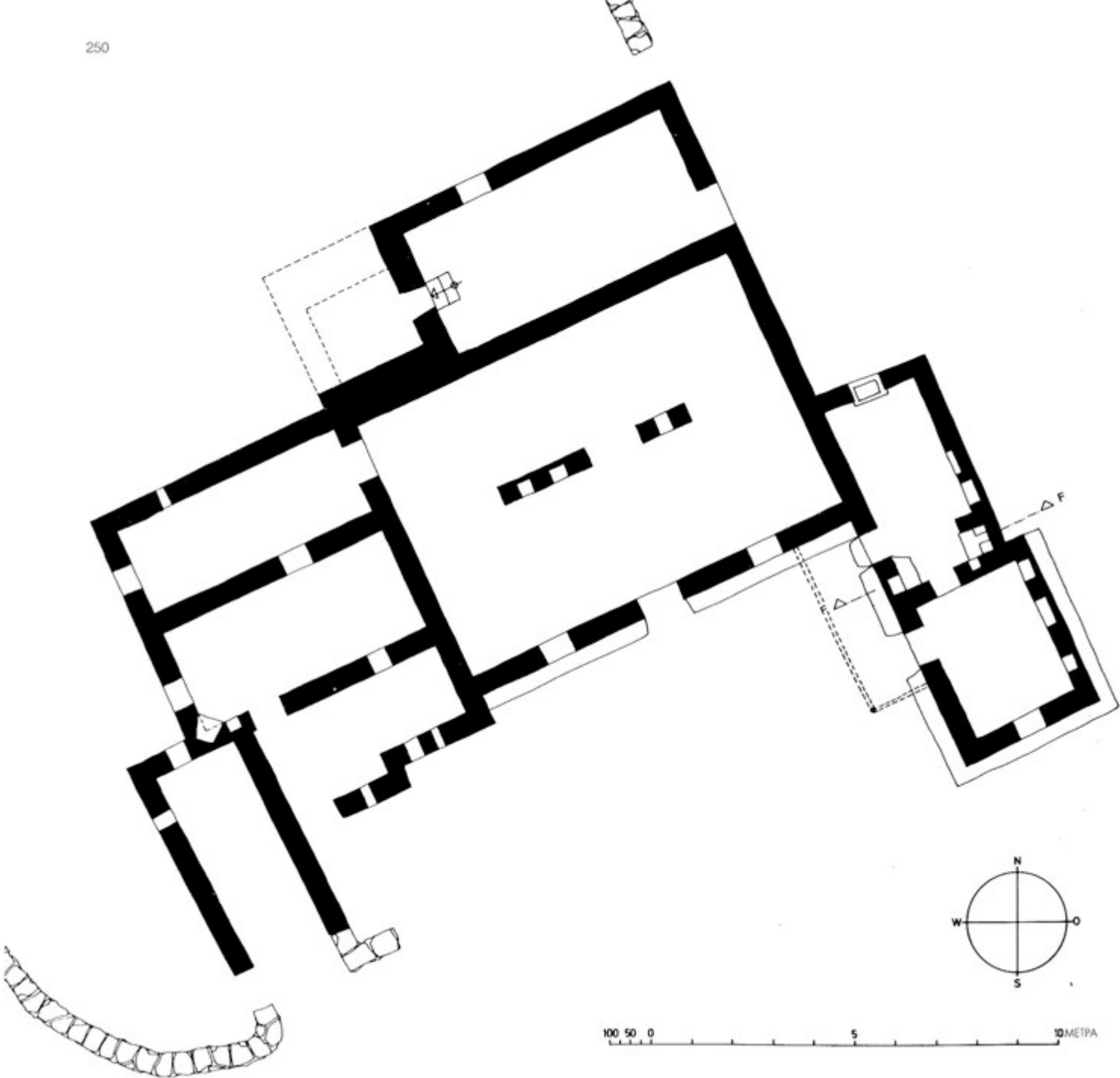

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

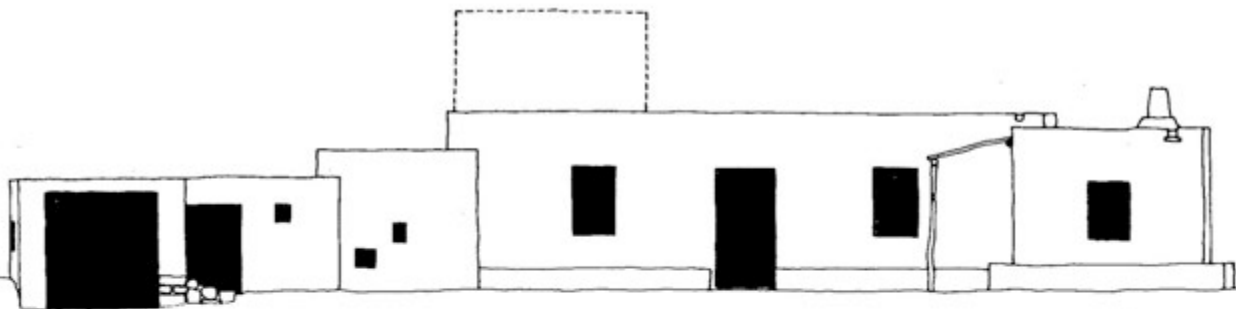
Πλατὺς Γιαλὸς 7

Απεικόνιση 90

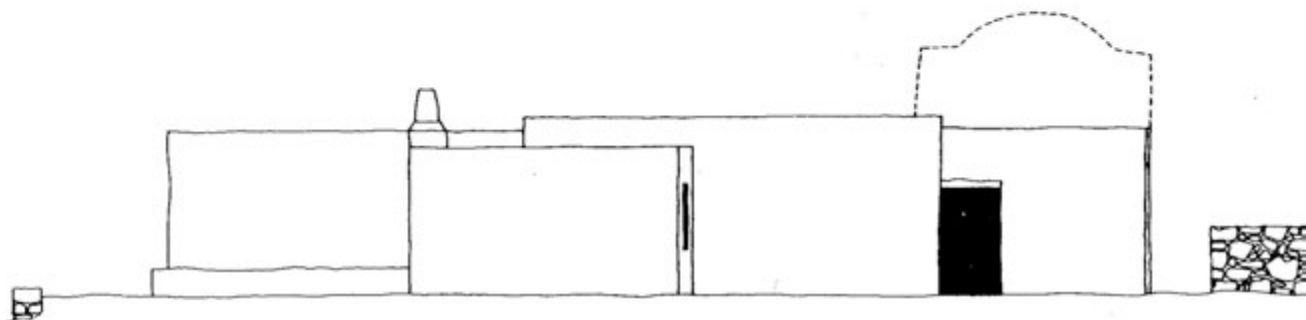

Πλατὺς Γυαλὸς 8

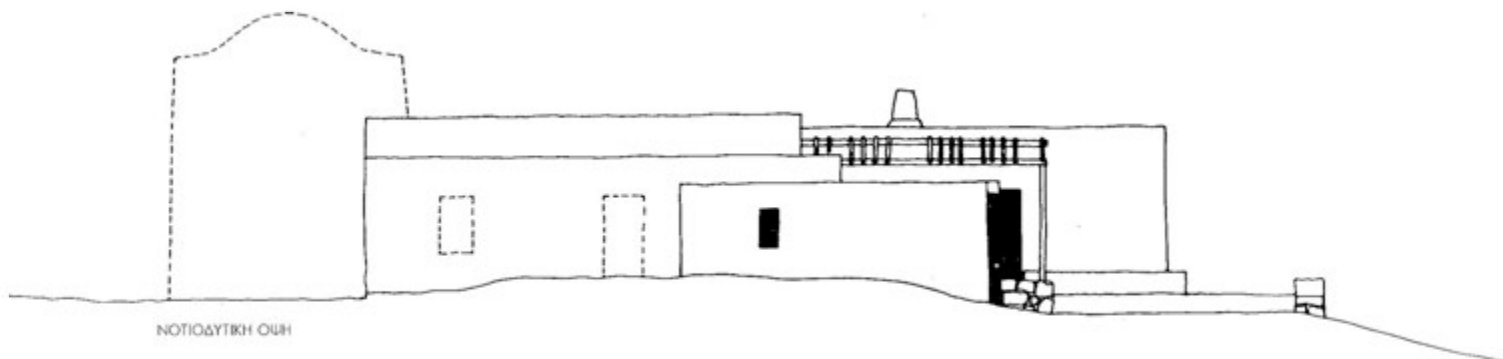
Ἀπεικόνισι 91

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

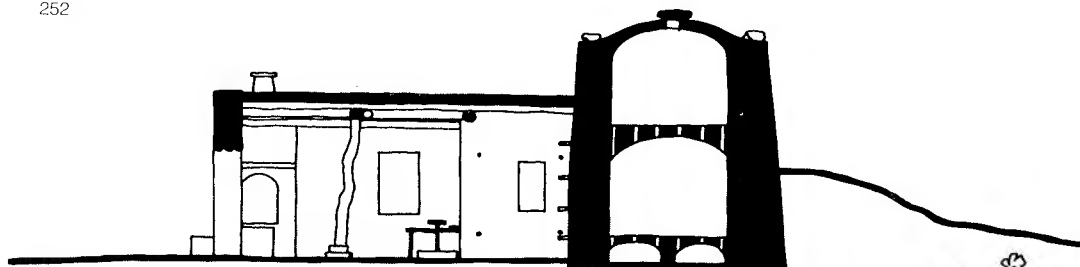

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

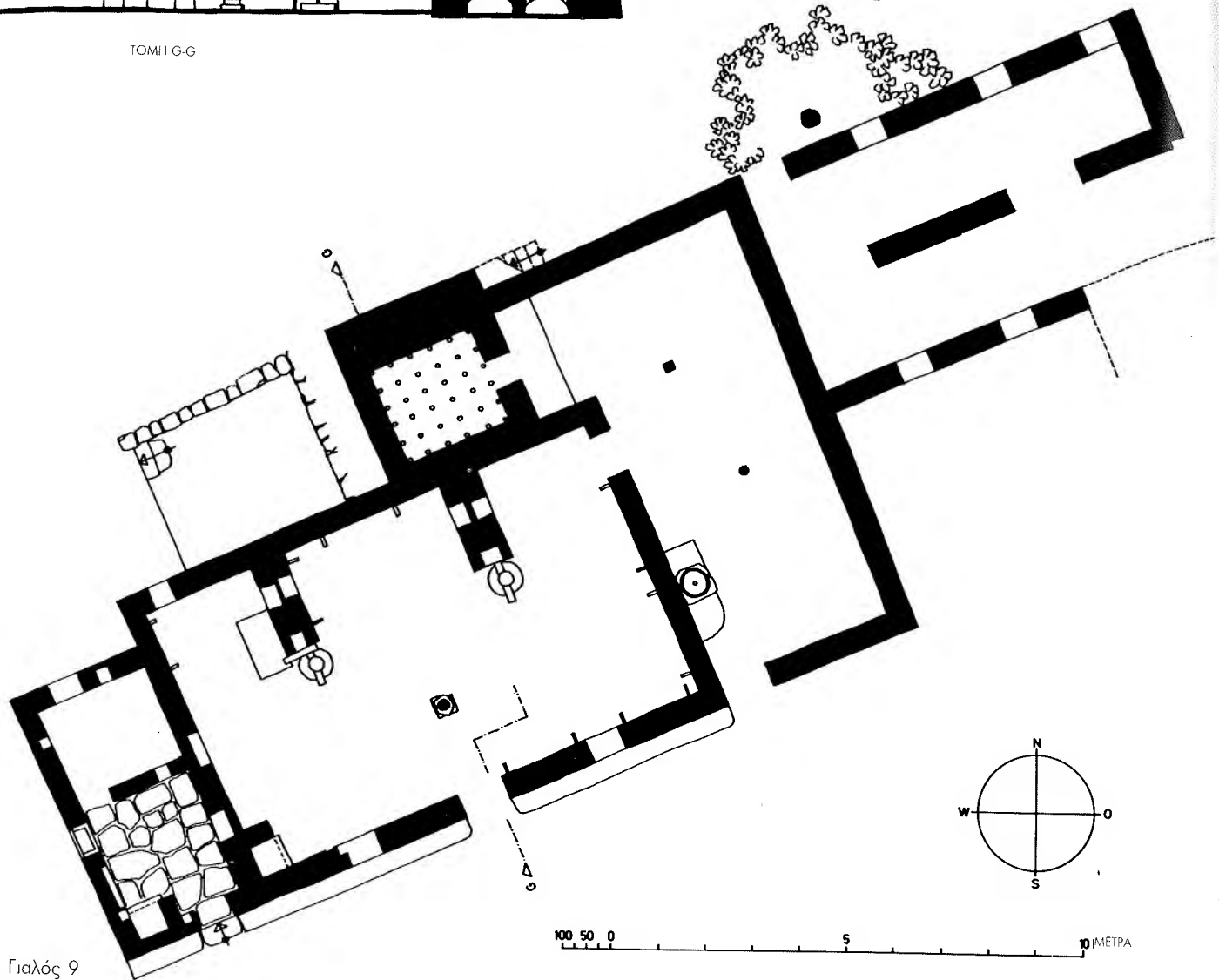

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

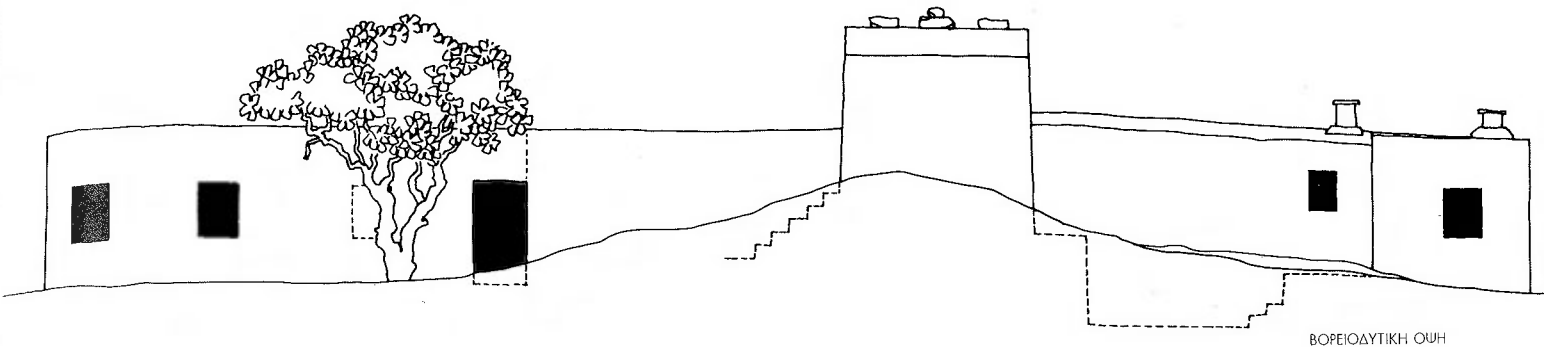

ΤΟΜΗ G-G

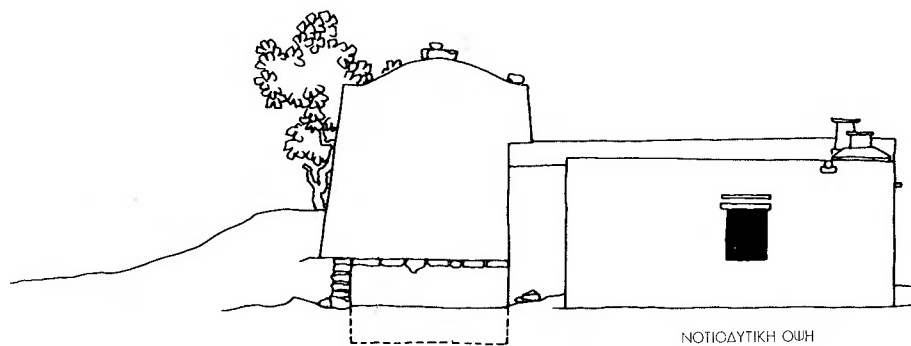

Πλατύς Γιαλός 9

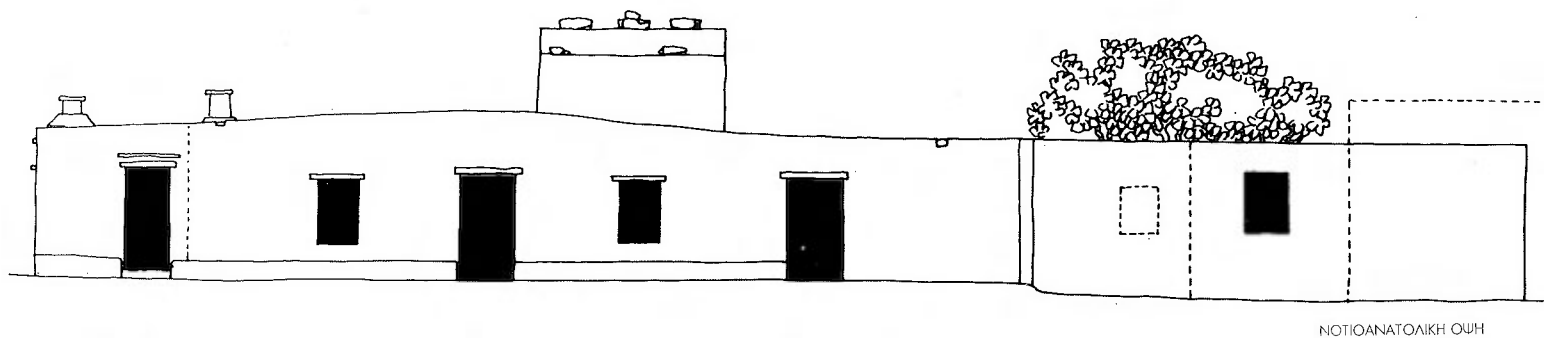
Απεικόνιση 93

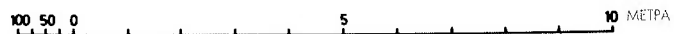
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

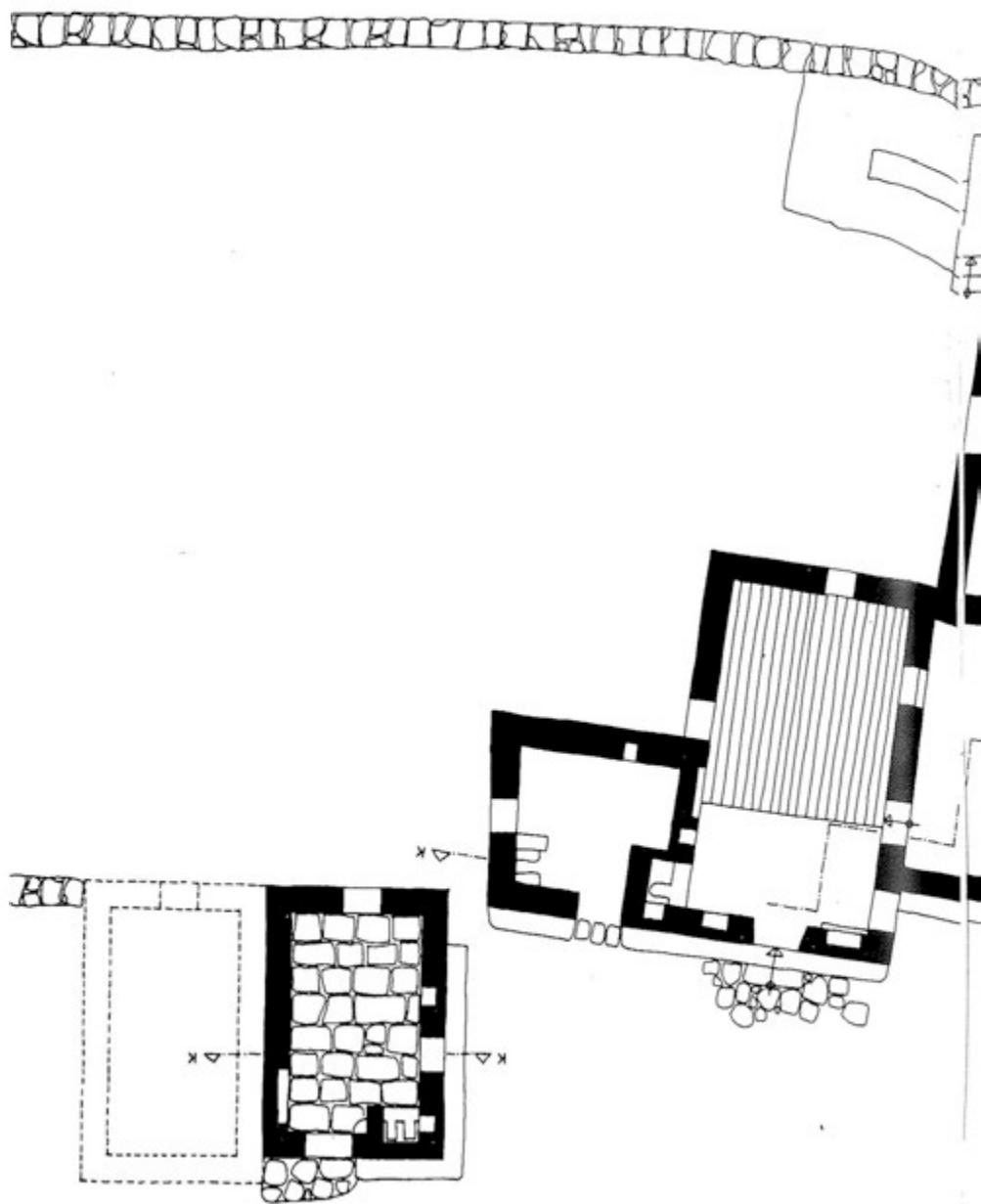

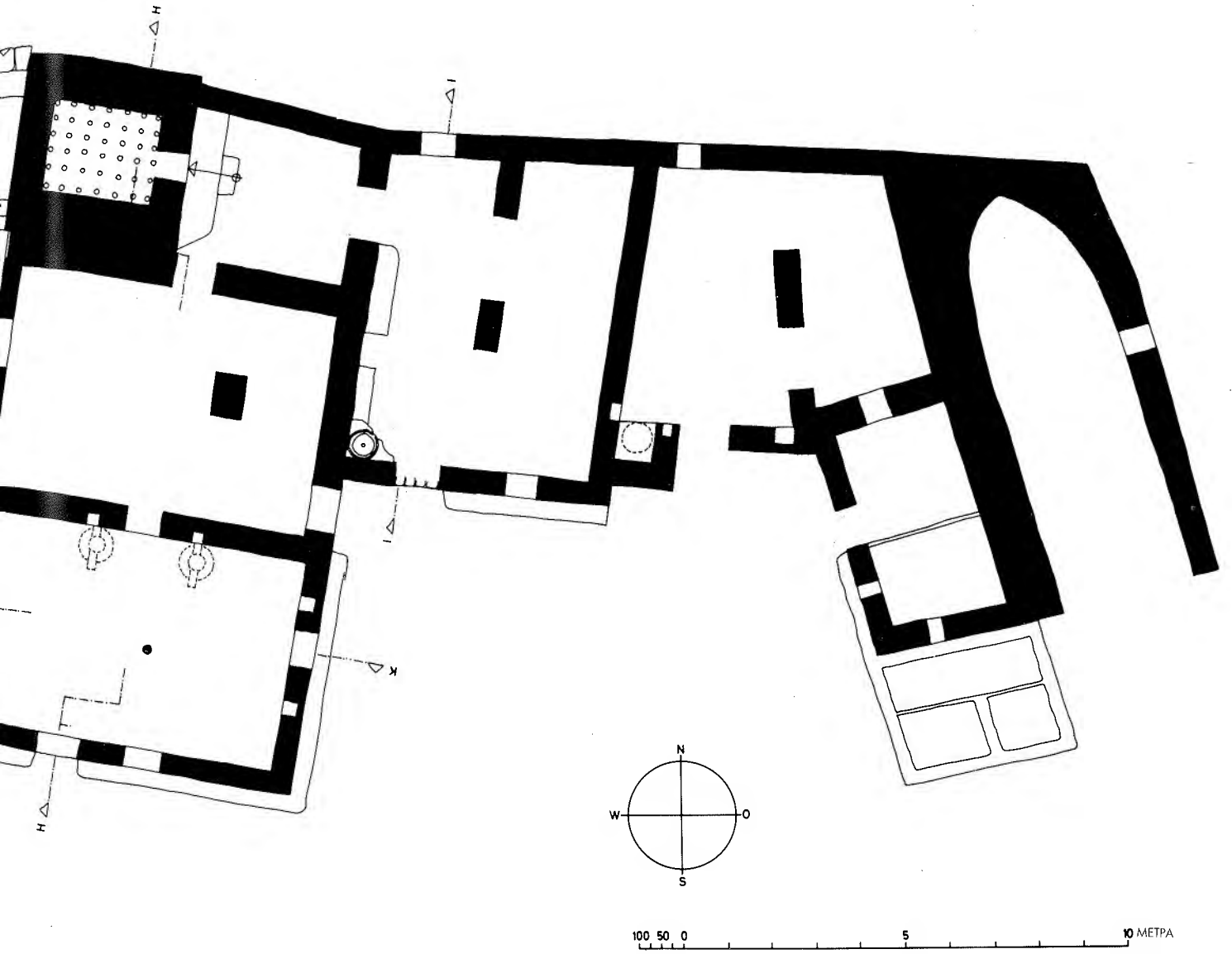
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

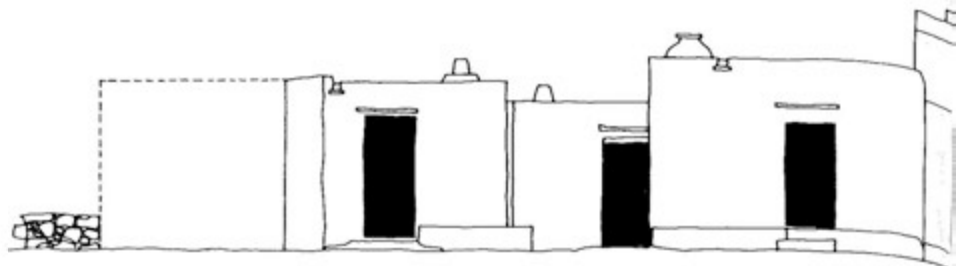

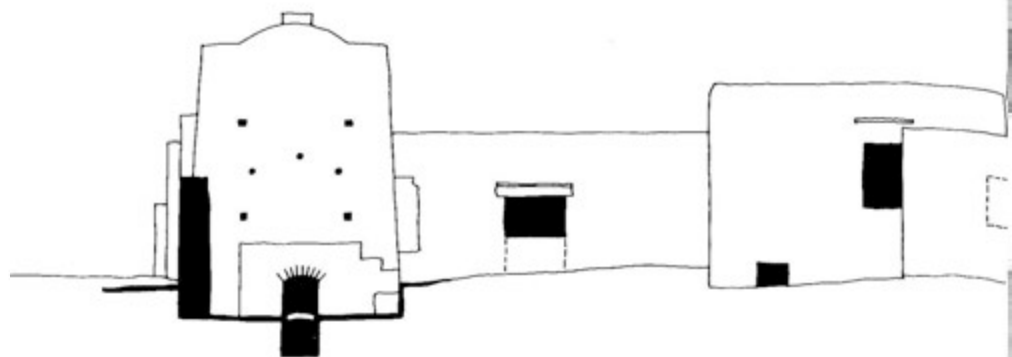

Παλιός Γιαλός 10

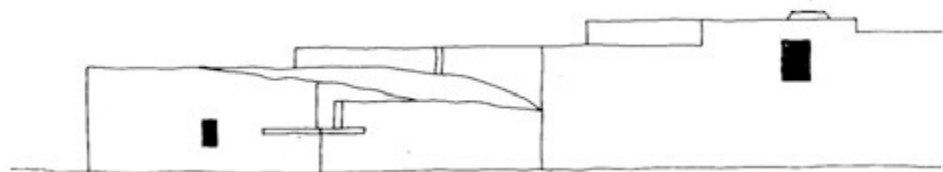
Απεικόνιση 95

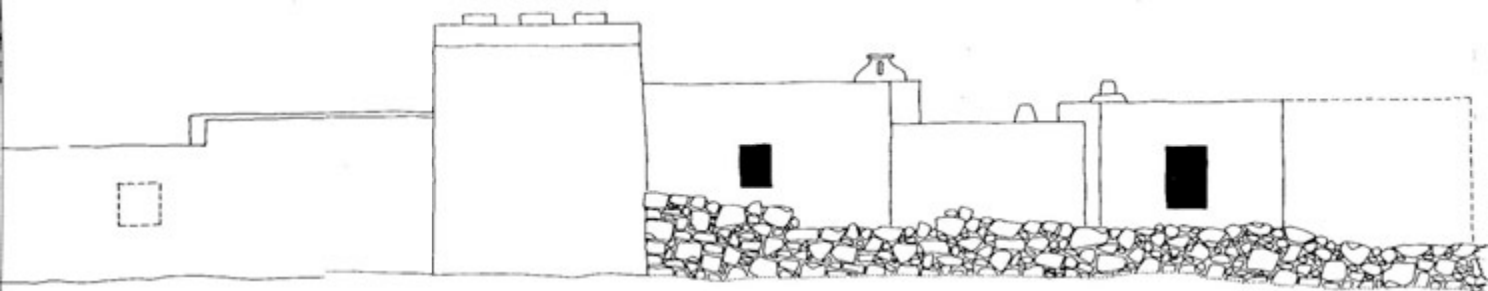
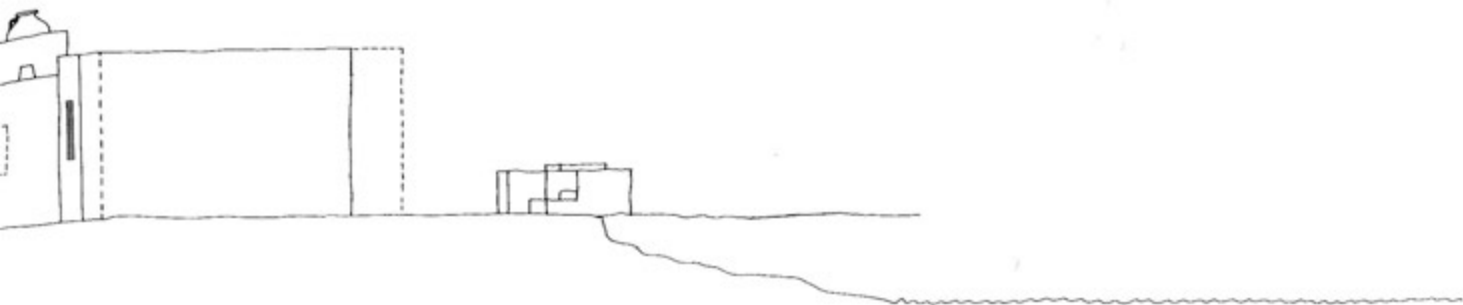
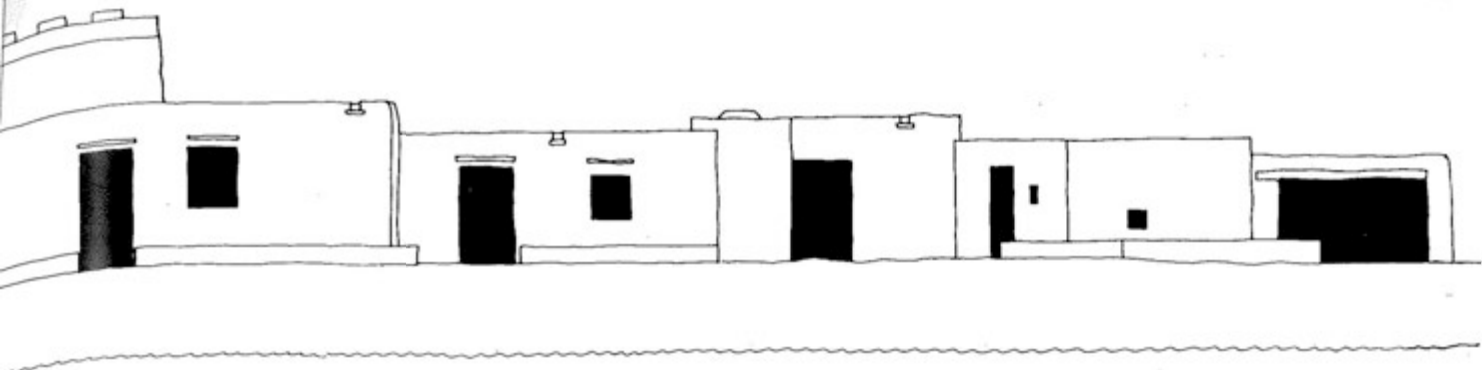
ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

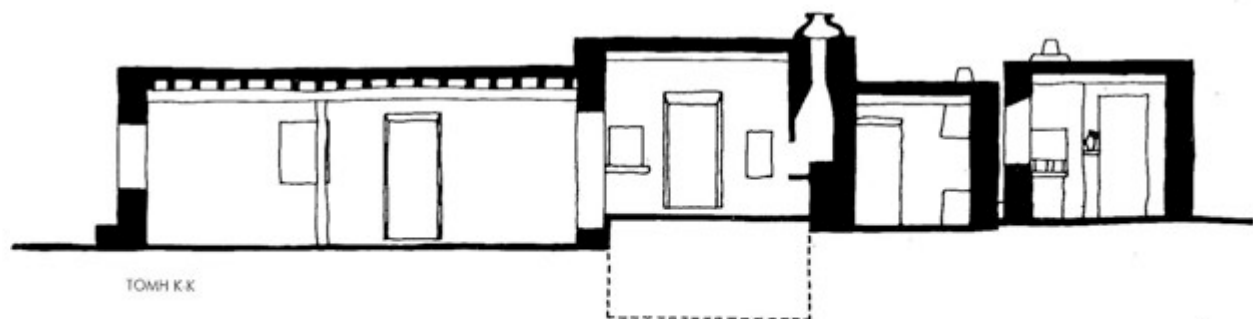
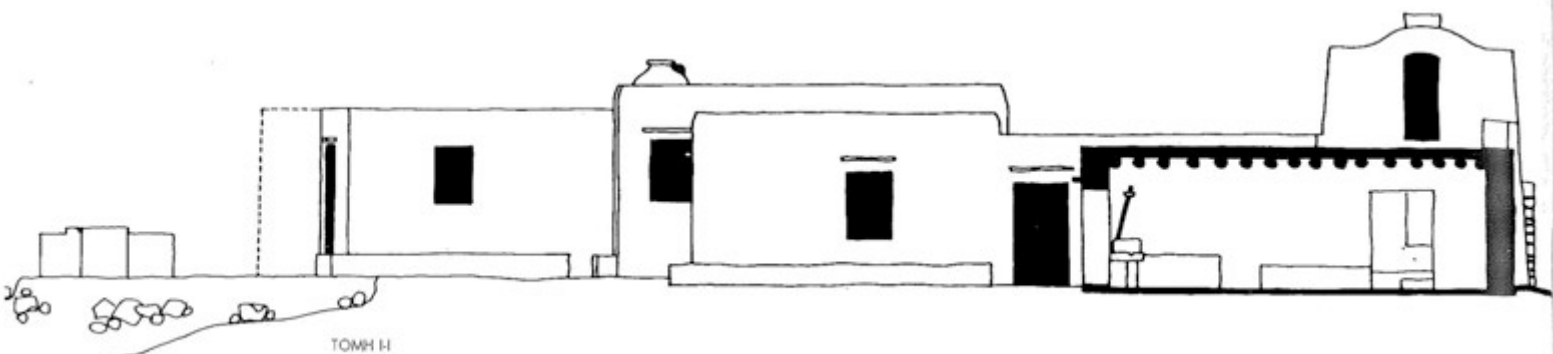
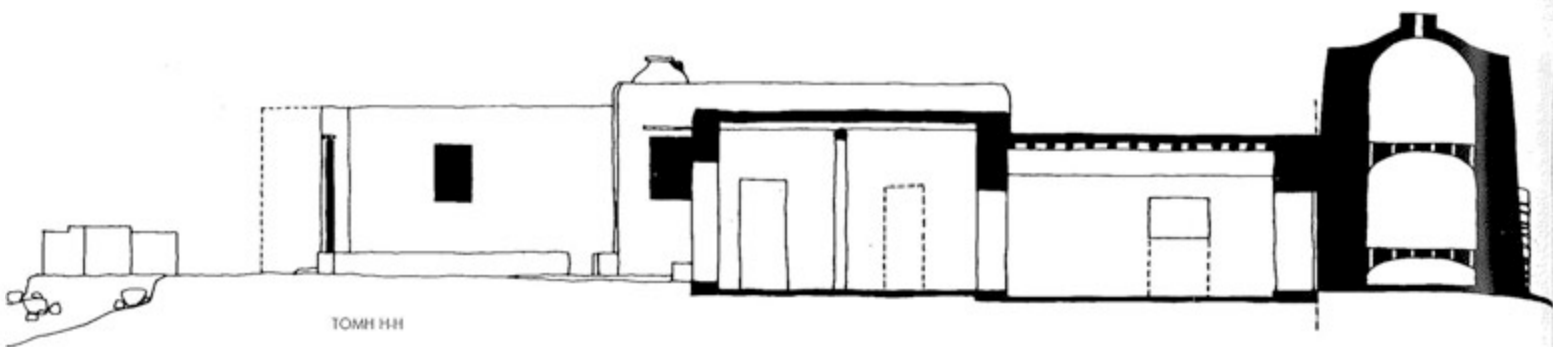
ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός 10

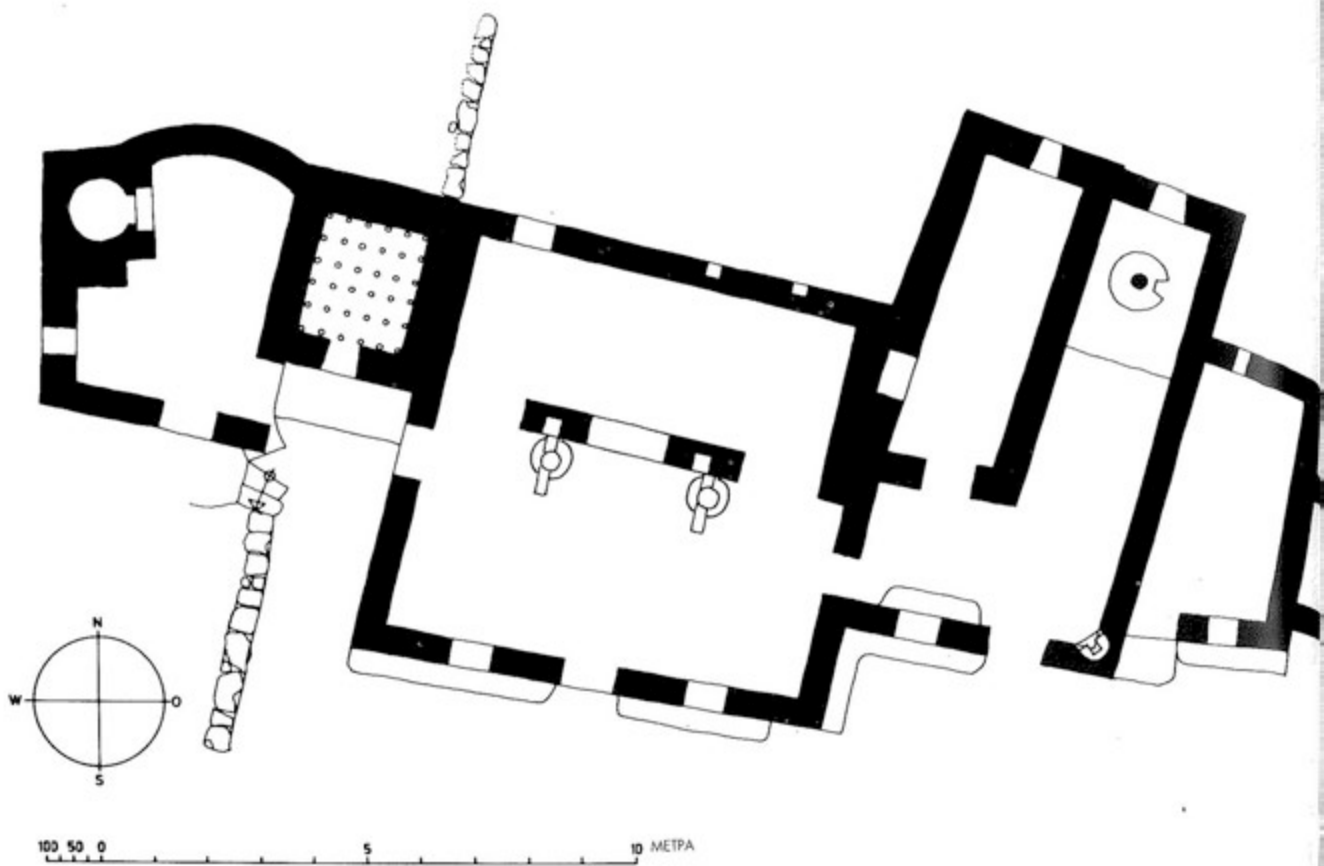
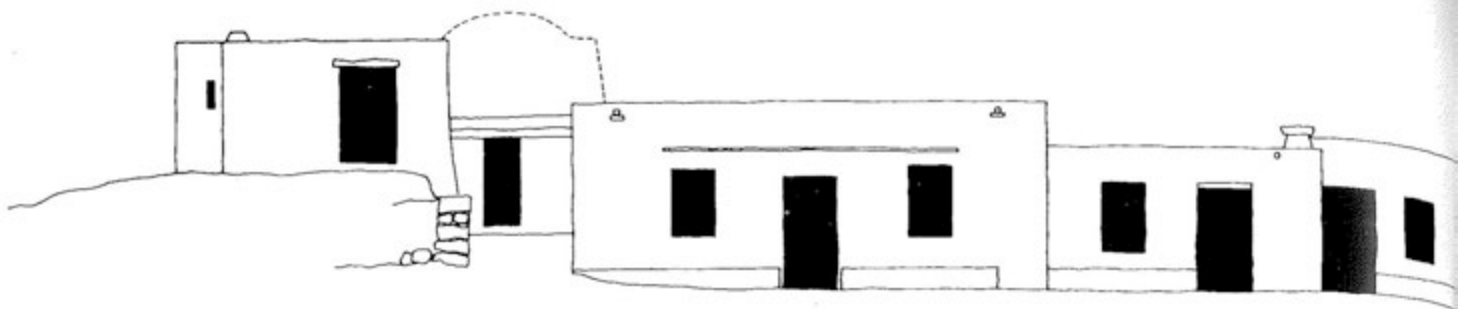
Απεικόνιση 96

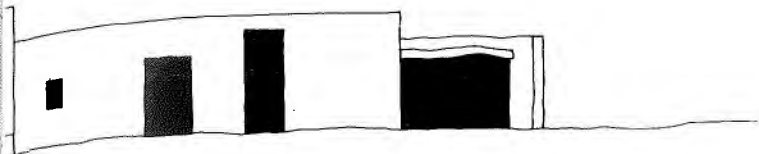

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

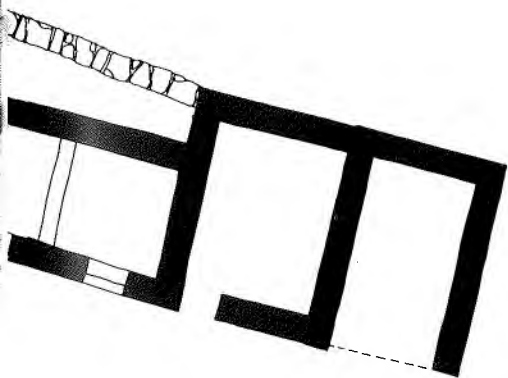
Πλατὺς Γιαλὸς 10

Απεικόνιση 97

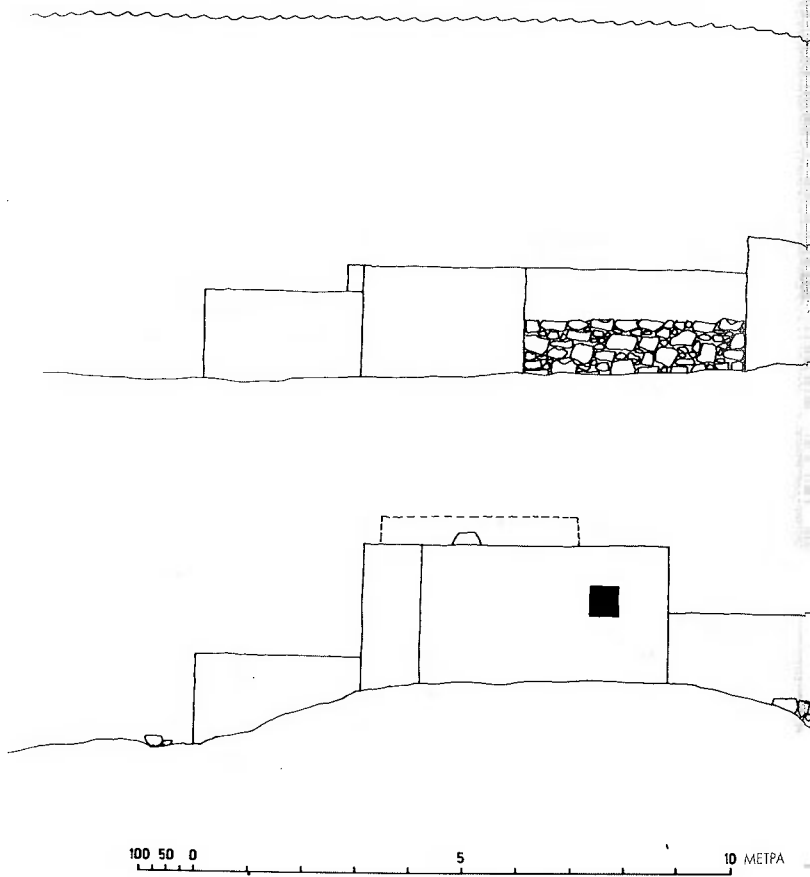

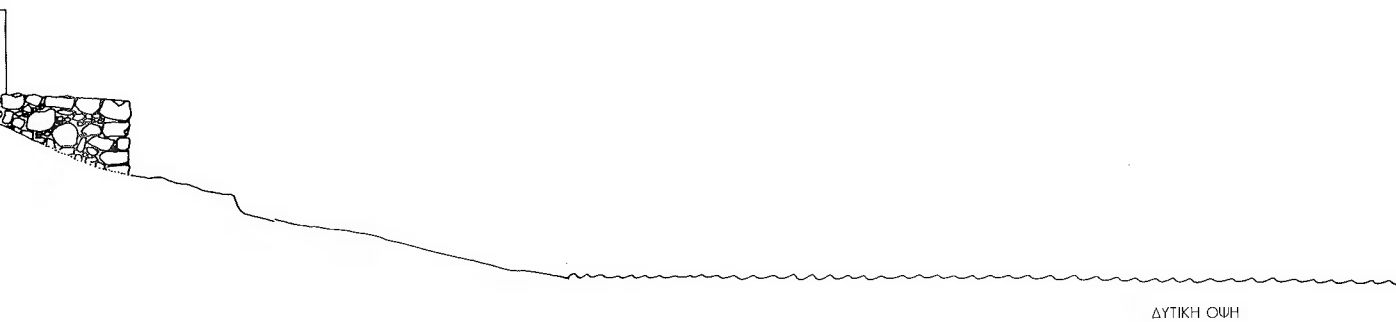
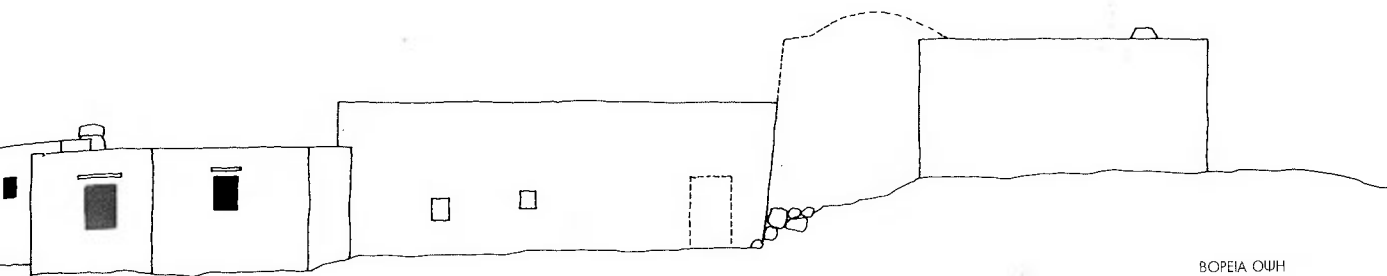
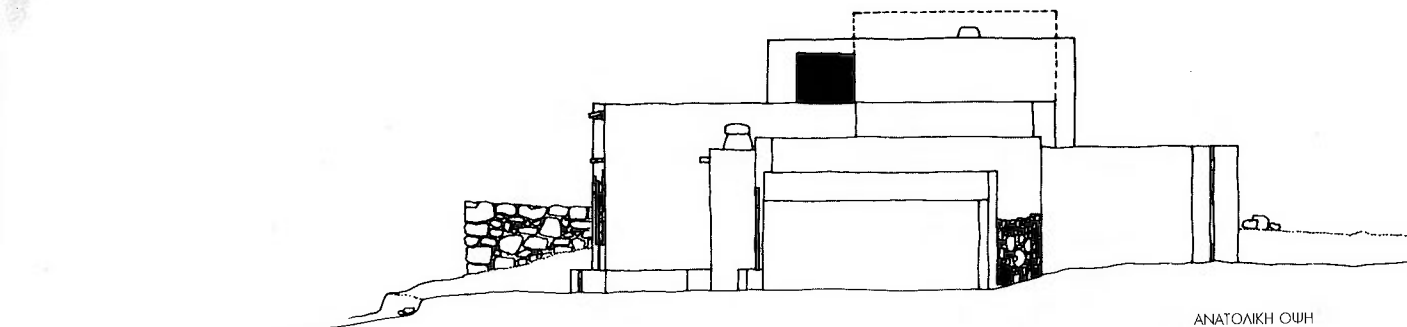
ΝΟΤΙΑ ΟΥΨΗ

Πλατύς Γιαλός 11

Απεικόνιση 98

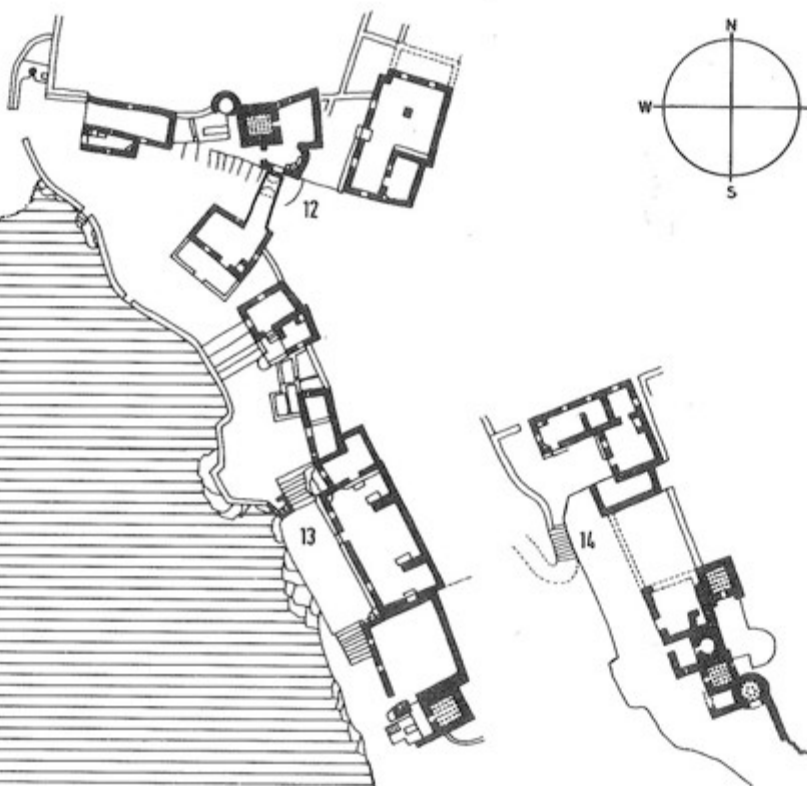
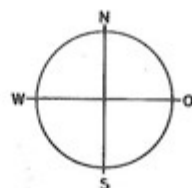

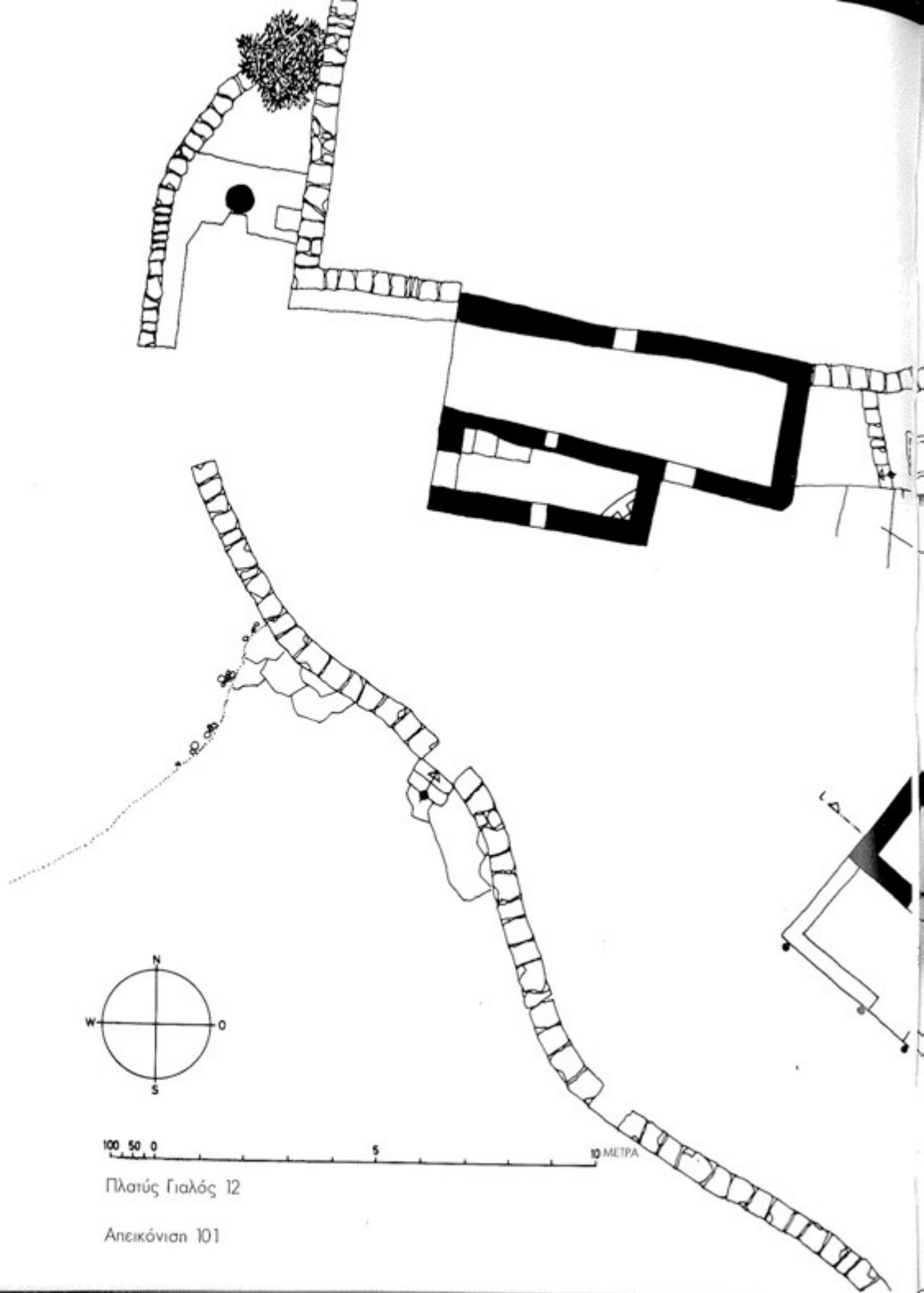
Πλατύς Γιαλός 11

Απεικόνιση 99

10 5 0 10 20 30 40 50 ΜΕΤΡΑ

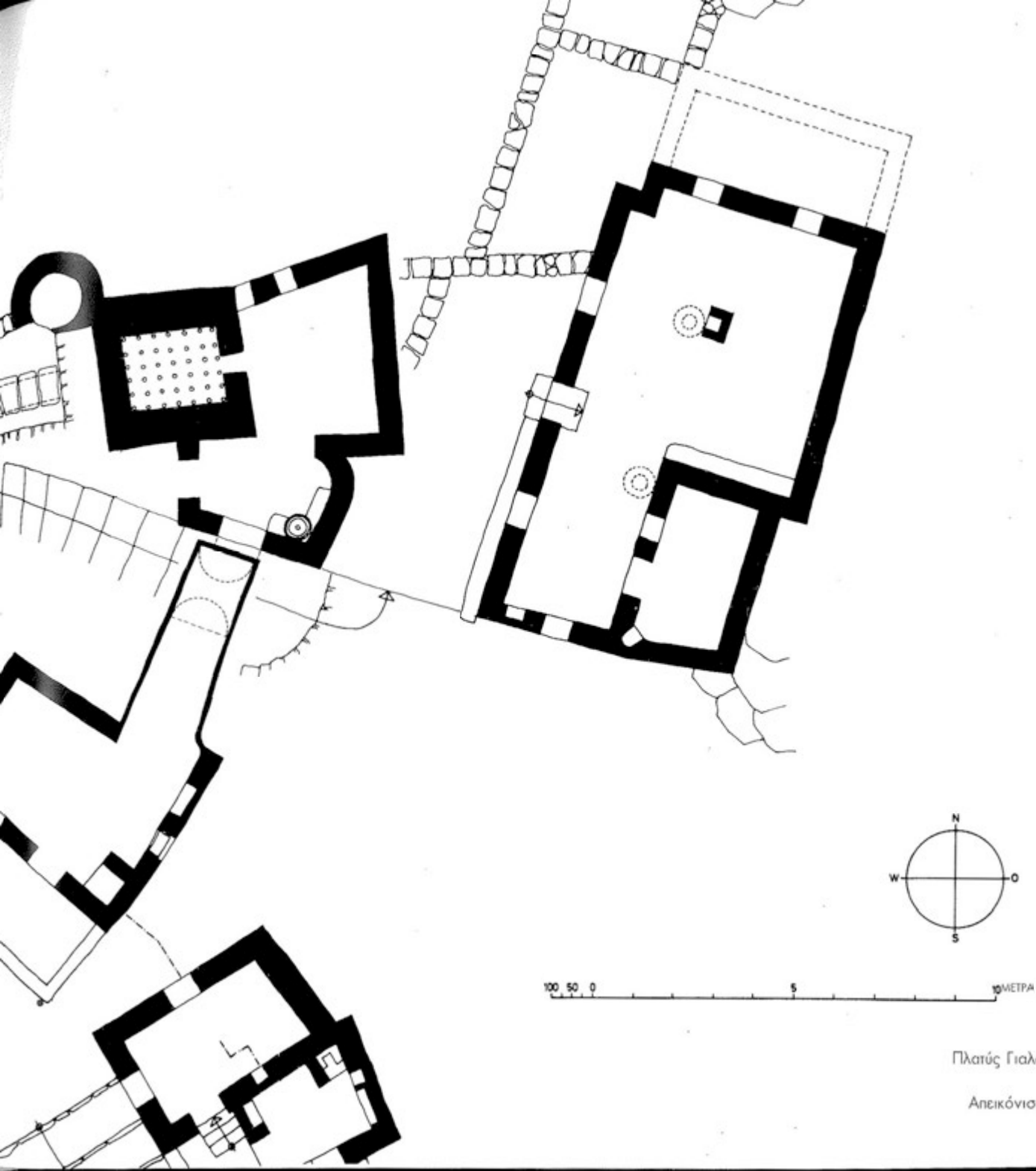

Πλατύς Γιαλός 12 έως 14, τοπογραφικό σχέδιο

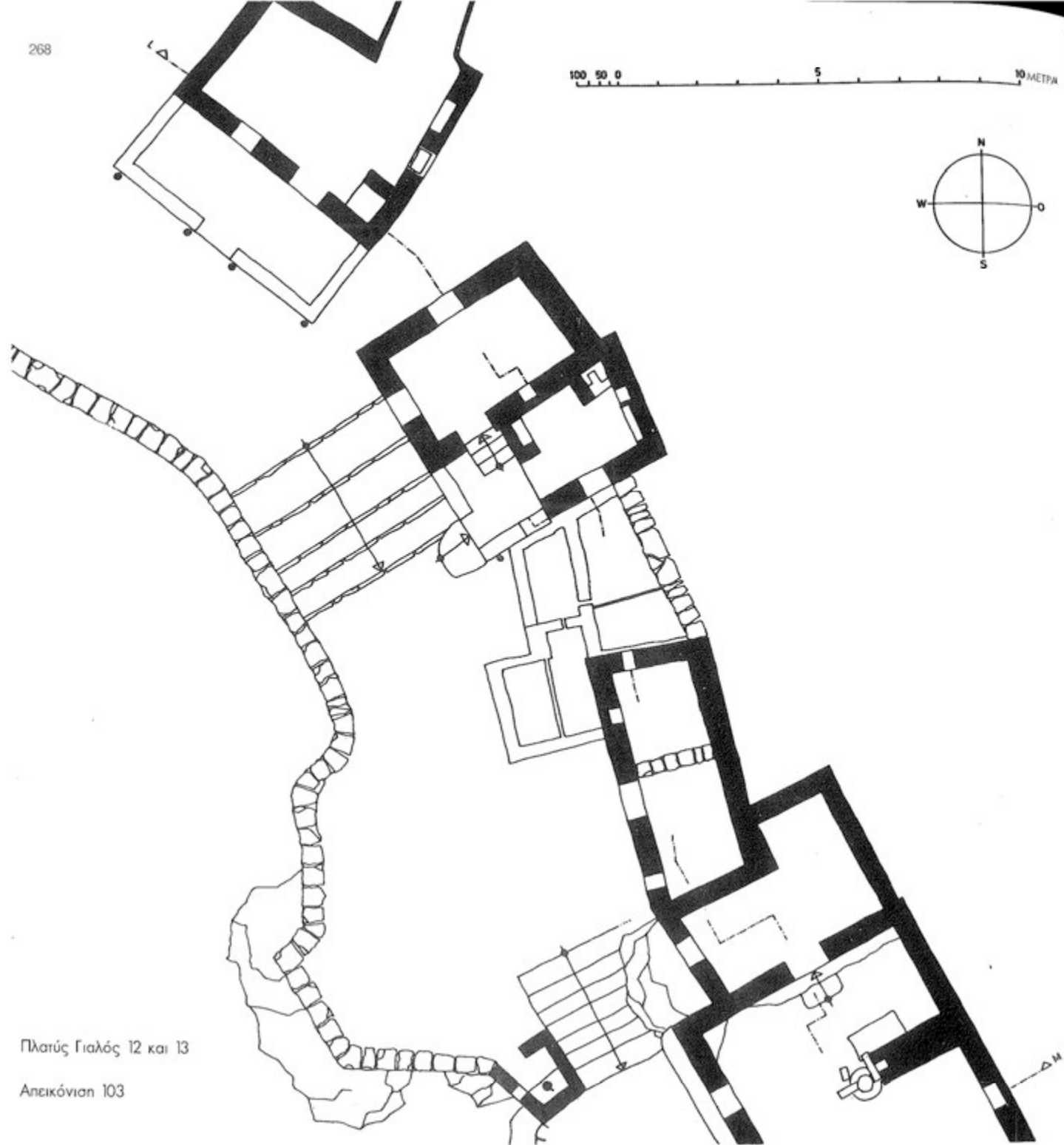
Πλατύς Γιαλός 12

Απεικόνιση 101

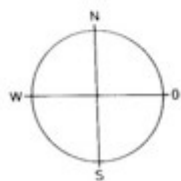
Πλάτς Γιαλός 12

Απεικόνιση 102

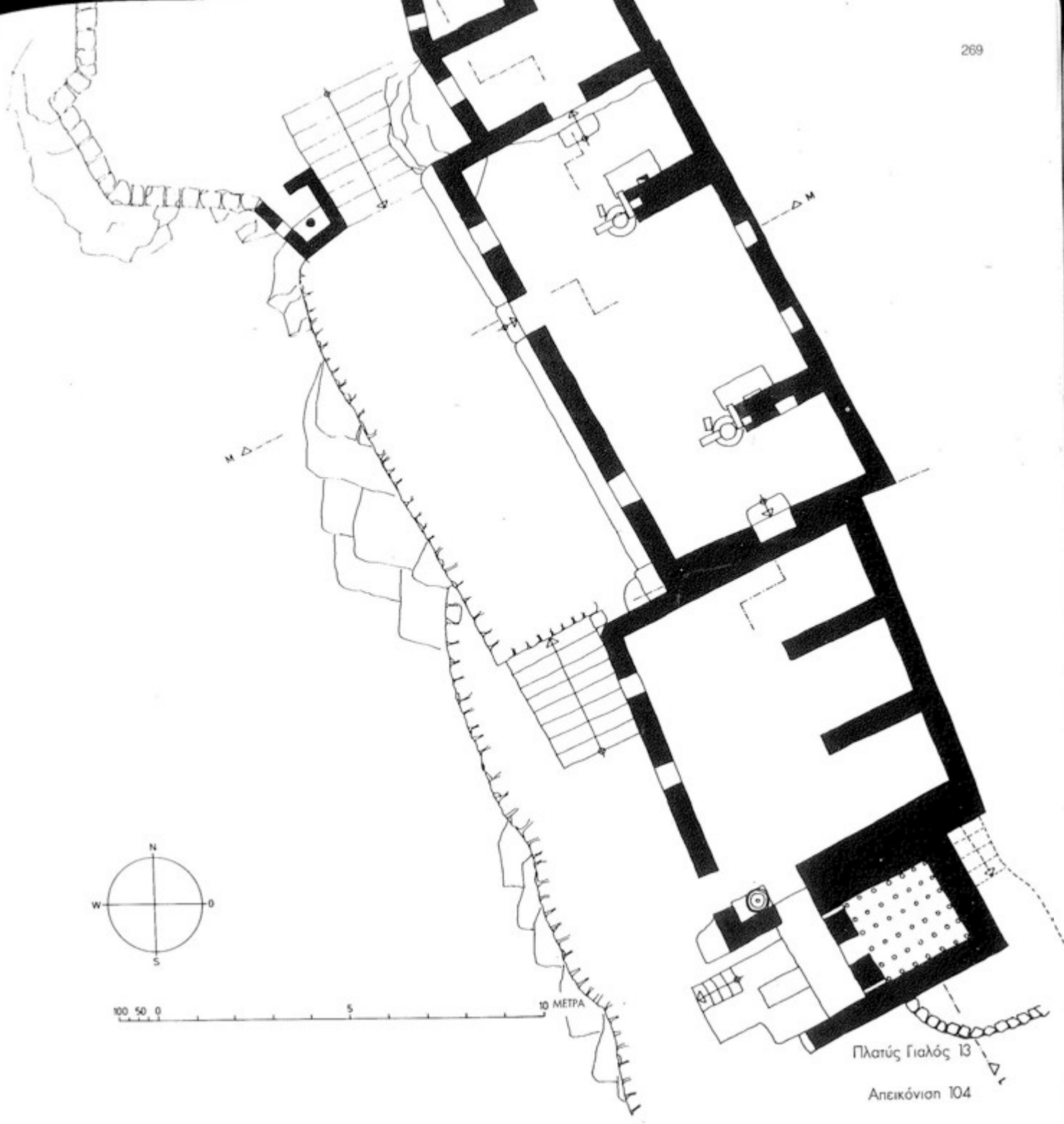

Πλατύς Γιαλός 12 και 13

Απεικόνιση 103

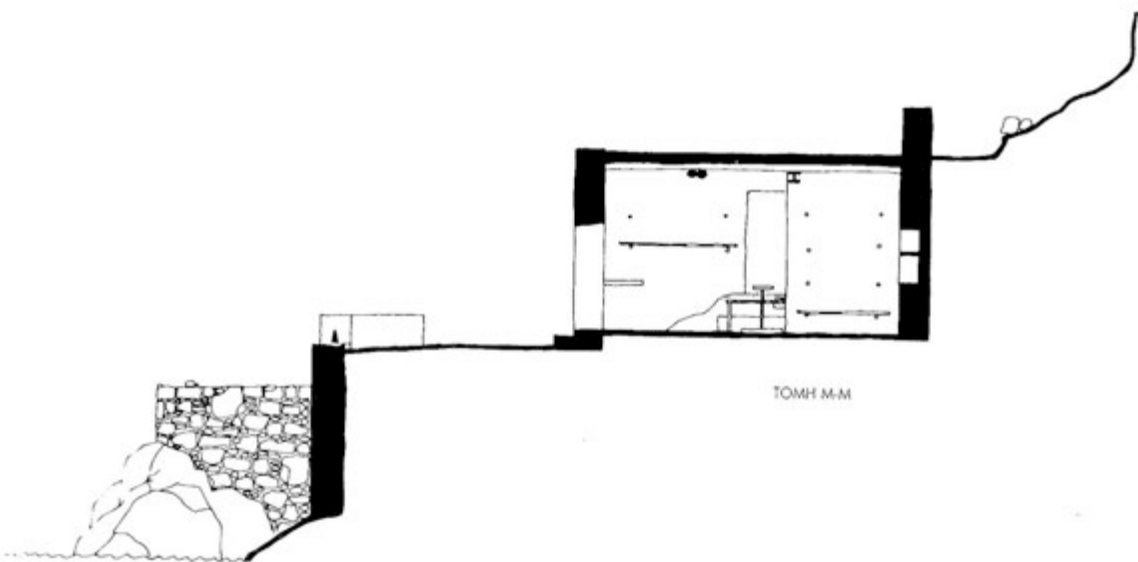
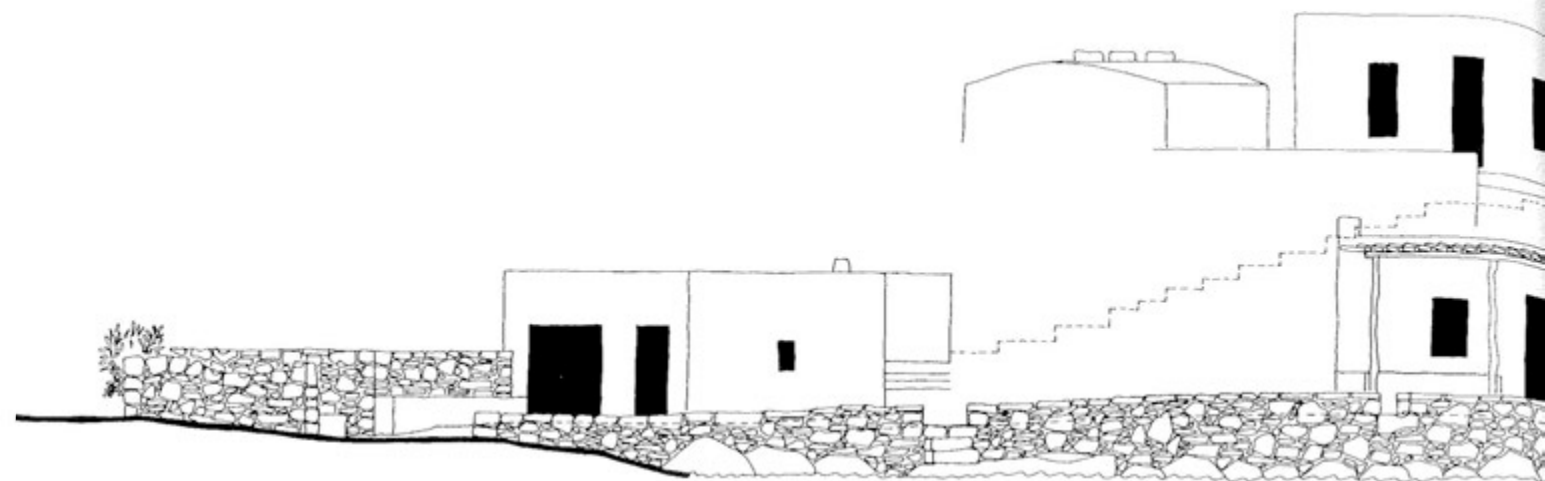

100 50 0 10 ΜΕΤΡΑ

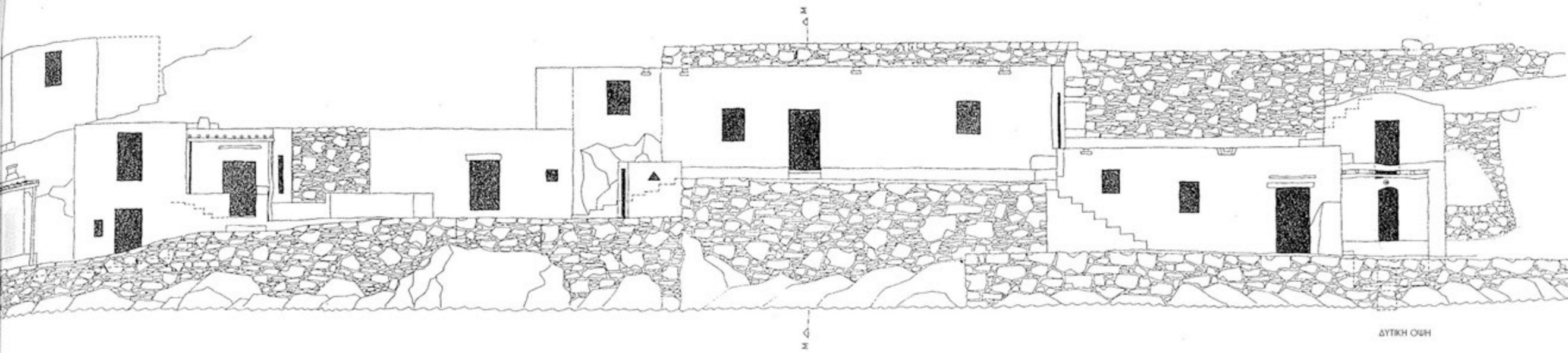

Πλατύς Γιαλός 13

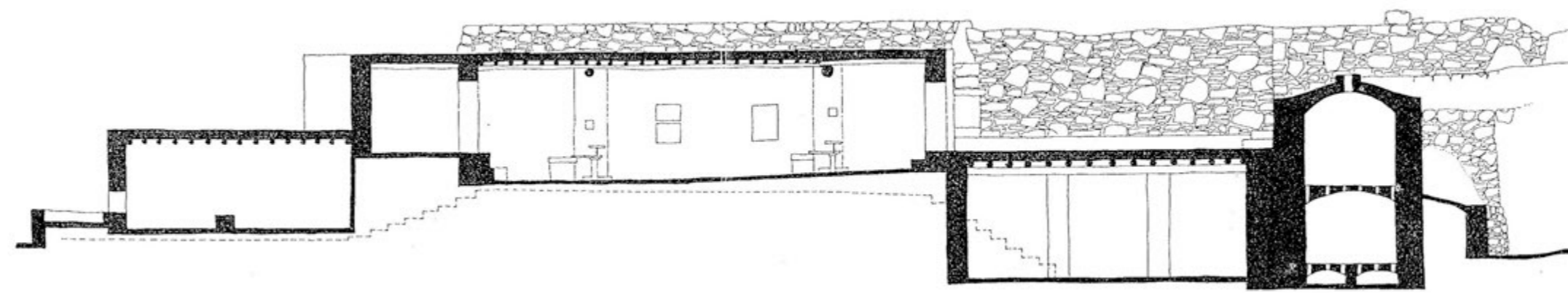
Απεικόνιση 104

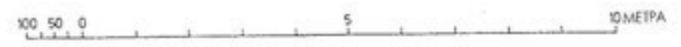
TOMH M-M

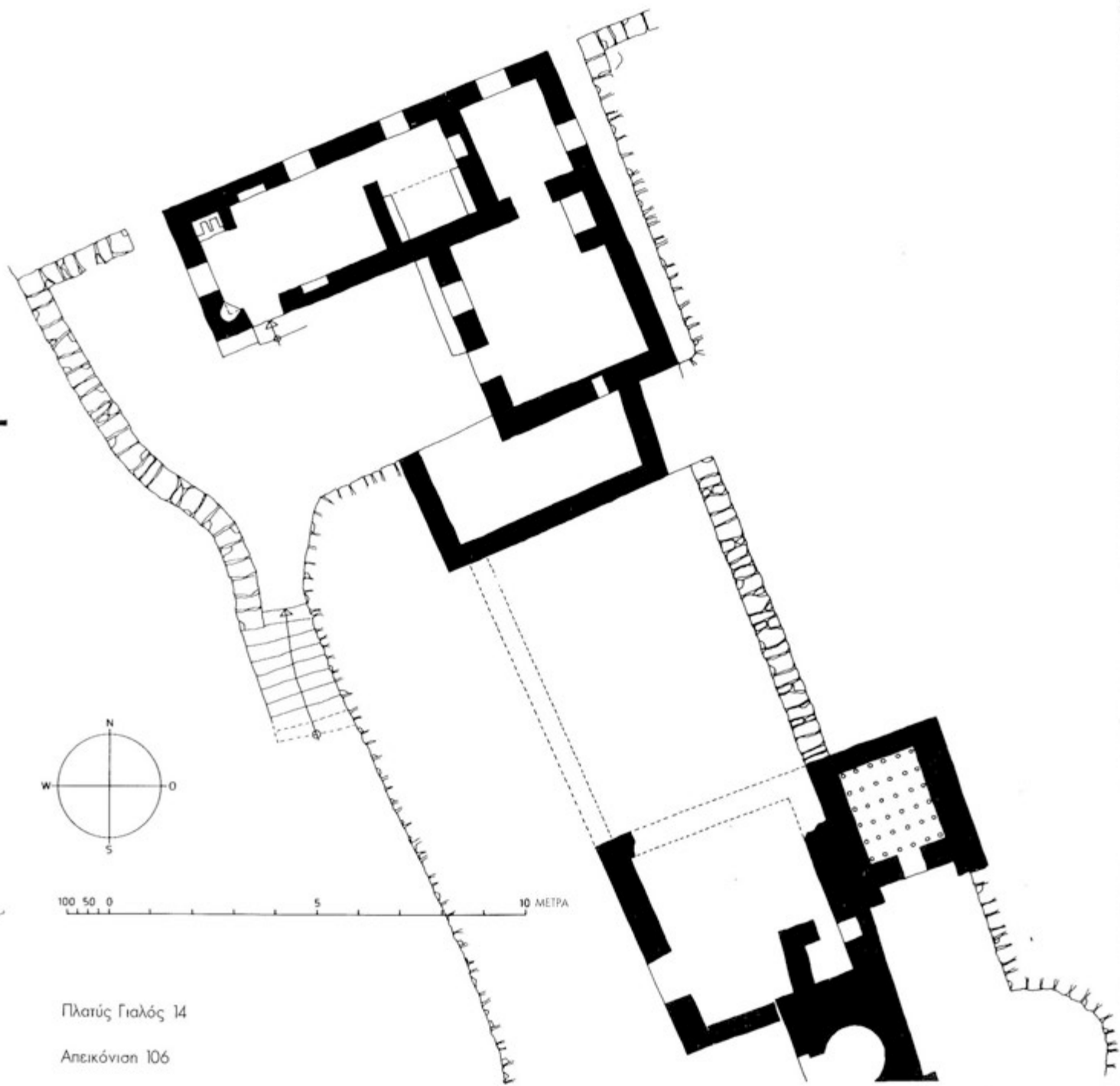

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

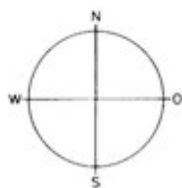
ΤΟΜΗ 1-1

Πλατύς Γιαλός 14

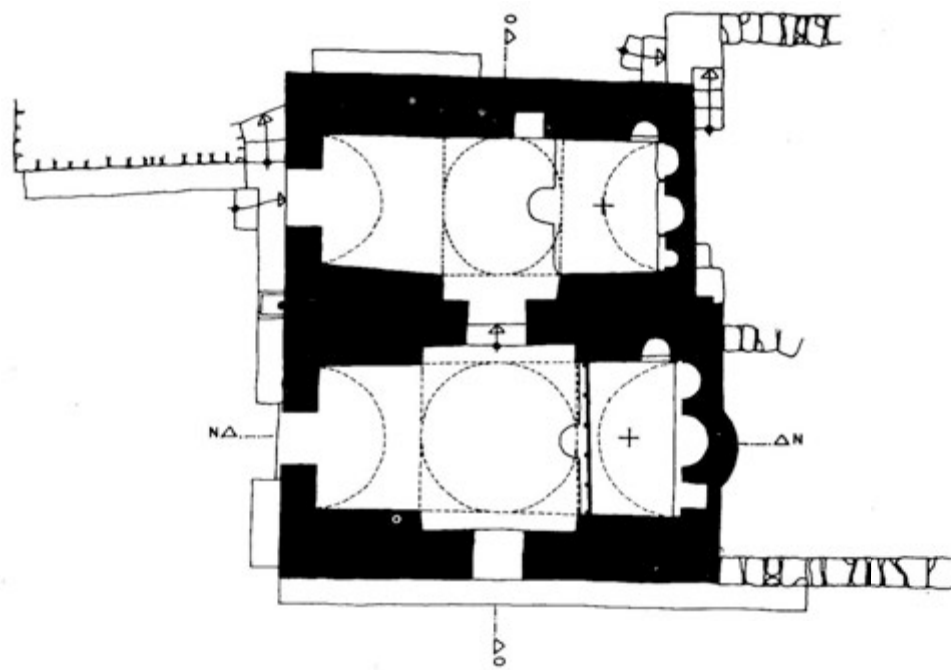
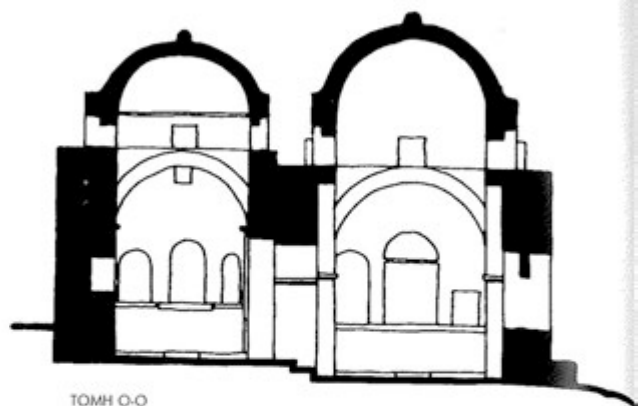
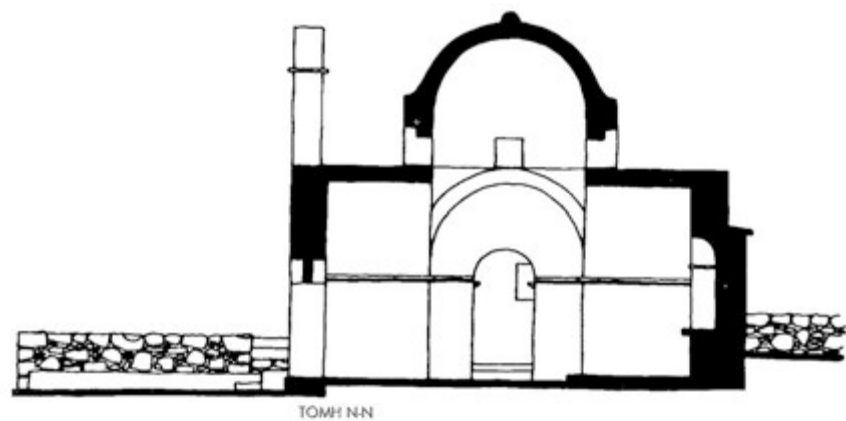
Απεικόνιση 106

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός 14

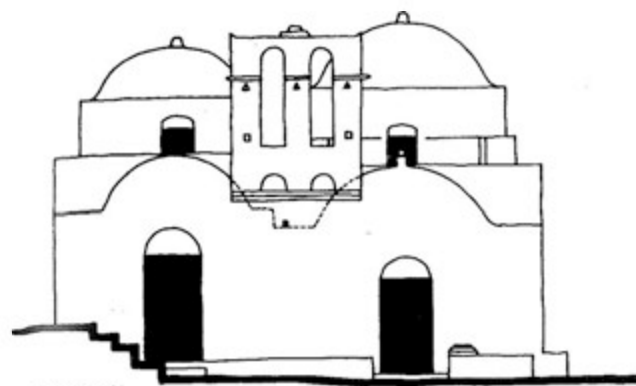
Απεικόνιση 107

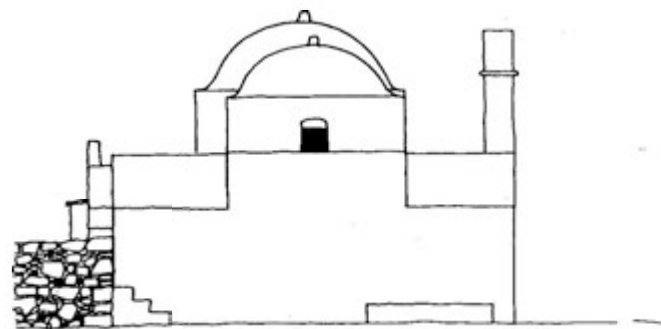
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Πλατύς Γιαλός, εκκλησία Αγ. Σοφίας

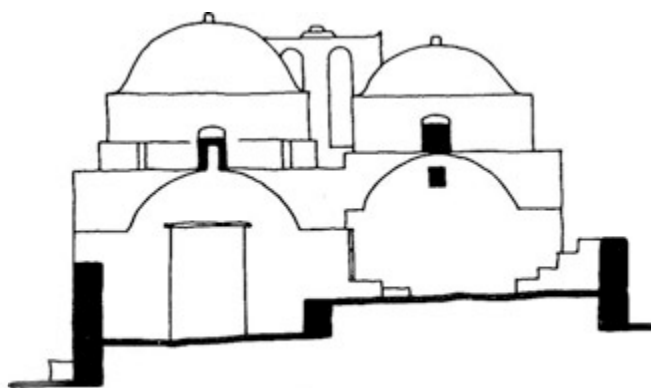
Απεικόνιση 108

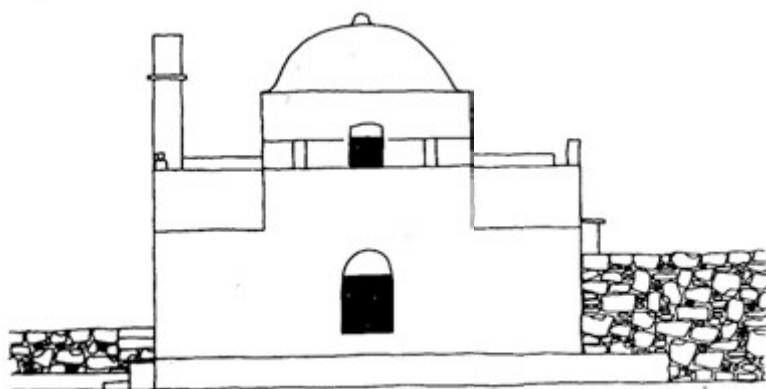
ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

στην επόμενη σελίδα
Ο Πλατύς Γιαλός από τα νοτιοδυτικά

Πίνακας 37

Πλατύς Γιαλός, εκκλησία Αγ. Σοφίας

Απεικόνιση 109

1 Πλατύς Γιαλός 1

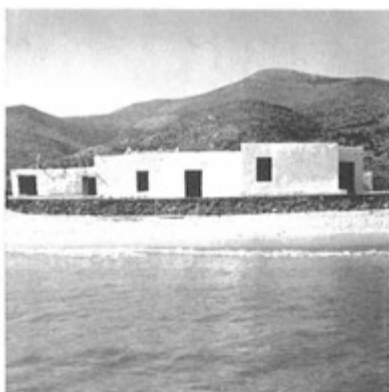
2 Πλατύς Γιαλός 2

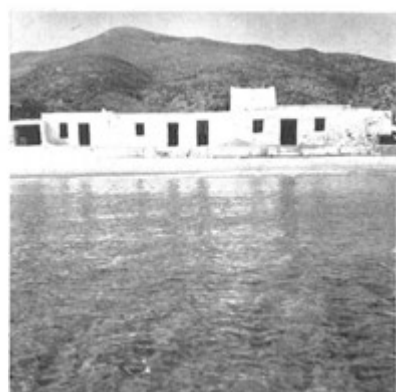
3 Πλατύς Γιαλός 3

4 Πλατύς Γιαλός 4

5 Πλατύς Γιαλός 5

6 Πλατύς Γιαλός 6

7 Πλατύς Γιαλός 7

8 Πλατύς Γιαλός 8

9 Πλατύς Γιαλός 9

1 Πλατύς Γιαλός 11

2 Πλατύς Γιαλός 10

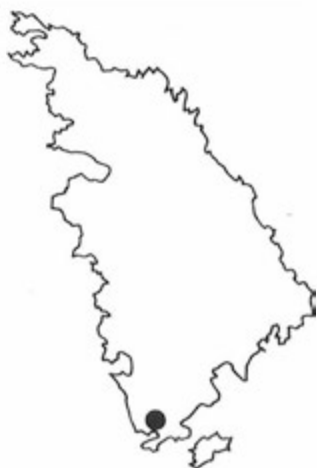

3 Πλατύς Γιαλός 14

4 Πλατύς Γιαλός, εκκλησία Αγ. Σοφίας
Πίνακας 39

5 Πλατύς Γιαλός 12, 13 και 14

Φυκιάδα

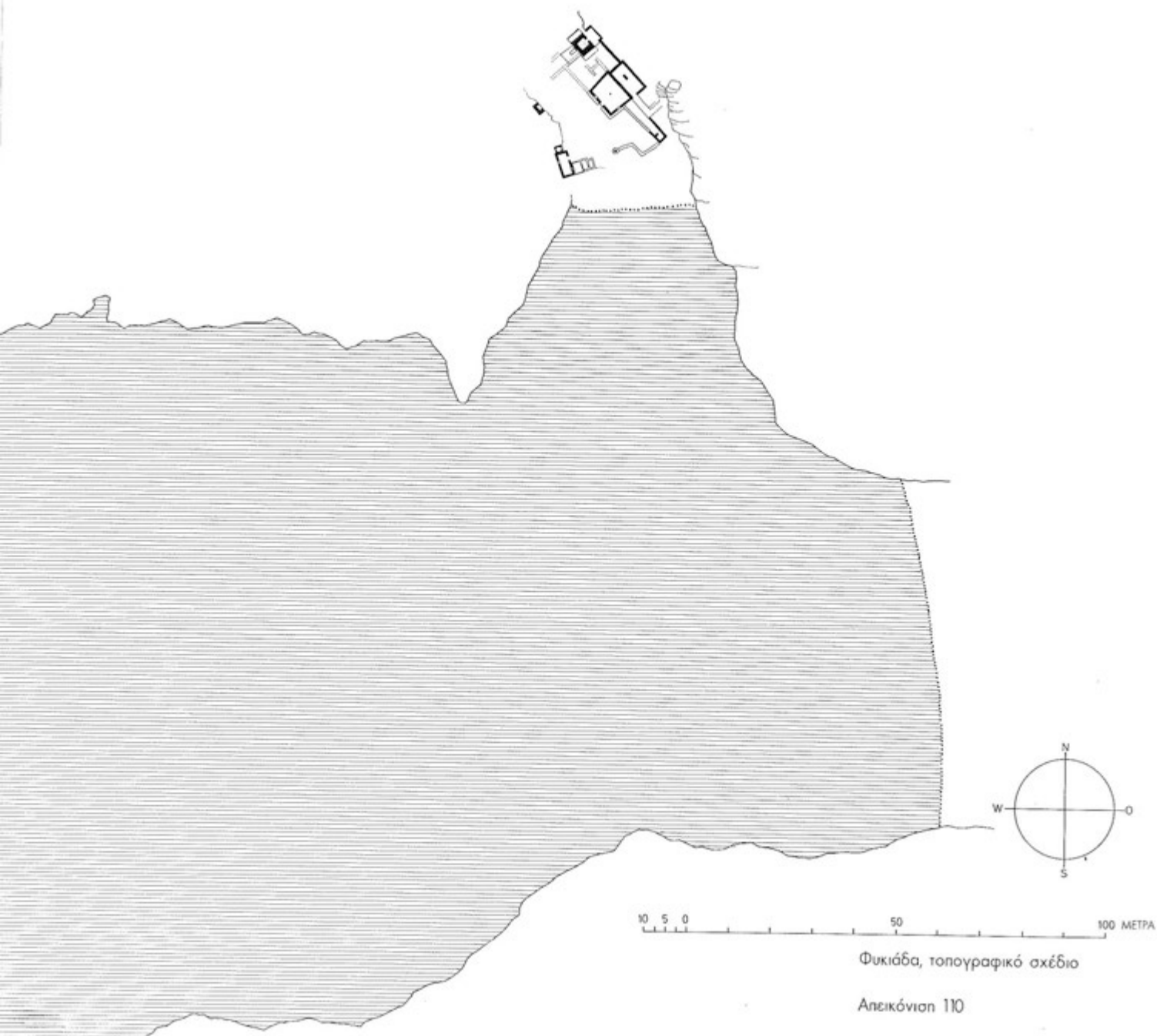

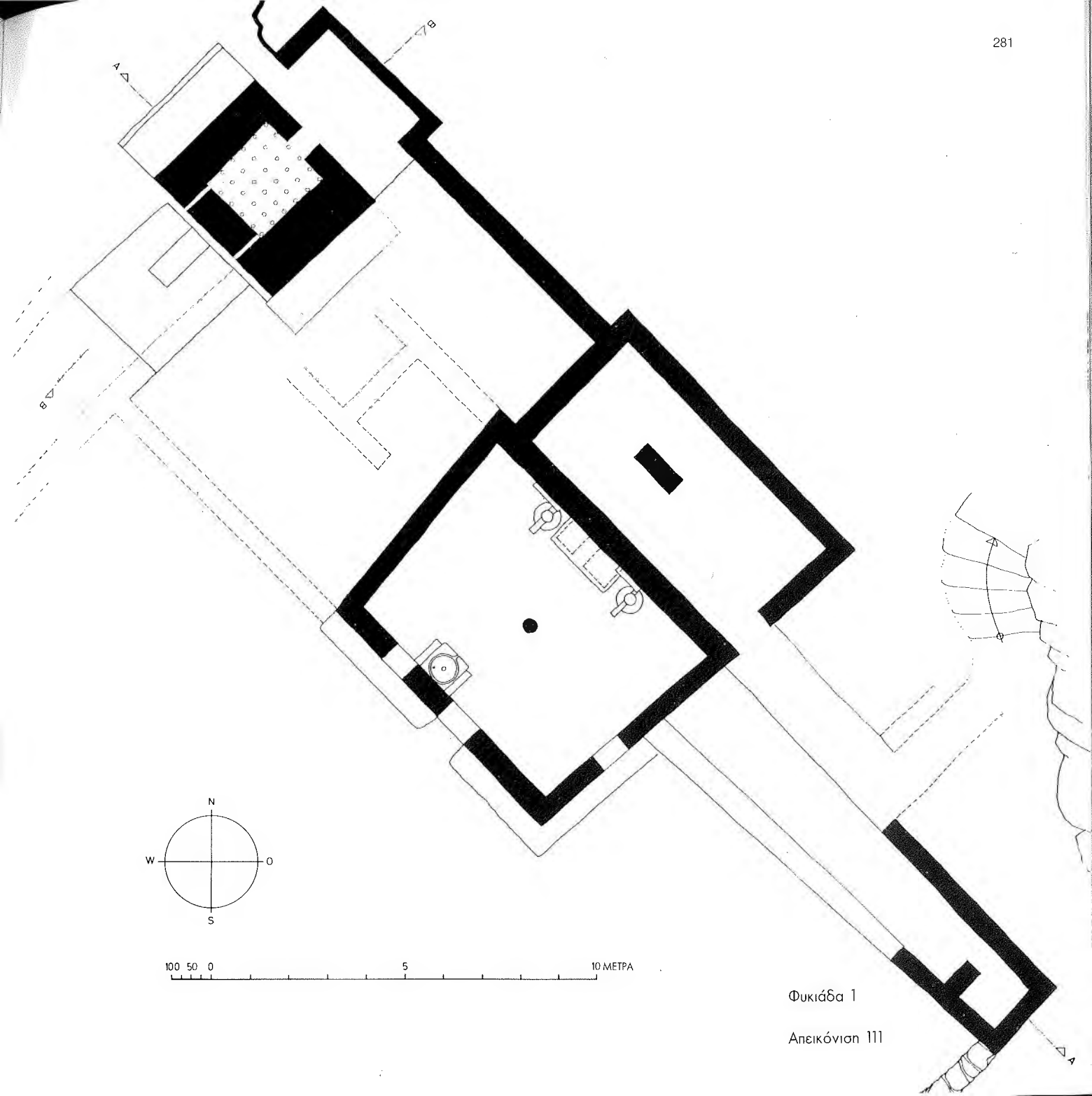
Η επίσκεψη στον όρμο της Φυκιάδας έγινε το καλοκαίρι του 1965, οπότε και διενεργήθηκαν η αποτύπωση και η φωτογράφιση του μισογκρεμισμένου αγγειοπλαστείου.

Η Φυκιάδα είναι ένας όρμος με δυτικό προσανατολισμό στο νότιο άκρο της Σίφνου, στο ακρωτήριο Κοντού, ο οποίος εισχωρεί στην ξηρά σε βάθος περίπου 700 μ. Στην παραλία ξεβράζονται κάθε είδους αντικείμενα και κυρίως πίσσα. Μία βραχώδης προεξοχή χωρίζει στη βορινή πλευρά ένα μικρό κομμάτι αμμώδους παραλίας, όπου βρίσκεται το αγγειοπλαστείο. Ένα πηγάδι μεταξύ του κτίσματος και της θάλασσας χρησιμοποιείται σήμερα για το πότισμα των αιγοπροβάτων. Στην απέναντι πλευρά του όρμου, μία πηγή, στο ύψος της θάλασσας, παρέχει εξαιρετικό πόσιμο νερό. Η βλάστηση σε αυτή την απομακρυσμένη περιοχή μας δίνει τη δυνατότητα να υποθέσουμε πώς θα ήταν η εικόνα της Σίφνου με ανεπτυγμένη πυκνή βλάστηση: Στο ασβεστώδες έδαφος φύονται διάφορα είδη κυπαρισσιών, κουκουναριές και θαμνοειδή, ενώ σε περισσότερο ομαλά σημεία, όπως στον όρμο Χλακωπό, ανατολικά της Φυκιάδας, υπάρχουν παλιοί ξεραμένοι ελαιώνες.

Το αγγειοπλαστείο θα πρέπει να εγκαταλείφθηκε πριν από είκοσι περίπου χρόνια. Βρίσκεται επάνω στην ομαλή παραλία και έχει δυτικό προσανατολισμό. Ο χώρος απόθεσης της αργίλου και η δεξαμενή της λάσπης βρίσκονται σε κάπως απόμερο σημείο, κοντά στο πηγάδι. Οι χώροι και οι λειτουργίες τους δεν ήταν πλέον απόλυτα ευδιάκριτα.

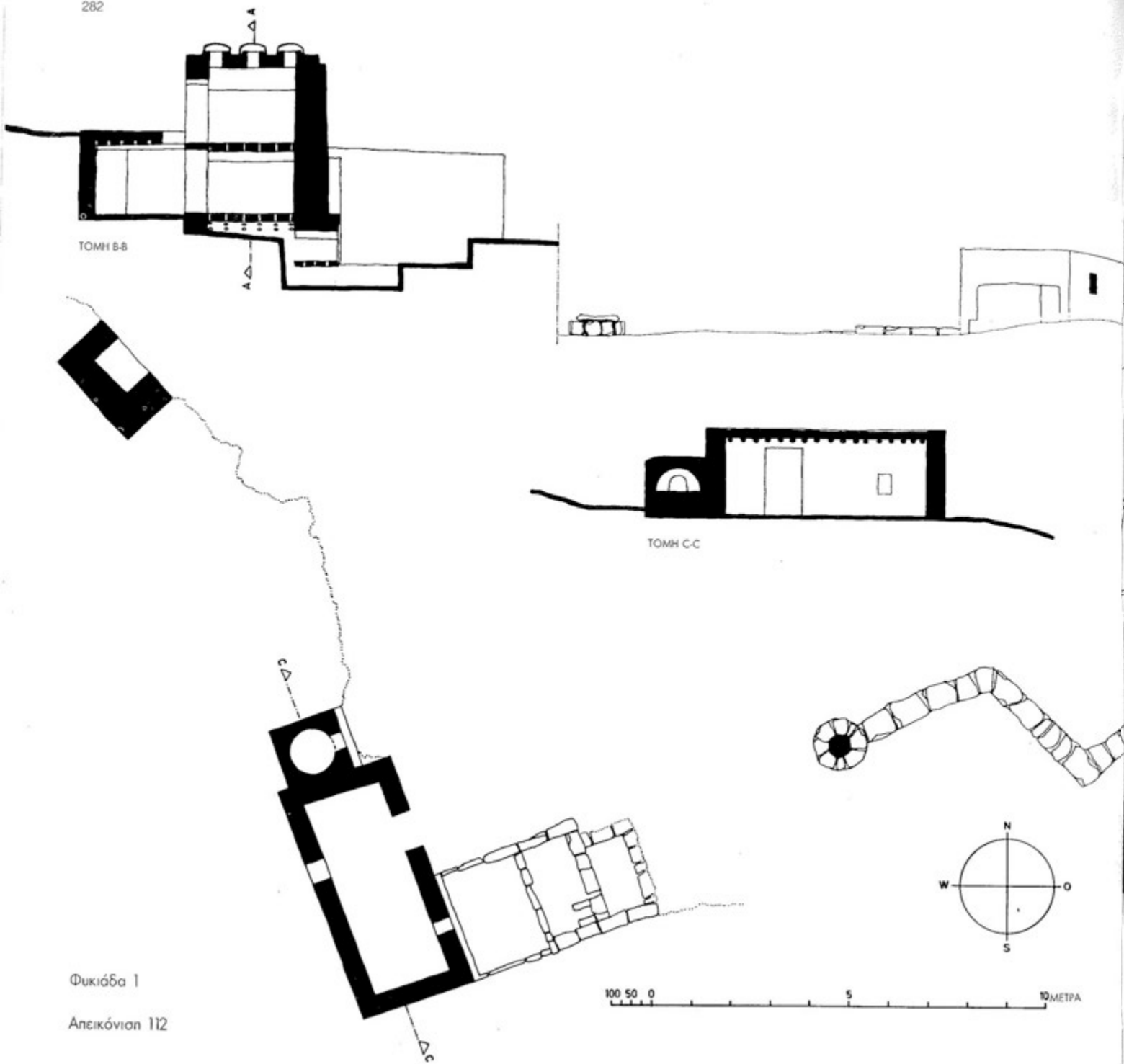
Η όλη περιοχή Κοντού είναι σήμερα κτηνοτρόπος και είναι προσπελάσιμη μόνο με τα πόδια ή με το γάιδαρο, καθώς επίσης και με βάρκα.

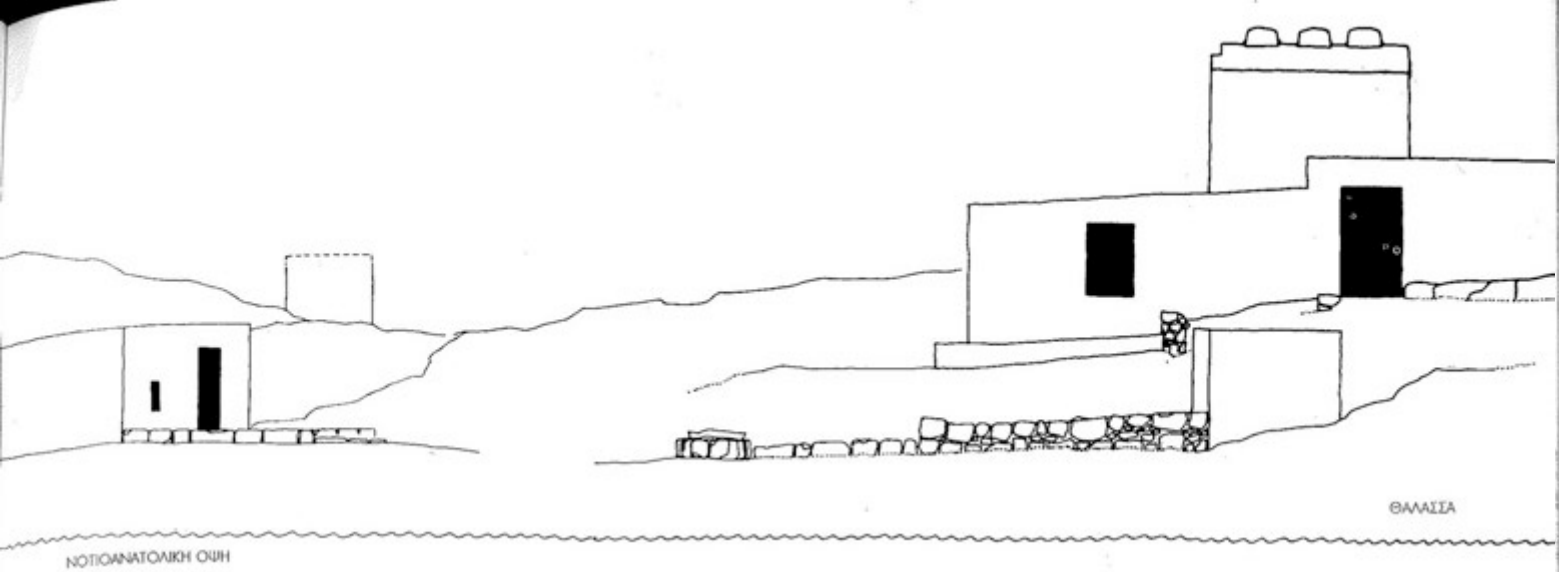
Φικιάδα 1

Απεικόνιση 111

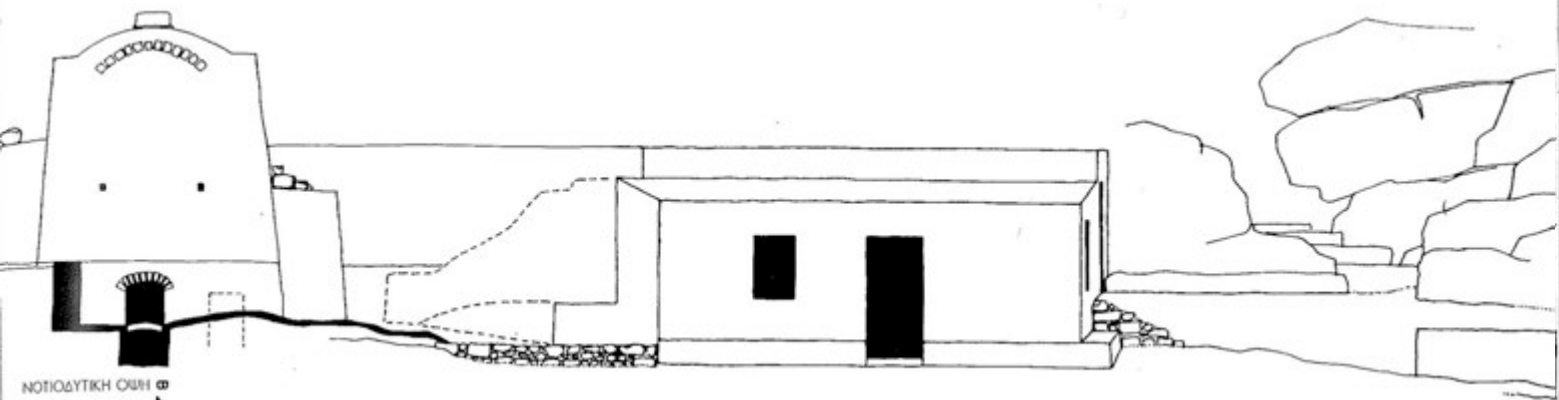
Φικιάδα 1

Αλεικόνισσι 112

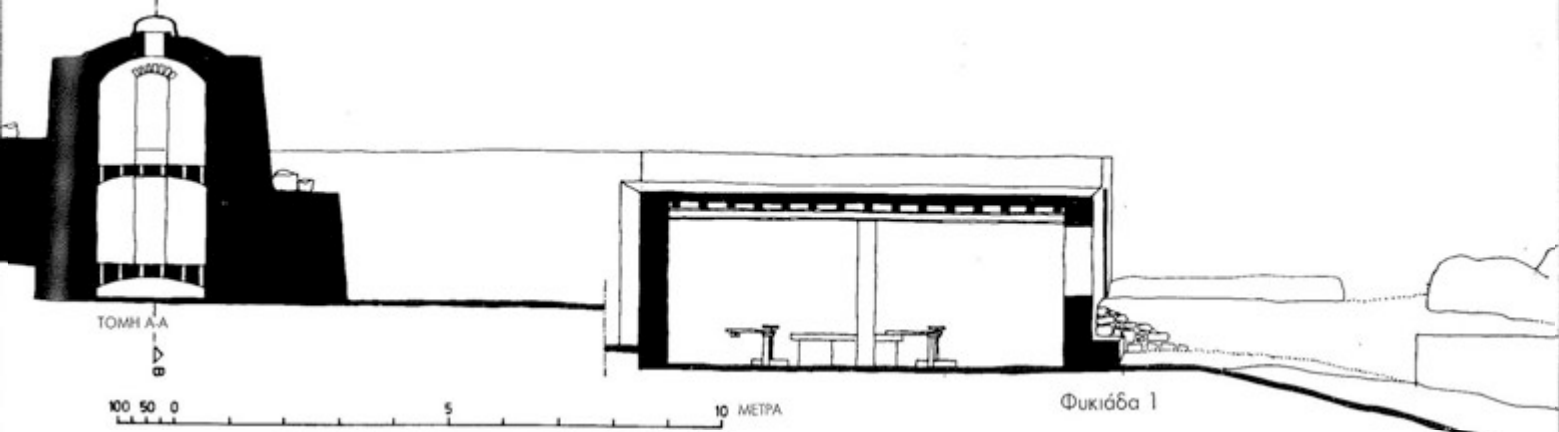

ΘΑΛΑΣΣΙΑ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ α

ΤΟΜΗ Α-Α

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Φικιάδα 1

Απεικόνιση 113

Βαθύ

Στον οικισμό Βαθύ έγιναν τέσσερις επισκέψεις σε χρονικό διάστημα έξι χρόνων. Σε μια προκαταρκτική εξέταση το καλοκαίρι του 1965 βρέθηκαν τρία ενεργά ακόμη αγγειοπλαστεία. Το καλοκαίρι του 1968 έγινε η αποτύπωση των αγγειοπλασθειών, την άνοιξη του 1969 και το καλοκαίρι του 1970 έγινε η σύναξη του τοπογραφικού όλου του όρμου και ιδιαίτερα της τοποθεσίας Ταξιάρχης με την εκκλησία.

Στη δυτική πλευρά της Σίφνου, περίπου τρία χλμ. βόρεια του νότιου άκρου, βρίσκεται ο όρμος Βαθύ, σαν ελλειπτικού σχήματος λεκάνη, επιφάνειας περίπου 300 x 800 μ., με στενό άνοιγμα προς τη θάλασσα, ανάμεσα σε πέντε βουνοπλαγιές, οι οποίες ορθώνονται στο νότο και στην ανατολή σε ύψος 400 μ. και, όπως ακόμη φαίνεται καθαρά, έως τα δύο τρίτα του ύψους τους καλύπτονται από καλλιέργειες σε λιθόζωνα. Το επίπεδο έδαφος πίσω από την αμμώδη παραλία, με τα λιθόζωνά του και τα τμήματα της κοιλάδας που ανηφορίζουν τις πλαγιές του βουνού, φιλοξενεί ελαιώνες και λίγα αμπέλια. Δίπλα στα σπίτια υπάρχουν περιβόλια με φρούτα και κηπευτικά, ενώ τα χωράφια στις πλαγιές είναι καλλιεργημένα με σιτάρι. Πόσιμο νερό εξασφαλίζουν τα πηγάδια και οι πηγές, μία από τις οποίες βρίσκεται στο μονοπάτι προς τον Πλατύ Γιαλό.

Η αμμουδιά προσελκύει το καλοκαίρι πολλούς κολυμβητές, οι οποίοι, ωστόσο, έρχονται με το καραβάκι, καθώς δεν υπάρχει δρόμος για αυτοκίνητα και ο όρμος είναι από την ξηρά προσπελάσιμος μόνο με γαίδαρο ή με τα πόδια. Τα καραβάκια πιάνουν στη βόρεια πλευρά του όρμου, στη θέση Ταξιάρχης, στην οποία συνυπάρχουν τέσσερα αγγειοπλαστεία, μερικές θερινές κατοικίες και μία εκκλησία με πολλά βοηθητικά κτίσματα. Ένα μαγαζί προσφέρει όλα όσα, κάτω από τις υφιστάμενες στοιχειώδεις συνθήκες, είναι απαραίτητα ή μπορούν να αγοραστούν, ενώ ο χώρος του είναι επαρκής για την εξυπηρέτηση τόσο των ντόπιων όσο και των ξένων.

Κατά την περίοδο της ζέσης ζουν μονίμως στο Βαθύ μόνο η οικογένεια του μικρέμπορου, οι οικογένειες των αγγειοπλαστών Ασιώνιου και Μαστρόκαλου, καθώς και το ζεύγος Σέρβου. Ο Κωνσταντίνος Μαστρόκαλος λειτουργεί το κτίσμα αγγειοπλαστείου υπ' αριθ. 3. Μαζί με έναν ή δύο εργάτες κατασκευάζει τσουκάλια όλων των μεγεθών. Είναι παντρεμένος και έχει δύο παιδιά. Ο Ιωάννης Σέρβος, εξάδελφος του Μάρκου Σέρβου στις Καμάρες, δεν εργάζεται πλέον. Το αγγειοπλαστείο του (κτίσμα 9) μένει κενό και χρησιμοποιείται από τον ίδιο και τη γυναίκα του ως θερινή διαμονή. Ο Ιωάννης Ασιώνιος από τον Αρτεμώνα στεγάζεται μαζί με τη γυναίκα και τα παιδιά του στο κτίσμα 11. Στο εργαστήριό του, το οποίο επί του παρόντος είναι το μεγαλύτερο του νησιού, απασχολεί τρεις εργάτες. Εκτός από τσουκάλια κατασκευάζει ποικίλες καινούργιες φόρμες με καλό γούστο, κάνοντας χρήση σύγχρονων υαλωμάτων. Ένας από τους εργάτες του δεν έθεσε ποτέ σε λειτουργία το δικό του εργαστήρι (κτίσμα 7), με αποτέλεσμα το καμίνι να ερειπώνεται από την ημέρα που κτίστηκε.

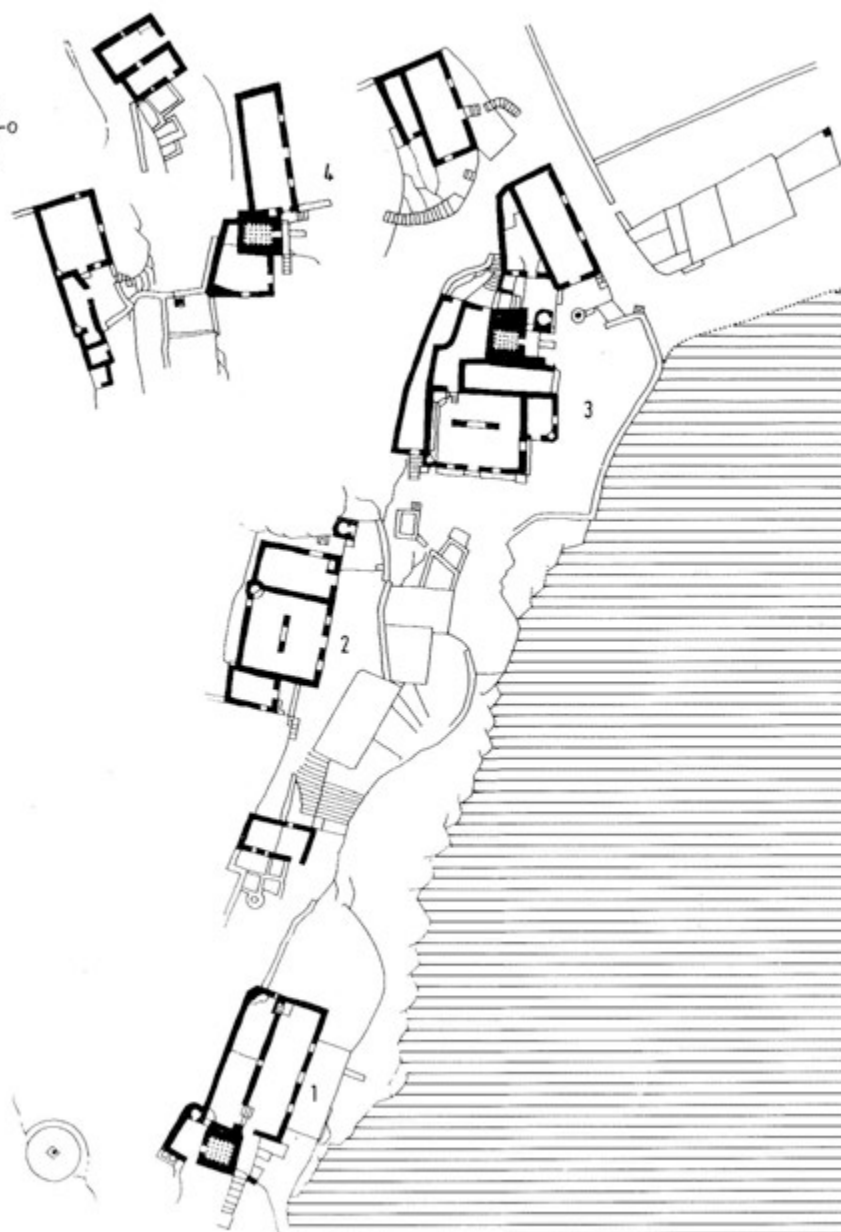
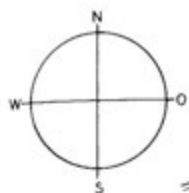
Εδώ στο Βαθύ συναντούμε δύο οικιστικούς τύπους ταυτόχρονα: Στον Ταξιάρχη τον πυκνό τρόπο δόμησης επάνω στην πλαγιά, παρόμοιο με αυτόν του Φάρου, στον υπόλοιπο όρμο, με εξαίρεση το κτίσμα 10, τις αραιά διατεταγμένες εγκαταστάσεις των αγγειοπλασθειών όπως στον Πλατύ Γιαλό. Ο προσανατολισμός και αυτών των κτισμάτων παρουσιάζει ιδιαίτερη εξάρτηση από τη θέση του καθενός, πάντοτε, ωστόσο, με την πρόθεση να διατηρηθούν για όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο και

να εξασφαλίζουν το φως του ήλιου μέσα, ή τουλάχιστον μπροστά στο σπίτι. Εκτός από μερικές θερμικές κατοικίες υπάρχουν επίσης πολυάριθμες αγροτικές καλύβες, οι οποίες κατοικούνται μόνο εποχικά, κατά την περίοδο της αποράς ή της σοδειάς. Σε σπάνιες περιπτώσεις, τα αγροτόσπιτα αυτά νοικιάζονται σε παραθεριστές.

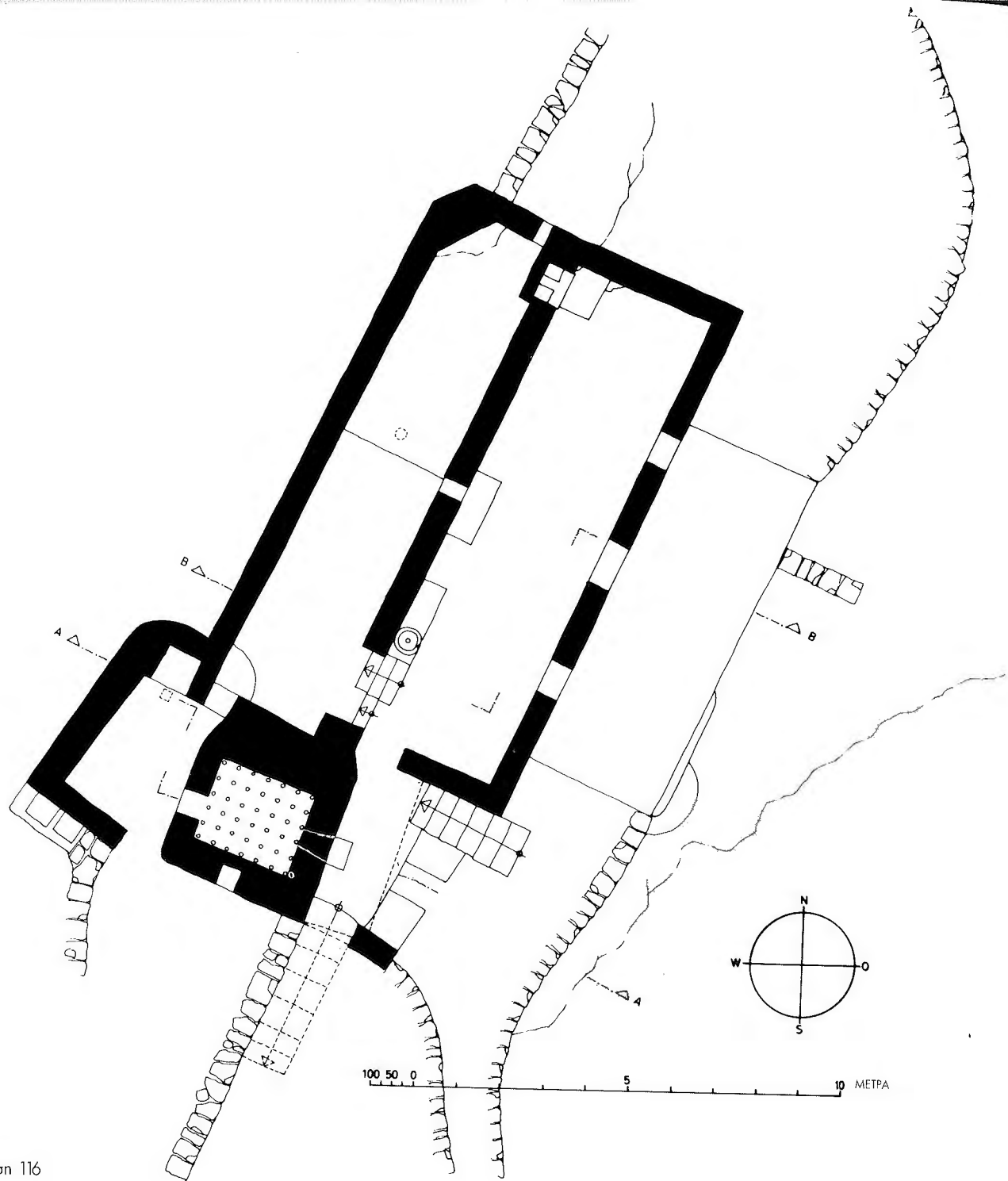
Η ωραία τοποθεσία, η εξαιρετική αμμουδιά και κυρίως ο αυτοκινητόδρομος, ο οποίος αναμένεται να κατασκευαστεί στο προσεχές μέλλον, αποτελούν ήδη από τώρα για πολλούς Έλληνες ένα ισχυρό κίνητρο για την εδώ εγκατάστασή τους. Με αυτή την προϋπόθεση το τουριστικό ρεύμα δεν πρόκειται να καθυστερήσει πολύ, η μετατροπή μάλιστα του επαγγελματικού οικισμού σε θέρετρο βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη. Η ευρυχωρία του όρμου και η ύπαρξη πολλών δέντρων καθιστούν την έως σήμερα οικοδομική δραστηριότητα υποφερτή (σε αντίθεση με τον Φάρο): όλα όμως γίνονται απρογραμμάτιστα, και την υφιστάμενη αποκλειστική εκμετάλλευση του χώρου από μία δραστηριότητα, δηλαδή την αγγειοπλαστική, ακολουθεί η επόμενη, ο τουρισμός.

Το τοπογραφικό σχέδιο του οικισμού Βαθύ, απεικ. 114, είναι προσαρτημένο αυτόνομα στο τέλος του βιβλίου.

10 5 0 10 20 30 40 50 ΜΕΤΡΑ

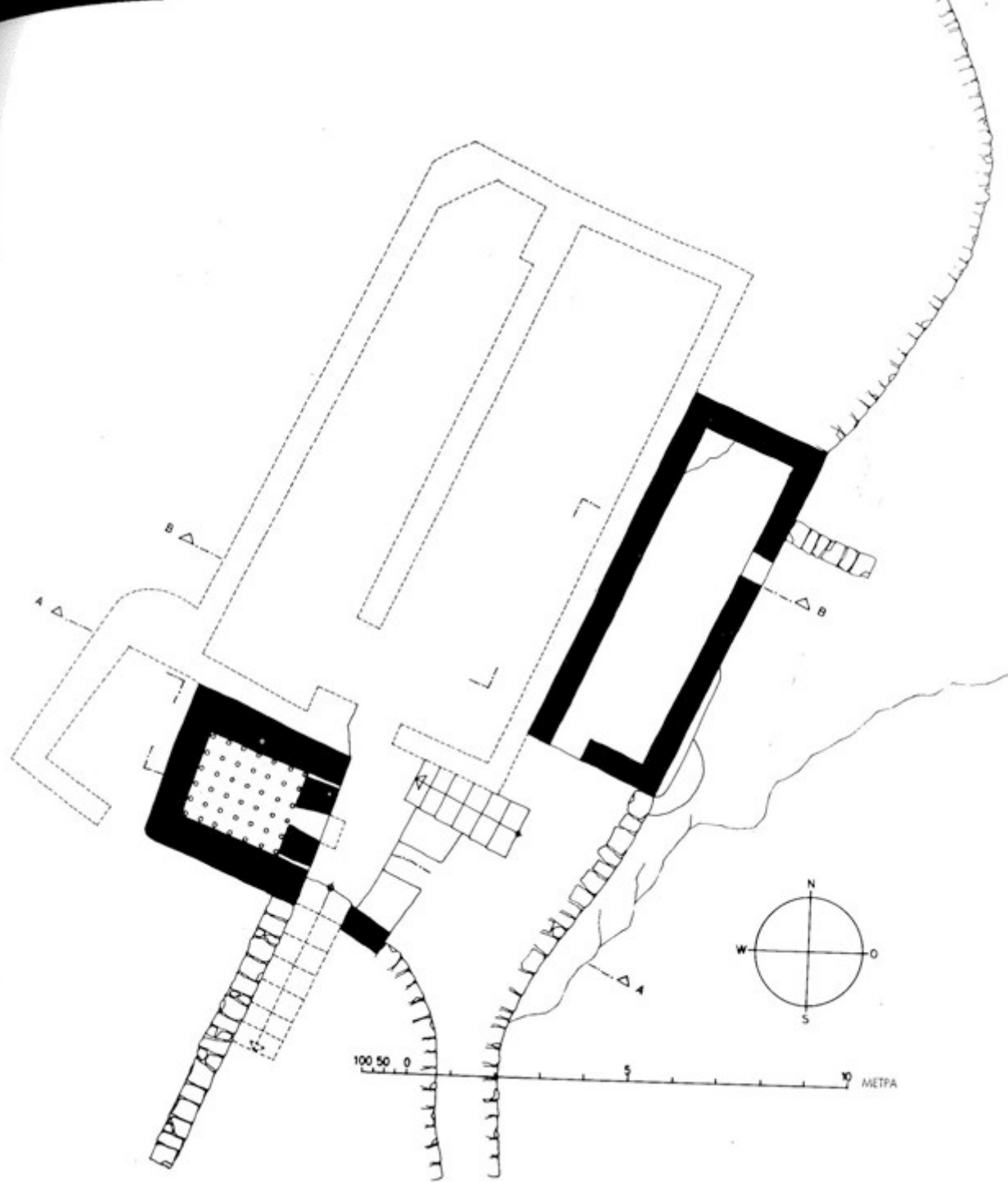

Τοποθεσία Ταξιάρχης στο Βαθύ, τοπογραφικό σχέδιο

Βαθύ 1

Απεικόνιση 116

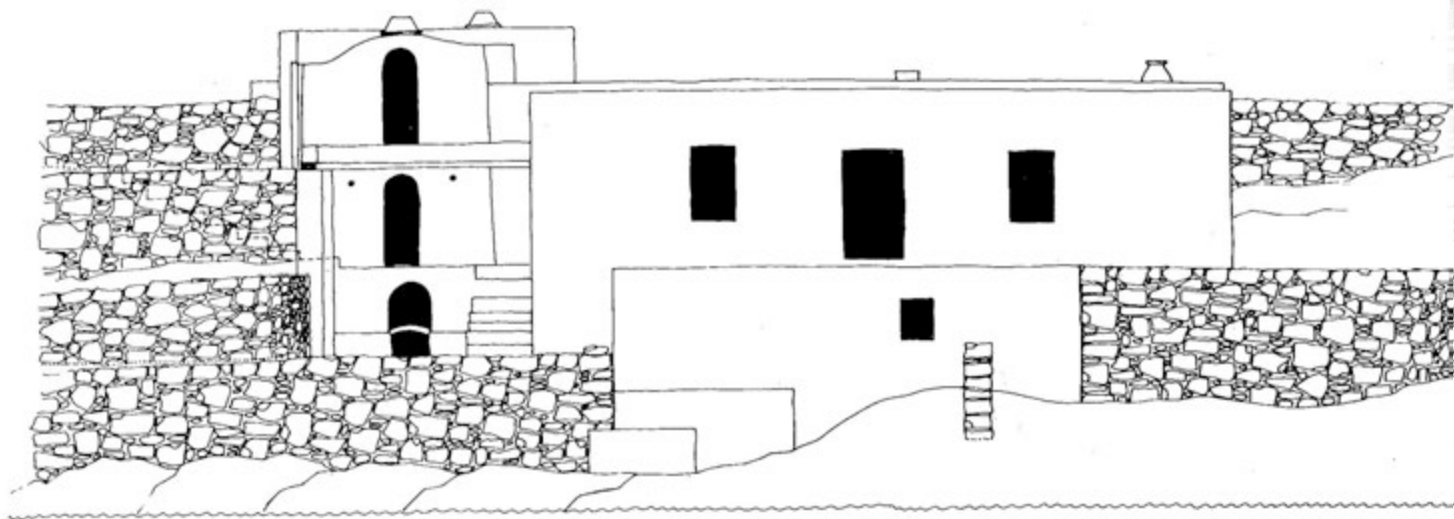
Βοθύ 1

Απαικόνιον 117

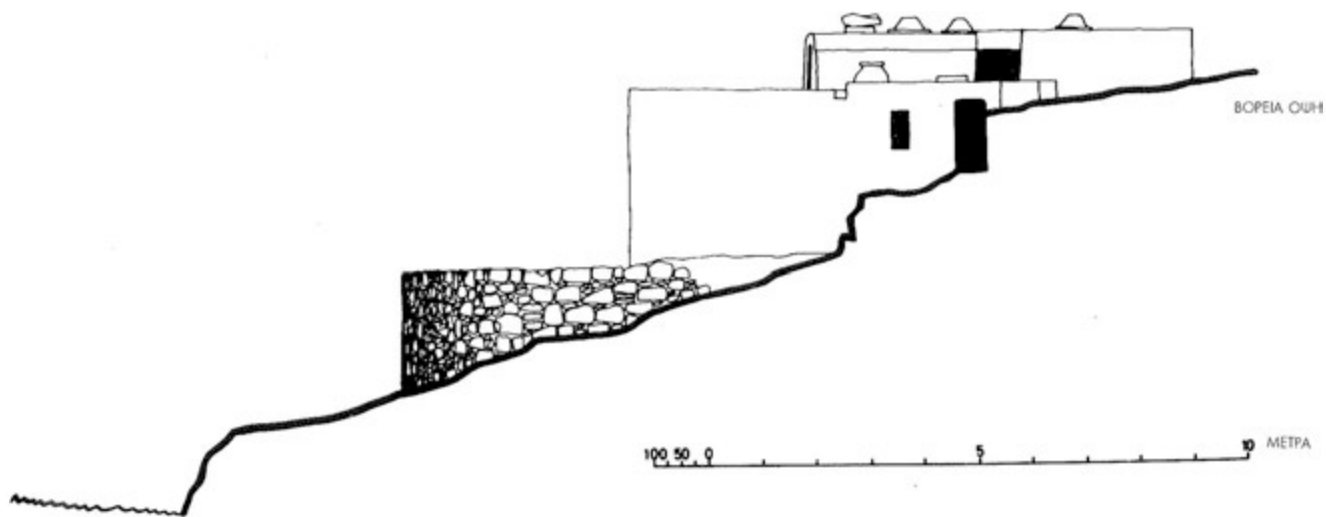

Βαθύ 1

Απεικόνιση 118

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

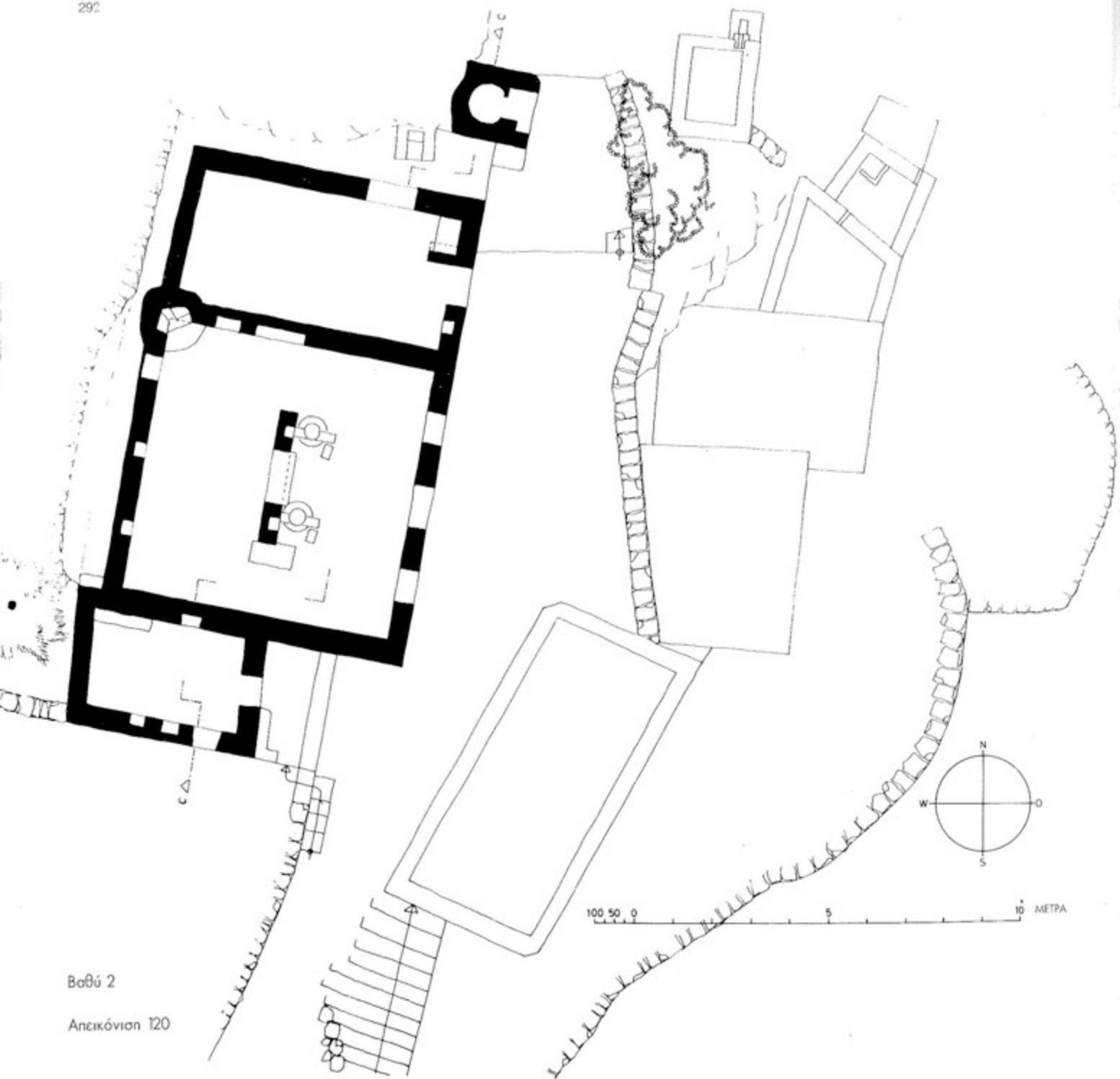

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

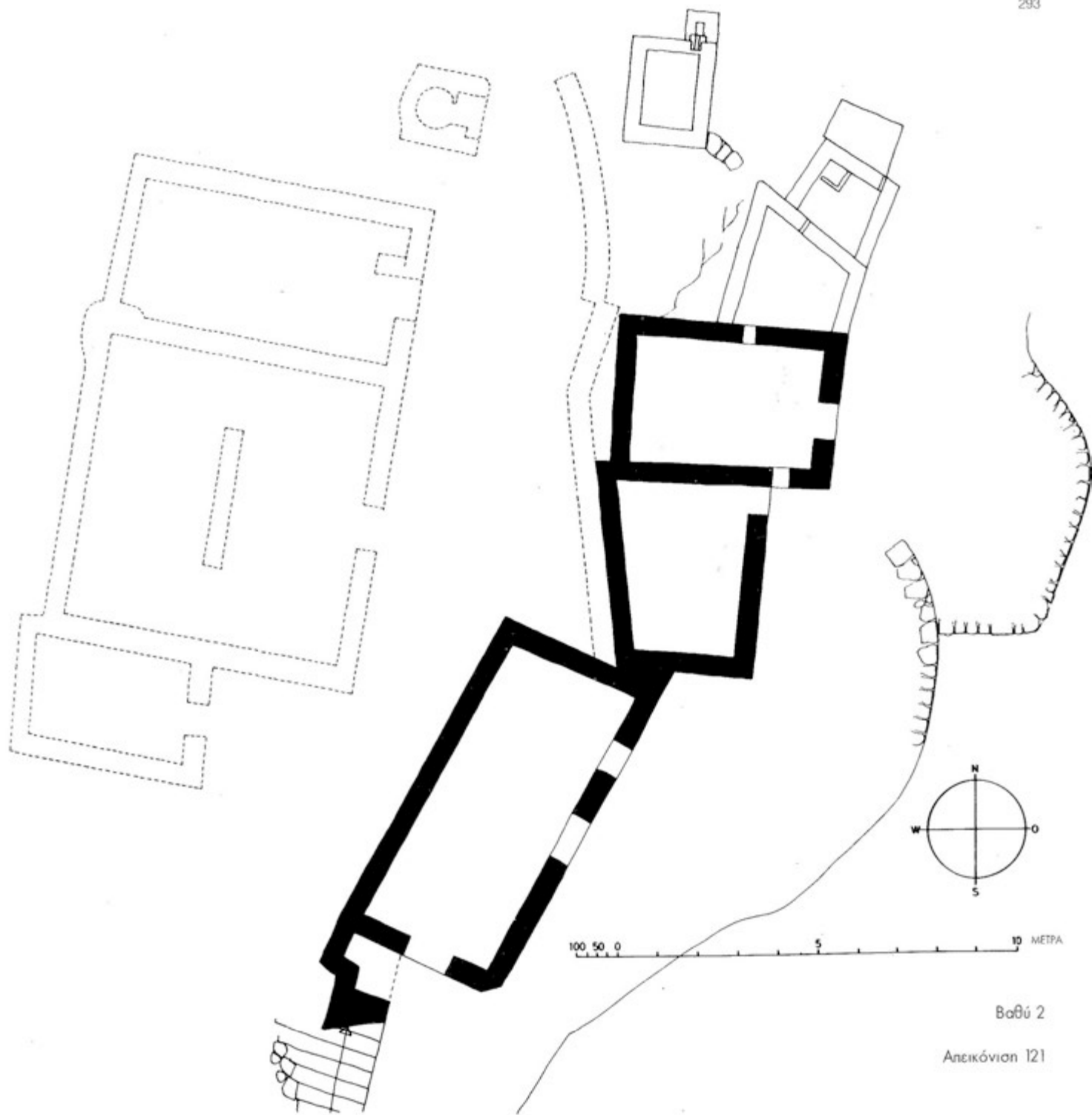
Βαθύ 1

Απεικόνιση 119

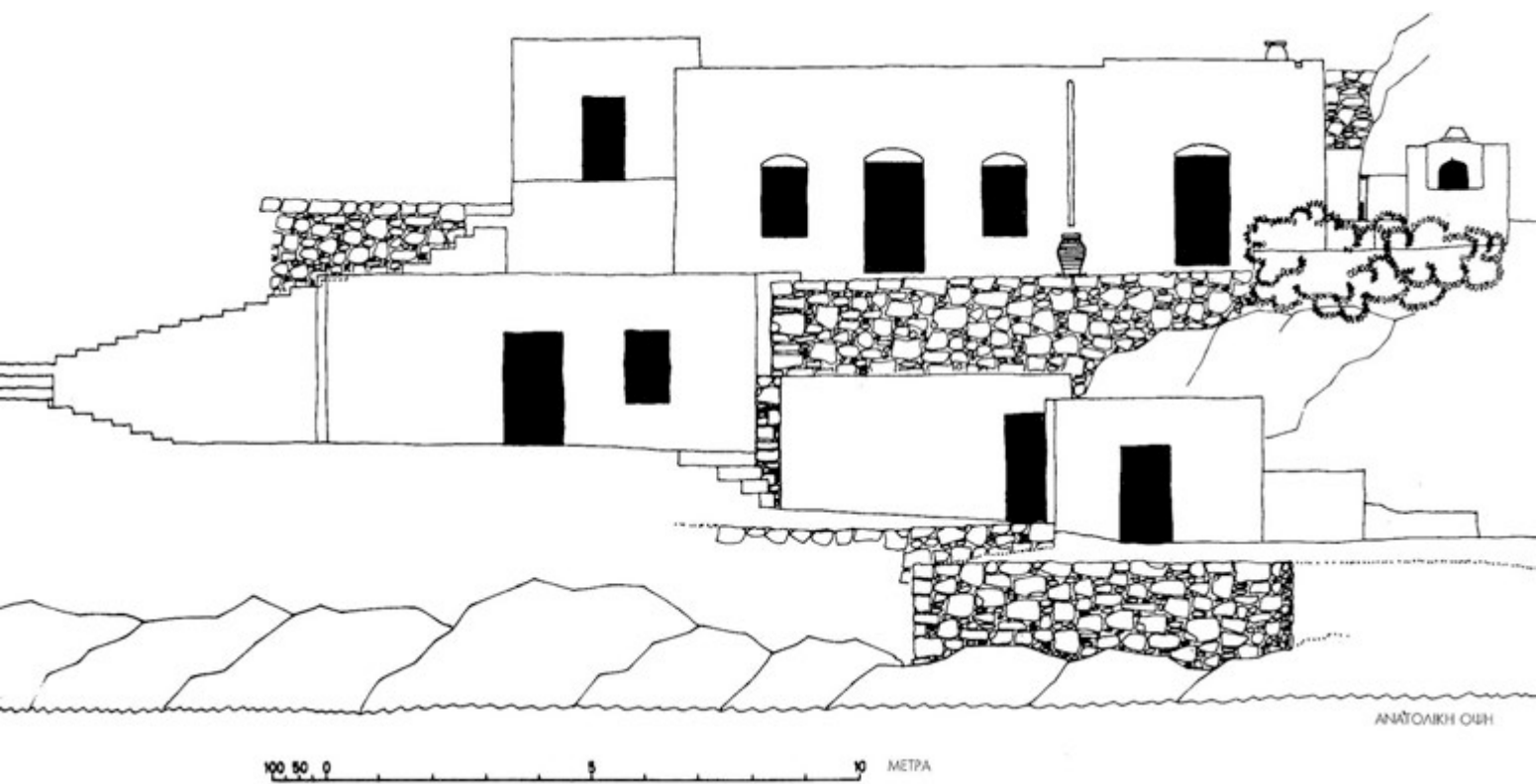
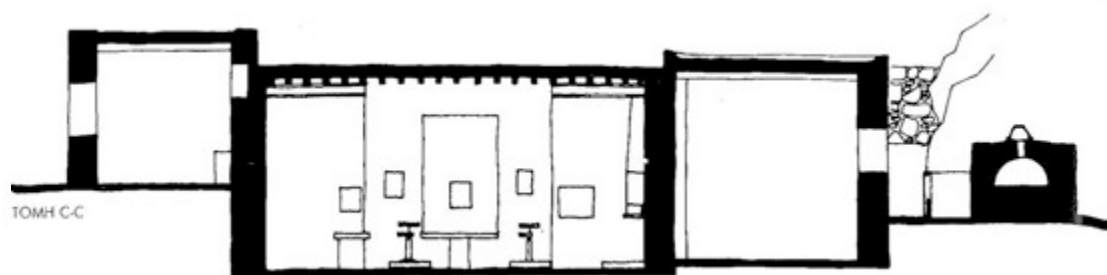
Βαθύ 2

Αεικόνισμα 120

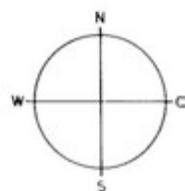
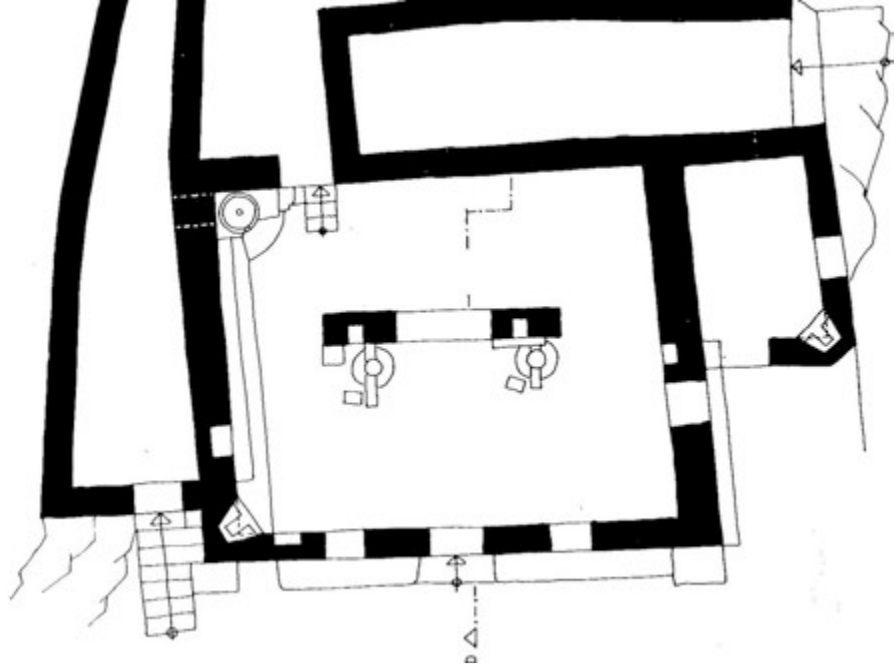
Βοθύ 2

Αλικόνισσιν 121

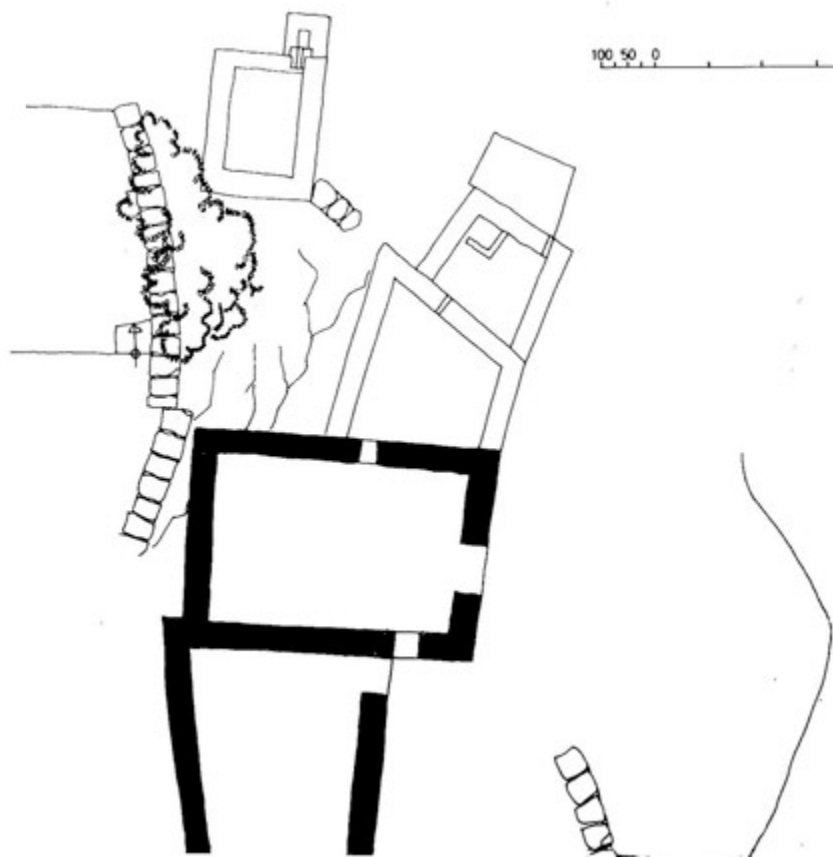

Βαθύ 2

Αντικόνιον 122

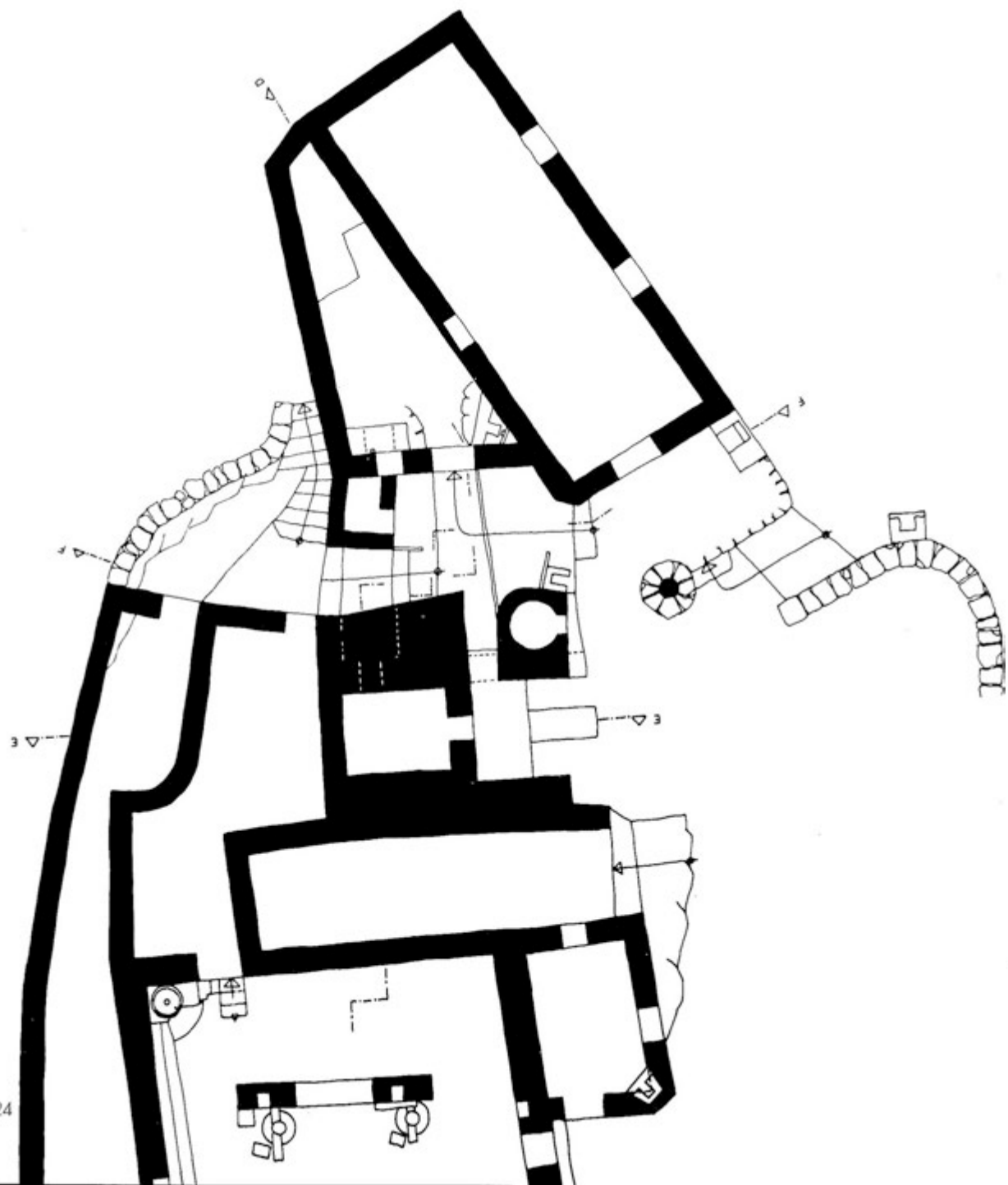

100 50 0 50 100 ΜΕΤΡΑ

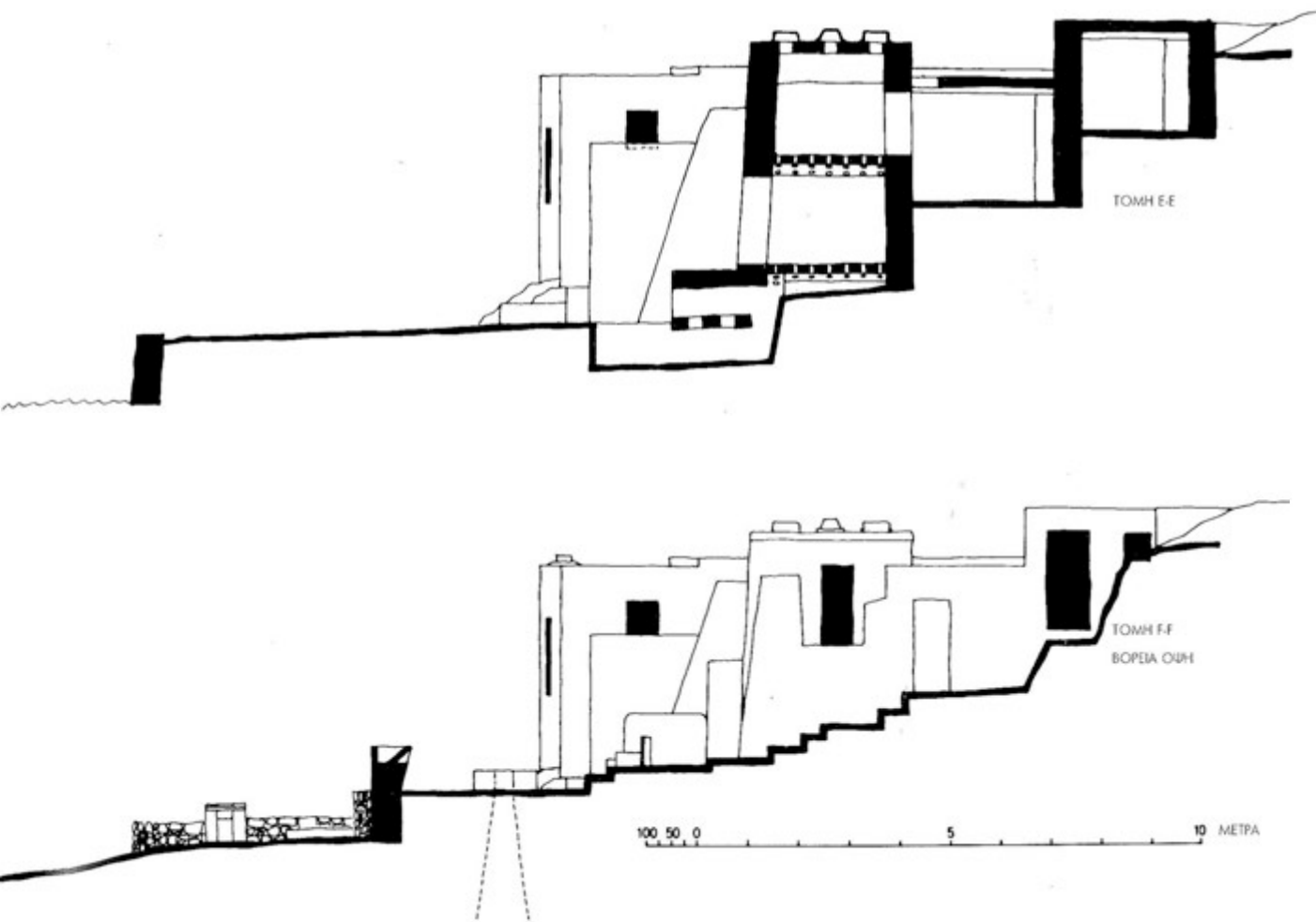
Βοθύ 3

Απεικόνιση 123

Βοθύ 3

Απεικόνιση 124

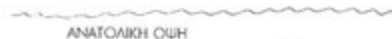
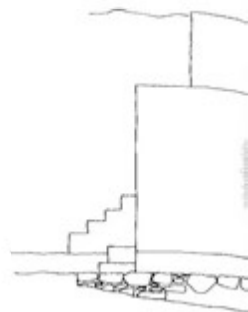

Βαθύ 3

Απεικόνιση 125

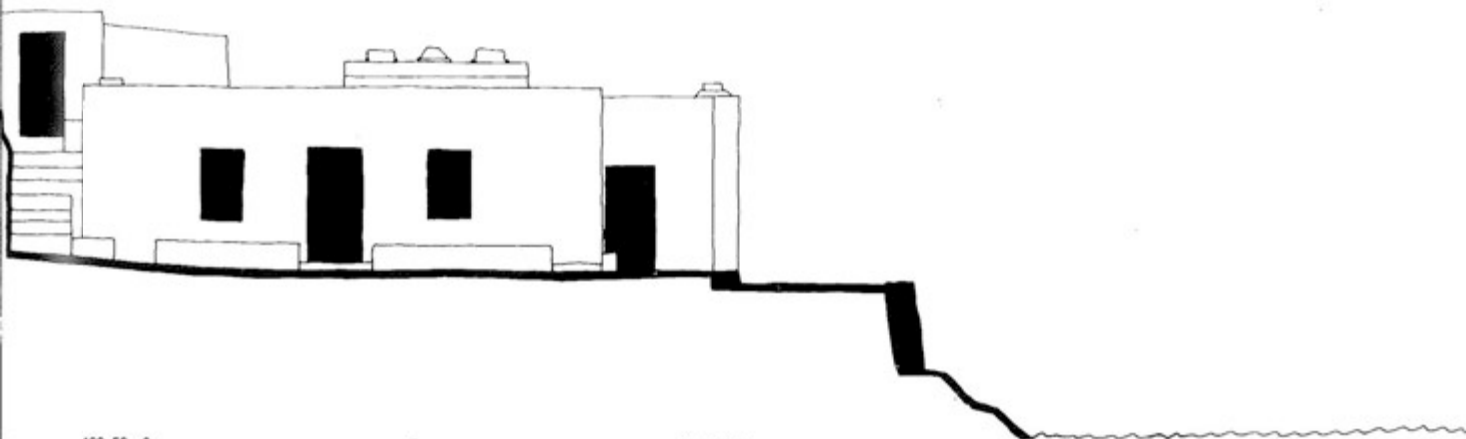
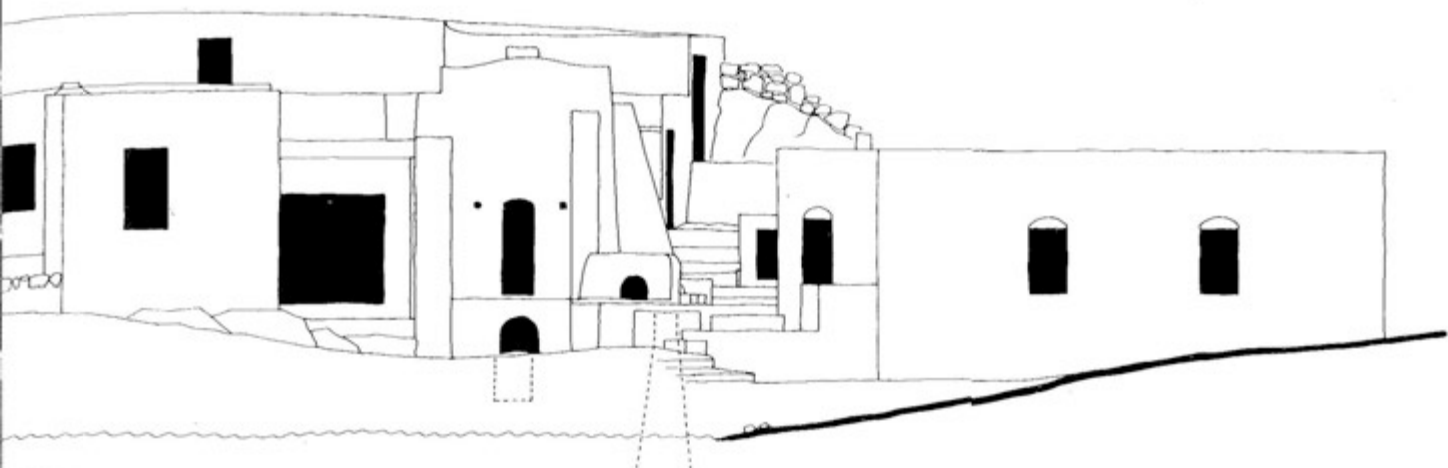
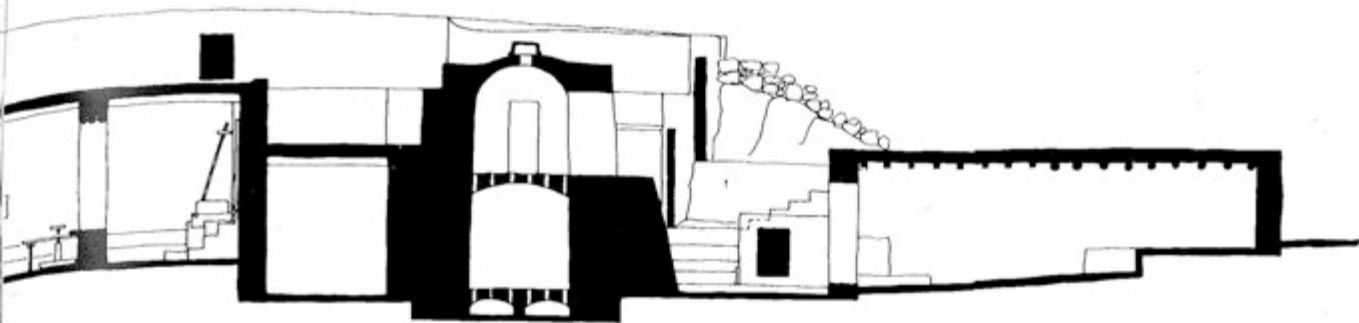
TOMH D-D

ANATOAIKH OYH

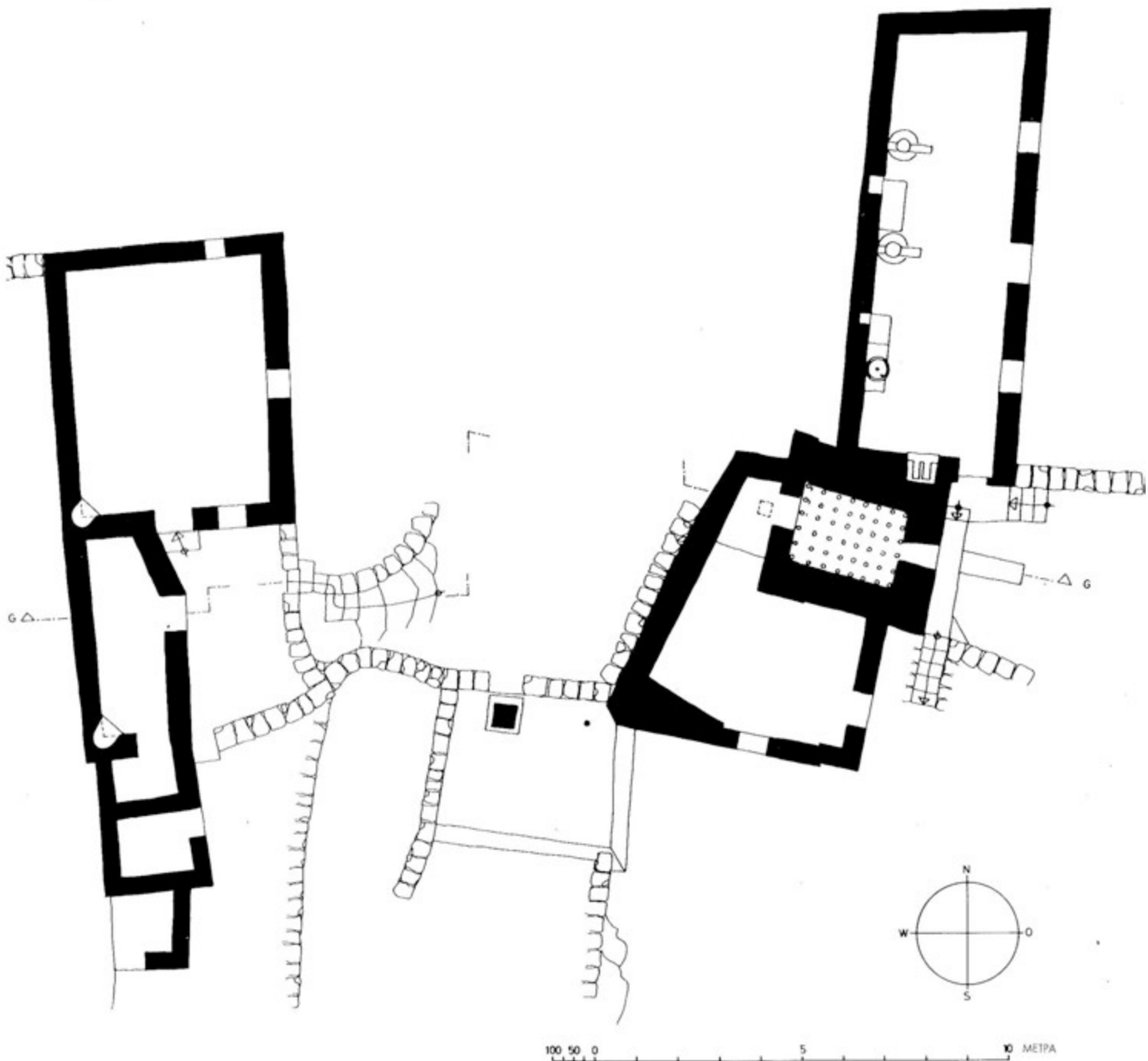
NOTIA OYH

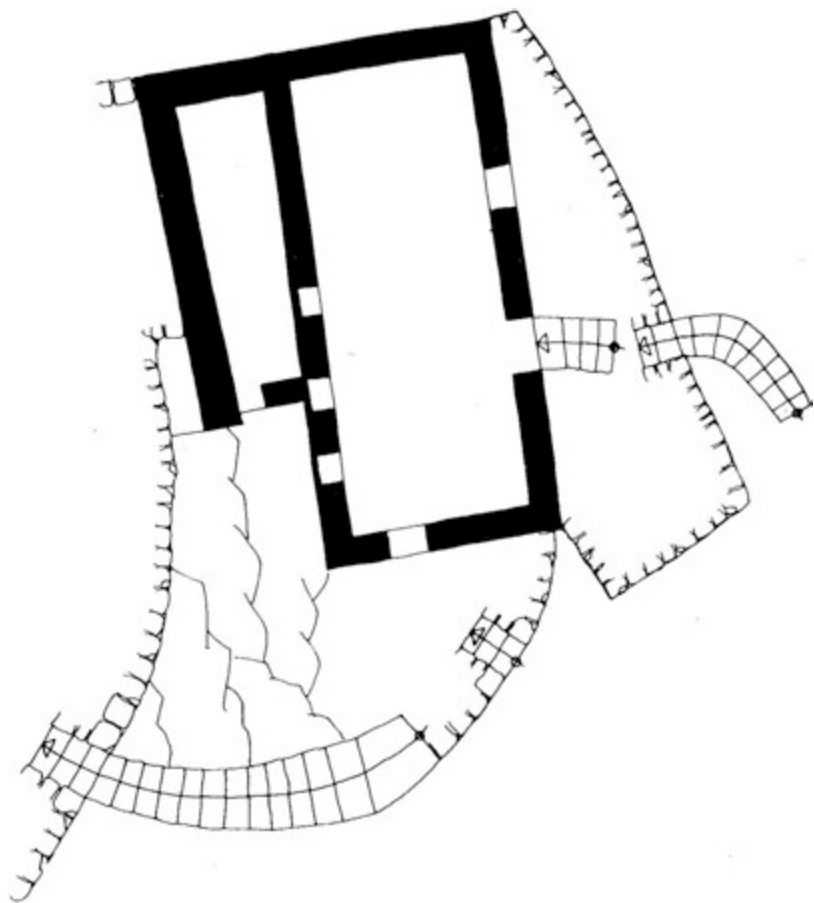

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 3

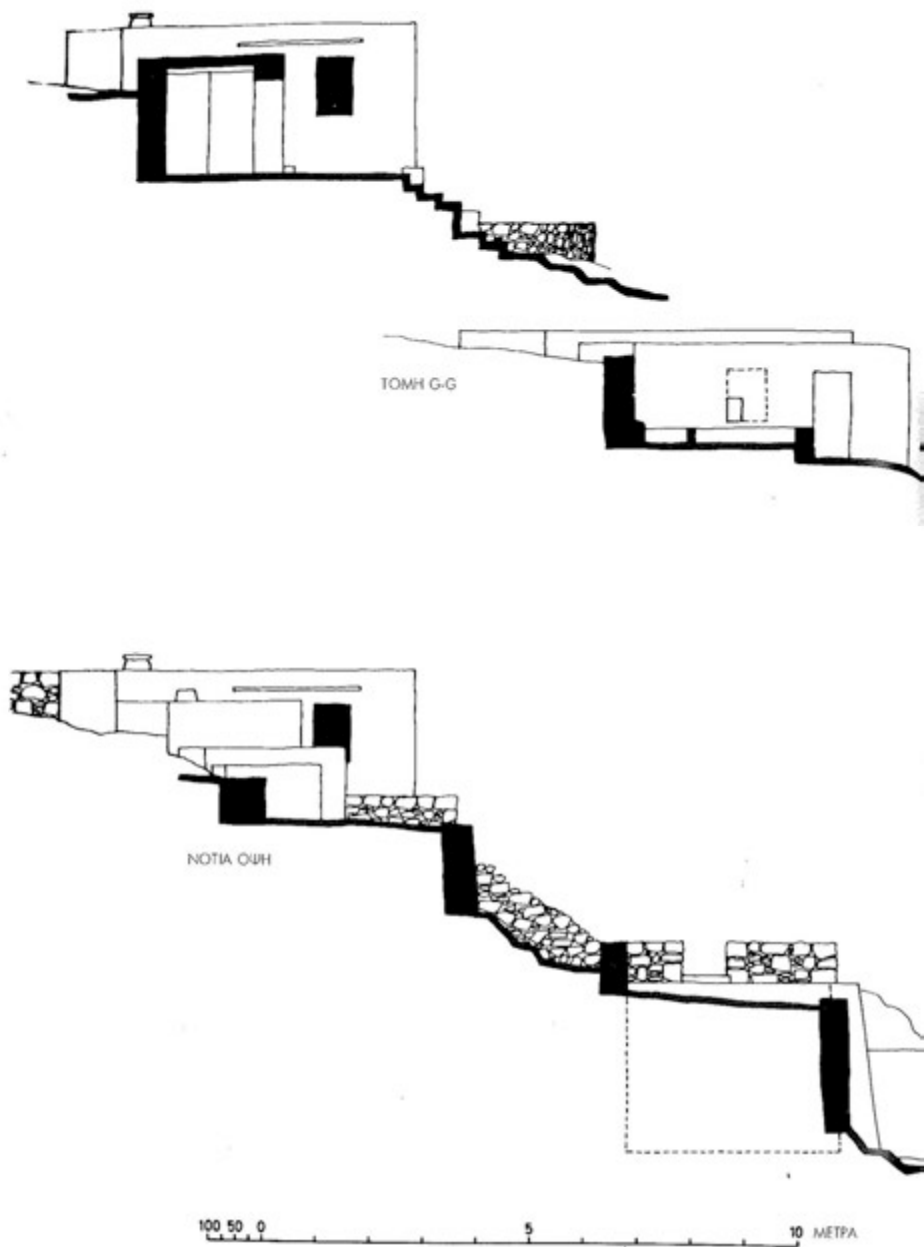
Ανεϊκόβιον 126

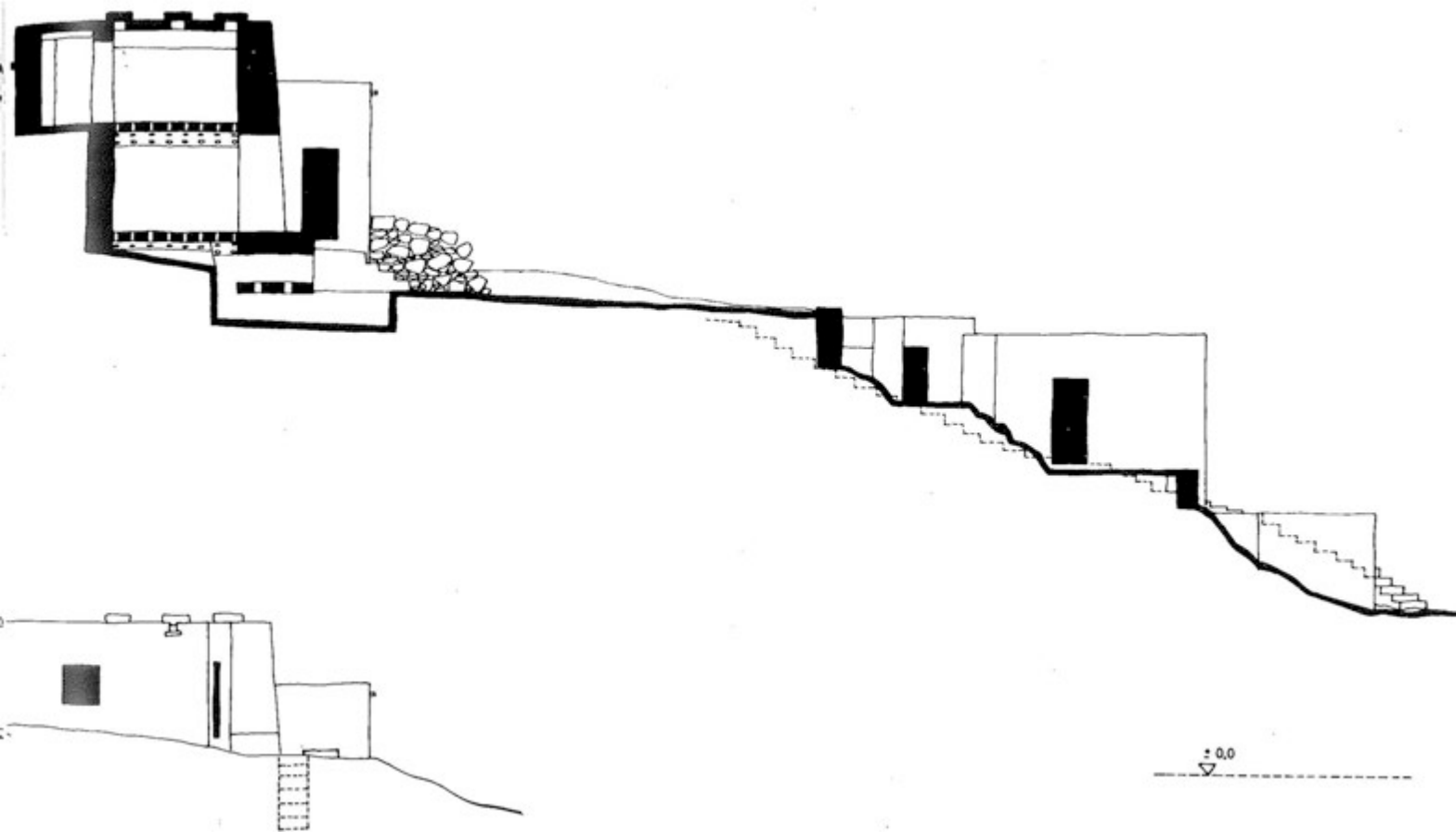

Βαθύ 4

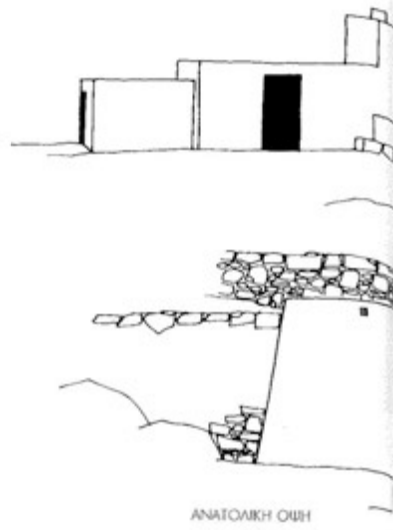
Απεικόνιση 127

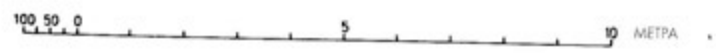

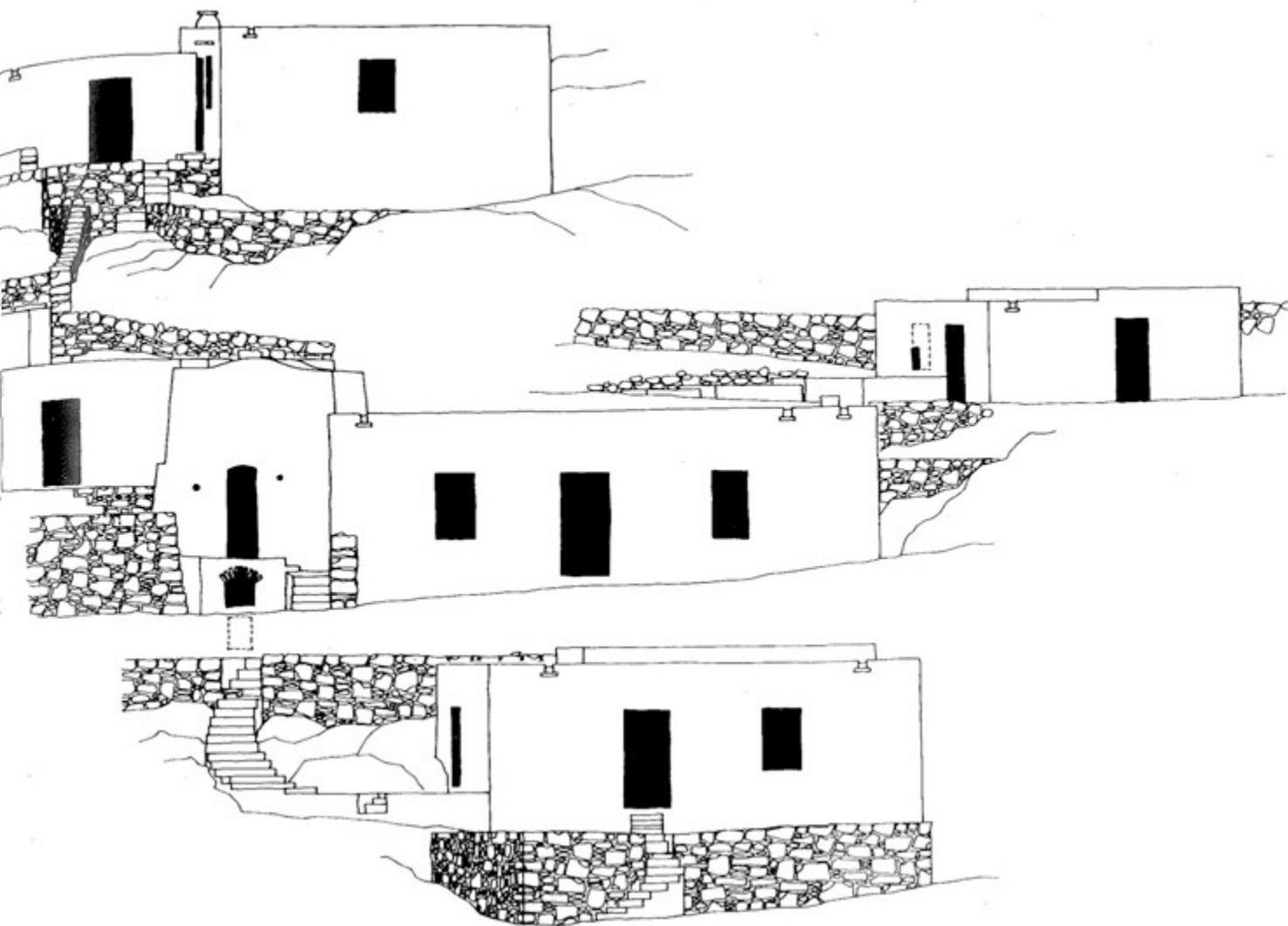
Βαθύ 4

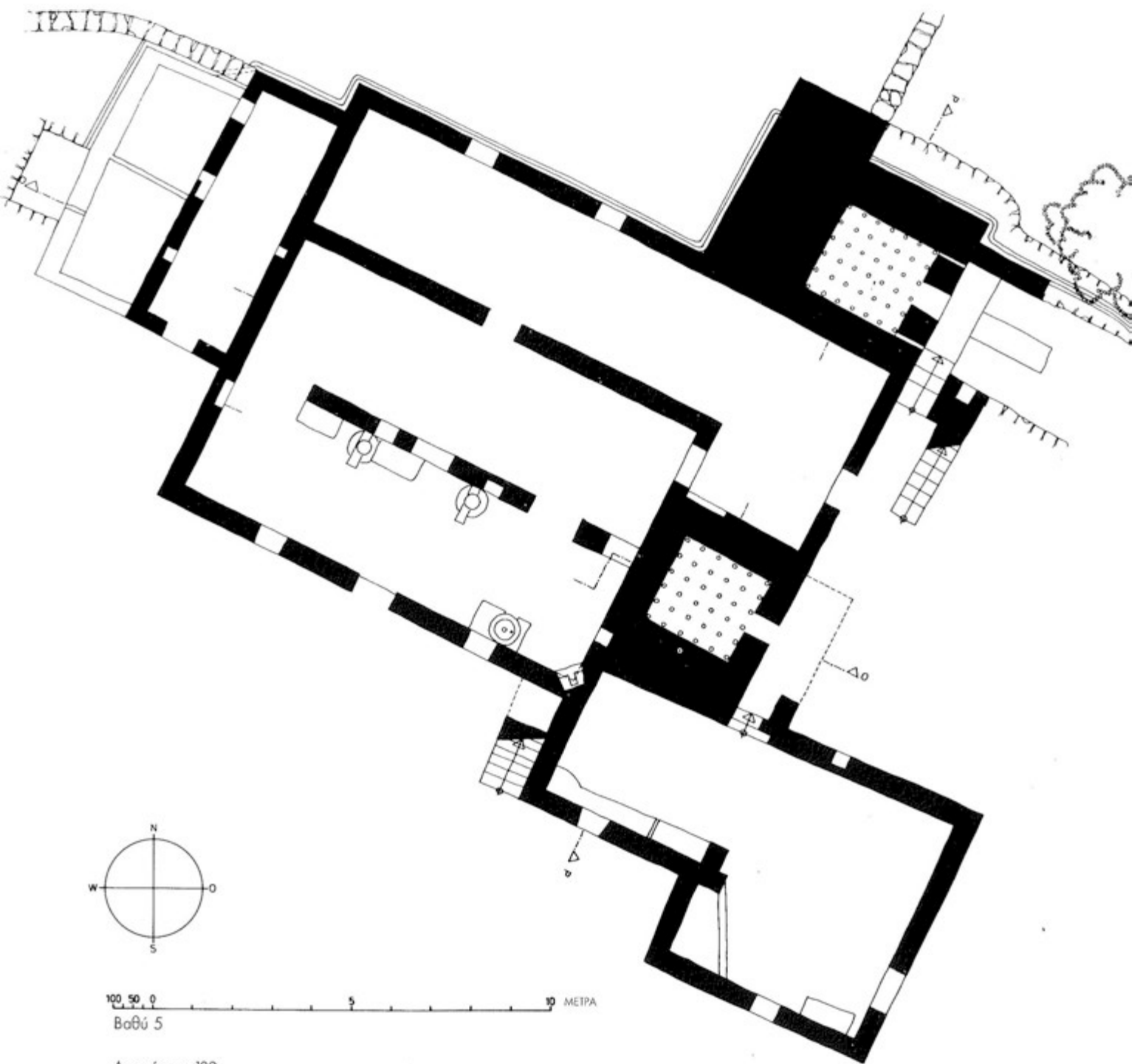
Απεικόνιση 128

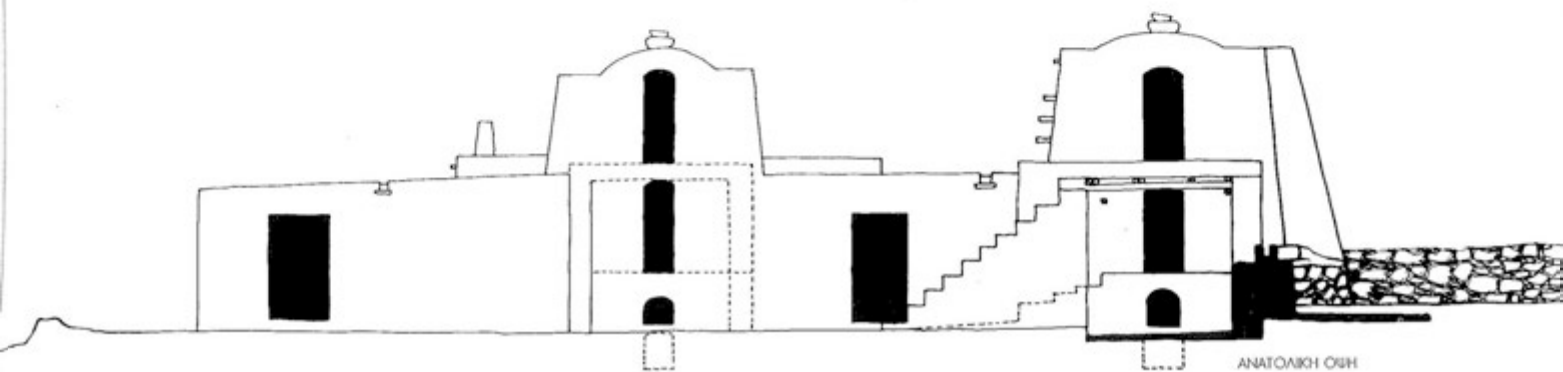
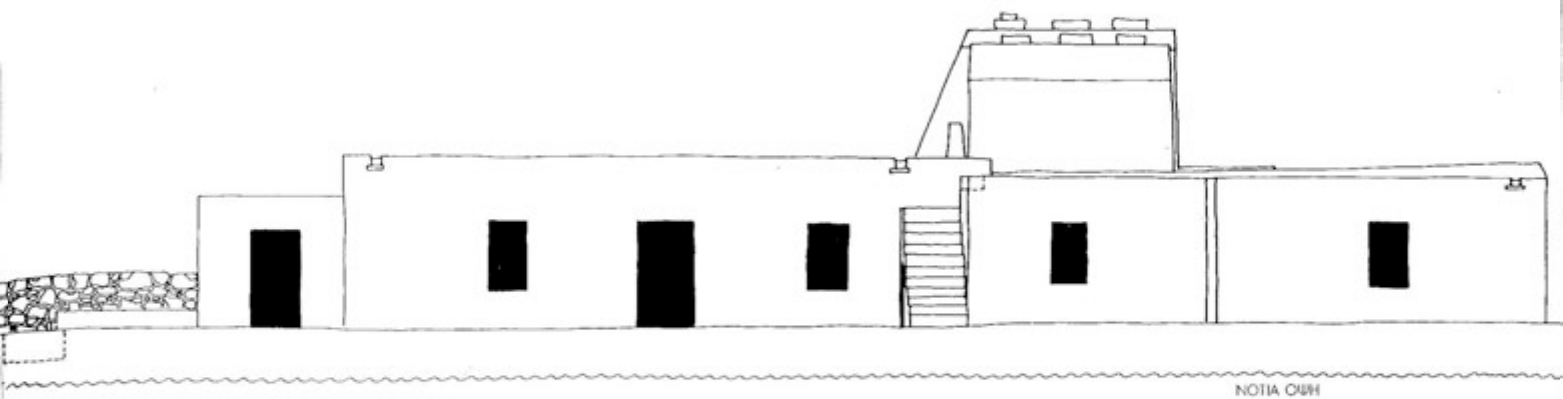
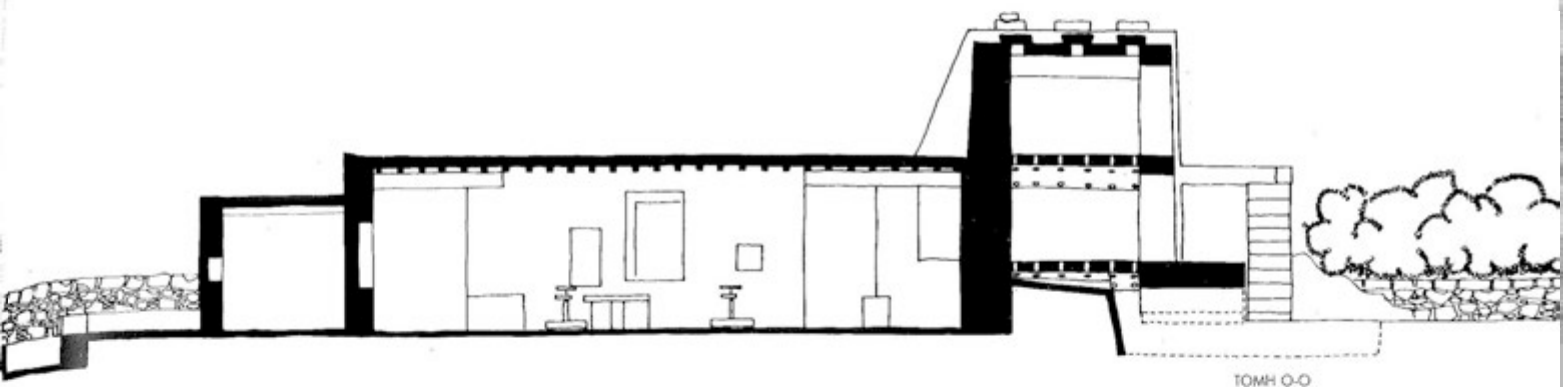
ANATOLIKH OUSH

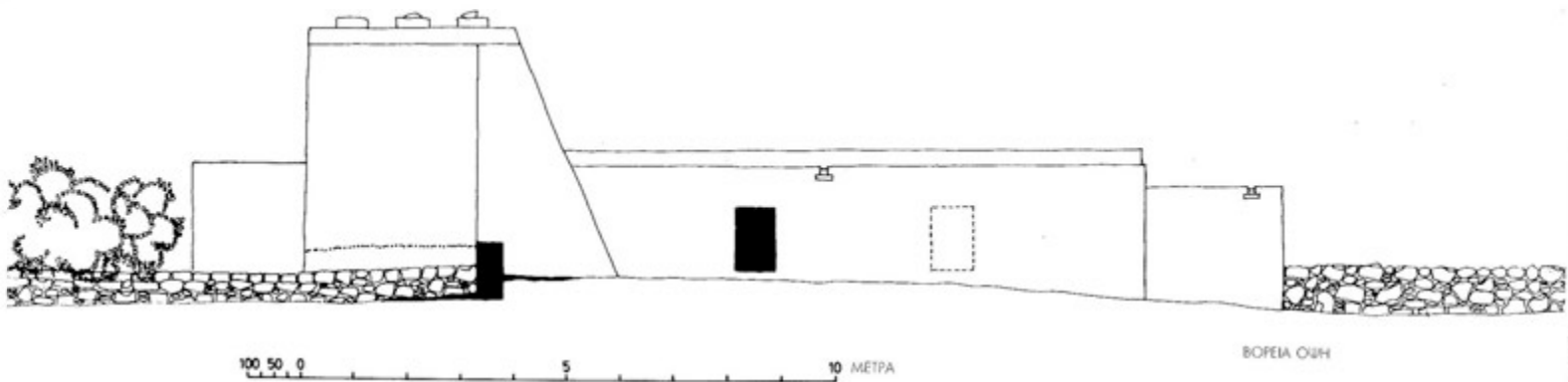
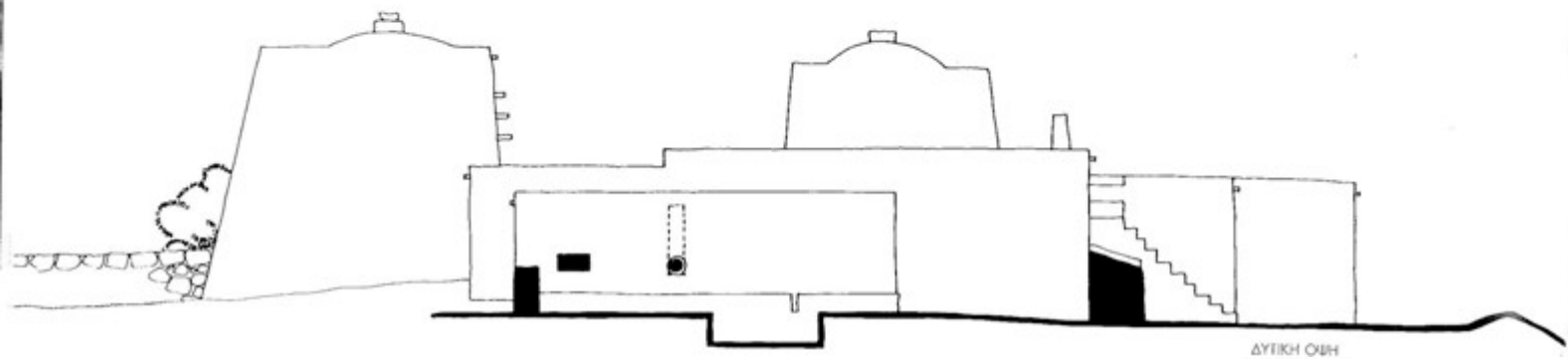
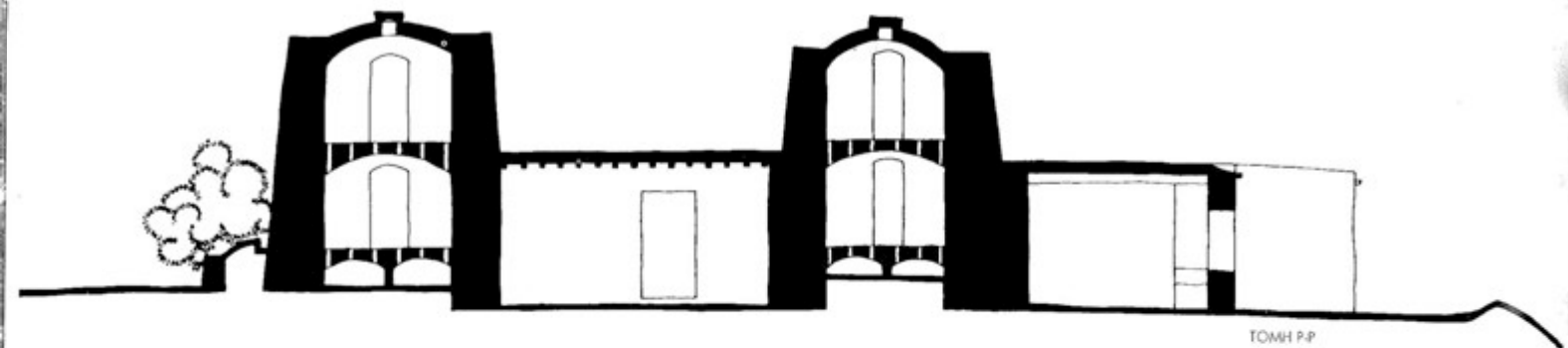
Απεικόνιση 130

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 5

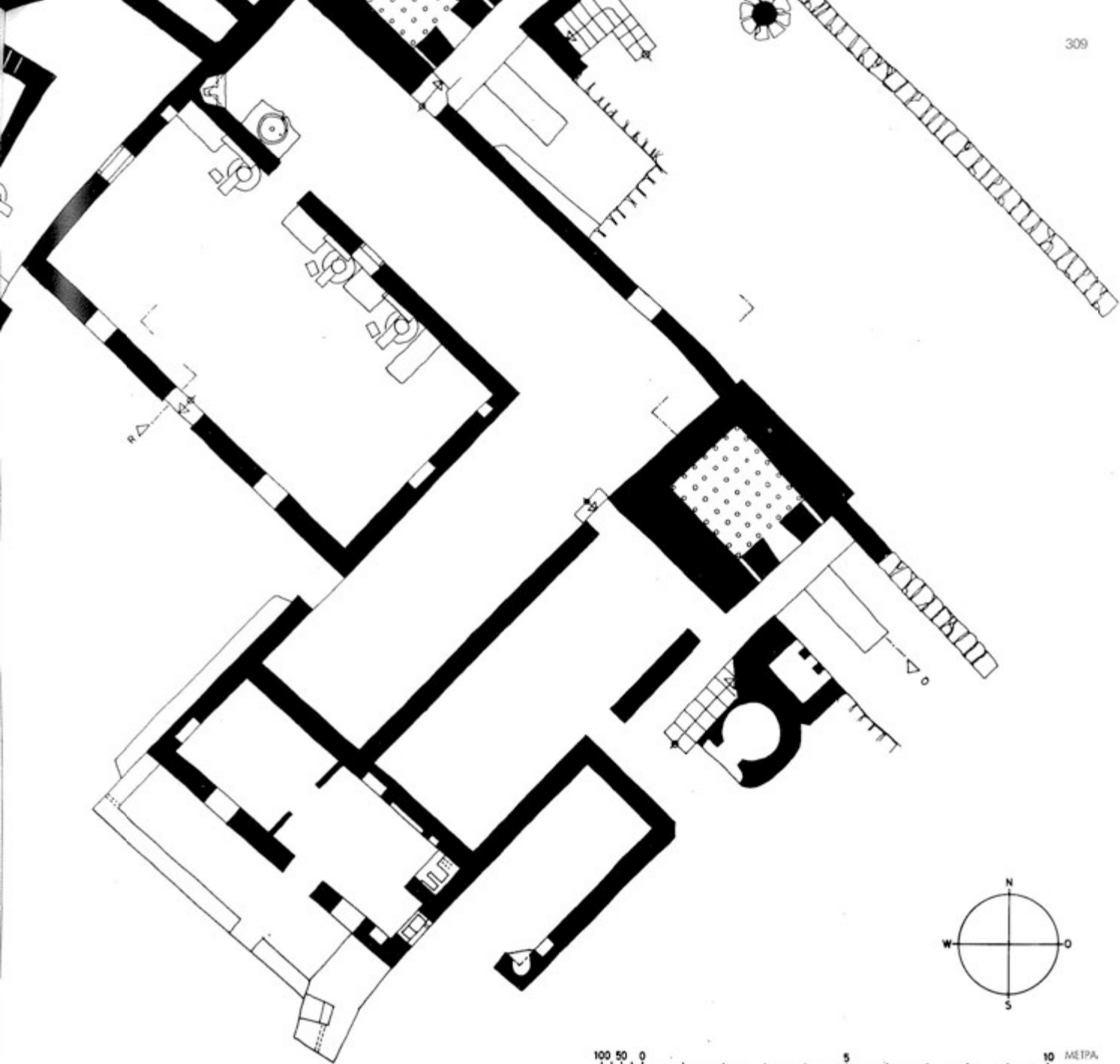
Απικόνισαν 131

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

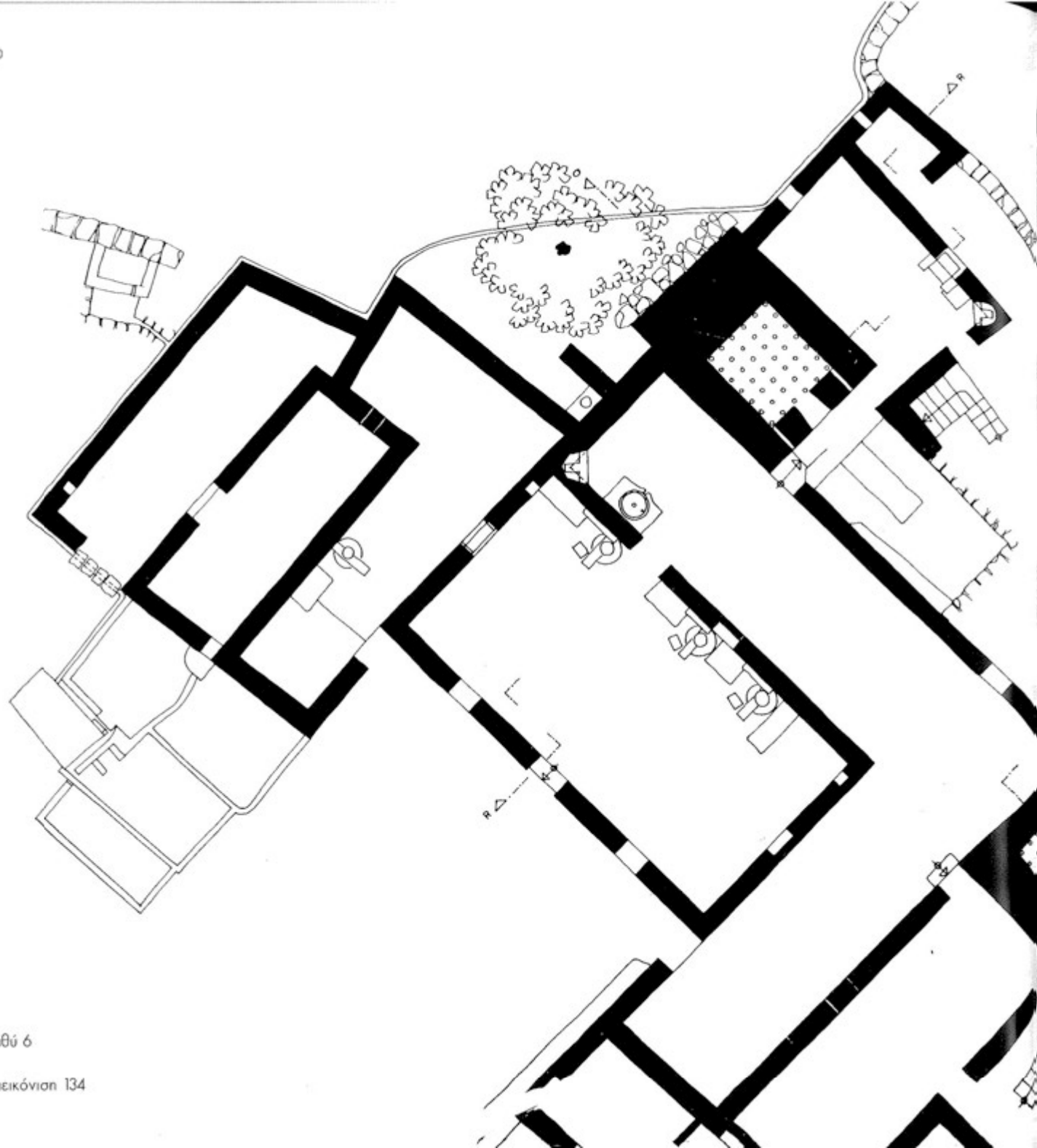
Βαθύ 5

Απεικόνιση 132

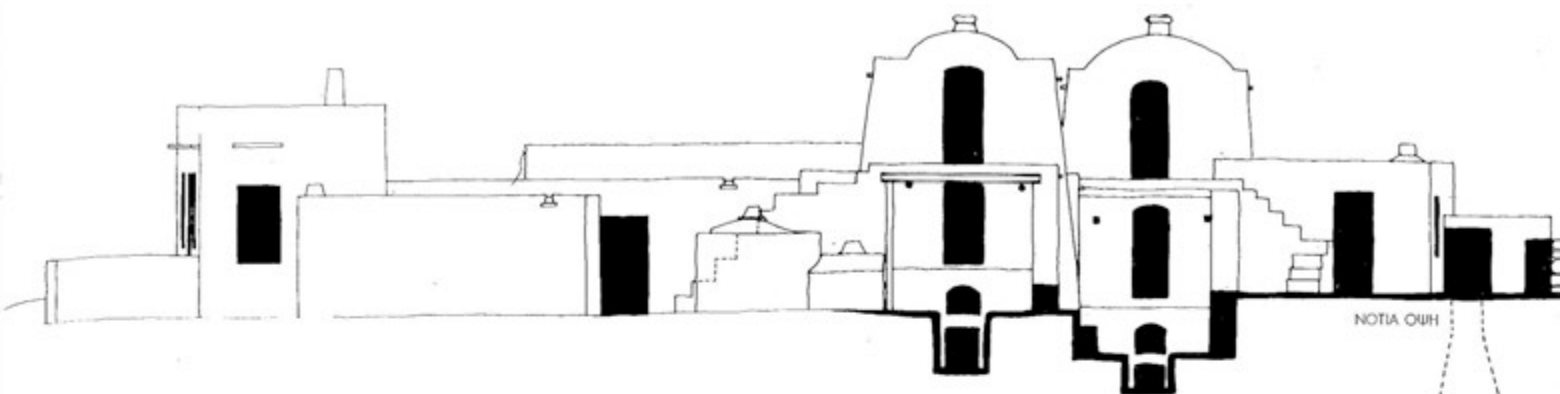
Βαθύ 6

Αλεικόνισα 133

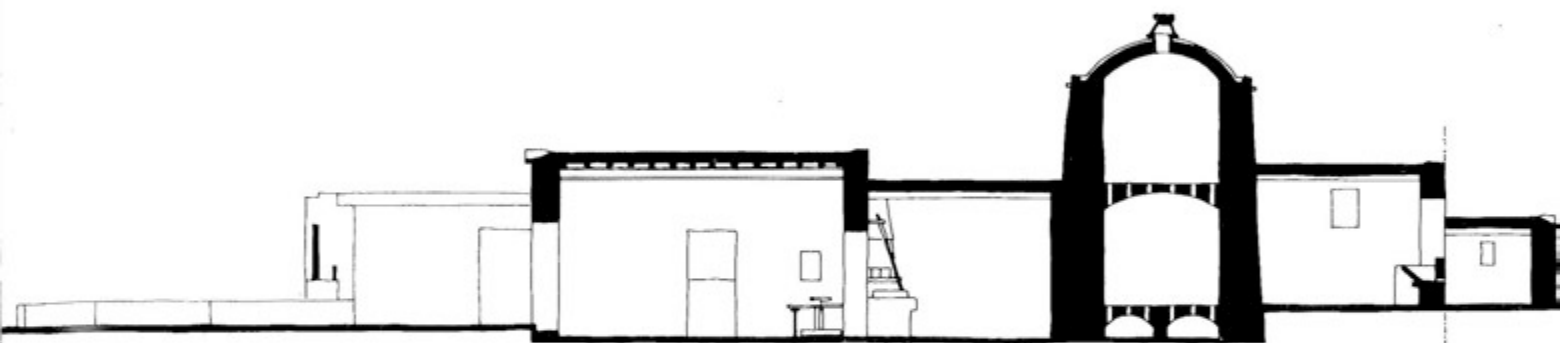

Βαθύ 6

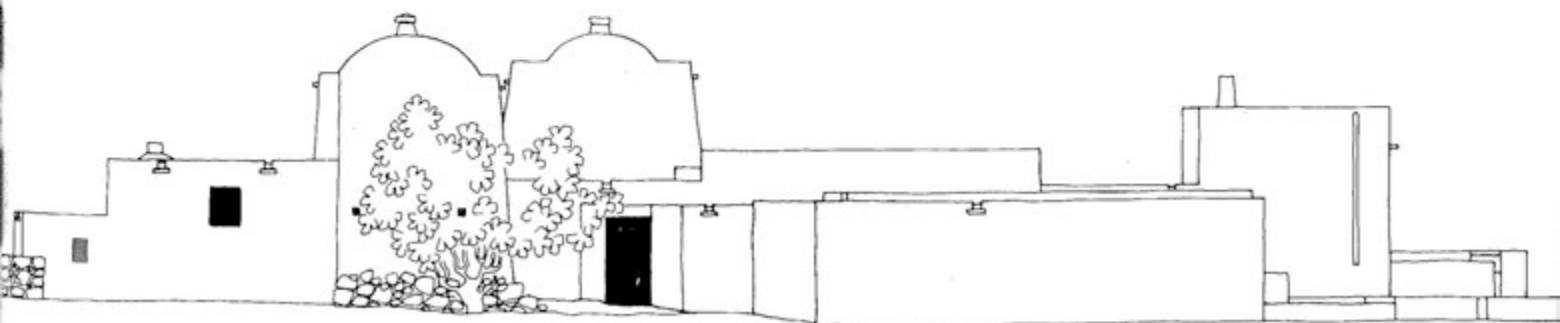
Αλεικόνισι 134

NOTIA ΟΥΗ

ΤΟΜΗ Σ-Σ

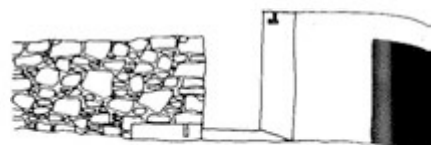

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

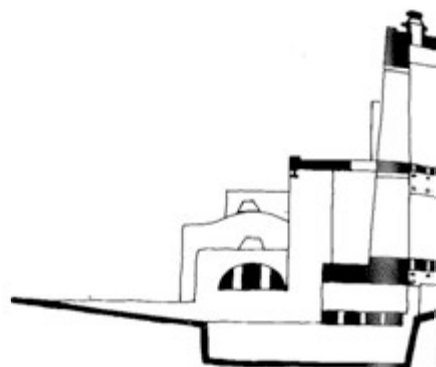
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 6

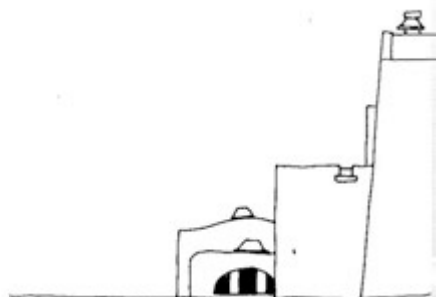
Ασπικόνιον 135

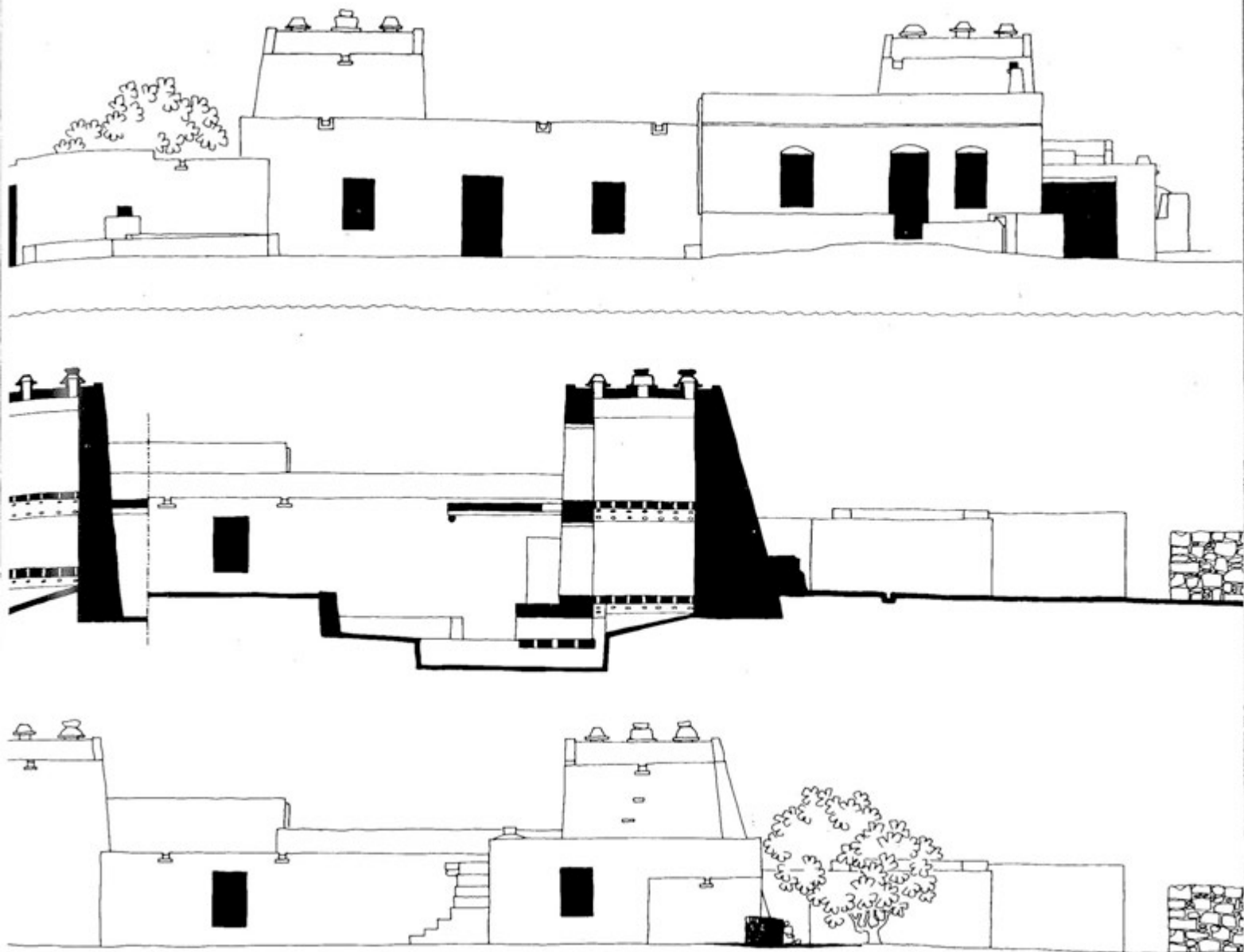
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

ΤΟΜΗ Ο-Ο

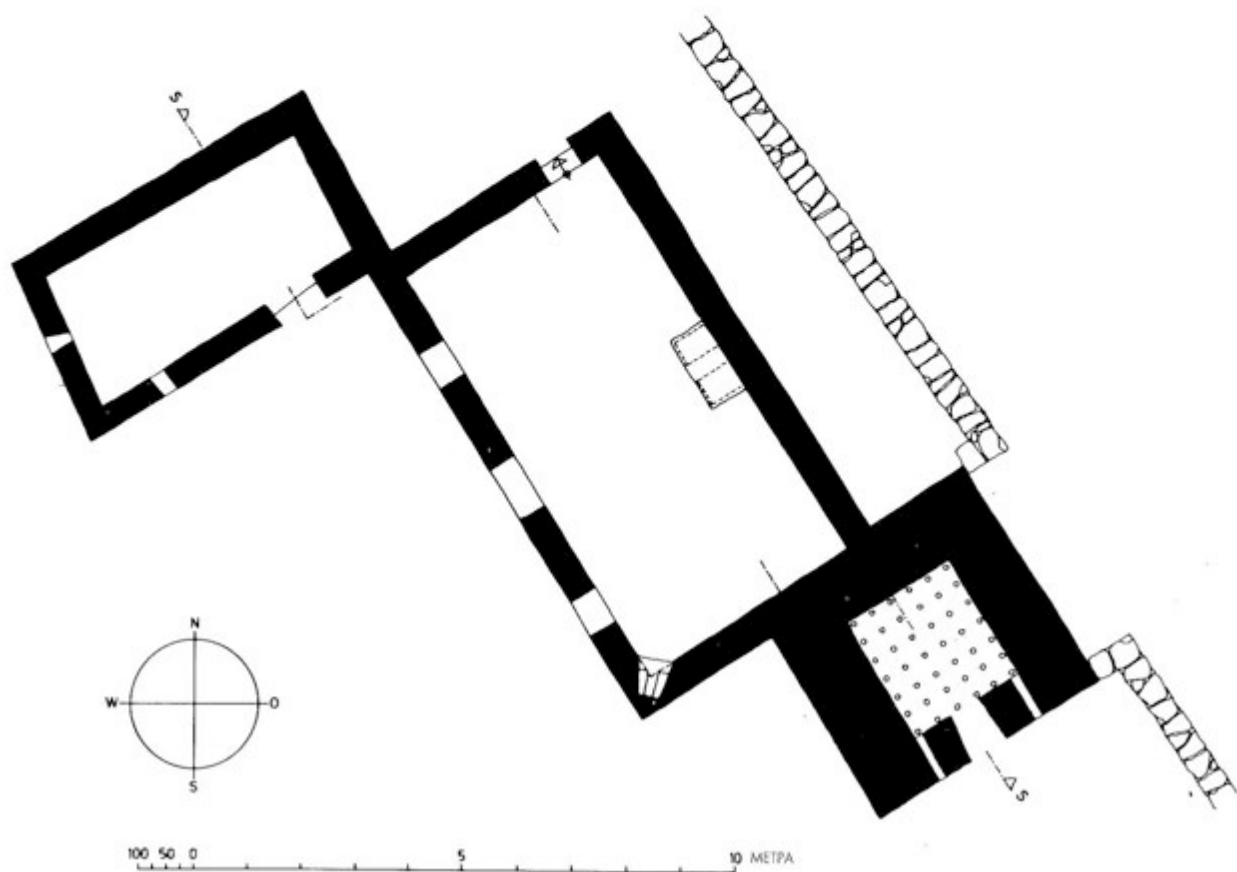
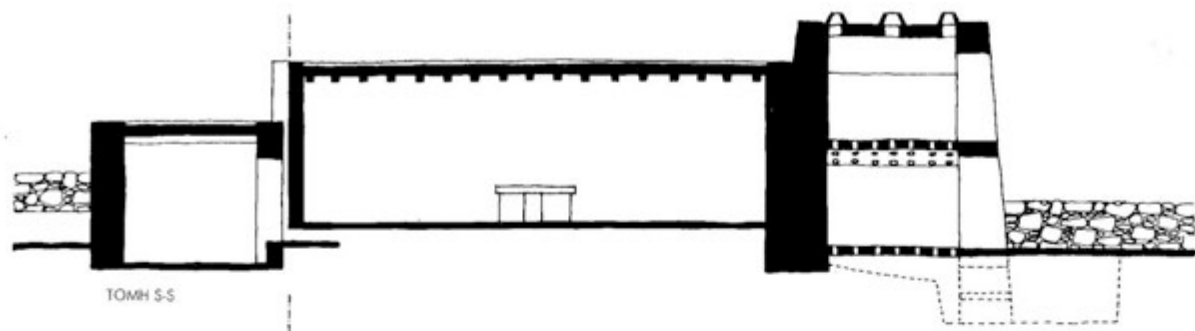
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

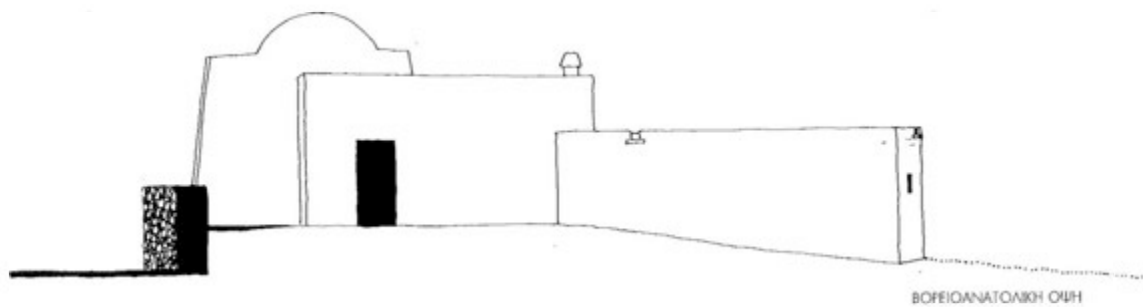
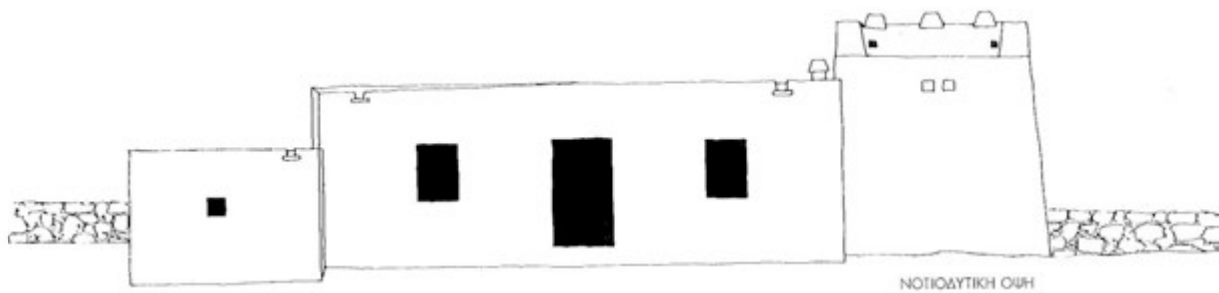
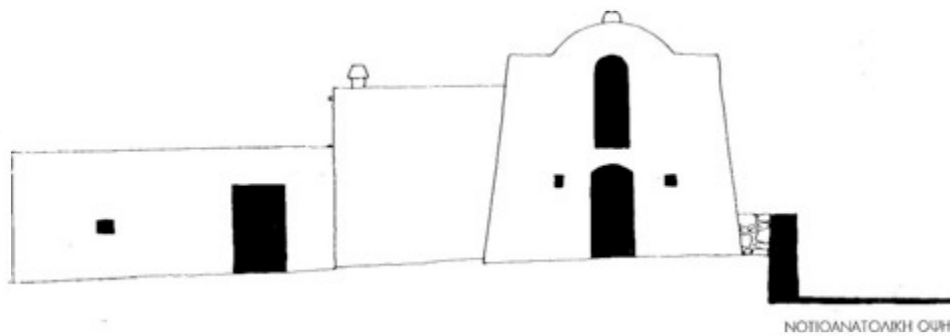

Βαθύ 6

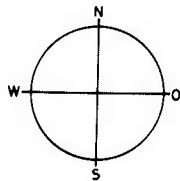
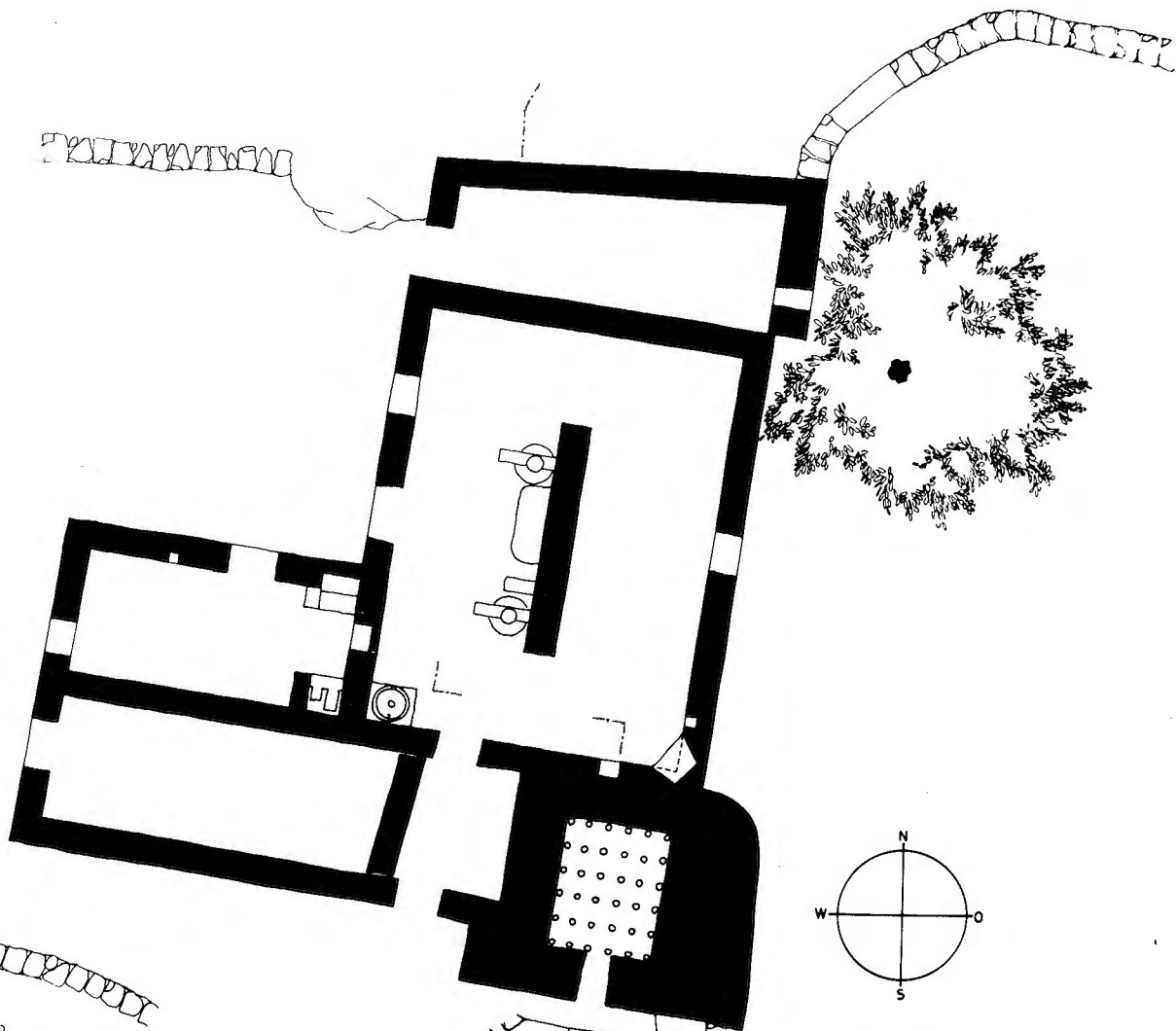
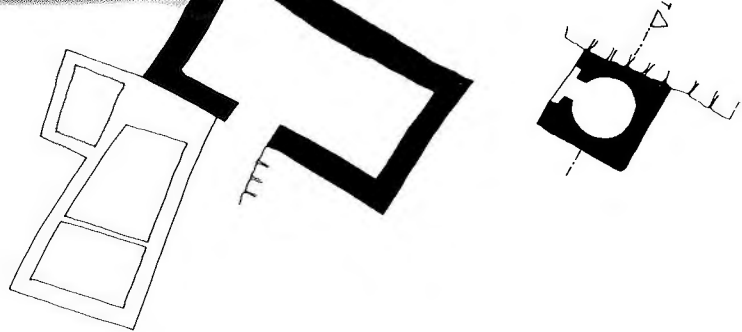
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Απεικόνιση 136

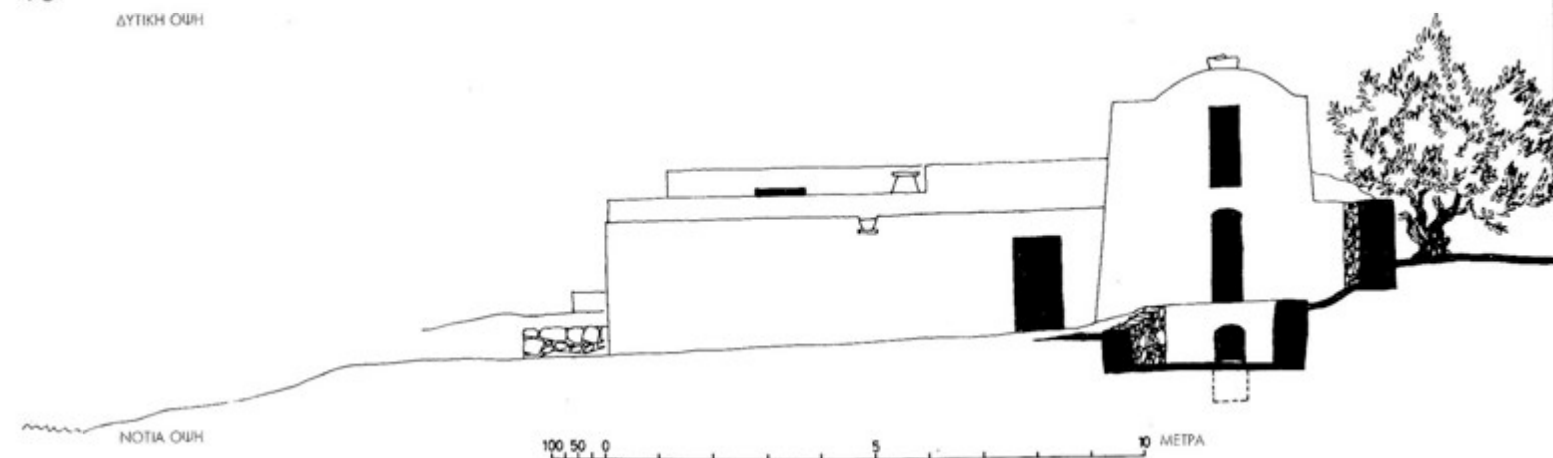
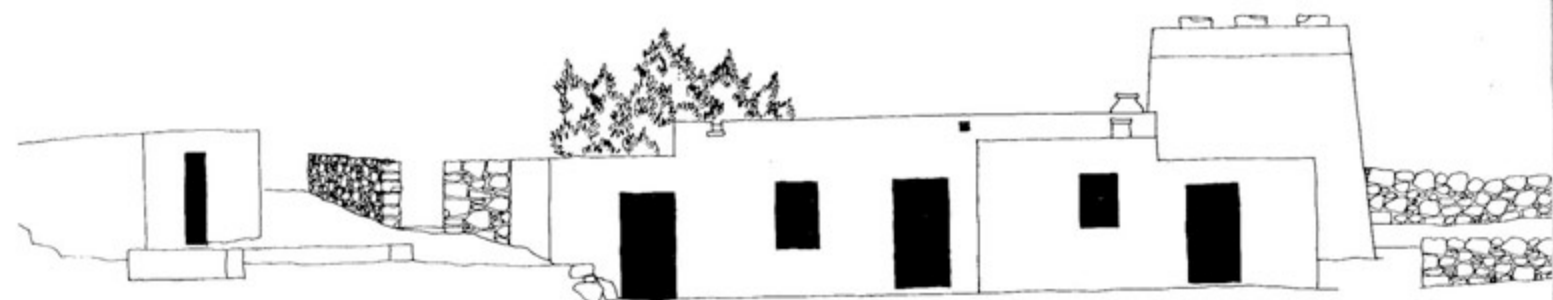
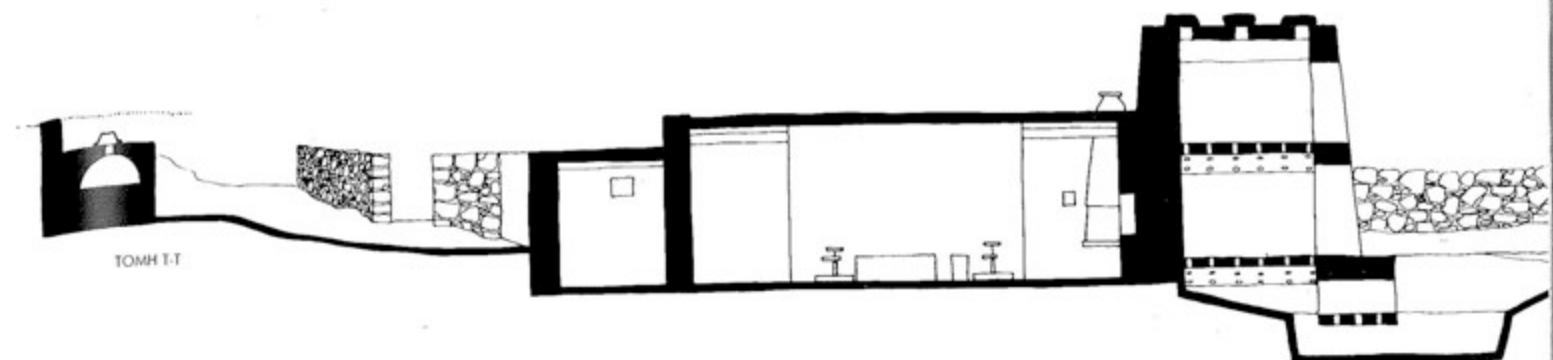
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

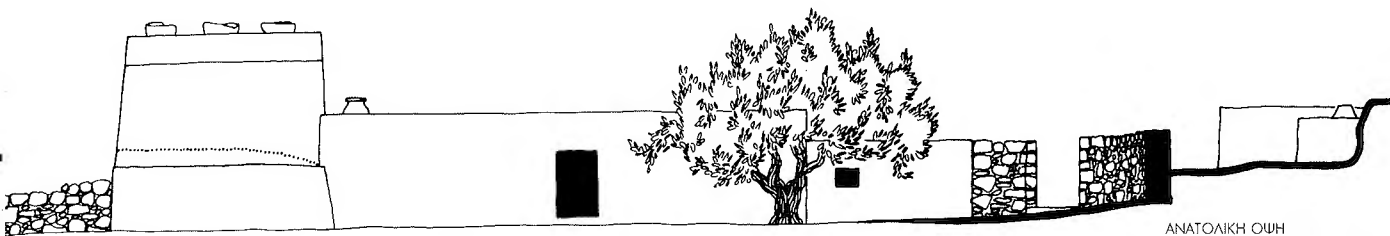
Βαθύ 8

Απεικόνιση 139

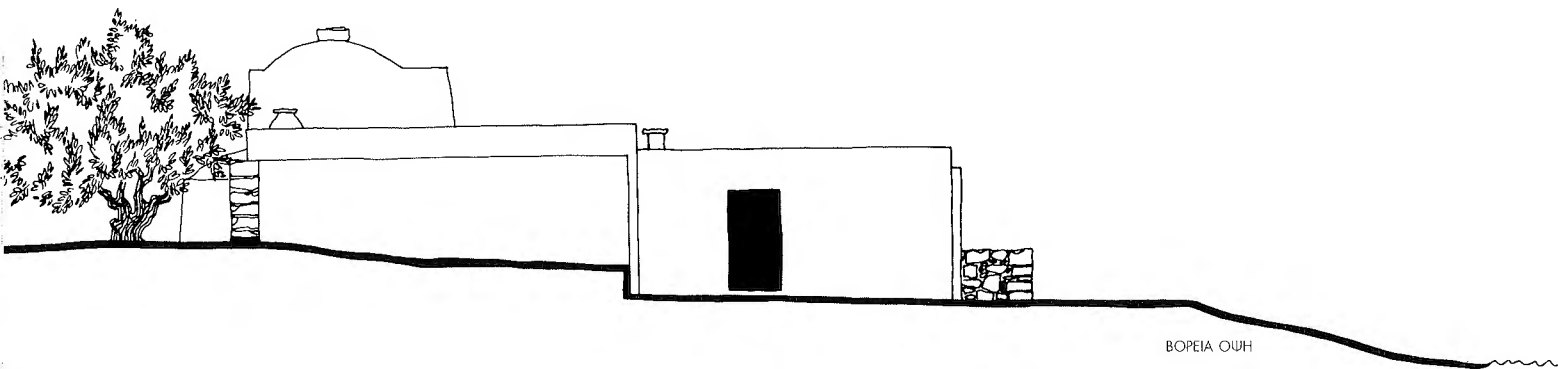

Βαθύ 8

Αγκιόνισα 140

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

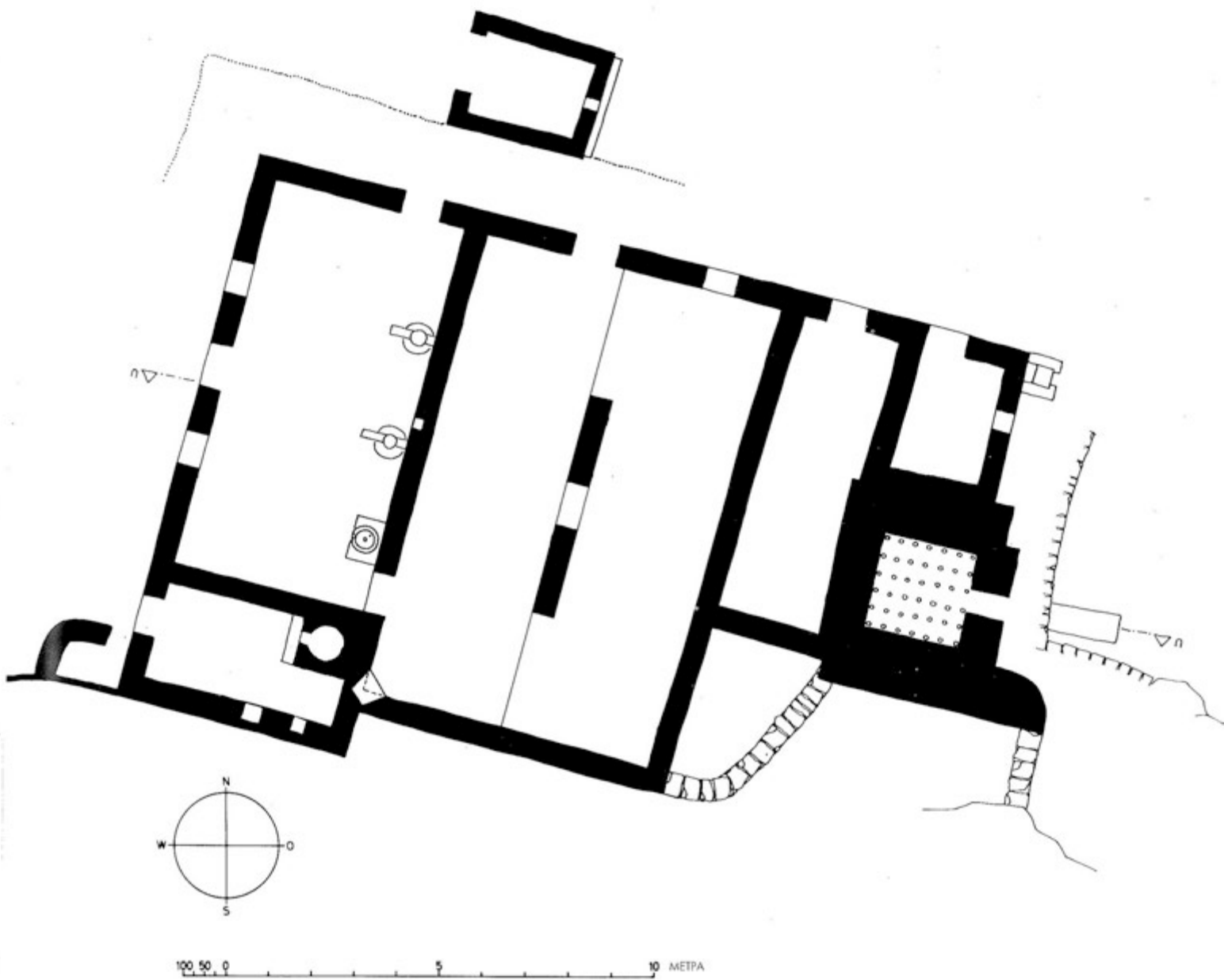

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

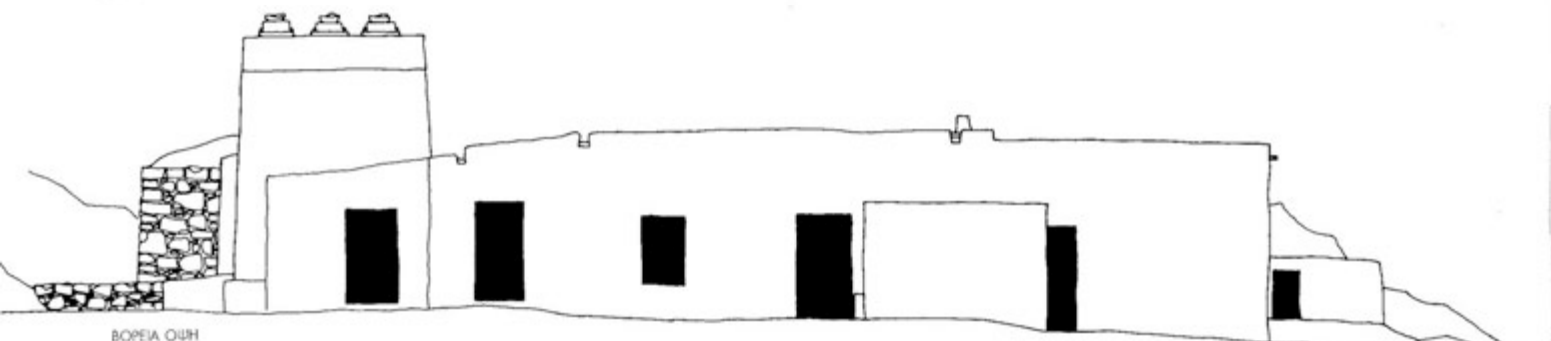
Βαθύ 8

Απεικόνιση 141

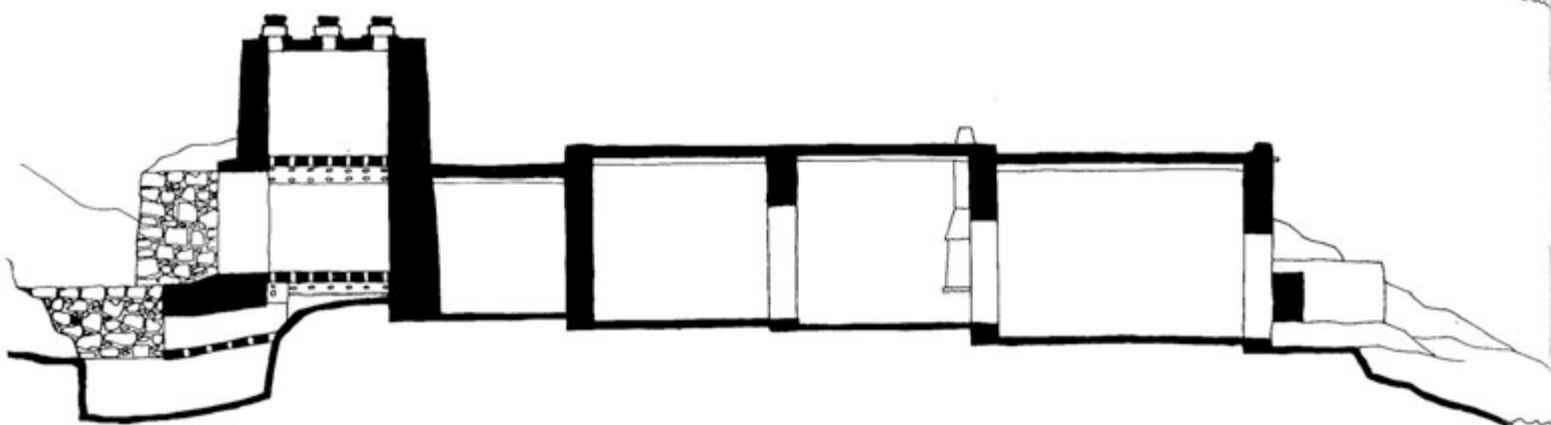

Βαθύ 9

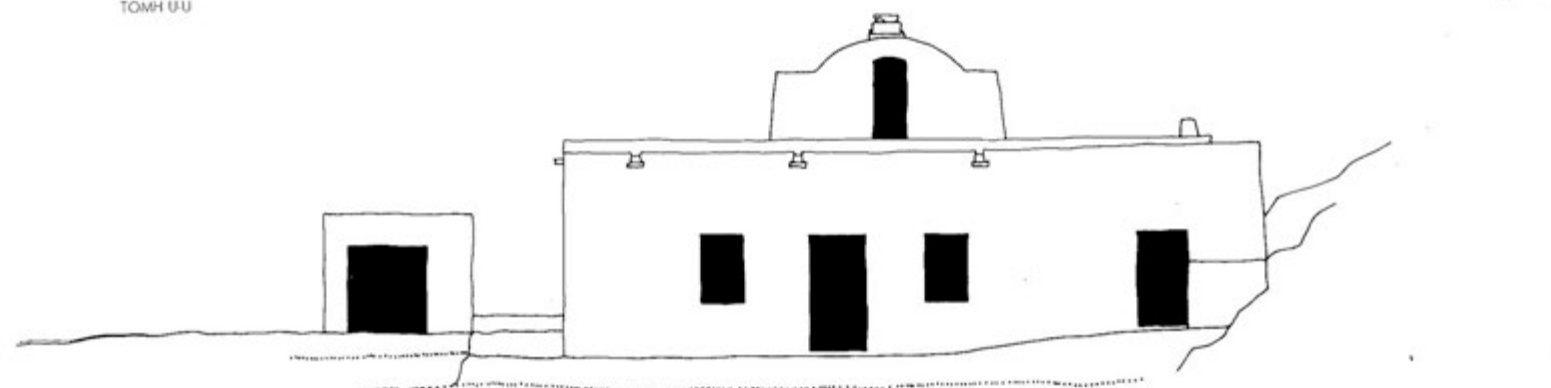
Αρσικόβιον 142

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΡΗ

ΤΟΜΗ ΟΥ

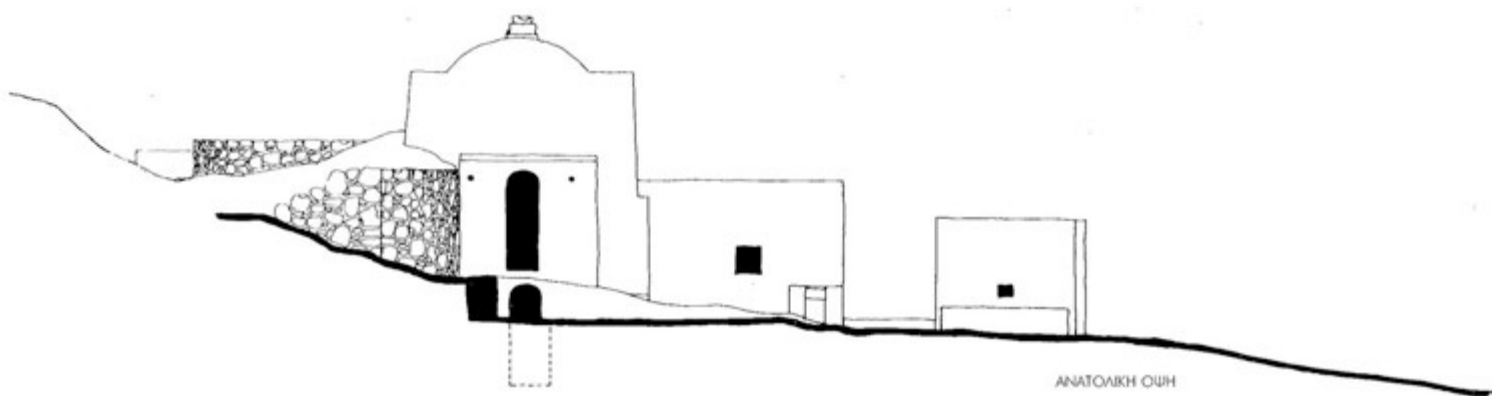

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 9

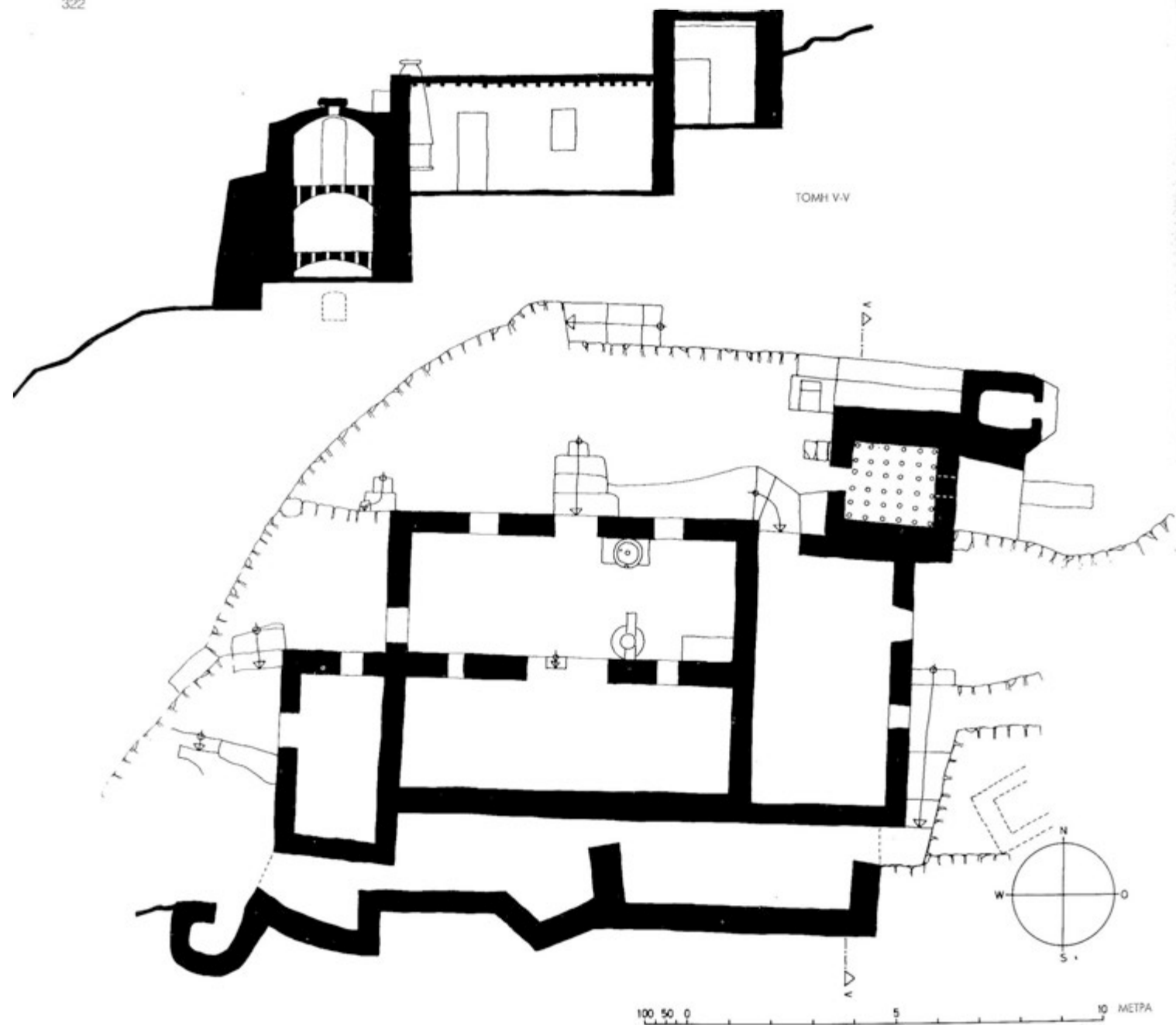
Απεκόνισαν 143

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 9

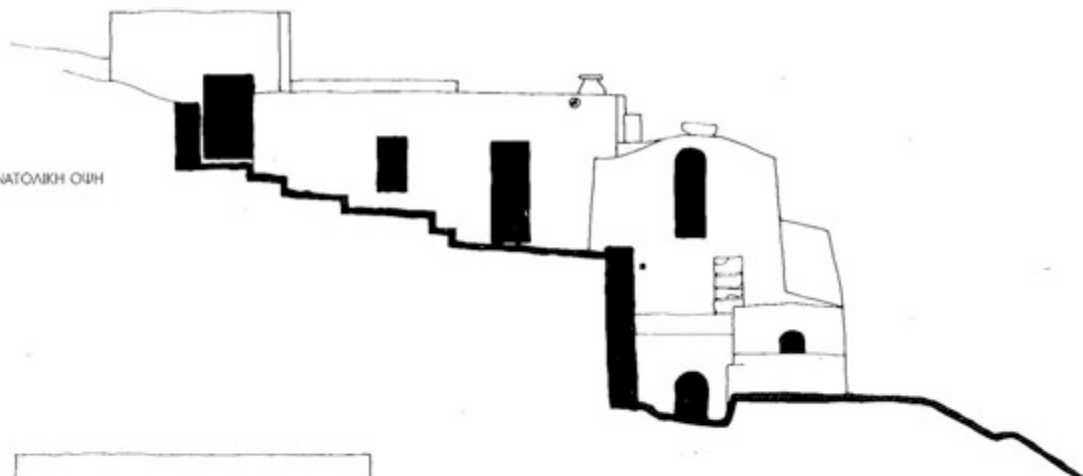
Απεικόνιση 144

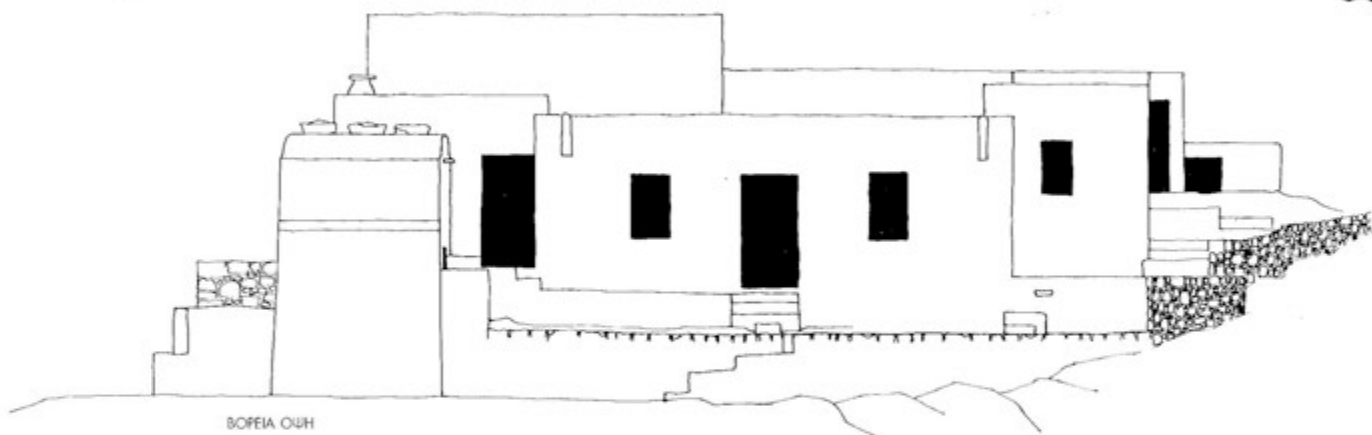
Βαθύ 10

Απικόνιον 145

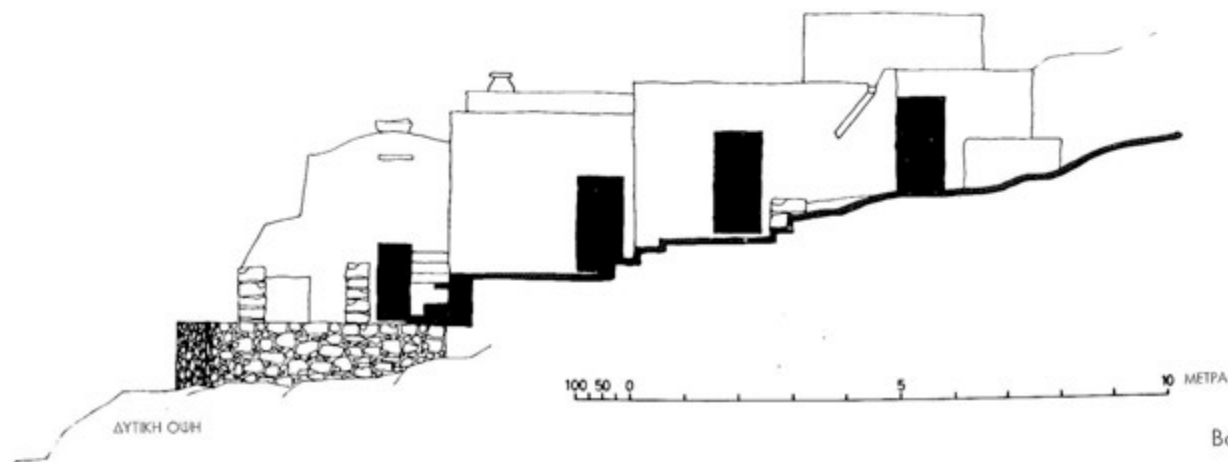
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

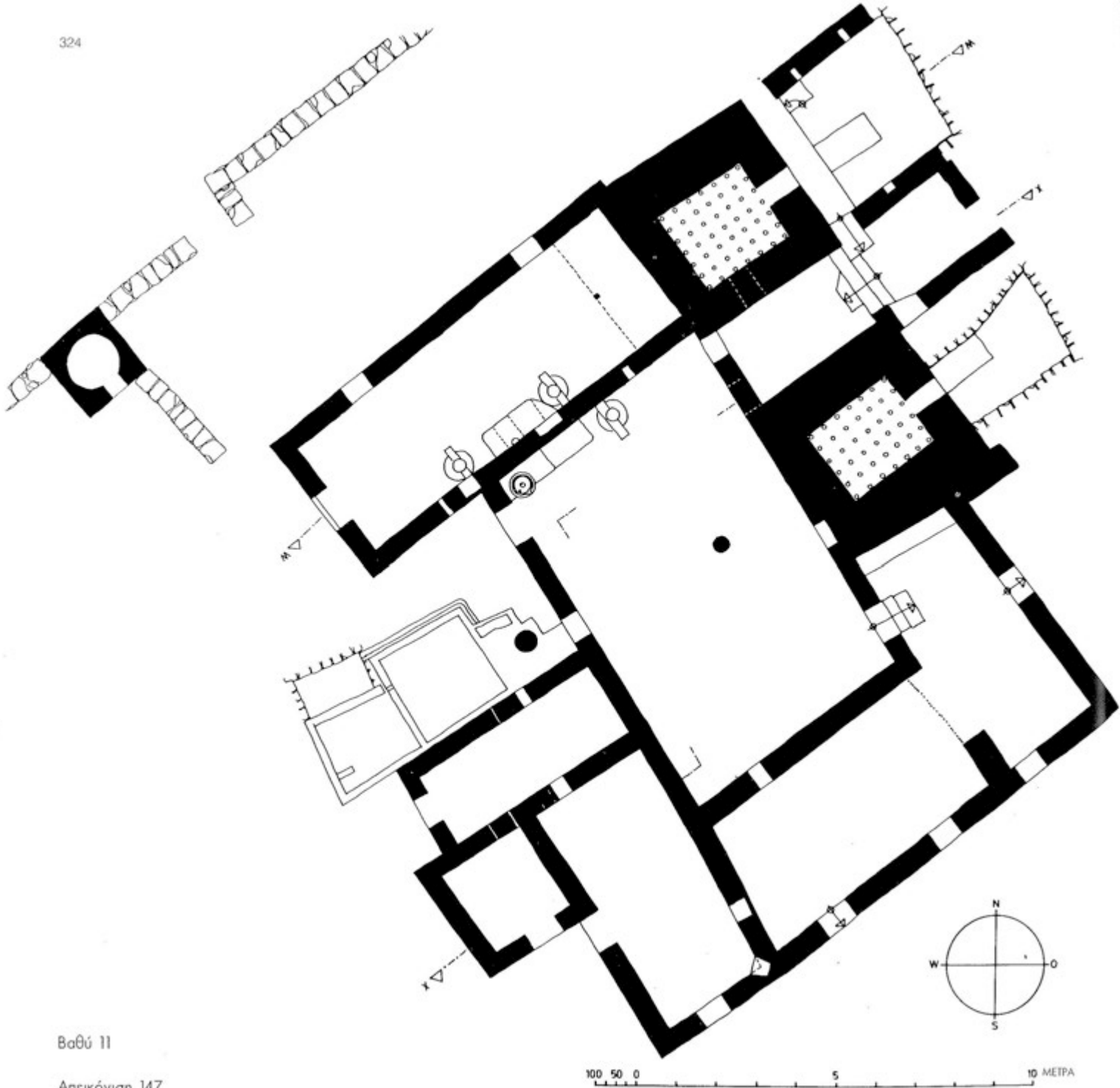
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 10

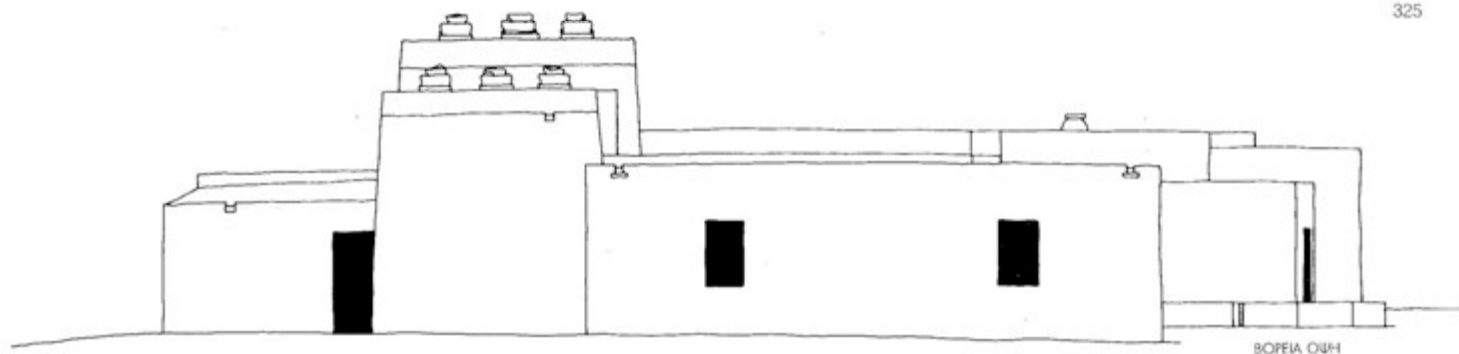
Ανεκόνισμα 146

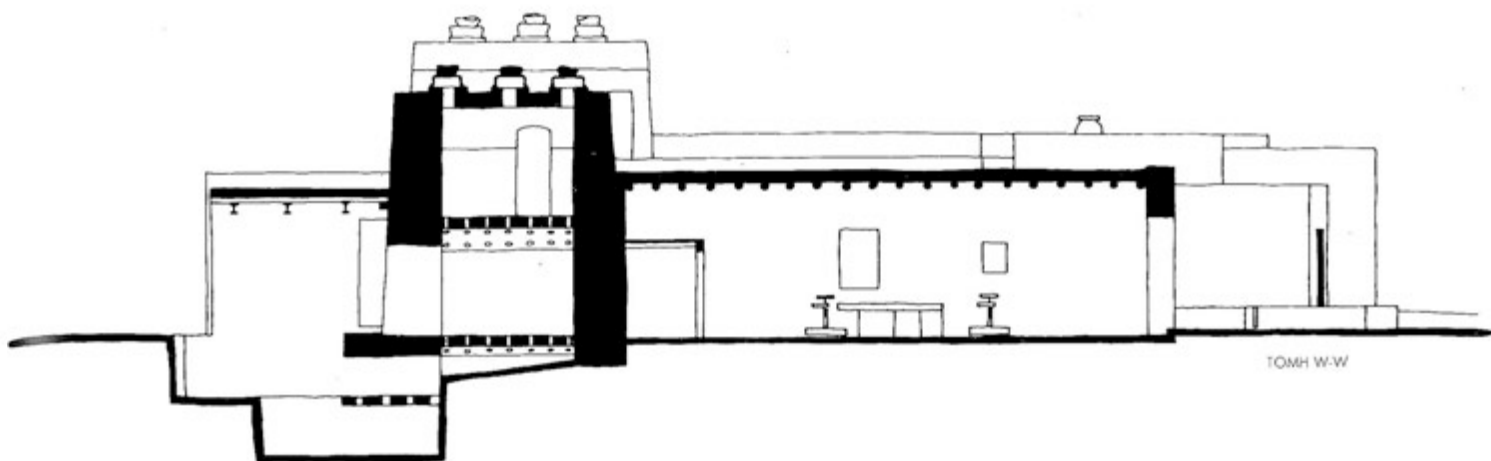
Βαθύ 11

Απεικόνιση 147

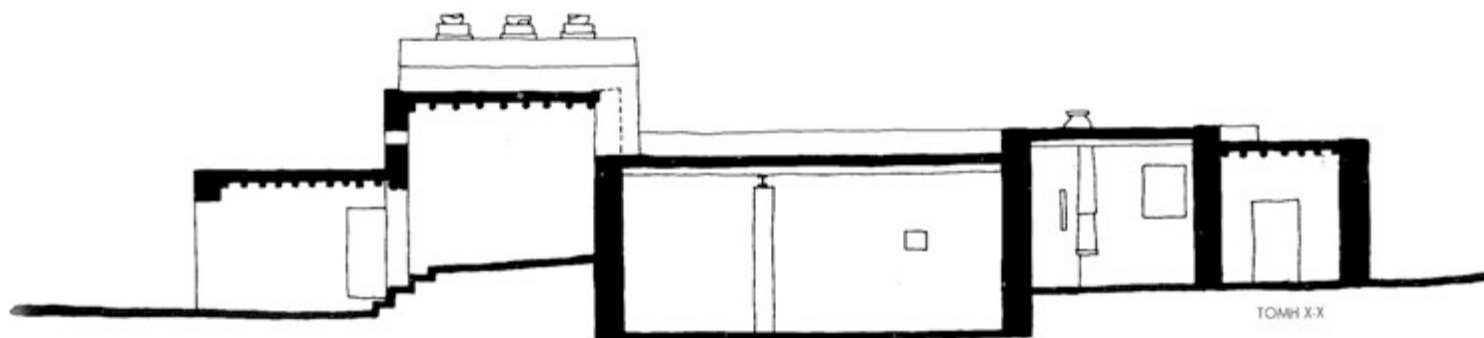
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΔ

TOMH W-W

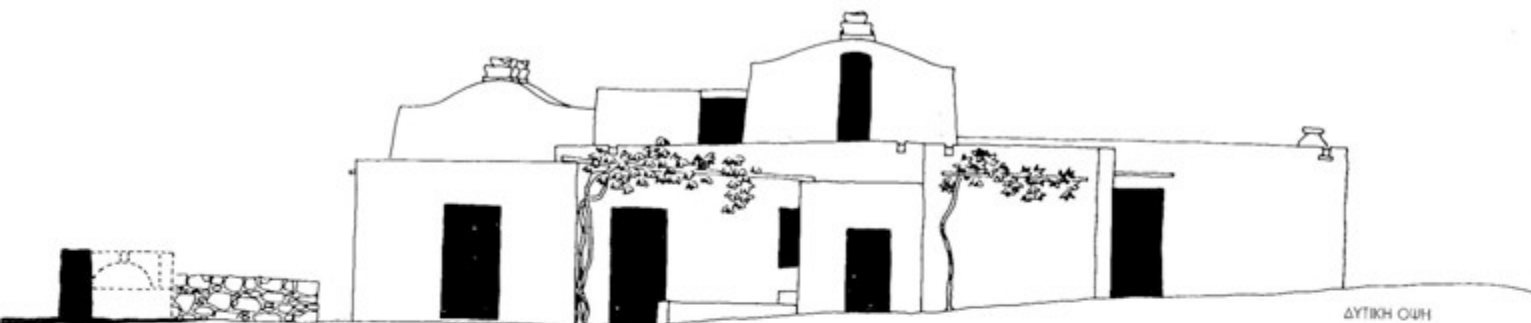

TOMH X-X

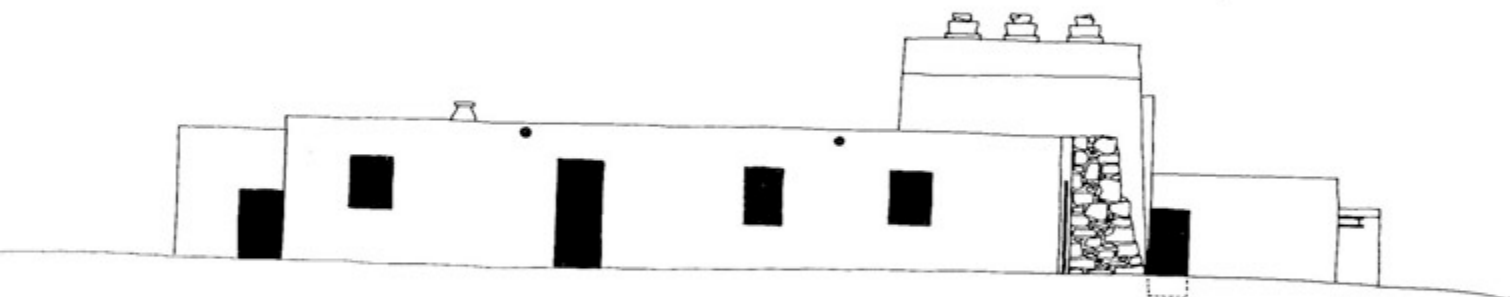
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 11

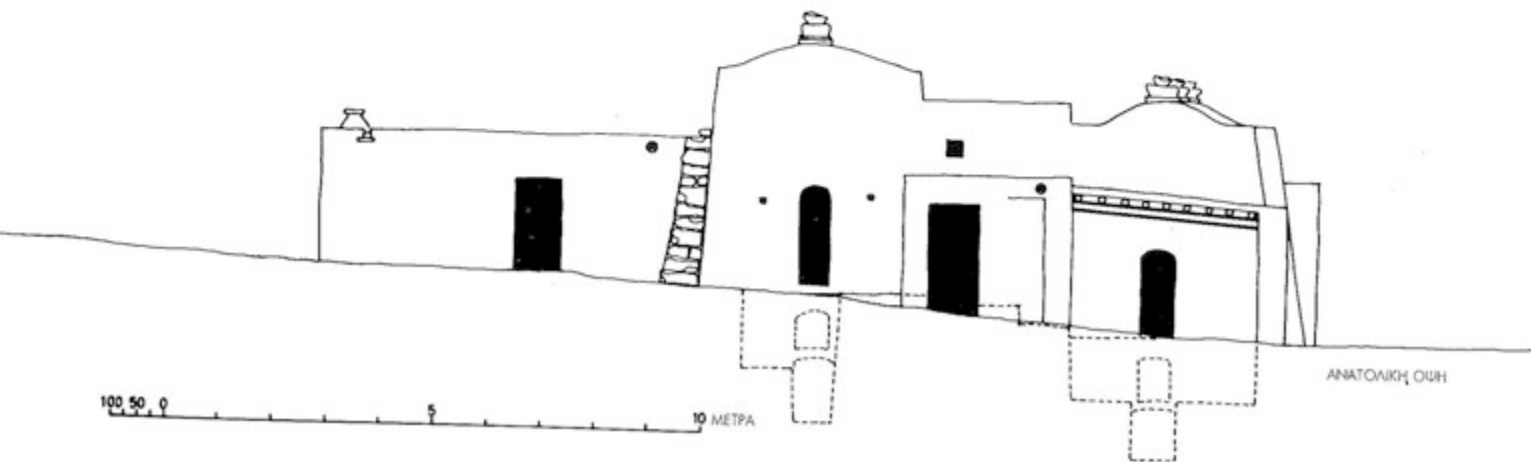
Απεικόνιση 148

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

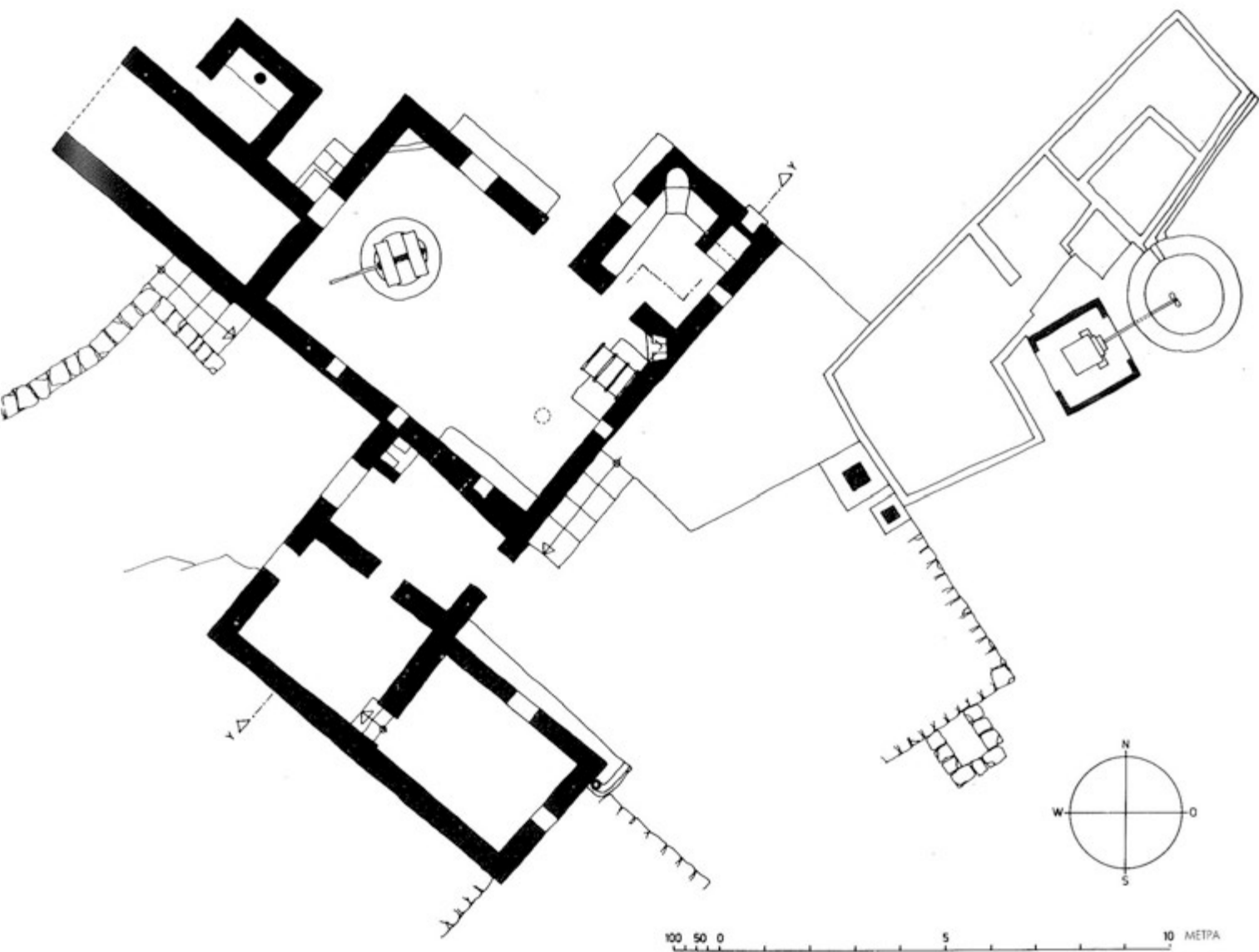

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

100 50,0 5 10 ΜΕΤΡΑ

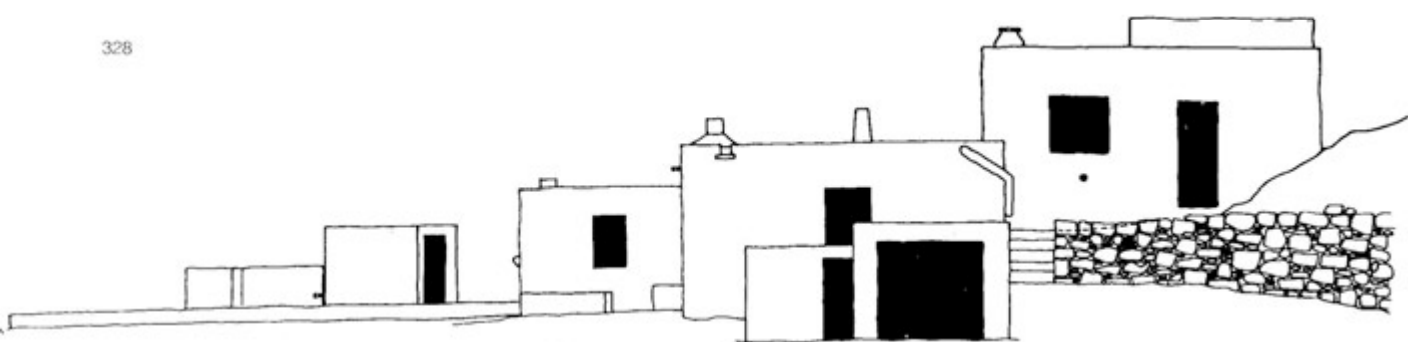
Βαθύ 11

Αλεκόνισο 149

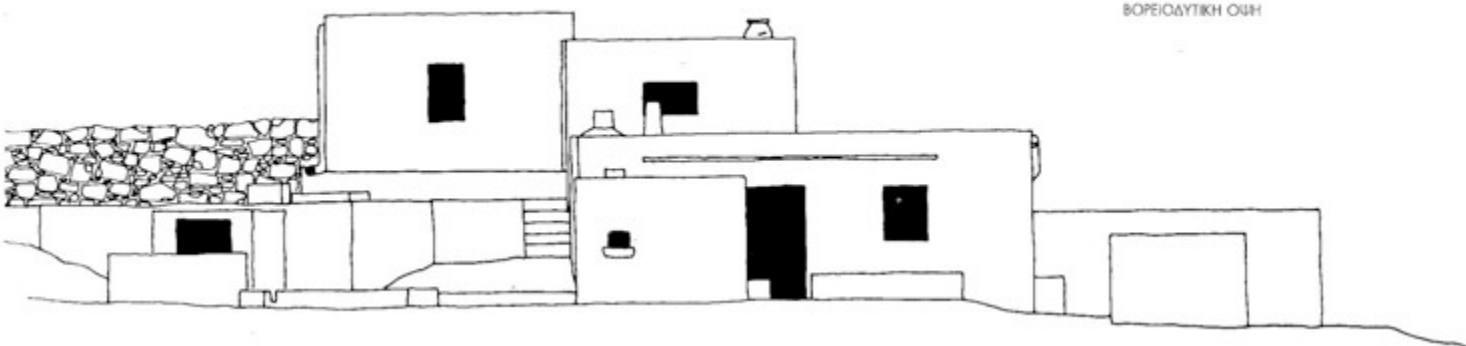

Βαθύ 11

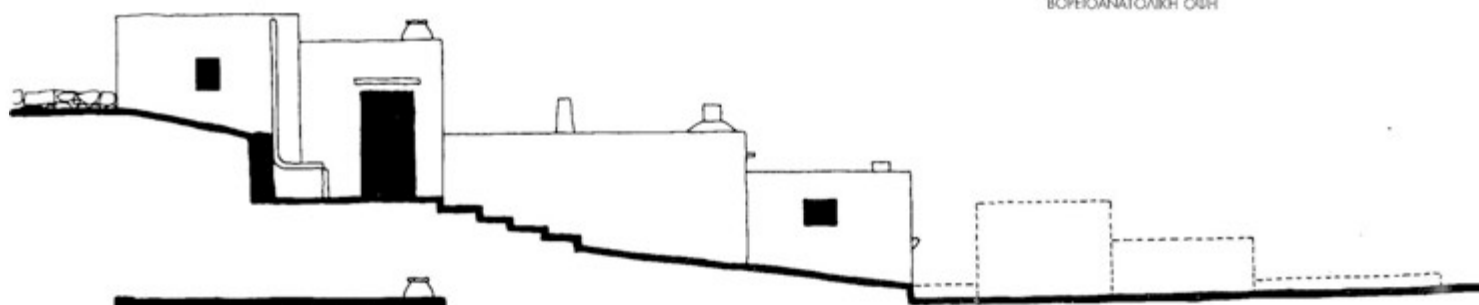
Απεικόνιση 150

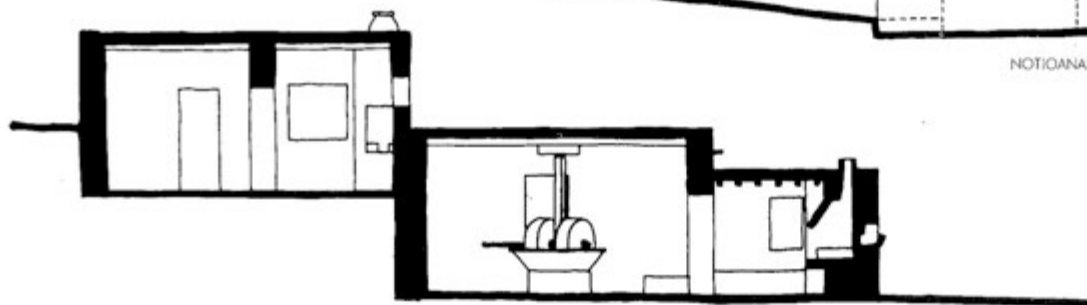
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

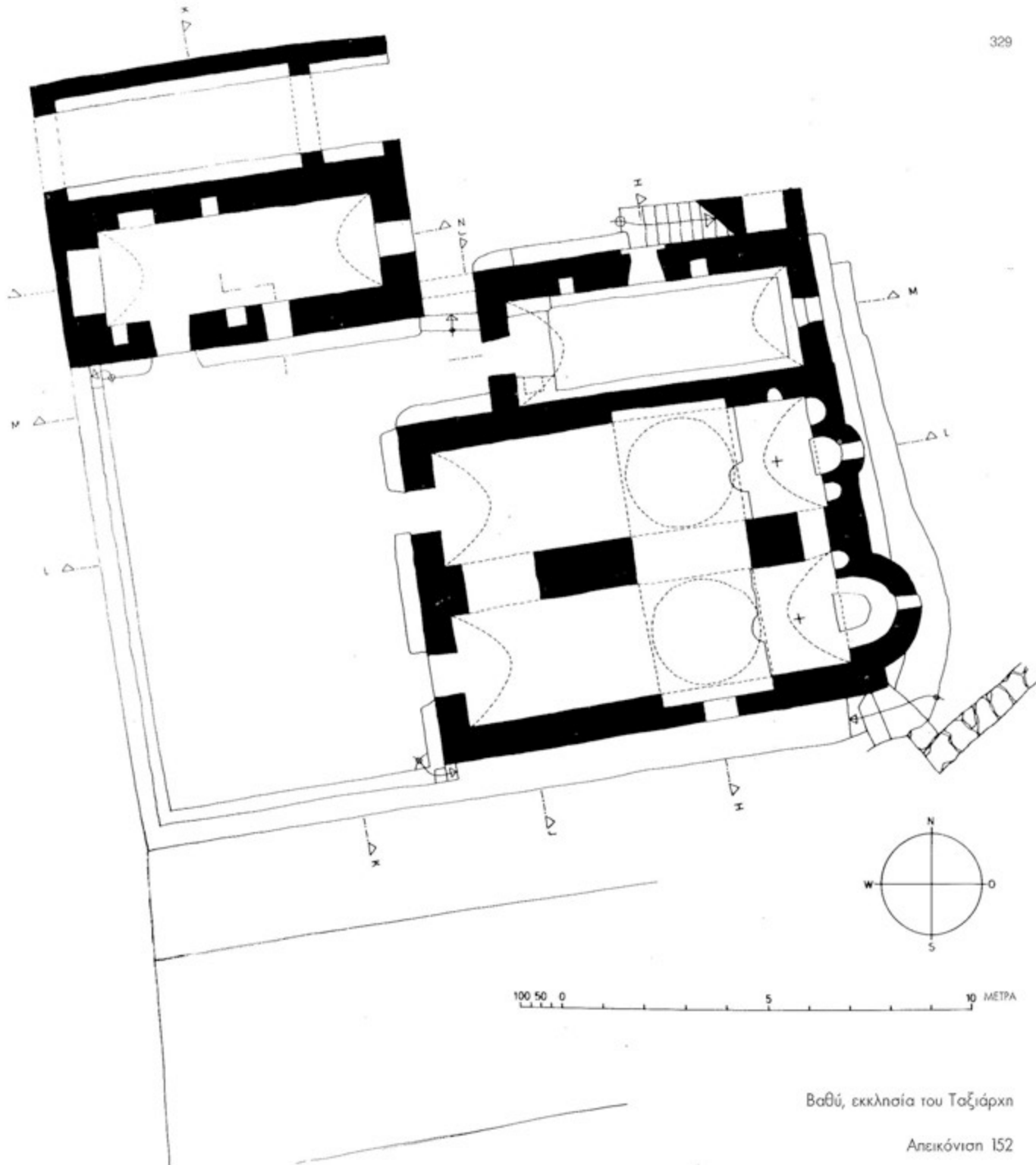
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

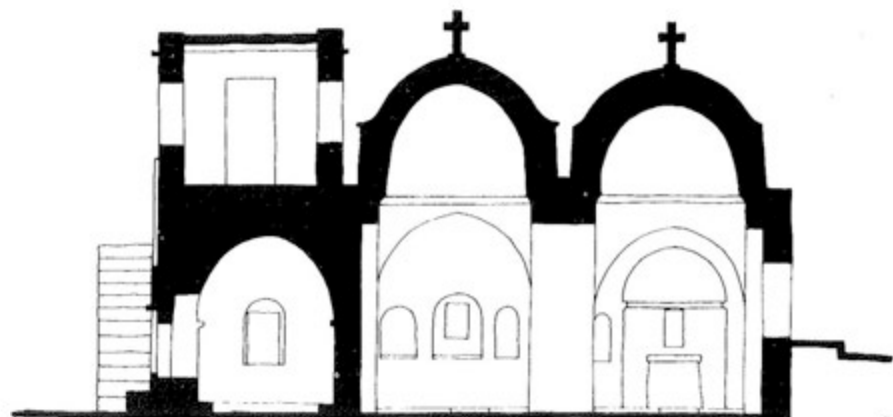
ΤΟΜΗ Υ-Υ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

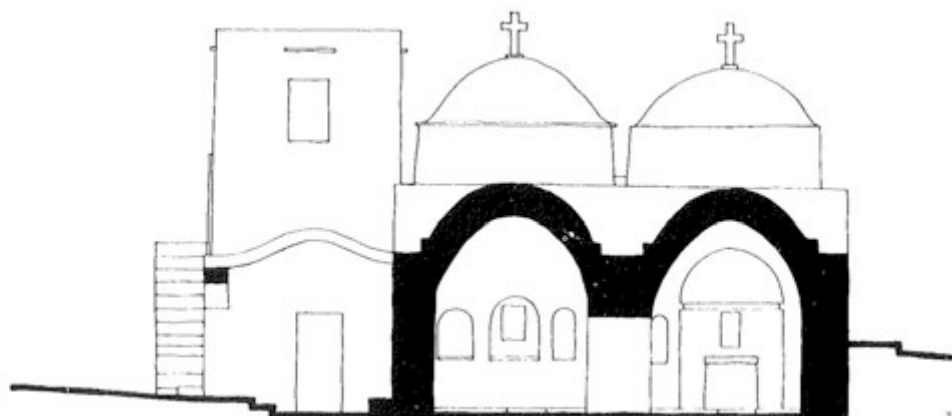
Βαθύ 11

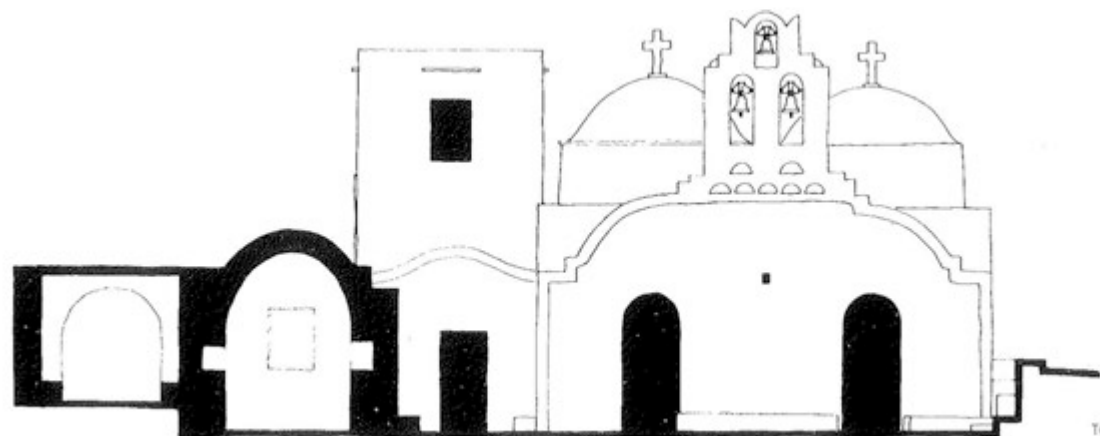
Βαθύ, εκκλησία του Τσαξίρχη

ΤΟΜΗ Η-Η

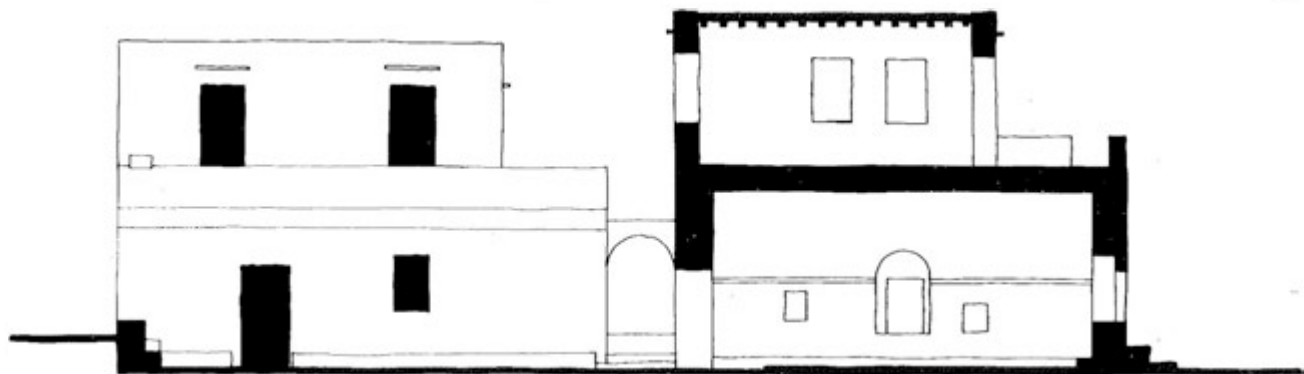
ΤΟΜΗ J-J

ΤΟΜΗ Κ-Κ
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

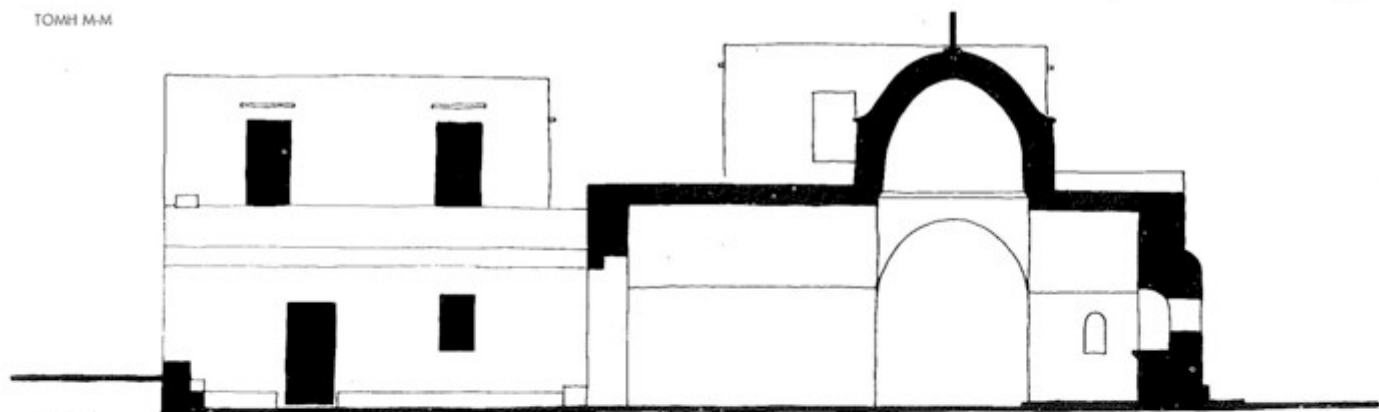
Βαθύ, εκκλησία του Ταξιάρχη

Απεικόνιση 153

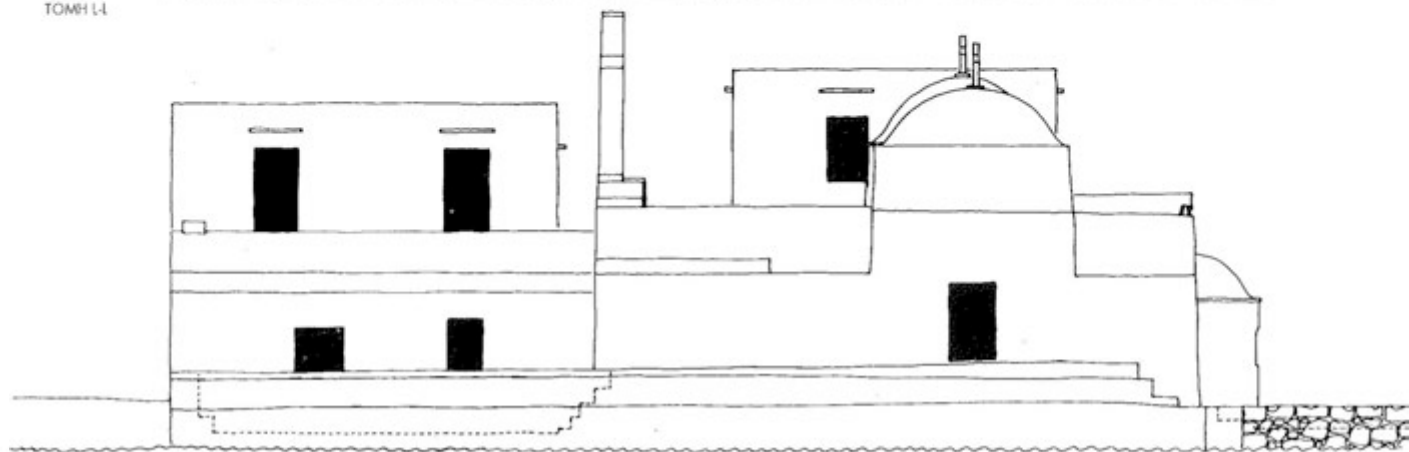
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

TOMH M-M

TOMH L-L

NOTIA OYH

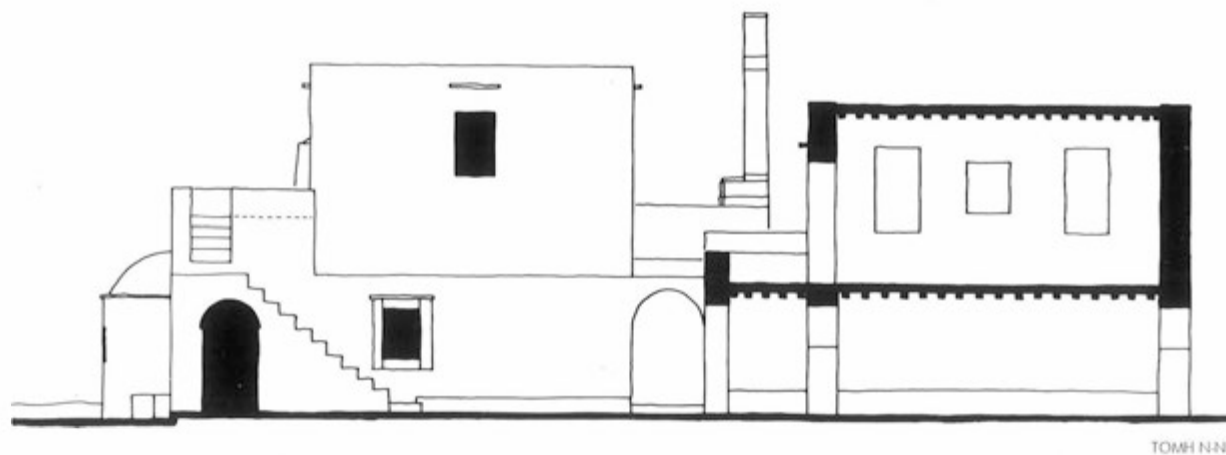
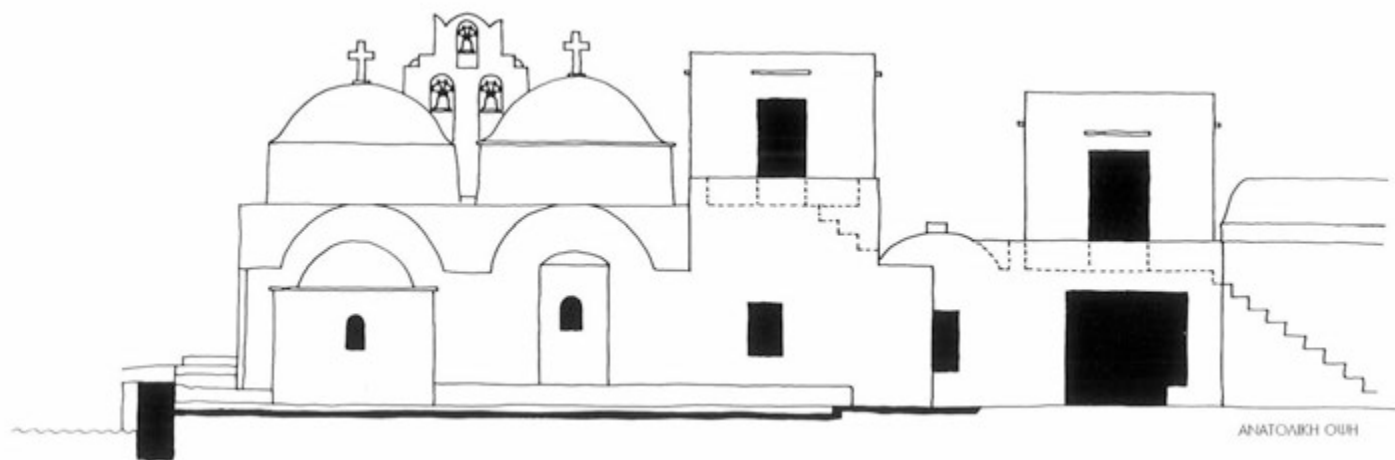
100 50 0

5

10 ΜΕΤΡΑ

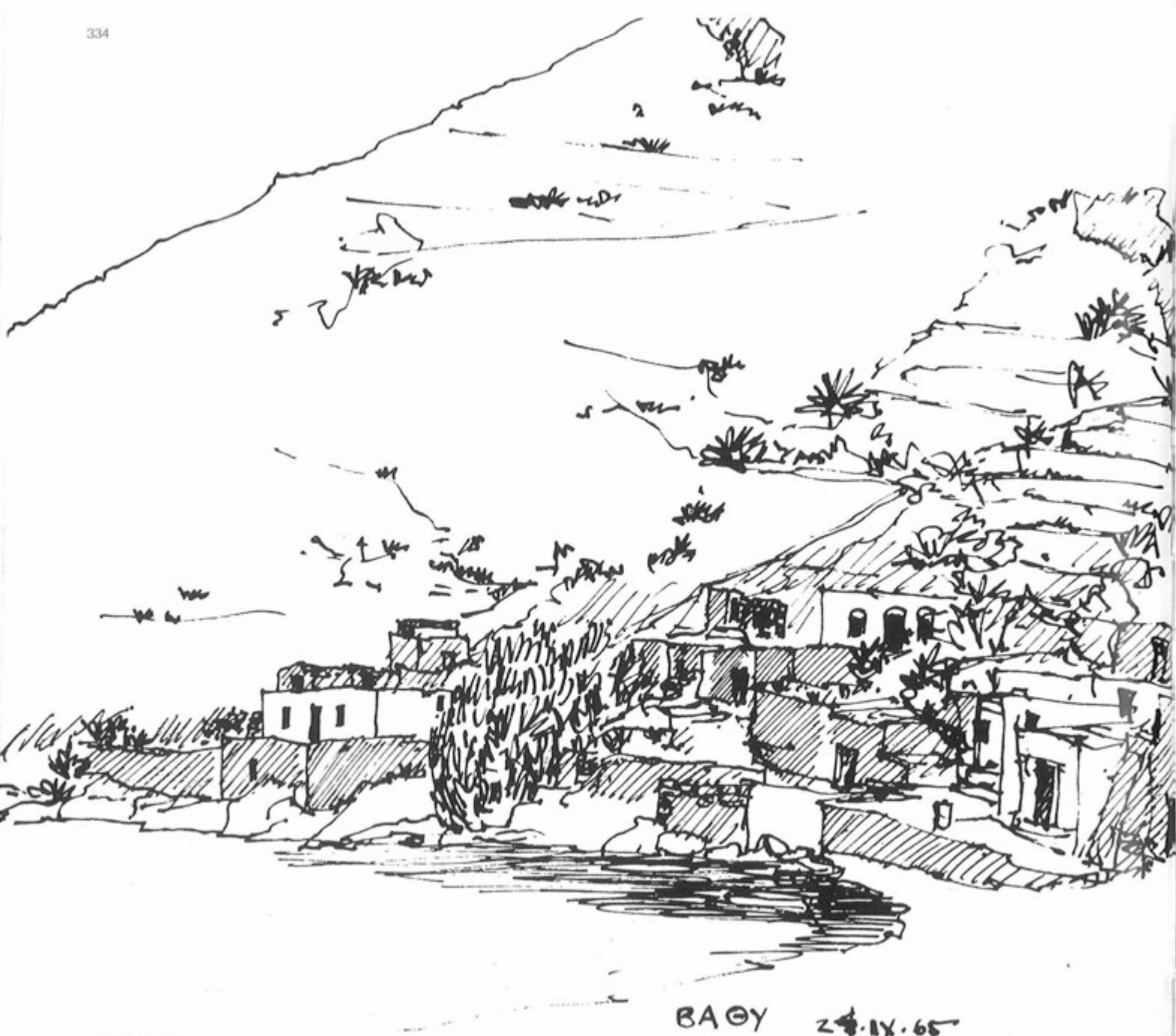
Βαθύ, εκκλησία του Ταξιάρχη

Απεικόνιση 154

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βαθύ 1 έως 4

Πίνακας 42

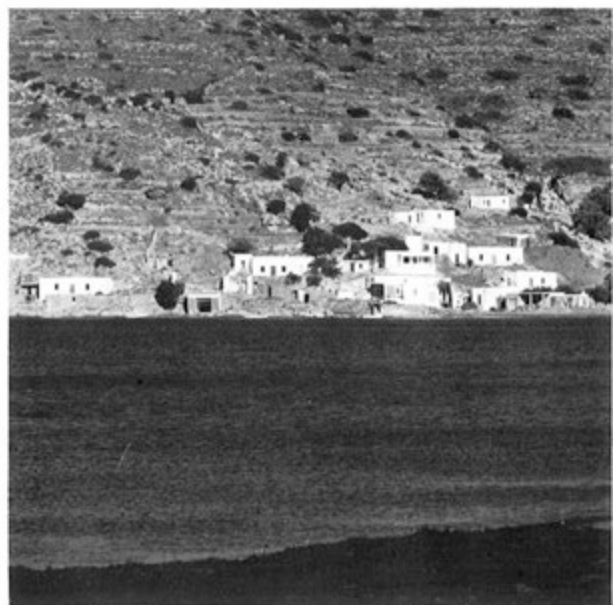
BAΘΥ 24. IX. 65

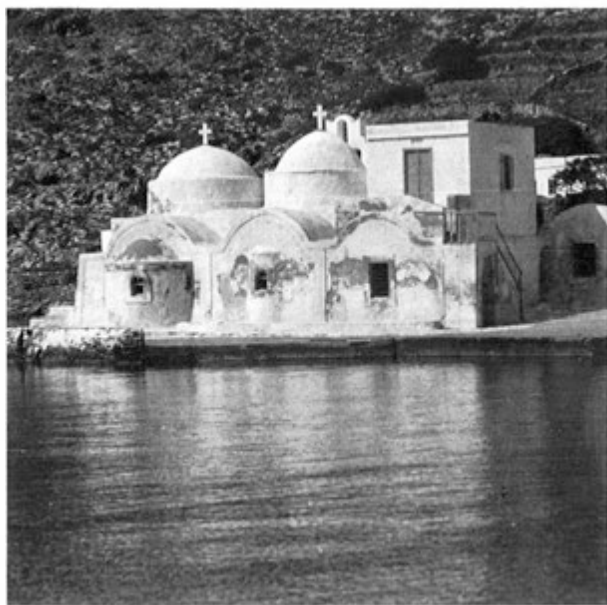
1 Τοποθεσία Τσόχα με τα κτίσματα Βαθύ 8 έως 11

2 Τοποθεσία Ταξιάρχης με τα κτίσματα Βαθύ 1 έως 7

3 Βαθύ 1 έως 4

4 Εκκλησία του Ταξιάρχη

1 Βαθύ 1

2 Βαθύ 3

3 Βαθύ 3

4 Βαθύ 4

5 Βαθύ 5

6 Βαθύ 6

7 Βαθύ 6

8 Βαθύ 7

9 Βαθύ 7

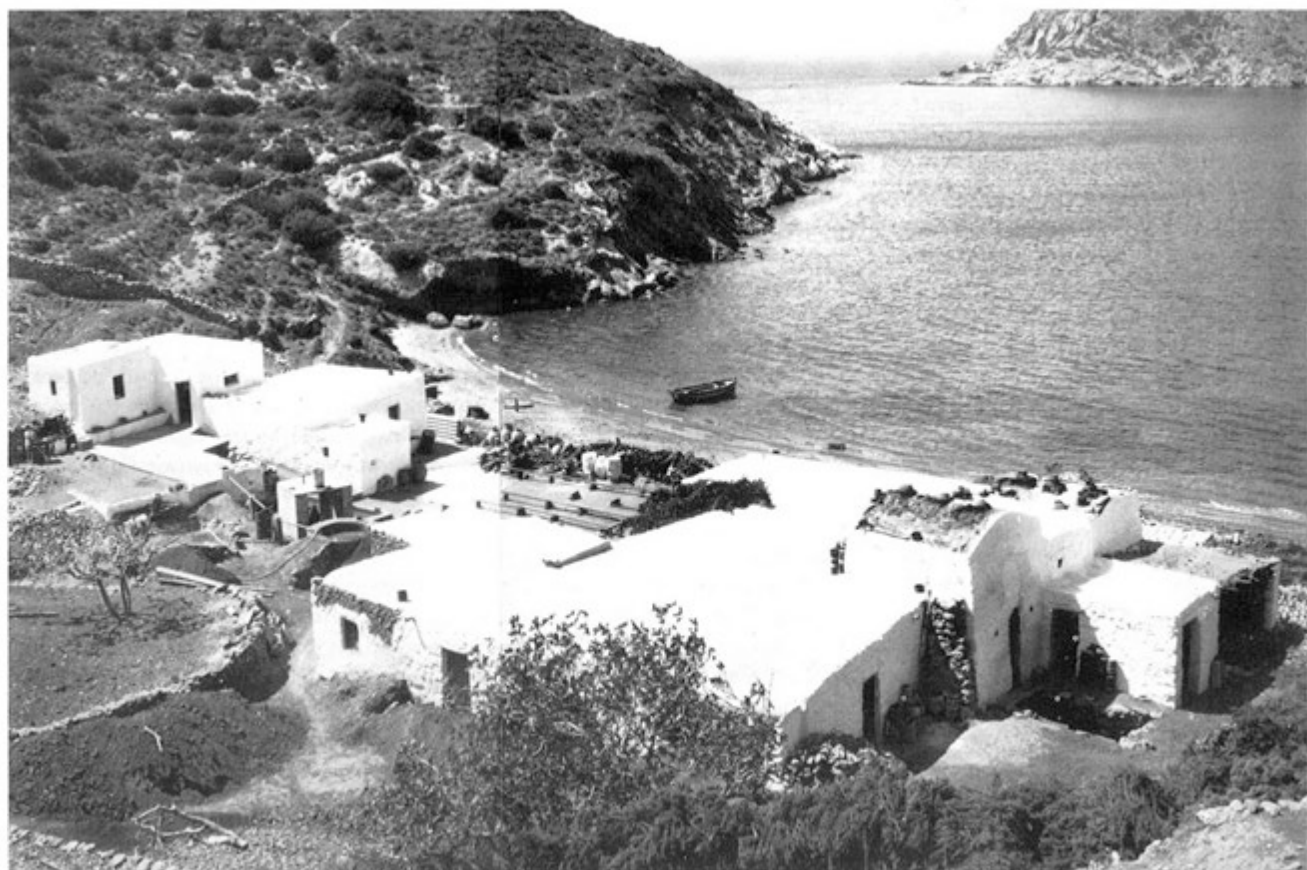
1 Βαθύ 8

2 Βαθύ 9

3 Βαθύ 10

4 Βαθύ 11

Καμάρες

Στον οικισμό αγγειοπλαστών της τοποθεσίας Καμάρες, όπου σήμερα υπάρχει λιμάνι, έγιναν πέντε επισκέψεις σε περίοδο επτά χρόνων. Το καλοκαίρι του 1966 έγινε η αποτύπωση του οικισμού των αγγειοπλαστών, συμπεριλαμβανομένου και ενός οικισμού ψαράδων. Το καλοκαίρι του 1970 έγινε το τοπογραφικό σχέδιο της περιοχής και η αποτύπωση ενός ακόμη αγγειοπλαστείου, ενώ παράλληλα διενεργήθηκε ο έλεγχος και η διάρθρωση των προηγούμενων αποτυπώσεων.

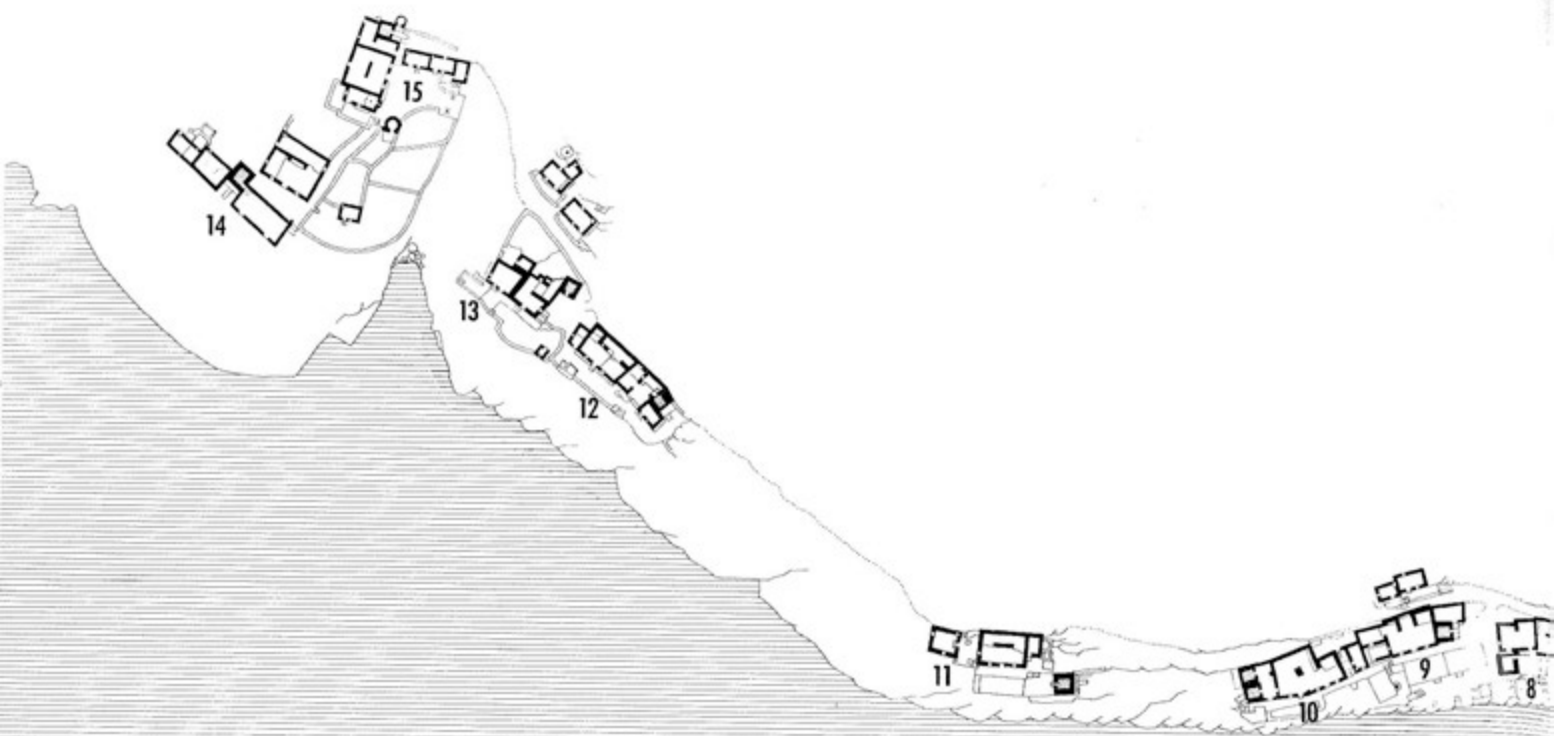
Ο όρμος Καμάρες, στη δυτική πλευρά του νησιού, εισχωρεί στη στεριά σε βάθος δύο κλμ. και καταλήγει σε μια αμμώδη παραλία μήκους 500 μ., η οποία, όπως και στον Φάρο, χωρίζει τον οικισμό των αγγειοπλαστών από εκείνον των ψαράδων. Στα βόρεια και τα νότια του όρμου ορθώνονται απότομα βουνά σε κορυφές που φτάνουν έως και τα 460 μ. περίπου, με τη βορινή πλευρά να τη στεφανώνουν τα μοναστήρια του Αγ. Συμεών και του Προφήτη Ηλία (Τρουλλακίου). Αγριόχορτα και θαμνοειδής βλάστηση καλύπτει τις απότομες ακαλλιέργητες πλαγιές, ενώ στην ανοικτή κοιλάδα, η οποία προχωρεί ανατολικά προς το εσωτερικό του νησιού, το ένα χωράφι ακολουθεί το άλλο, τοίχο με τοίχο, προστατεύοντας το καλλιεργούμενο σιτάρι, τα διάφορα κηπευτικά και ιδιαίτερα τα αμπέλια από ζώα που βόσκουν ελεύθερα. Στη νότια πλευρά της κοιλάδας, ένας πρόσφατα ασφαλτοστρωμένος δρόμος οδηγεί προς την Απολλωνία, τη σημερινή πρωτεύουσα της Σίφνου.

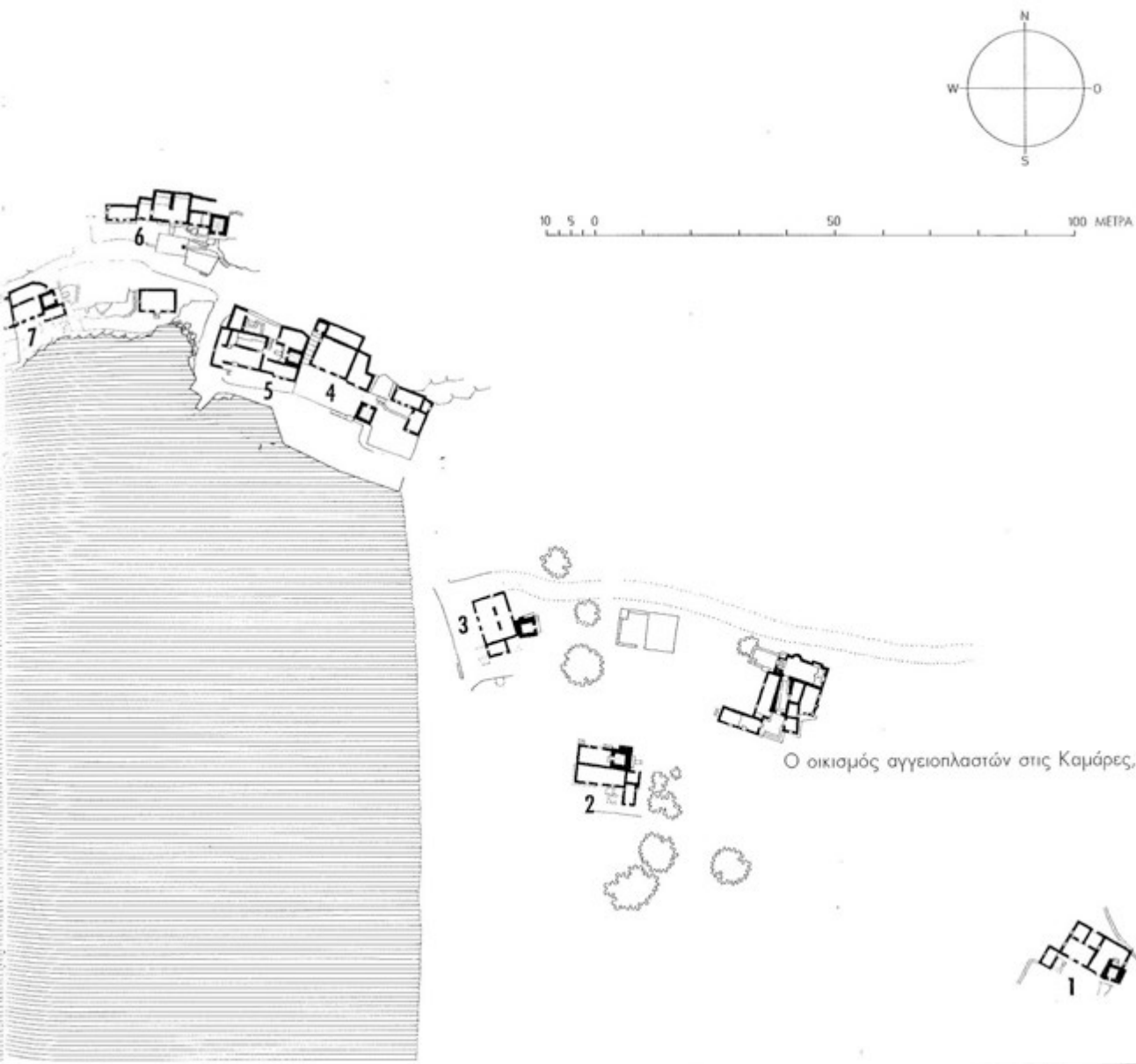
Εδώ στις Καμάρες σε όλη τη διάρκεια του χρόνου διαμένουν στον οικισμό των ψαράδων λίγες μόνο οικογένειες. Τρεις από αυτές είναι οικογένειες αγγειοπλαστών: του Ζαννή Καλογήρου, του Κωνσταντίνου Ποδότα και του Συμεών Ποδότα, ο οποίος διατηρεί ένα παντοπωλείο που λειτουργεί ταυτόχρονα και ως ταβερνάκι. Οι ψαράδες, οι οποίοι σήμερα ζουν περισσότερο από τον τουρισμό παρά από το ψάρεμα, διατηρούν σε λειτουργία παράλληλα, όλοι τους ανεξαιρέτως, καφενείο ή εστιατόριο. Ο Ζαννής Καλογήρου δουλεύει μαζί με το γιο του, η νάιβ ζωγραφική του οποίου είναι αξιοπρόσεκτη. Πατέρας και γιος κατασκευάζουν αντίγραφα αρχαίων αγγείων σε μικρογραφία, κάποια κακόγουστα δημιουργήματα για τους τουρίστες, παιχνίδια για τα παιδιά και, δοκιμαστικά, σε περιορισμένη έκταση, βάζα και κανάτια σύγχρονης τεχντροπίας, ορισμένα από τα οποία, σε ό,τι αφορά στη φόρμα και στο χρώμα τους, είναι ιδιαίτερα όμορφα. Πέρα από σύγχρονες εφωλώσεις, χρησιμοποιούν στη δουλειά τους και ανοιχτόχρωμη άργιλο από την Αίγινα. Ο Κωνσταντίνος Ποδότας κατασκευάζει κατά κύριο λόγο τσουκάλια, έχει, ωστόσο, αρχίσει να δουλεύει με σύγχρονης τεχνολογίας εφωλώσεις και να πειραματίζεται με καινούργιες φόρμες. Το παλιό καμίνι του το θερμαίνει με πετρέλαιο και γι' αυτόν το λόγο ο χώρος της φωτιάς είναι στεγασμένος. Η γυναίκα και το παιδί του βοηθούν και αυτοί λίγο, όπως έκανε το καλοκαίρι του 1970 και ένας εργάτης, ο οποίος θεωρούνταν ο καλύτερος αγγειοπλάστης του νησιού. Ο αδελφός του, Συμεών Ποδότας, έχει κτίσει ένα καινούργιο καμίνι, ακολουθώντας τις οδηγίες του κ. Τσεκόνι από τον ΕΟΕΧ, και το οποίο καίει επίσης πετρέλαιο. Ο αγγειοπλάστης αυτός κατασκευάζει αντίγραφα αρχαίων κανατιών και κυπέλλων, ενώ δοκιμάζει καινούργιες φόρμες και δουλεύει με σύγχρονης τεχνολογίας εφωλώσεις.

Στην πλευρά του οικισμού των αγγειοπλαστών εξακολουθούν να δουλεύουν τρεις αγγειοπλάστες: Ο Μάρκος Σέρβος κατάγεται από το Άνω Πετάλι, όπου είχε και ένα σπίτι, το οποίο πήρε η κόρη του

το 1969 ως προίκα. Ο ίδιος μένει τώρα με τη γυναίκα του σε νοικιασμένο σπίτι στον ψαράδικο οικισμό Καμάρες και εργάζονται και οι δύο μαζί από το Μάρτιο έως το Σεπτέμβριο στο εργοστάσιό του. Ο Πανώριος Σέρβος εγκατέλειψε το αγγειοπλαστείο του εδώ και χρόνια και εργάστηκε έως το 1966 κοντά στον Κωνσταντίνο Α. Παλαιό. Το 1969 πέθανε η γυναίκα του, ενώ ο ίδιος τυφλώθηκε εξαιτίας μιας ασθένειας και δεν απασχολείται πλέον. Η καταγωγή του θα πρέπει να είναι από τον Αρτεμώνα. Ο Κωνσταντίνος Α. Παλαιός κατάγεται από τον Αρτεμώνα, όπου και έχει ιδιόκτητο σπίτι, την κύρια κατοικία του. Εργάζεται όλο το χρόνο, ενώ περνά τα Σαββατοκύριακά του στον Αρτεμώνα, όπου και ασκεί το δεύτερο επάγγελμά του, αυτό του κουρέα, έχοντας νοικιάσει εκεί ένα μικρό μαγαζί. Στον Αρτεμώνα έχει επίσης και μερικά χωράφια, ενώ στις Καμάρες κτίζει ένα σπίτι, το οποίο θα νοικιάζει σε τουρίστες. Ο Κωνσταντίνος Γ. Παλαιός κατάγεται επίσης από τον Αρτεμώνα και έχει εκεί ένα ιδιόκτητο σπίτι. Είναι παντρεμένος και έχει τρία παιδιά, από τα οποία το ένα εργάζεται ως αγγειοπλάστης. Από τον Οκτώβριο έως το Φεβρουάριο δεν εργάζεται στο αγγειοπλαστείο του. Ο ίδιος είναι ιδιοκτήτης επίσης ενός χωραφιού και μερικών ζώων.

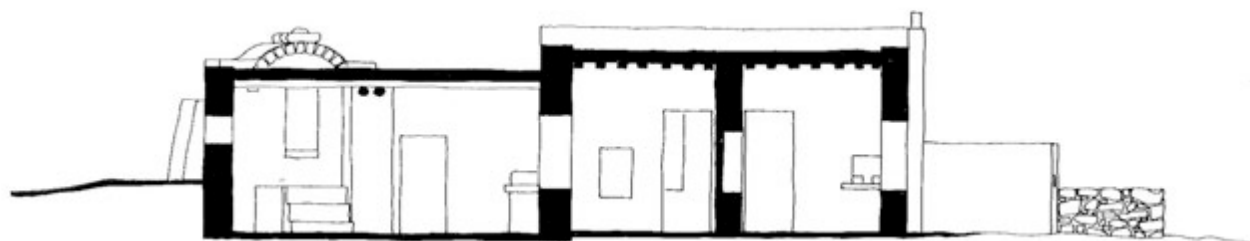
Οι οικισμοί στις Καμάρες παρουσιάζουν γενικά μια παρόμοια εικόνα με εκείνη του Φάρου, μόνο εντονότερη και σε μεγαλύτερη κλίμακα: Στη βορινή πλευρά παραβάλλονται στη σειρά αγγειοπλαστείο προς αγγειοπλαστείο, σε διαφορετικές μεταξύ τους αποστάσεις' μία εκκλησία στην παραλία και ένα παρεκκλήσι σκαρφαλωμένο στο βράχο, επάνω από τα πρώτα σπίτια, βρίσκονται το ίδιο απομονωμένα με τα αγγειοπλαστεία, ενώ στη νότια πλευρά, δίπλα στη θάλασσα, η εκκλησία στη σειρά των ψαράδικων σπιτιών δεν έχει ιδιαίτερα αισθητή παρουσία. Πίσω από αυτά, σε μια δεύτερη σειρά, τέσσερα κτίσματα αγγειοπλαστείων και μερικά νεόκτιστα σπίτια σκαρφαλώνουν στην πλαγιά και γύρω από αυτόν τον πυρήνα, ανηφορίζοντας το βουνό και κυρίως προς τα δυτικά, βρίσκονται διασκορπισμένες πολυάριθμες θερινές κατοικίες. Εδώ, επί όλα τα χρόνια, κατά τη διάρκεια των οποίων επισκεφθήκαμε το νησί, αναπτυσσόταν εντονότερη οικοδομική δραστηριότητα. Τα κτίσματα 4 και 8 του οικισμού των αγγειοπλαστών ανακαινίστηκαν ή κατεδαφίστηκαν και ξανακτίστηκαν από τα θεμέλια. Τα νεόκτιστα σπίτια στον ψαράδικο οικισμό είναι τόσο πολυάριθμα που δεν είναι δυνατόν να καταγραφούν εδώ. Ο ίδιος ο οικισμός των ψαράδων χαρακτηρίζεται από συγκριτικά μεγάλα σπίτια επάνω σε απόκρημνους βράχους, δίπλα στη θάλασσα. Μόνο τρία σπίτια είναι κτισμένα στην ομαλή παραλία, χωρίς όμως να παρουσιάζουν τις γνωστές χαρακτηριστικές προσθήκες, όπως στον Πλατύ Γιαλό ή στο Βαθύ. Στις Καμάρες, επίσης, δεν κατέστη εφικτό να διακρίνουμε με αμεσότητα την αλληλεξάρτηση μεταξύ των δομημένων χώρων και του τρόπου ζωής, καθώς από τα συνολικά 19 αγγειοπλαστεία, τα 13 είναι εγκαταλεημένα ή ερειπωμένα. Από τα υπάρχοντα, ωστόσο, εξάγεται το συμπέρασμα ότι εδώ ήταν κατά κύριο λόγο τόπος εργασίας και όχι κατοικίας.

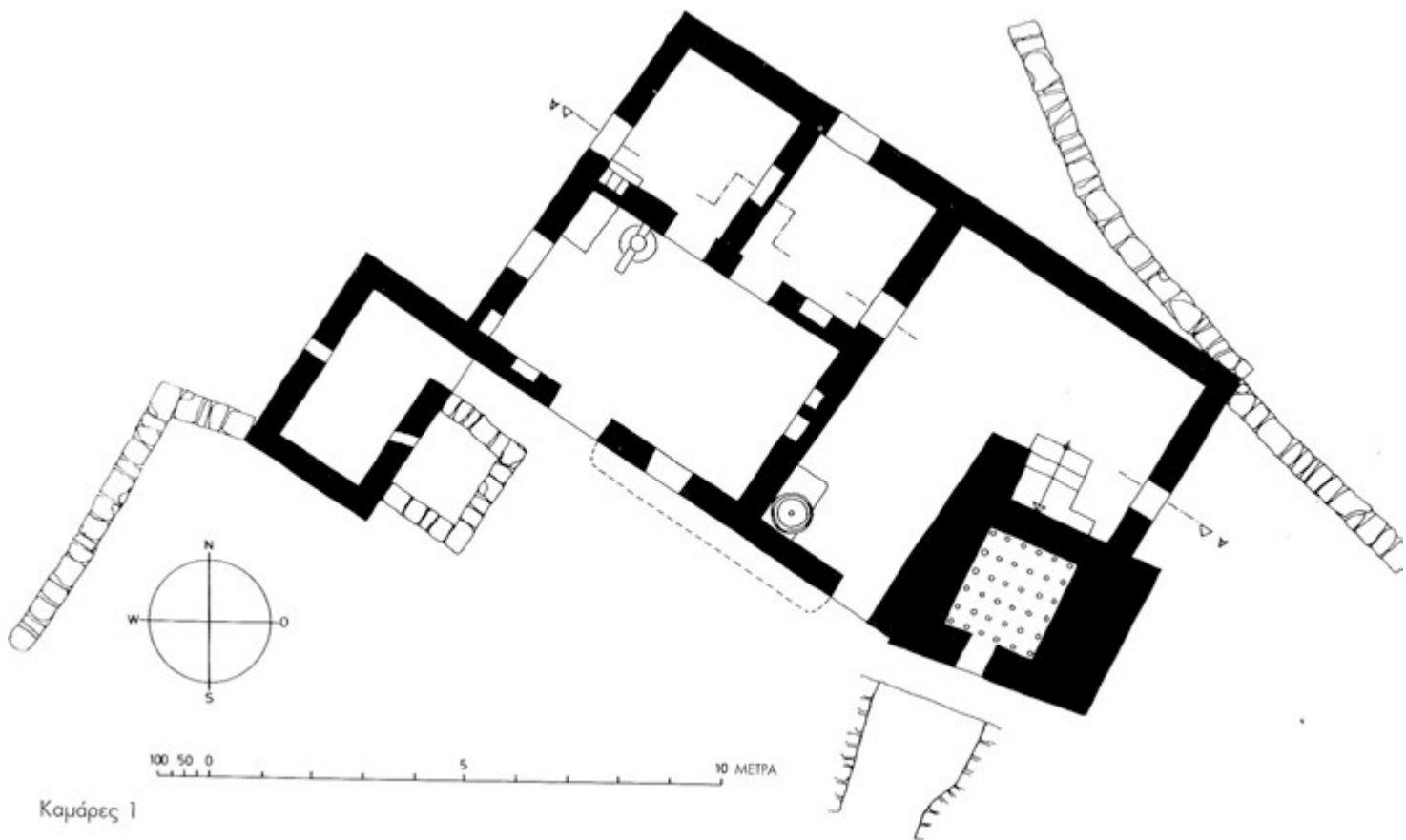

Ο οικισμός αγγειοπλαστών στις Καμάρες, τοπογραφικό σχέδιο

Απεικόνιση 156

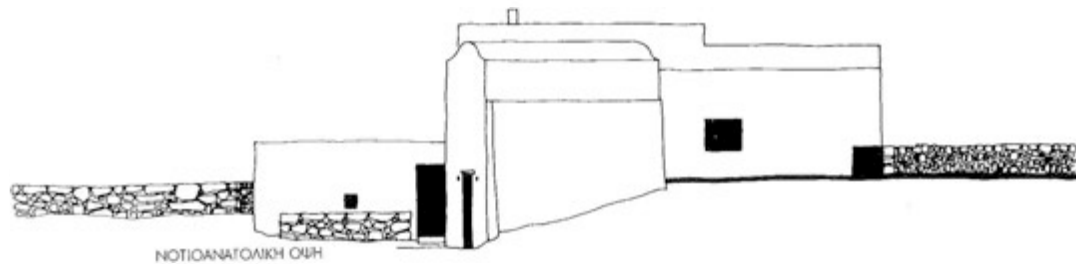
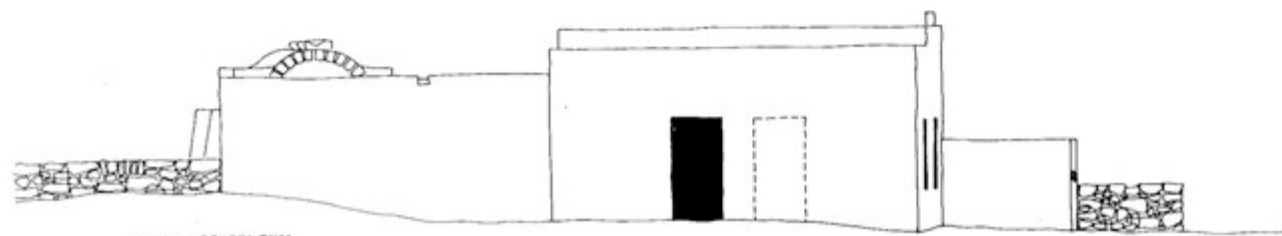
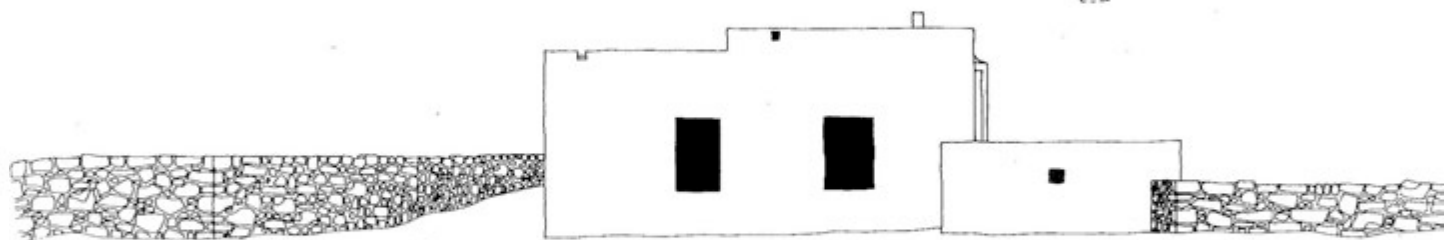
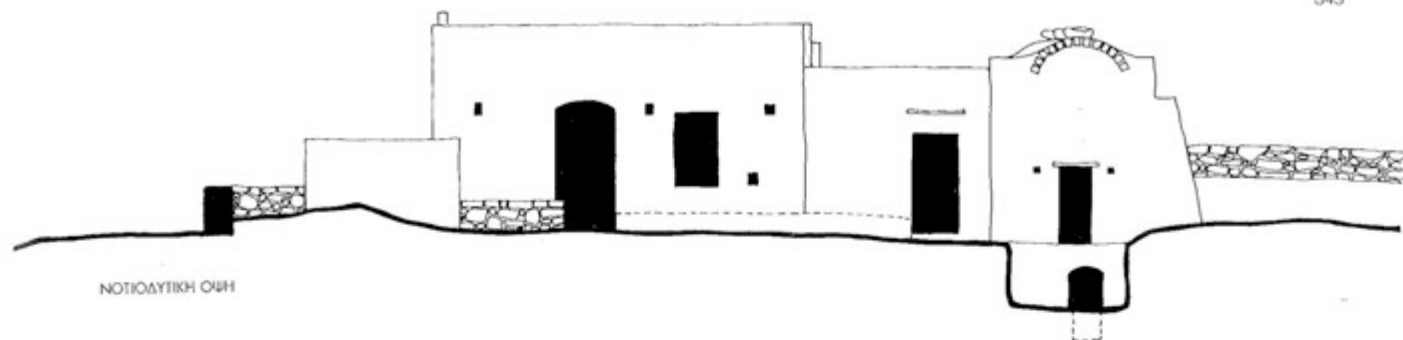

ΤΟΜΗ ΑΑ

Καμάρες 1

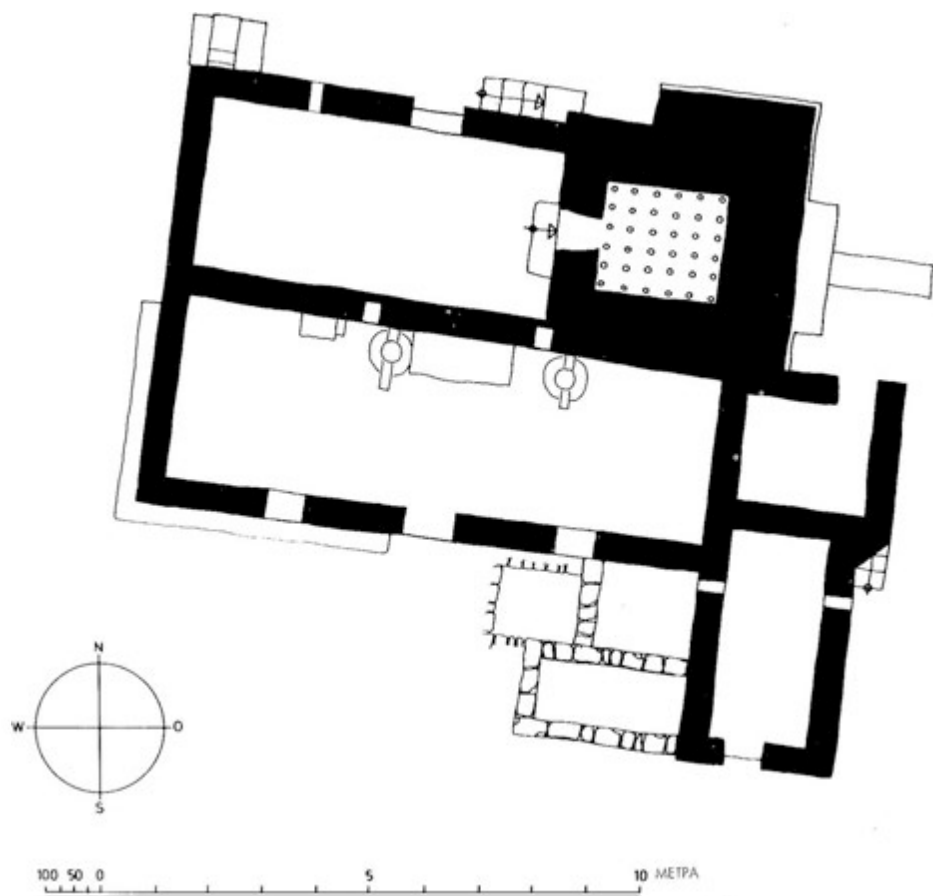
Απεικόνιση 157

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

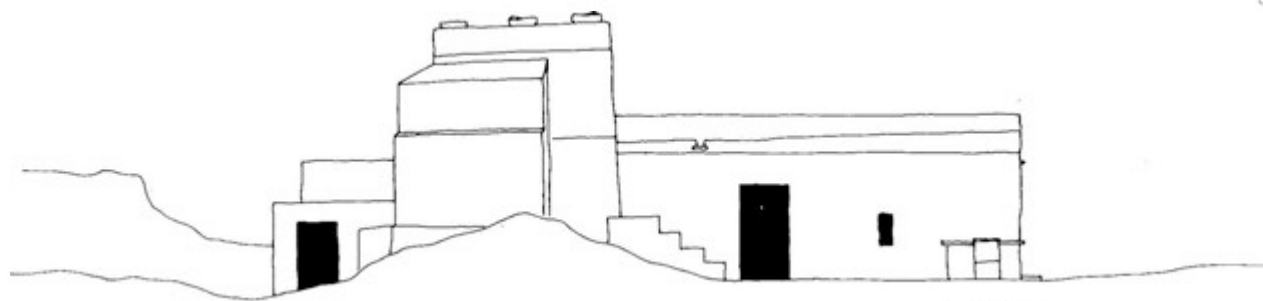
Καμάρες 1

Απεικόνιση 158

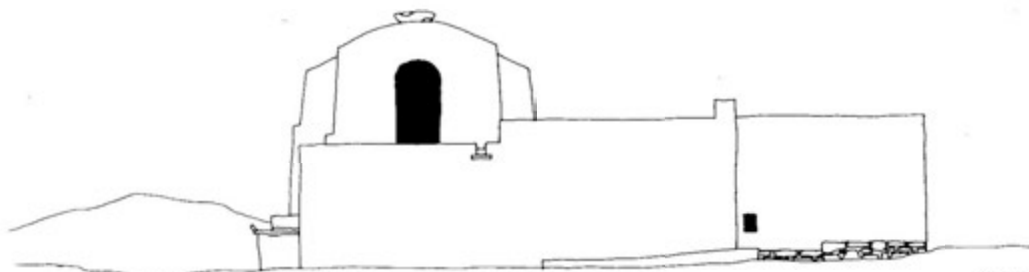

Καμάρες 2

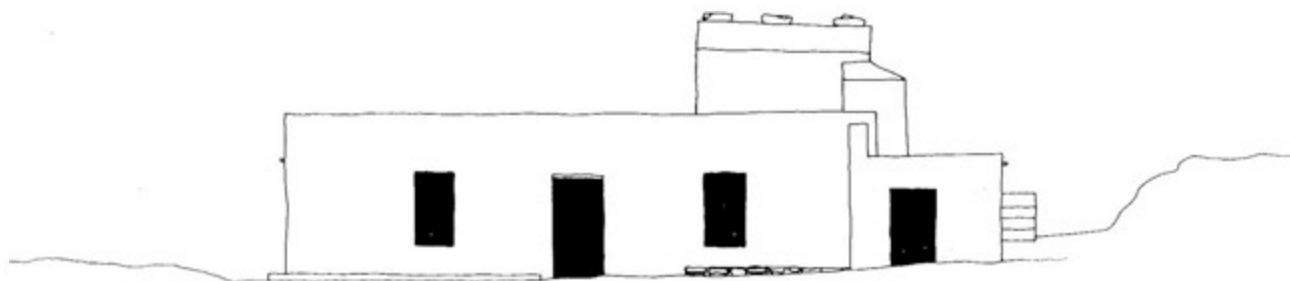
Αλικόνια 159

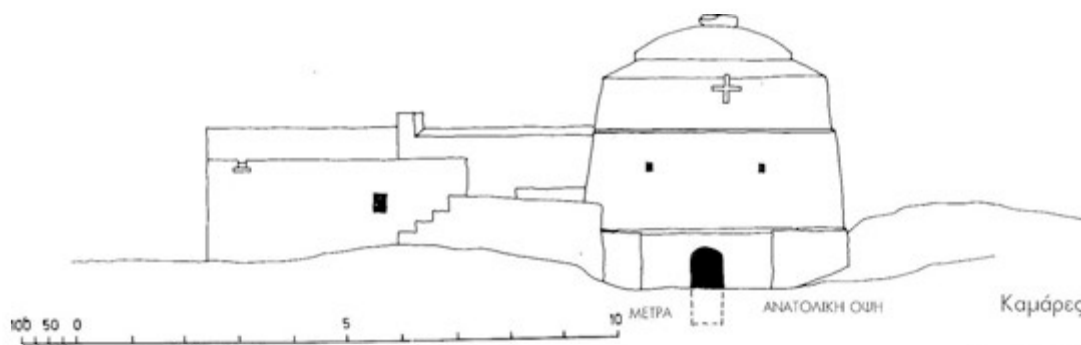
ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΡΗ

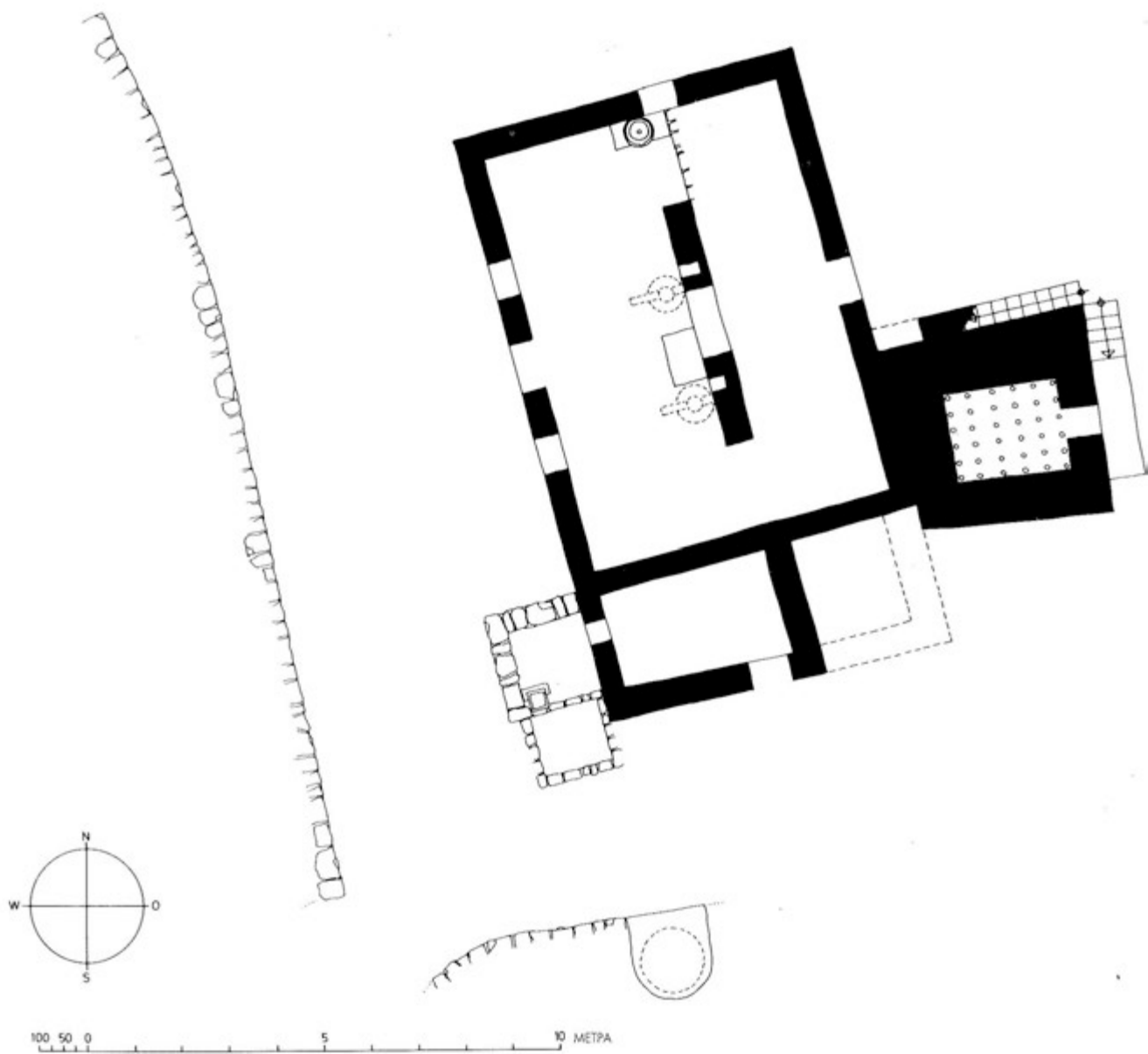
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

ΝΟΤΙΑ ΟΥΡΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

Καμάρες 3

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

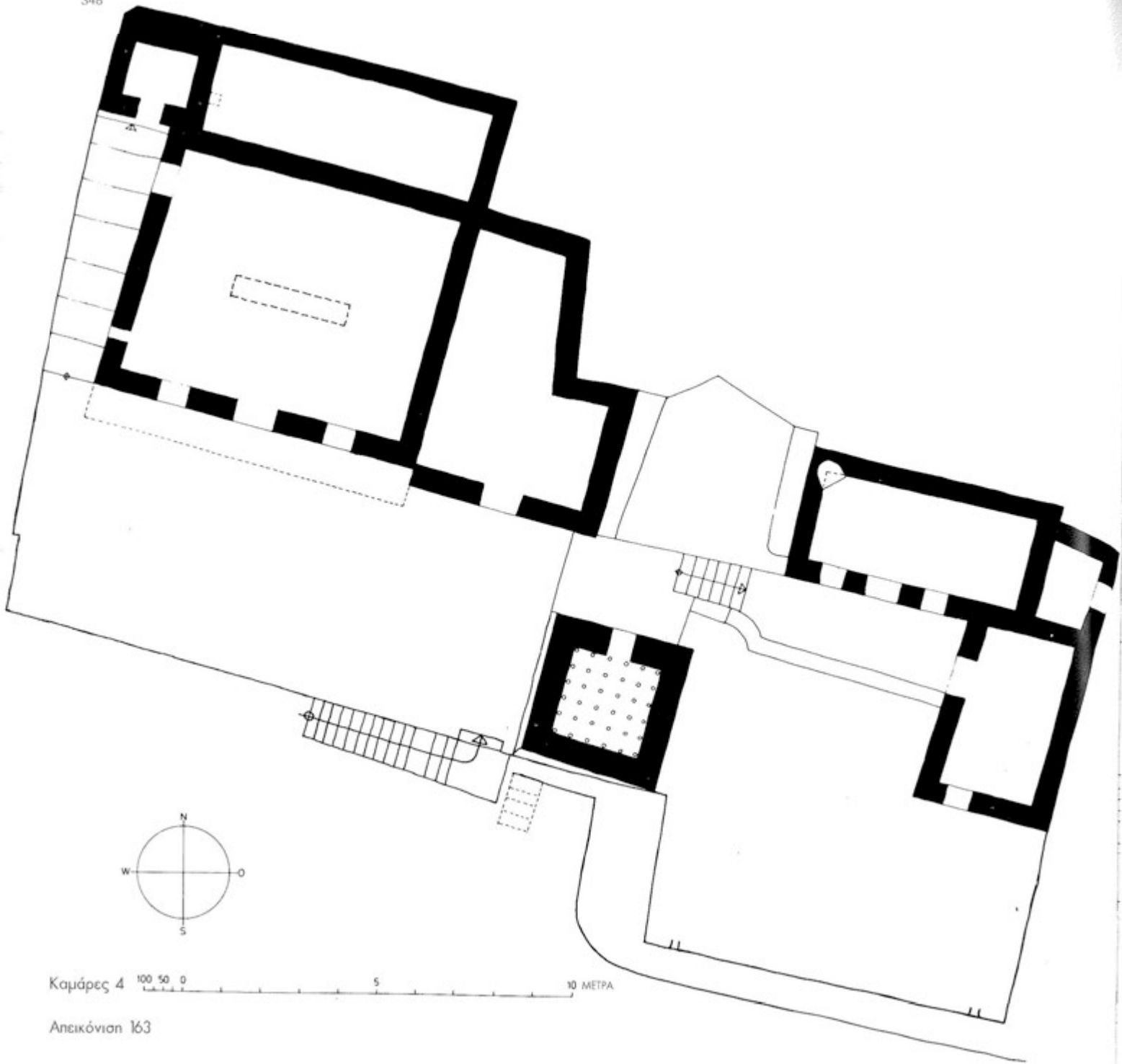

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ
Καμάρες 3

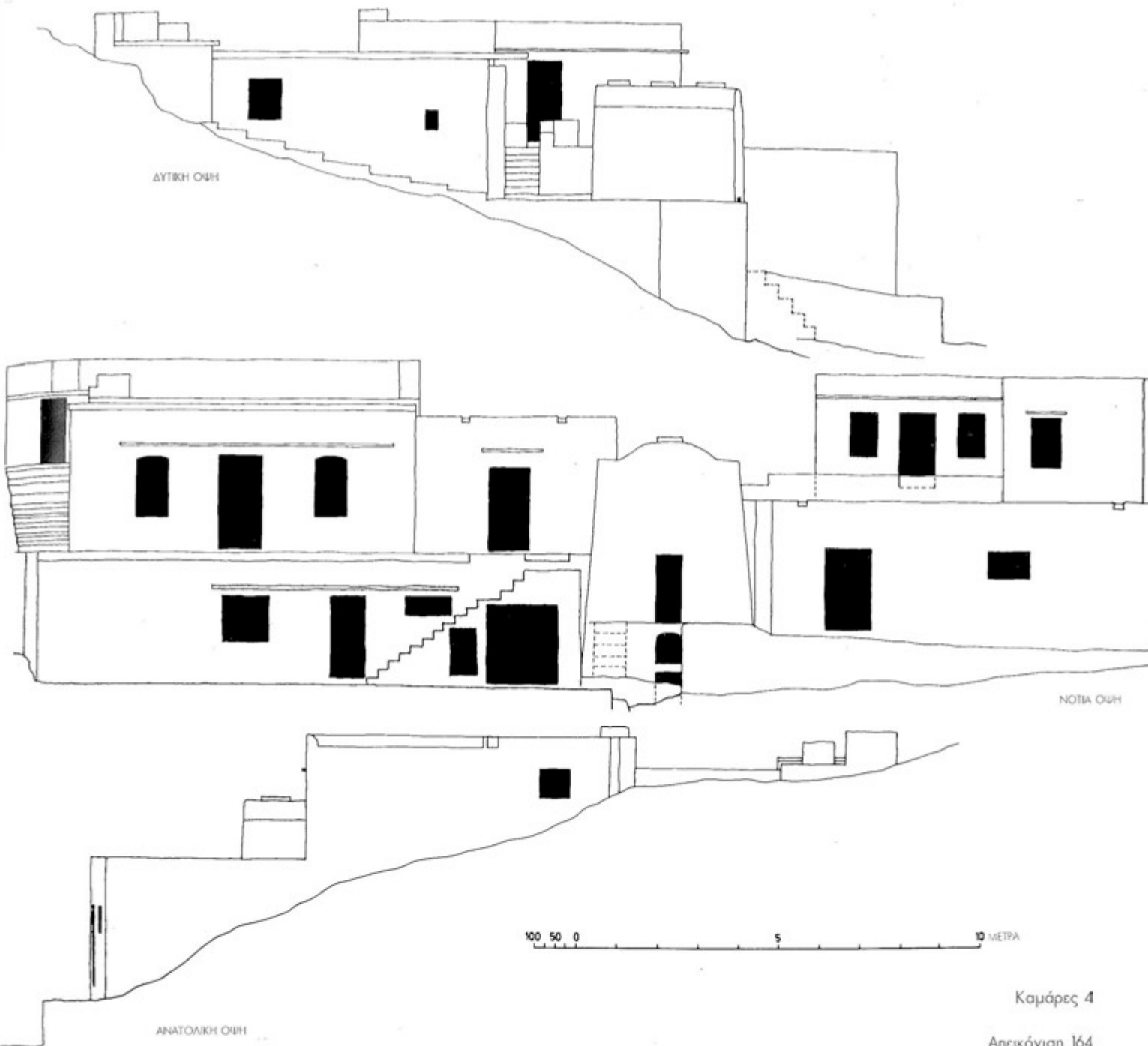
Καμάρες 4

100 50 0

S

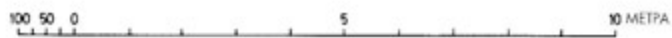
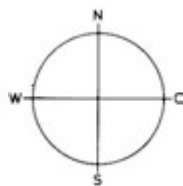
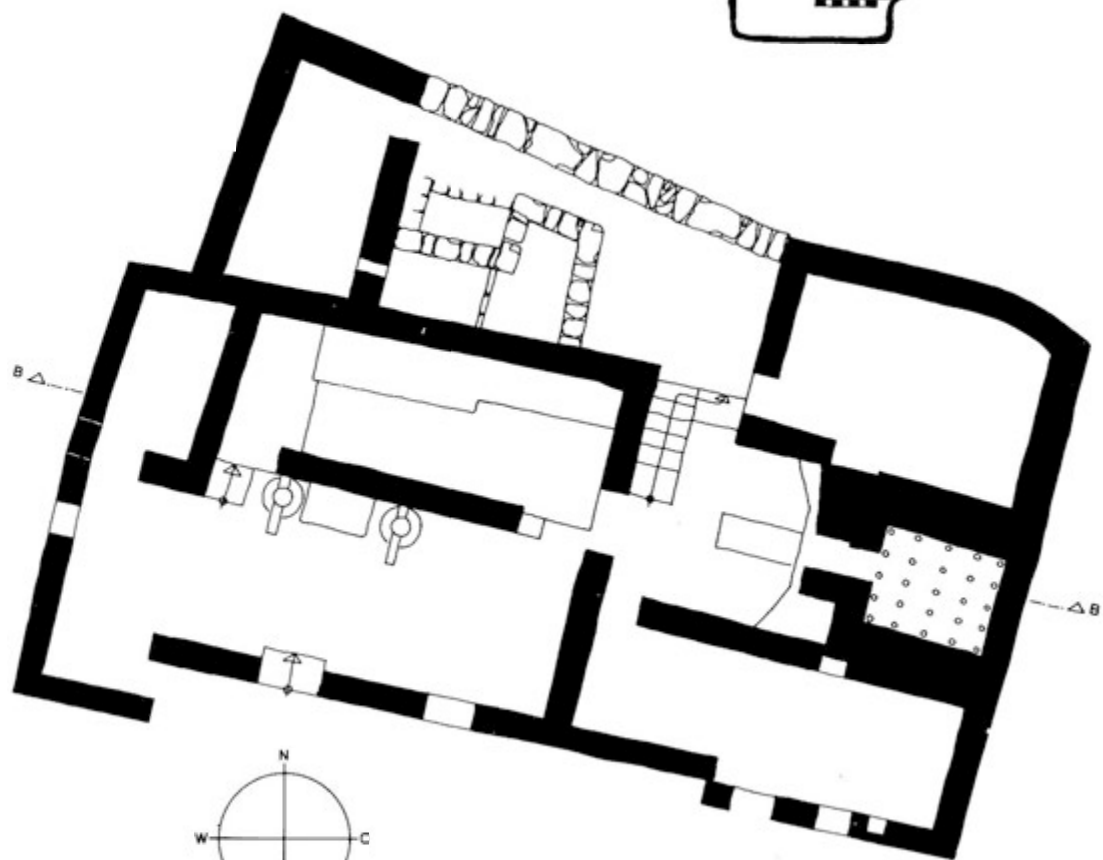
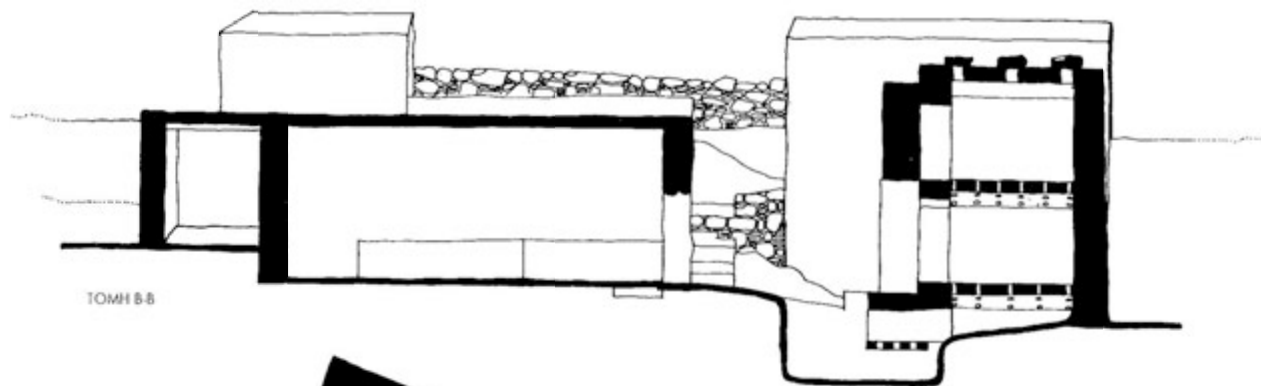
10 ΜΕΤΡΑ

Απεικόνιση 163

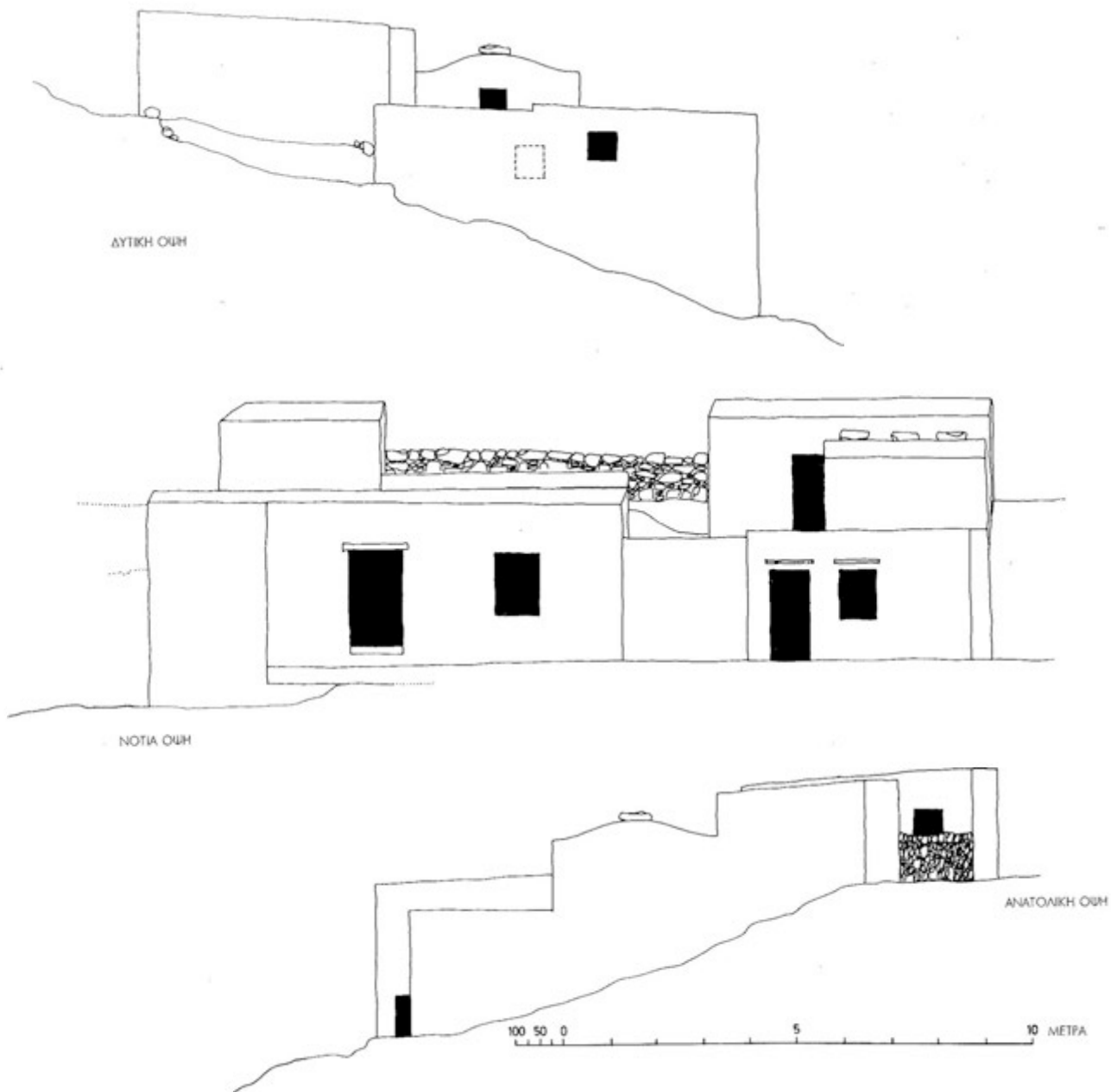
Καμάρες 4

Απεικόνιση 164

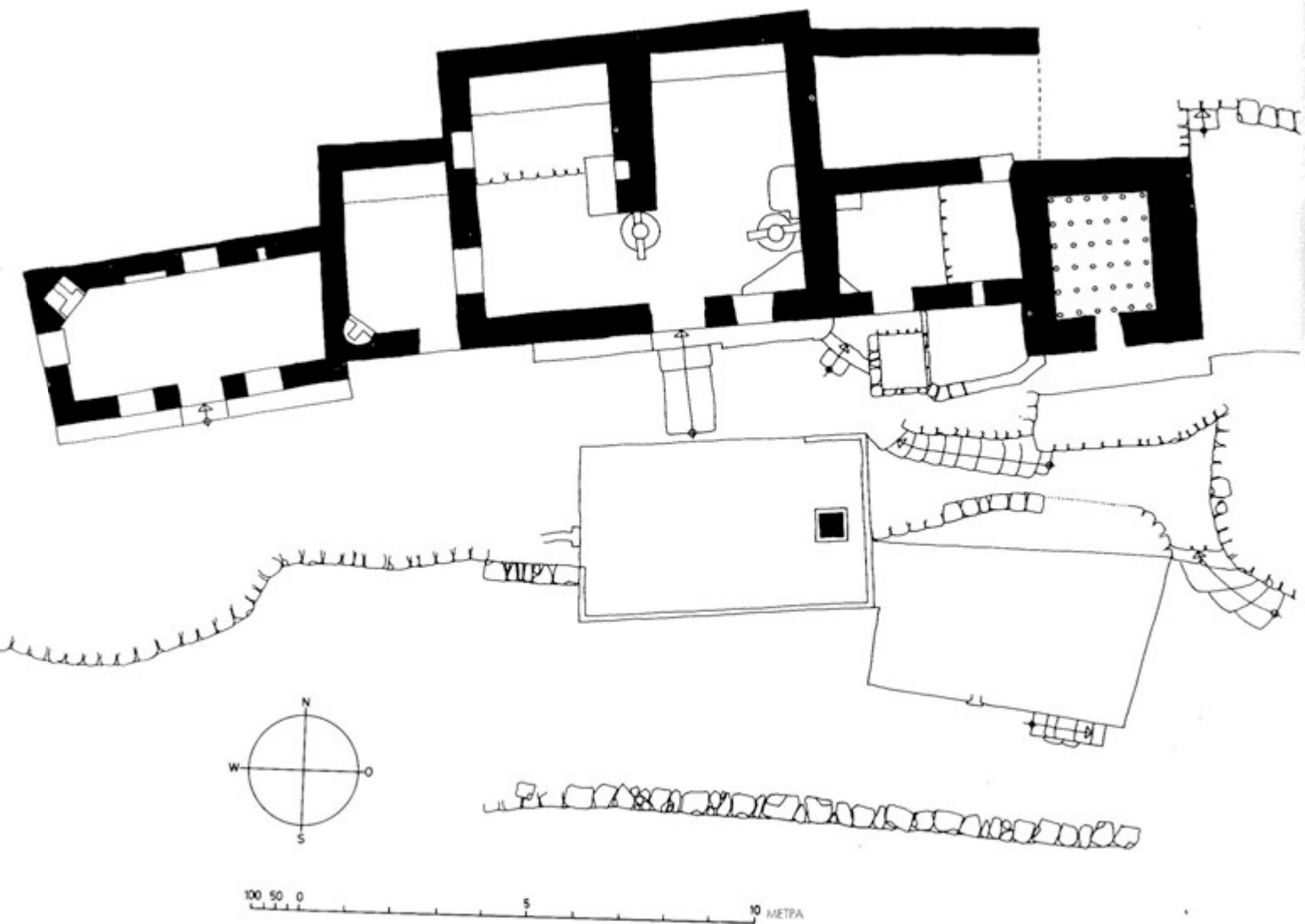
Καμάρες 5

Απεικόνιση 165

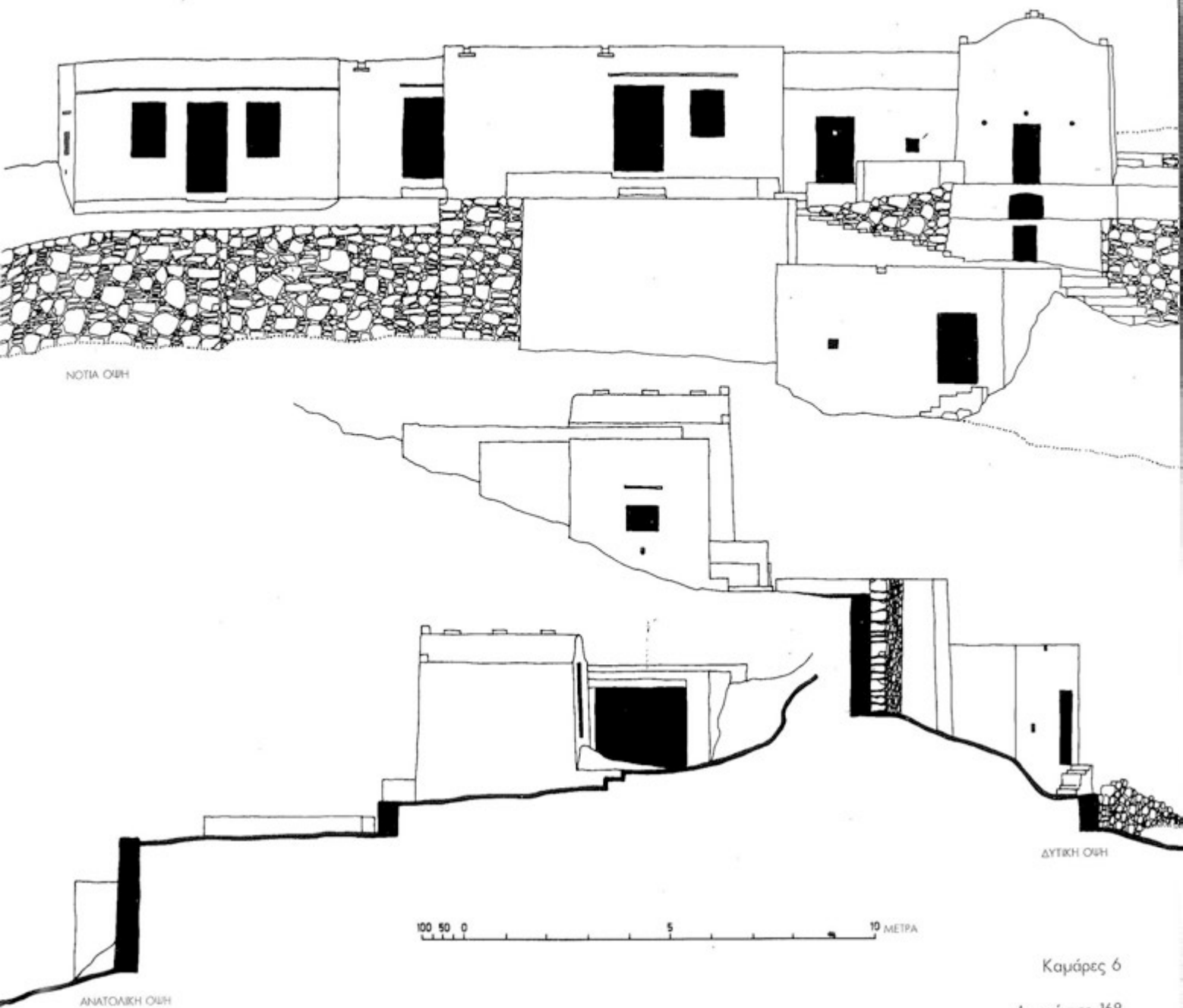
Καμάρες 5

Απεικόνιση 166

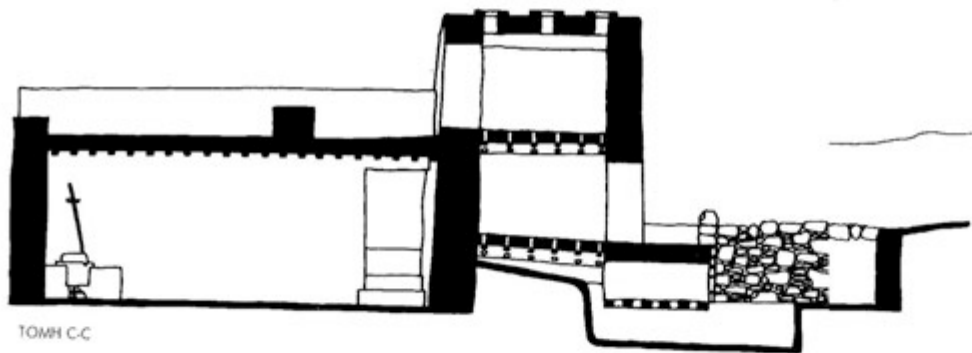
Καμάρες 6

Αρσινόβια 167

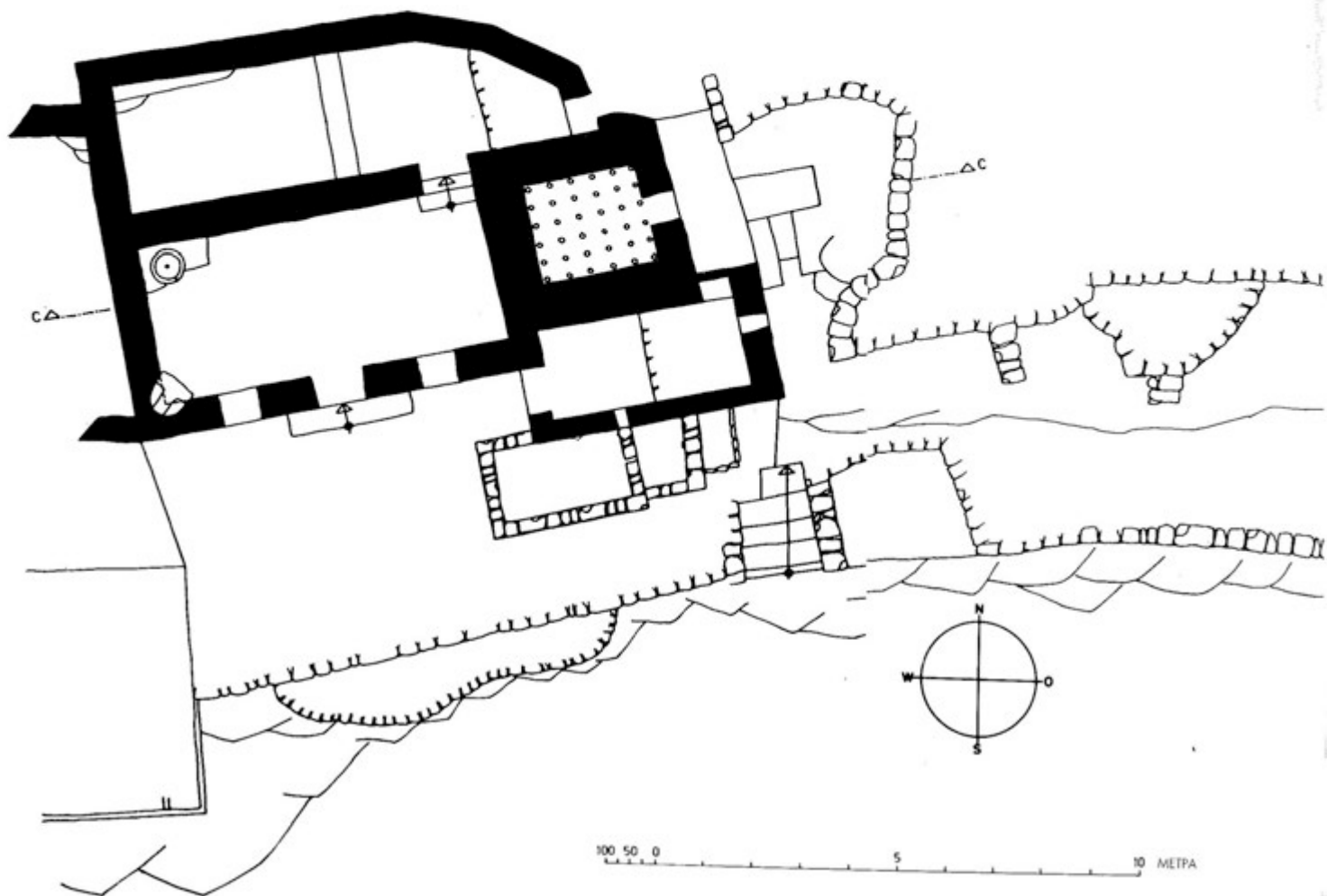

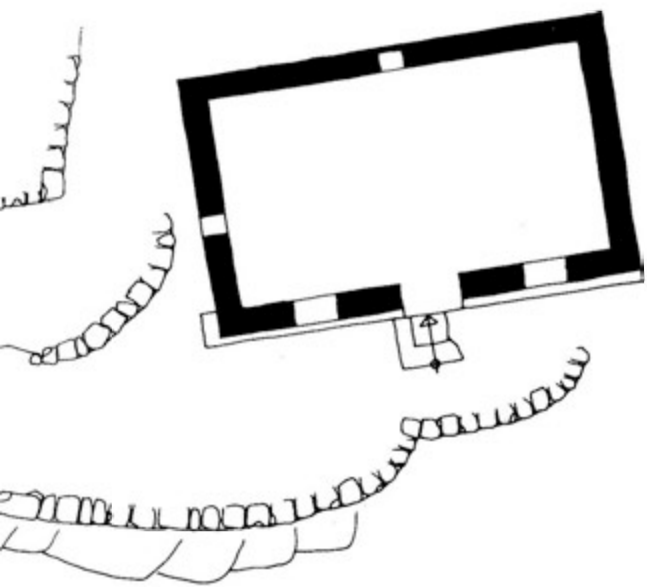
Καμάρες 6

Απεικόνιση 168

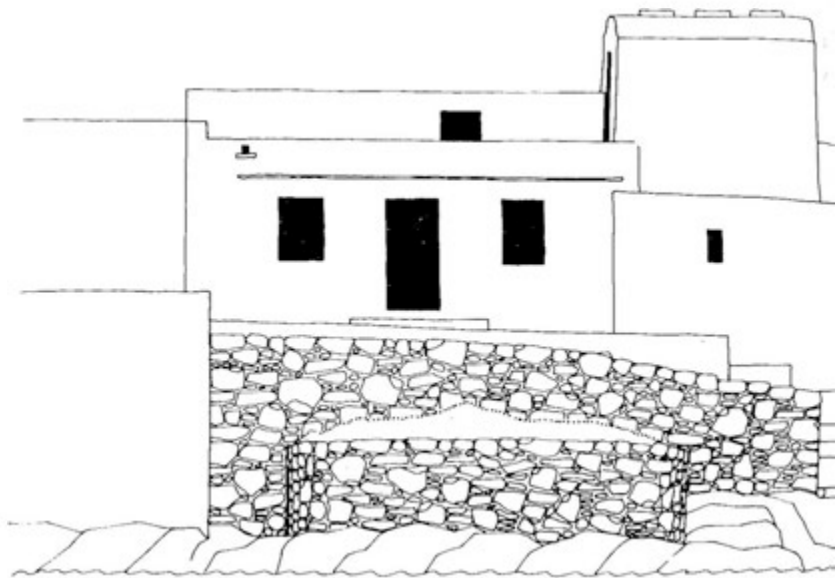
TOMH C.C

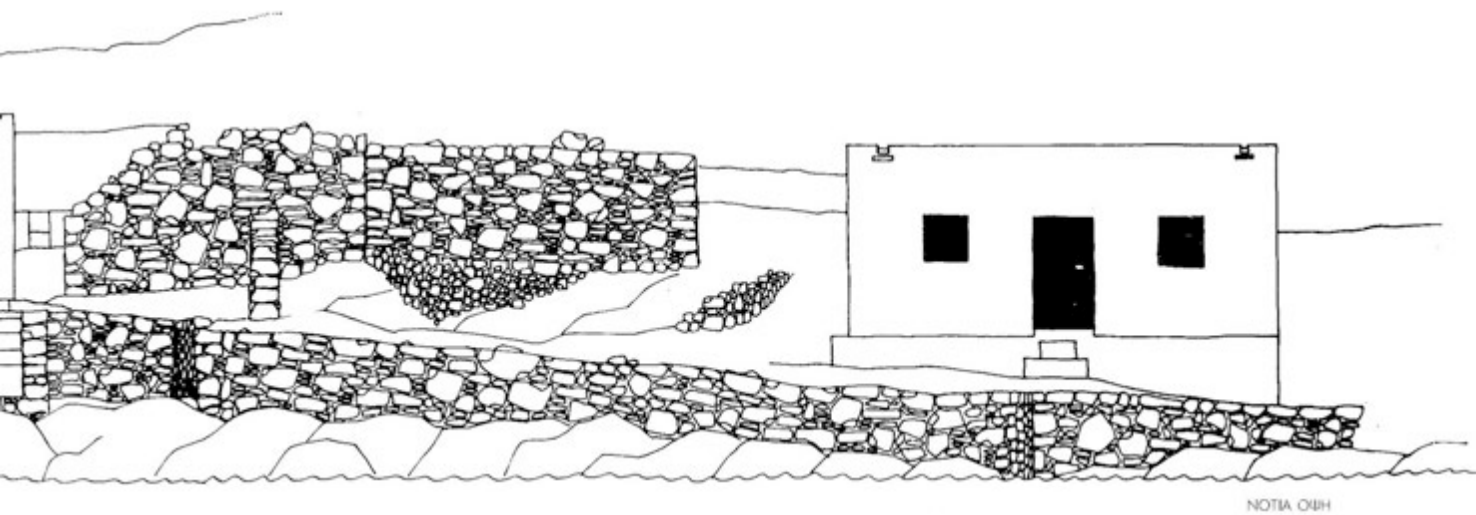
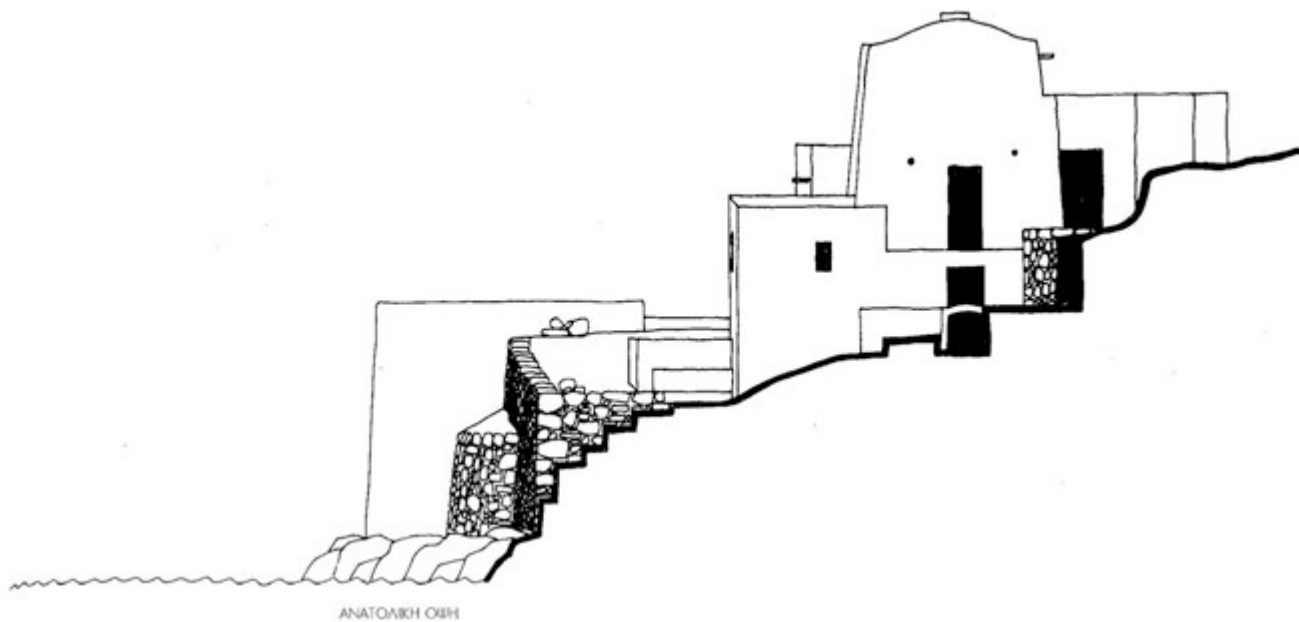
Καμάρες 7

Απεικόνιση 169

Καμάρες 7

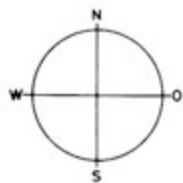
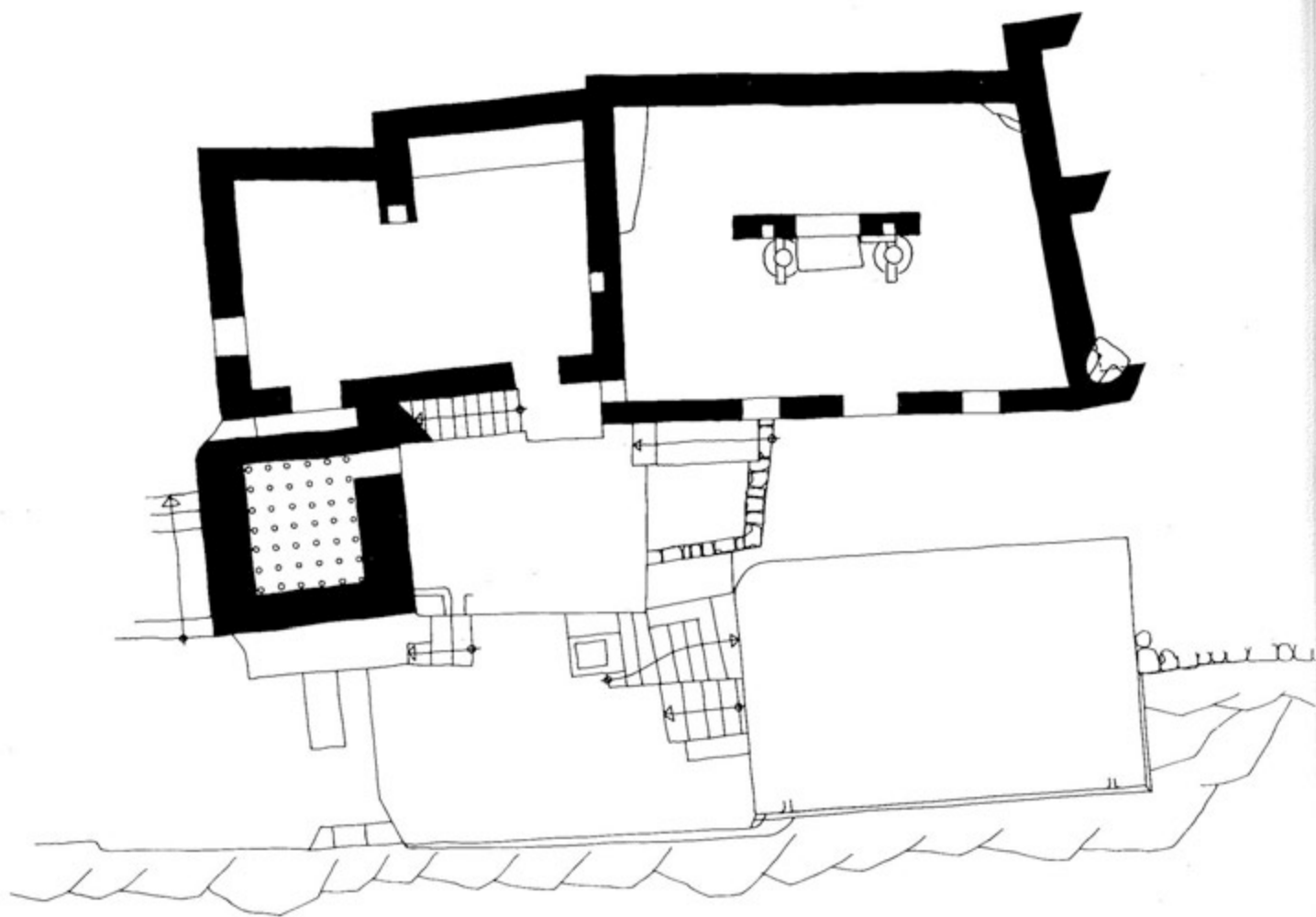
Απεικόνιση 170

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Καμάρες 7

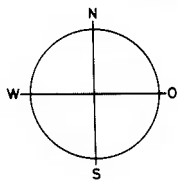
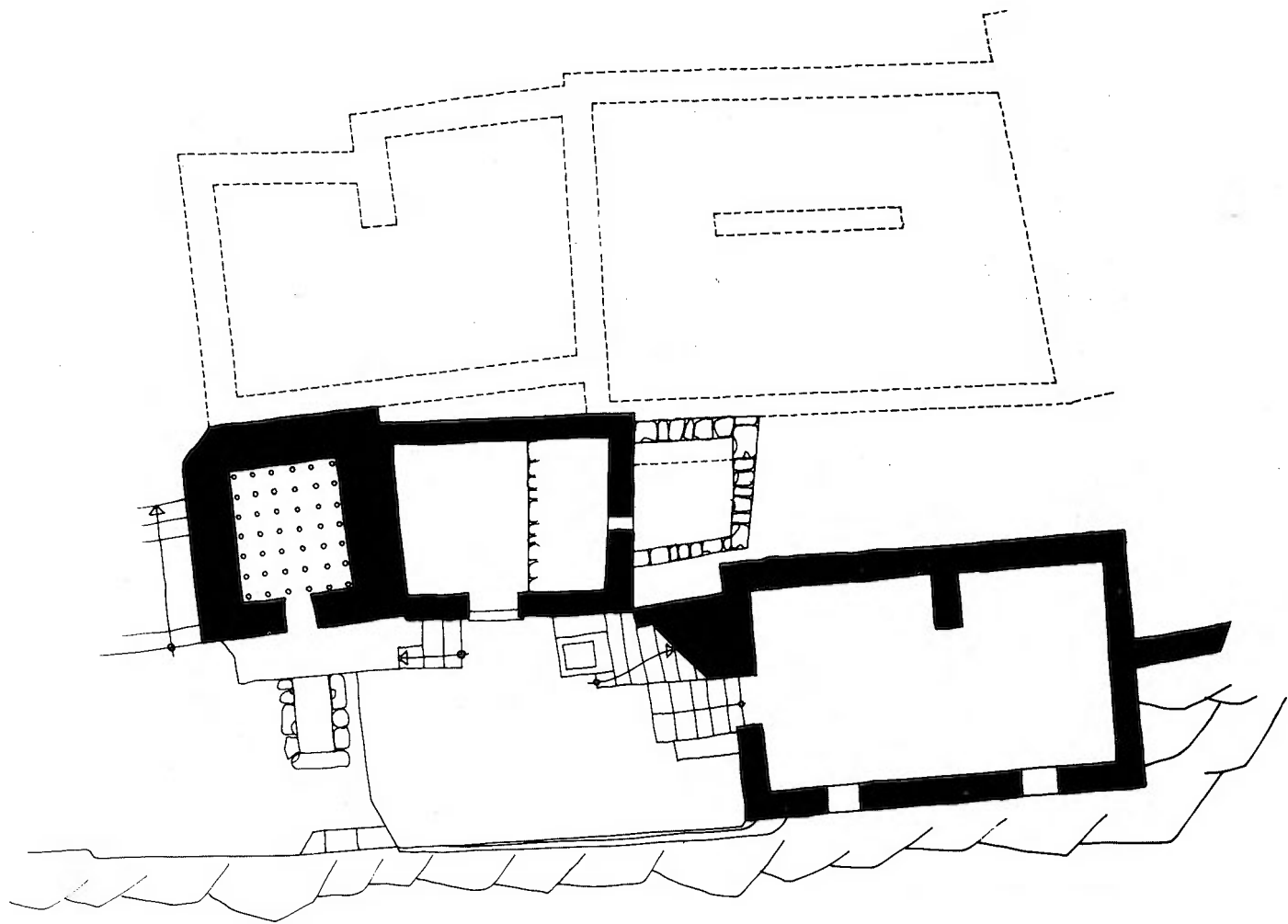
Αλεικόνισα 171

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Καμάρες 8

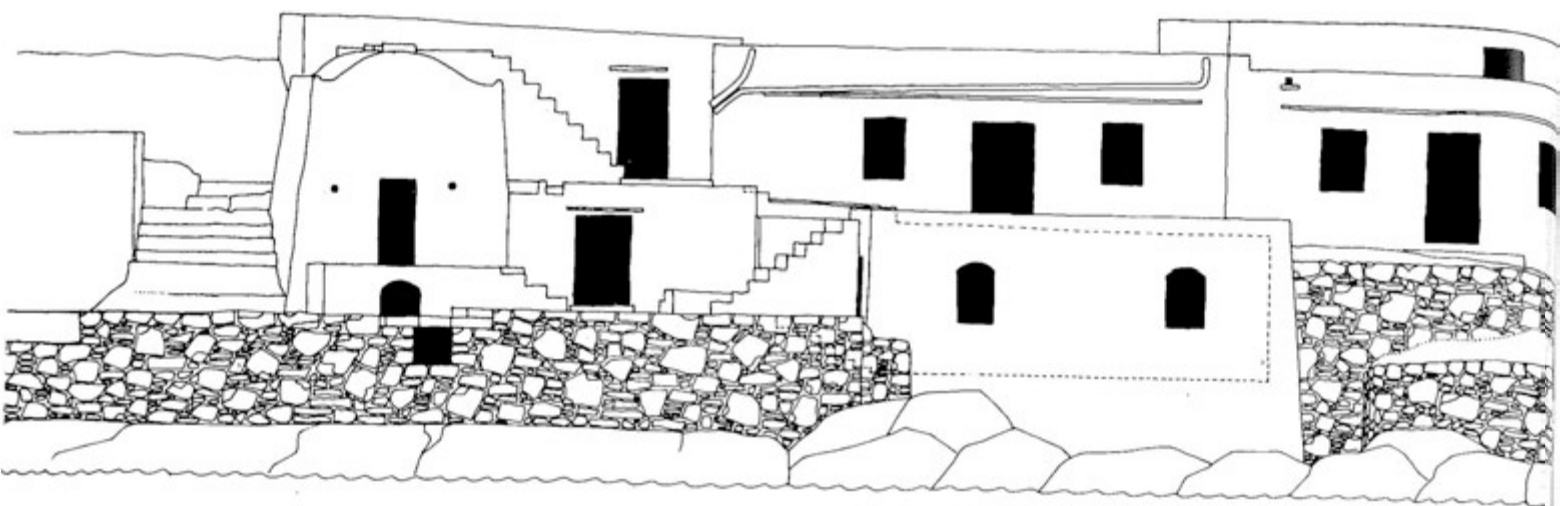
Απεικόνιση 172

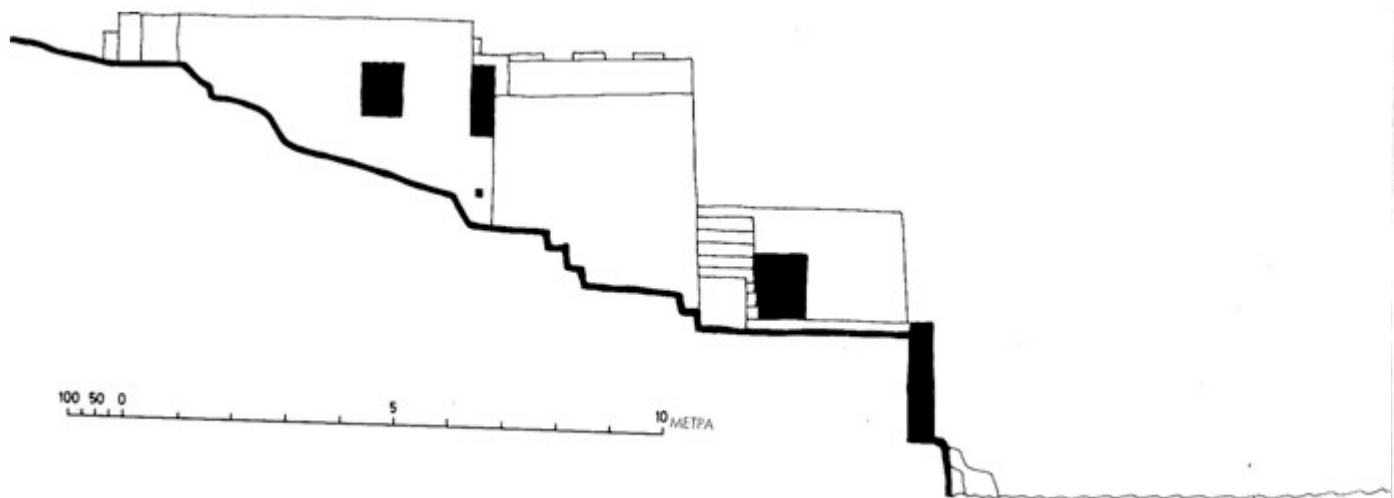
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Καμάρες 8

Απεικόνιση 173

NOTIA OYH

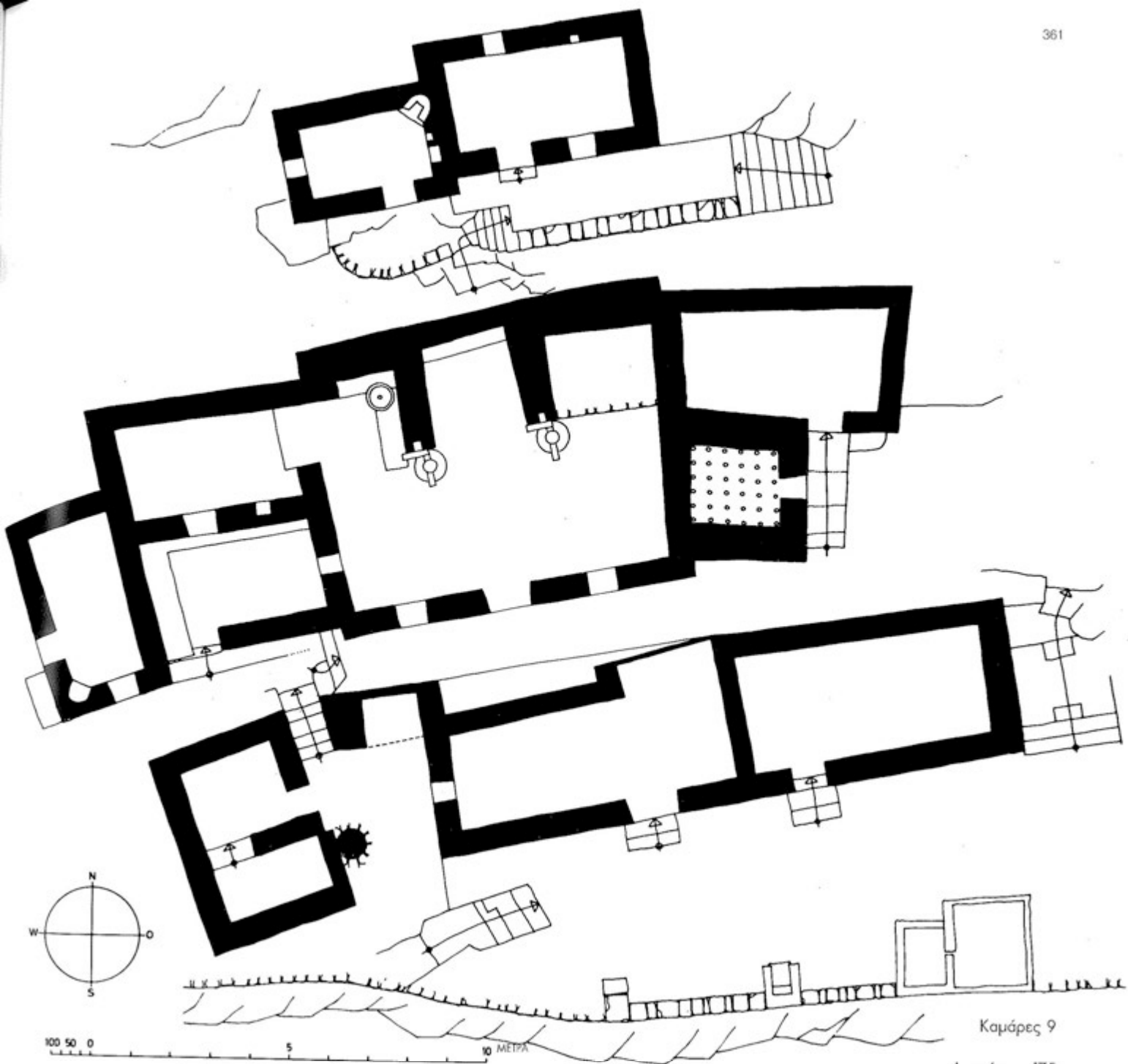

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

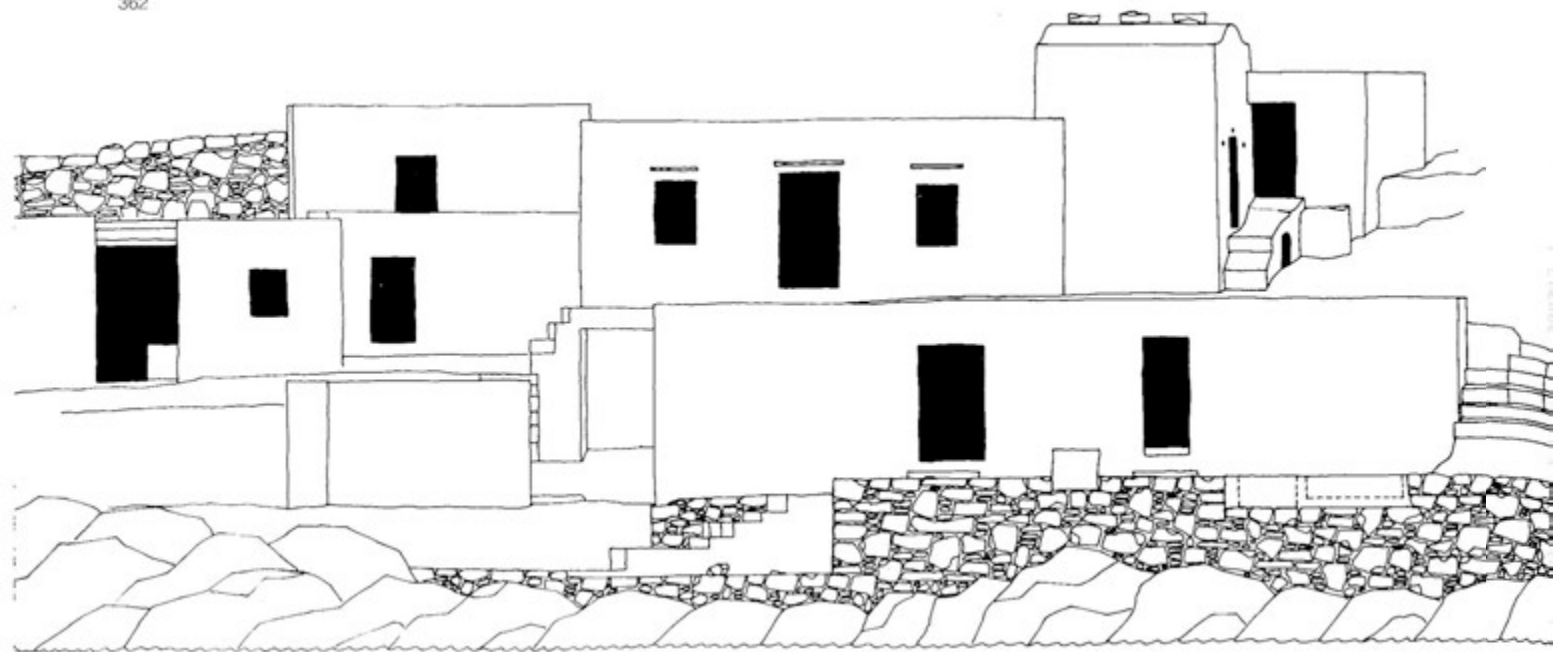
Καμάρες 8

Απεικόνιση 174

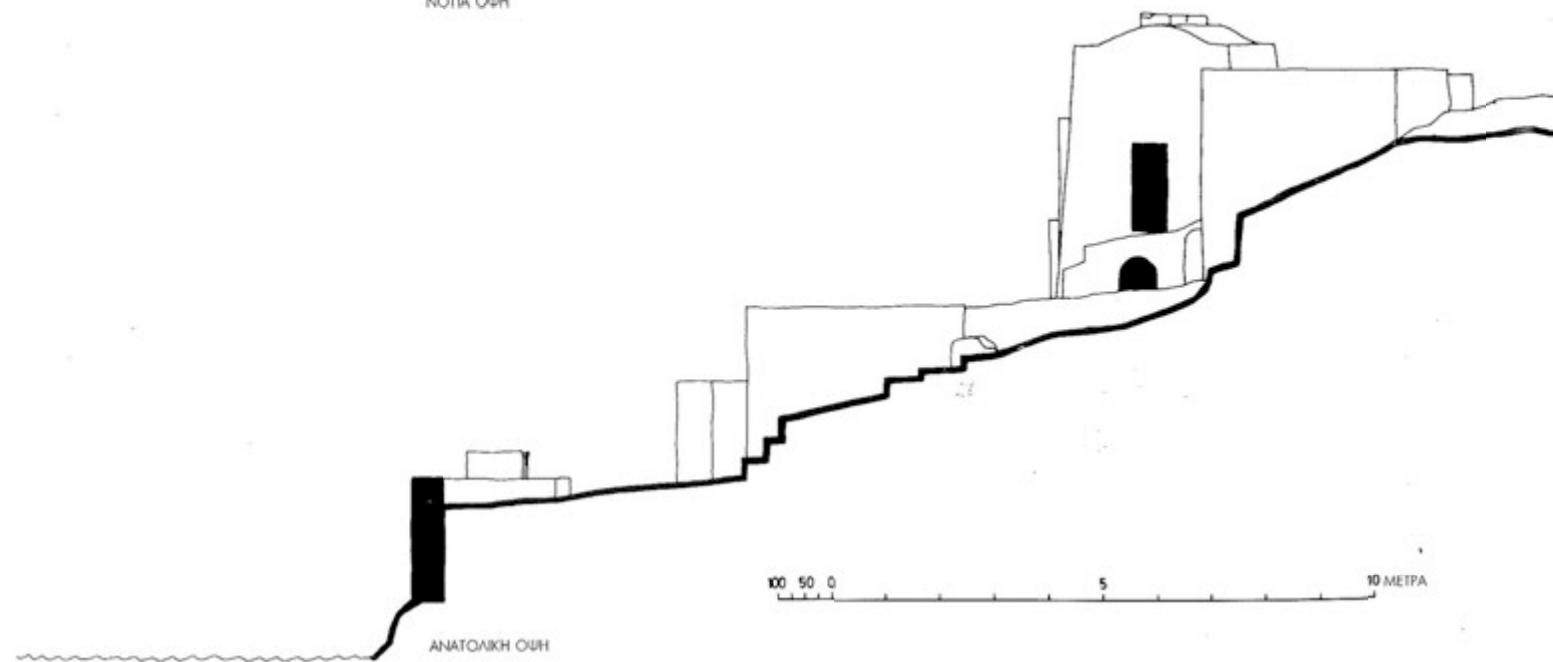

Καμάρες 9

Απεικόνιση 175

NOTIA ΟΥΗ

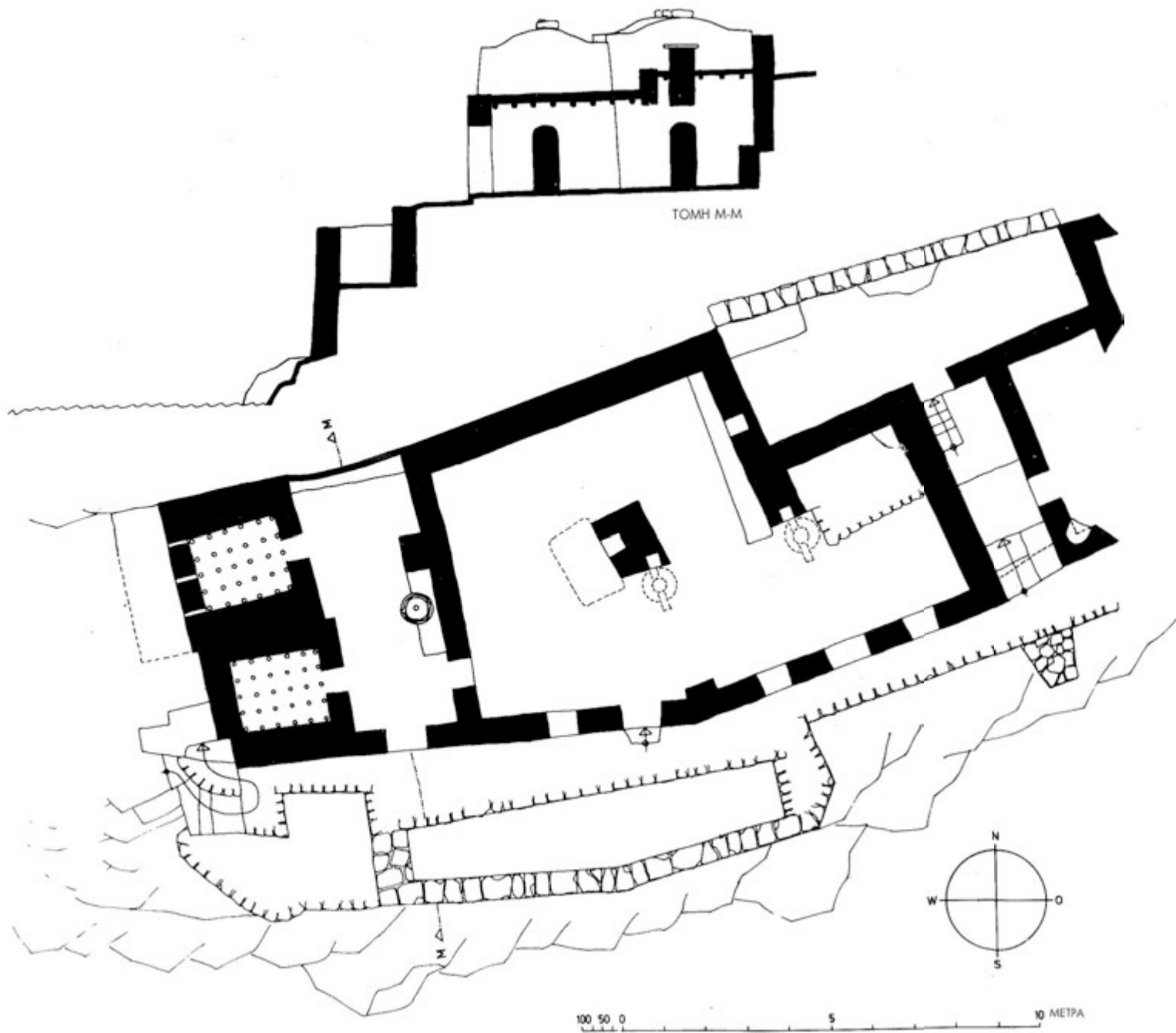

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

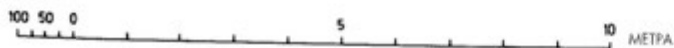
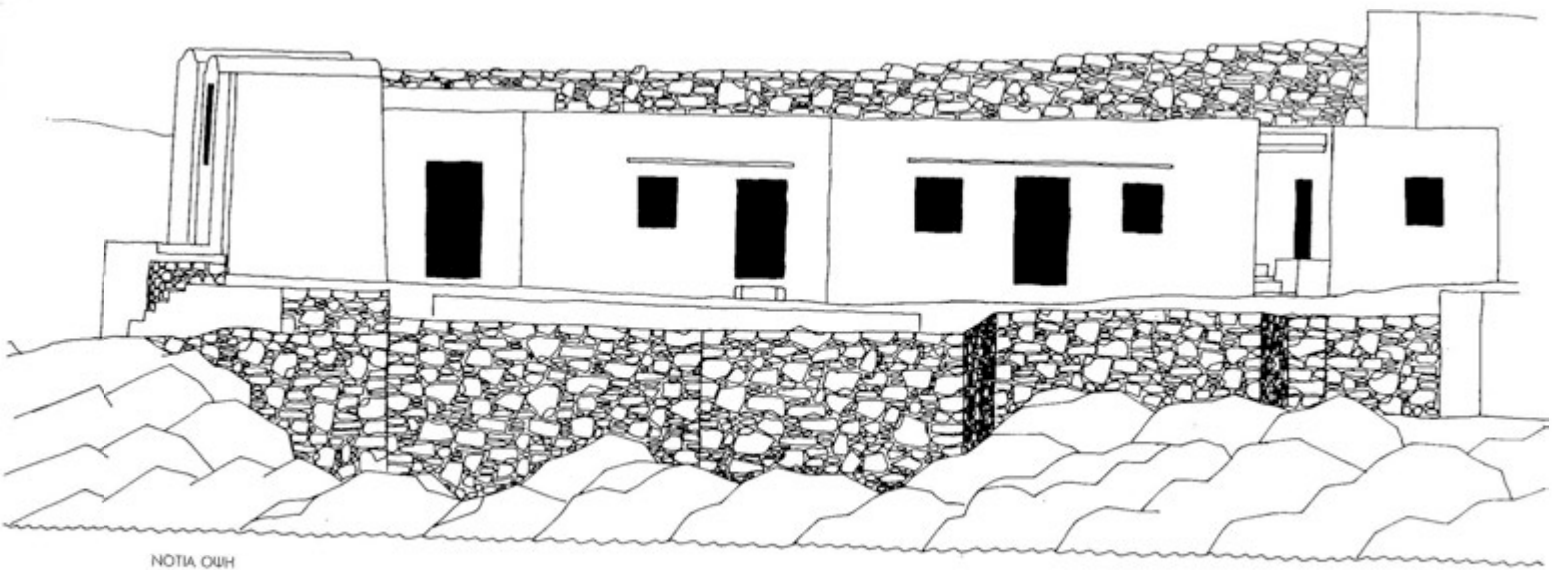
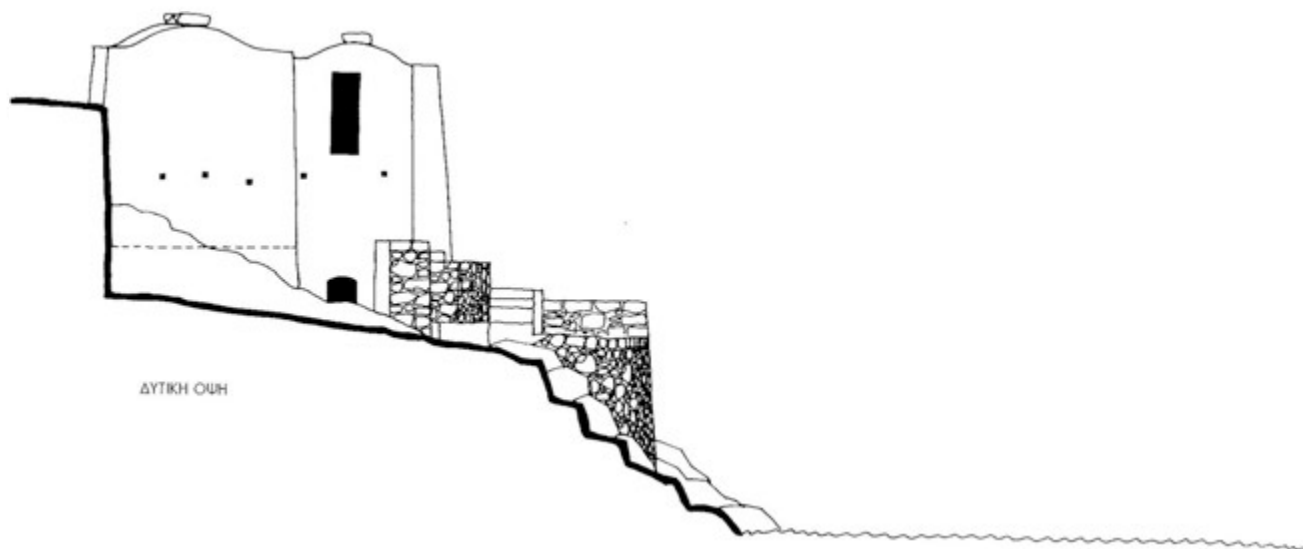
Καμάρες 9

Αεικόνιση 176

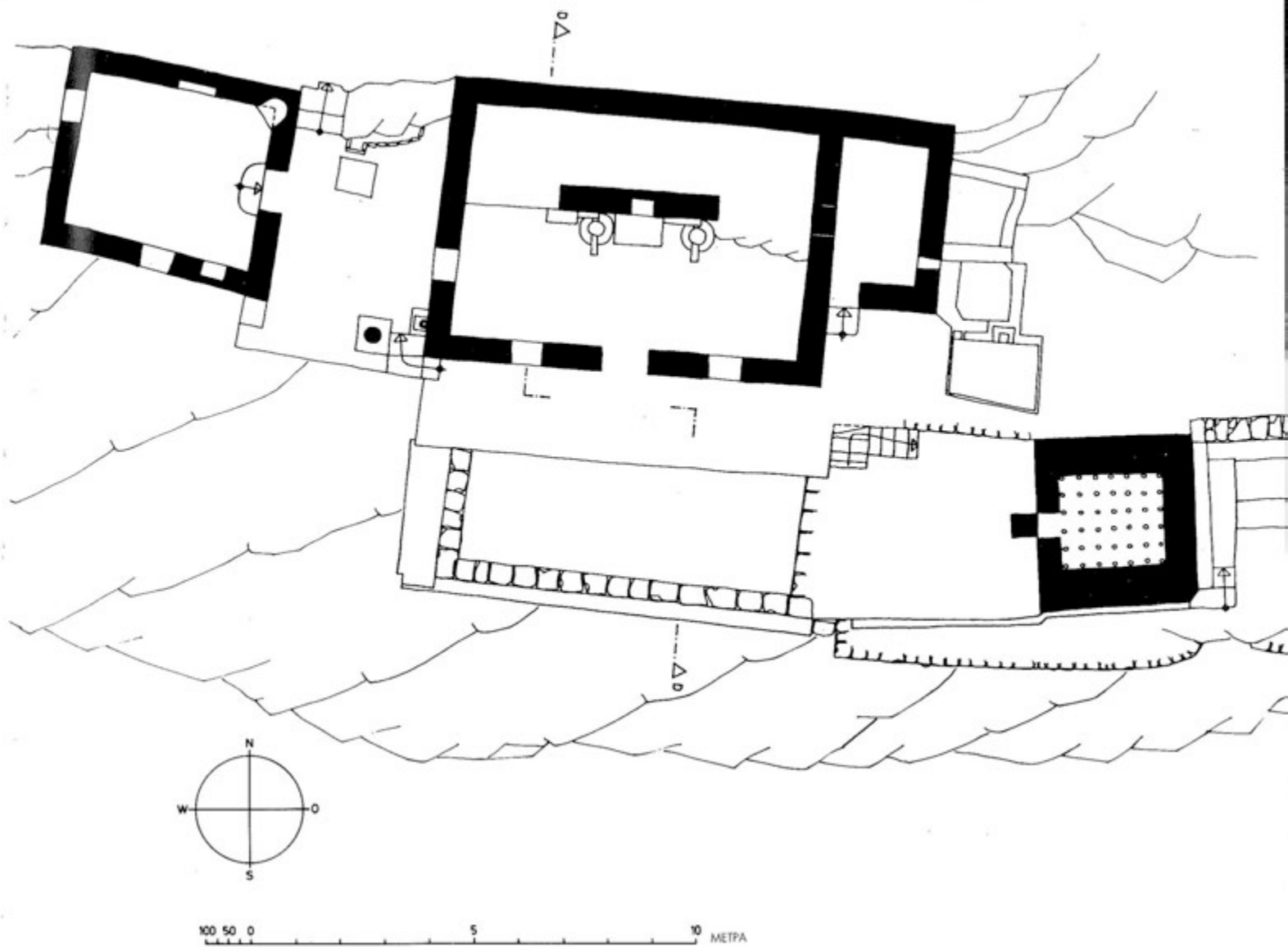
Καμάρες 10

Απεικόνιση 177

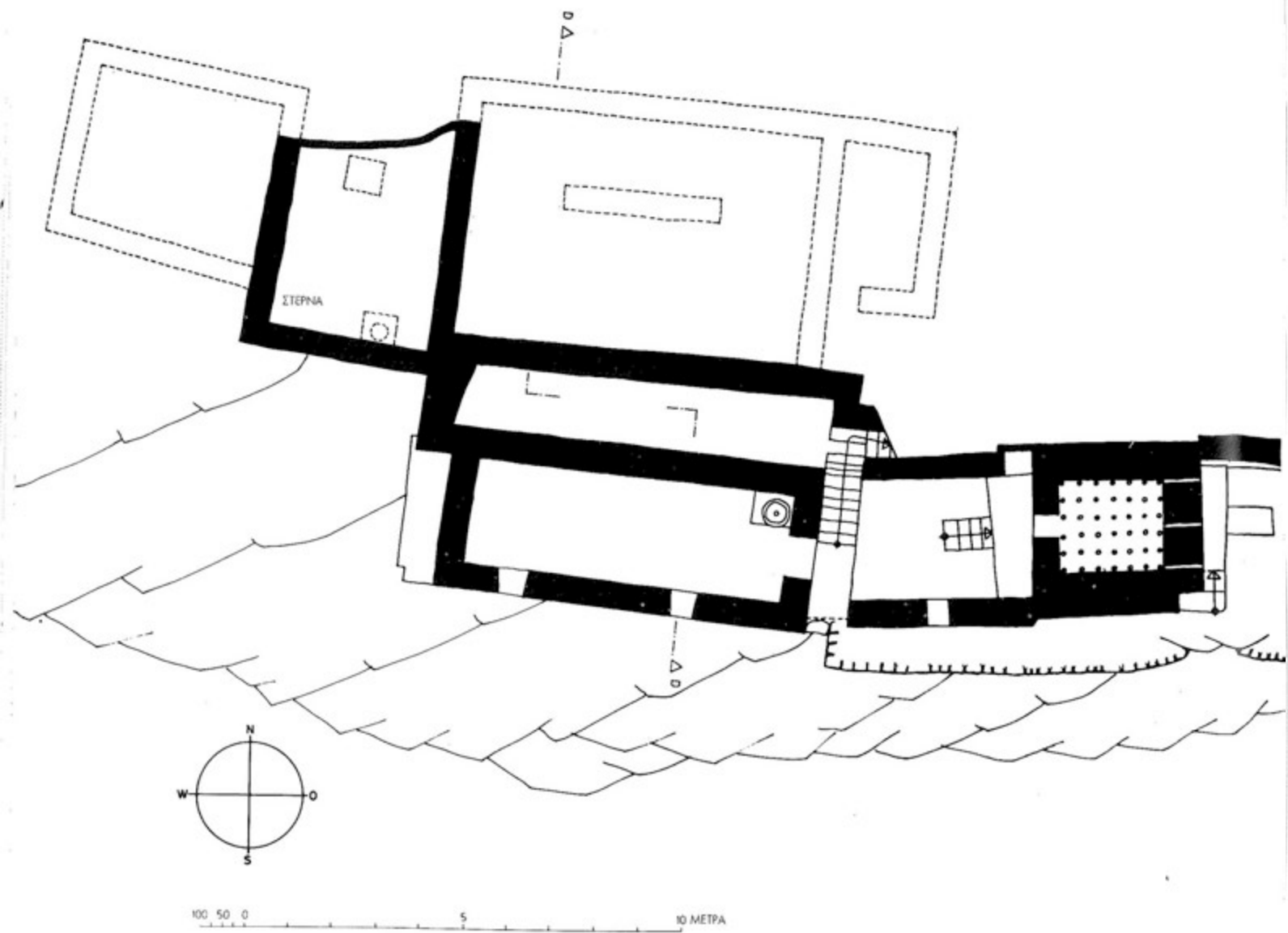
Καμάρες 10

Αεικόνισι 178

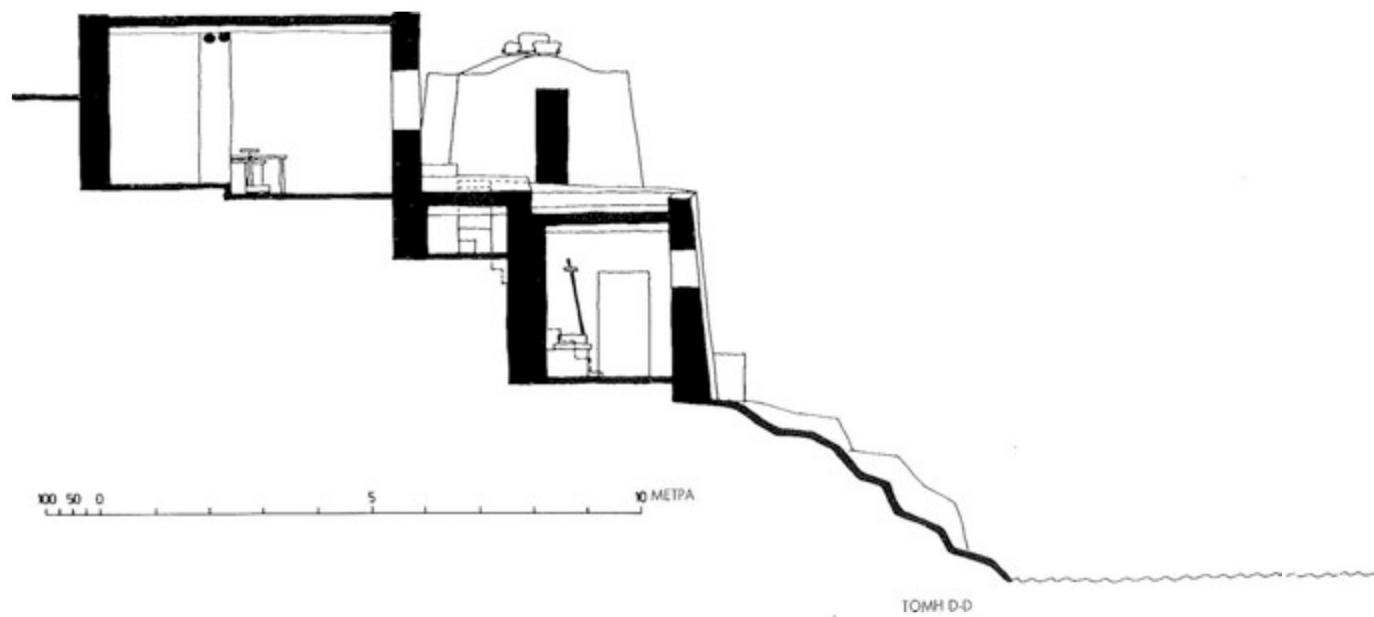
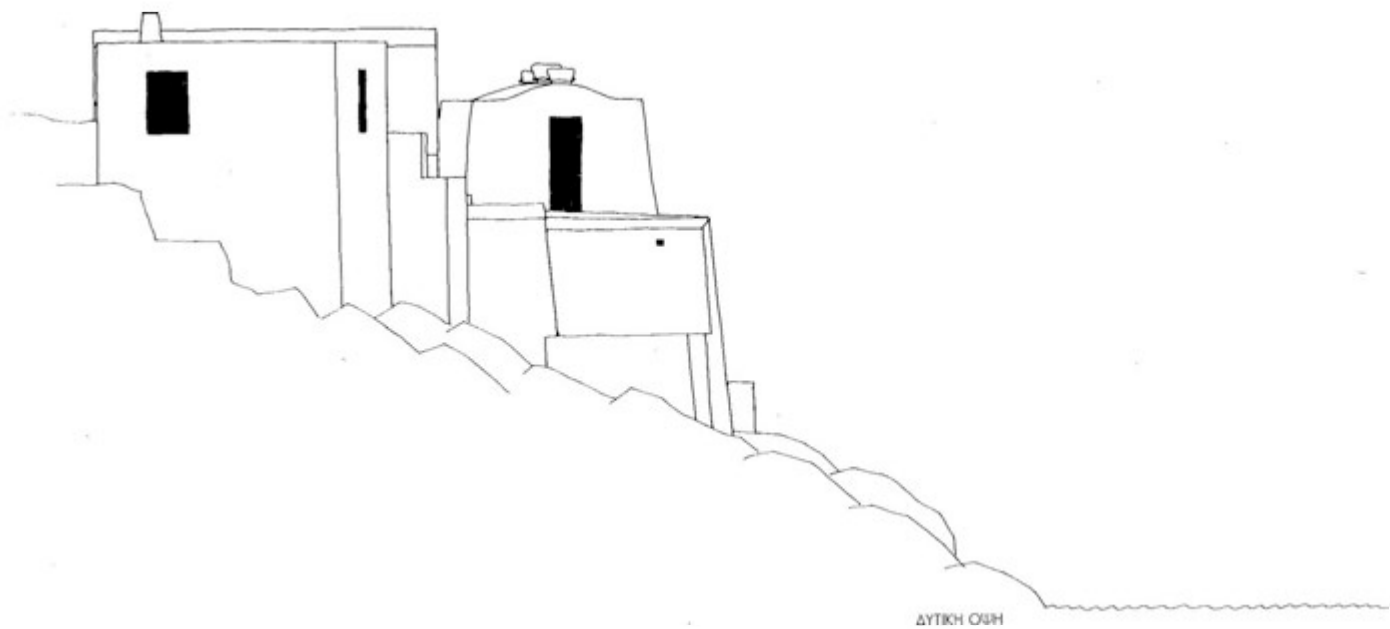
Καμάρες 11

Απεικόνιση 179

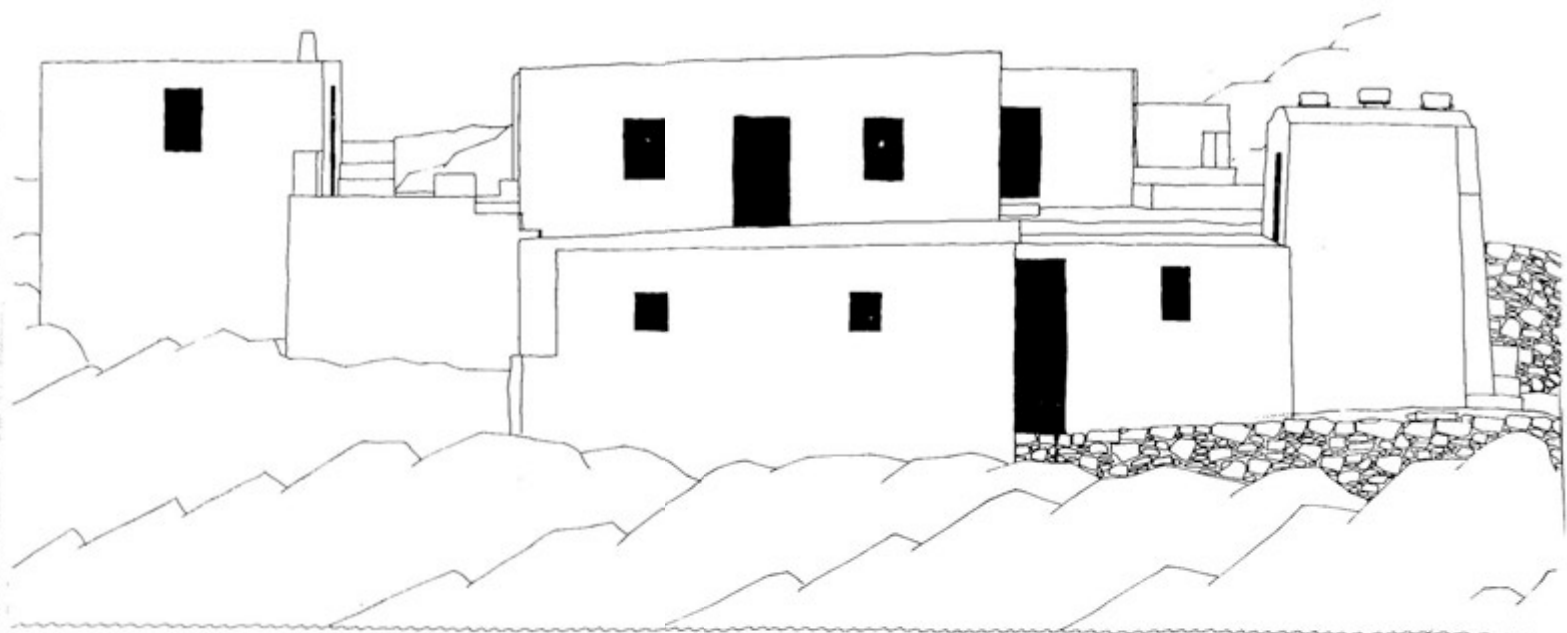
Καμάρες 11

Απεικόνιση 180

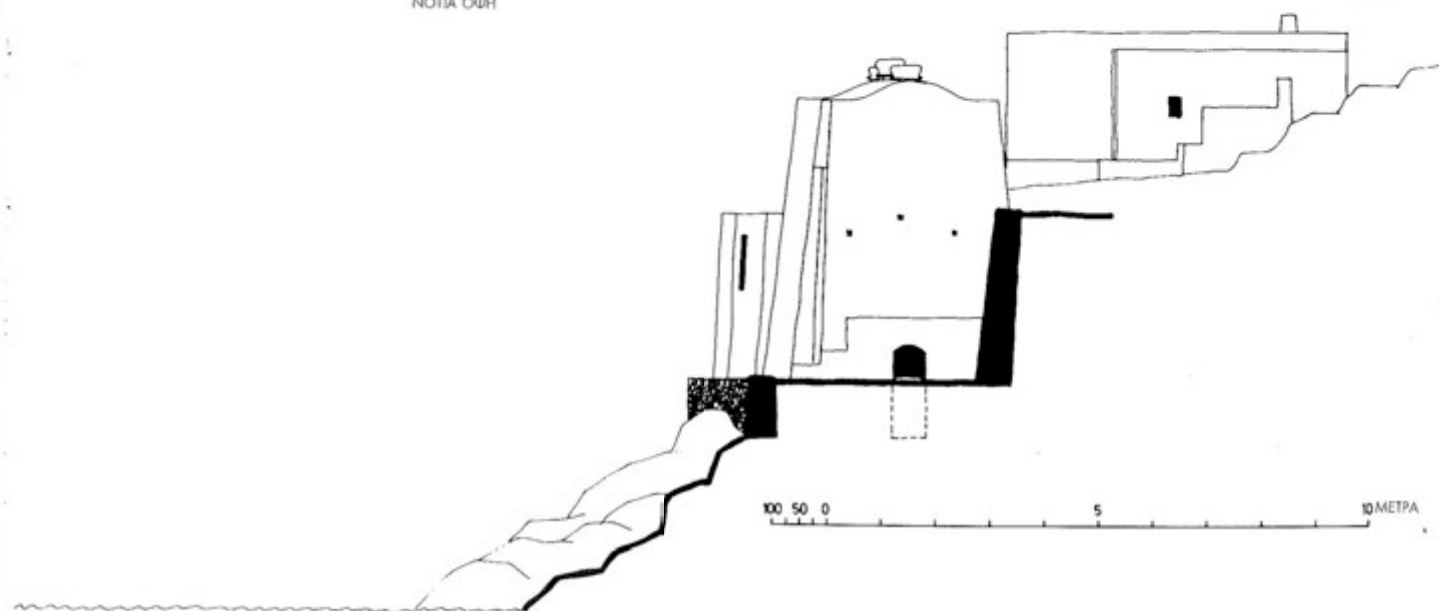

Καμάρες 11

Ανεκόνισμα 181

ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

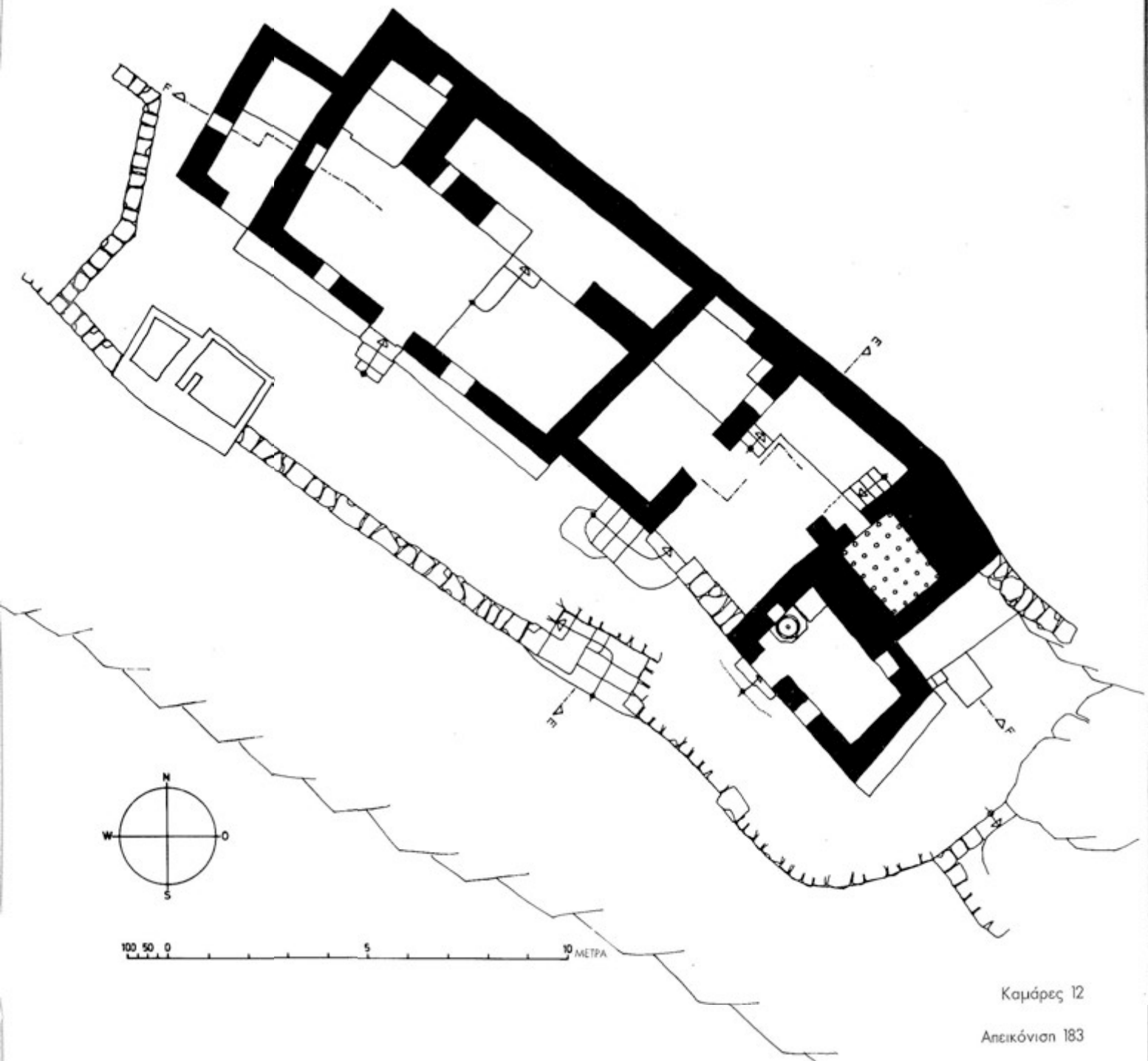

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Καμάρες 11

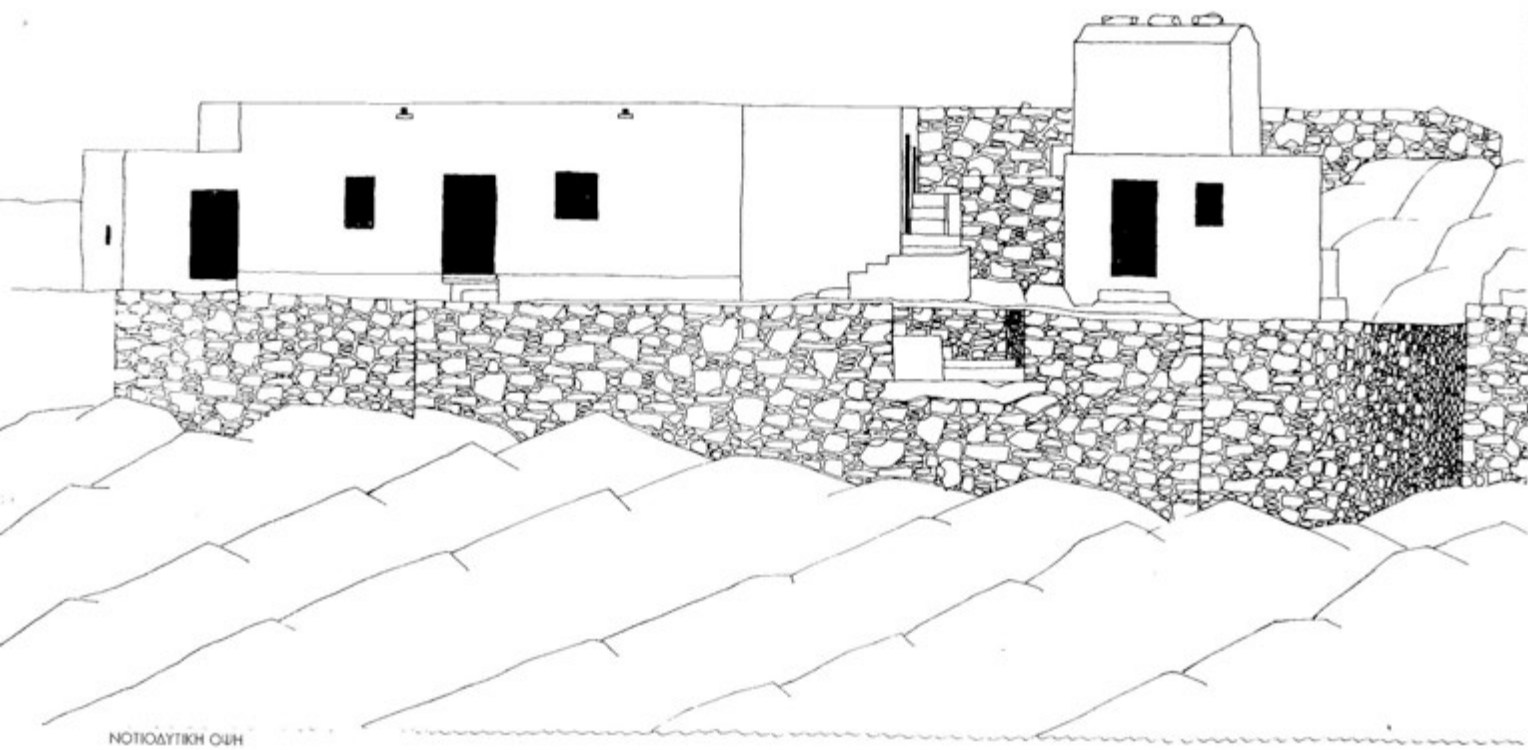
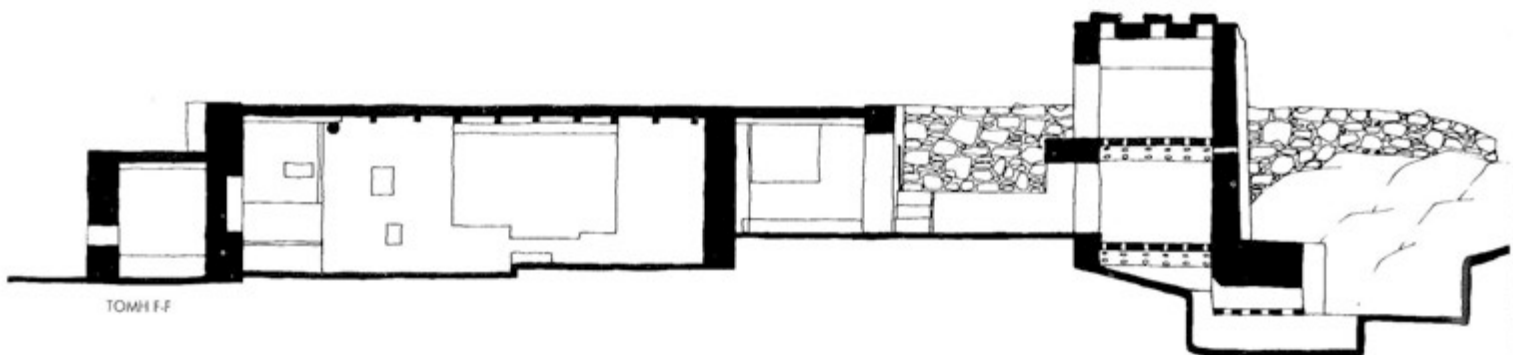
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

Απεικόνιση 182

Καμάρες 12

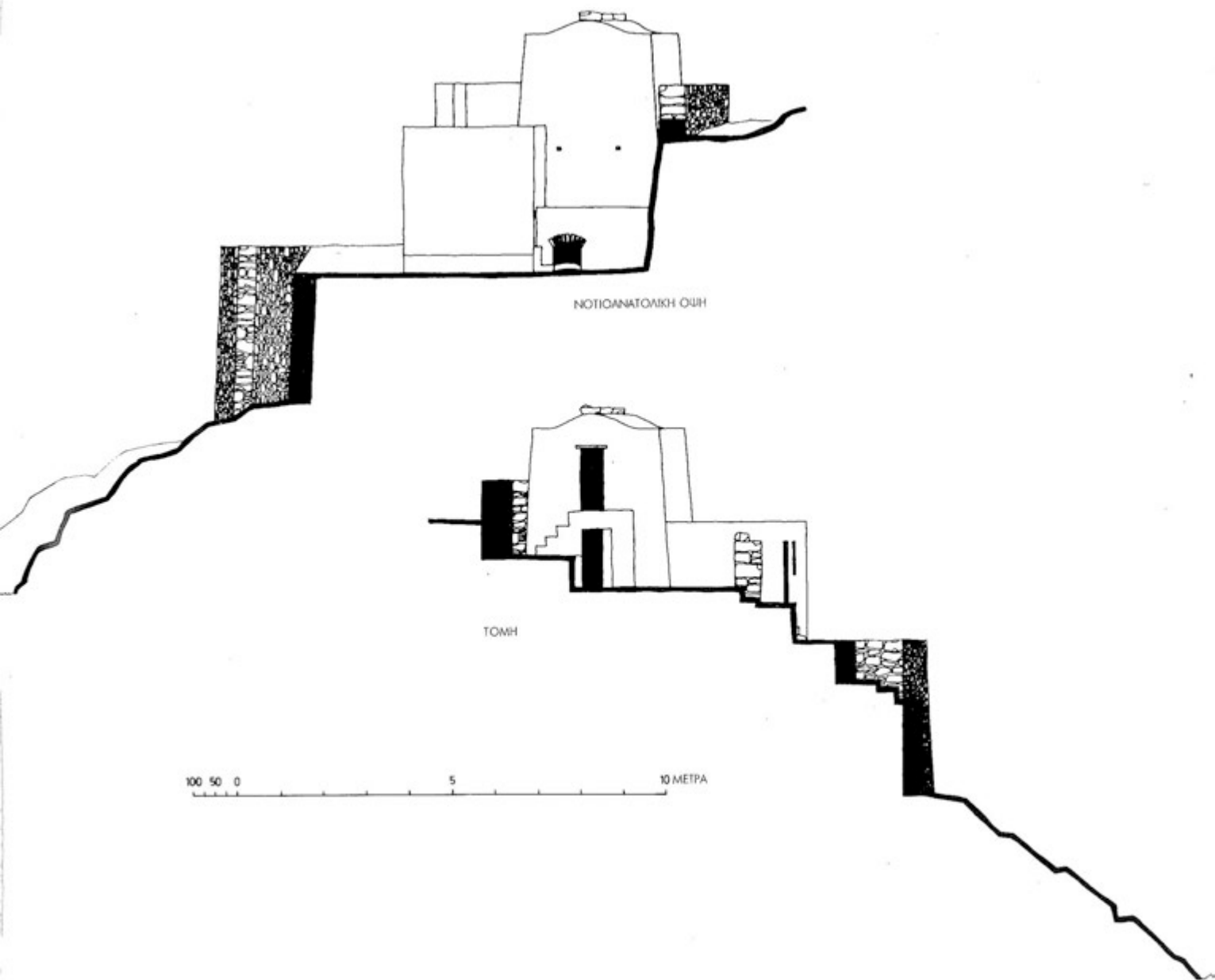
Απεικόνιση 183

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

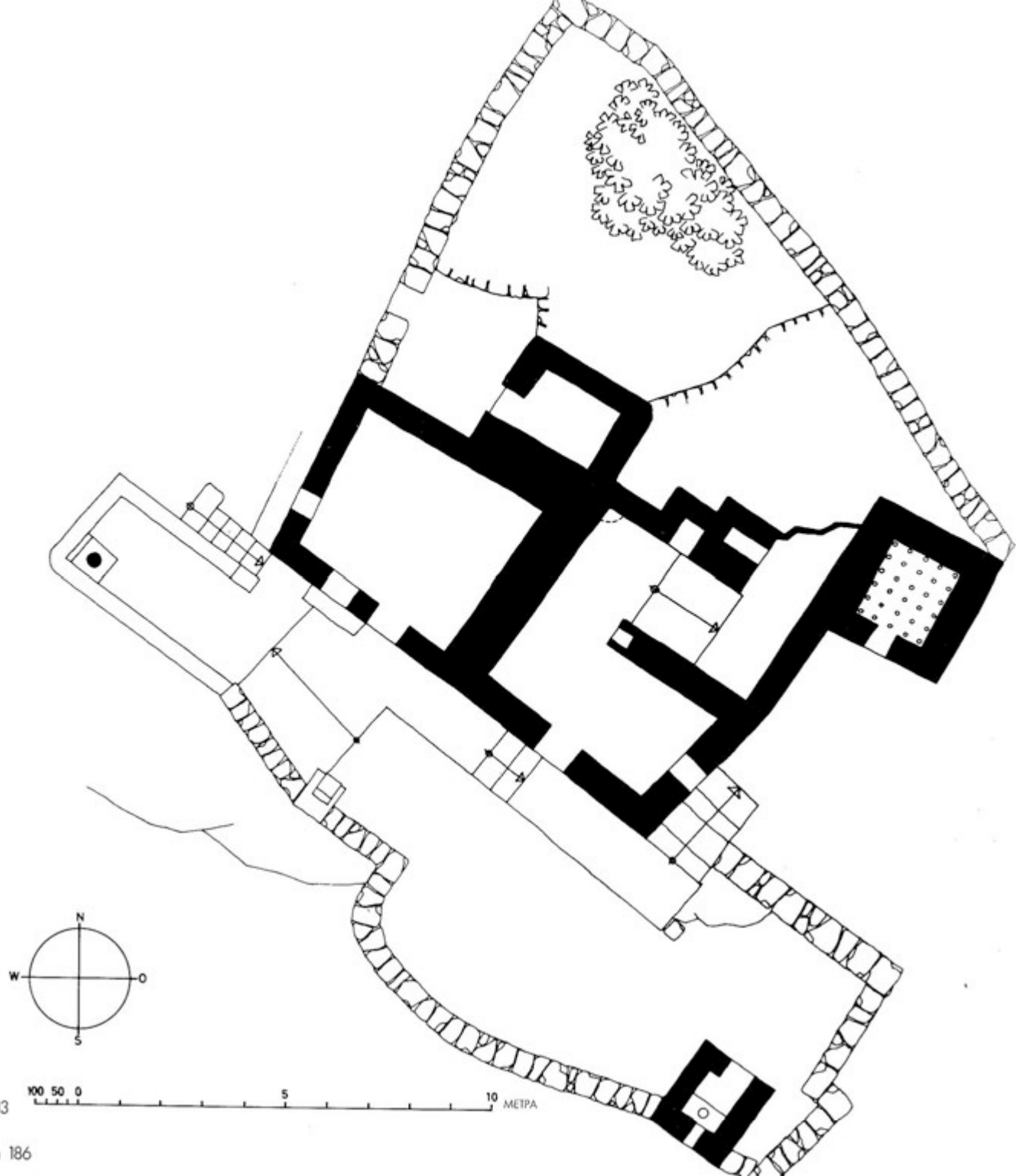
Καμάρες 12

Απεκόνιση 184

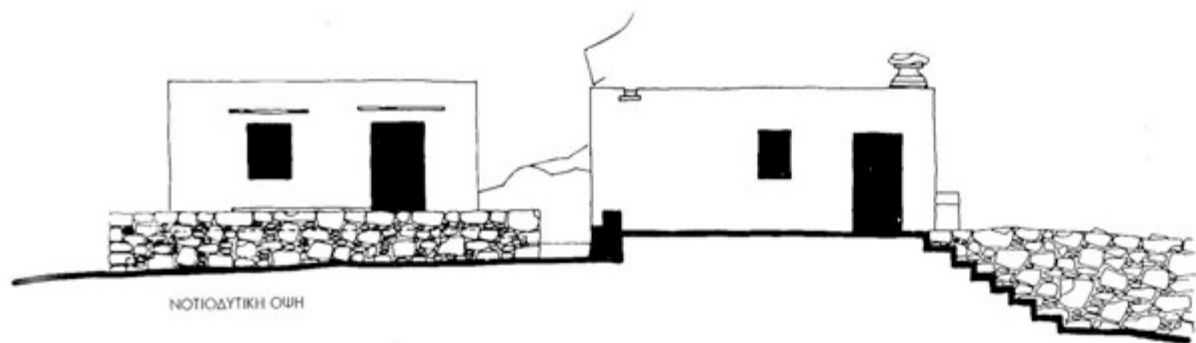
Καμάρες 12

Απεικόνιση 185

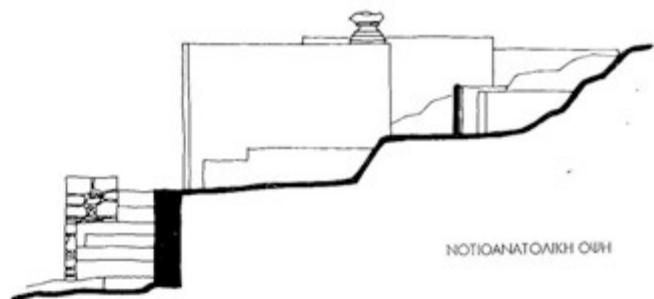
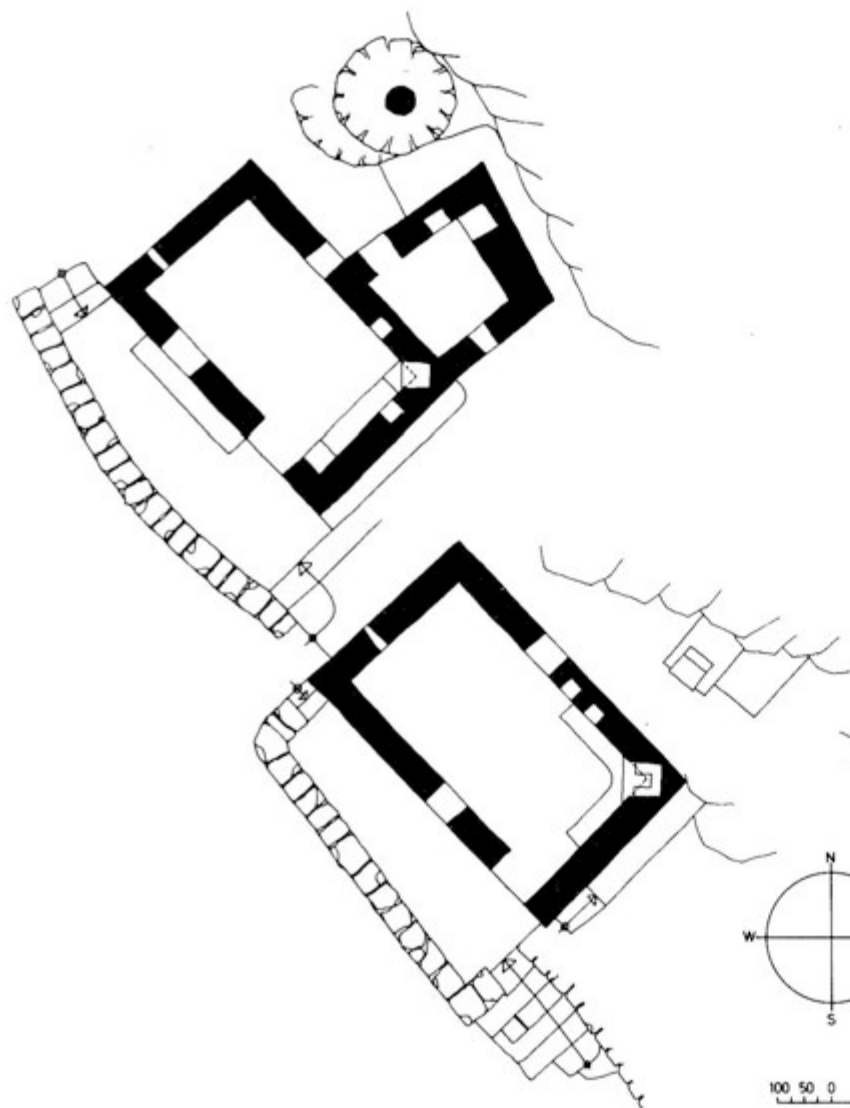

Καμάρες 13

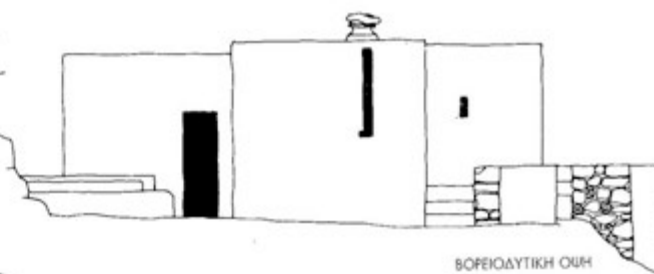
Απεικόνιση 186

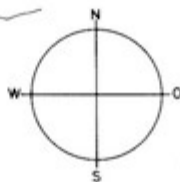
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

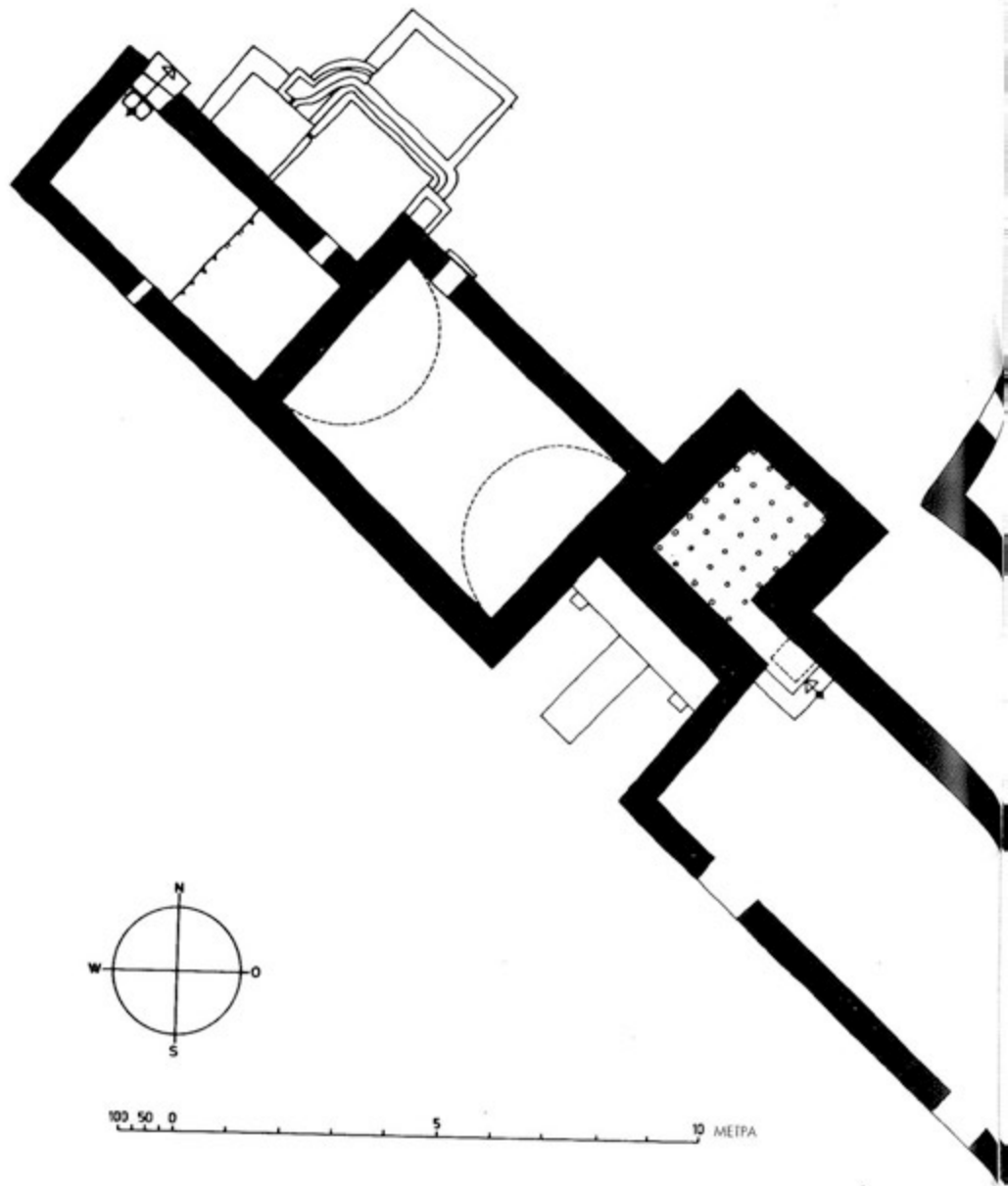
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

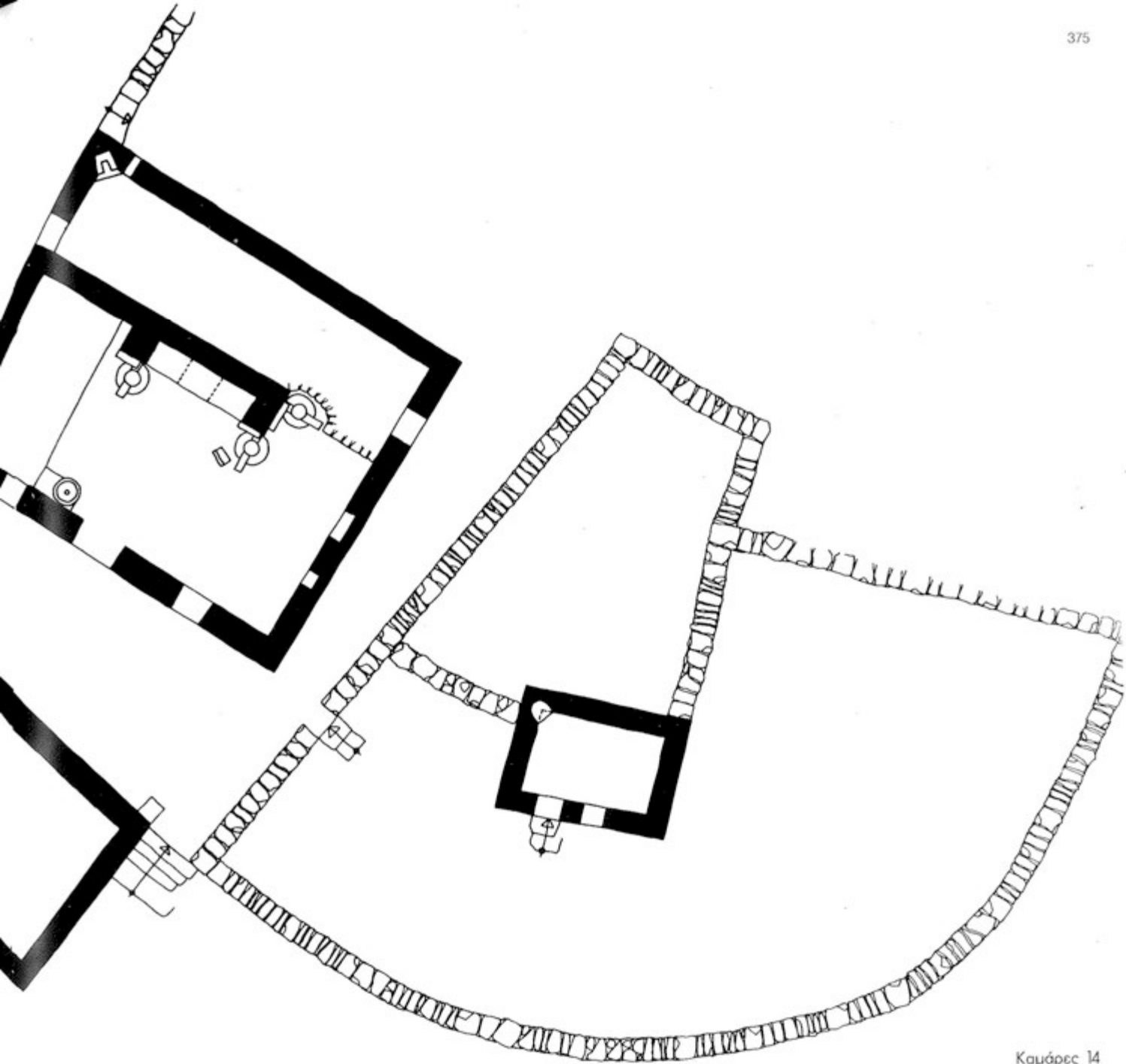

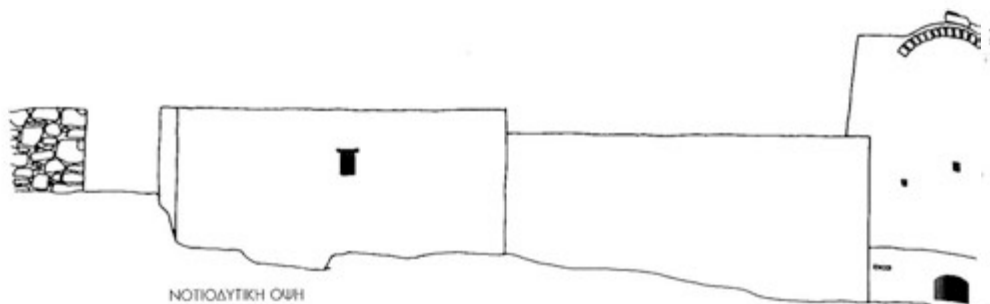
Καμάρες 13

Απεικόνιση 187

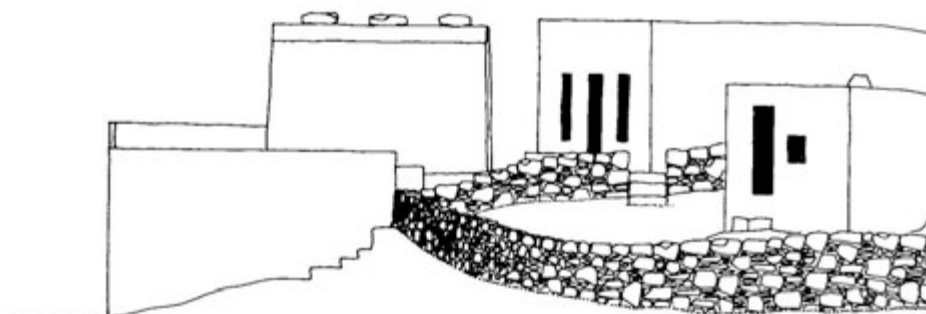
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

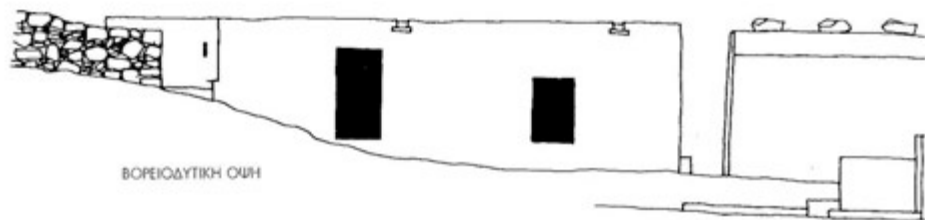

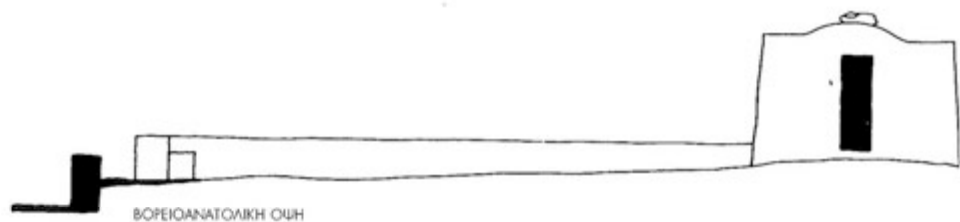
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

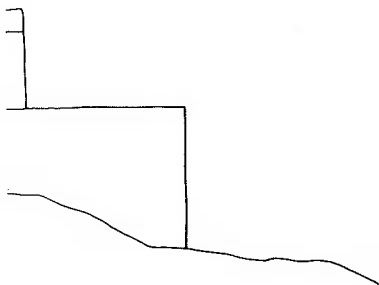
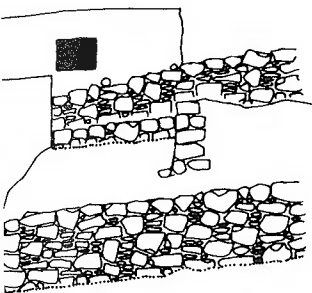
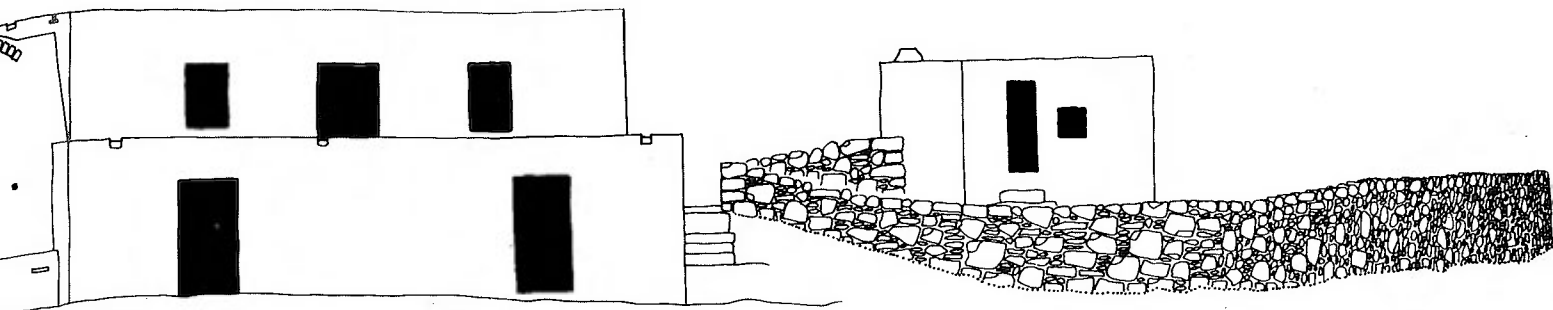
ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

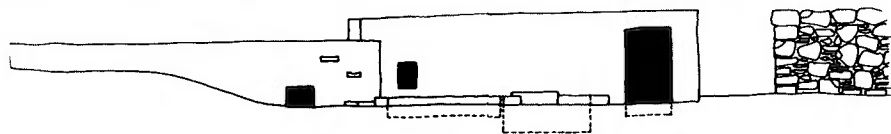
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

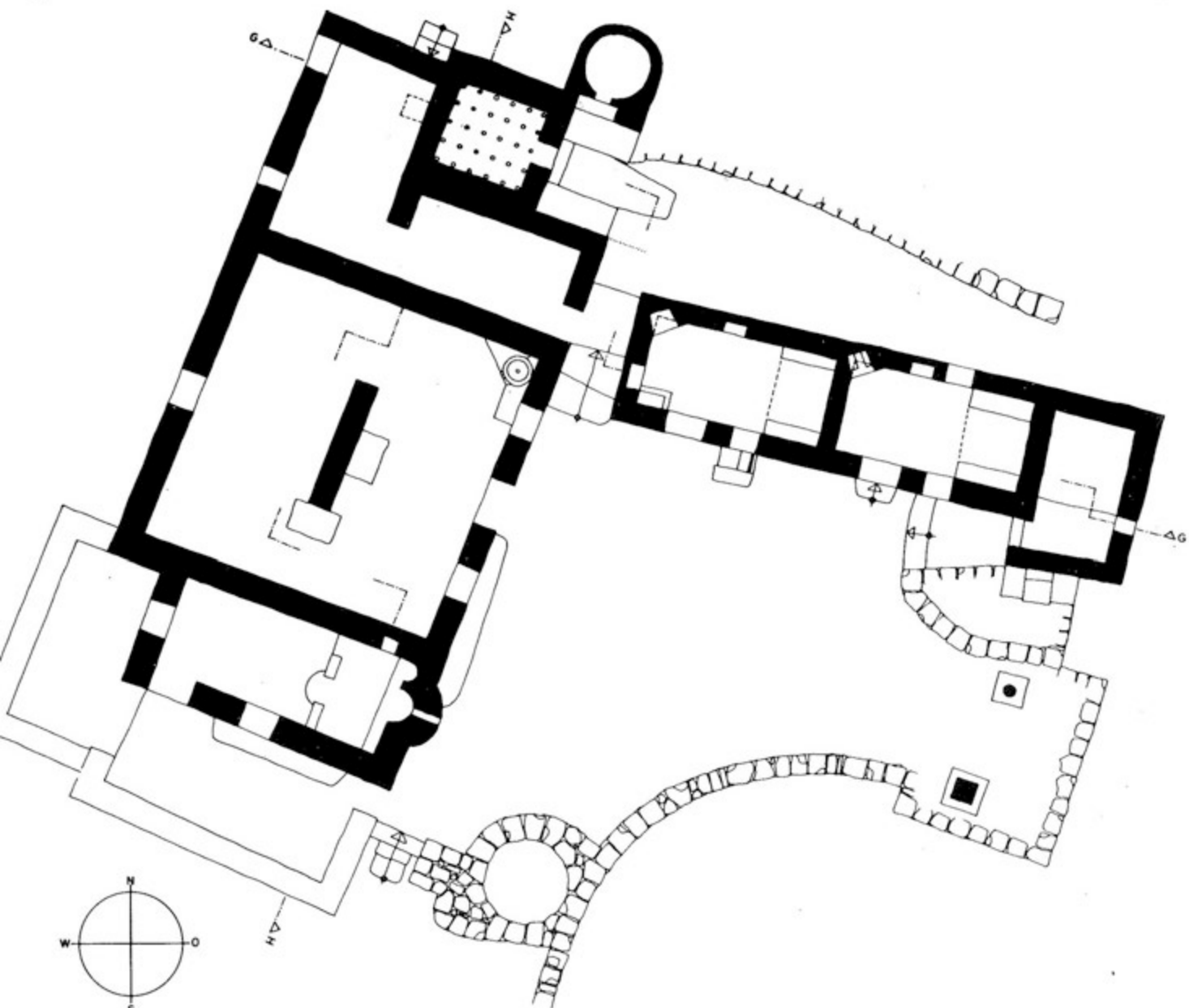

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

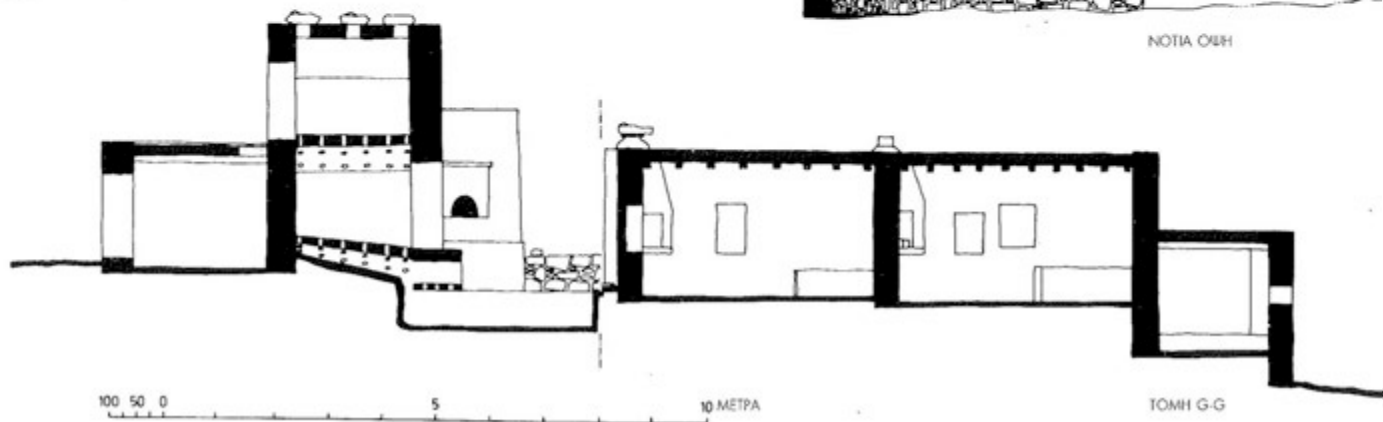
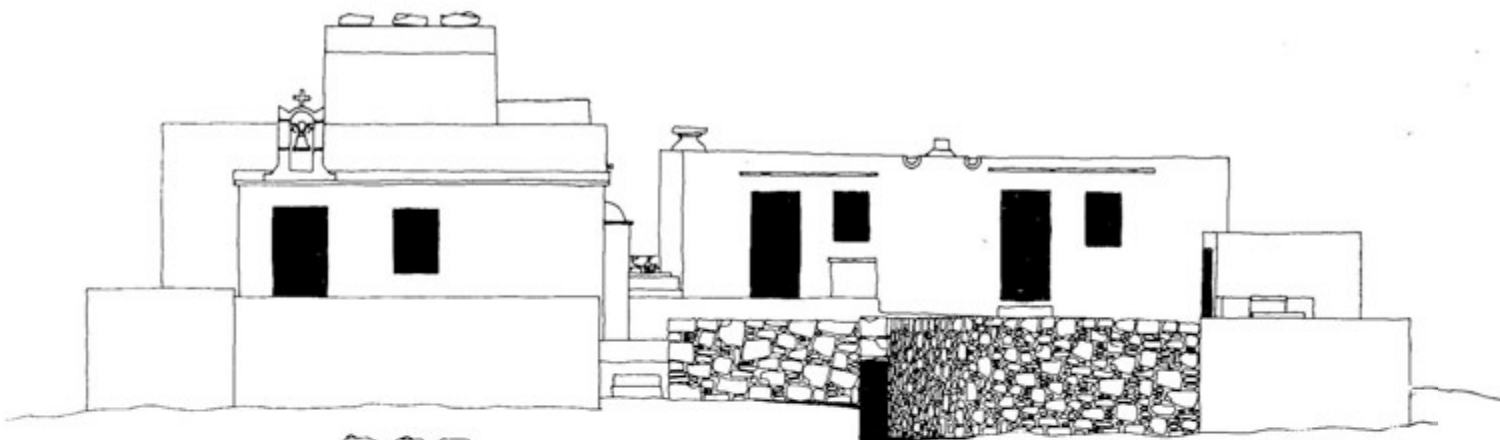
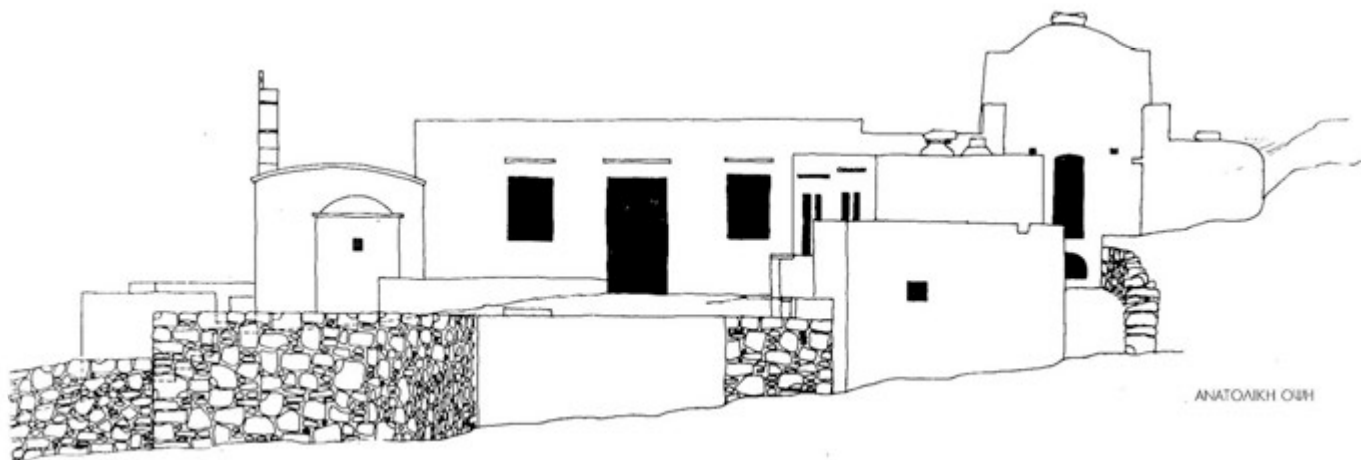
Καμάρες 14

Απεικόνιση 189

Καμάρες 15

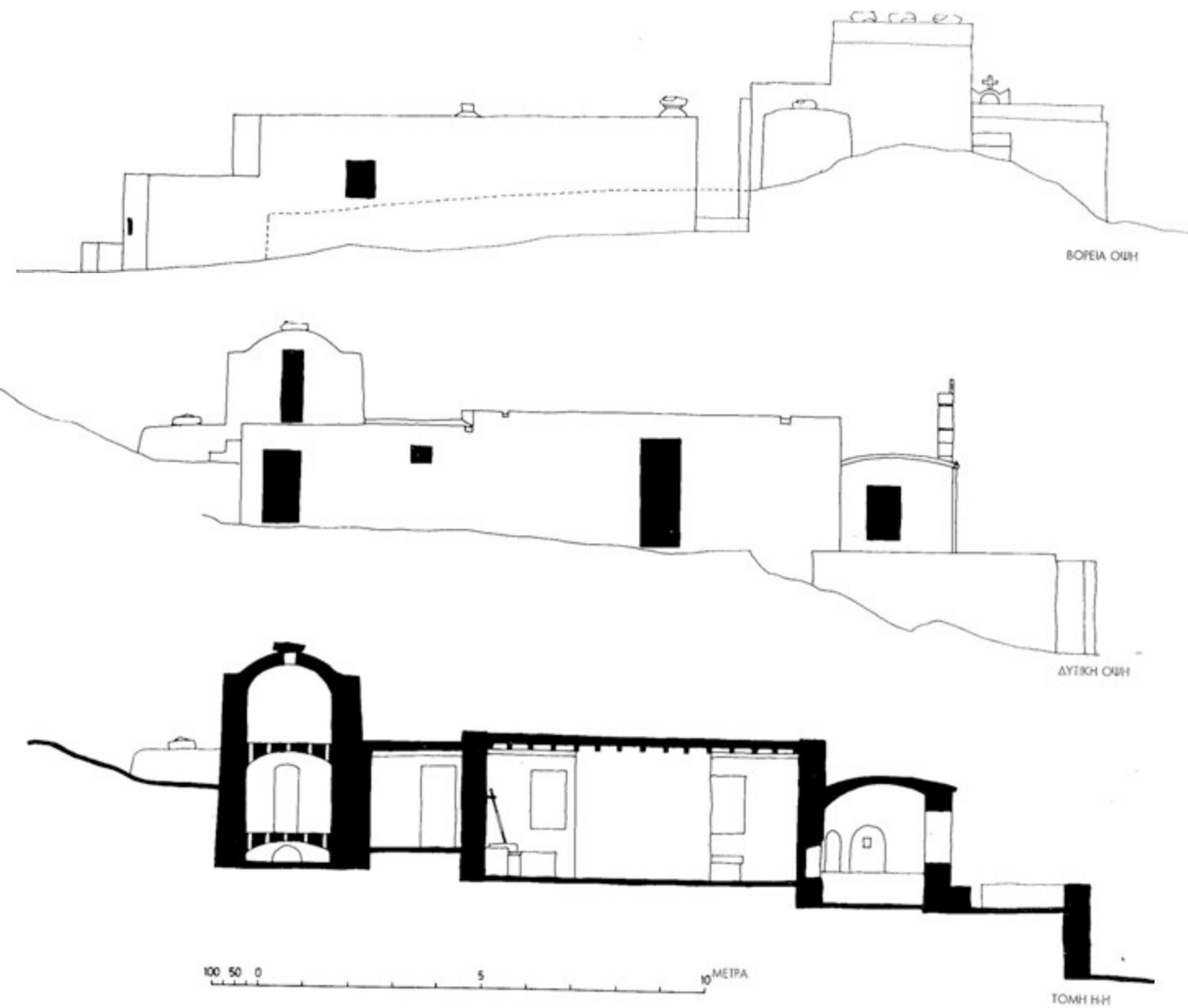
Απεικόνιση 190

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

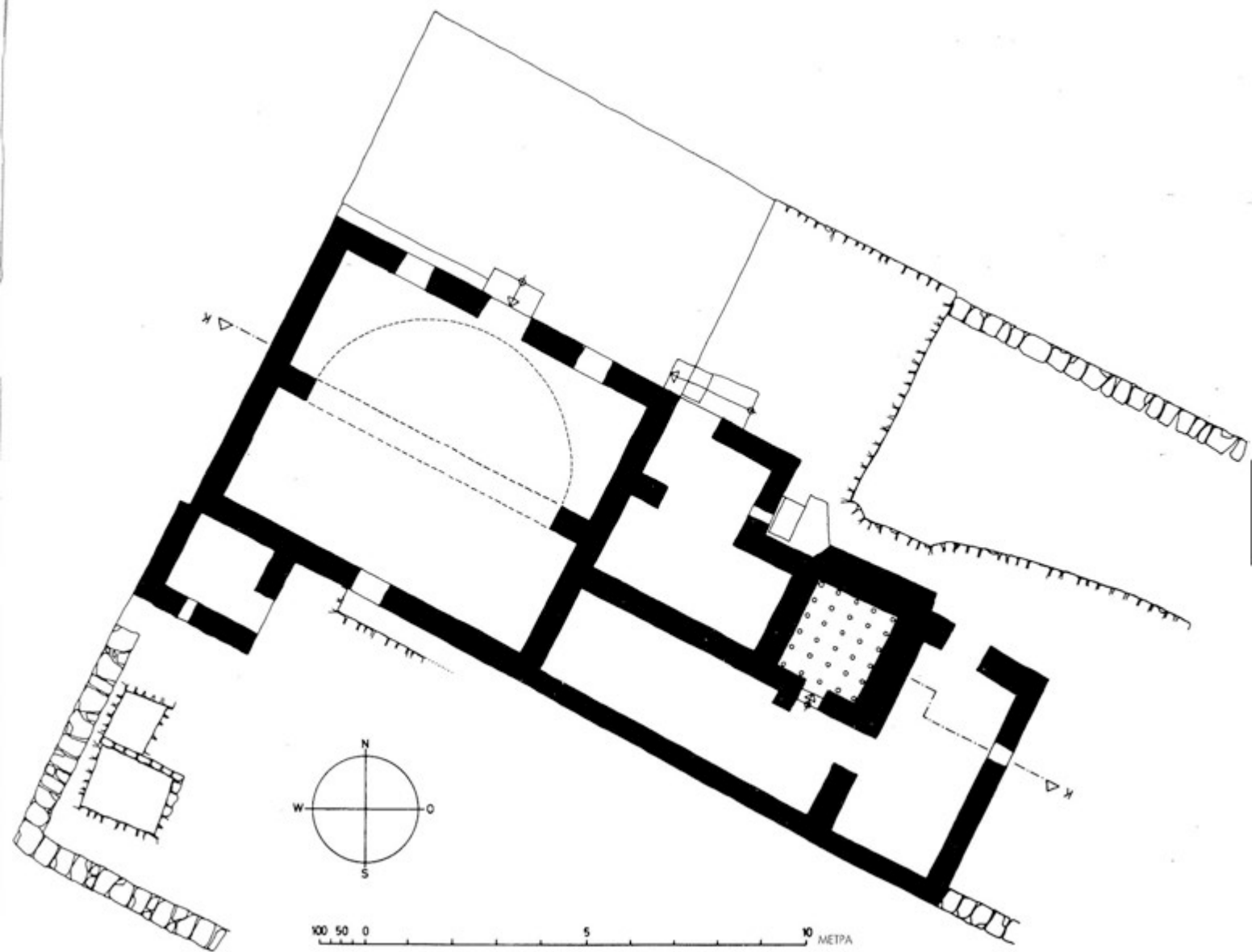
Καμάρες 15

Απεικόνιση 191

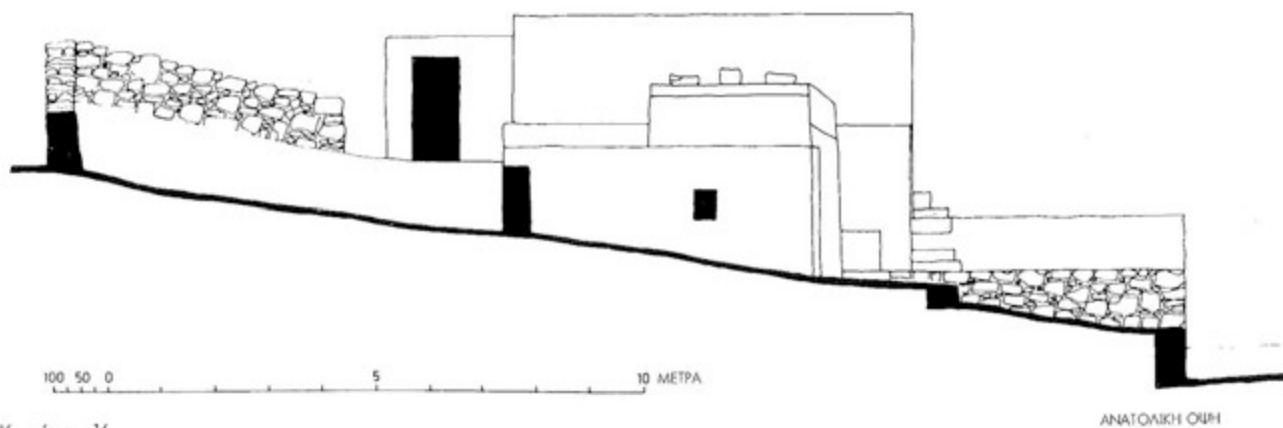
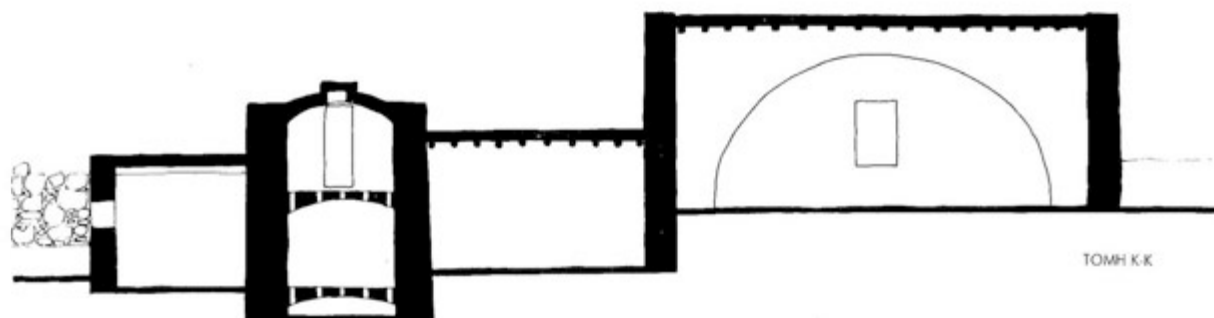
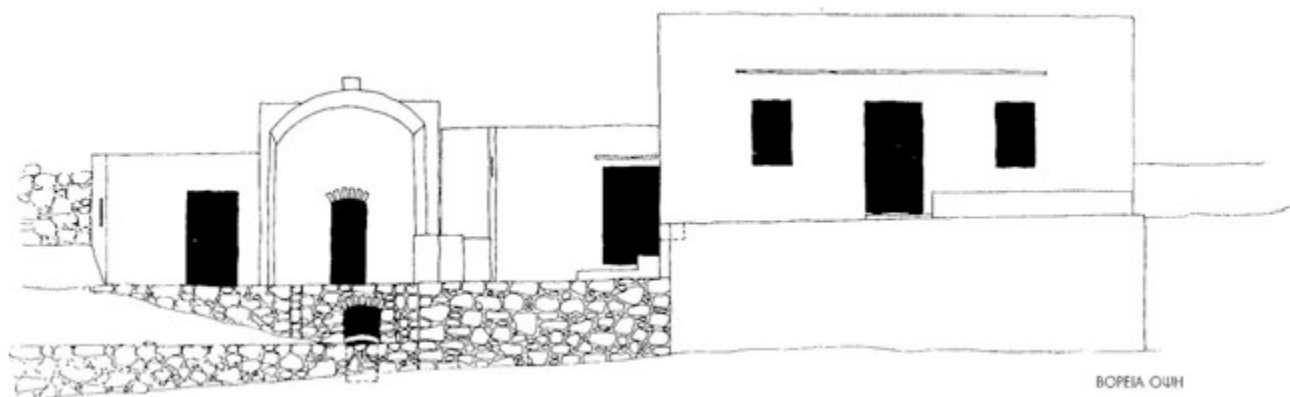
Καμάρες 15

Αλικόνιον 1922

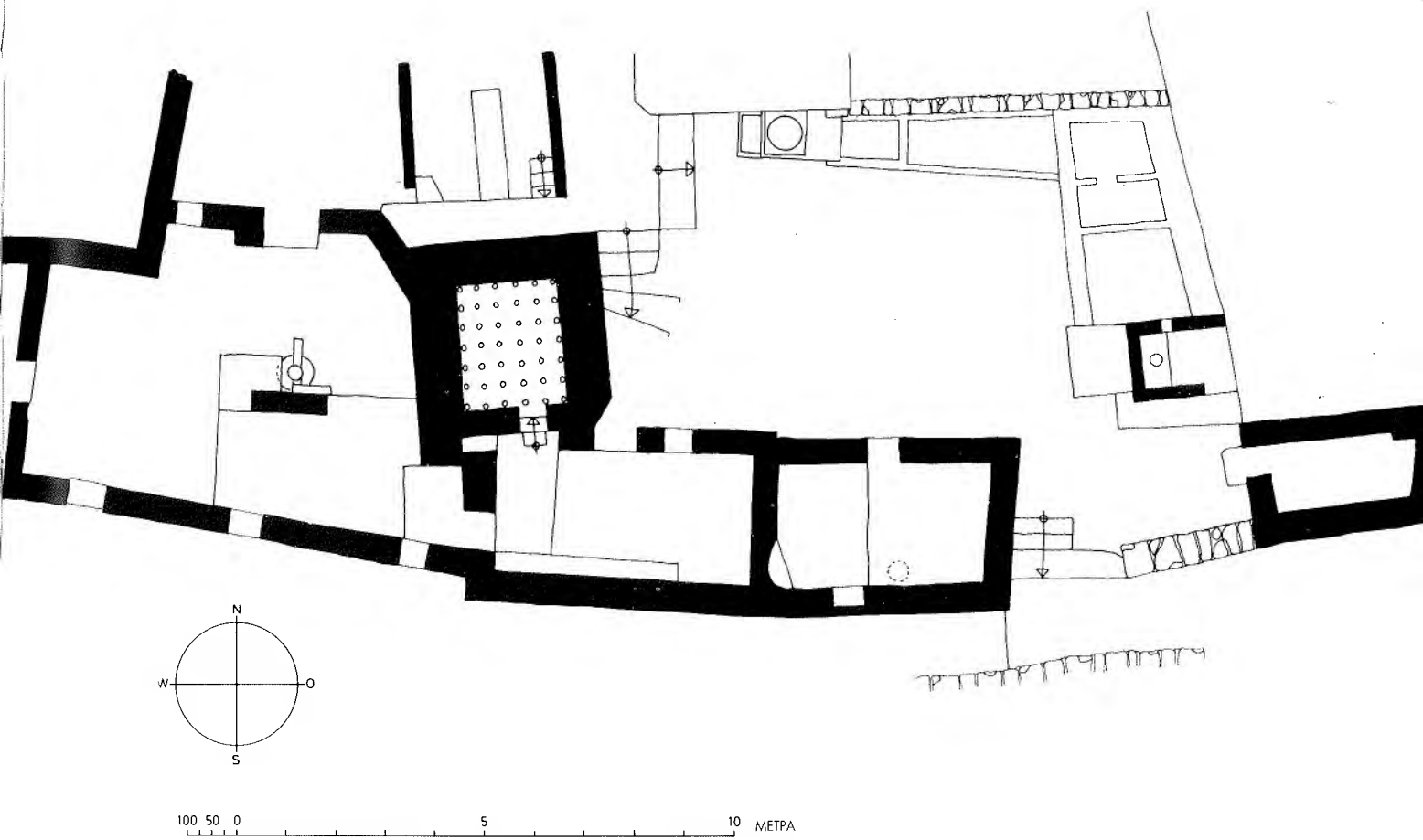
Καμάρες 16

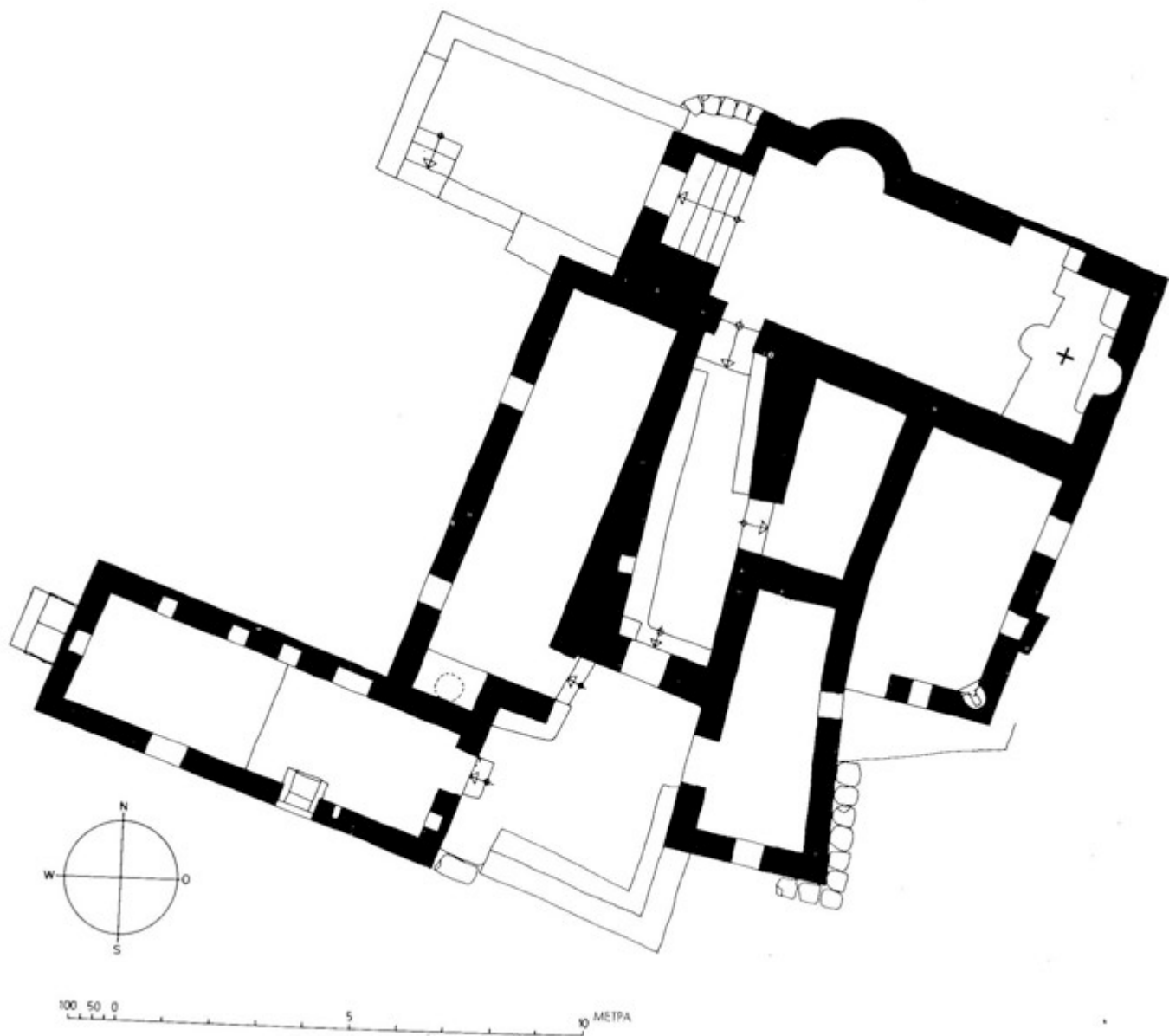
Απεικόνιση 193

Καμάρες 16

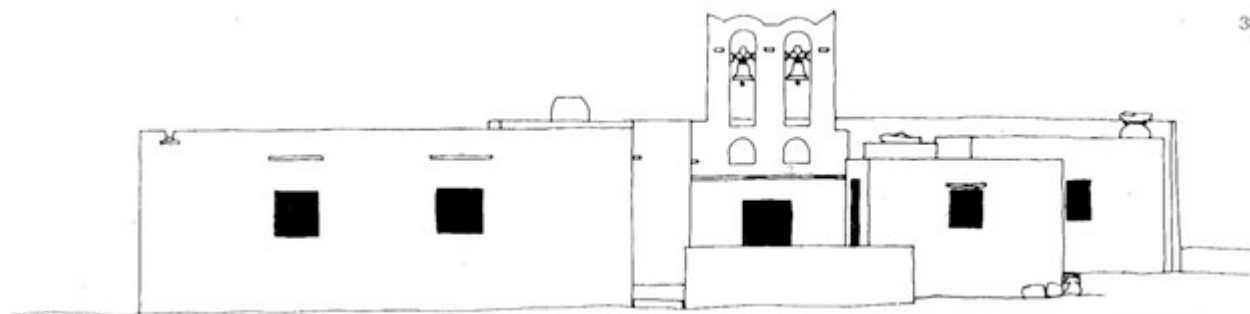
Απεικόνιση 194

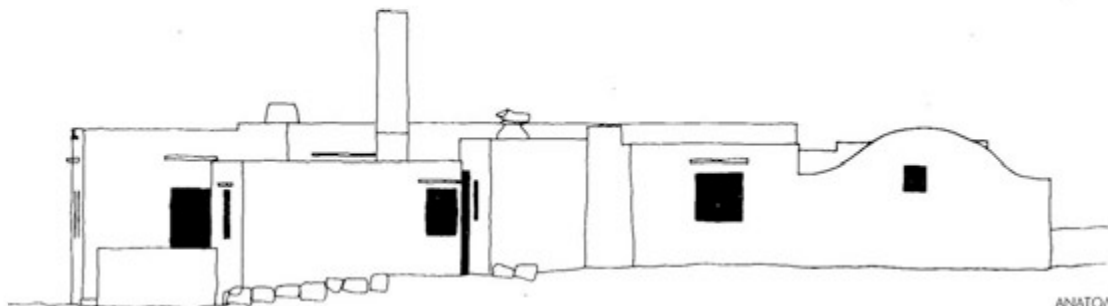

Καμάρες, εκκλησία

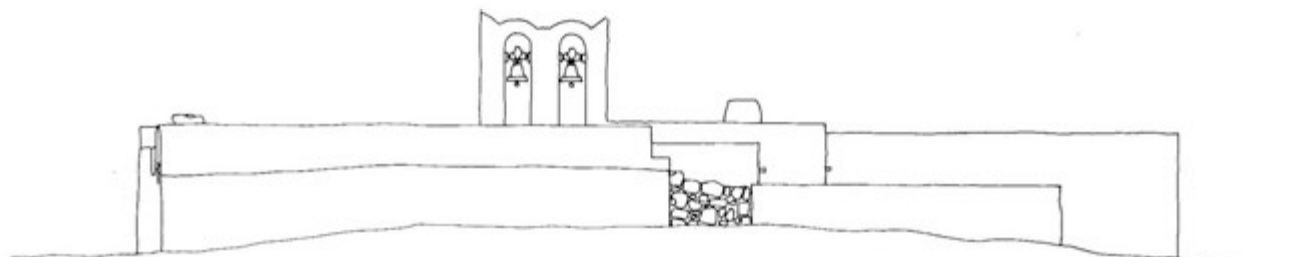
Απεικόνιση 196

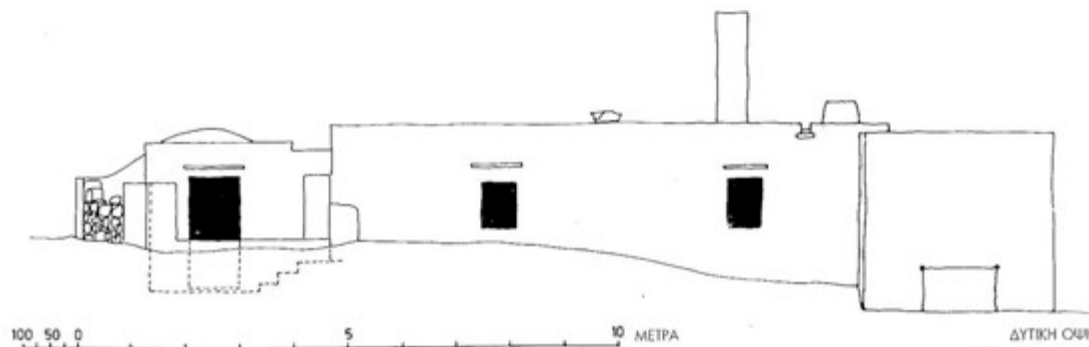
ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Καμάρες, εκκλησία

Απεικόνιση 197

Ο οικισμός αγγειοπλαστών στις Καμάρες

Πίνακας 46

Οι Καμάρες από το νότο

Πίνακας 47

1 Καμάρες 1

2 Καμάρες 2

3 Καμάρες 2

4 Καμάρες 3

5 Καμάρες 4

6 Καμάρες 5

7 Καμάρες 6

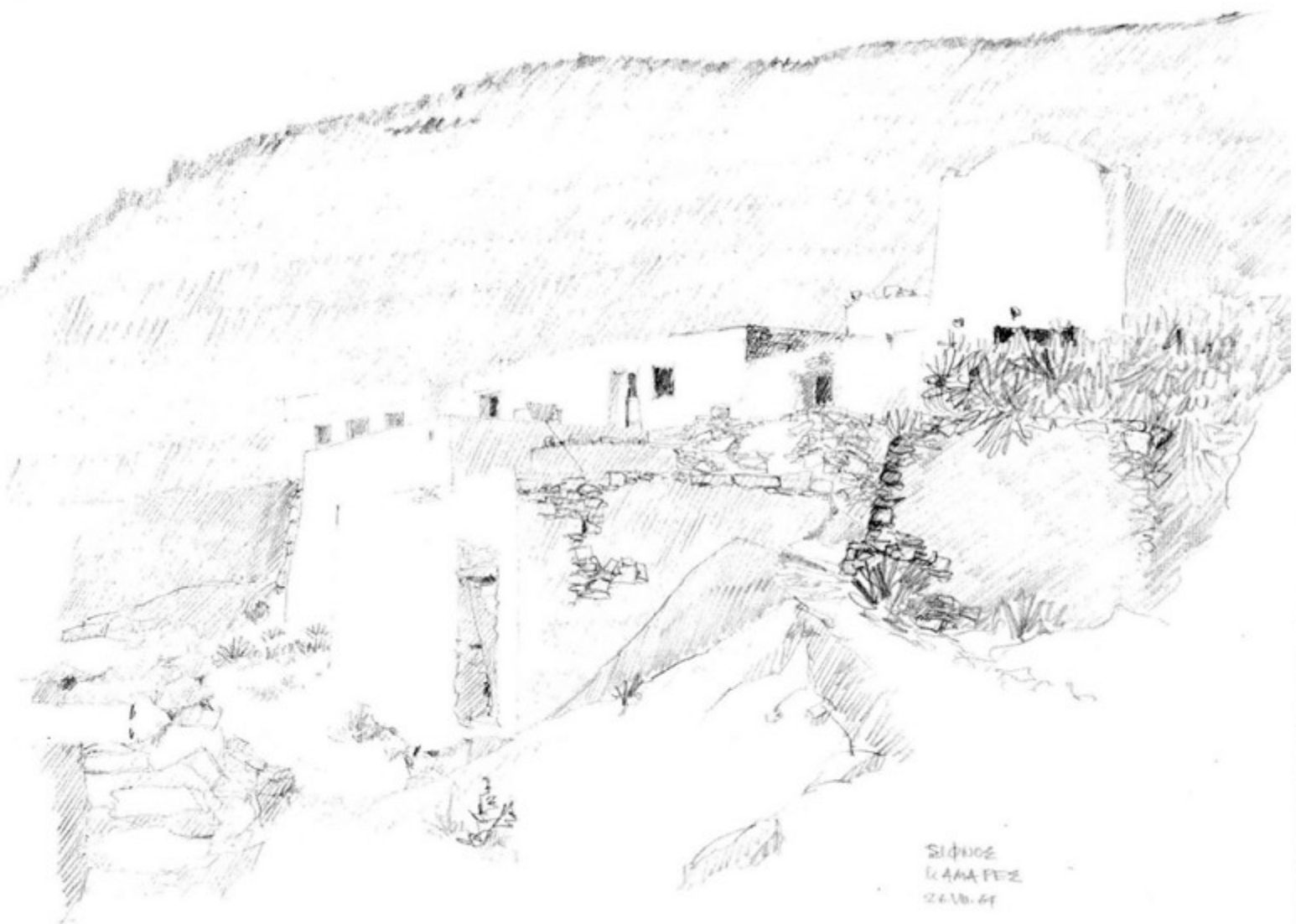
8 Καμάρες 7

9 Καμάρες 6 έως 8

Ο οικισμός αγγειοπλαστών στις Καμάρες

Στον οικισμό αγγειοπλαστών στις Καμάρες

Στον οικισμό αγγειοπλαστών στις Καμάρες

1 Καμάρες 8

2 Καμάρες 10

3 Καμάρες 11

4 Καμάρες 12

5 Καμάρες 13

6 Καμάρες 14 και 15a

7 Καμάρες 15

8 Καμάρες 14

9 Καμάρες 16

Πίνακας 52

Ο οικισμός αγγειοπλαστών στις Καμάρες
Πίνακας 53

ΣΙΦΝΟΣ
ΚΑΜΑΡΕΣ 26.VII.64

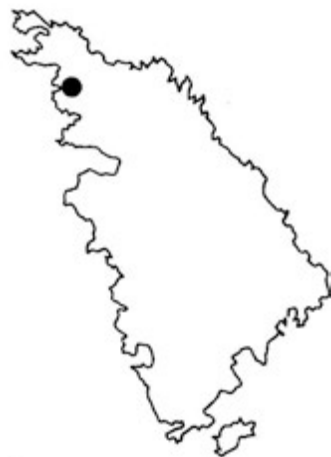
Αρτιμόνι

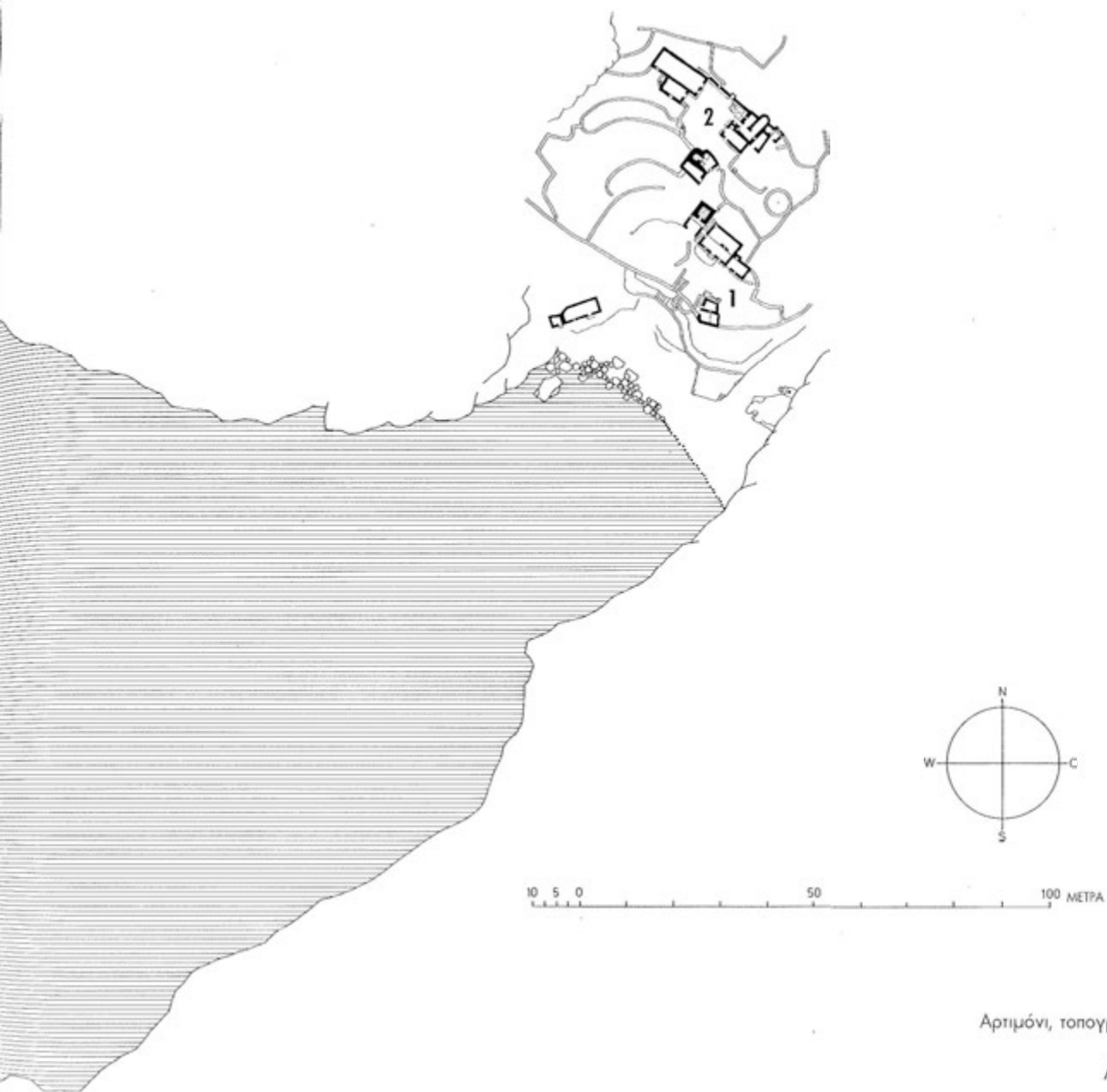
Στο Αρτιμόνι έγιναν σε διάστημα έξι ετών τέσσερις επισκέψεις, κατά τη διάρκεια των οποίων, το μεν 1966, έγινε η αποτύπωση των δύο κτισμάτων, το δε καλοκαίρι του 1970, το τοπογραφικό σχέδιο. Δυστυχώς δεν στάθηκε δυνατόν να επισκεφθούμε το εσωτερικό δύο στεγασμένων χώρων του κτίσματος 2, καθώς αυτοί ήταν κάθε φορά κλειδωμένοι.

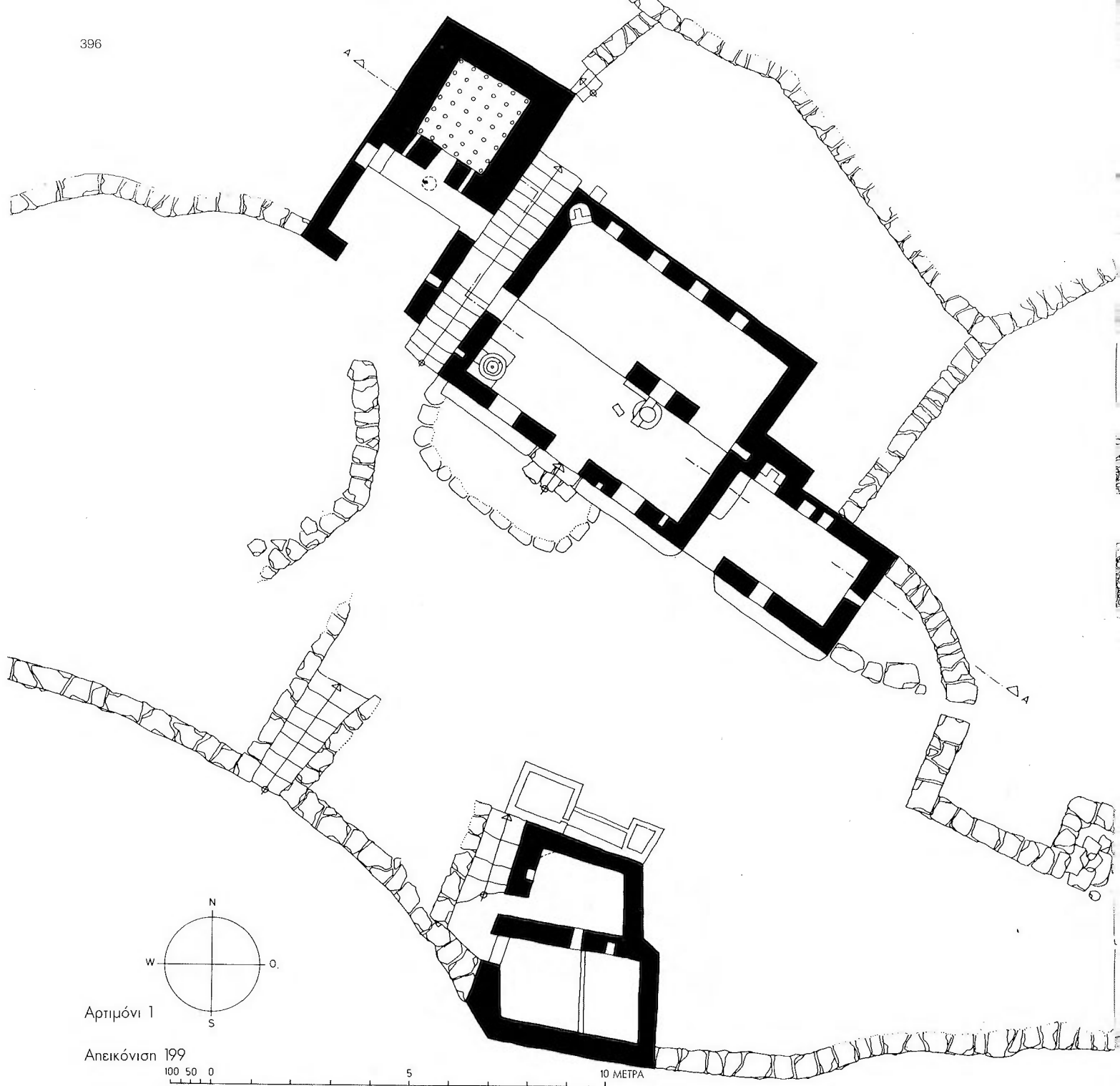
Ο μικρός όρμος Αρτιμόνι βρίσκεται στη δυτική ακτή της Σίφνου, περίπου 2 χλμ. βόρεια του όρμου Καμάρες. Μια στενή κοιλάδα, που από τα νότια περιβάλλεται από απόκρημνα βράχια, καταλήγει εδώ στη θάλασσα, σε μια στενή παραλία, της οποίας η μισή επιφάνεια καλύπτεται από μεγάλες κροκάλες. Προς τα βορειοανατολικά οι πλαγιές ορθώνονται σε ύψος έως 200 μ. και είναι διάσπαρτες από παλιά λιθόζωνα, τα οποία, στο μεγαλύτερο τμήμα τους, καλλιεργούνται ακόμη και σήμερα με σιτάρι. Στον πυθμένα της κοιλάδας, περίπου 15 μ. επάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, αρχίζουν τα χωράφια, που διαμορφώνονται με την παρεμβολή αναβρασμών, και στα οποία βρίσκονται τα δύο αγγειοπλαστεία. Εδώ υπάρχουν λίγες συκίες και αμυγδαλιές, ενώ επάνω στις πλαγιές μόνο μερικοί θάμνοι, ανάμεσα σε γαϊδουράγκαθα, φασκομηλιές, θυμάρια και άλλα αρωματικά βότανα, απ' όπου θα μπορούσε να προέρχεται και η ονομασία Αρτιμόνι. Μονοπάτια οδηγούν προς το Τρουλλάκι και τα Βρουλιδία, ενώ η ευκολότερη και ανεπιπρόσδεκτη προσέγγιση του όρμου γίνεται από τη θάλασσα.

Από το 1959, κανείς πλέον δεν εργάζεται, ούτε και μένει εδώ. Τα κτίσματα ανήκουν στους αδελφούς Νικόλαο και Αντώνιο Φύσσα από τον Αρτεμώνα, οι οποίοι τα συντηρούν ίσα ίσα για να μην τα γκρεμίσουν, καλλιεργώντας παράλληλα τα εδώ χωράφια τους. Και οι δύο εργάζονται σήμερα ως κτίστες στα χωριά, καθώς η αγγειοπλαστική δεν μπορούσε πλέον να τους θρέψει. Από τα αγγεία, τα οποία συναντά κανείς σκόρπια παντού, προκύπτει το συμπέρασμα ότι και οι δυο τους είναι άνθρωποι ευρηματικοί και πνευματώδεις. Συγκέντρωναν αγγεία από διάφορα μέρη της Ελλάδας, δοκιμάζοντας οι ίδιοι παράλληλα καινούργιες φόρμες και εφυαλώσεις, ενώ στη δουλειά τους πρέπει να εξάρουμε τη δημιουργική τους φαντασία, ειδικά στα κεραμικά παιχνίδια. Στην Αθήνα είχαμε την ευκαιρία να αγοράσουμε κεραμικά φτιαγμένα από τους δύο αυτούς αγγειοπλάστες.

Τα δύο αγγειοπλαστεία βρίσκονται σε κάποια απόσταση μεταξύ τους, επάνω από μια μικρή κατηφορία προς τη θάλασσα, κατασκευασμένα με μια λεπτή αίσθηση ισορροπίας σε σχέση με το τοπίο και ανεπτυγμένα με αποκλειστικό γνώμονα το αντικείμενο και τις διάφορες φάσεις της δουλειάς τους. Μια αποθήκη κάτω στη θάλασσα διευκόλυνε το φόρτωμα στα καράβια, καθώς χάρη σ' αυτήν δεν χρειαζόταν να μεταφέρονται τα αγγεία σε μεγάλη απόσταση.

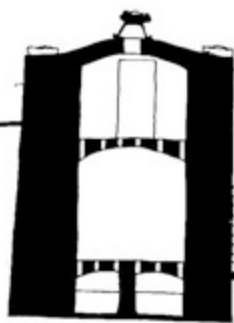
Αρτιμόνι Ι

Απεικόνιση 199

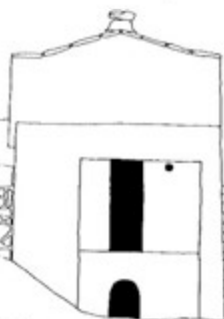
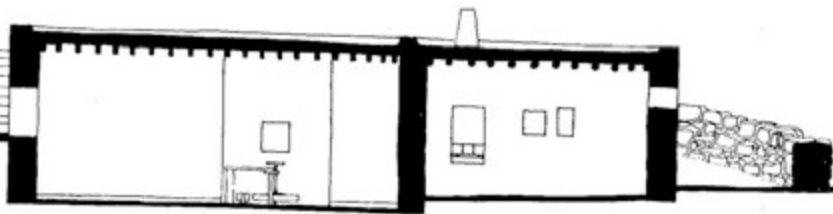
100 50 0

5

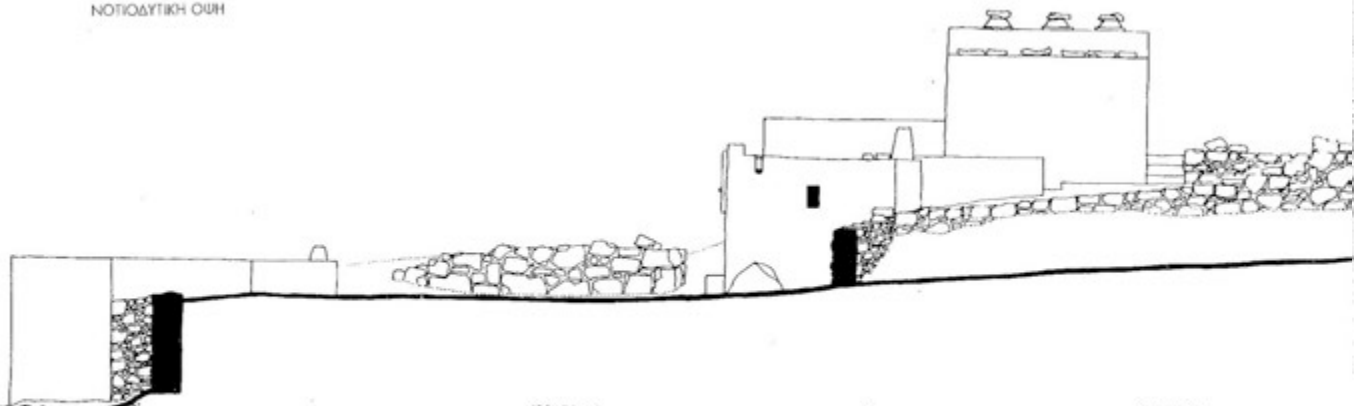
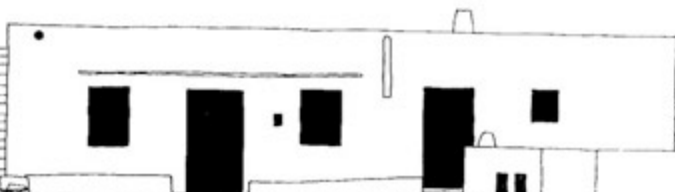
10 ΜΕΤΡΑ

ΤΟΜΗ ΑΑ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

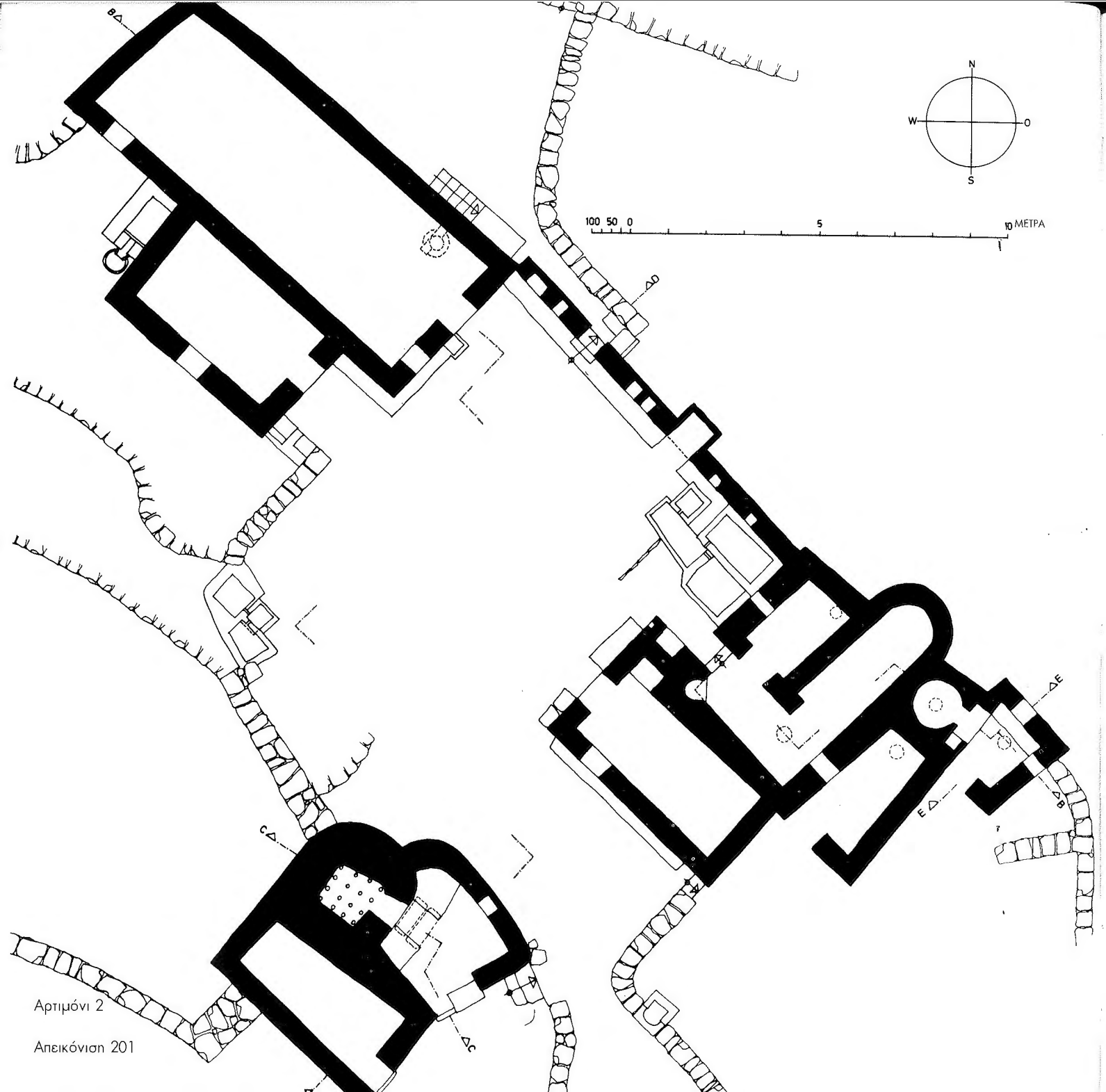

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

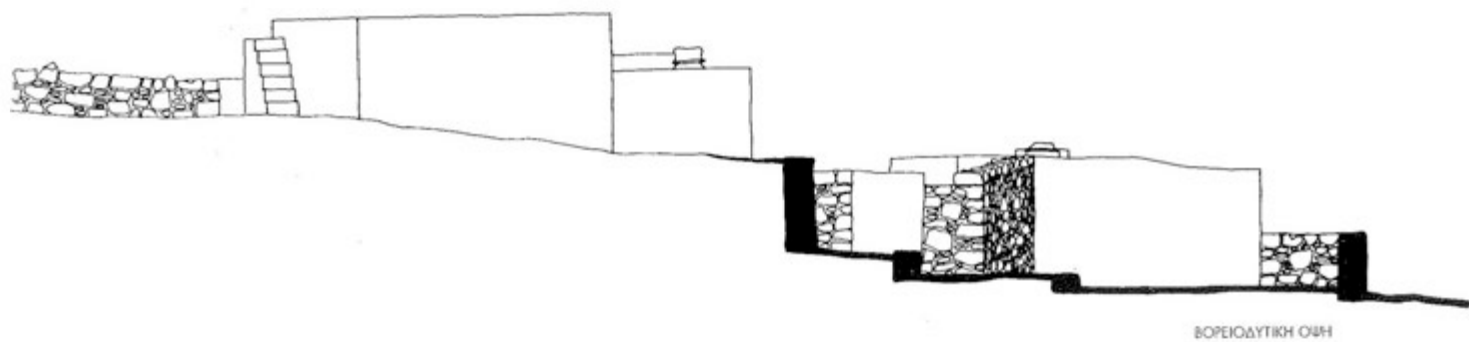
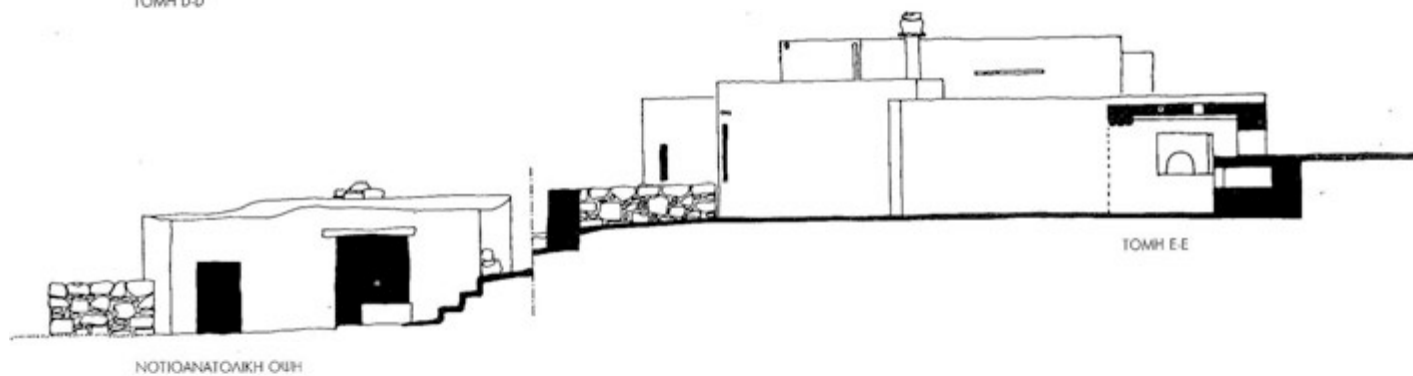
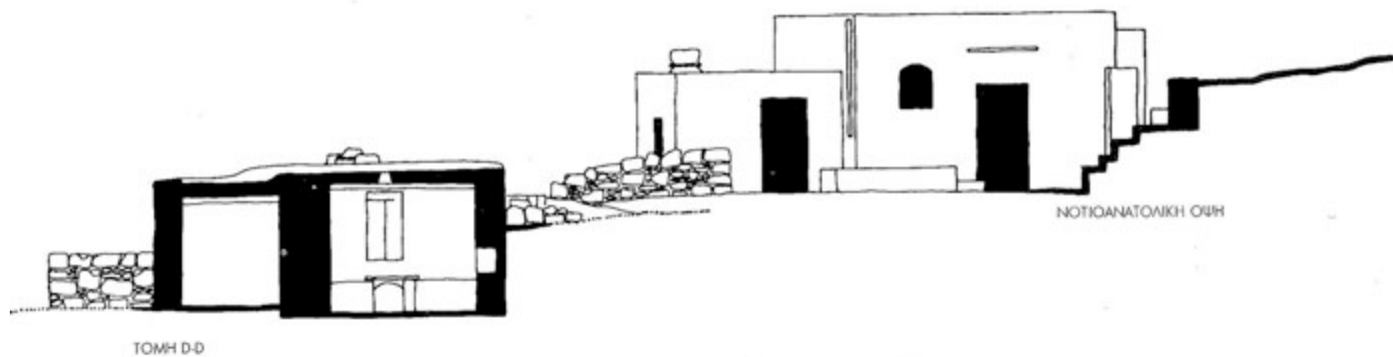
Αρτιμόνι 1

Απεικόνιση 200

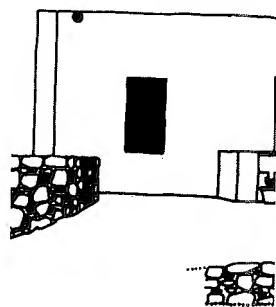
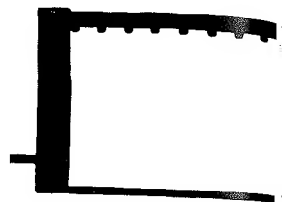
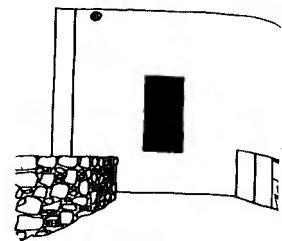

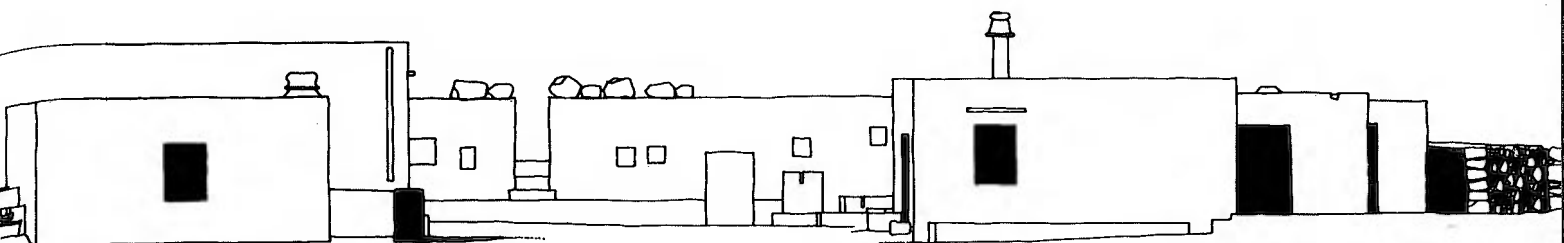
Αρτιμόνι 2

Απεικόνιση 201

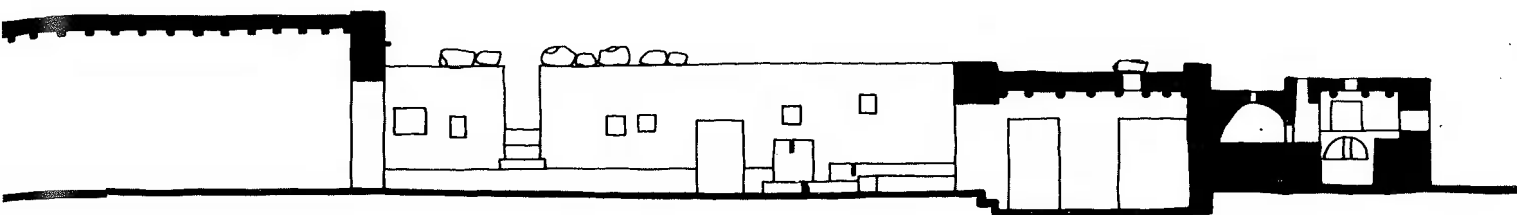

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

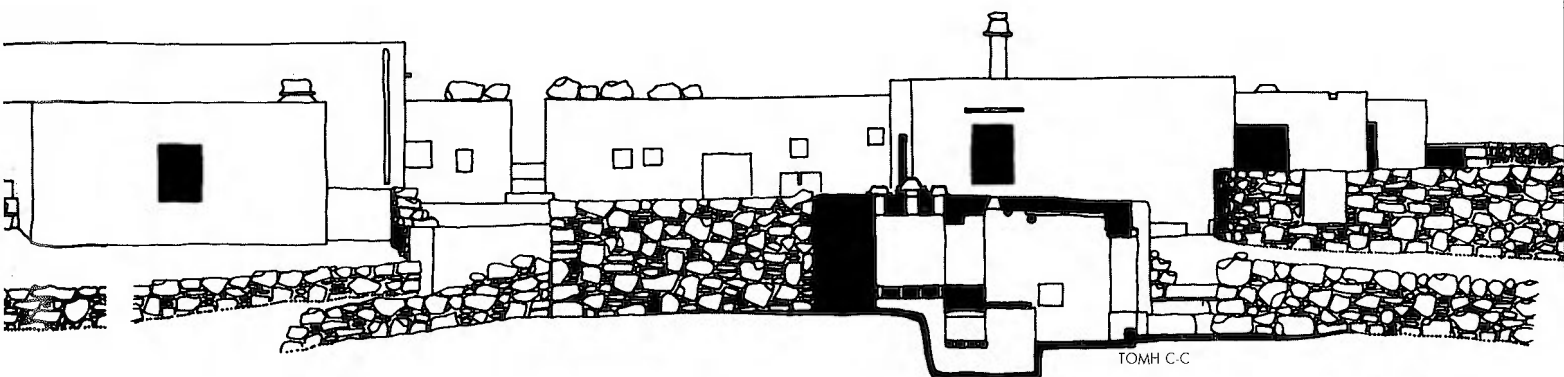

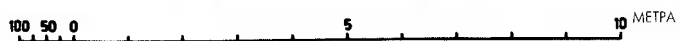
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΤΟΜΗ Β-Β

ΤΟΜΗ C-C

Βρουλίδια

Στα Βρουλίδια έγιναν κατά το χρονικό διάστημα από το 1965 έως το 1970 τέσσερις επισκέψεις. Το καλοκαίρι του 1966 έγινε η αποτύπωση των κτισμάτων, καθώς και ένα τοπογραφικό σχέδιο. Το καλοκαίρι του 1970 διαπιστώθηκε ότι η αγγειοπλαστική δραστηριότητα είχε παύσει.

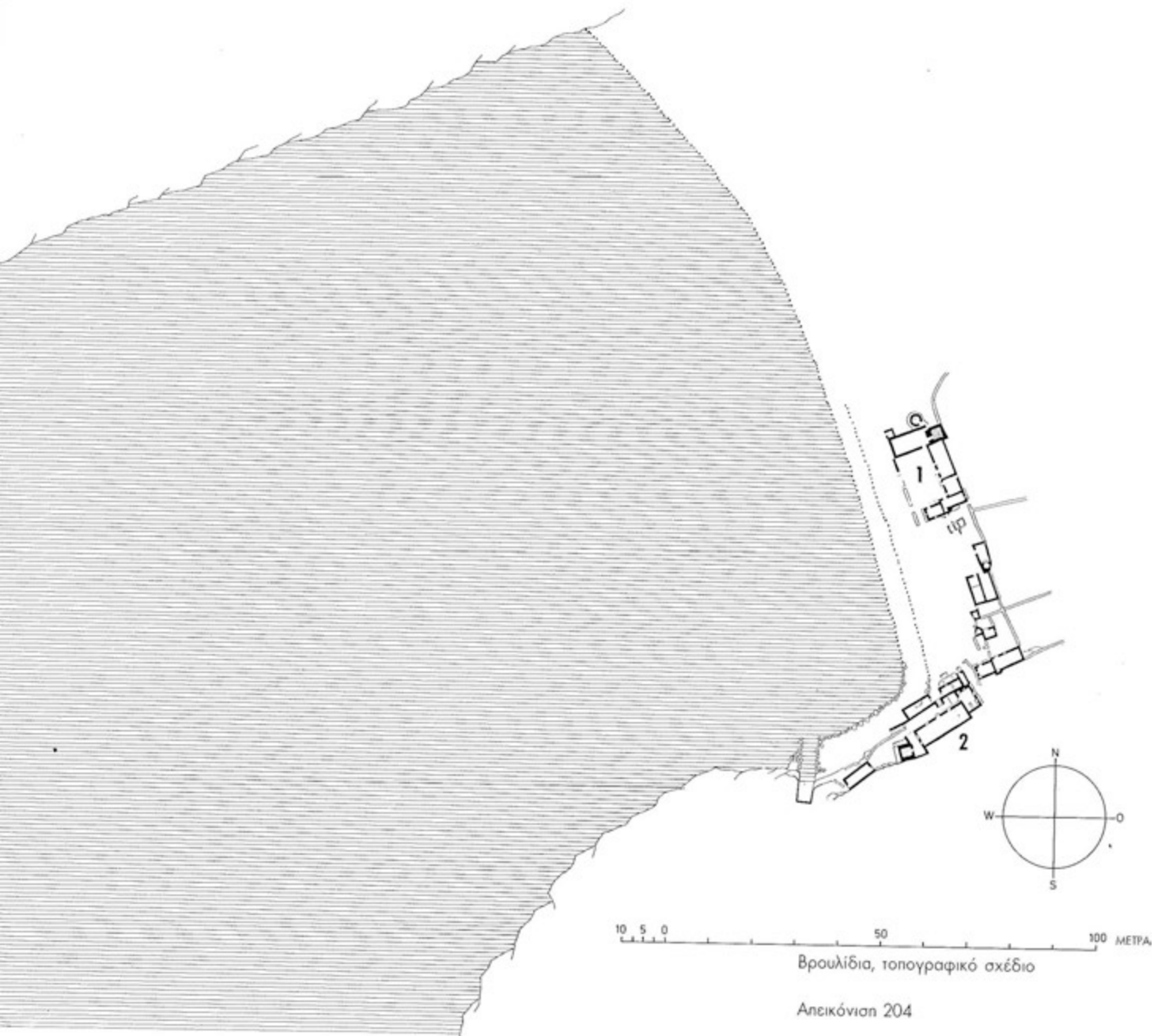
Ο όρμος Βρουλίδια (= Βουρλίδια) βρίσκεται στη δυτική πλευρά της Σίφνου, περίπου 3 χλμ. βόρεια του όρμου Καμάρες. Από τα ανατολικά καταλήγει εδώ μια κοιλάδα, σε μια μήκους 200 μ. περίπου αμμουδιά. Μπροστά, δίπλα στη θάλασσα, βρίσκονται τα κτίσματα, πιο πίσω τα χωράφια και τα περιβόλια, που περιβάλλονται από ξερολιθιές. Στη νότια πλαγιά αναπτύσσονται καλλιέργειες σε αναβαθμούς, τις οποίες εν μέρει εξακολουθούν να τις εκμεταλλεύονται, ενώ, αντιθέτως, η βόρεια πλαγιά θυμίζει περισσότερο σάρα, απαρτιζόμενη από μεγάλα και μικρά κομμάτια γλαυκοφανούς σχιστόλιθου, καλυμμένα από αγριόχορτα.

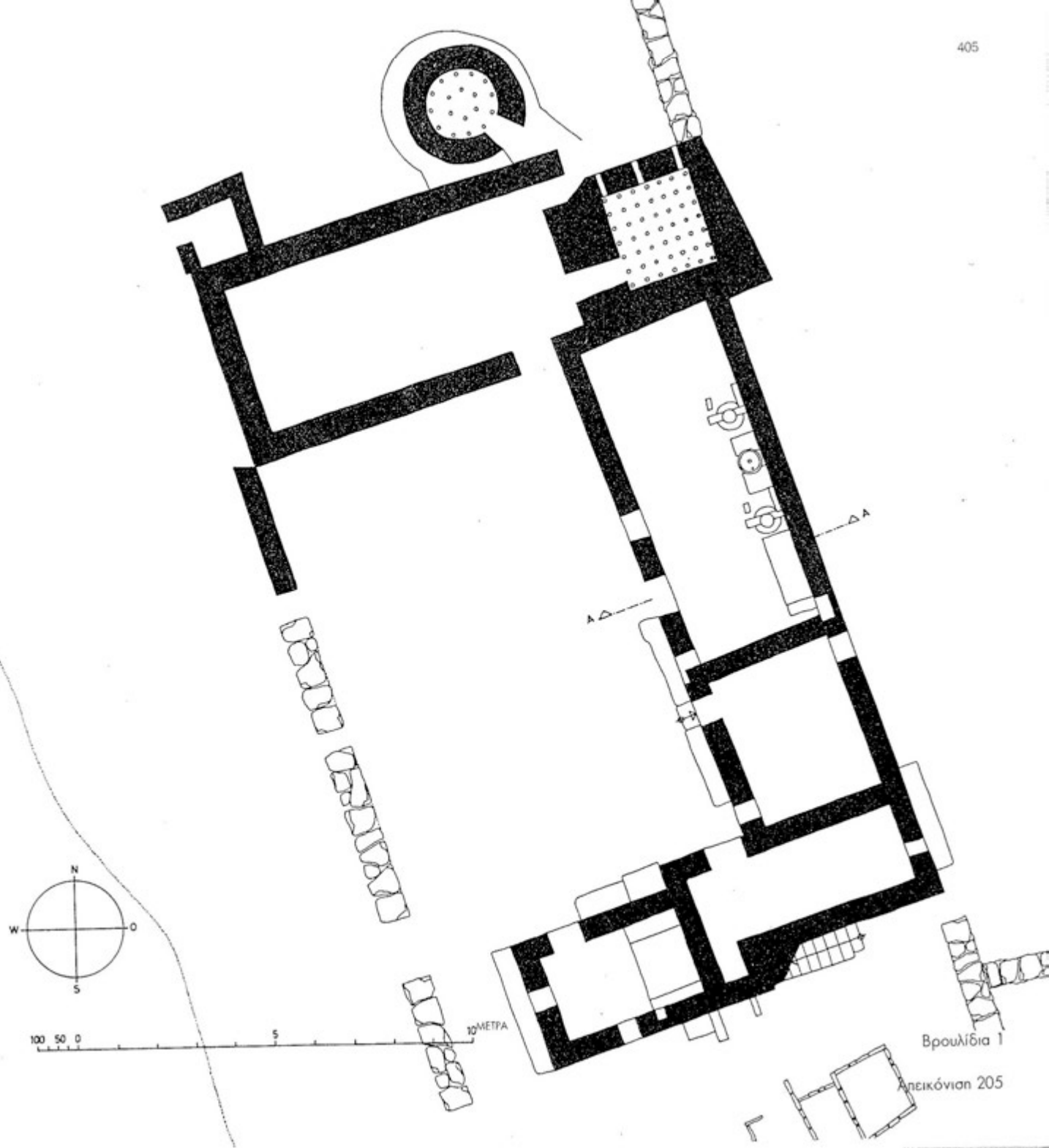
Εδώ ζει η οικογένεια του αγγειοπλάστη Καλαράκη όλο το χρόνο, ενώ ο παπούς και η γιαγιά Καλαράκη έρχονταν μόνο το καλοκαίρι και έμεναν στο χώρο διαμονής του παλιού, σχεδόν κατεστραμμένου αγγειοπλαστέιου τους στην παραλία. Στο κτίσμα της νότιας πλευράς του όρμου εργάζονταν πατέρας και γιος, κατασκευάζοντας κατά κύριο λόγο πιθάρια (οι μόνοι αγγειοπλάστες στη Σίφνο κατασκευαστές σε τακτική βάση πιθαριών!) για κρασί και λάδι, και πέραν αυτών, στάμνες και γλάστρες.

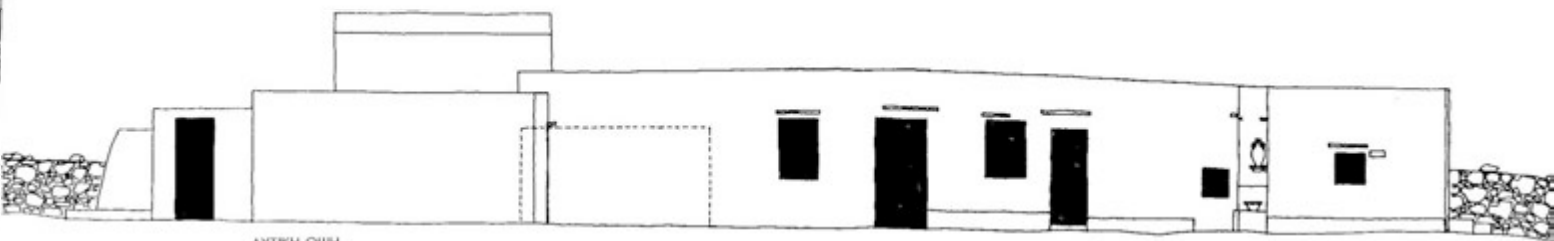
Τα κτίσματα, από άποψη θέσης και επιφάνειας, είναι αντίστοιχα με εκείνα στον Πλατύ Γιαλό και στο Βαθύ. Από τα πολλά επιμέρους κτίσματα και τους πολυάριθμους βοηθητικούς χώρους συμπεραίνουμε έναν αυτόνομο τρόπο ζωής, μακριά από τα χωριά.

Το Αρτιμόνι από τα δυτικά

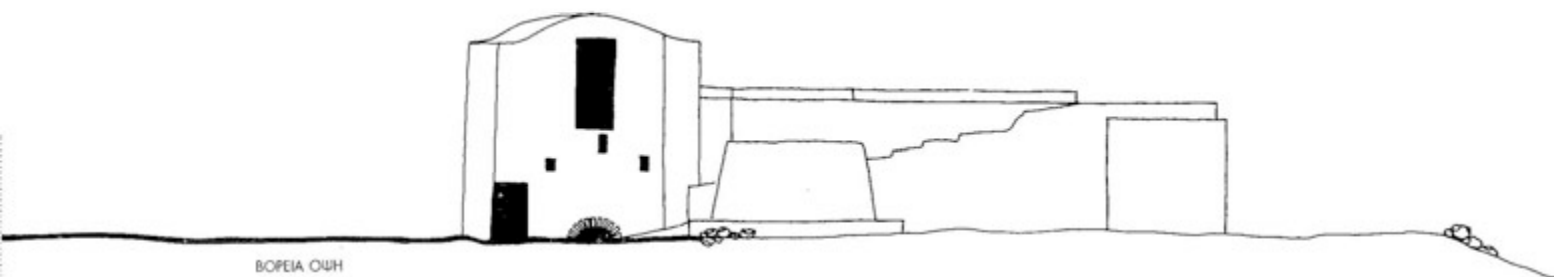
Πίνακας 54

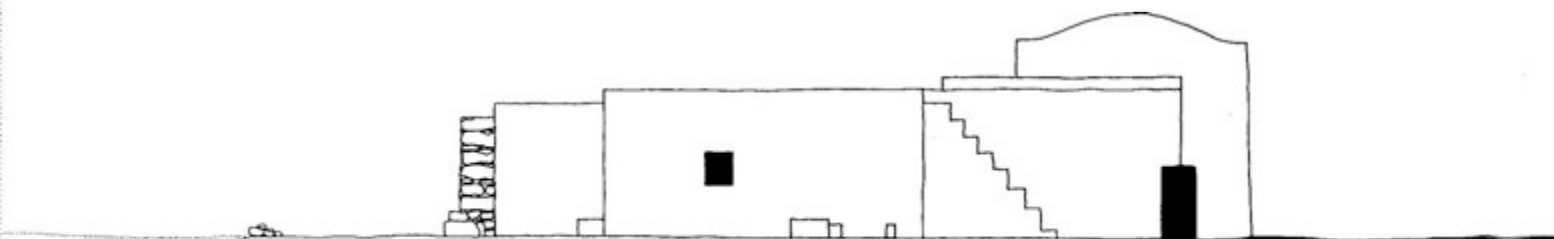

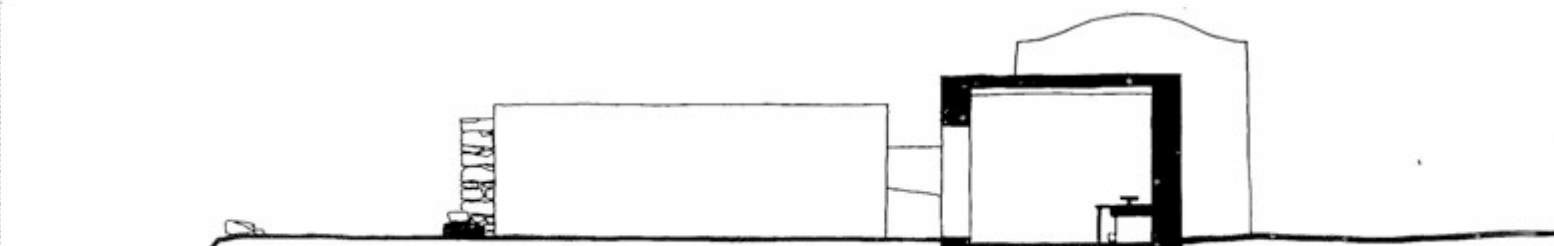
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

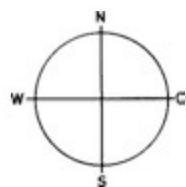

ΤΟΜΗ Α.Α.

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βρουλίδια 1

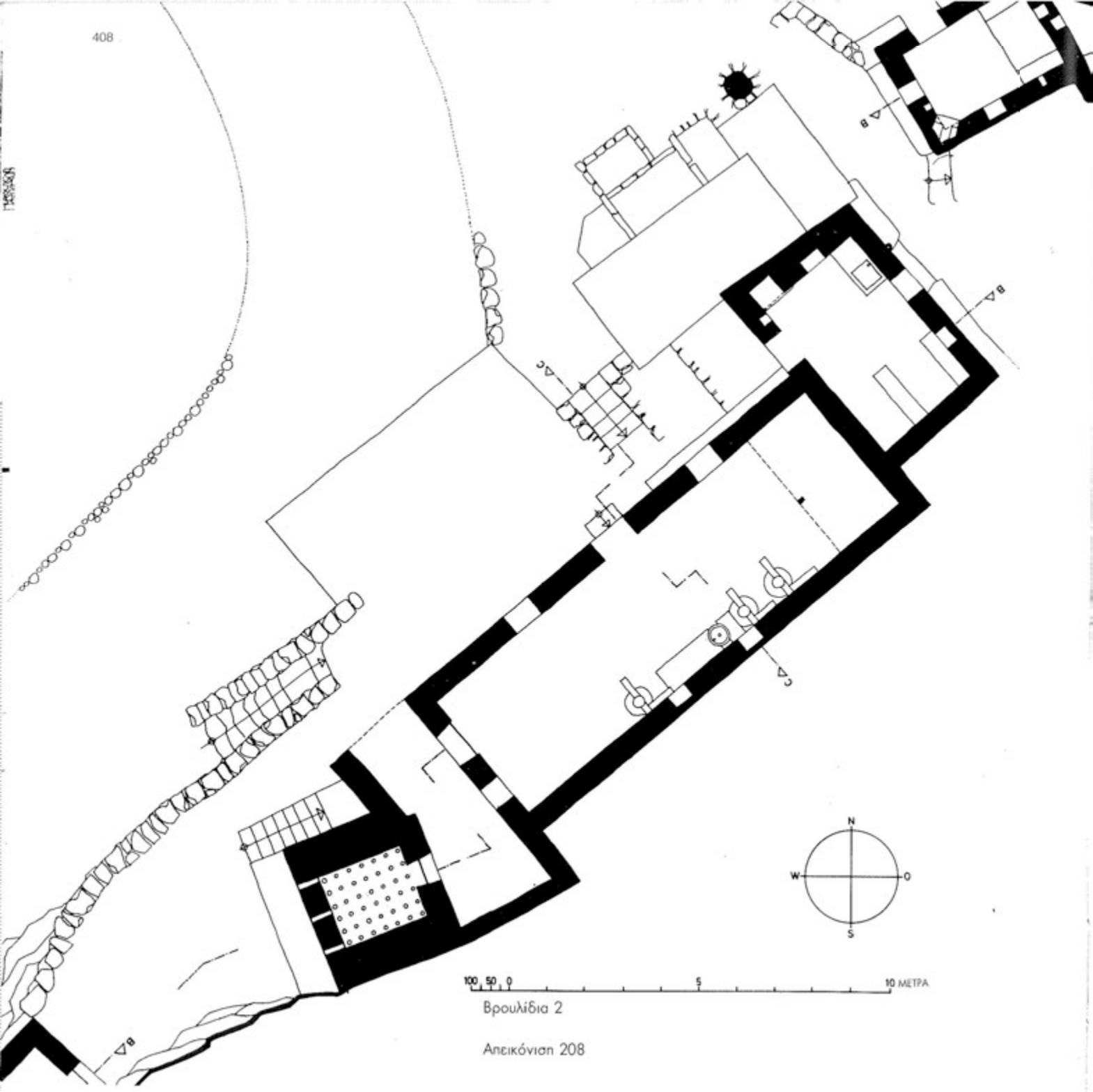
Απεικόνιση 206

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

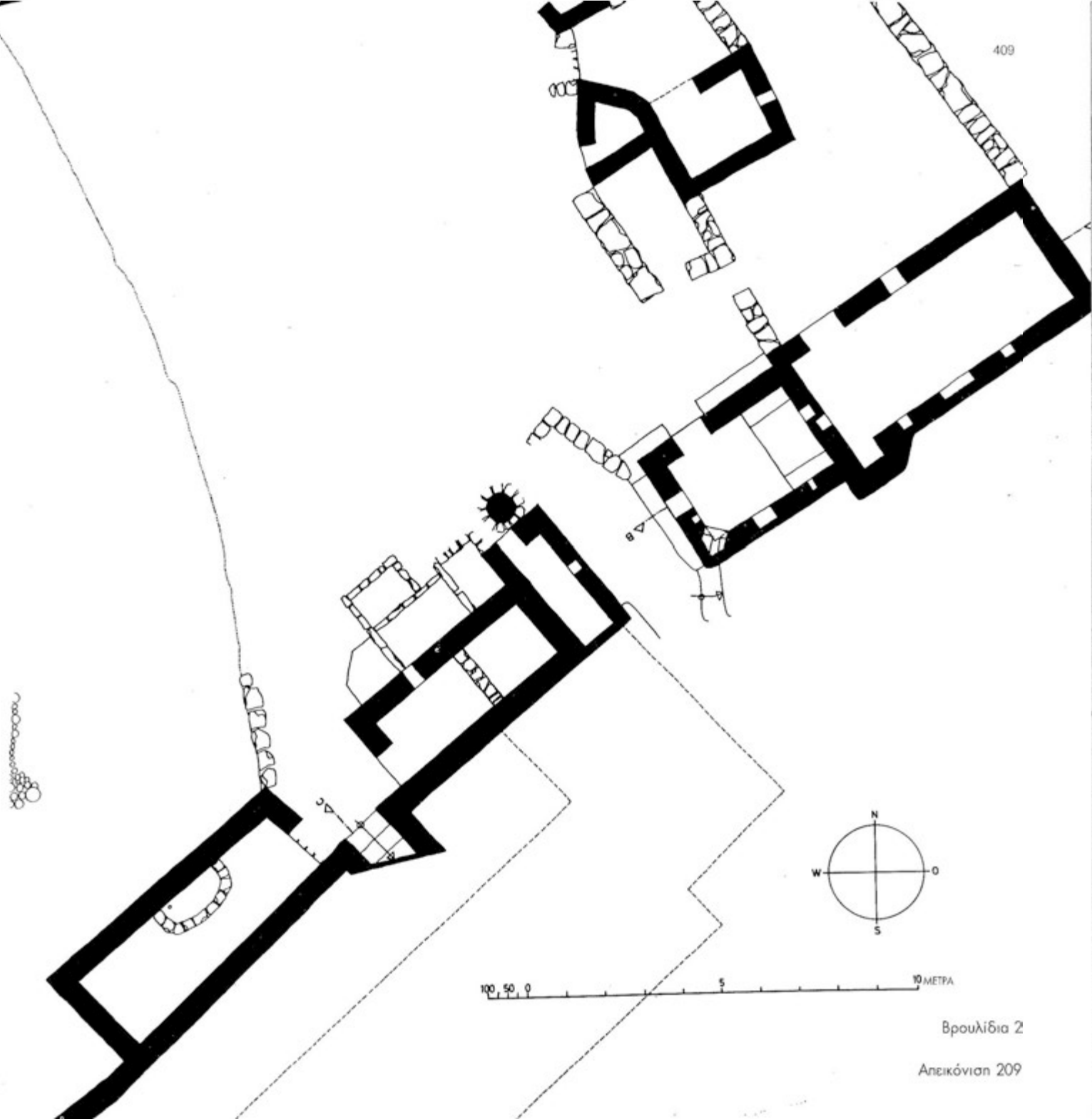
Βρουλίδια 1

Απεικόνιση 207

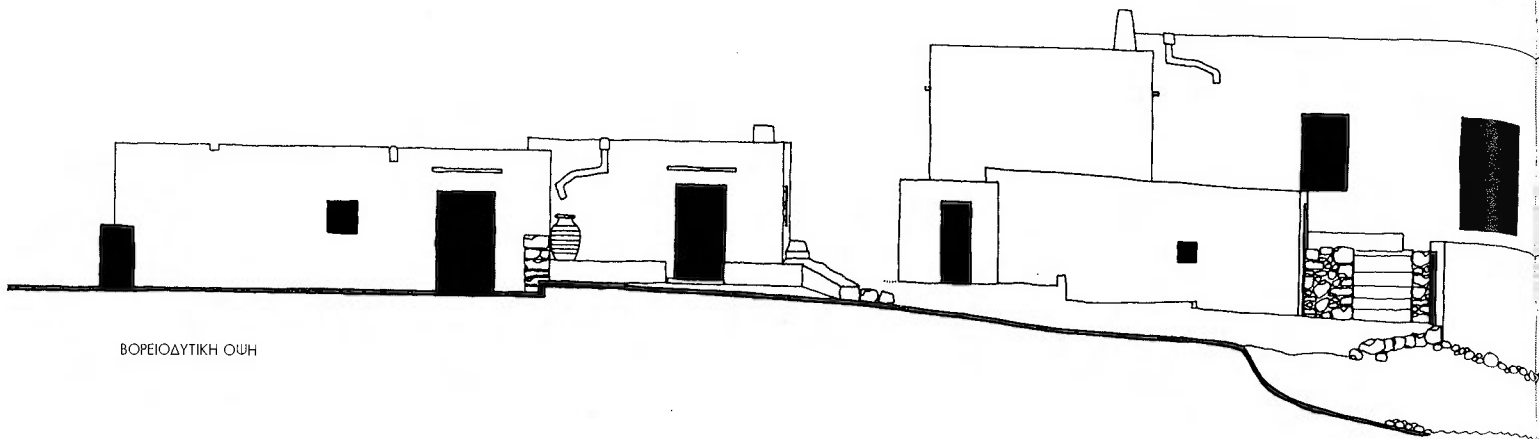
Βρουλίδια 2

Απεικόνιση 208

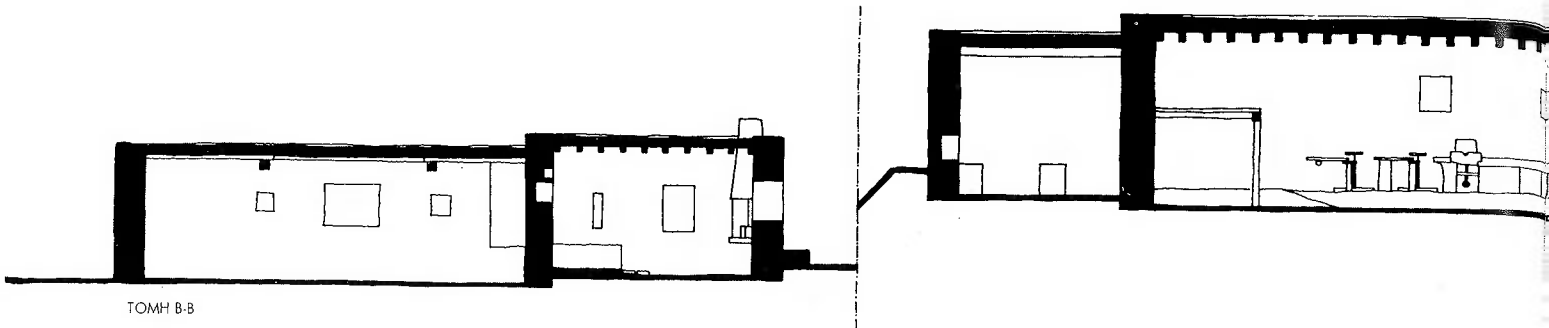

Βρουλίδια 2

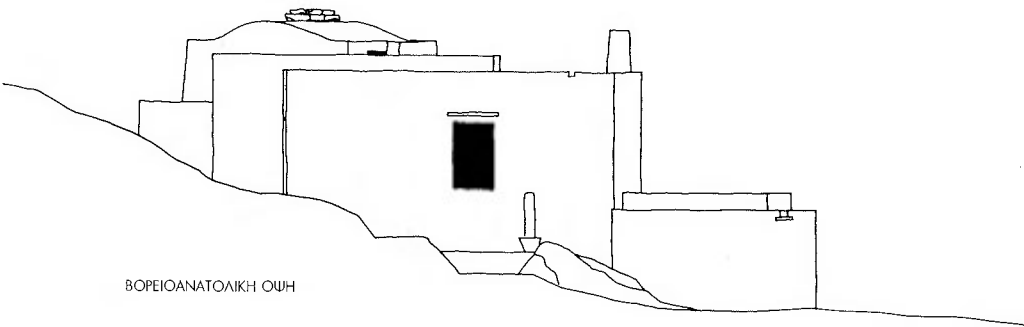
Απεικόνιση 209

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΤΟΜΗ Β-Β

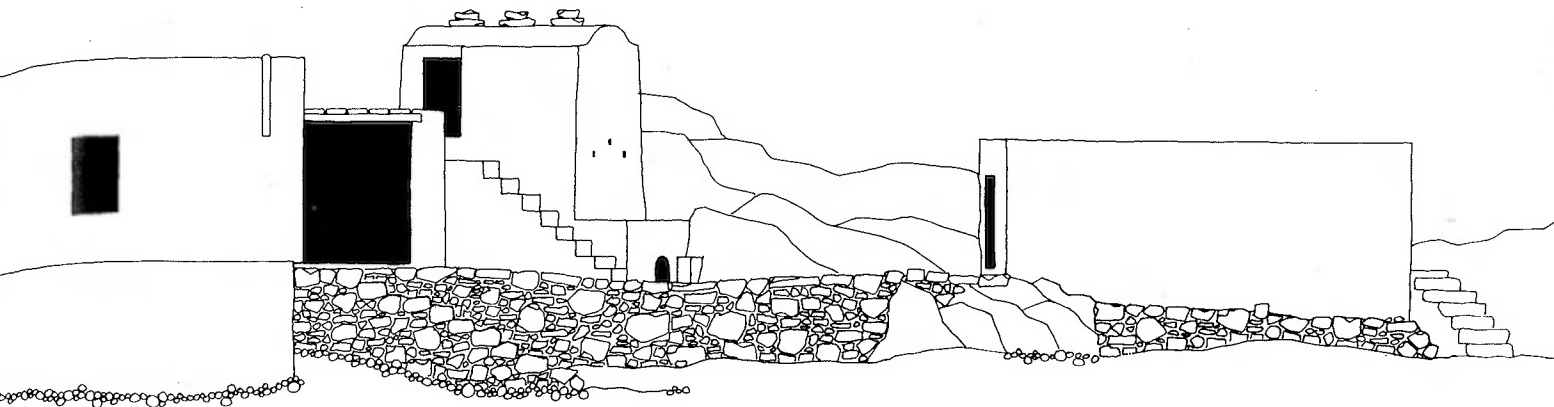

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

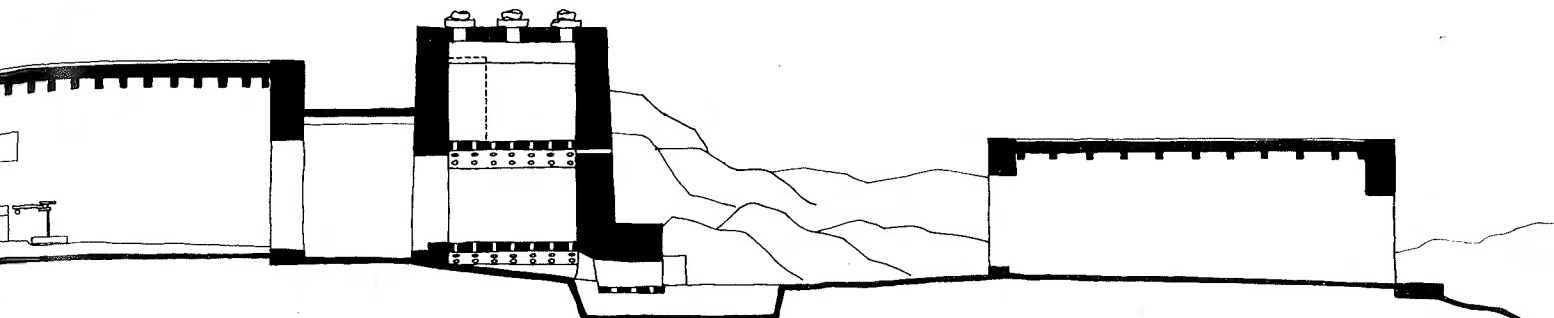
Βρουλίδια 2

Απεικόνιση 210

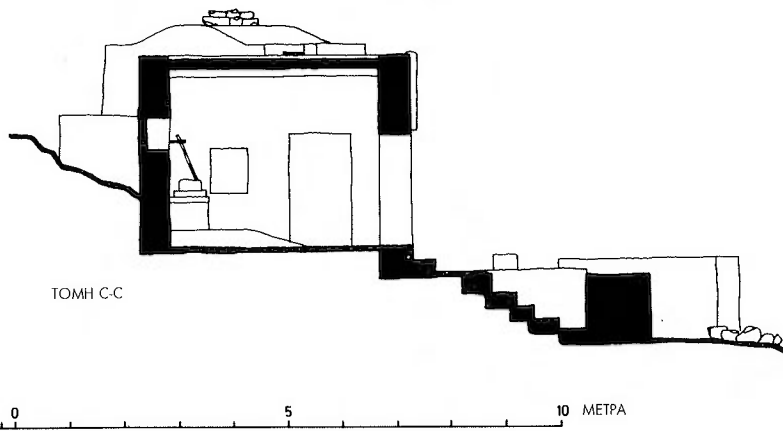
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΤΟΜΗ Β-Β

ΤΟΜΗ C-C

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Βρουλίδια 2
Απείκνιση 211

στις προηγούμενες σελίδες

Τα Βρουλίδια από τα νοτιοανατολικά

Πίνακας 55

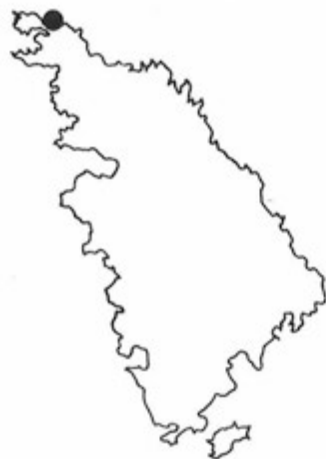
Χερρόνησος 5-11

Πίνακας 57

Αναβιβθμός διαμορφωμένος ως χώρος δουλειάς, με πιθάρια, στο Βρουλίδια 2

Πίνακας 56

Χερρόνησος

Στον οικισμό Χερρόνησος έγιναν κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ 1965 και 1970 τέσσερις επισκέψεις. Το καλοκαίρι του 1965 έγινε η αποτύπωση τριών κτισμάτων και το καλοκαίρι του 1966 έντεκα κτισμάτων και μιας εκκλησίας, καθώς επίσης και της μεγαλύτερης εκκλησίας του Αγ. Γεωργίου στο βόρειο άκρο της Σίφνου. Την άνοιξη του 1969 έγινε η εσωτερική χωρομέτρηση του κτίσματος 2, ενώ το καλοκαίρι του 1970 το τοπογραφικό σχέδιο όλου του όρμου.

Αυτός ο βορειότερος όρμος στη δυτική πλευρά της Σίφνου, διαρθρωμένος σε ορμίσκους, εισχωρεί με ένα βραχίονα σε τέτοιο βάθος στο νησί, ώστε απομένει μόνο μια στενή ράχη γης στη βορειοανατολική πλευρά, σχηματίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια κερσόνησο (Χερρόνησος), η οποία ορθώνεται για άλλη μια φορά στο σημείο όπου βρίσκεται η εκκλησία του Αγ. Γεωργίου, σε ύψος 91 μ. Το τοπίο κυριαρχείται από γυμνούς βράχους ασβεστόλιθου με διάφορες παρεμβολές σχιστολιθικών στρωμάτων, καλυμμένων από λευκαγκαθιές και άλλα θαμνοειδή αυτοφυή. Τα δέντρα απουσιάζουν εντελώς, με εξαίρεση μερικές συκιές και φραγκαοσυκιές, από τα περιβόλια των αγγειοπλαστείων, τα οποία είναι συγκεντρωμένα σε μια μικρή κοιλάδα, που από την αμμουδιά τραβά προς τα ανατολικά. Εδώ υπάρχουν πολυάριθμα πηγάδια, τα οποία εξασφαλίζουν κατά κύριο λόγο πόσιμο νερό στους κατοίκους. Στην παραλία φυτεύτηκαν το 1969 αλμυρές, δέντρα τα οποία αντέχουν το αλμυρό νερό, γι' αυτό και φυτεύονται στις παραλίες όλων των Κυκλάδων. Οι καλοκαιρινοί μήνες εδώ είναι καυτοί, και μόνο ο άνεμος κάνει υποφερτή τη ζέση του ήλιου, που συσσωρεύεται στους βράχους, ενώ το χειμώνα οι καταιγίδες λυσομανούν επάνω από τη ρηχή γλώσσα γης.

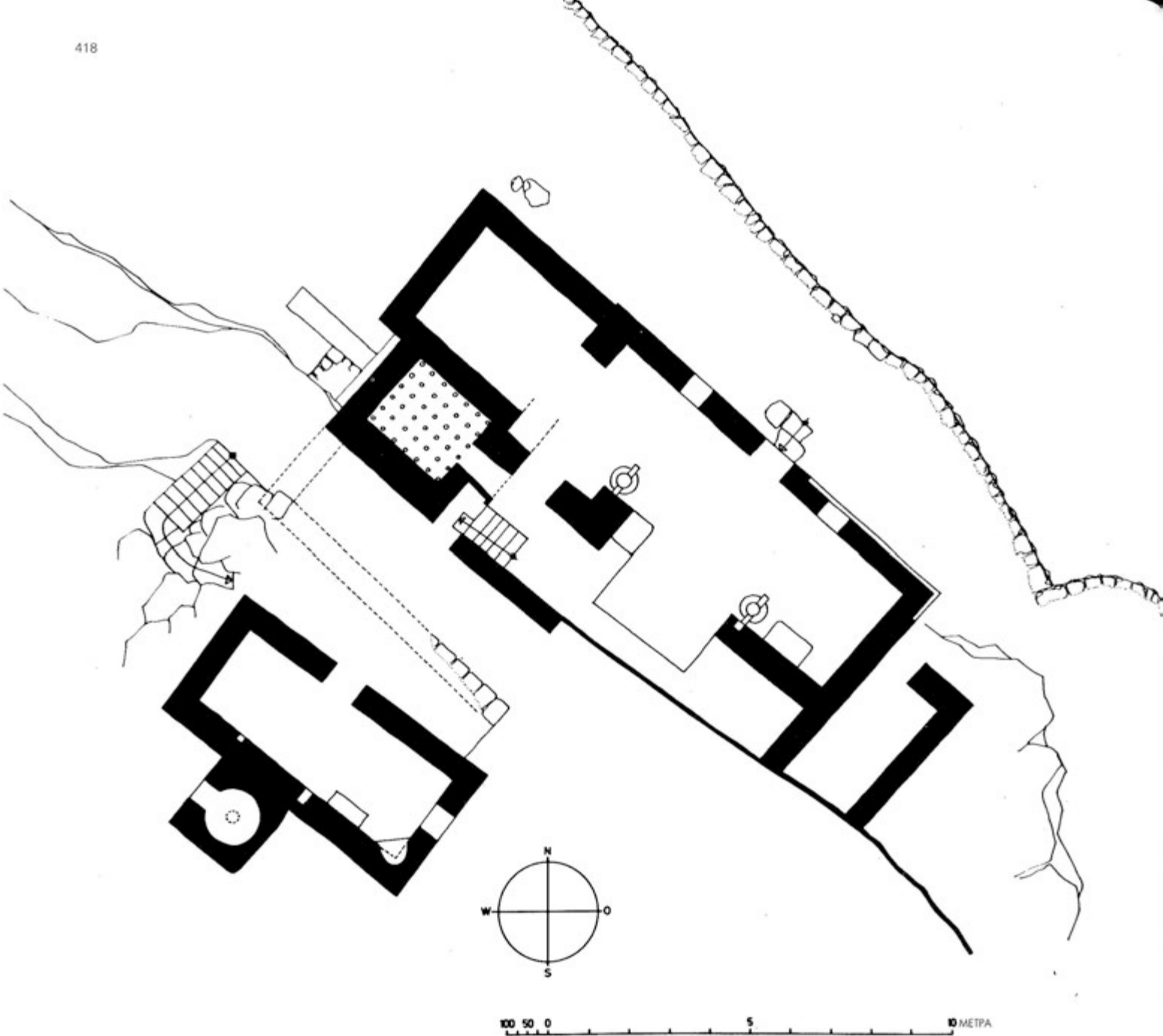
Στον οικισμό ζουν πλέον μόνο τρεις οικογένειες: Οι αγγειοπλάστες Δεπάστας και Λεμπέσης και ο στο μεταξύ συντηρούμενος από τις αγροτικές απασχολήσεις του και τις ψαριές των γιων του Φύσσας, με τα μέλη των οικογενειών τους. Το καλοκαίρι έρχονται κάποιοι παραθεριστές, κυρίως Σίφνιοι, οι οποίοι είναι ιδιοκτήτες νεόκτιστων σπιτιών εδώ· ο δήμαρχος του Αρτεμώνα, Αντώνιος Σκλάβενας, νοικιάζει μερικά δωμάτια. Ημερήσιες εκδρομές φέρνουν τουρίστες με το καραβάκι από τις Καμάρες.

Ο αγγειοπλάστης Κώστας Δεπάστας ζει εδώ με τη γυναίκα του και τους γονείς του, οι οποίοι ασχολούνται με την προβατοτροφία, καλλιεργώντας παράλληλα και το περιβόλι, ενώ ο ίδιος λειτουργεί το πατρικό αγγειοπλαστείο. Συνήθως απασχολεί βοηθητικά και έναν εργάτη. Την καύσιμη ύλη την κατεβάζει στην κοιλάδα από το 1970 με ένα συρματόσχοινο. Η οικογένεια του Εμμανουήλ Λεμπέση (αποκαλούμενου Μανόλη) μένει εδώ μόνο κατά τη διάρκεια των σχολικών διακοπών, καθώς οι δύο κόρες του είναι ακόμη μαθήτριες. Ο γιος του Γιάννης εργάζεται με τον πατέρα του, η γυναίκα του βοηθά, όπως και η κόρη, περιστασιακά στο επιζωγράφισμα των αγγείων. Το χειμώνα και κατά τη διάρκεια της σχολικής περιόδου, η οικογένεια κατοικεί στο σπίτι της στον Αρτεμώνα, όπου έχει επίσης χωράφια και αμπέλια· από τα σταφύλια τους ο ίδιος ο Μανόλης βγάζει κρασί, για το οποίο είναι ιδιαίτερα υπερήφανος. Η οικογένεια Φύσσα κατάγεται επίσης από τον Αρτεμώνα και έχει συγγένεια με τους Φύσσα στο Αρτιμόνι. Το αγγειοπλαστείο το έχουν εγκαταλείψει εδώ και χρόνια, καθώς δεν μπορούσαν πλέον να ζήσουν από αυτό, ενώ οι ψαριές των γιων, σε συνδυασμό με τις αγροτικές δραστηριότητες των γονέων, εξασφαλίζουν ένα καλύτερο εισόδημα.

Ο οικισμός είναι διαρθρωμένος σε δύο ομάδες κτισμάτων: Στην παραλία αναπτύσσονται σε αραιή διάταξη δύο συμπλέγματα, στα οποία μπορούν να συμπεριληφθούν η εκκλησία και ένα αγγειοπλαστείο στη νότια πλευρά του όρμου, ενώ τα υπόλοιπα κτίσματα ανηφορίζουν στη βραχώδη πλαγιά της βόρειας πλευράς. Τα επιμέρους αγγειοπλαστεία δεν επικοινωνούν μεταξύ τους, με εξαίρεση τα κτίσματα 13 και 14· υπάρχει ένα μόνο μονοπάτι γεμάτο βράχια, το οποίο οδηγεί κάτω στην παραλία. Χαρακτηριστικά για τον οικισμό αυτό είναι τα στρογγυλά καμίνια, τα οποία μόνο εδώ συναντά κανείς σε τέτοιο αριθμό, ενώ παράλληλα υποδηλώνουν την παραγωγή ανεφυσάλωτων προϊόντων, όπως επίσης και μια παλαιότερης εποχής αγγειοπλαστική παράδοση, με διαφορετικής διαδικασίας ανάπτυξη των εργασιών, από εκείνη που χρησιμοποιείται στον Πλατύ Γιαλό, για παράδειγμα. Μέσα στα όρια του οικισμού ανεγέρθηκαν το 1968 και 1969 δύο νέα κτίσματα, ενώ την ίδια εποχή στην παραλία ανακατασκευάστηκαν δύο παλαιότερα. Ήδη πριν από το 1965, κάτω από τη μικρή εκκλησία είχε κατασκευαστεί ένας μονώροφος οικίσκος με τρία δωμάτια, στον οποίο και μείναμε εμείς οι ίδιοι, ενώ το 1970 ήμασταν μάρτυρες του ξηλώματος του ξύλινου δαπέδου της εκκλησίας και της αντικατάστασής του με πλακάκια από τεχνητή πέτρα. Επάνω στα βράχια διακρίνονται πολυάριθμες σημάσεις με ασβέστη, οι οποίες αναφέρονται στα οικόπεδα που είναι προς πώληση, στοιχείο που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι εδώ πολύ γρήγορα θα υπάρξει οικοδομική δραστηριότητα.

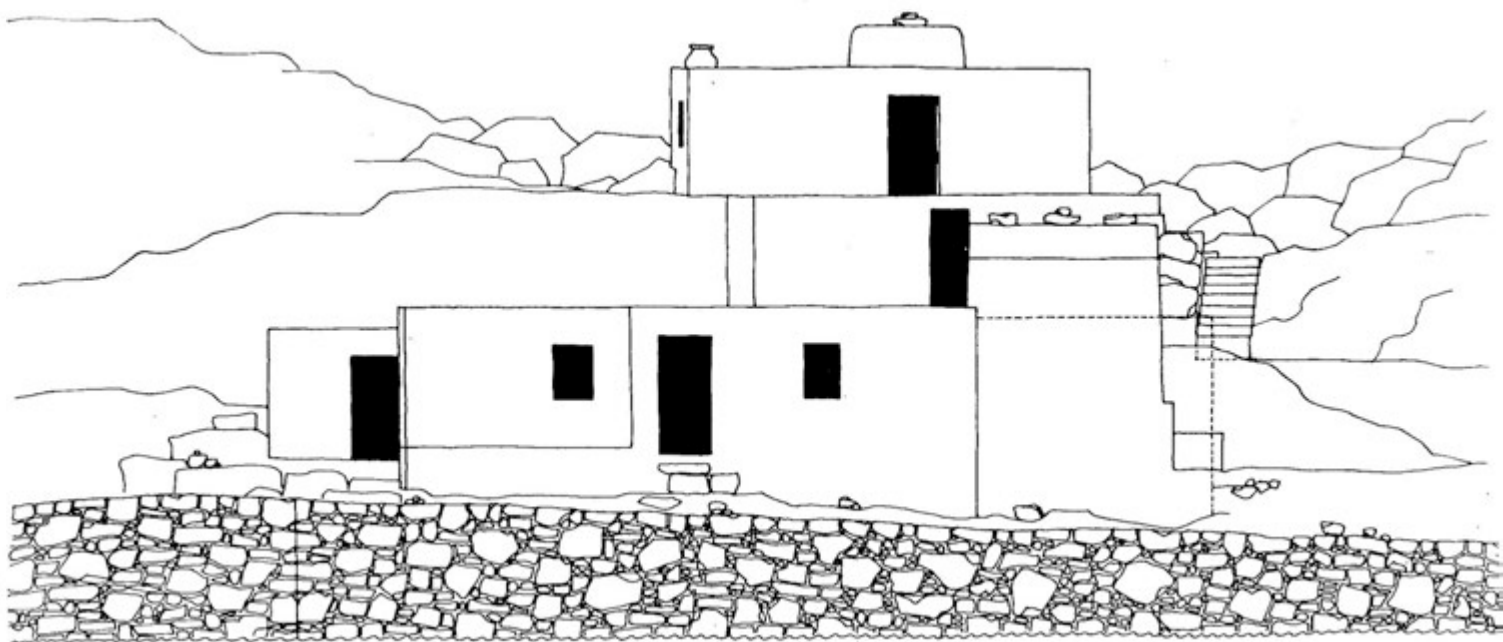

Οικισμός αγγειοπλαστών Χερρονήσου, τοπογραφικό σχέδιο

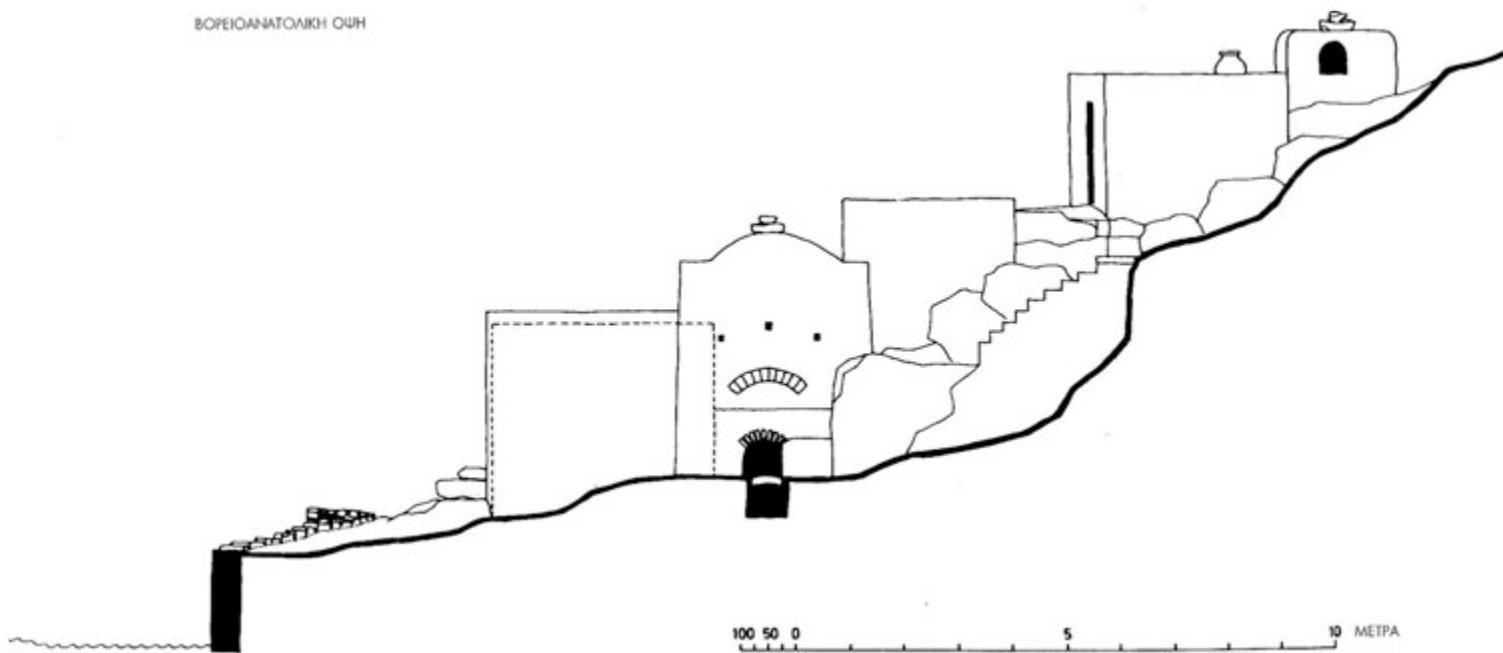

Χερρόννησος 1

Απεικόνιση 213

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

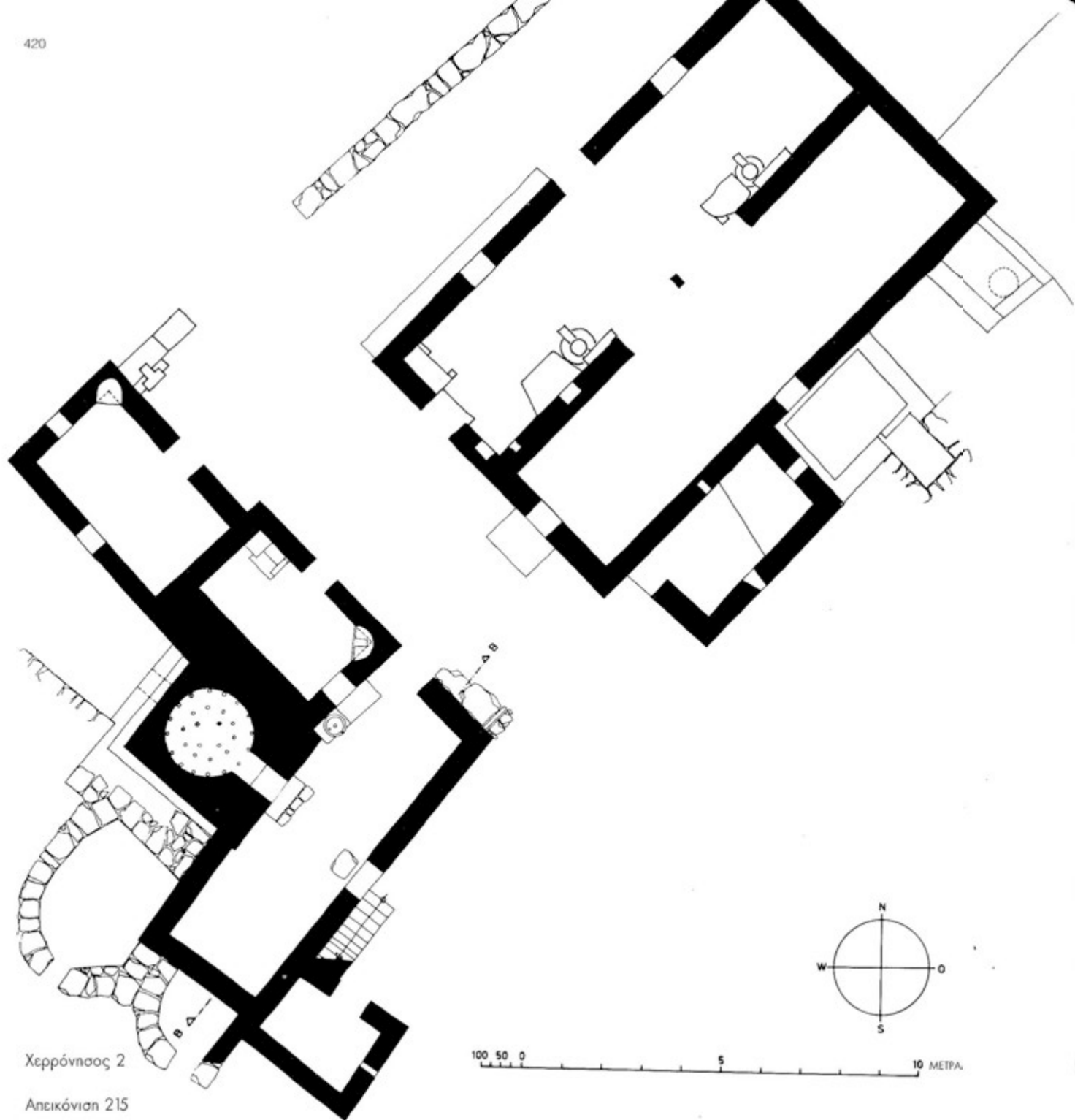

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόνησος 1

Απεικόνιση 214

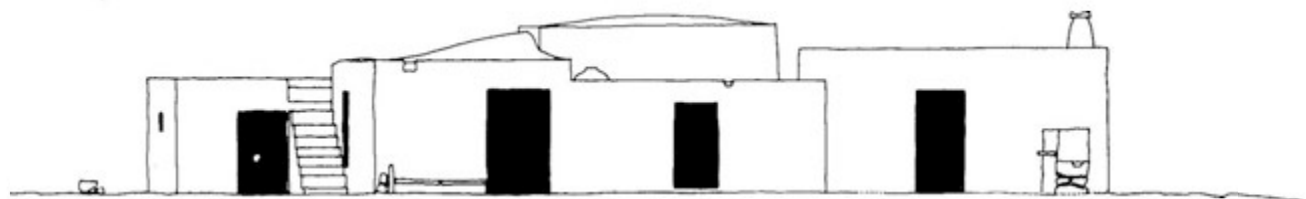

Χερρώνησος 2

Αλικόνιασ 215

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

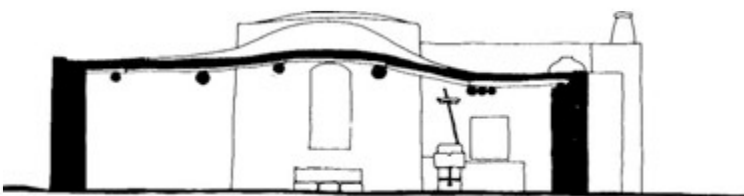
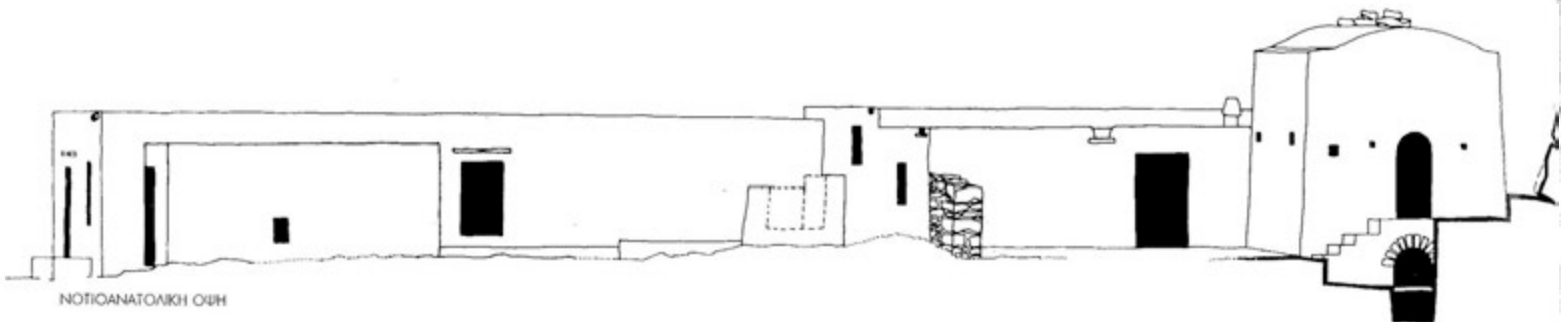

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόννησος 2

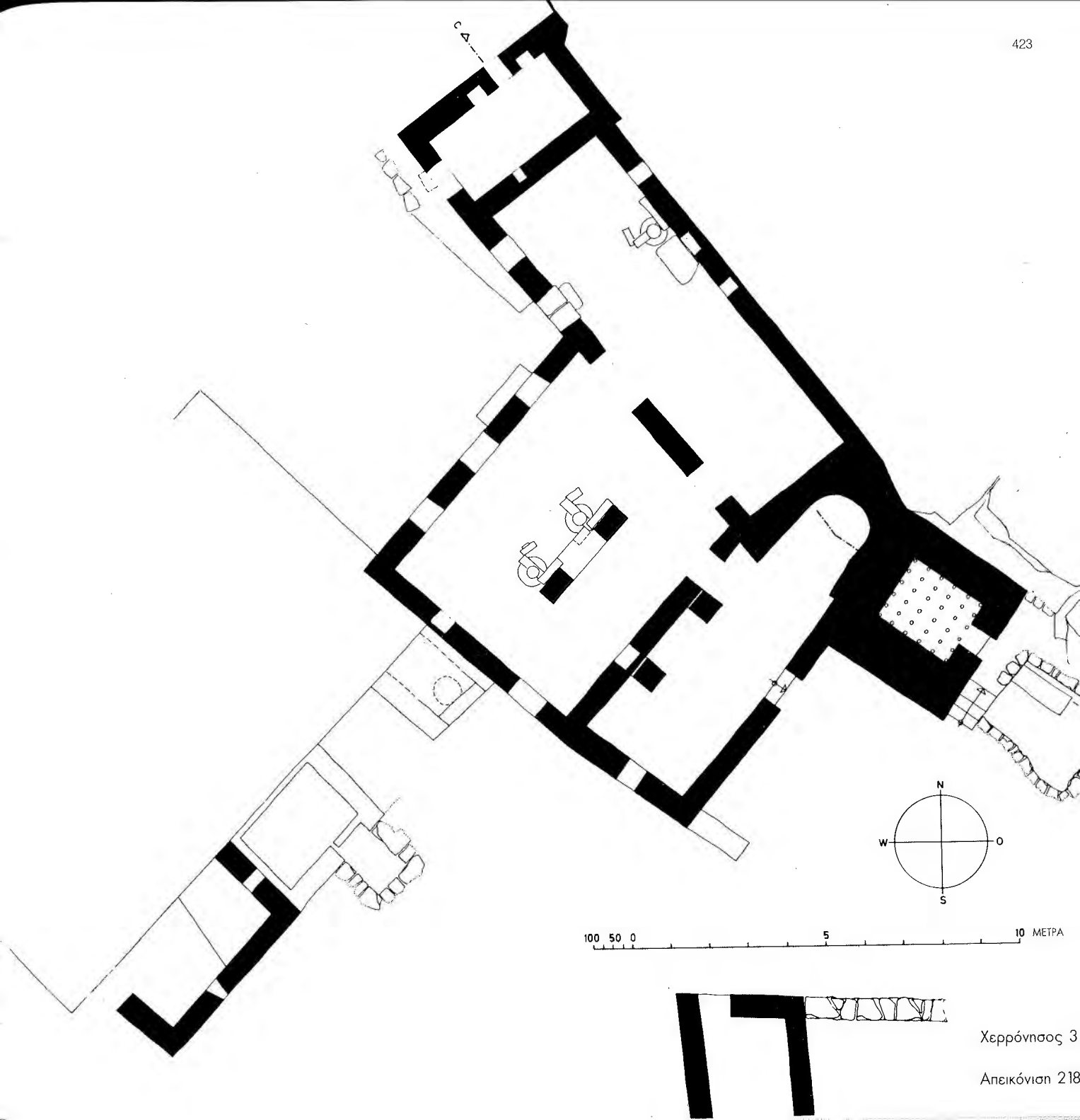
Απεικόνιση 216

Χερρόνσος 2 και 3

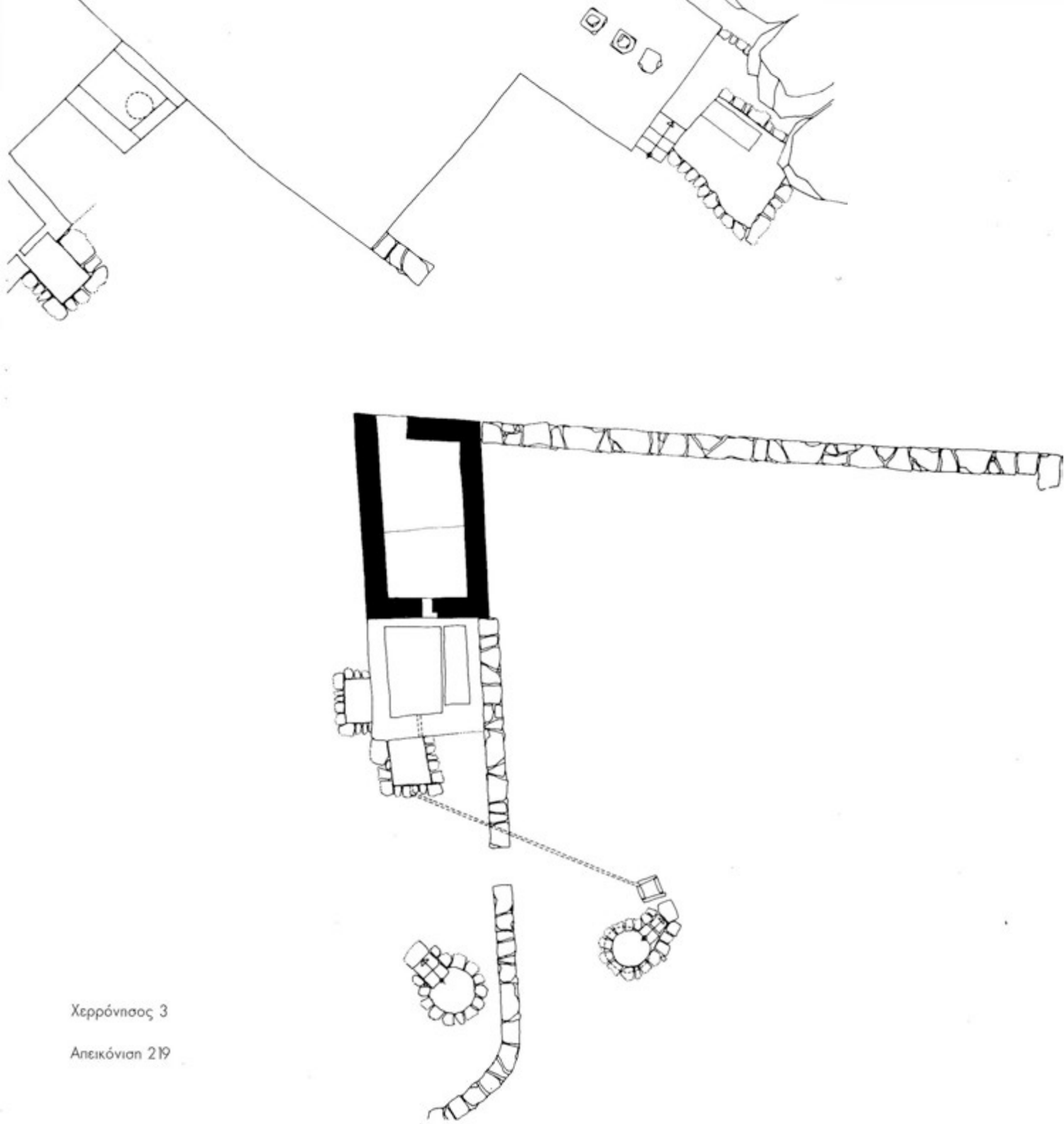

Απεικόνιση 217

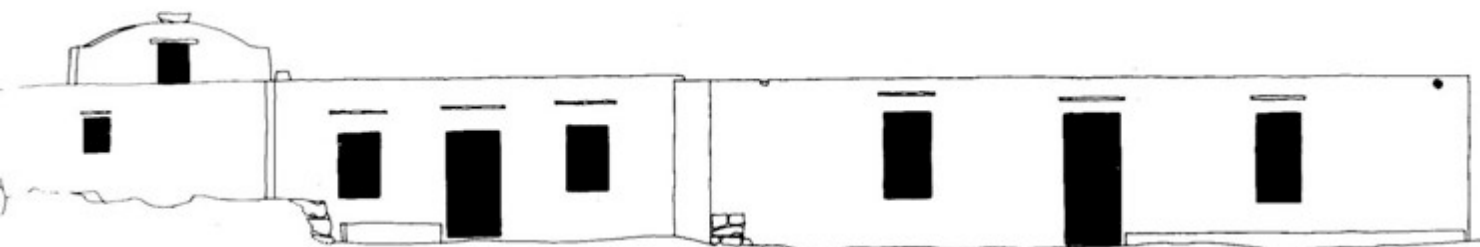
Χερρόνησος 3

Απεικόνιση 218

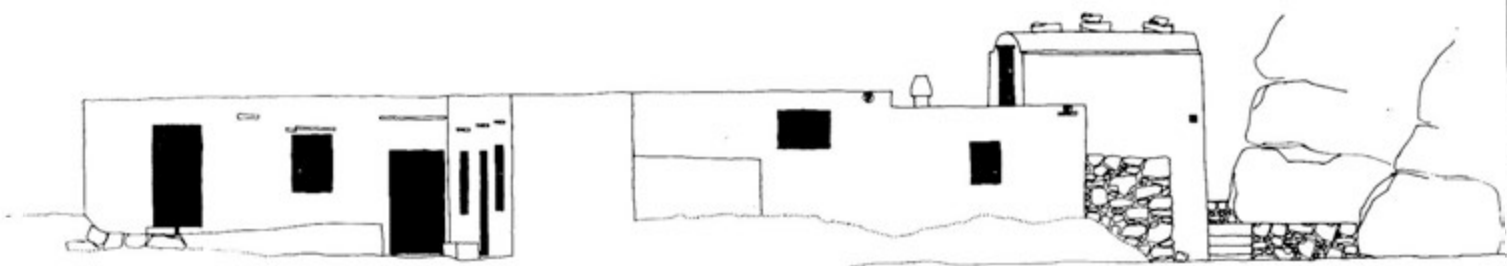

Χερρόνησος 3

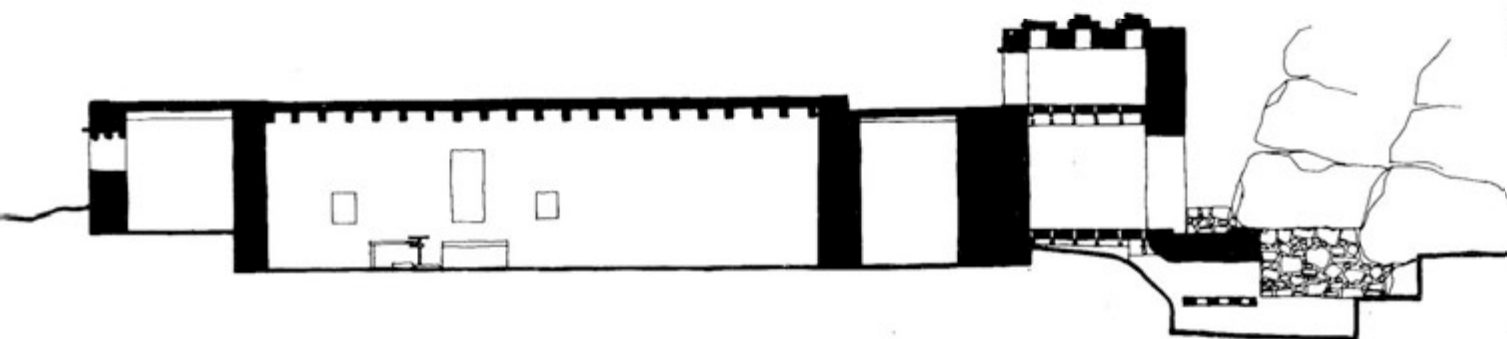
Απεικόνιση 219

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

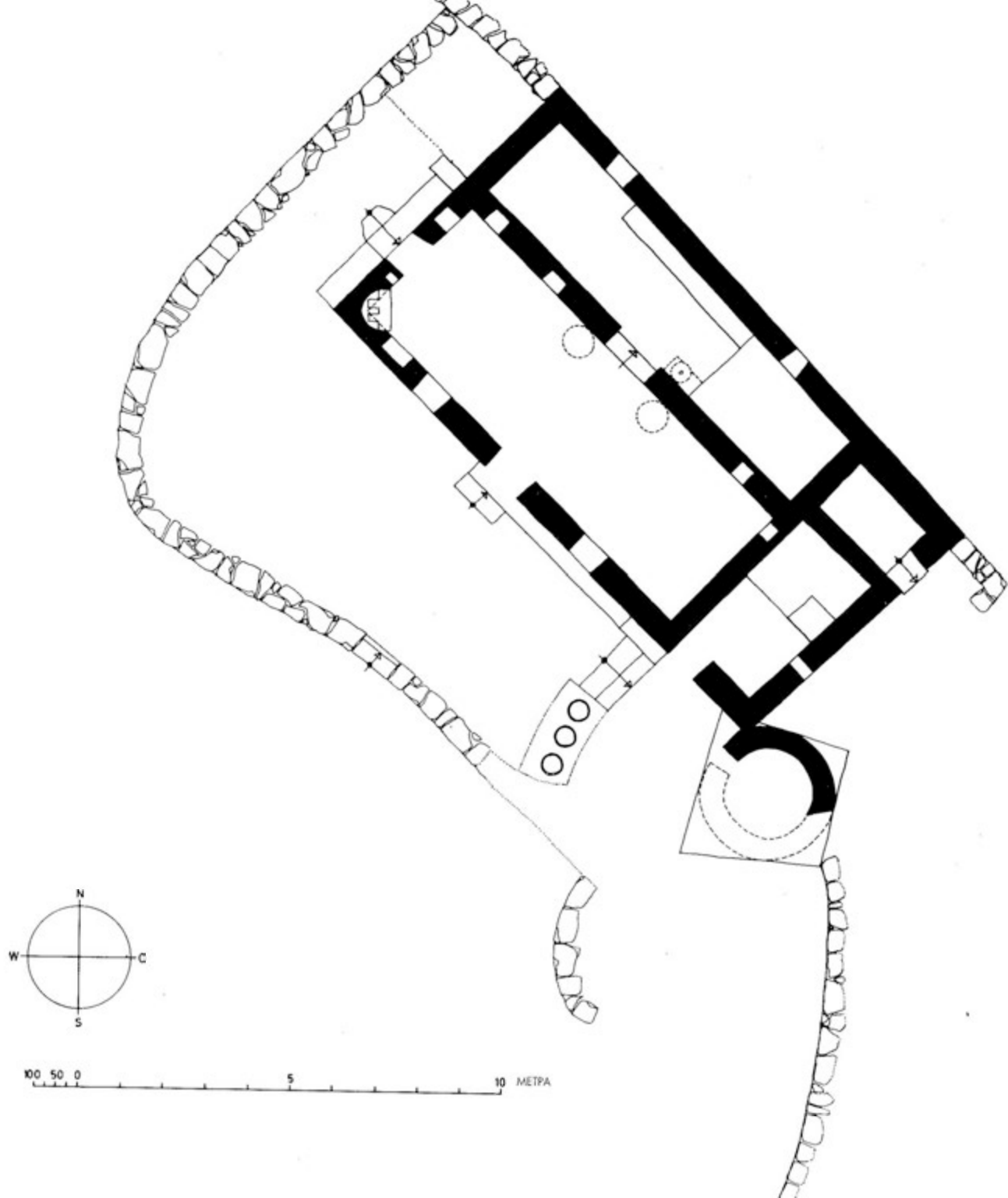

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

ΤΟΜΗ C-C

Χερρόνησος 3

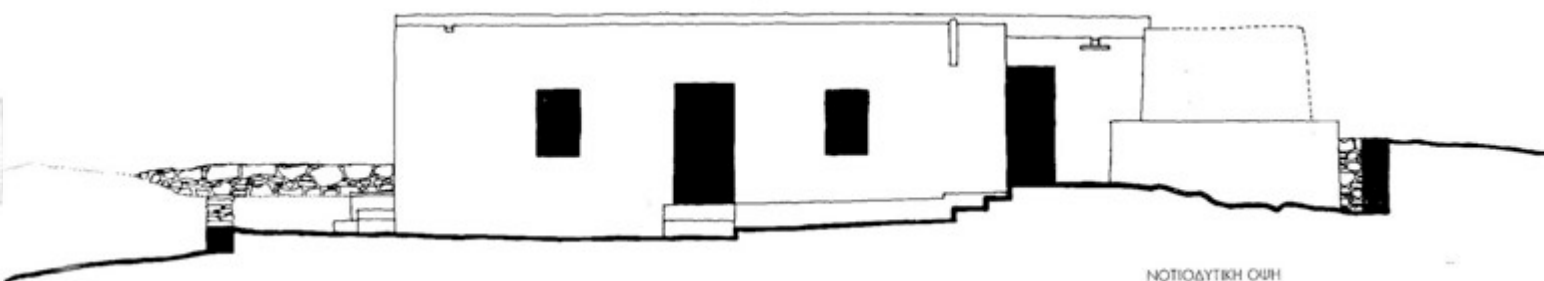
Απεικόνιση 220

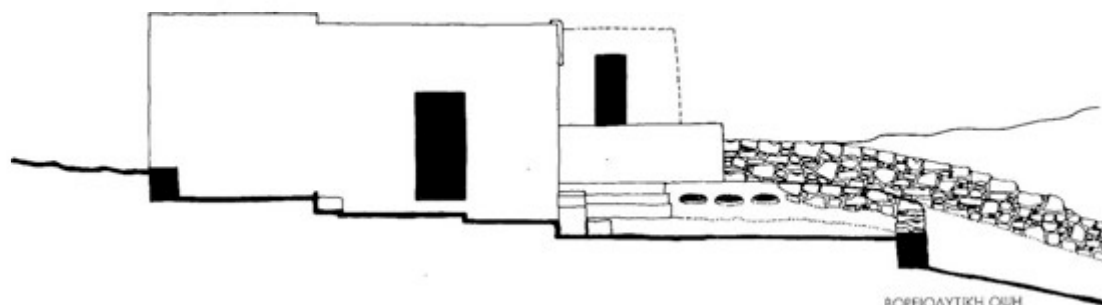
Χερρόνησος 4

00 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

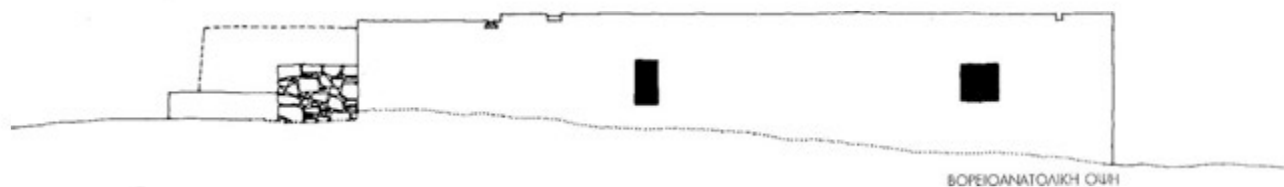
Απεικόνιση 221

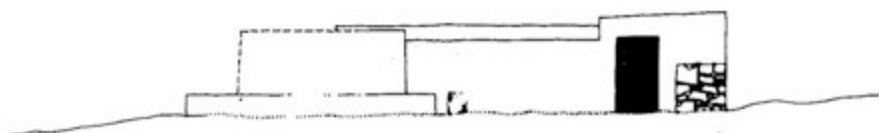
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

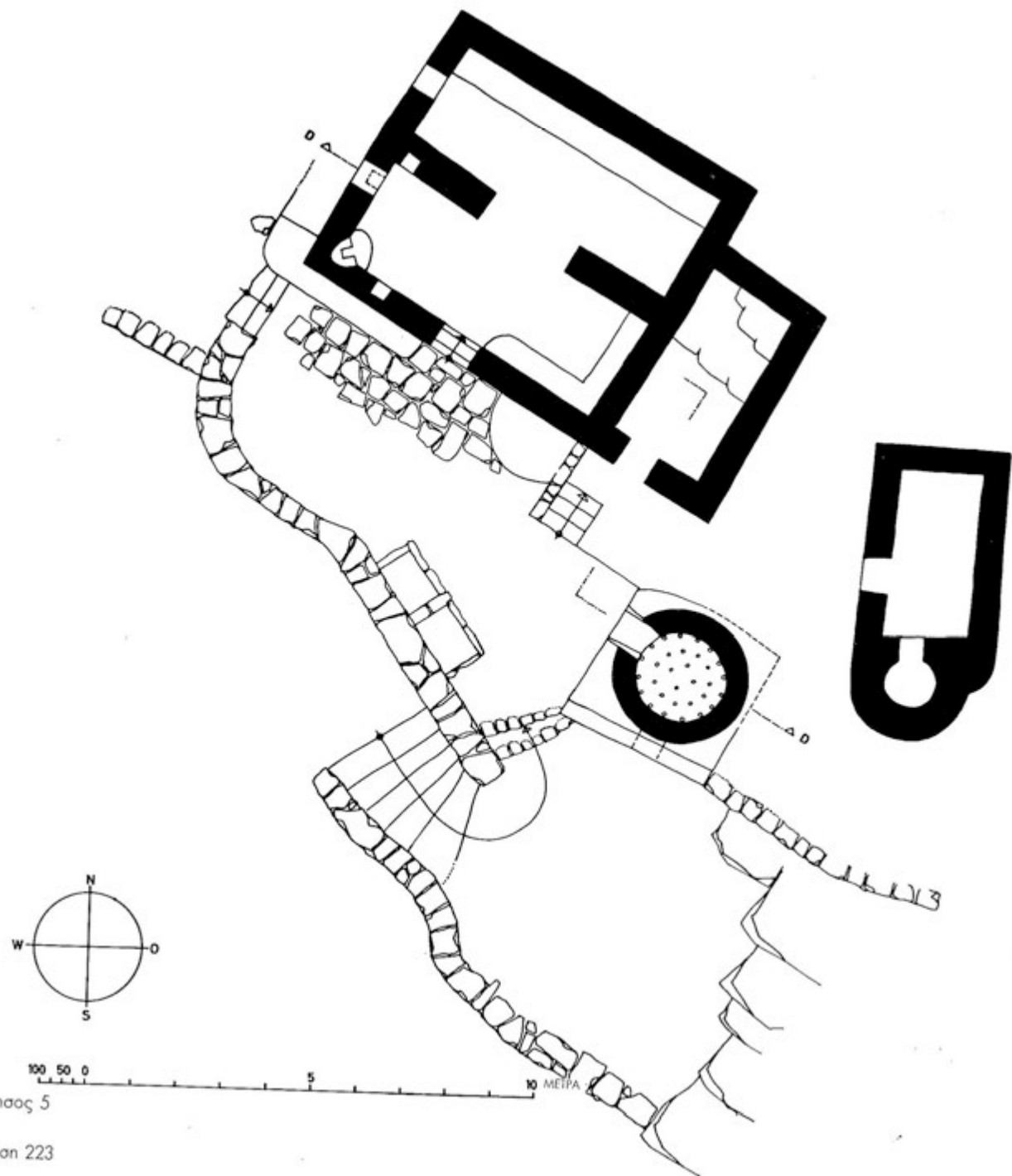

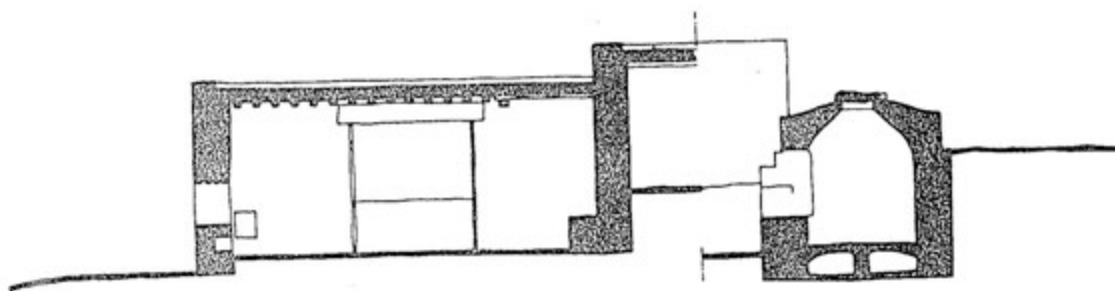
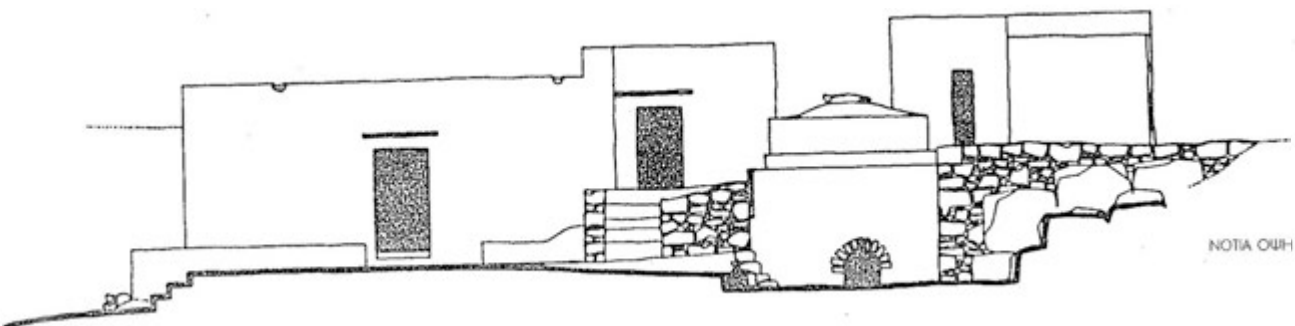
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

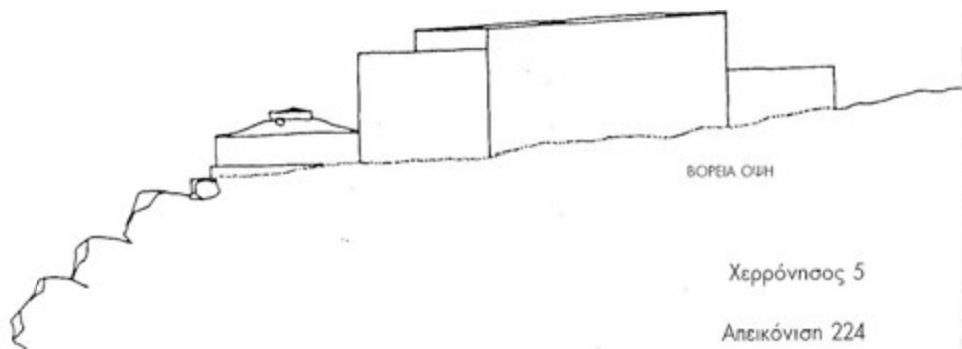
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

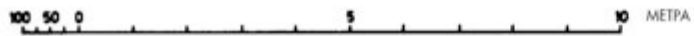
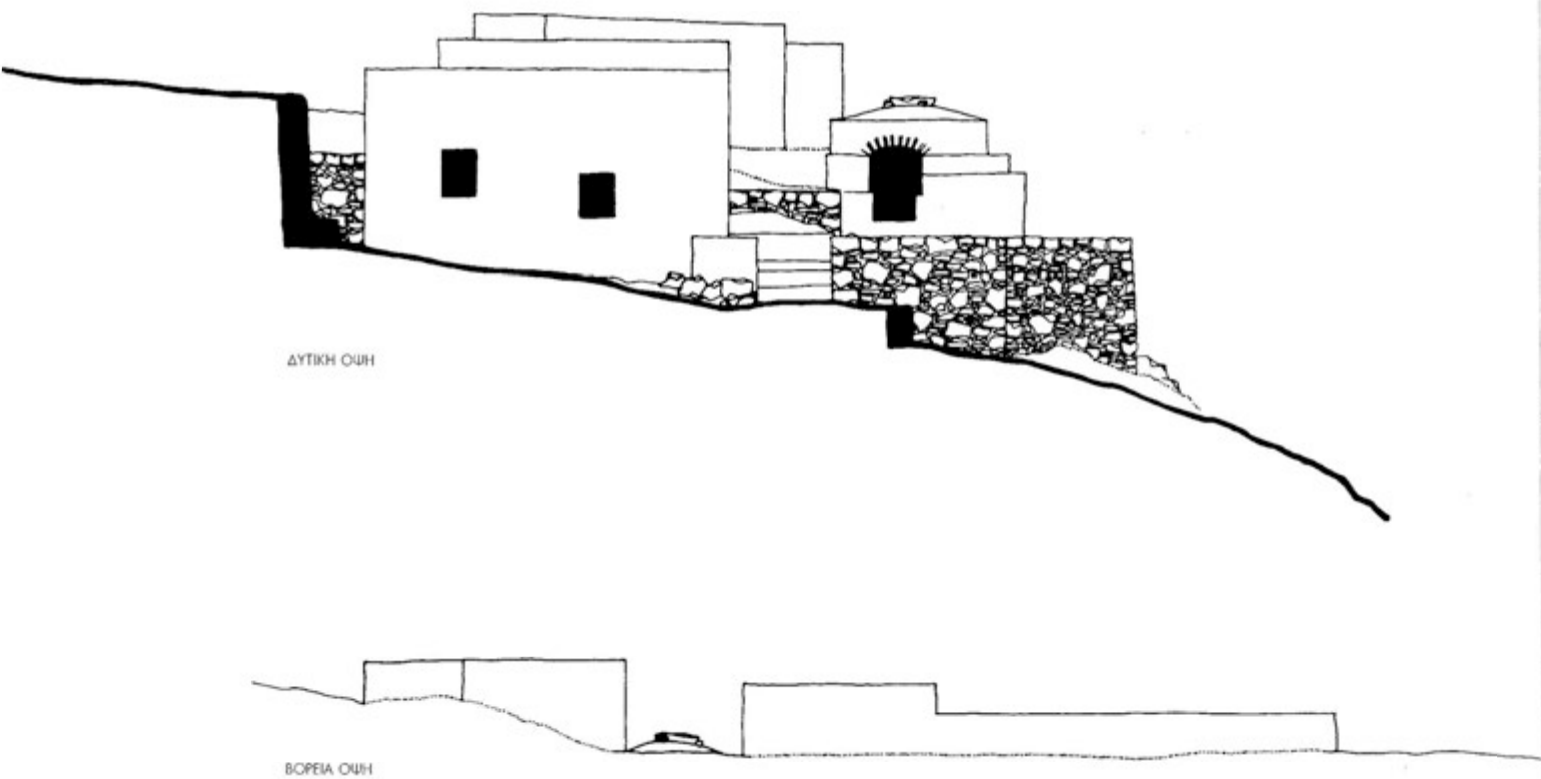
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

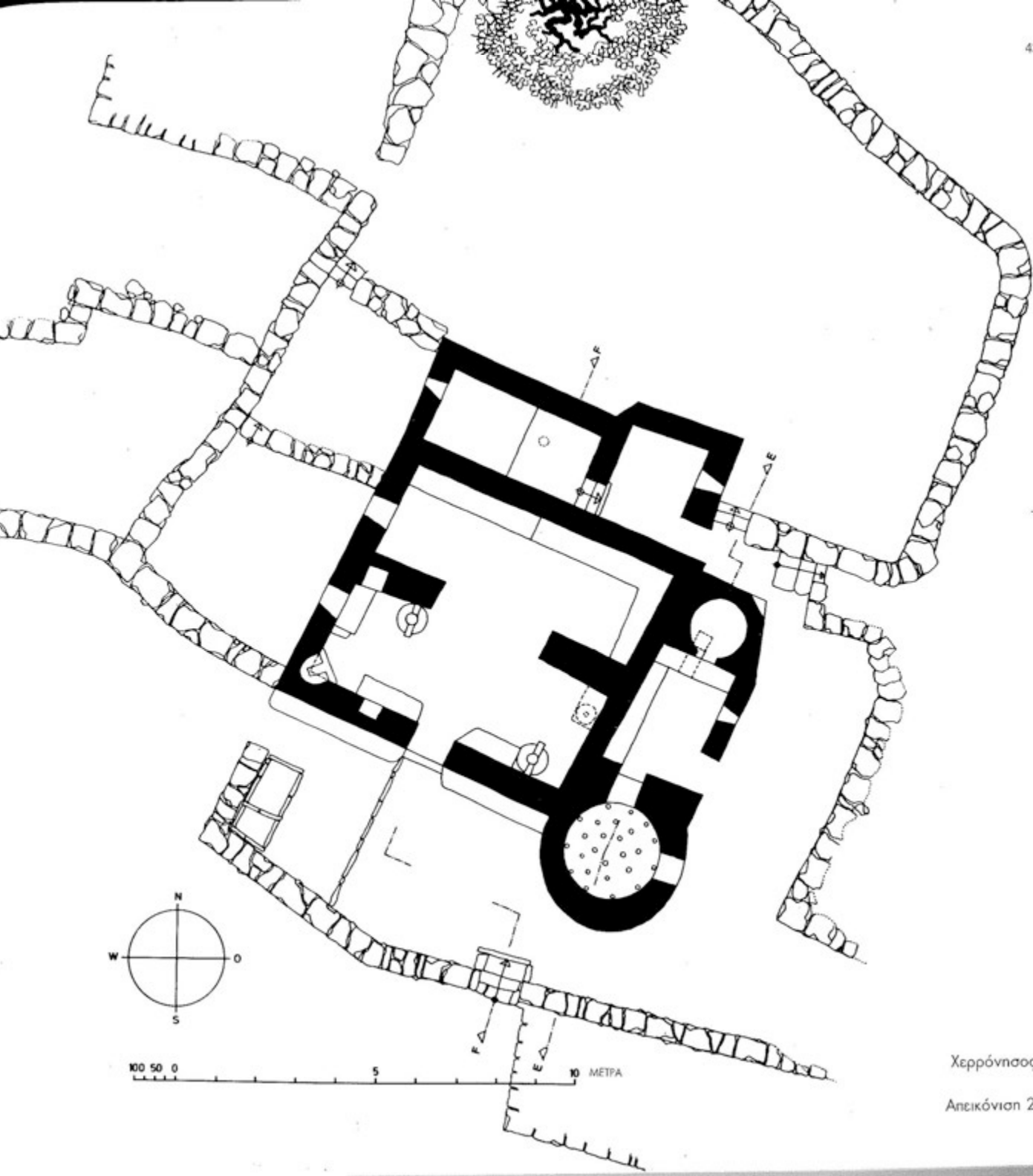
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόνησος 5

Αλικόνισσι 225

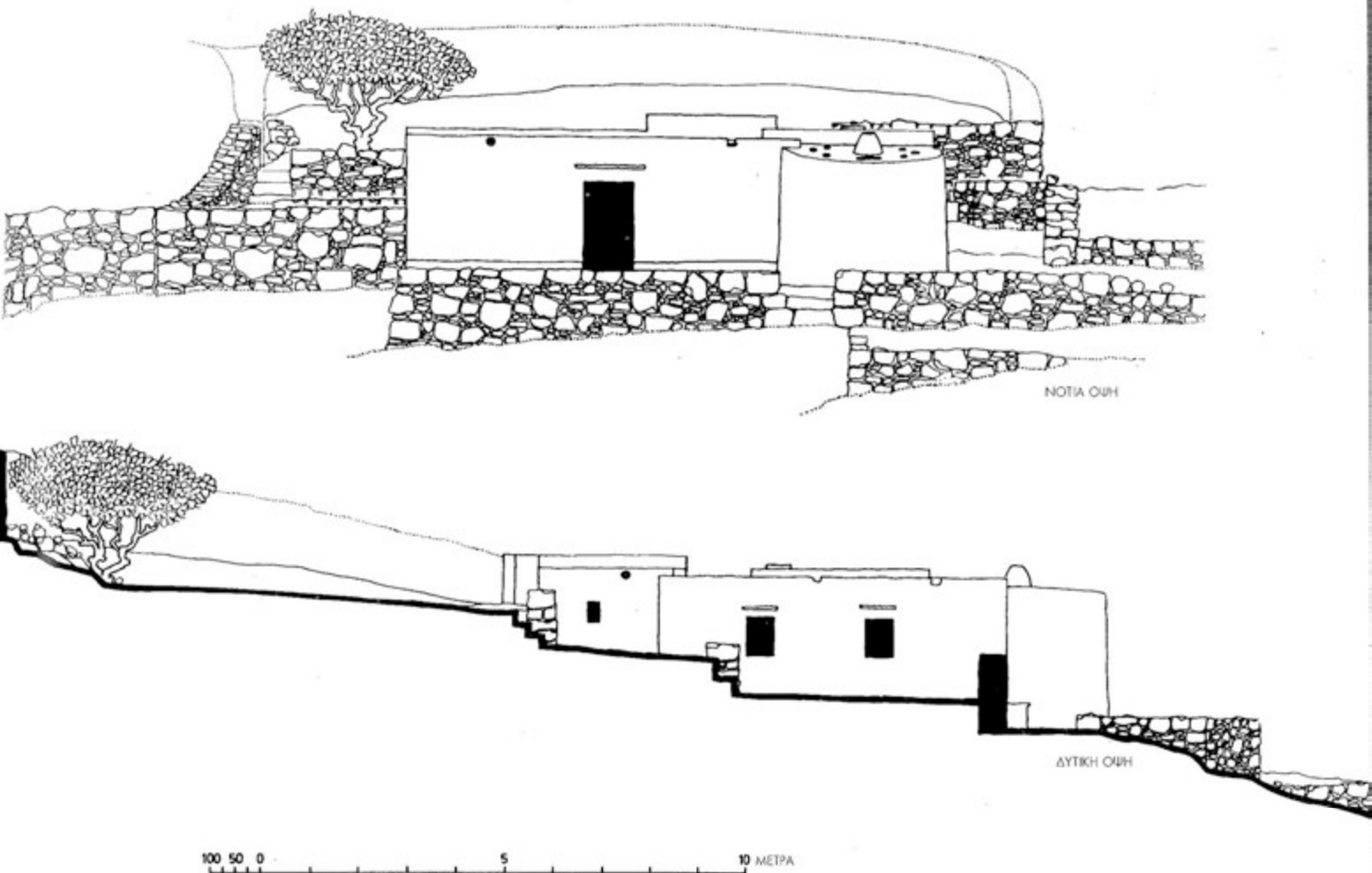
Χερρόνησος 6

Αεθικόνισσι 226

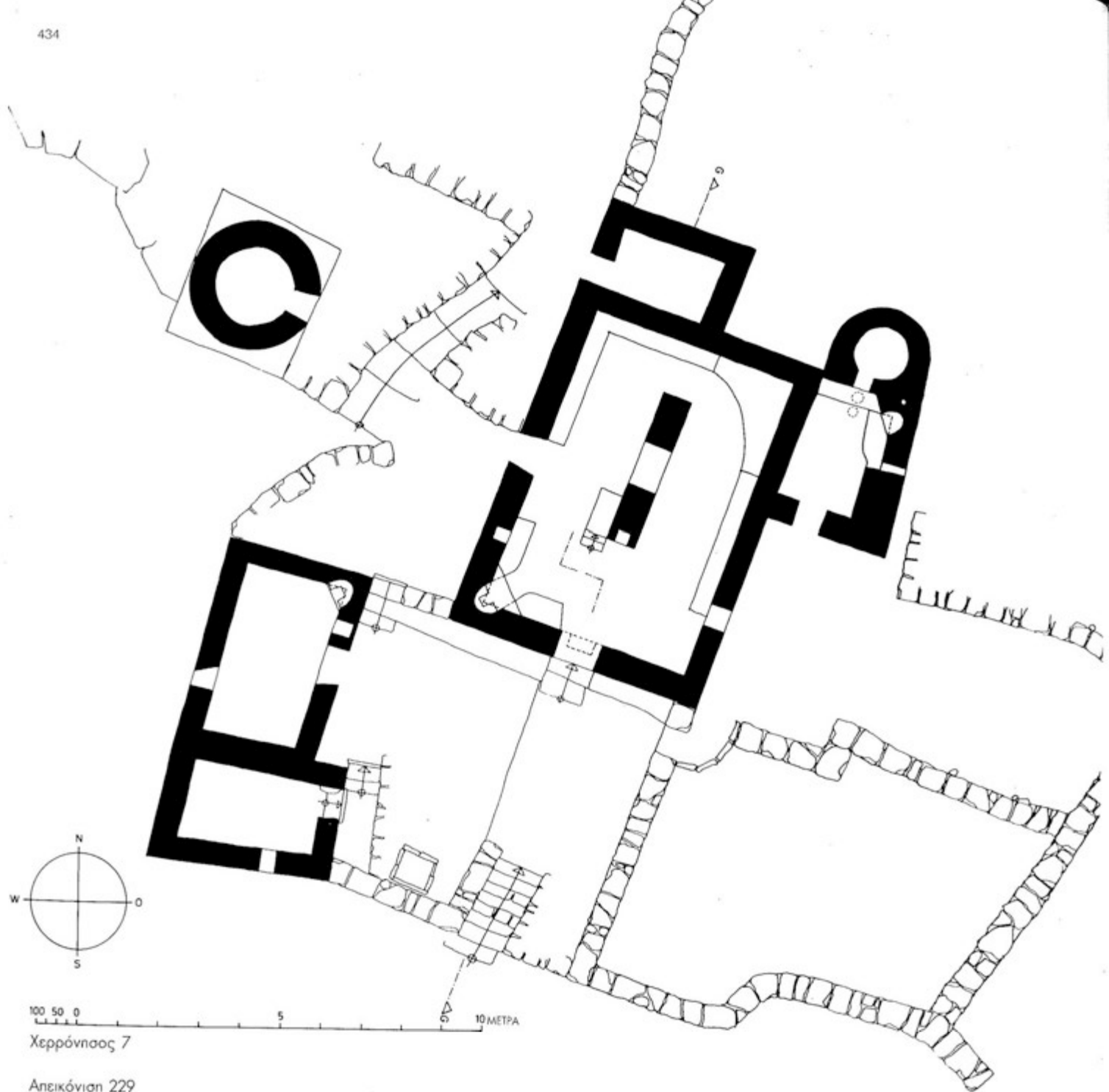
Χερρόνησος 6

Απεικόνιση 227

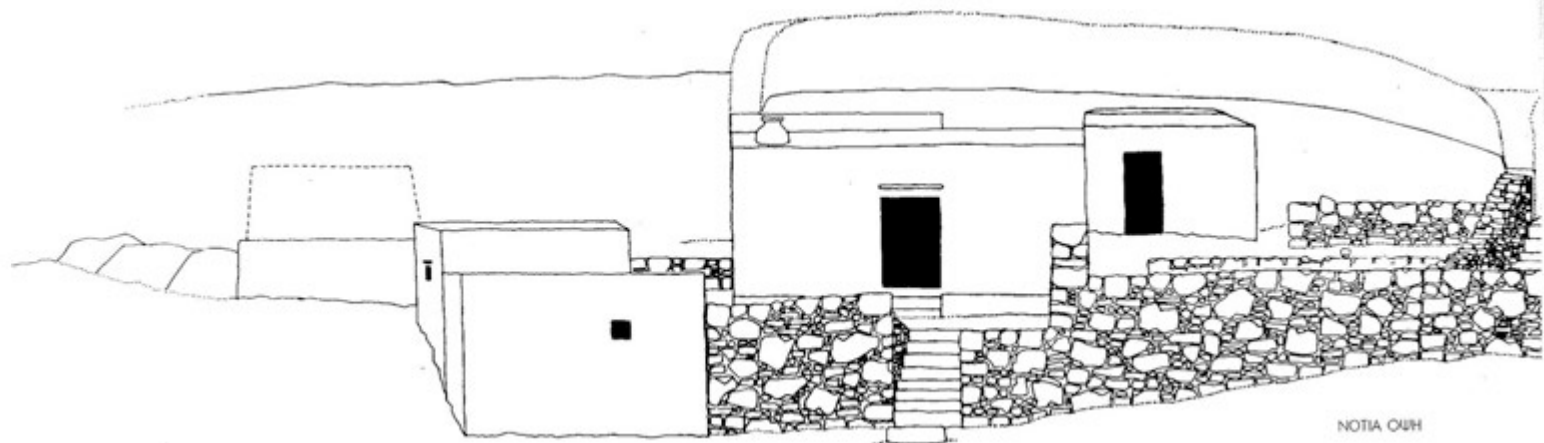
Χερρόνησος 6

Απεικόνιση 228

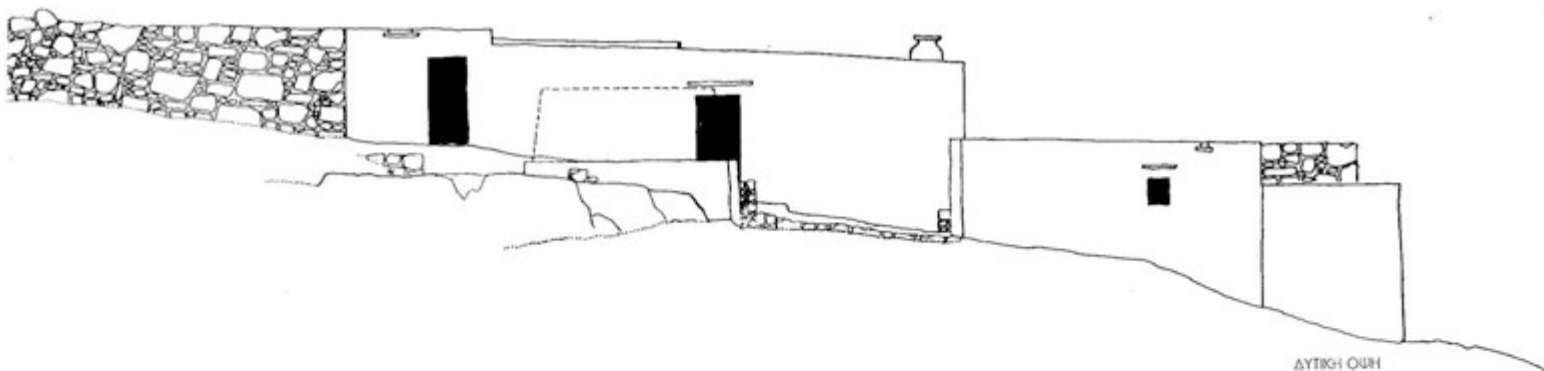

Χερρόννησος 7

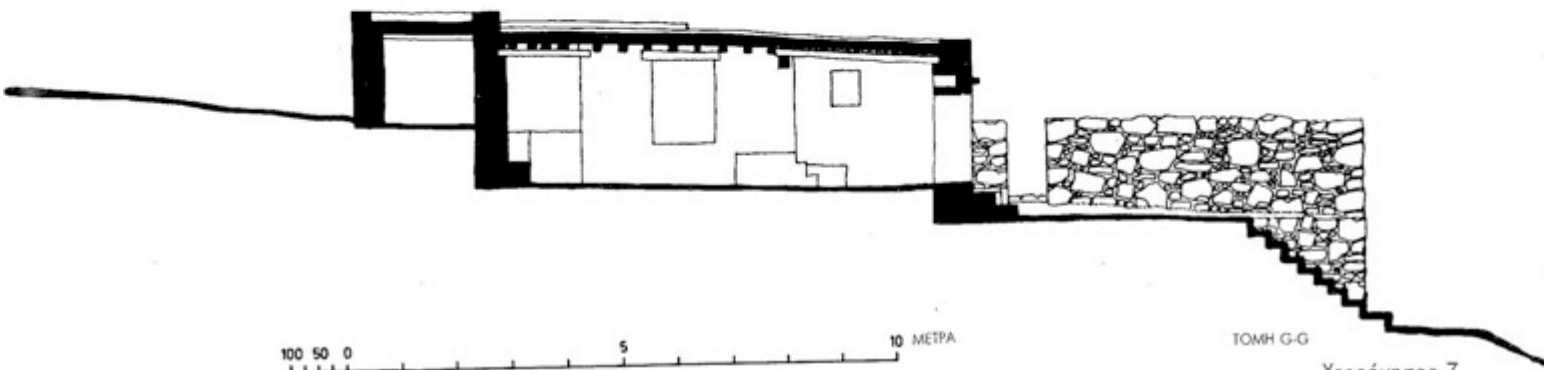
Απεικόνιση 229

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

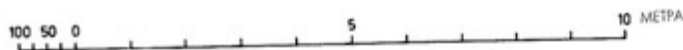
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

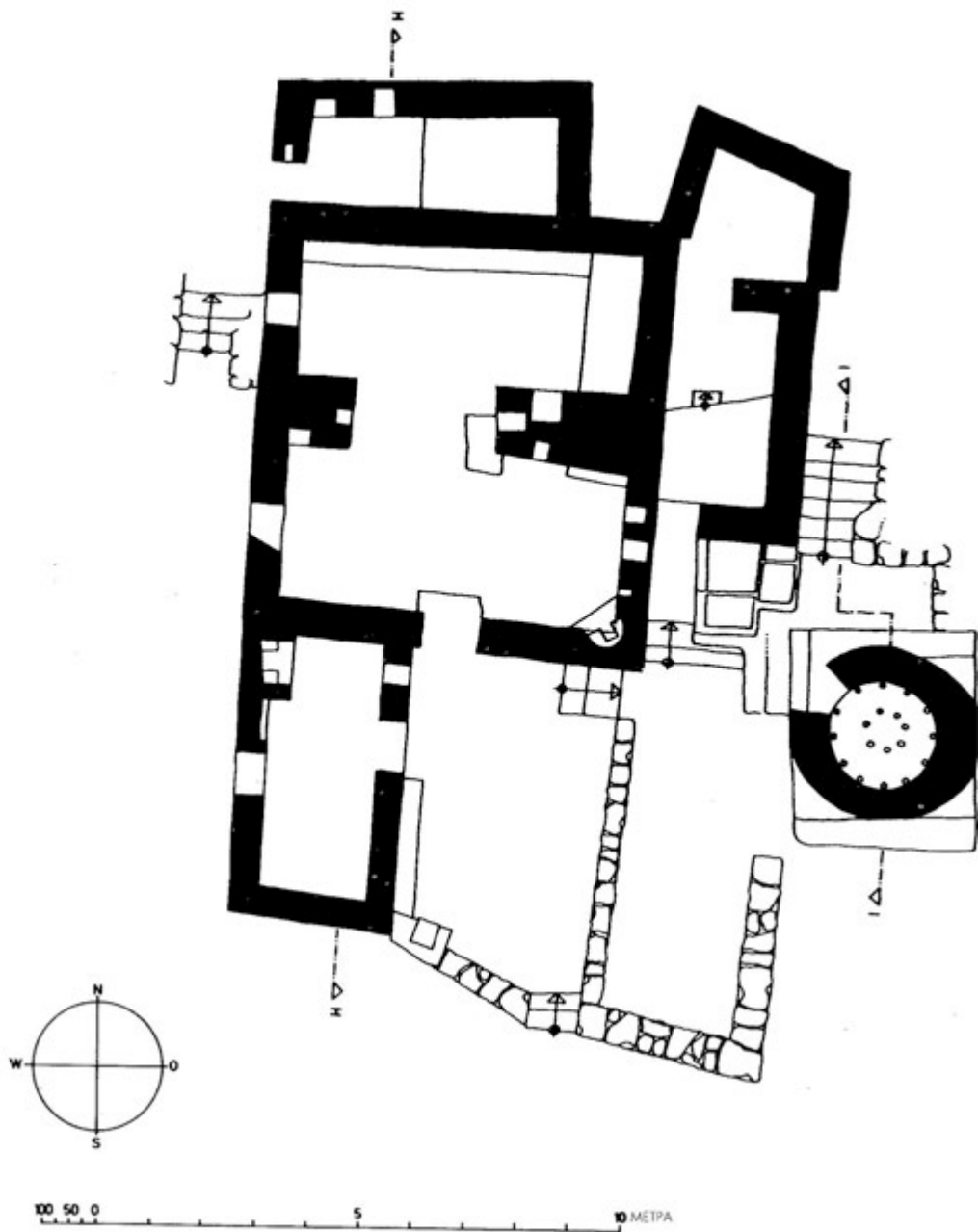

ΤΟΜΗ Γ-Γ

Χερρόννησος 7

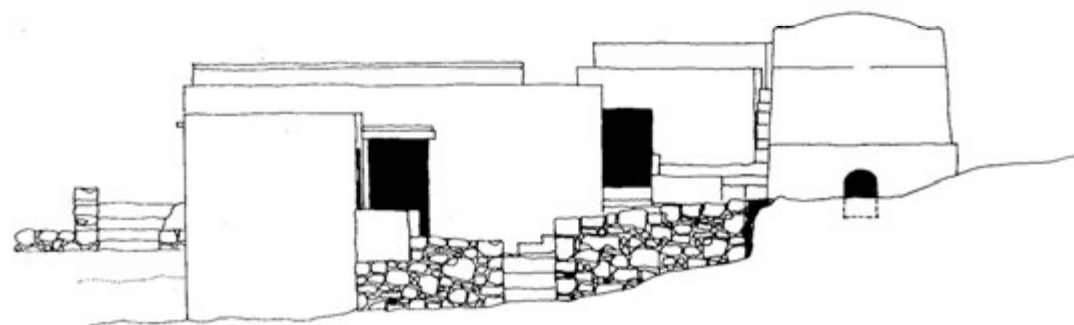
Αλικόννησος 230

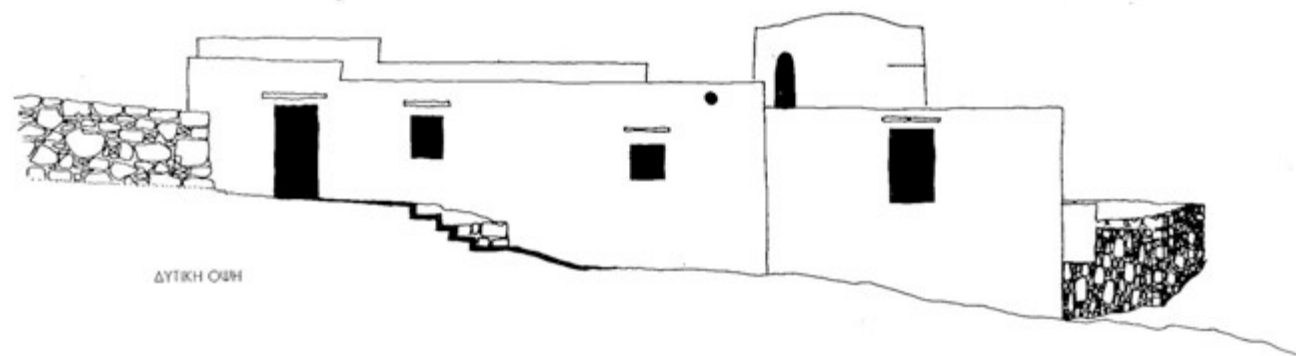

Χερρόνησος 8

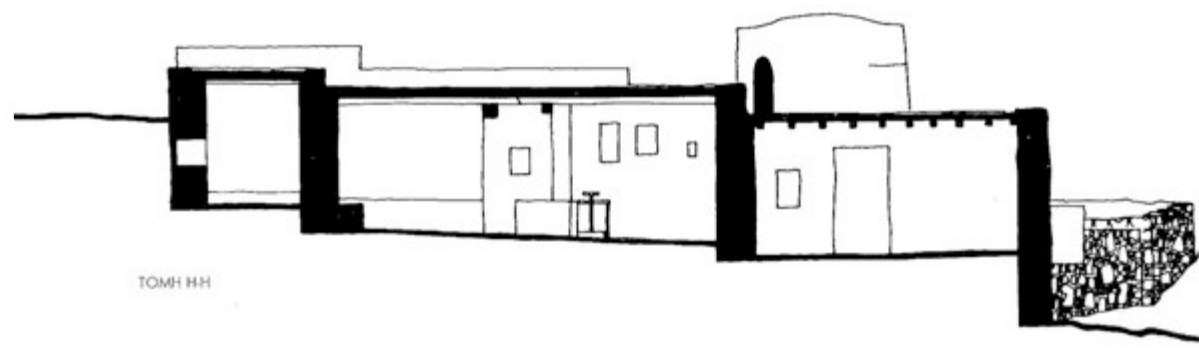
Αεικόνια 231

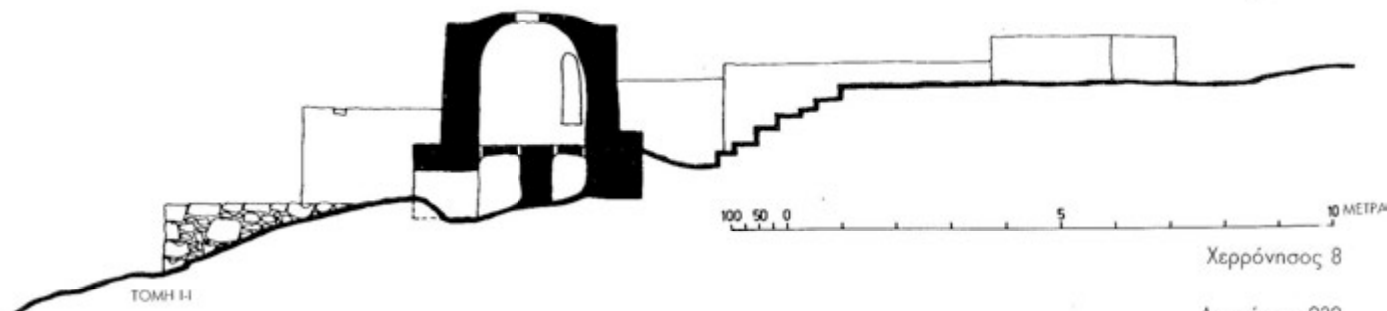
NOTIA OYH

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΤΟΜΗ ΗΗ

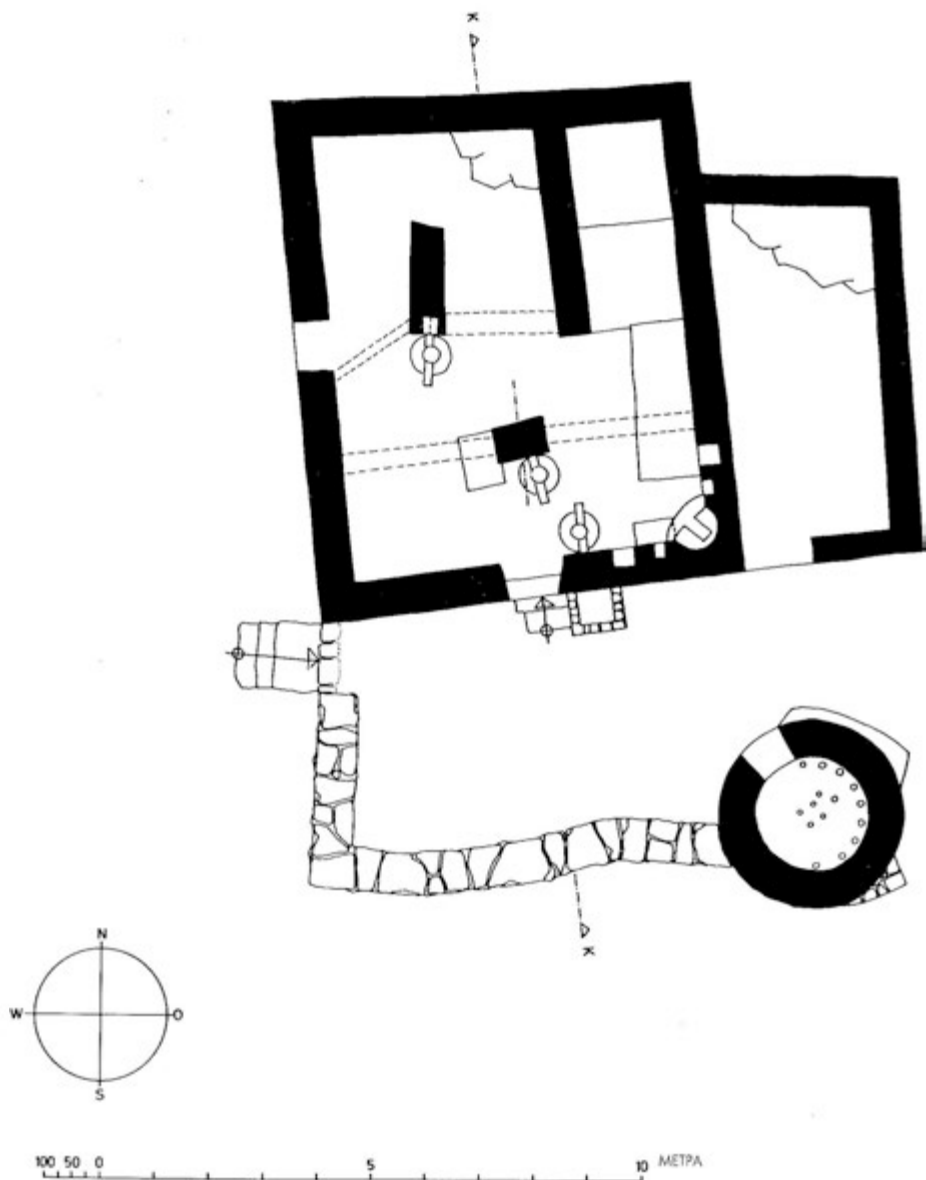

ΤΟΜΗ ΙΙ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

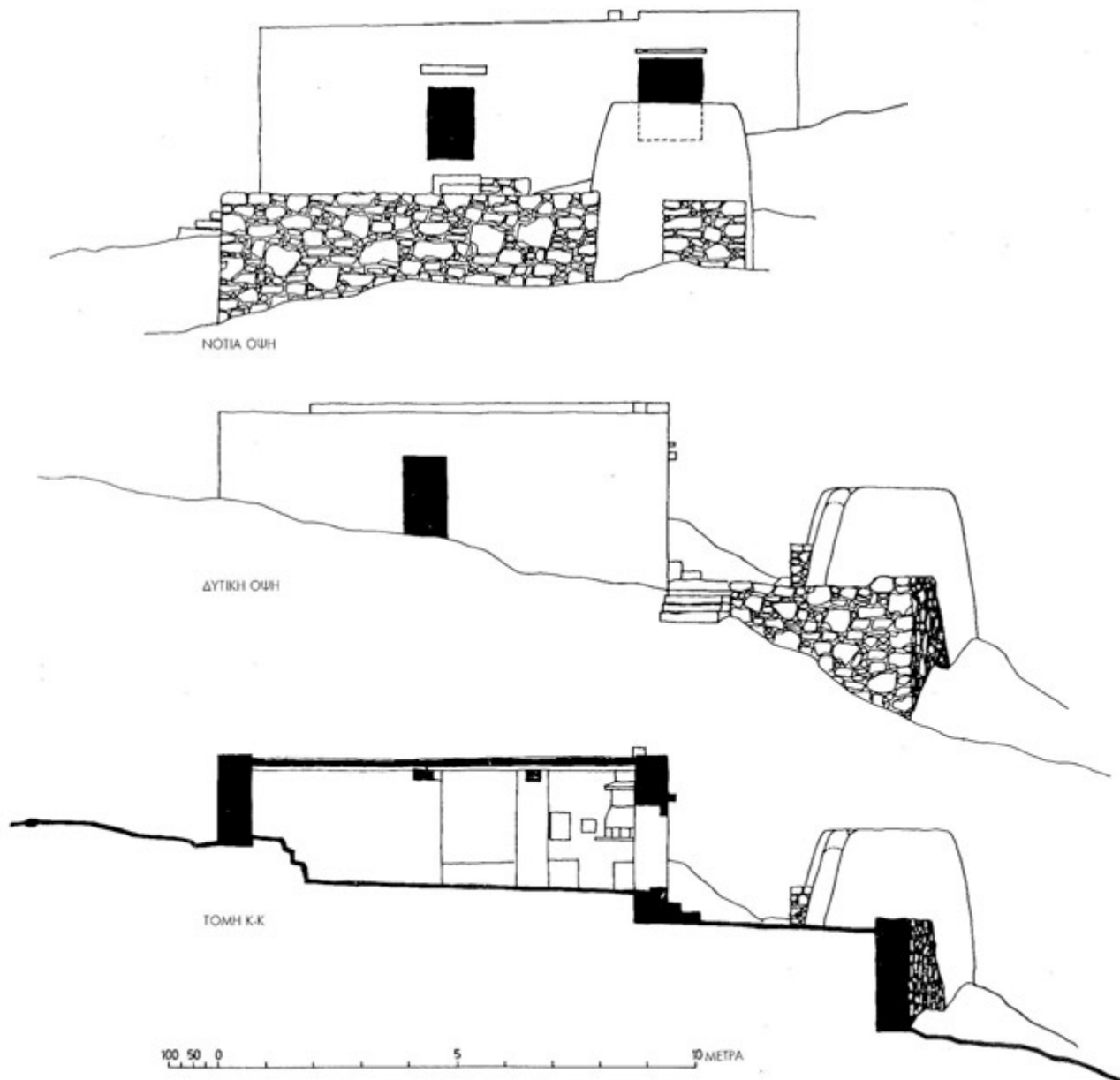
Χερρόννησος 8

Απεκόνιση 232

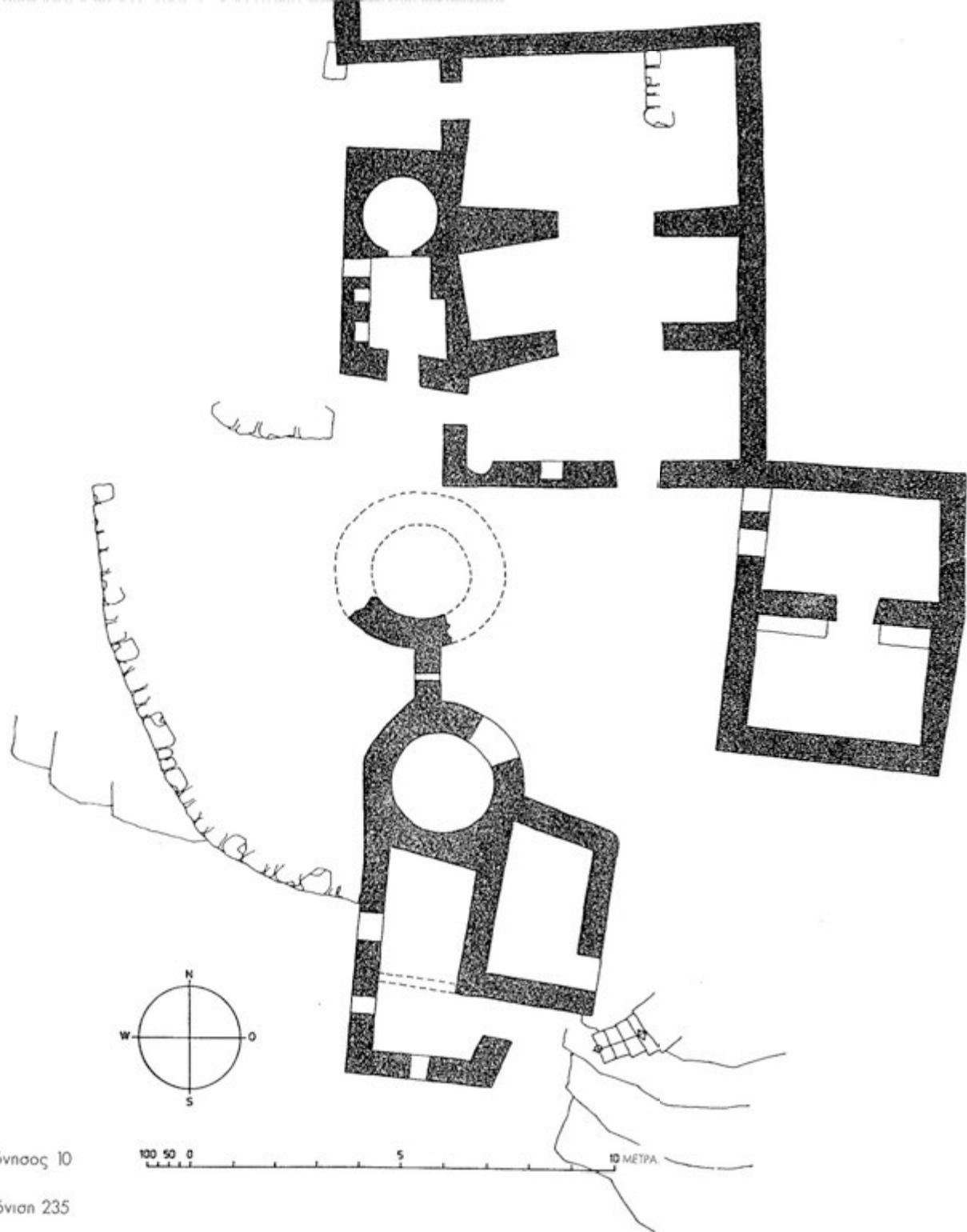
Χερρόνησος 9

Απεικόνιση 233

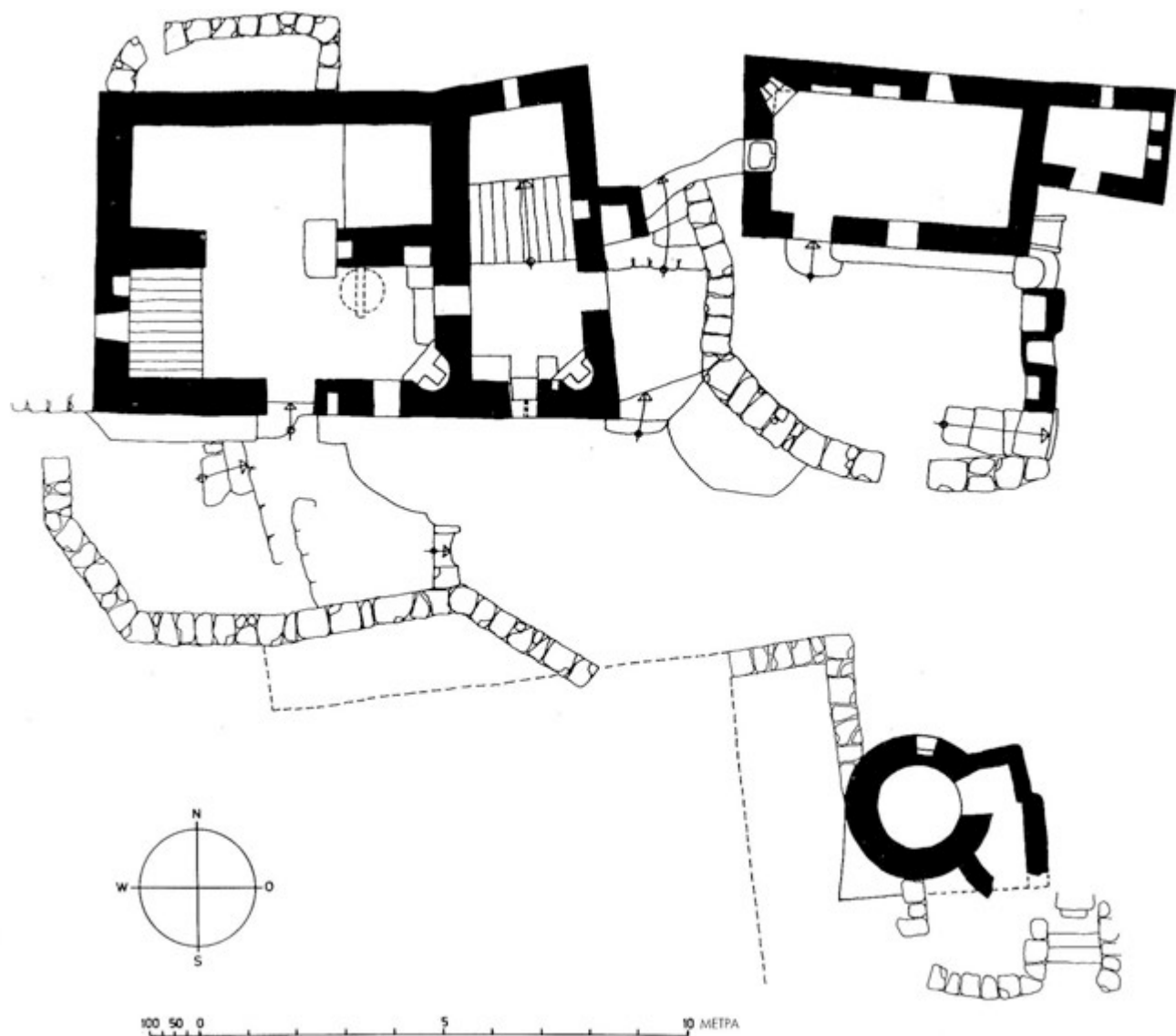
Χερρόννησος 9

Απεικόνιση 234

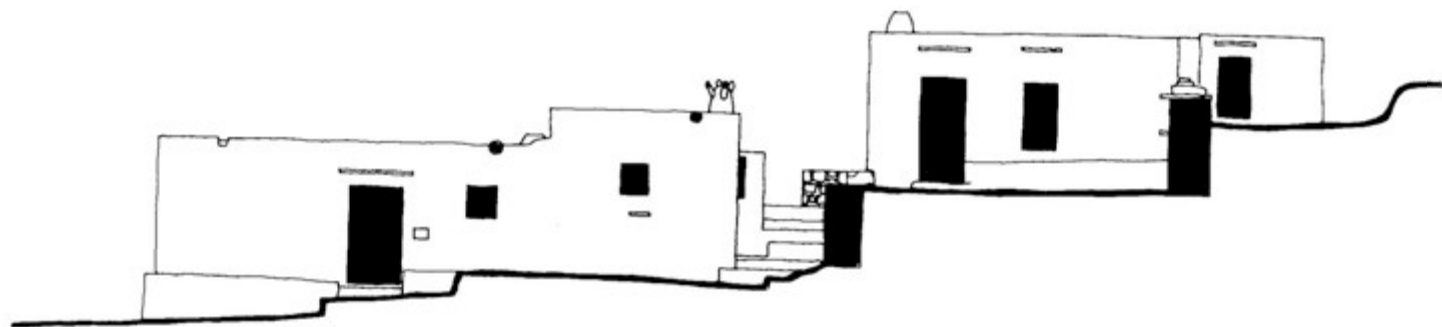
Χερρόνησος 10

Απεικόνιση 235

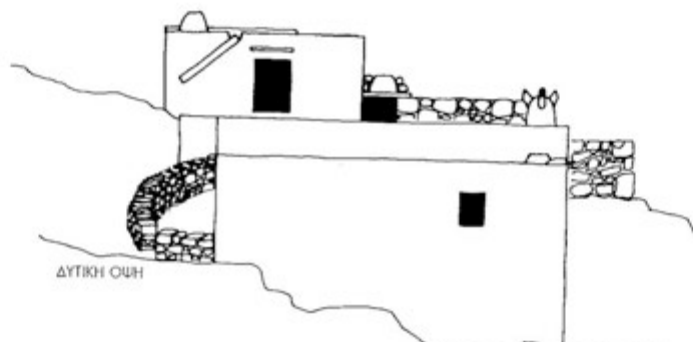

Χερρόνησος 11

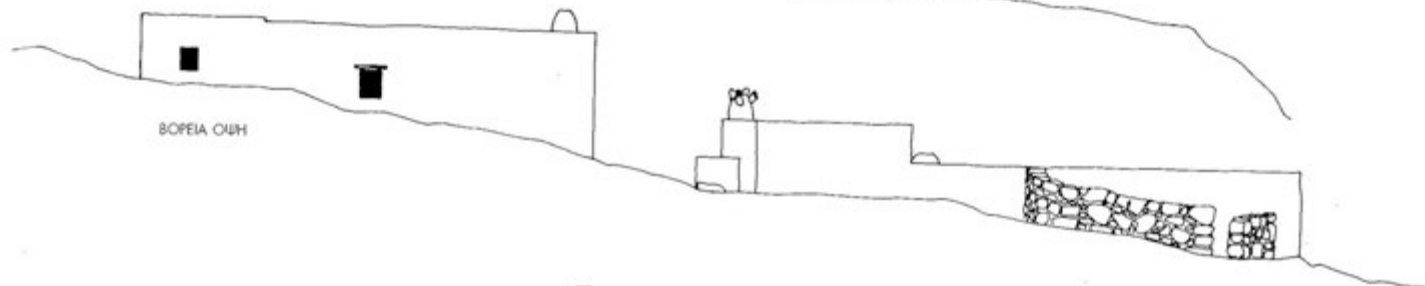
Απεικόνιση 236

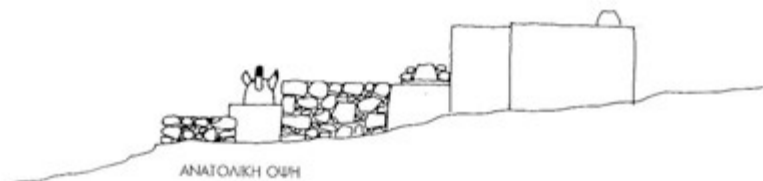
ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΗ

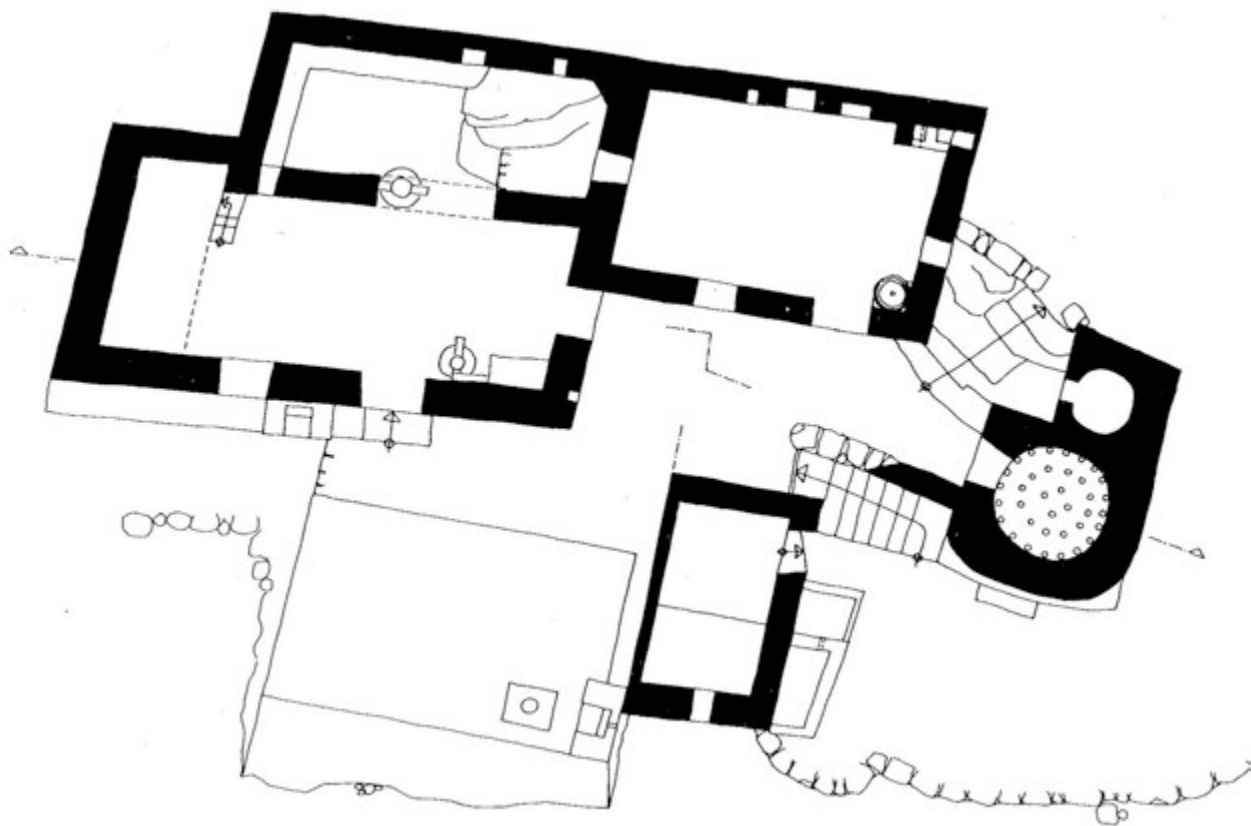

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόνησος 11

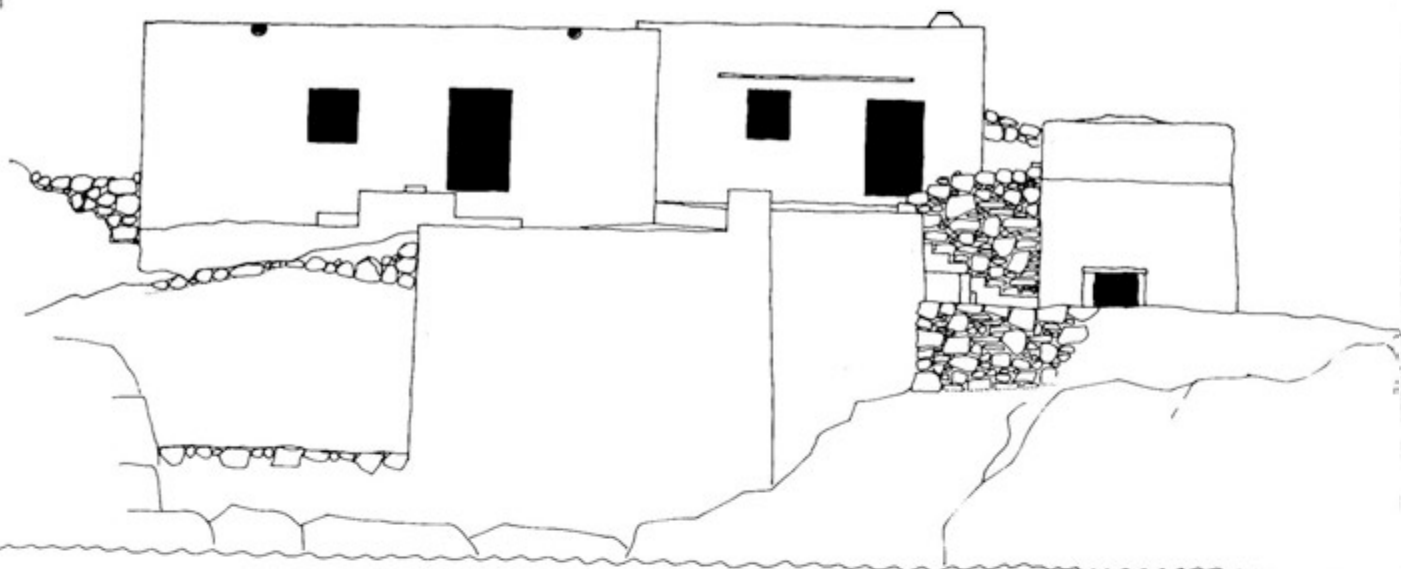
Απεικόνιση 237

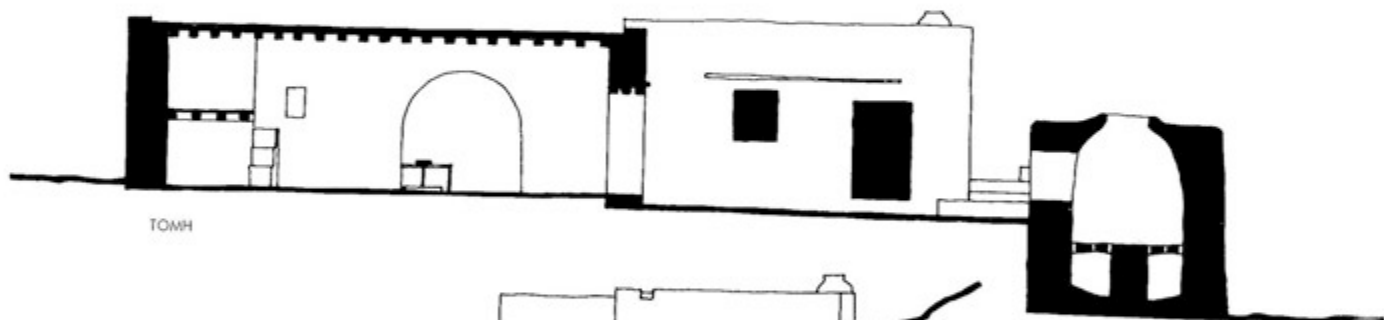
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόνησος 12

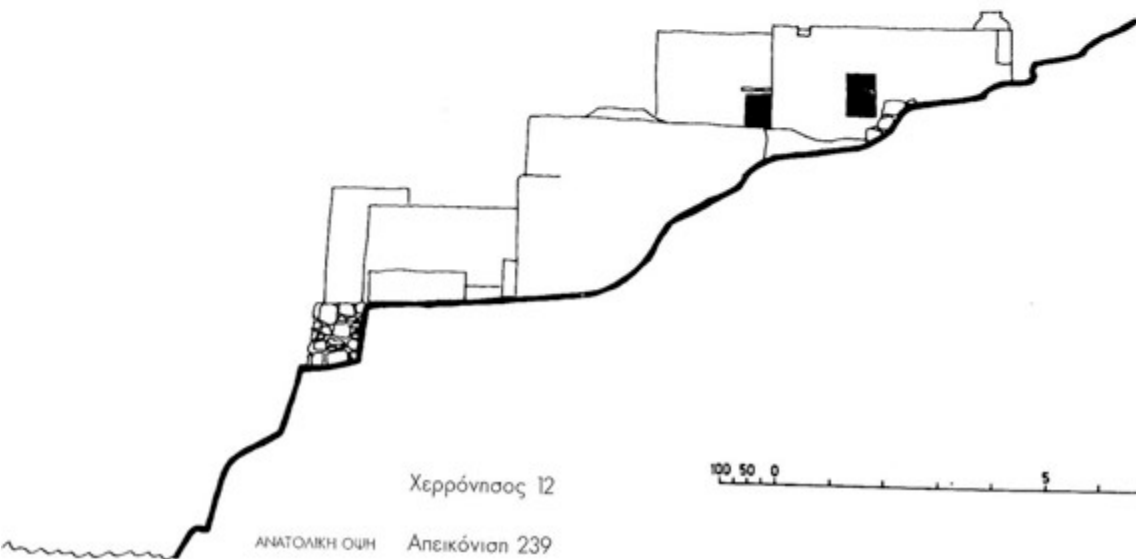
Απεικόνιση 238

NOTIA ΟΥΗ

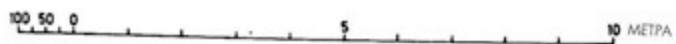
ΤΟΜΗ

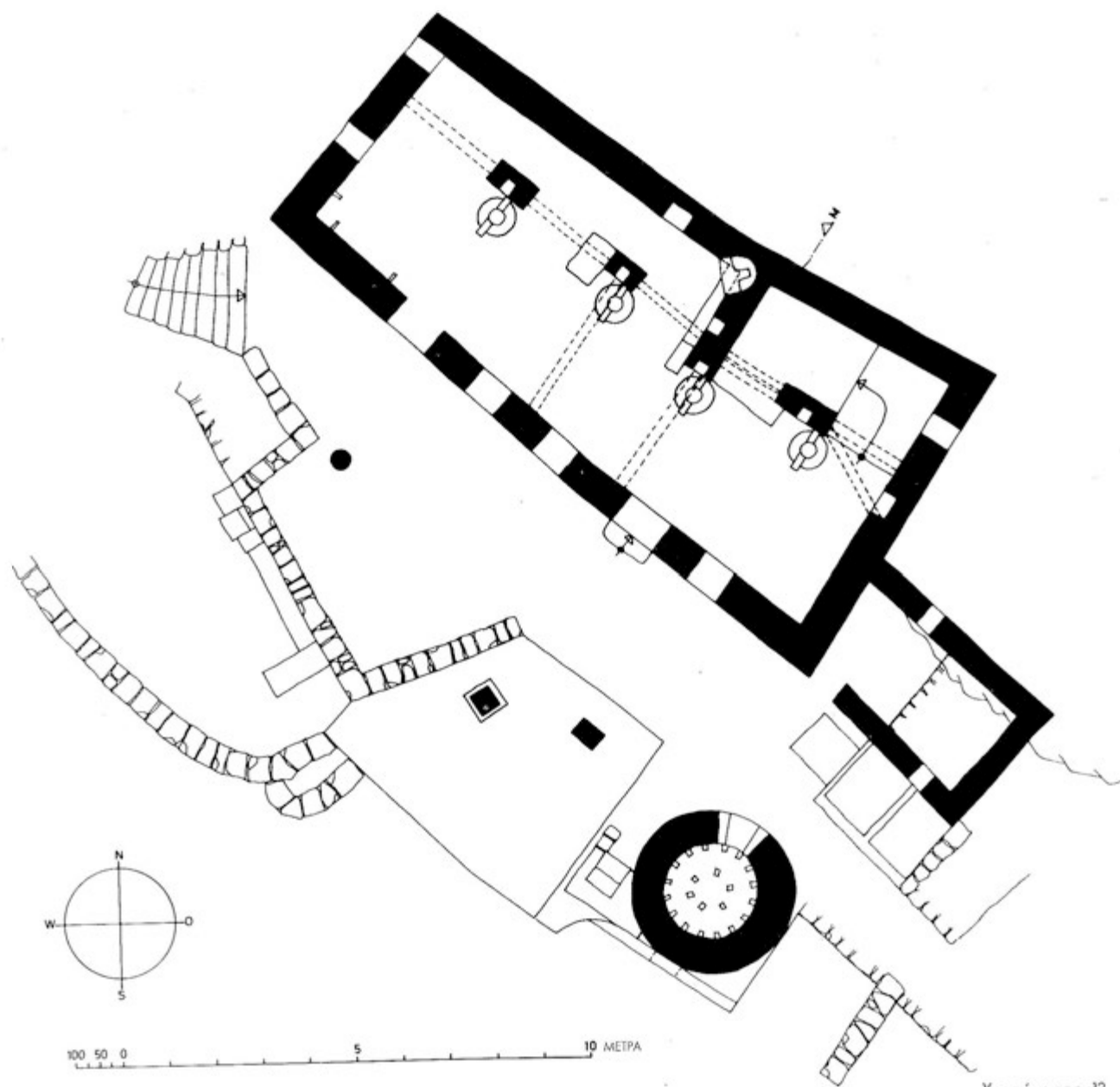

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

Χερρόνησος 12

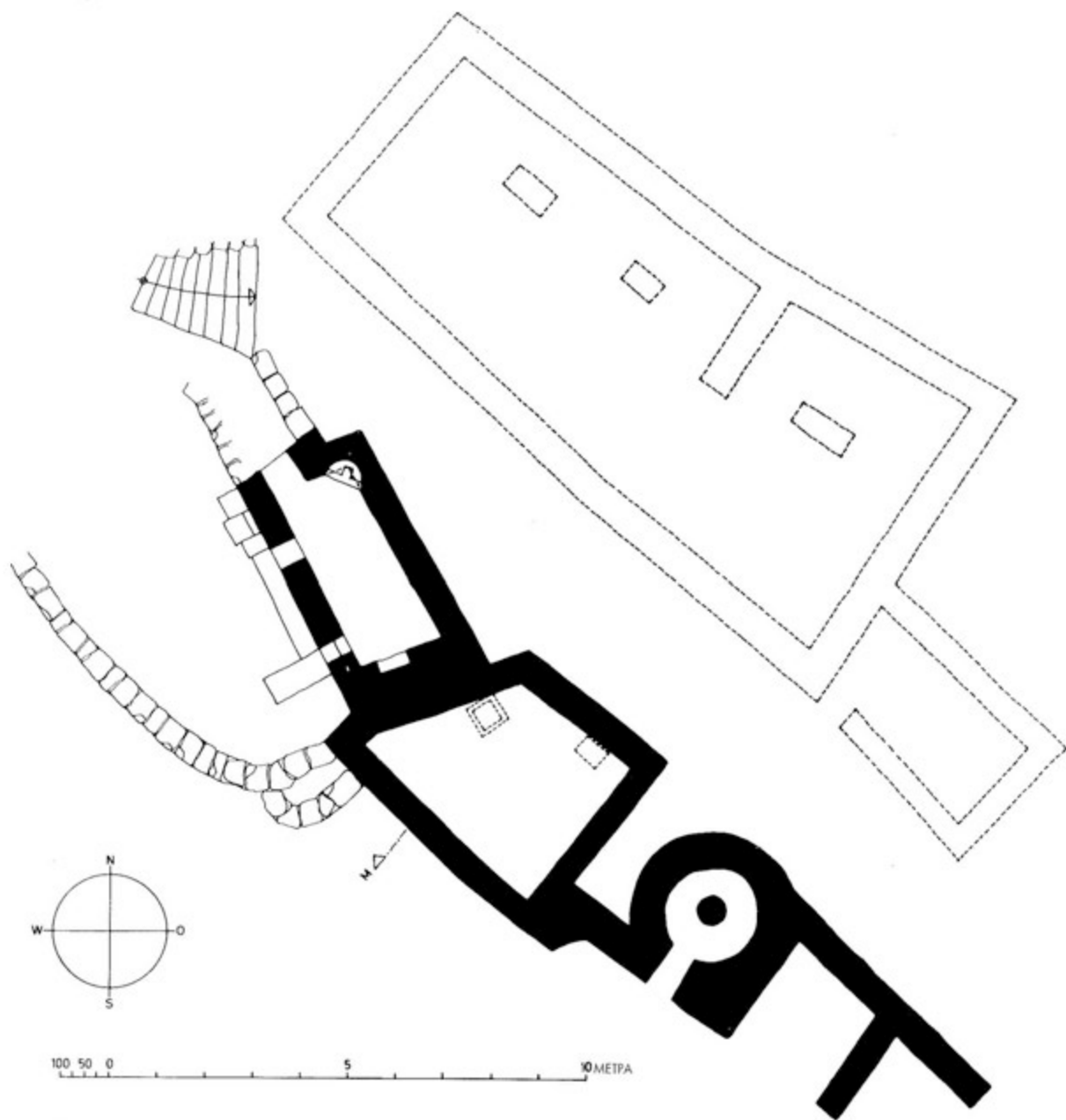
Απεικόνιση 239

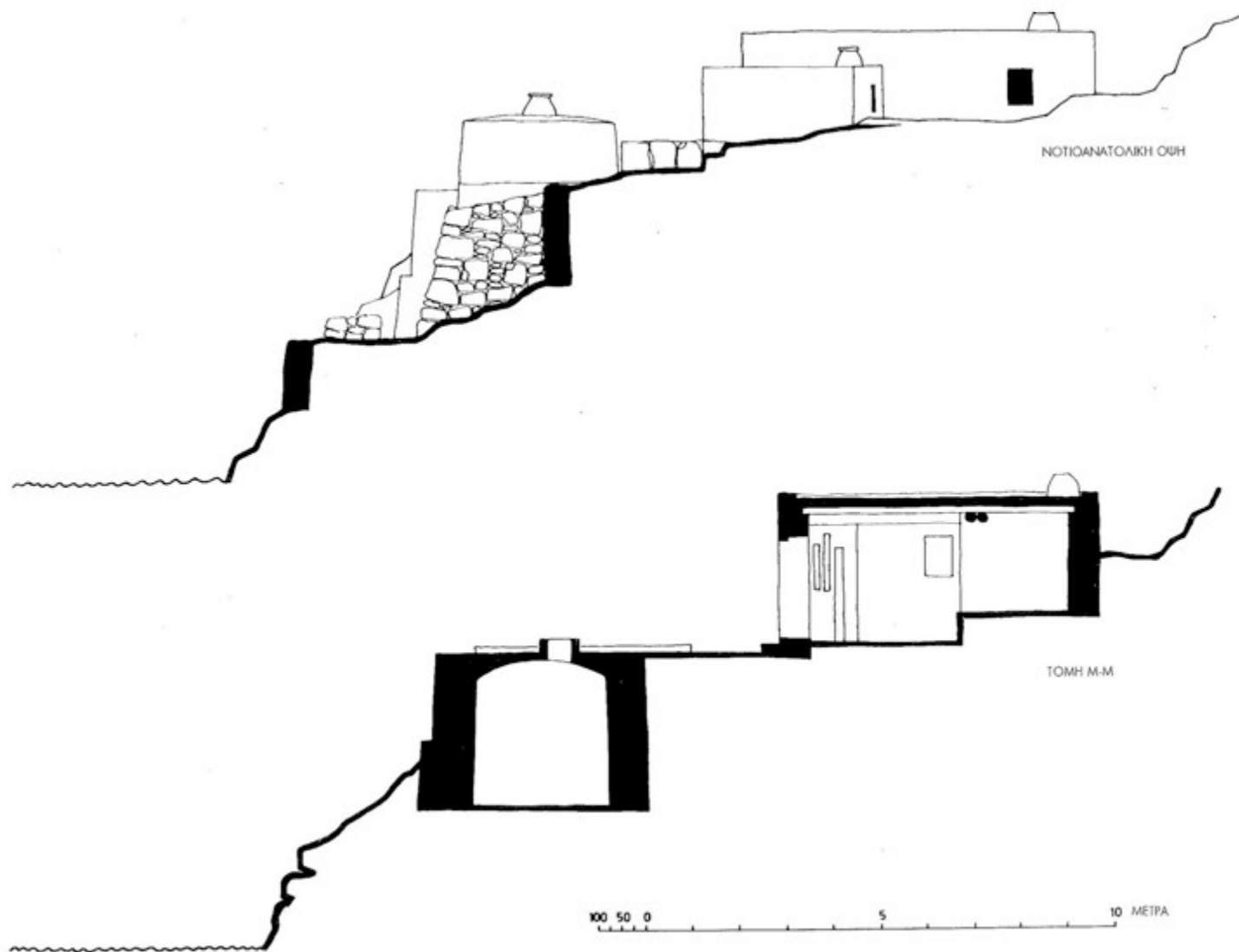
Χερρόνησος 13

Απεικόνιση 240

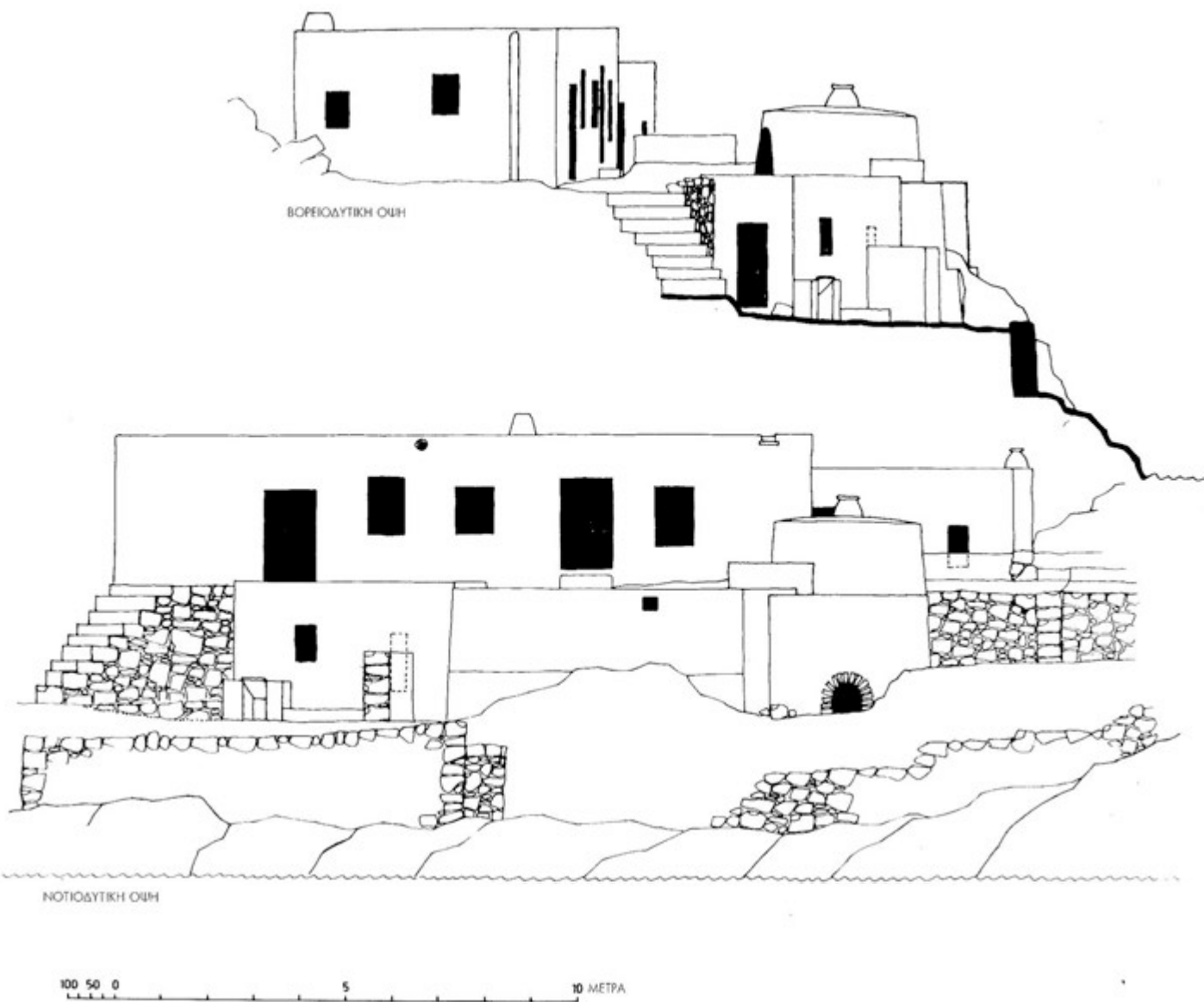
Χερρόνισος 13

Απεικόνιση 241

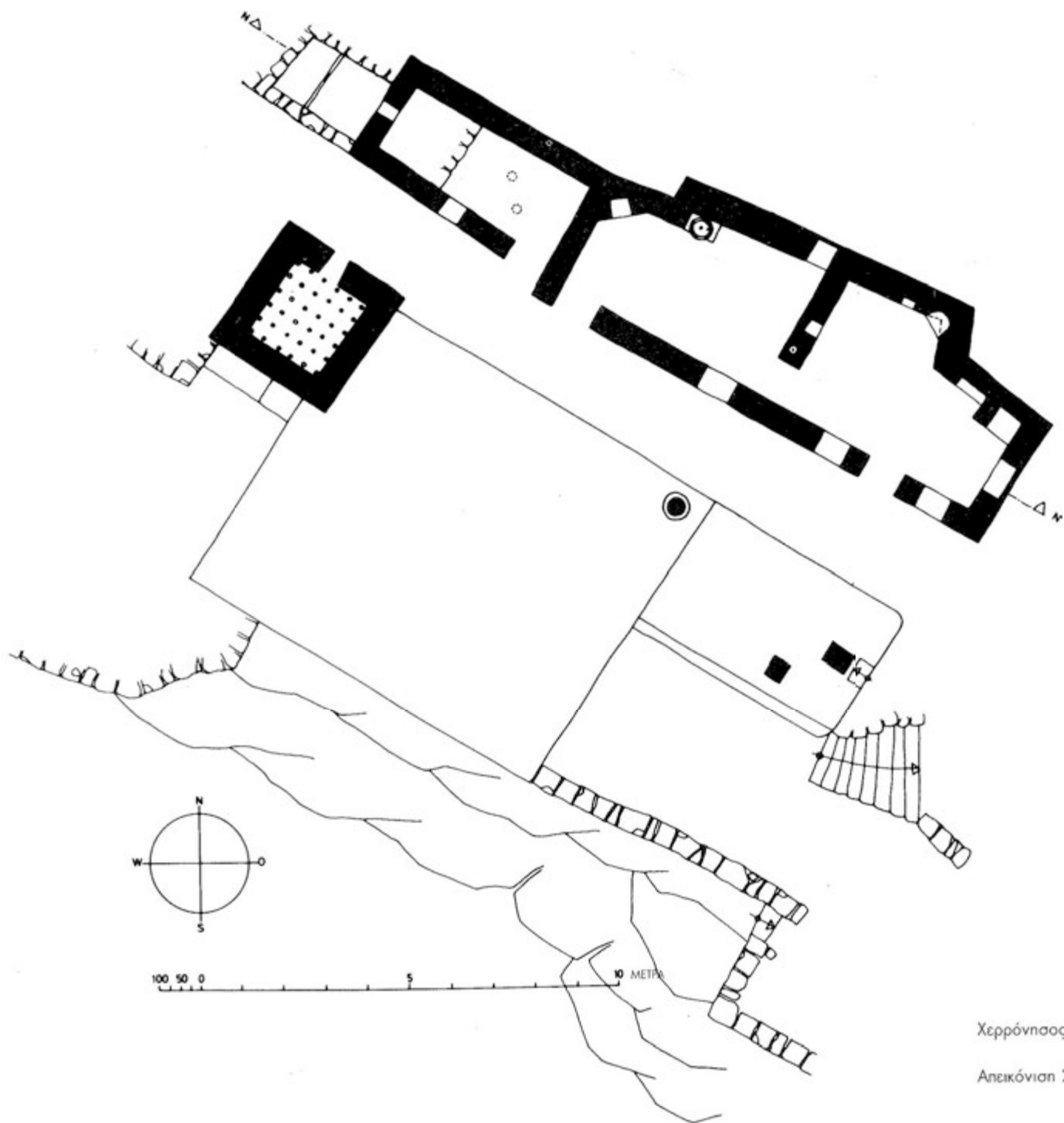
Χερρόνησος 13

Απεικόνιση 242

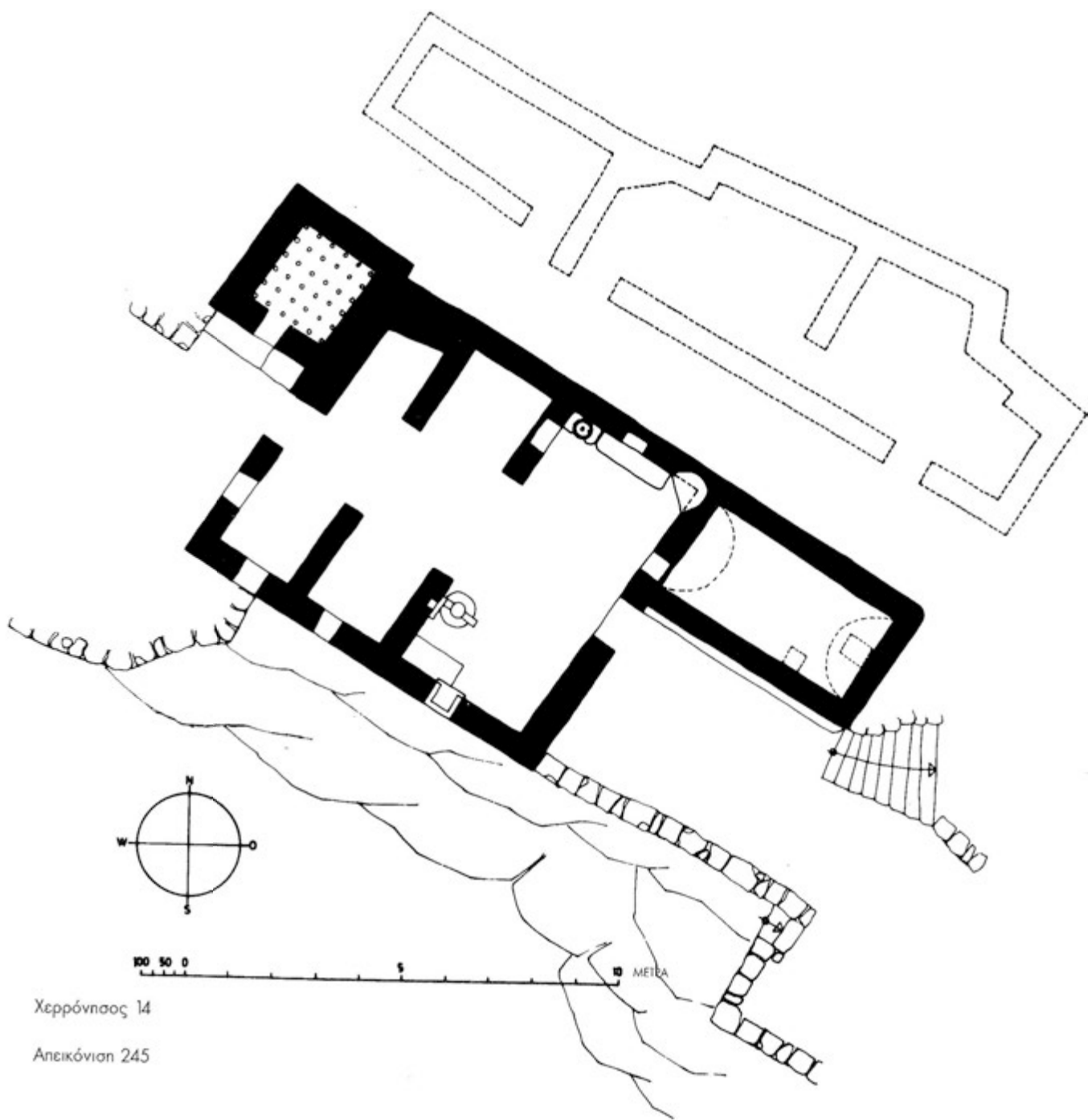
Χερρόνσος 13

Απεικόνιση 243

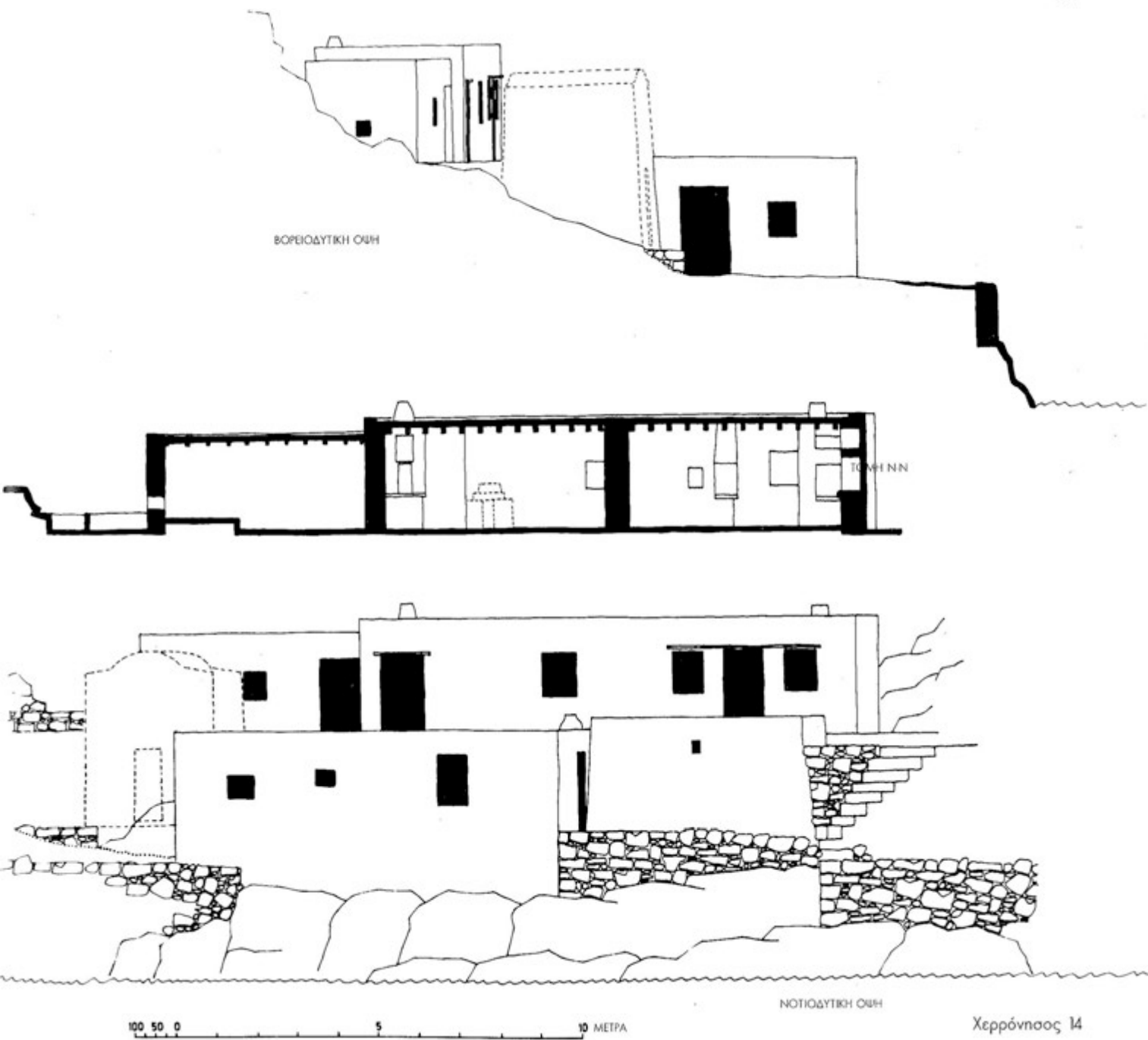
Χερρόνησος 14

Αλεξικόνια 244

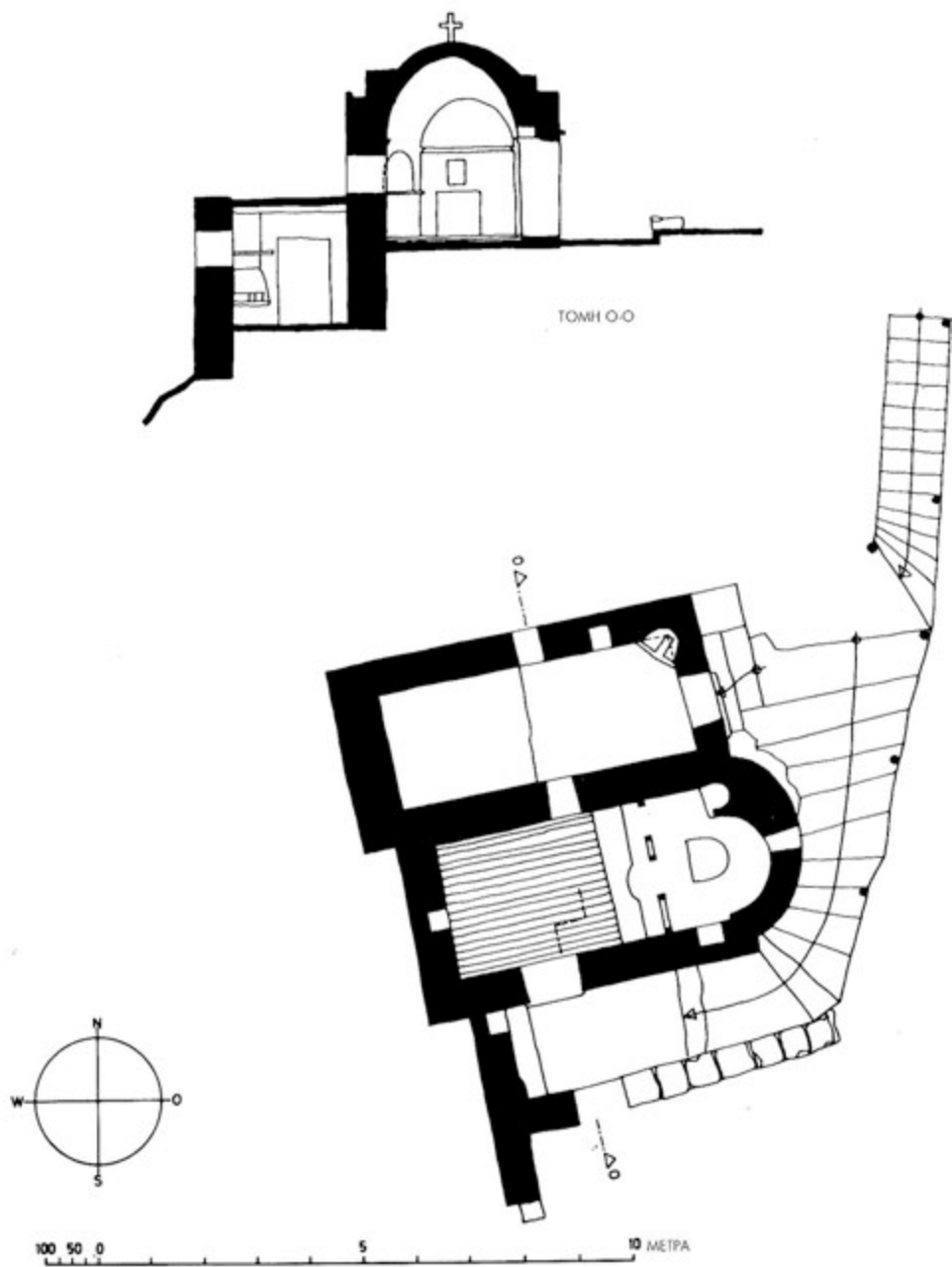
Χερρόνισος 14

Απεικόνιση 245

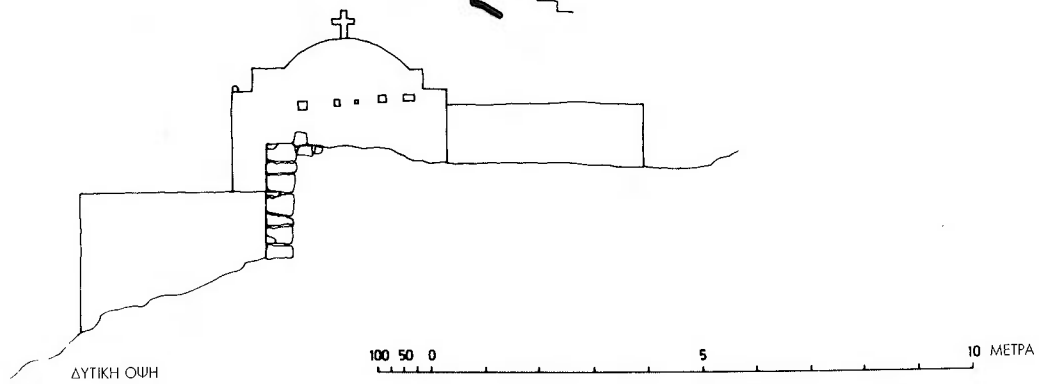
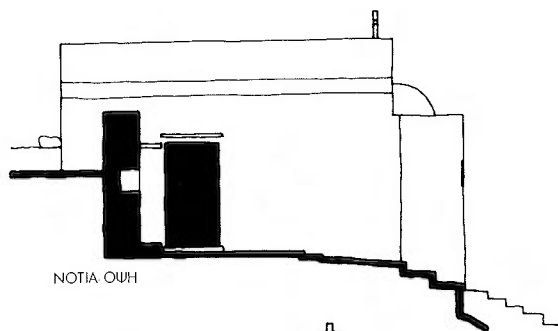
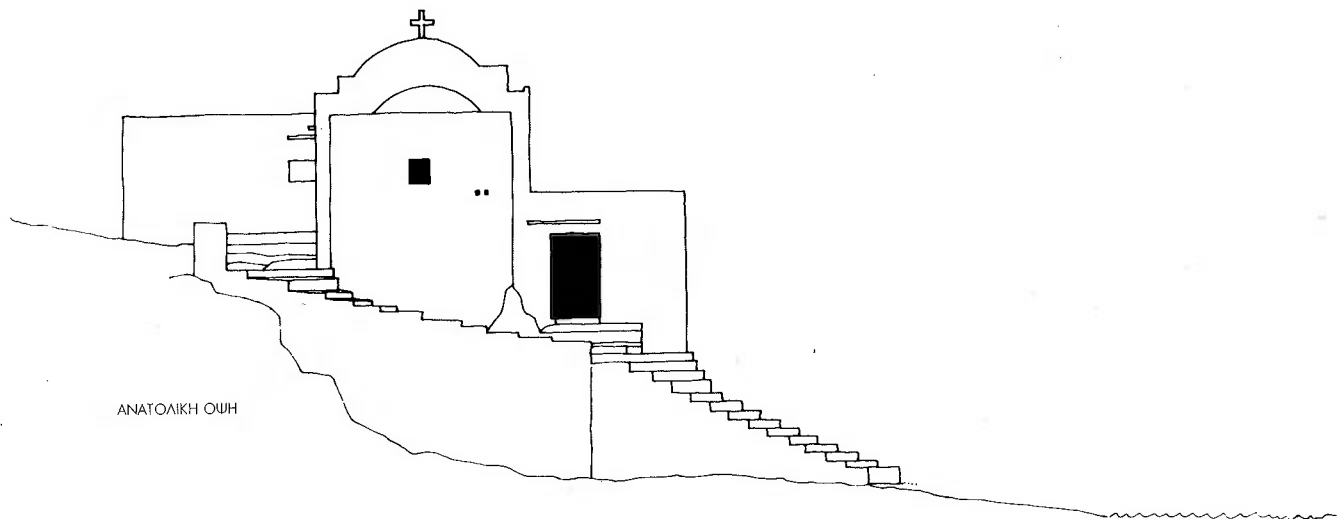

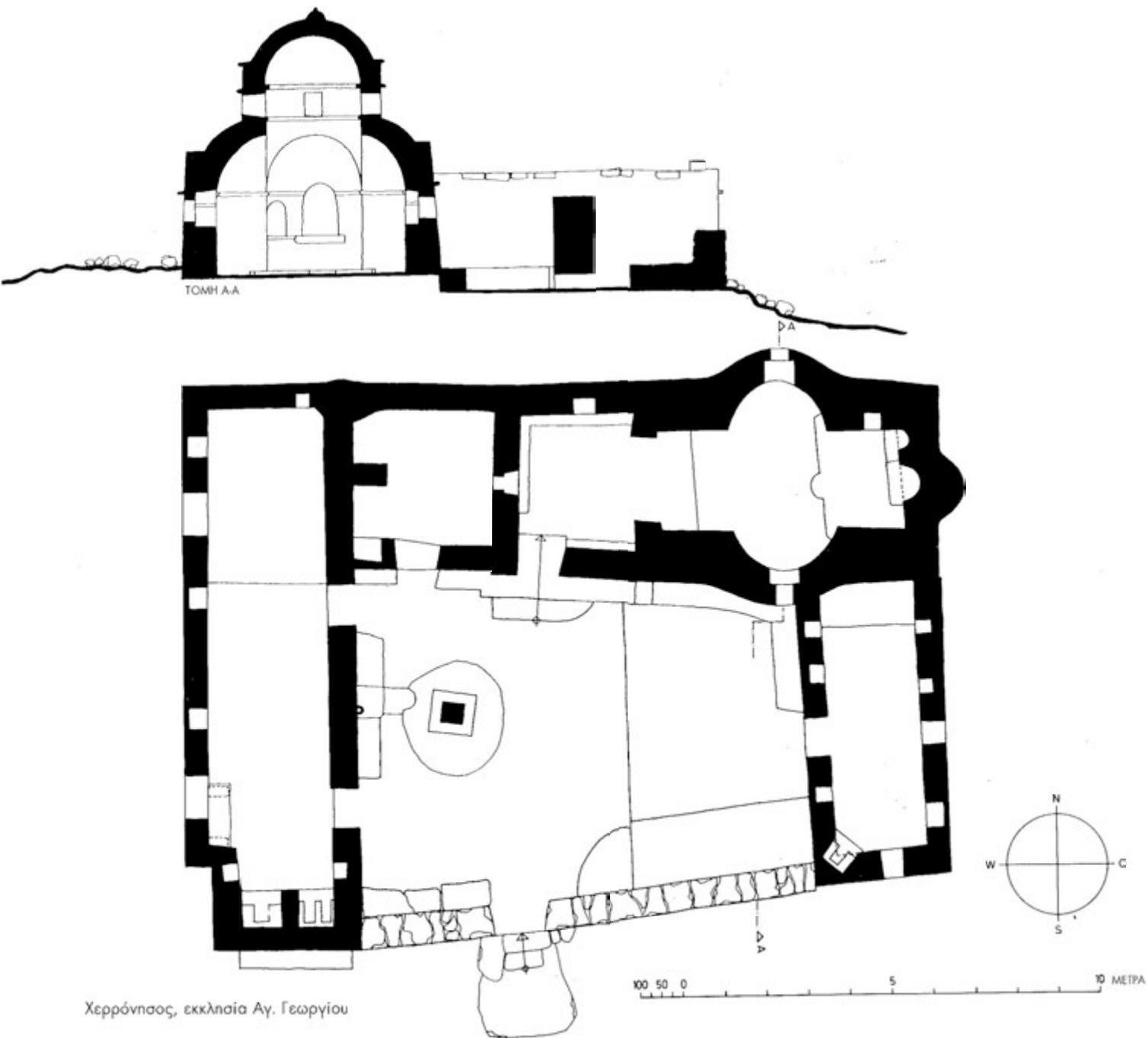
Χερρόνησος 14

Αλεξικόνισα 246

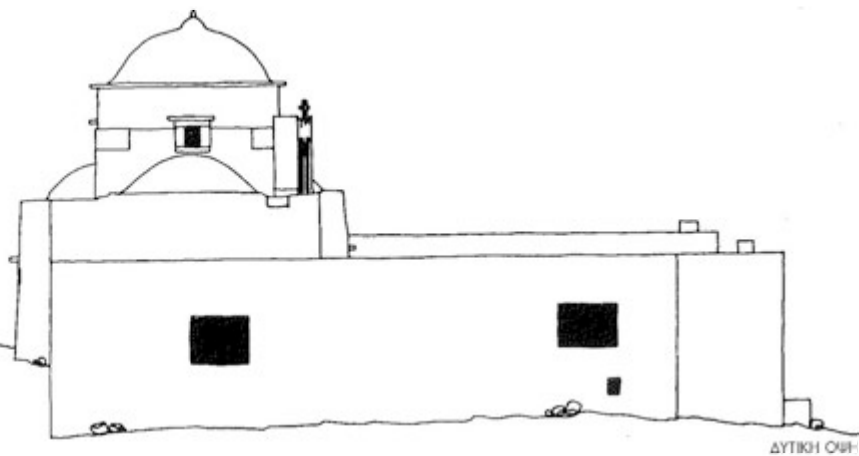
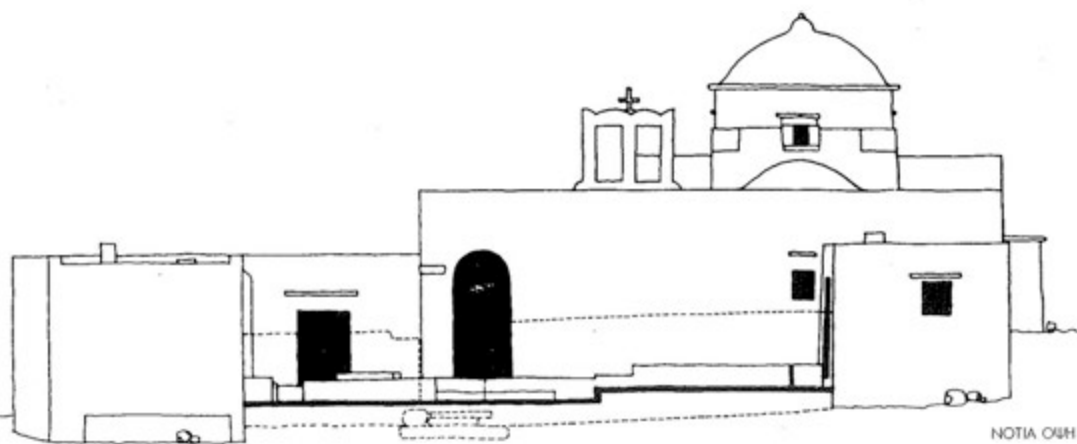

Χερρόνησος, εκκλησία

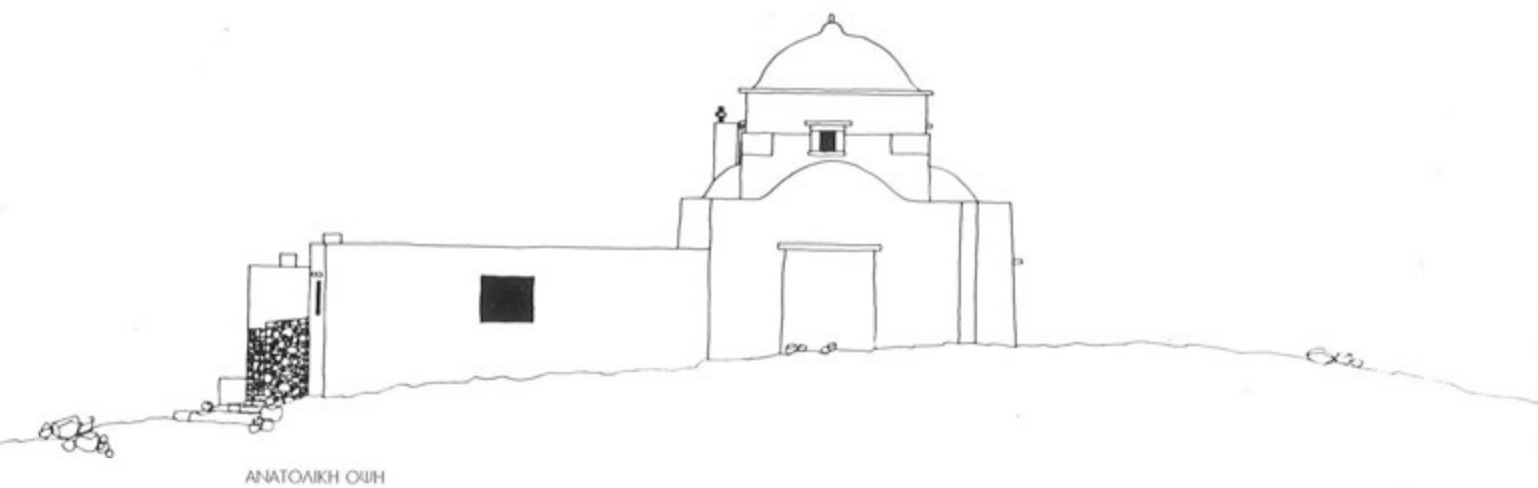
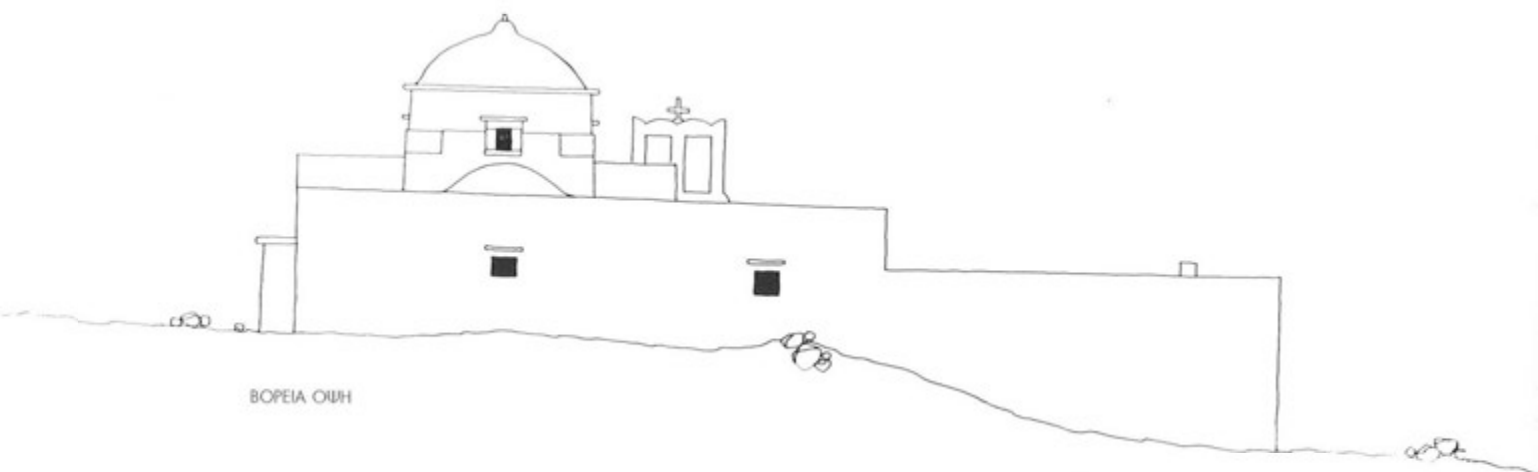
Χερρόνησος, εκκλησία Αγ. Γεωργίου

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Χερρόνησος, εκκλησία Αγ. Γεωργίου

Απεικόνιση 250

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

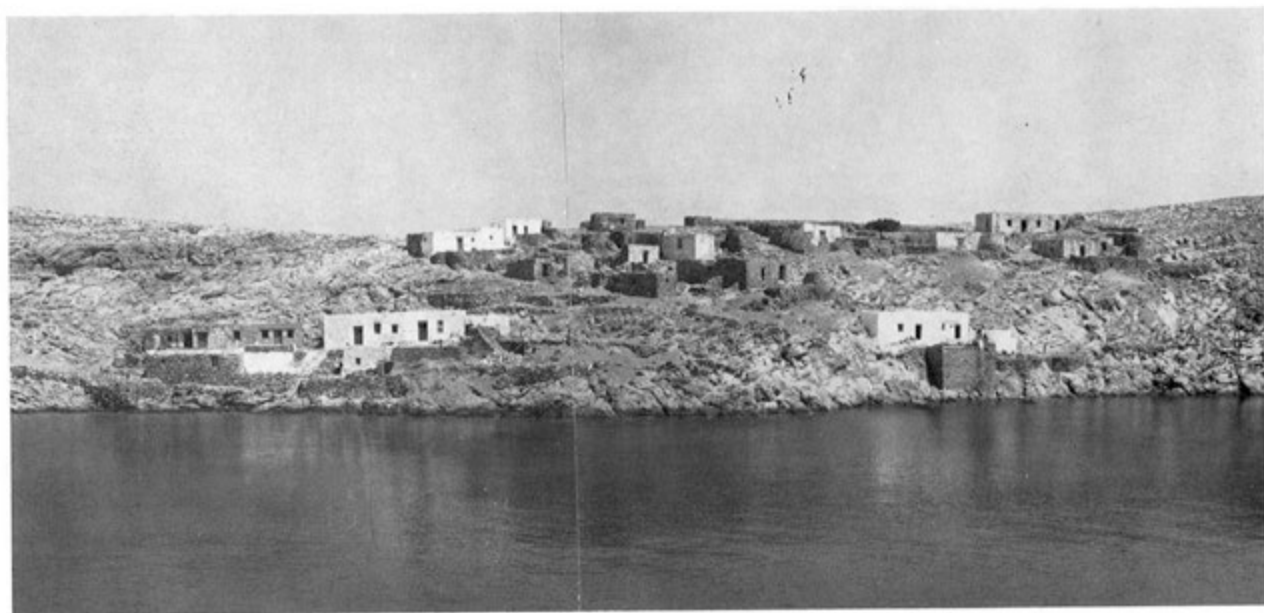
Χερρόνισος, εκκλησία Αγ. Γεωργίου

Απεικόνιση 251

Χερρόνισος

Πίνακας 58

1 Χερρόνησος 4 έως 14 από το νότιο

2 Η Χερρόνησος από τα δυτικά

Πίνακας 59

3 Χερρόνησος 1 και εκκλησία

1 Χερρόνσος 2 και 3

2 Χερρόνσος 3

3 Χερρόνσος 3

4 Κατασκευή πιθαρίου (Χερρόνσος 3)

5 Εργαστήριο Χερρόνσου 7

6 Χερρόνσος 4 έως 7

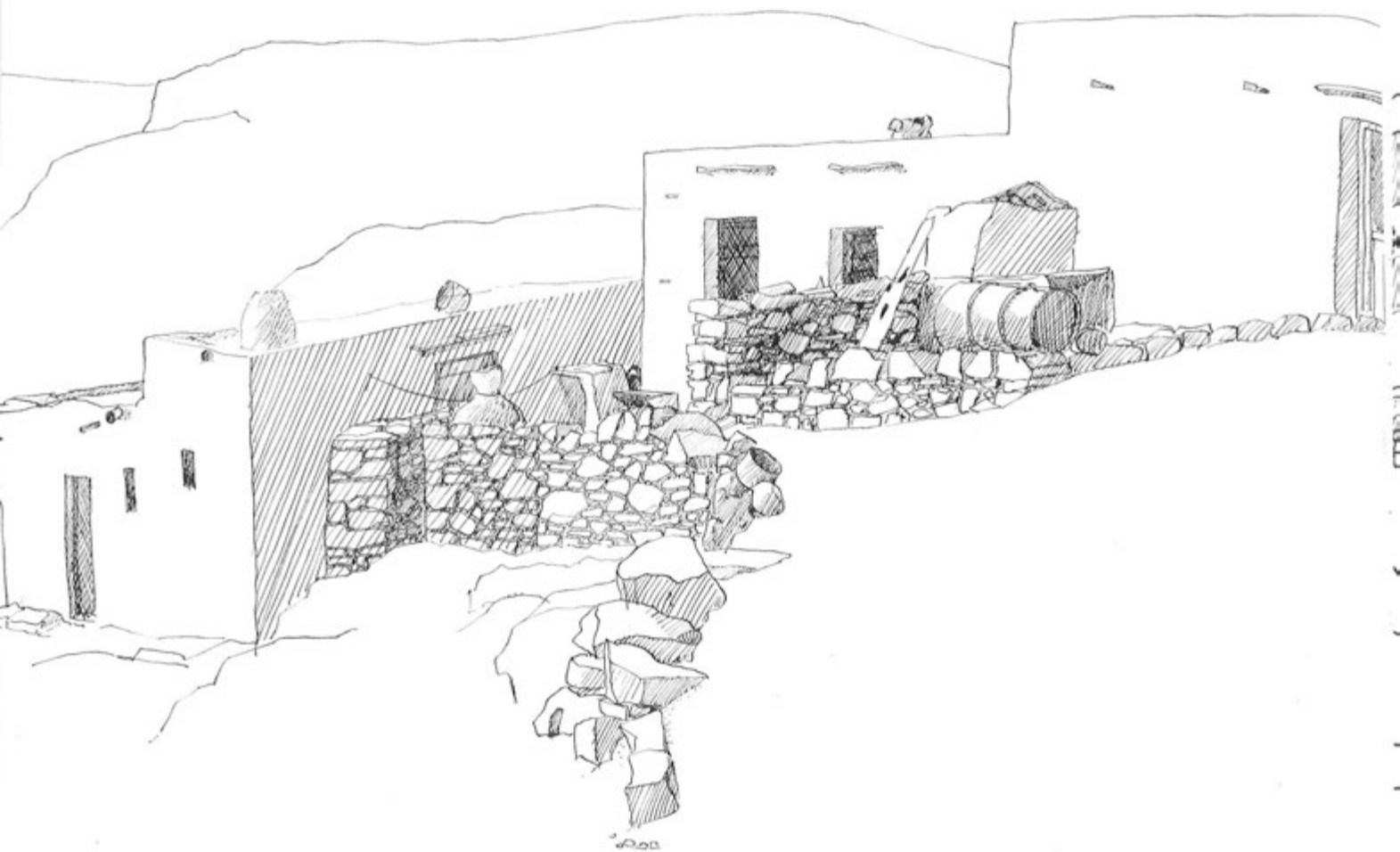
7 Χερρόνσος 11

8 Χερρόνσος 12

9 Εργαστήριο Χερρόνσου 12

29.11.69

Χερρόνησος II

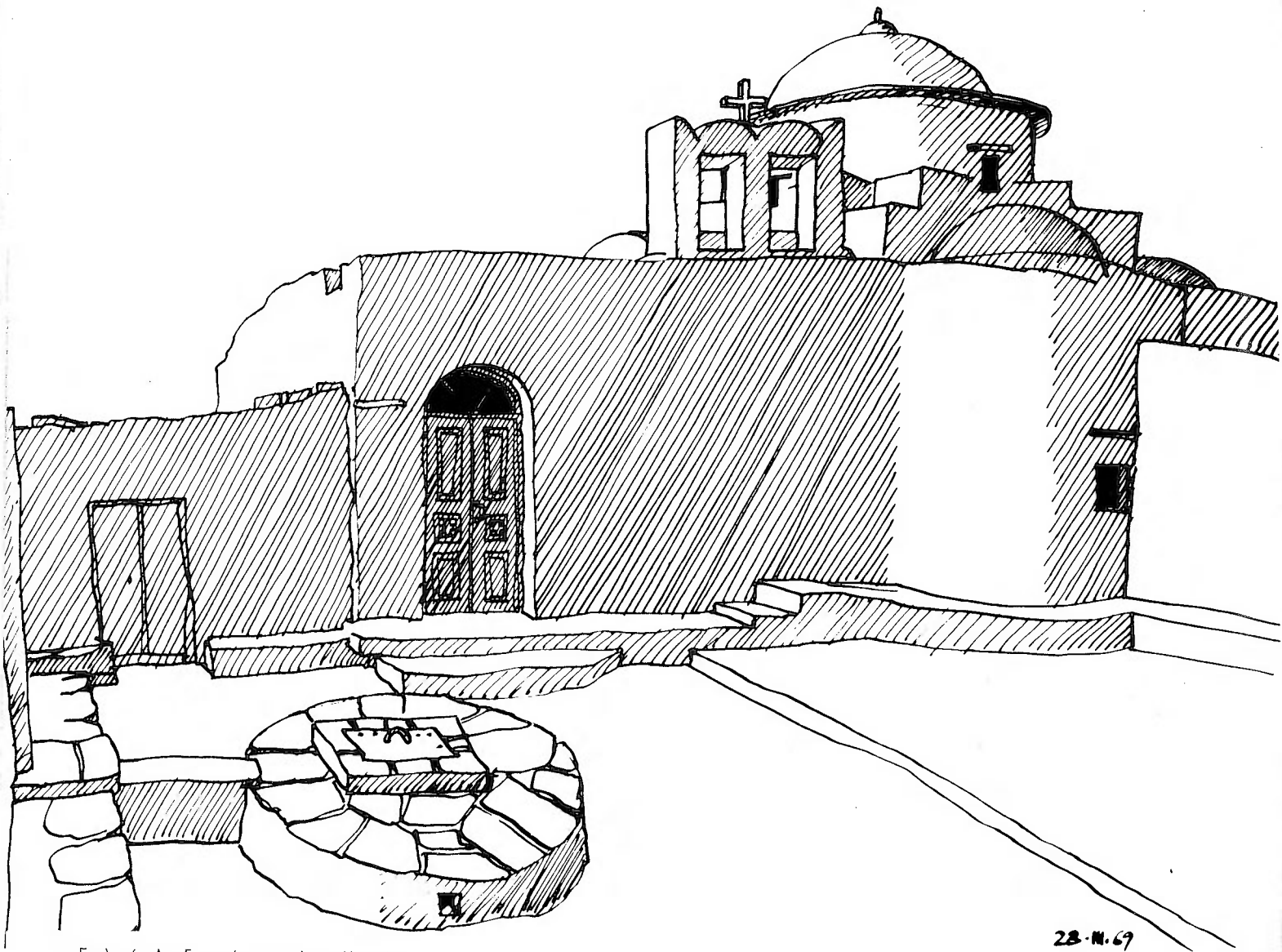
Πίνακας 61

Η Χερρόνησος από τα δυτικά

Πίνακας 61α

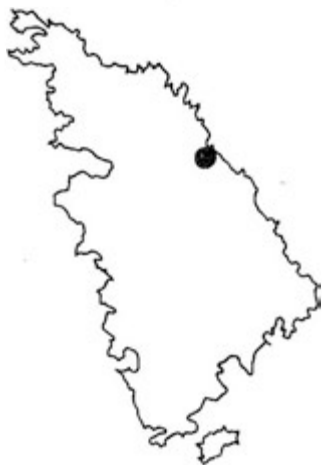

29.11.69
ΧΕΡΟΝΗΣΟΣ

Εκκλησία Αγ. Γεωργίου κοντά στη Χερρόνησο

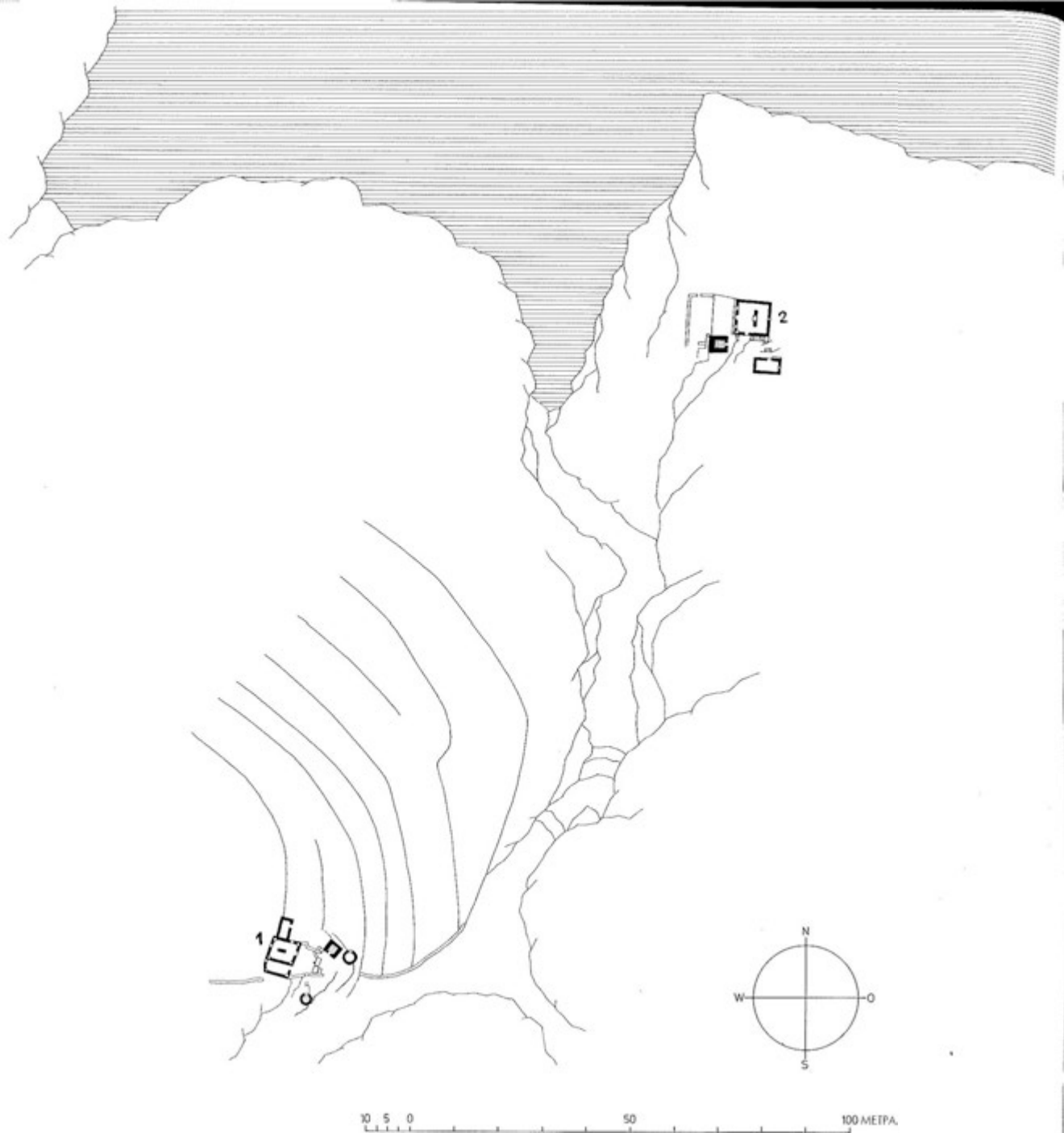
Αγριάμπελα

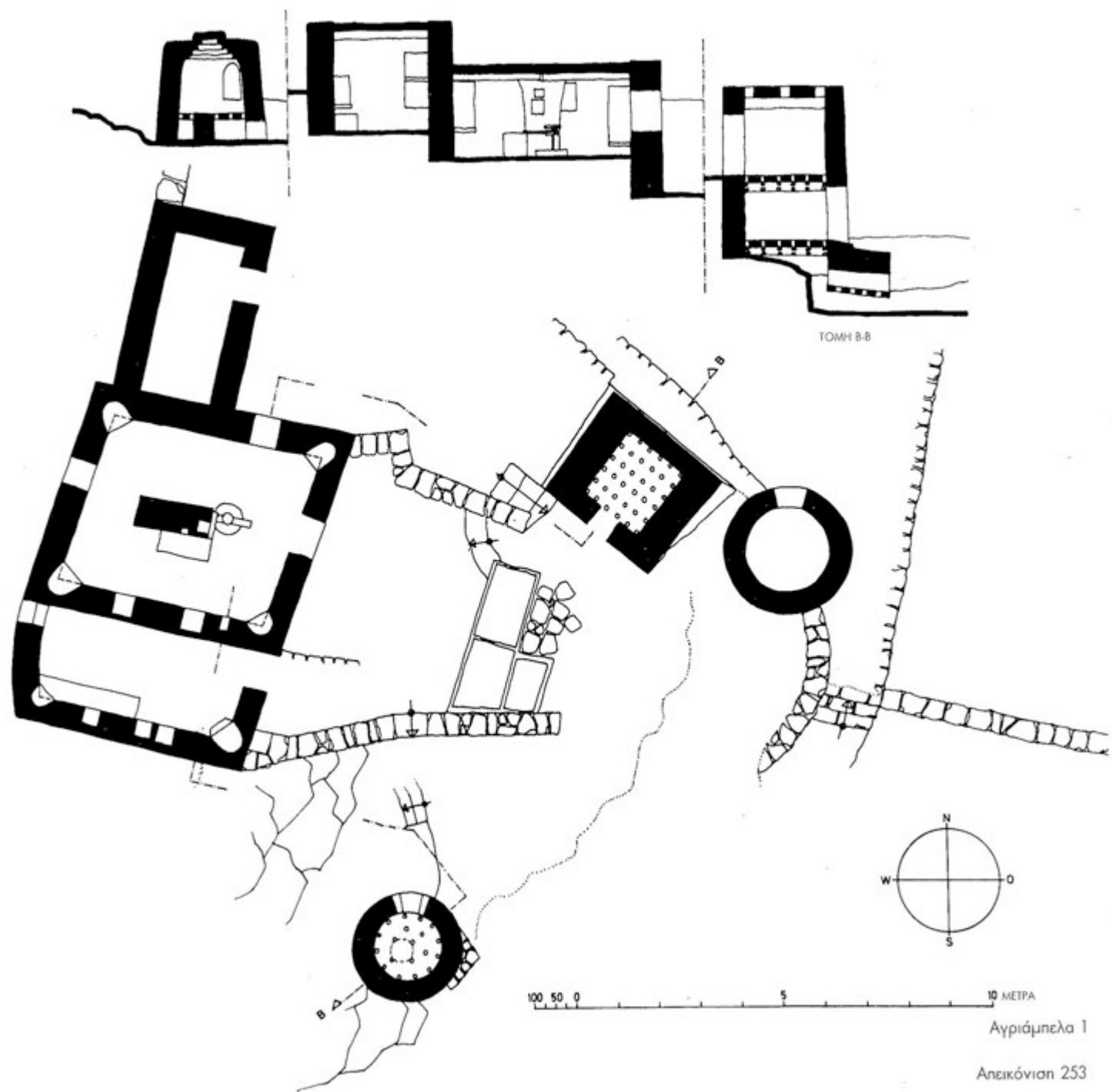
Στα Αγριάμπελα πραγματοποιήθηκαν τέσσερις επισκέψεις μέσα σε χρονικό διάστημα έξι ετών, κατά τις οποίες το καλοκαίρι του 1965 και την άνοιξη του 1969 ολοκληρώθηκε η αποτύπωση των δύο κτισμάτων, ενώ το καλοκαίρι του 1970 του τοπογραφικού σχεδίου. Κατά τη διάρκεια αυτού του χρονικού διαστήματος η καταστροφή των κτισμάτων συνεχίστηκε.

Ο όρμος Αγριάμπελα βρίσκεται περίπου στο κέντρο της ανατολικής ακτής της Σίφνου. Δύο στενές ρηγματωμένες λωρίδες γης, γεμάτες από βραχώδεις μάζες, καθώς και μία πλατιά κοιλάδα, διαμορφωμένη σε καλλιεργημένους αναβαθμούς, καταλήγουν σε απόκρημνες πλαγιές στο βραχώδη ορμίσιο, στον οποίο μπορούν να δέσουν μικρά πλεύσιμα με μεγάλη, πάντως, δυσκολία. Η βλάστηση είναι σήμερα ιδιαίτερα φτωχή, καθώς οι καλλιεργούμενοι αναβαθμοί έχουν μείνει απεριποίητοι για πολλά χρόνια. Μόνο στο κεντρικό τμήμα της κοιλάδας αναβλύζει μια διαρκούς ροής πηγή, που εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο το πότισμα ζώων, μερικών οπωροφόρων και κάποιων αγρών με σιτάρι, οι οποίοι φιλοξενούν και μερικά ελαιόδεντρα. Μεγάλοι θάμνοι πικροδάφνης και άγριες συκιές ανάμεσα σε αγριόχορτα και αυτοφυή φυτά συνθέτουν, ιδιαίτερα το καλοκαίρι, μια καταπράσινη «όσση» σε αυτόν τον αφιλόξενο τόπο.

Τα δύο αγγειοπλαστεία στέκουν εδώ και χρόνια εγκαταλειμμένα. Ανήκουν στον Κωνσταντίνο Ατσώνιο και τον Απόστολο Ι. Θεοδώρου, οι οποίοι κατάγονται από τον Αρτεμώνα. Το κτίσμα του πρώτου βρίσκεται περίπου 200 μ. επάνω από την επιφάνεια της θάλασσας, στη βόρεια πλαγιά της νοτιότερης αύλακας της κοιλάδας. Νοτιότερα, στην άλλη πλευρά του αυλακίου, βρέθηκαν ίχνη ενός παλαιότερου οικισμού, στον οποίο πιθανόν να ανήκε η γειτονική εκκλησία. Το αγγειοπλαστείο του δεύτερου είναι κτισμένο σε ένα βράχο, ακριβώς δίπλα στη θάλασσα.

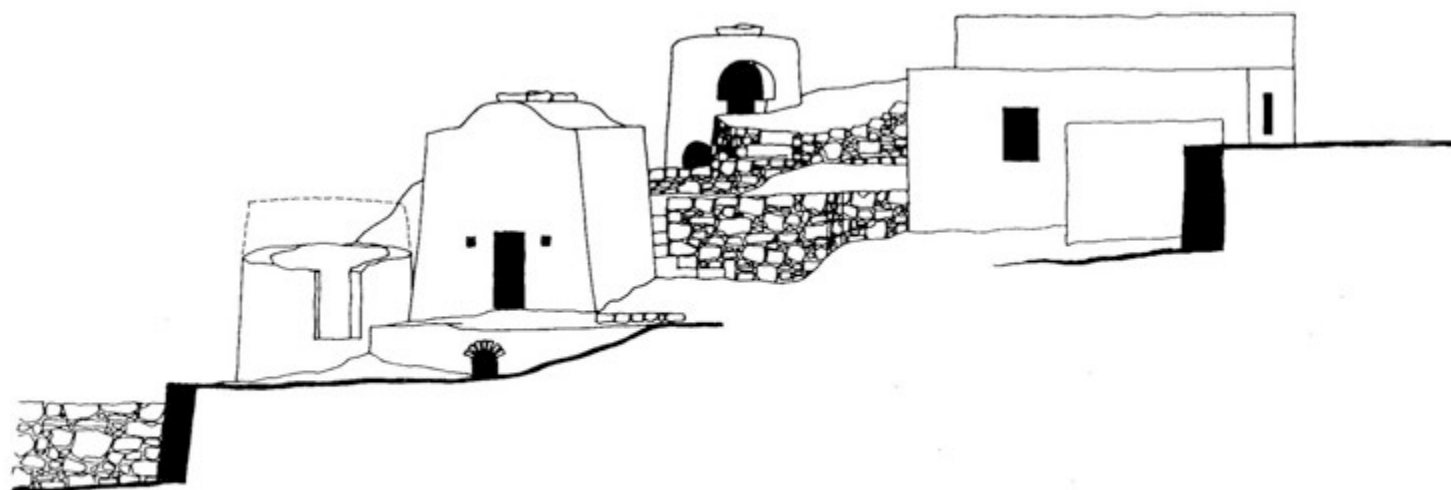
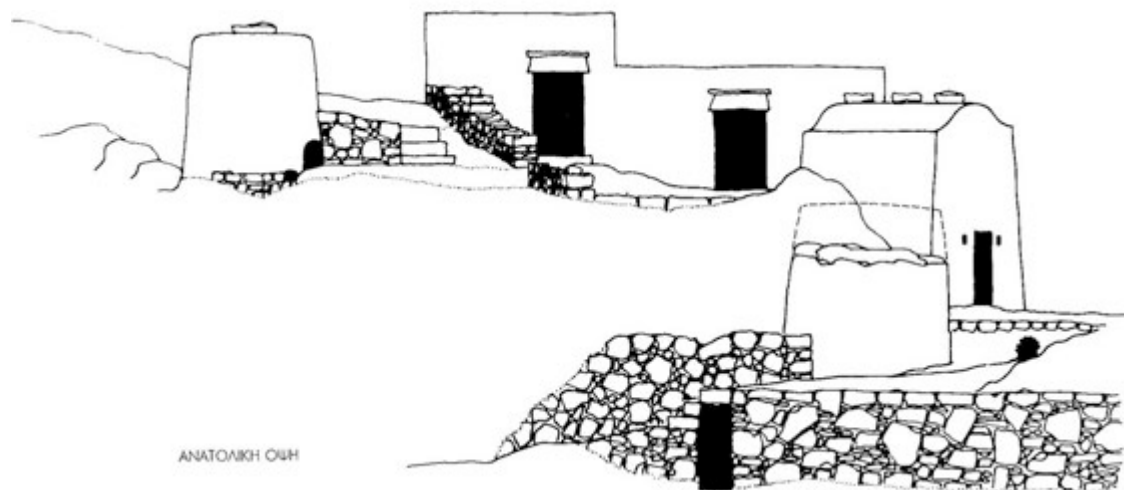

Όρμος Αγριάμπελα, τοπογραφικό σχέδιο

Αγιάμπελα 1

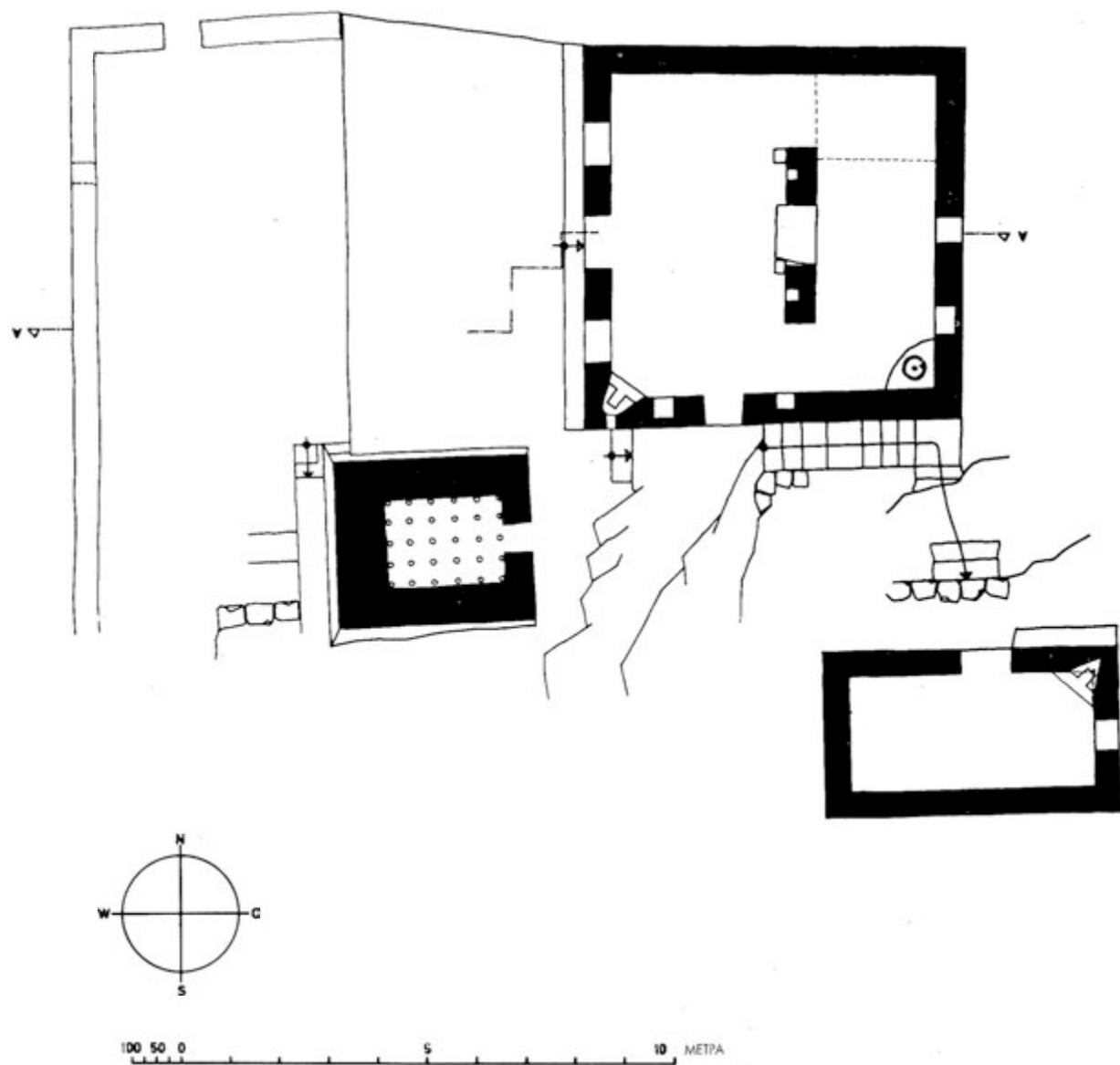
Απεικόνιση 253

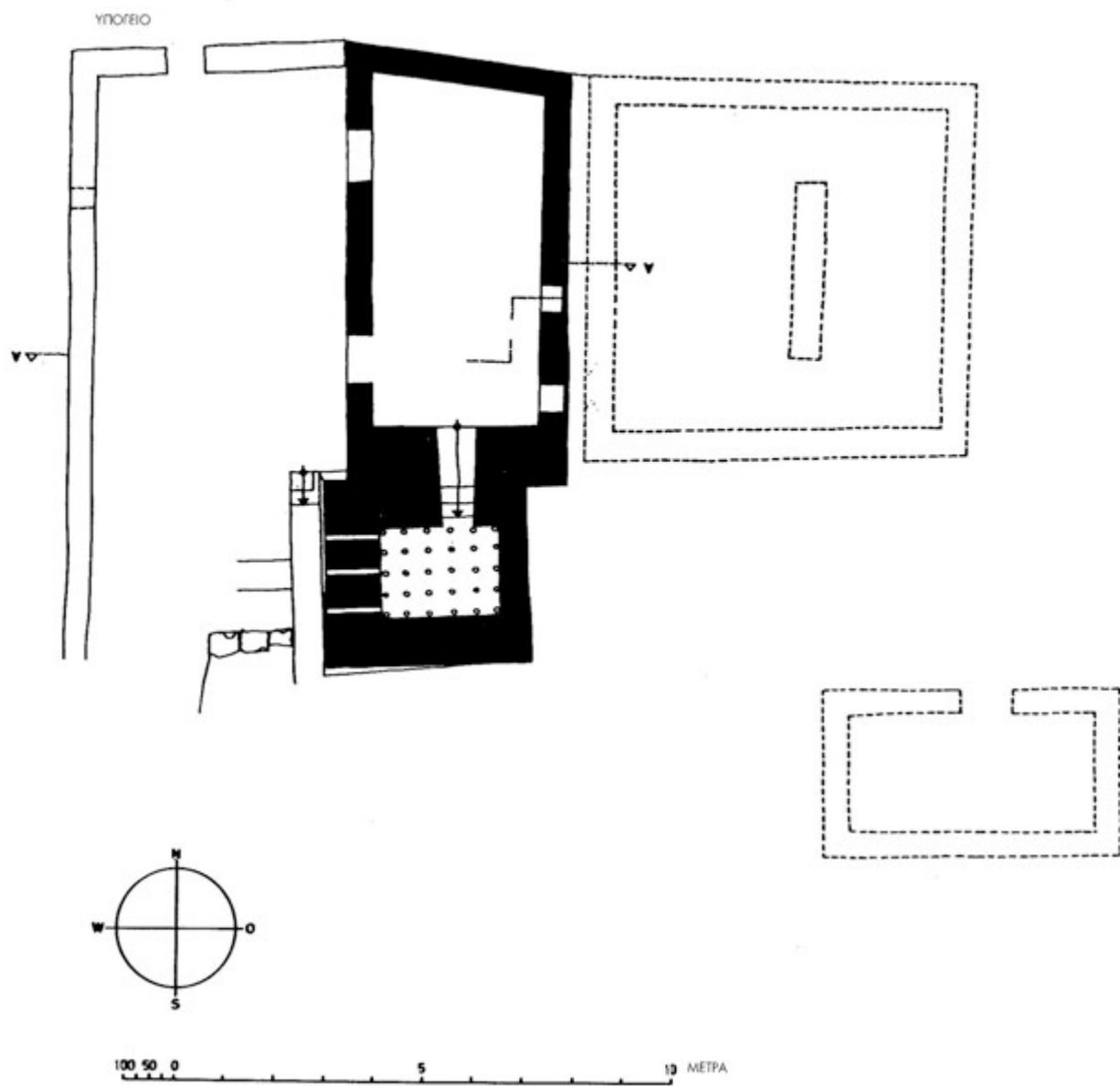

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αγρίμπελα 1

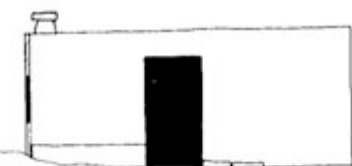
Απεικόνιση 254

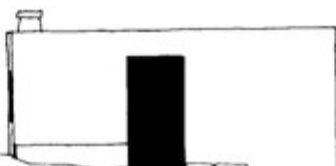

Αγρίμπελα 2

Απεικόνιση 256

ΒΟΡΕΙΑ ΟΥΡΗ

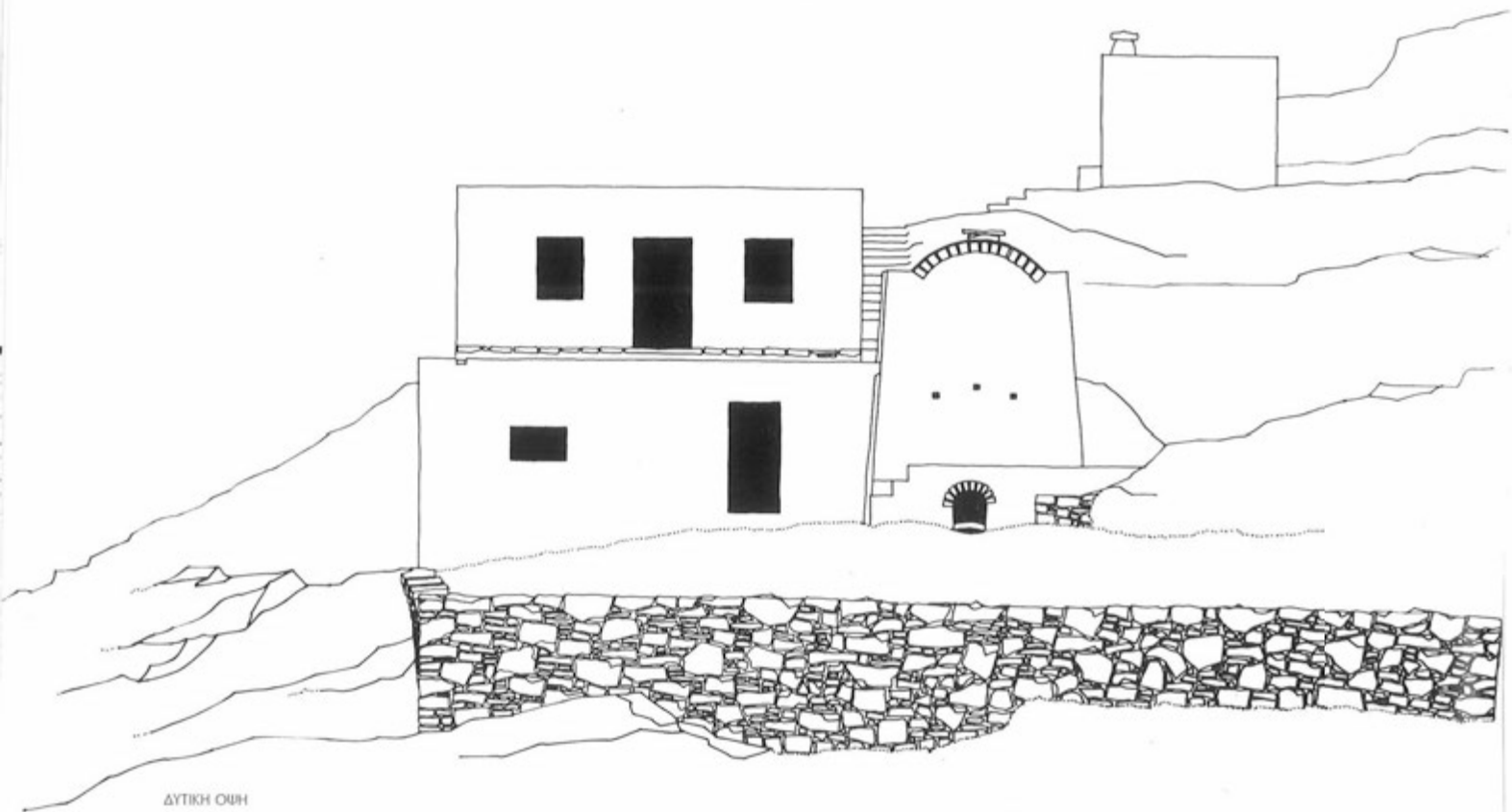

ΤΟΜΗ Α-Α

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αγιάμπελα 2

Απεικόνιση 257

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αγριάμπελα 2

Απεικόνιση 258

1 Αγριάμπελα 1 και 2

2 Αγριάμπελα 2

3 Αγριάμπελα 1

4 Αγριάμπελα 1

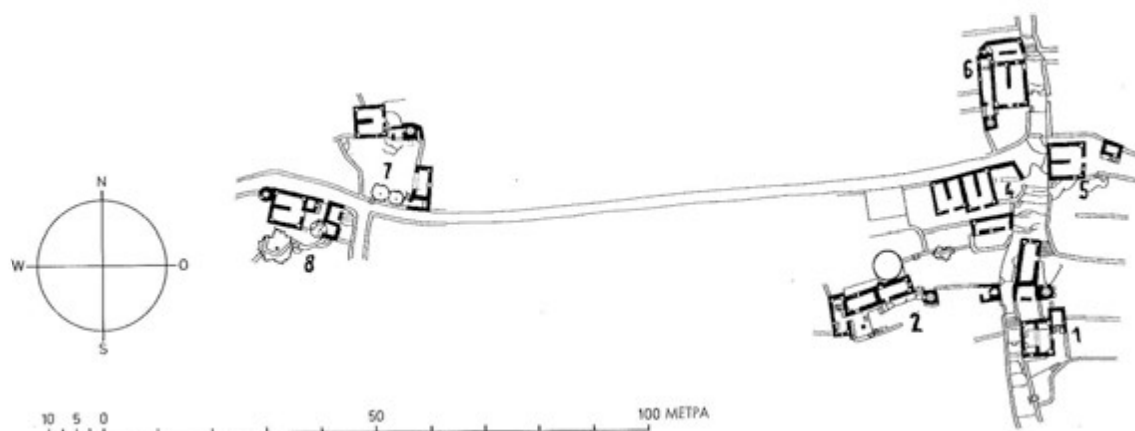
Αρτεμώνας-Αγ. Αικατερίνη

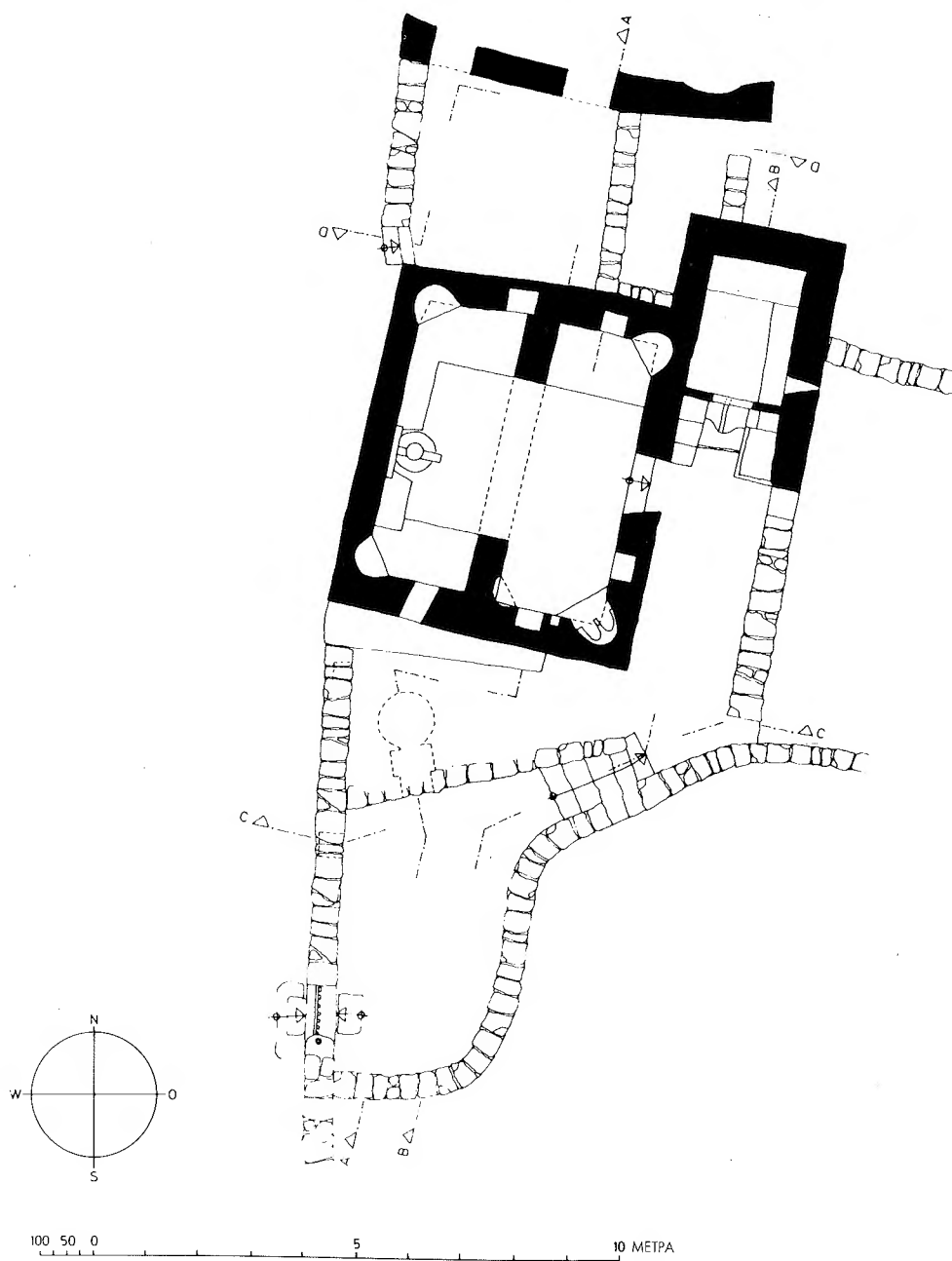
Αυτός ο οικισμός αγγειοπλαστών στον Αρτεμόνα ανακαλύφθηκε το καλοκαίρι του 1966 και στη συνέχεια, την άνοιξη του 1969 και το καλοκαίρι του 1970, συντελέστηκε η πλήρης αποτύπωσή του. Το κτίσμα 5 ανακατασκευάστηκε το 1969, δεν χρησιμοποιήθηκε όμως πλέον ως αγγειοπλαστείο.

Ο οικισμός αυτός, που πήρε την ονομασία του από την παρακείμενη εκκλησία, βρίσκεται στη νότια πλαγιά του βουνού Αγ. Μερκούριος, το οποίο στέφουν τα ερείπια μερικών ανεμόμυλων και ένα παρεκκλήσι. Ο οικισμός ακολουθεί ένα μονοπάτι με σκαλιά και κατηφορίζει σε μια κοιλάδα, η οποία, καλυμμένη από αγρούς και ελαιώνες, από τη ράχη της Αγ. Άννας στα ανατολικά εκτείνεται προς τα δυτικά και καταλήγει σε ένα υψίπεδο. Το βλέμμα προς τα νοτιοανατολικά σταματά στην πρωτεύουσα Αρτεμόνα, προς τα νότια στο Άνω Πετάλι και, ακόμη μακρύτερα, στα Εξάμπελα και στην Καταβατή με το βουνό του Αγ. Αντρέα στο βάθος, του οποίου η αρχαία ακρόπολη έγινε για μία ακόμη φορά αντικείμενο αρχαιολογικών ερευνών. Στα νοτιοδυτικά ορθώνεται το βουνό Προφήτης Ηλίας, σε ύψος 695 μ. Τον οικισμό περιβάλλουν καλλιέργειες σε λιθόζωνα και ελαιώνες.

Στον τόπο αυτό δεν εργάζεται και δεν ζει κανένας πλέον. Ορισμένα κτίσματα χρησιμοποιούνται ως πρόχειρα καταλύματα, αποθήκες και στάβλοι. Ο ίδιος ο οικισμός παρουσιάζει στη συνολική του εικόνα, αλλά και σε ό,τι αφορά στα επιμέρους κτίσματα, την παλαιότερη μορφή των αγγειοπλαστειών της Σίφνου. Η ίδια εικόνα επαναλαμβάνεται και στις τοποθεσίες Αγ. Άννα, Αγ. Λουκάς και Τραβαβουινιά, δηλαδή σε όλους τους οικισμούς στο εσωτερικό του νησιού.

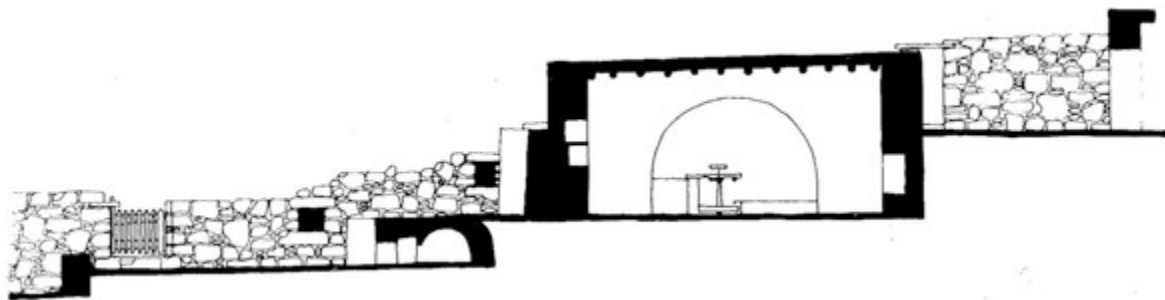

Αρτεμώνας-Αγ. Αικατερίνη, τοπογραφικό σχέδιο

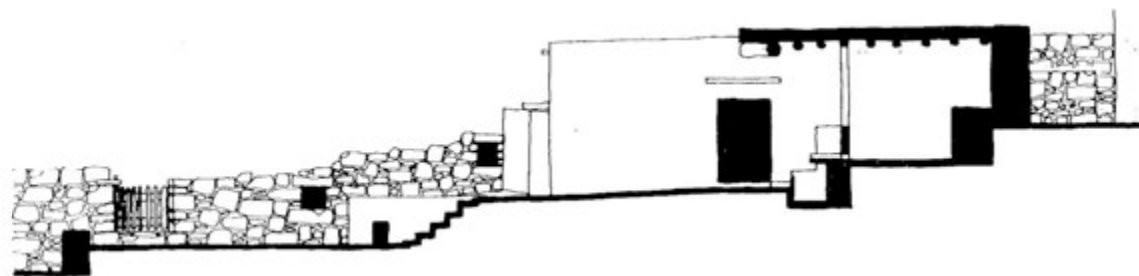

Αγ. Αικατερίνη 1

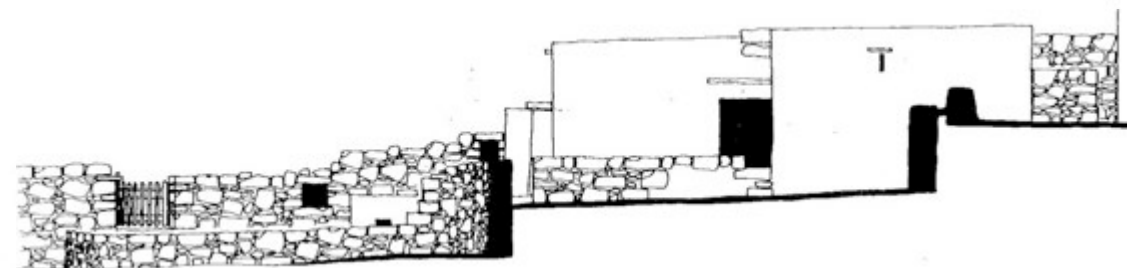
Απεικόνιση 260

ΤΟΜΗ ΑΑ

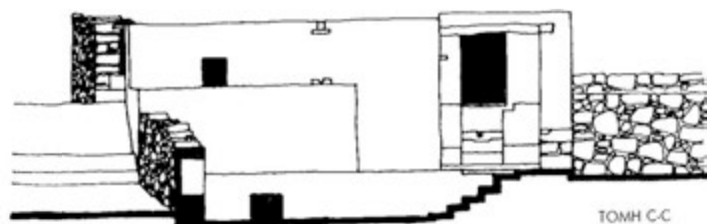

ΤΟΜΗ ΒΒ

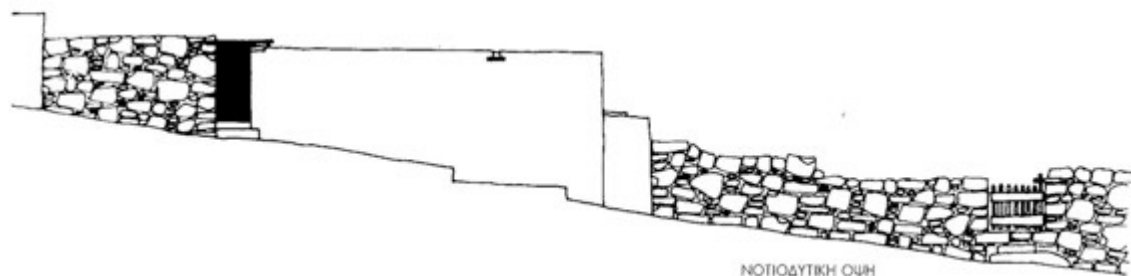

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

ΤΟΜΗ C-C

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

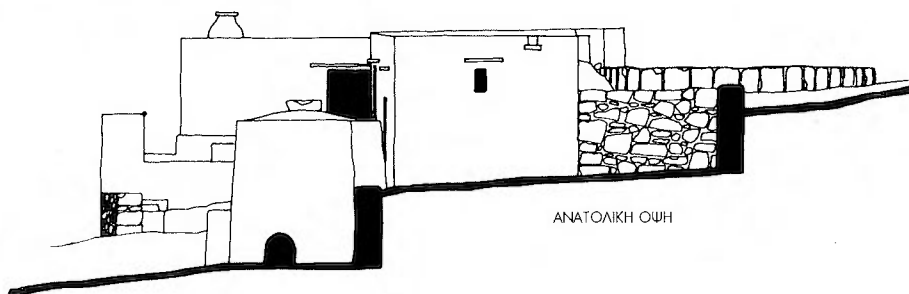
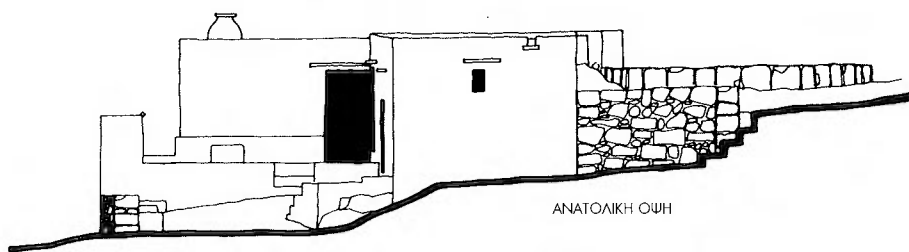
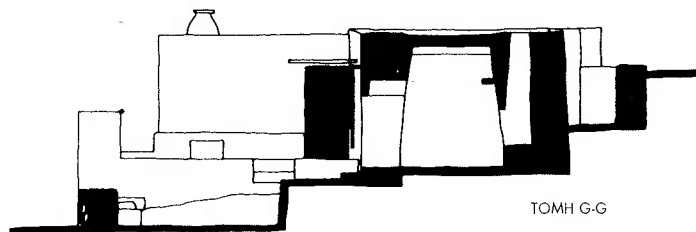
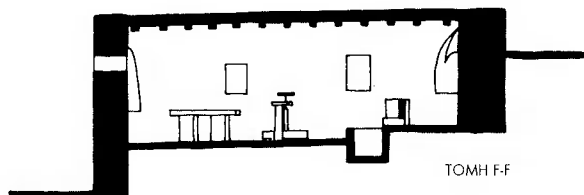

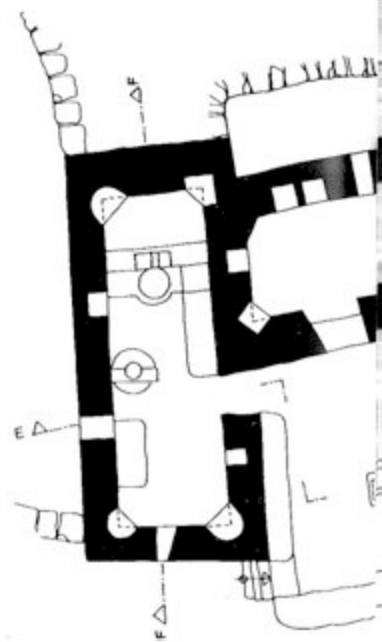
ΤΟΜΗ D-D

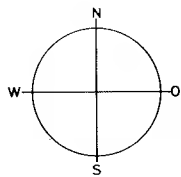
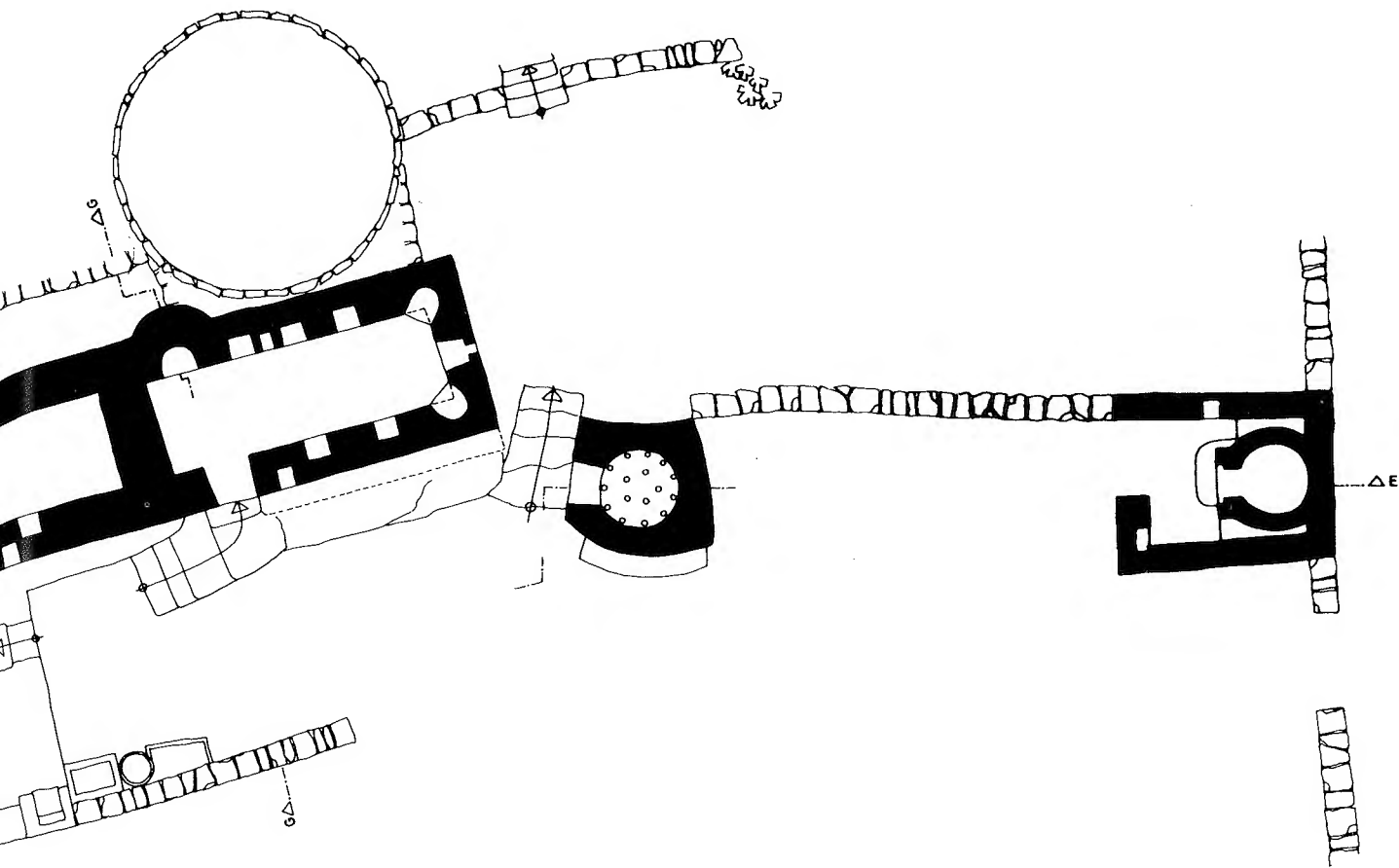

Αγ. Αικατερίνη 1

Απεικόνιση 262

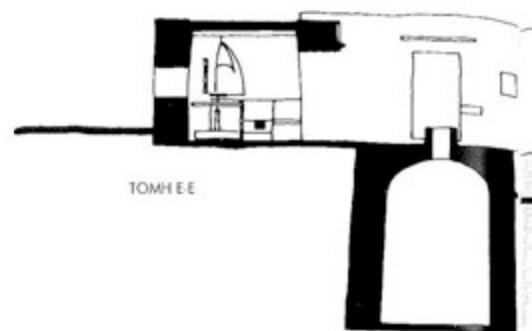
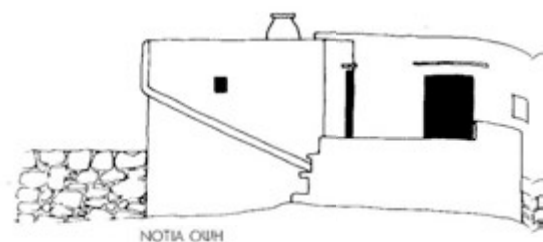

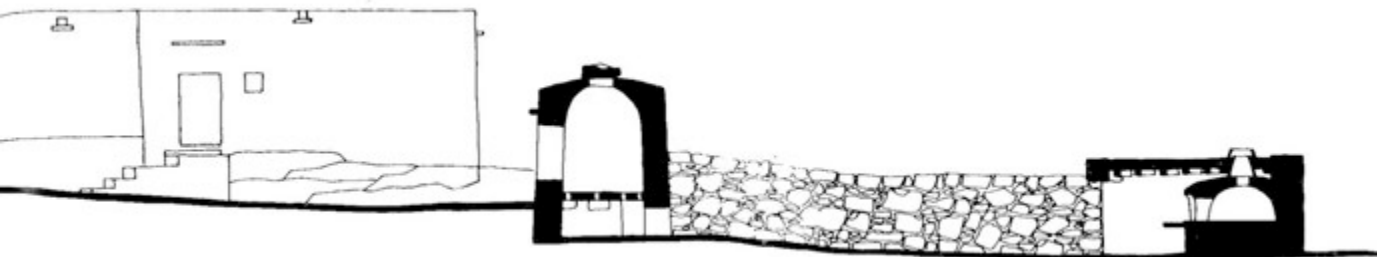
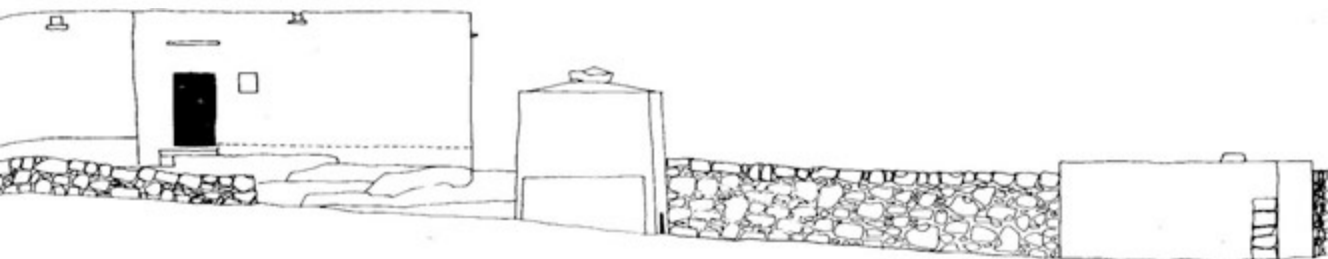

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αγ. Αικατερίνη 2

Απεικόνιση 264

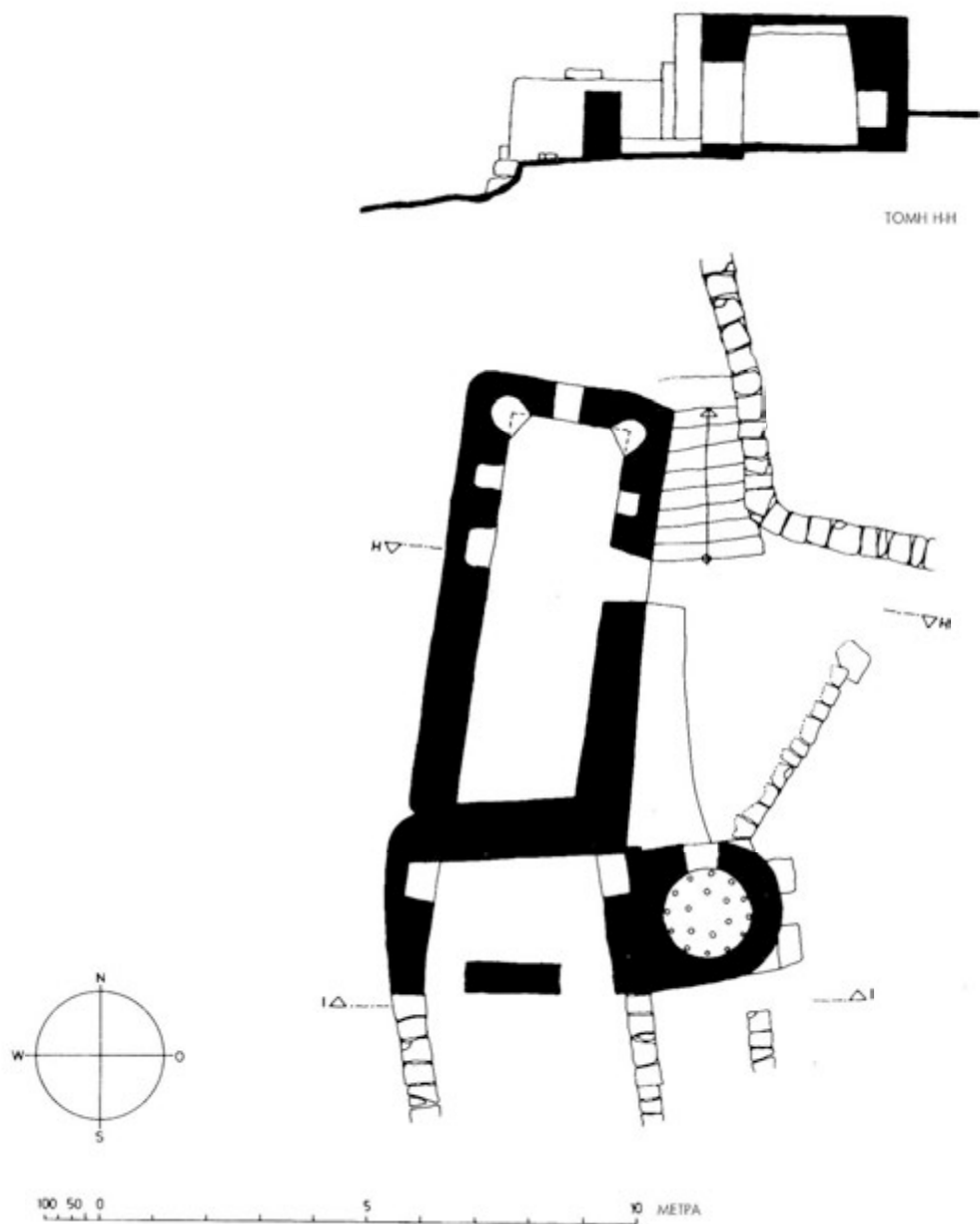
ΕΤΕΡΝΑ

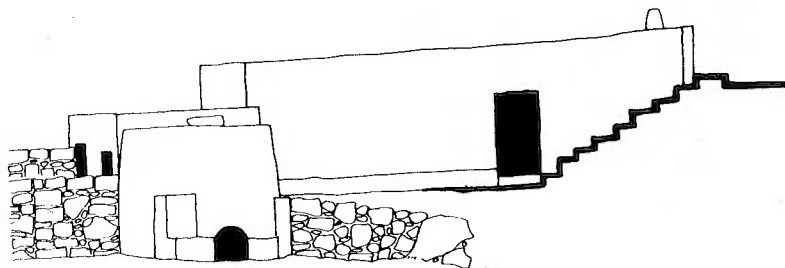
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Αγ. Αικατερίνη 2

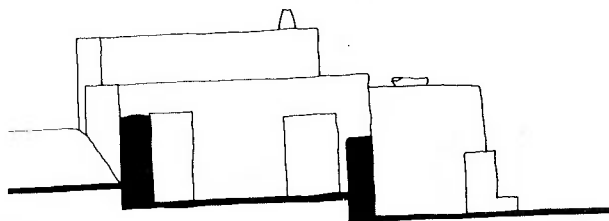
Απεικόνιση 265

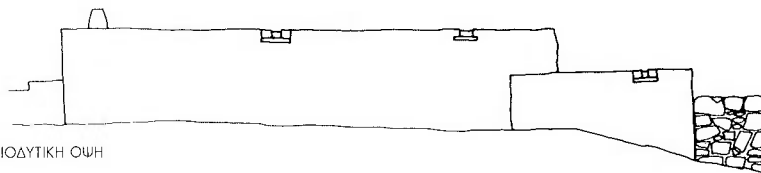
Αγ. Αικατερίνη 3

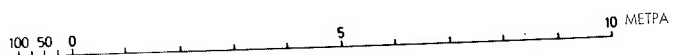
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

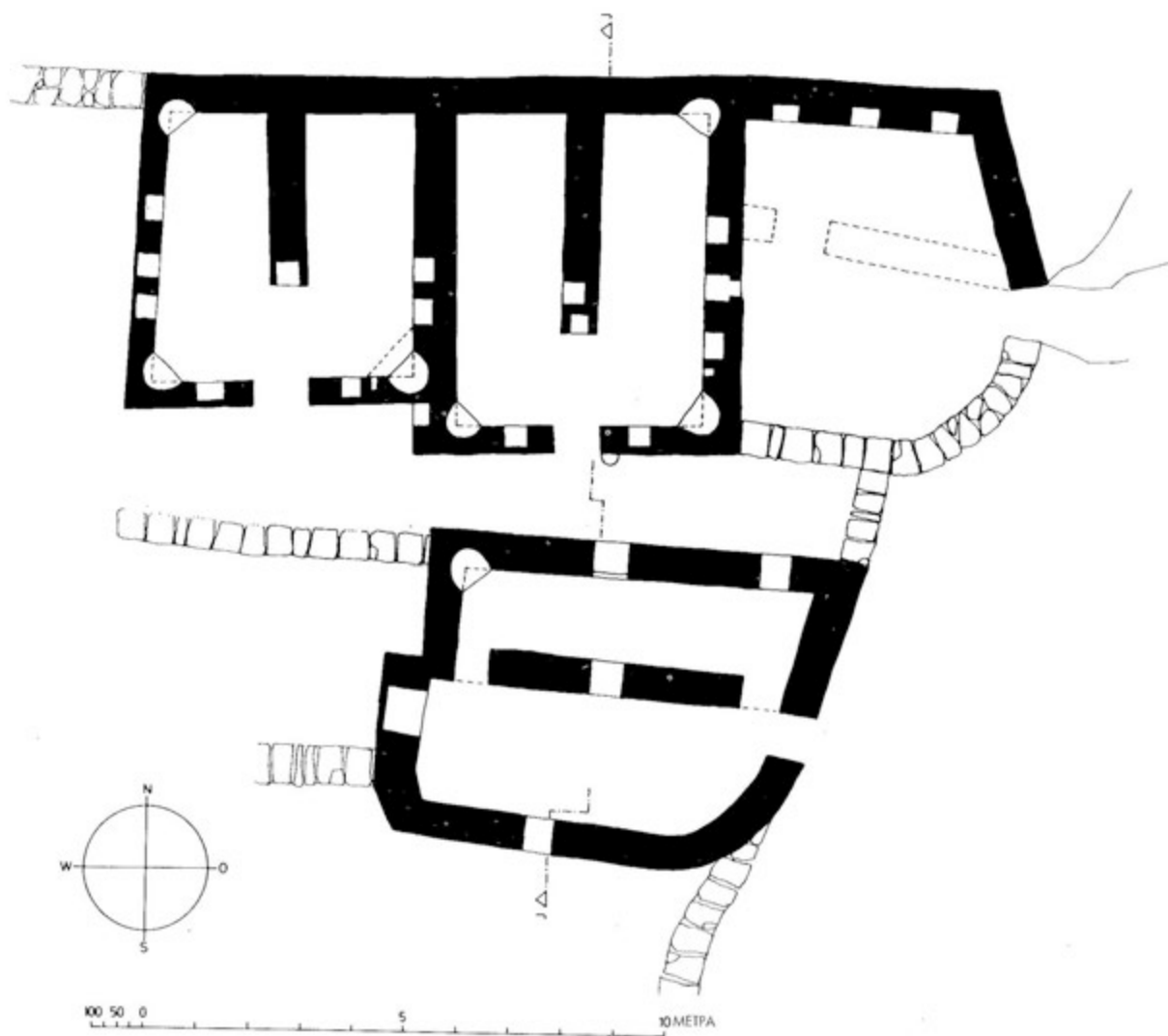

ΤΟΜΗ ΙΙ

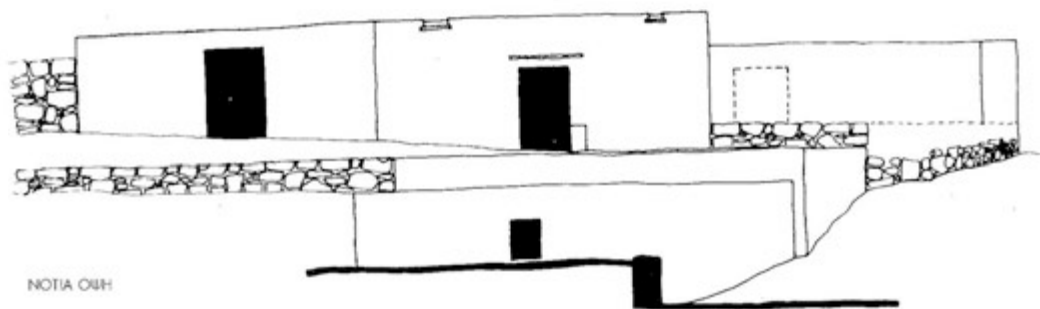
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

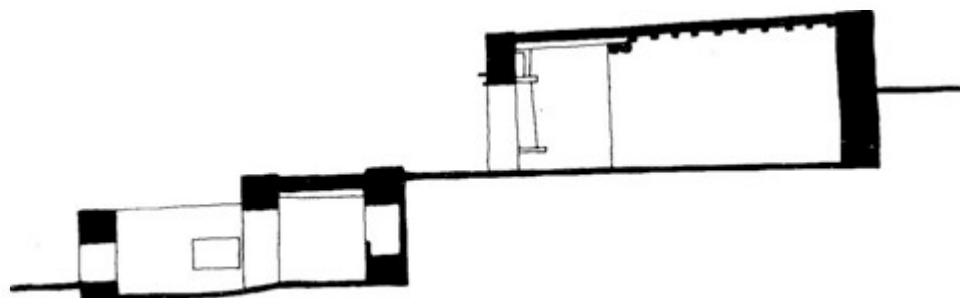

Αγ. Αικατερίνη 4

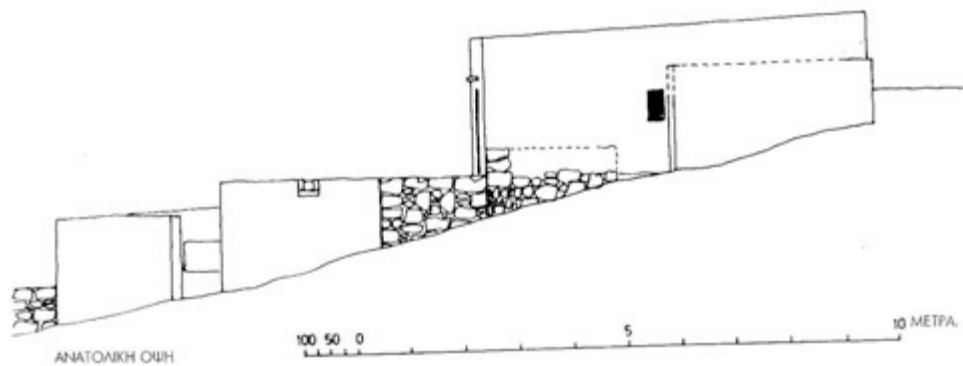
Απεικόνιση 268

NOTIA OIHI

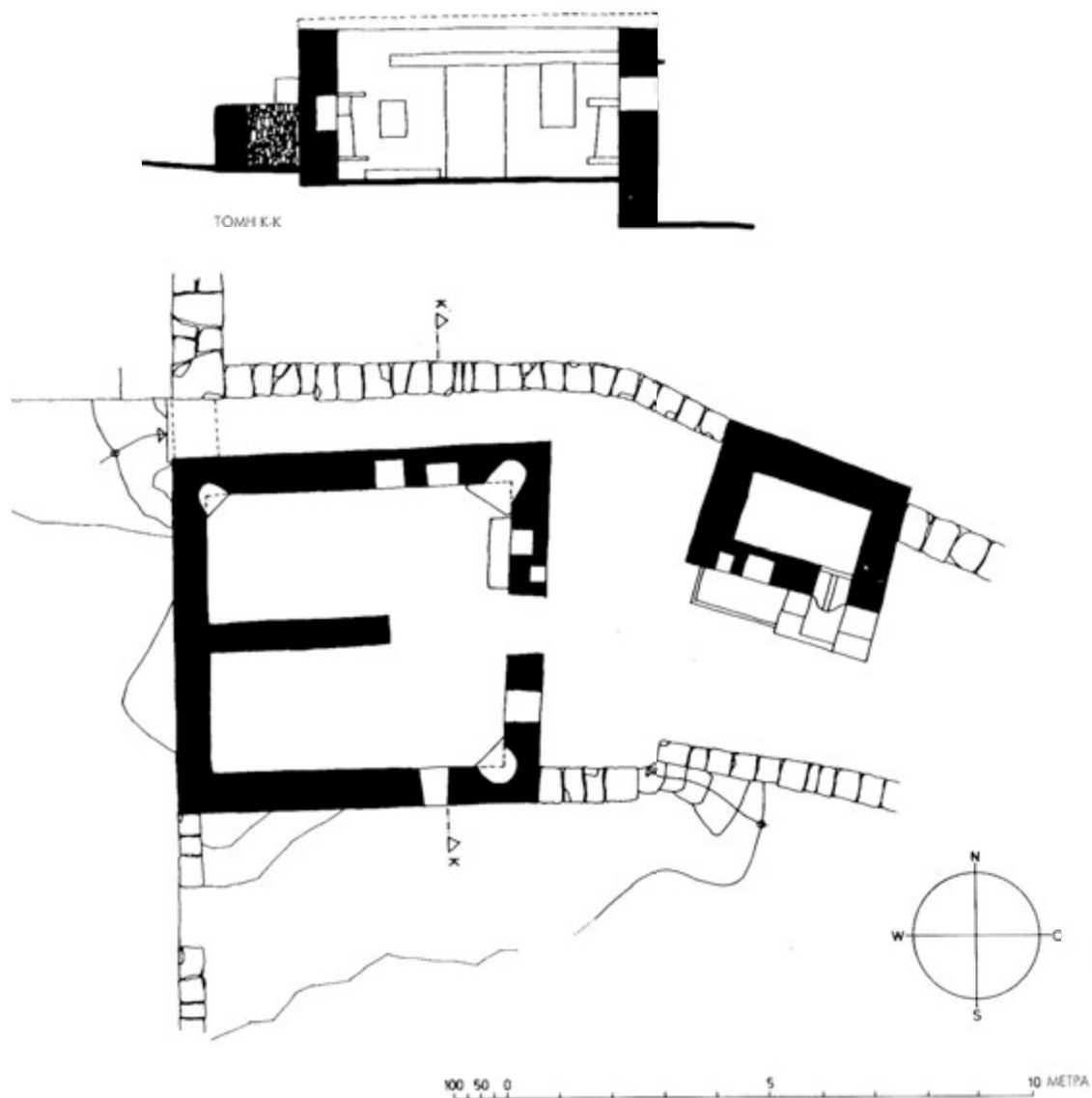

TOMH JJ

ANATOLIKH OIHI

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ.

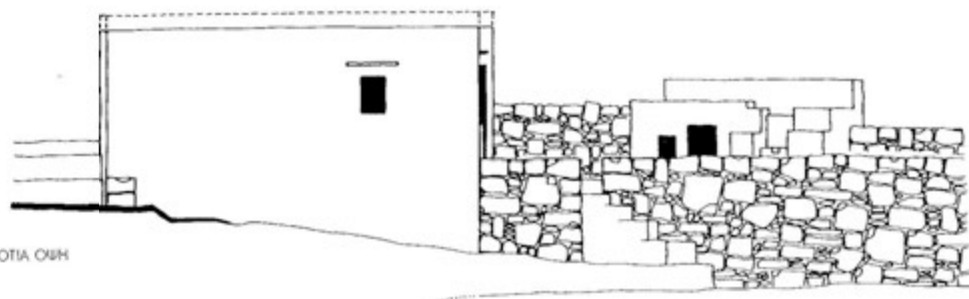

Αγ. Αικατερίνη 5

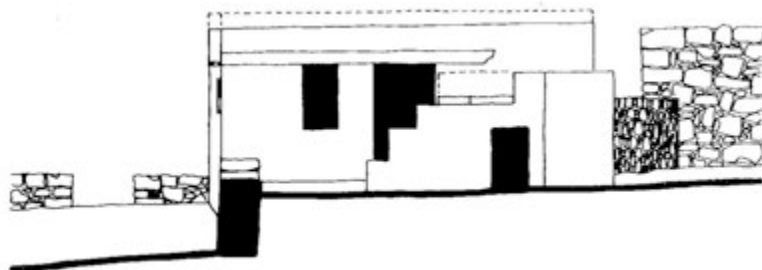
Απεικόνιση 270

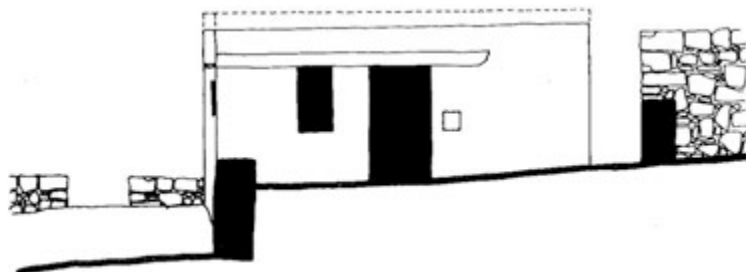
ΔΥΤΙΚΗ ΟΥΗ

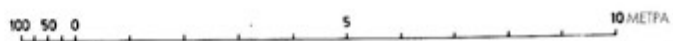
ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

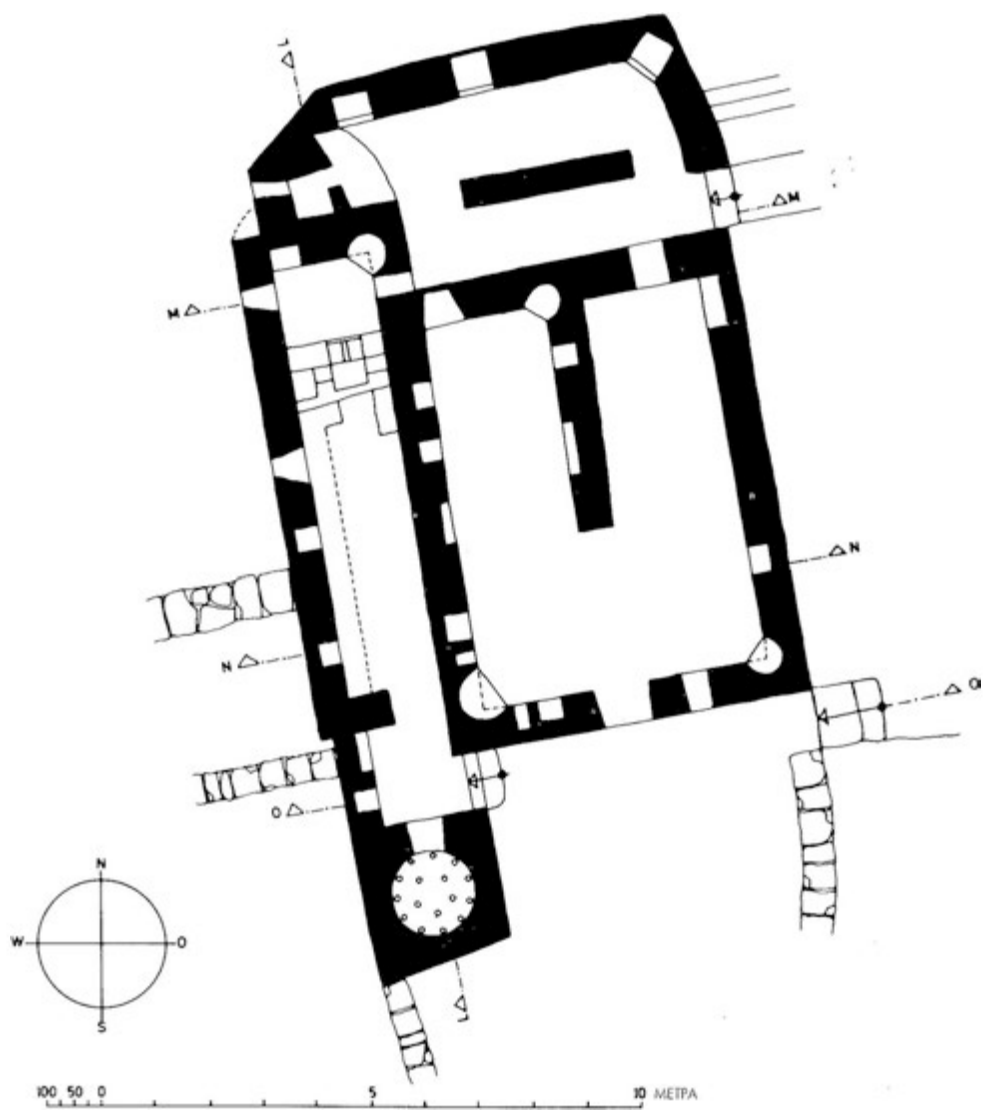

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΗ

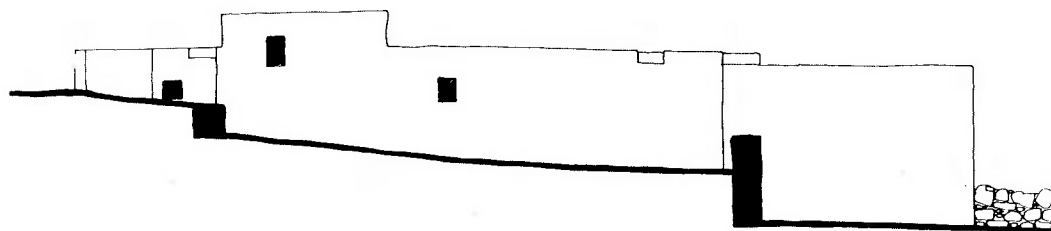
Αγ. Αικατερίνη 5

Απεικόνιση 271

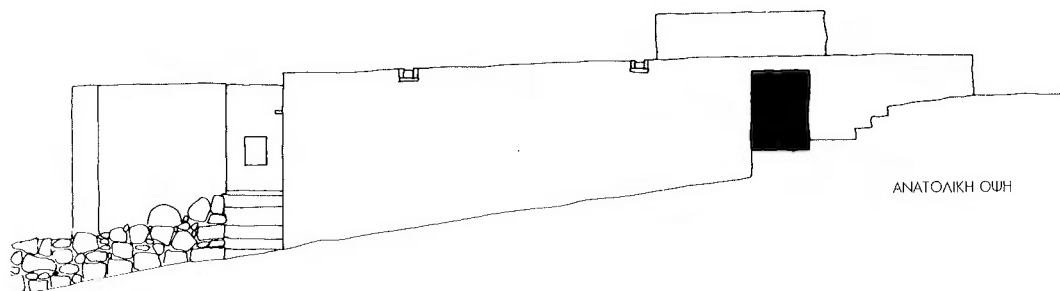

Αγ. Αικατερίνη

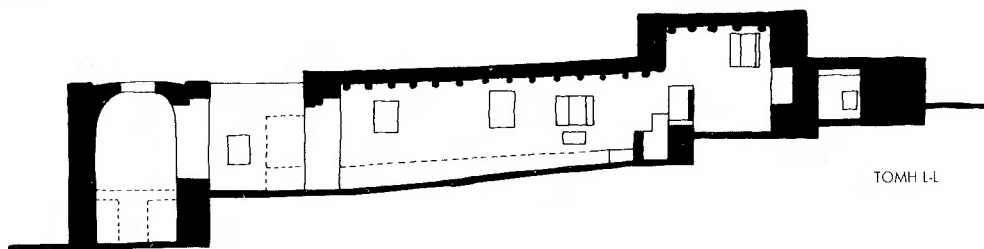
Αλεκόνια 272

ΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

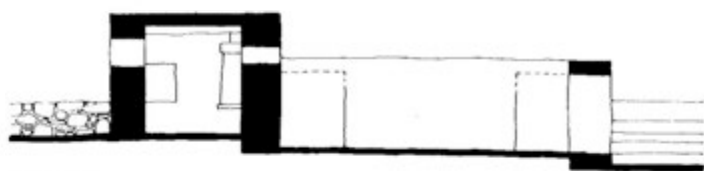

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

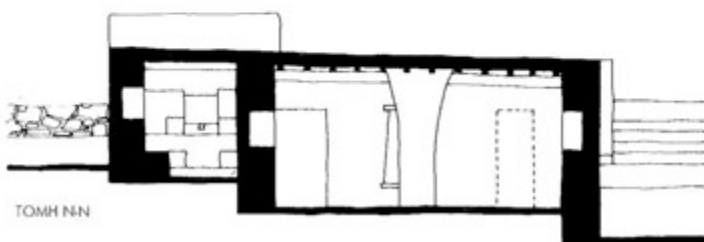

ΤΟΜΗ L-L

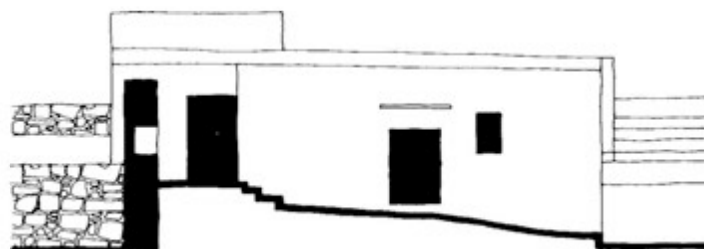
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

ΤΟΜΗ Μ-Μ

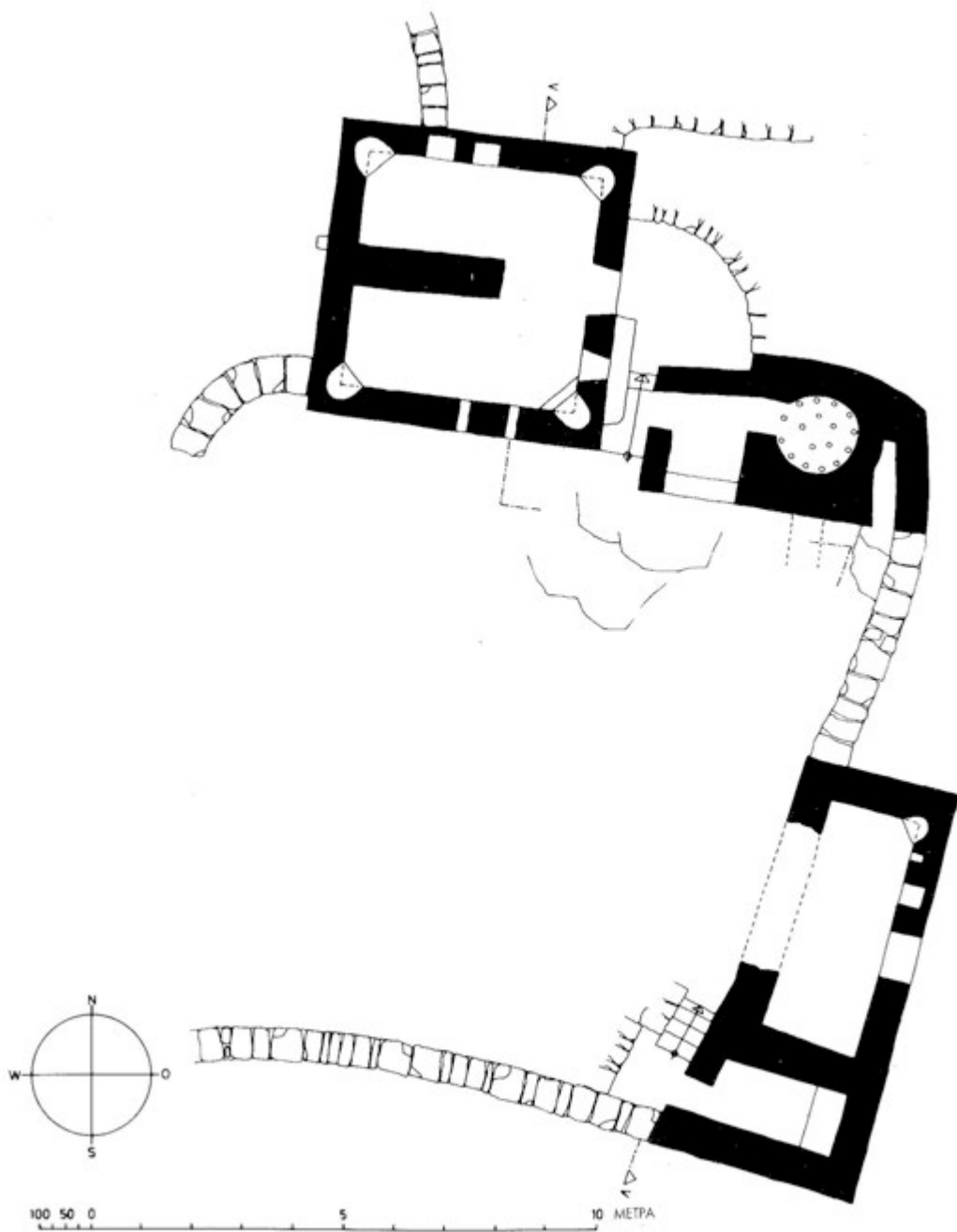

ΤΟΜΗ Ν-Ν

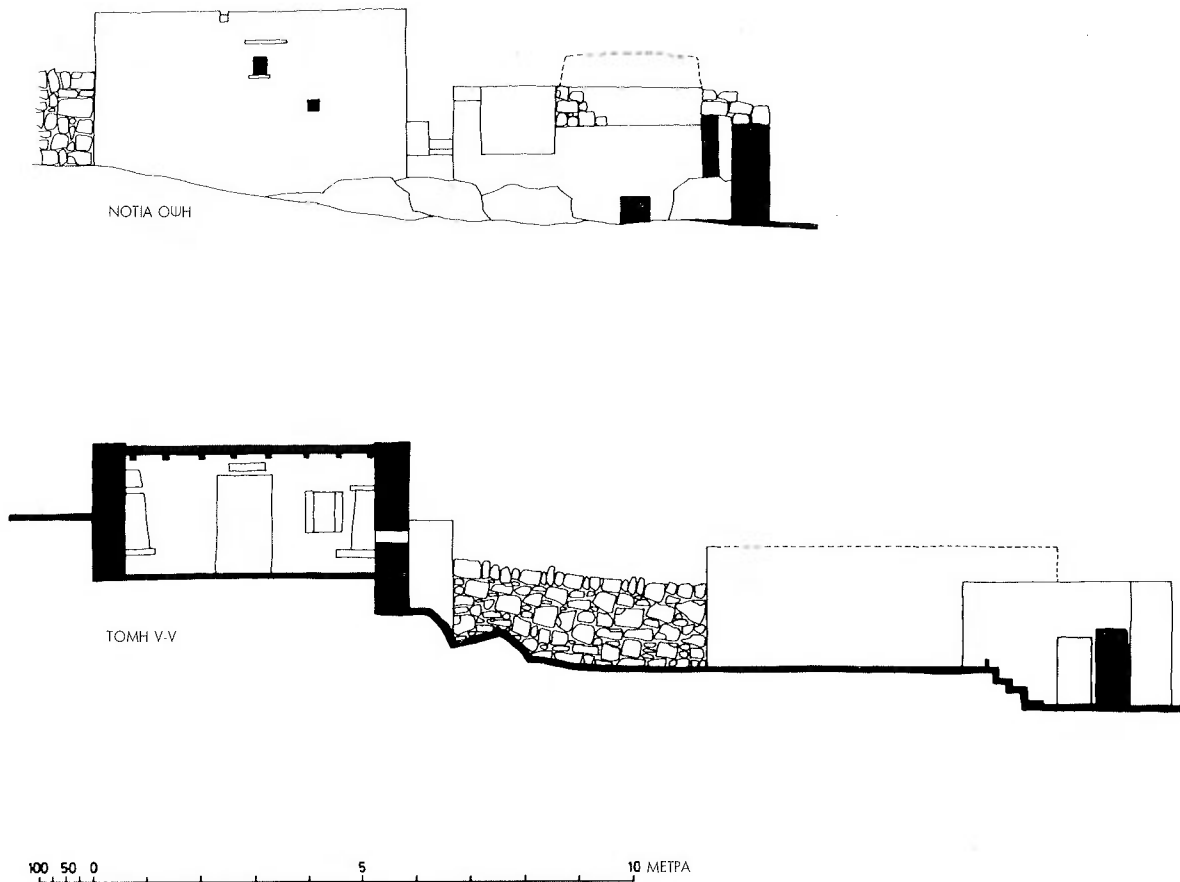
ΤΟΜΗ Ο-Ο

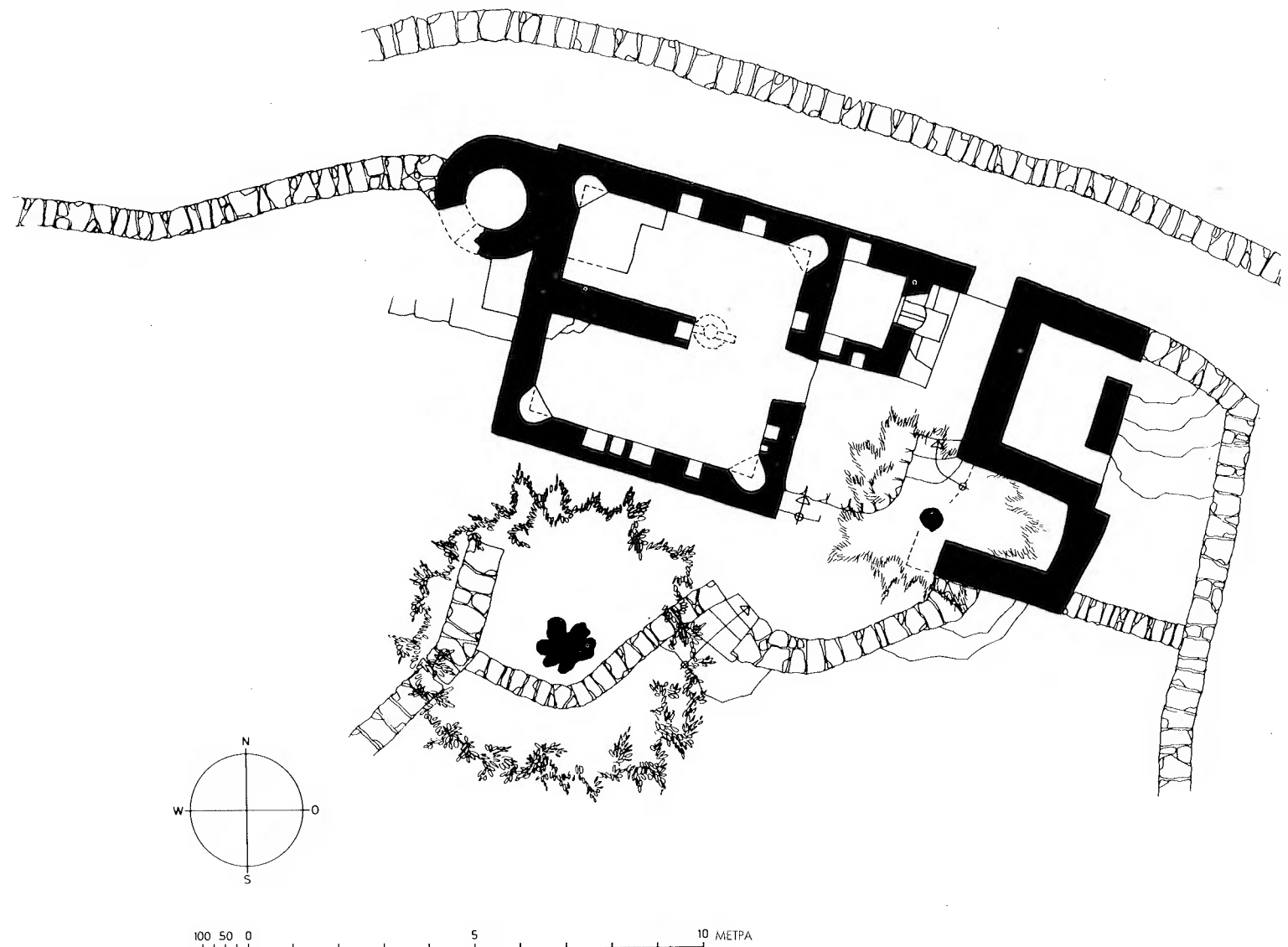

Αγ. Αικατερίνη 7

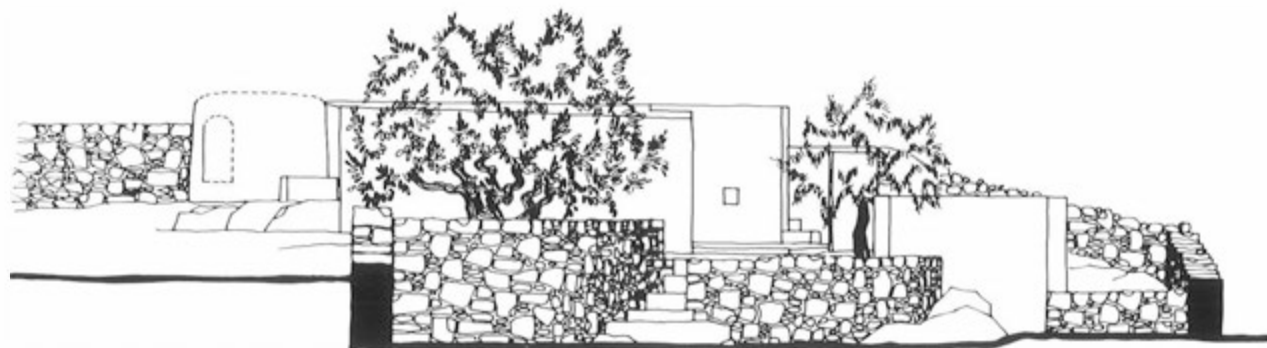
Απεικόνιση 275

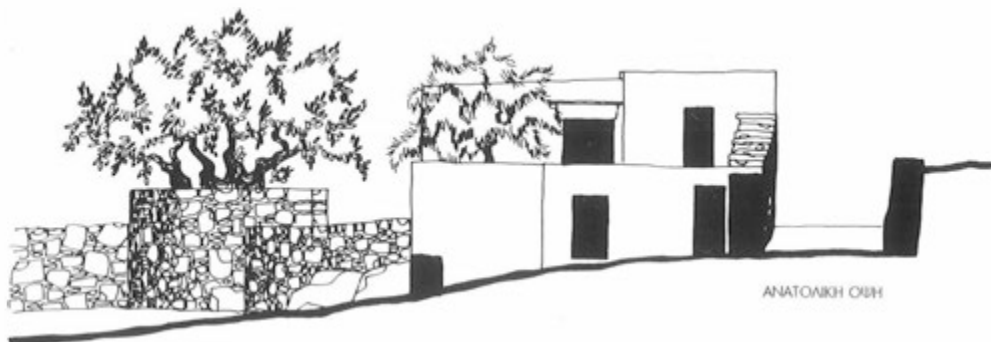

Αγ. Αικατερίνη 8

Απεικόνιση 277

ΝΟΤΙΑ ΟΨΗ

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

1 Αγ. Αικατερίνη 1

2 Αγ. Αικατερίνη 2

3 Αγ. Αικατερίνη 2

4 Αγ. Αικατερίνη 3

5 Αγ. Αικατερίνη 4

6 Αγ. Αικατερίνη 5

7 Αγ. Αικατερίνη 6

8 Αγ. Αικατερίνη 7

9 Αγ. Αικατερίνη 8

Αρτεμώνας-Αγ. Άννα

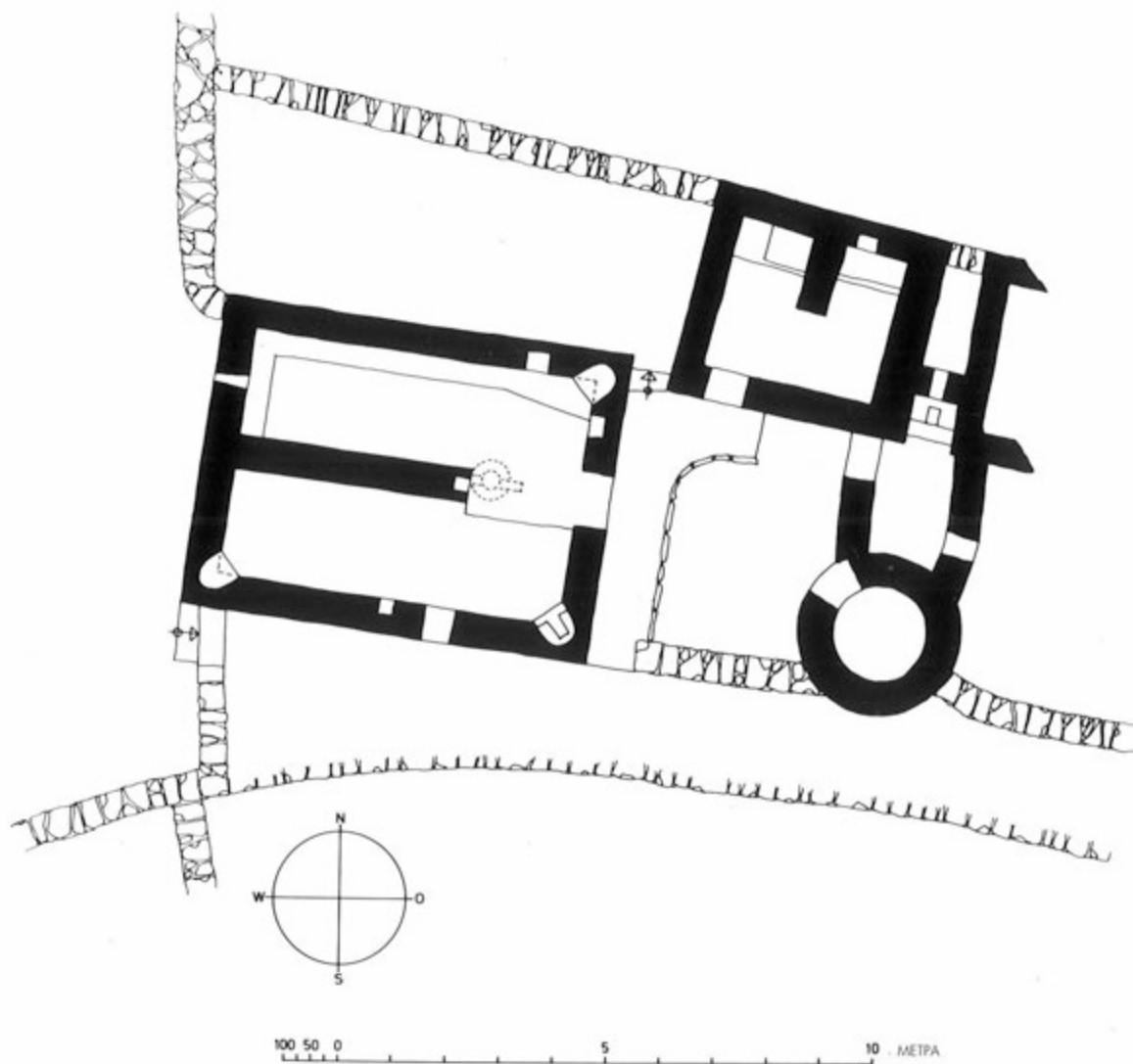
Το καλοκαίρι του 1966 ανακαλύφθηκαν στον οικισμό της Αγ. Άννας, το βορειότερο τμήμα του Αρτεμώνας, τέσσερα αγγειοπλαστεία, η αποτύπωση των οποίων κατέστη εφικτή την άνοιξη του 1969. Ένα πέμπτο κτίσμα βρέθηκε και αποτυπώθηκε το 1970.

Η μικρή εκκλησία της Αγ. Άννας είναι ένα παρεκκλήσι νεκροταφείου στη ράχη μεταξύ του βουνού του Αγ. Μερκουρίου και της πρωτεύουσας Αρτεμώνας. Νότια της εκκλησίας, σε αραιή διάταξη, συνανθροίζονται μερικές αγροικίες και αγγειοπλαστεία, τριγυρισμένα από εκτάσεις ανεπτυγμένες με αναβαθμούς, στις οποίες καλλιεργούνται σιτάρι, αμπέλια και ελιές, καθώς και πατάτες, φασόλια και άλλα λαχανικά.

Από βορρά προς νότο υπάρχει ανοιχτός ορίζοντας προς τη θάλασσα, με το νησί της Πάρου να διακρίνεται στο βάθος, το ίδιο και προς την ανατολική ακτή, με τις απόκρημνες παραλίες της και την παλιά οχυρή τοποθεσία του Κάστρου, ενώ αντίθετα στα νοτιοδυτικά, πίσω από το οικοδομημένο υψίπεδο, η πλατιά ράχη του Προφήτη Ηλία κόβει τη θέα.

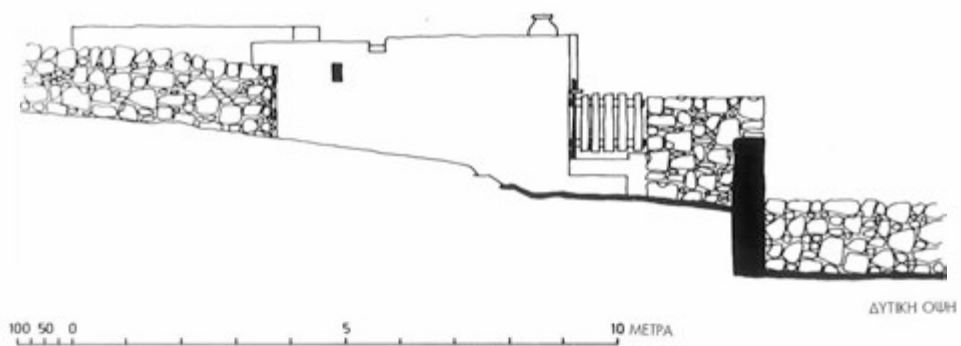
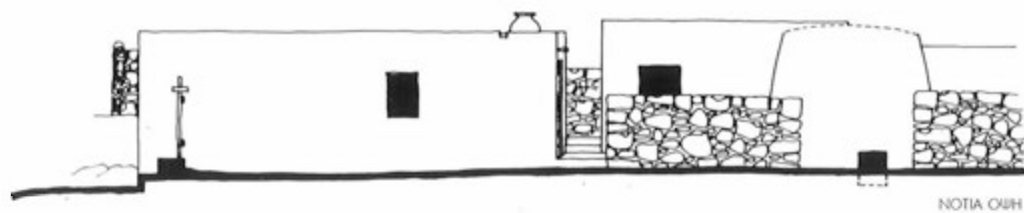
Εδώ ζουν οι οικογένειες Ψαρρή, Ατσώνιου και Φύσσα, ενώ η οικογένεια Καλογήρου έχει στην ιδιοκτησία της σπίτια και χωράφια. Ο μόνος αγγειοπλάστης που εξακολουθούσε να είναι ενεργός μέχρι το 1969 ήταν ο Ψαρρής, ο οποίος έχει επτά παιδιά, μερικά από τα οποία είναι παντρεμένα. Στο μεσοδιάστημα έχει εγκαταλείψει το αγγειοπλαστείο του και εργάζεται πλέον ως κτίστης, αλλά και ως κολίγας σε ξένα χωράφια, καθώς δεν έχει δικά του.

Τα αγγειοπλαστεία είναι διασκορπισμένα ανάμεσα στις αγροικίες και δεν γίνονται εύκολα αντιληπτά, επειδή διαθέτουν όλα μονώροφα καμίνια, ορισμένα από τα οποία μάλιστα είναι ενσωματωμένα στο κυρίως κτίσμα. Τα αγγειοπλαστεία αυτά καταρρέουν μέρα με τη μέρα, καθώς παραμένουν σε αχρησία.

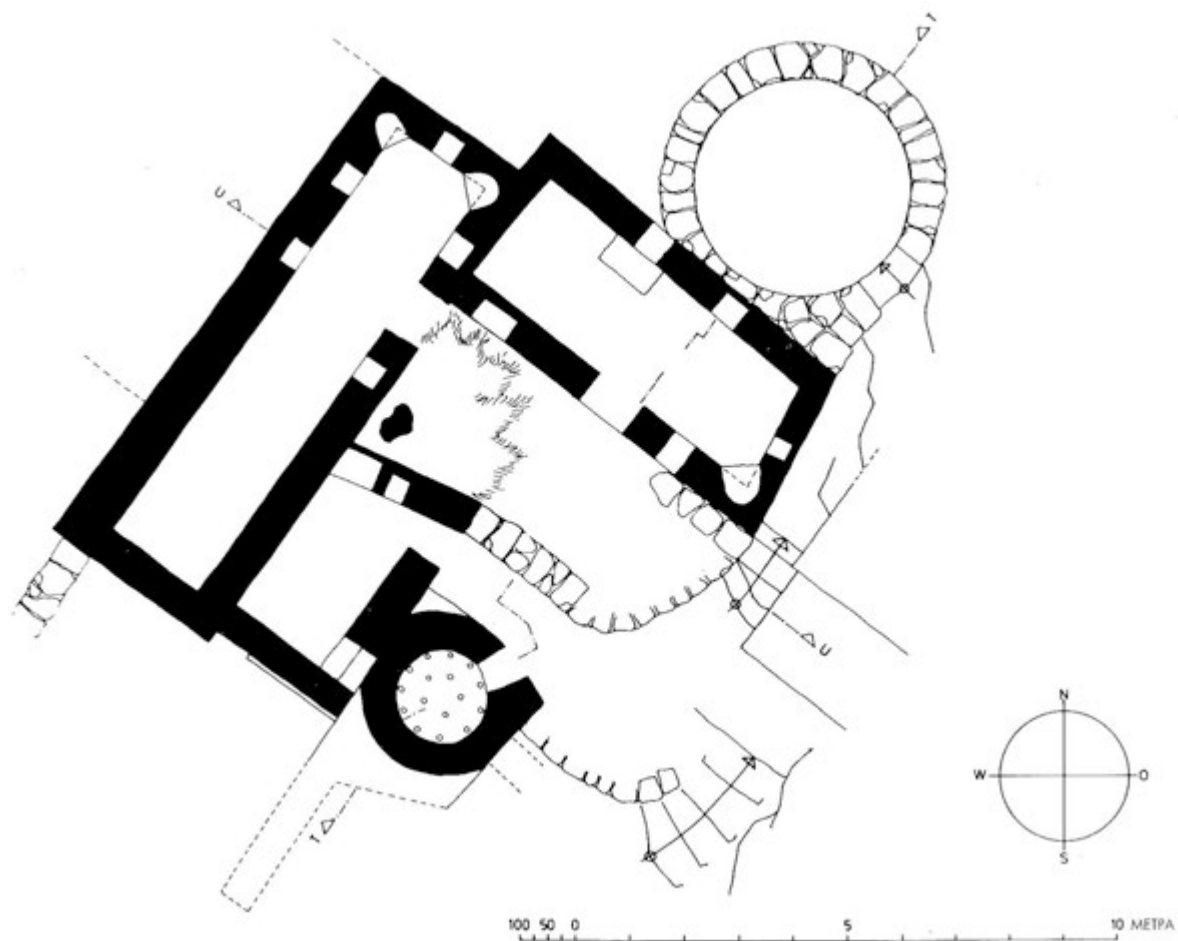

Αγ. Άννα 1

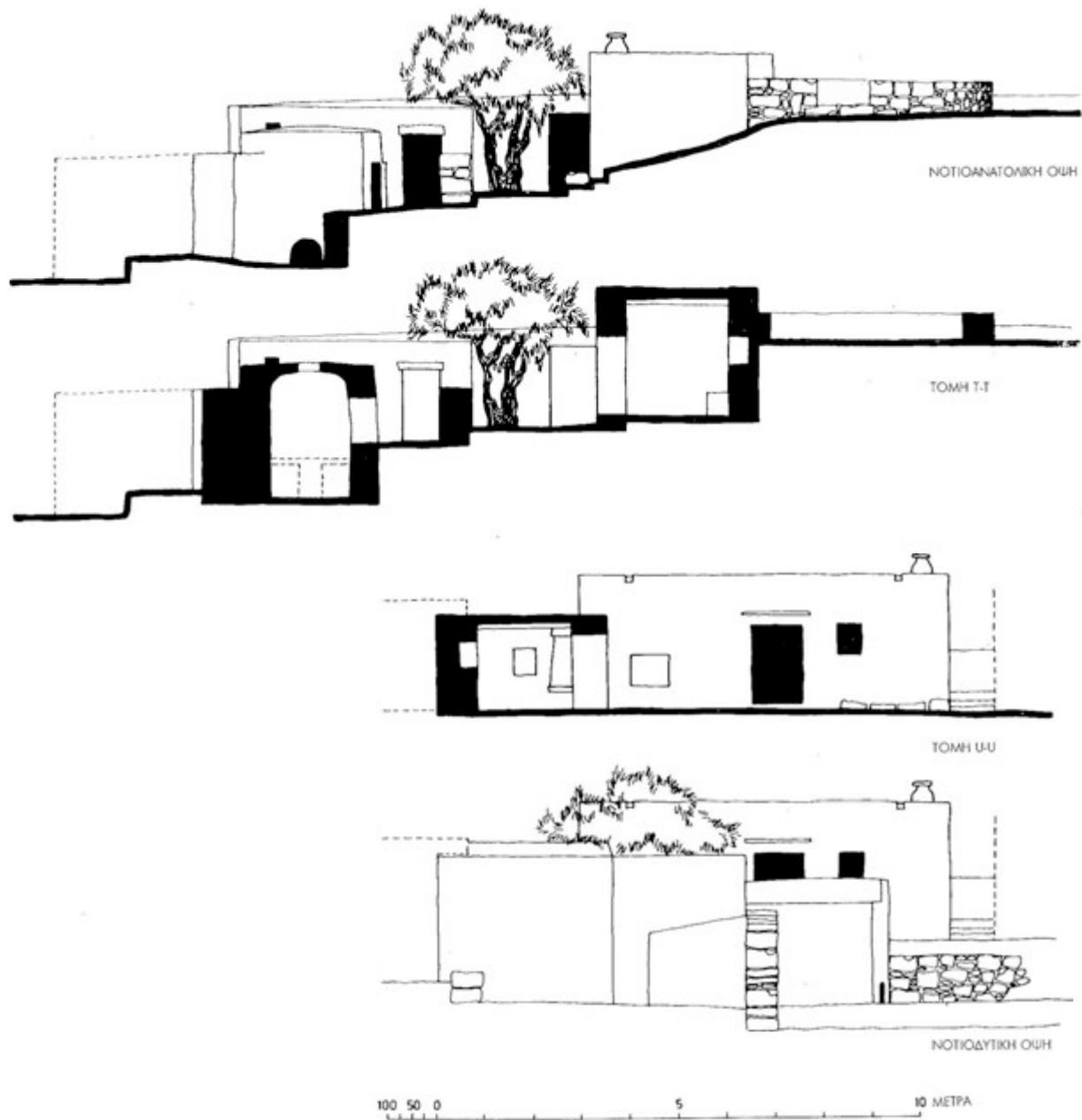
Απεικόνιση 279

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

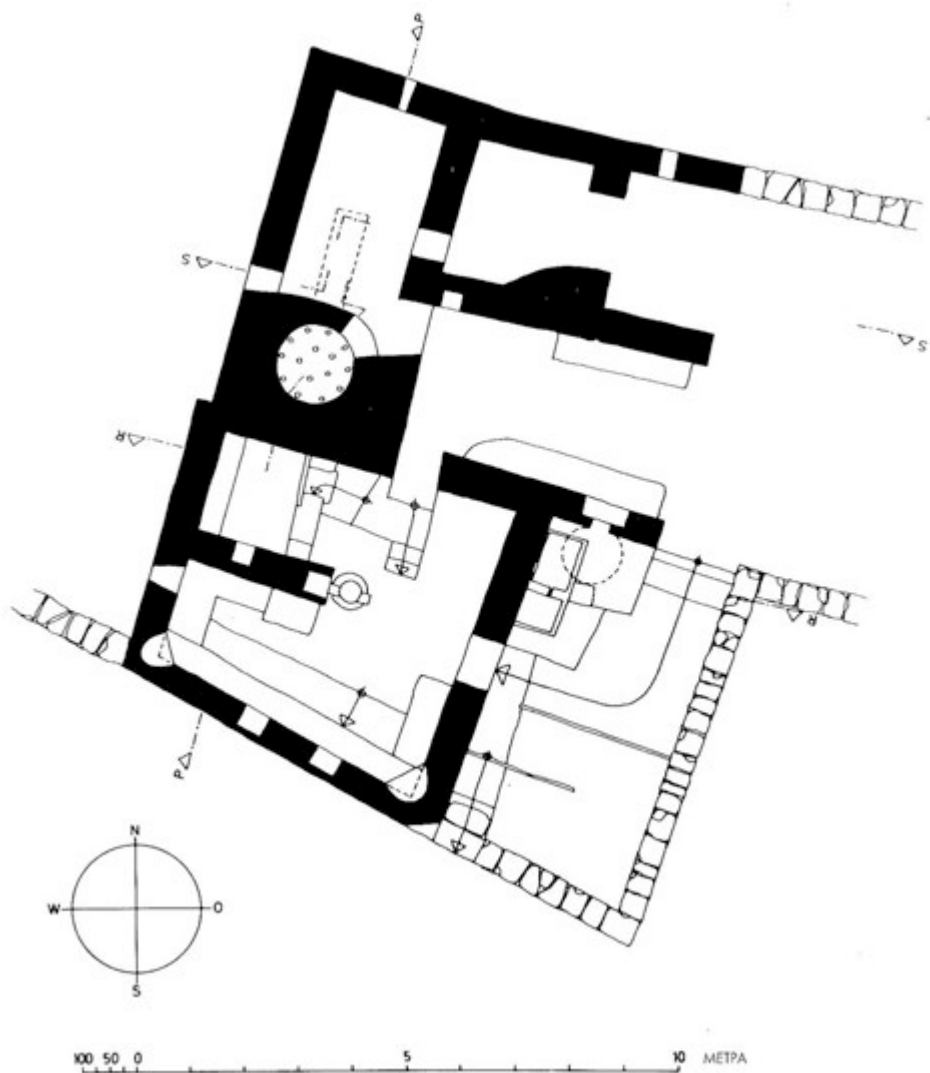

Αγ. Άννα 2

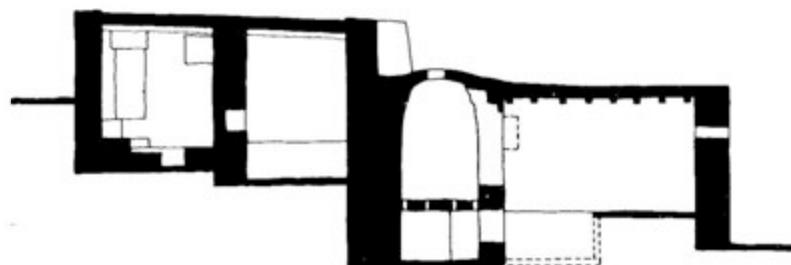
Αγ. Άννα 2

Απεικόνιση 282

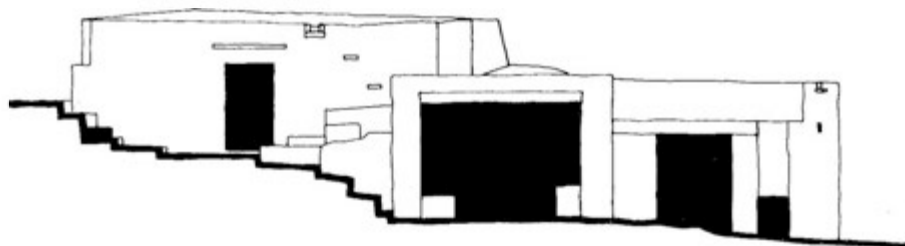

Αγ. Άννα 3

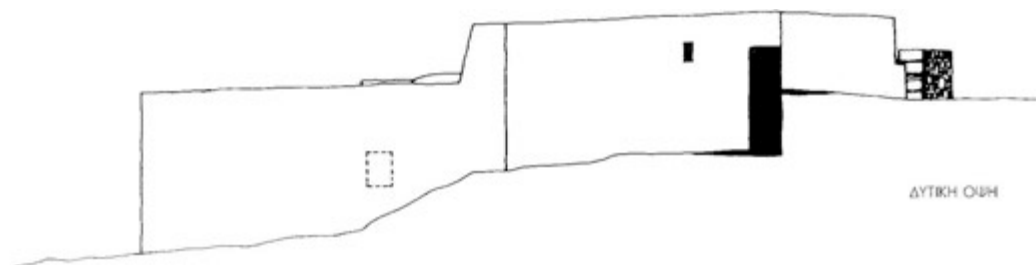
Απεικόνιση 283

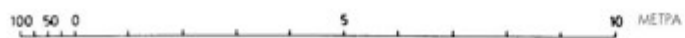
ΤΟΜΗ P-P

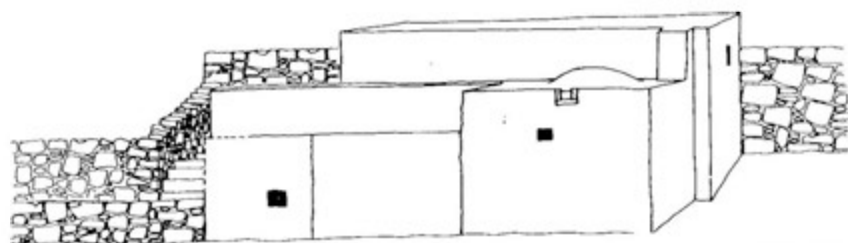

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΜΗ:

ΔΥΤΙΚΗ ΟΜΗ

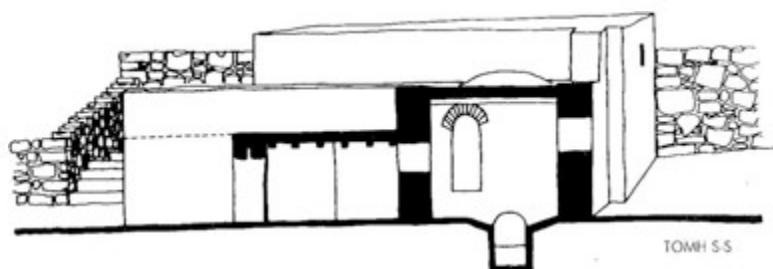

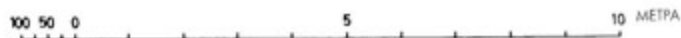
ΒΟΡΕΙΑ ΟΨΗ

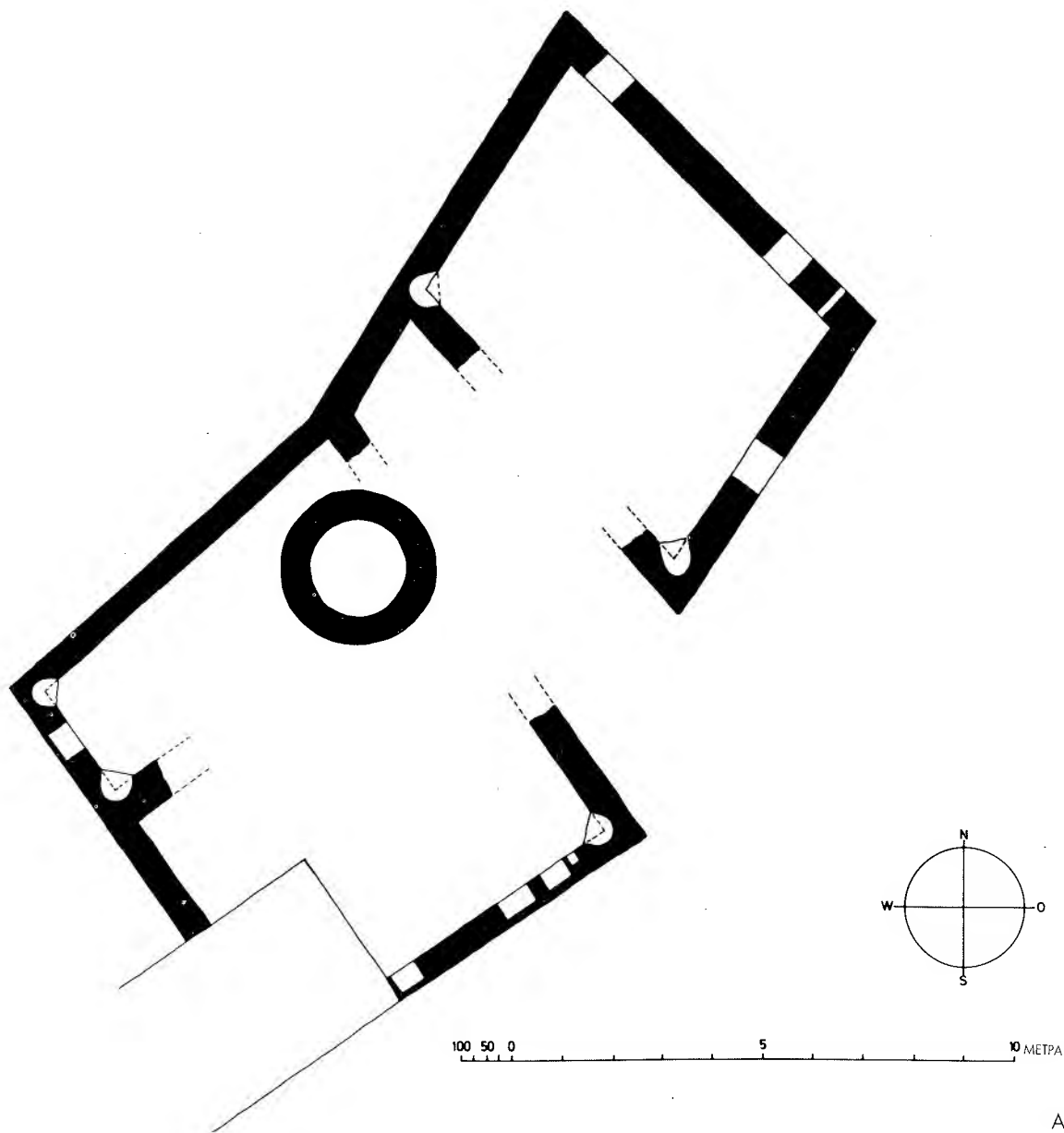

ΤΟΜΗ R-R

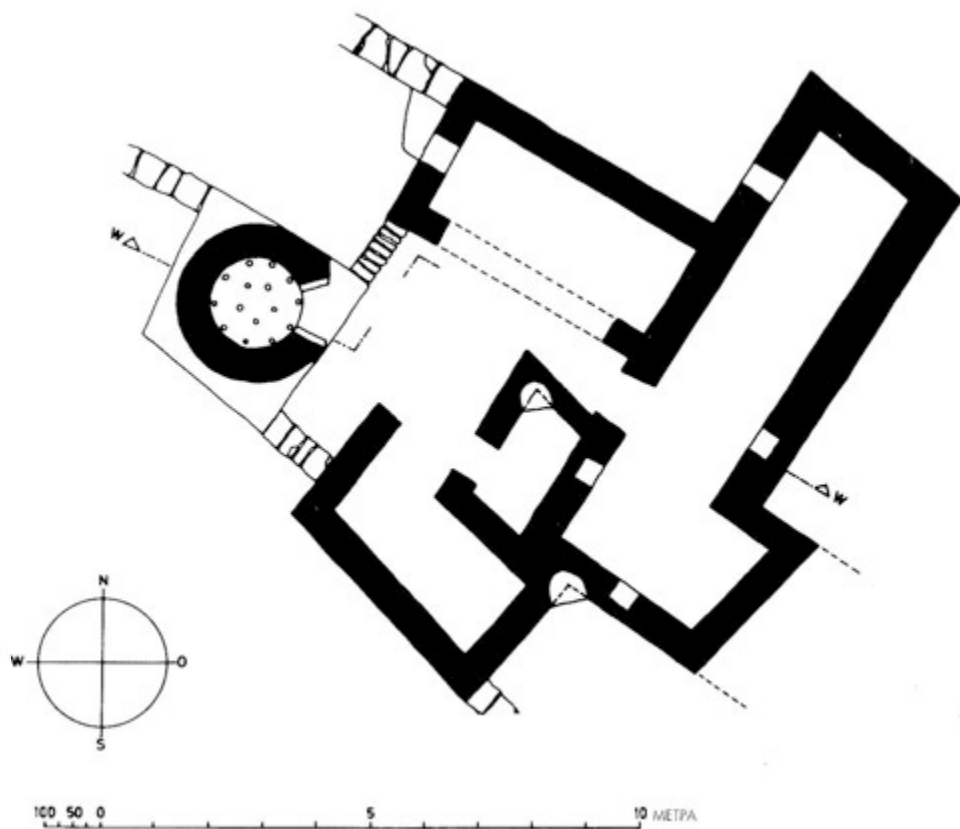
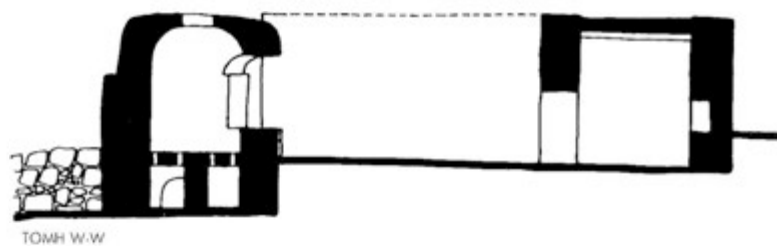
ΤΟΜΗ S-S

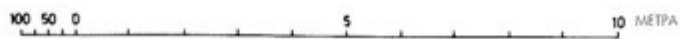
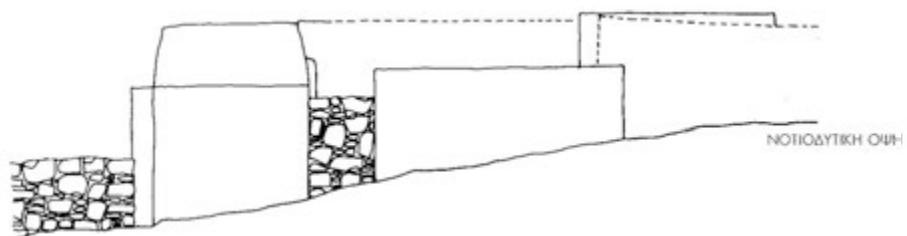
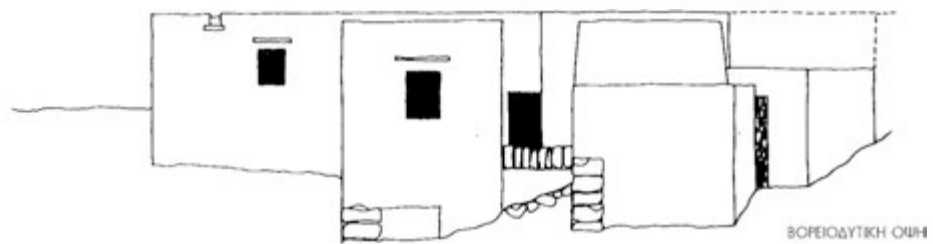
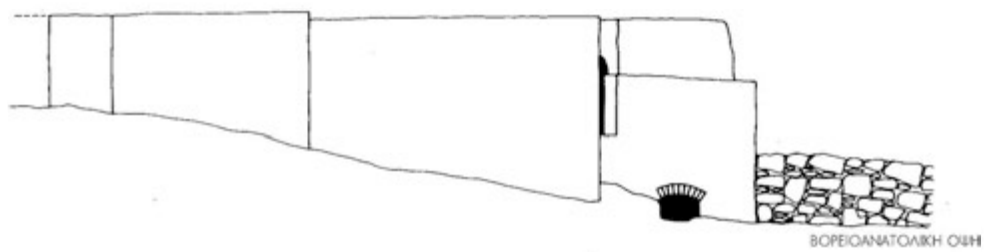

Αγ. Άννα 4

Απεικόνιση 286

1 Αγ. Άννα 1

2 Αγ. Άννα 2

3 Αγ. Άννα 3

4 Κατασκευή των λαβών ενός λαϊνά (Αγ. Άννα 3)

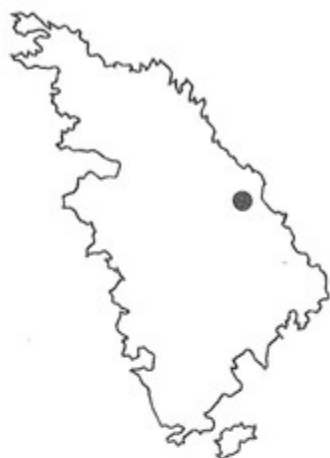
5 Αγ. Άννα 4

6 Αγ. Άννα 5

Ο οικισμός αγγειοπλαστών της Αγ. Άννας από το νότο
Πίνακας 66

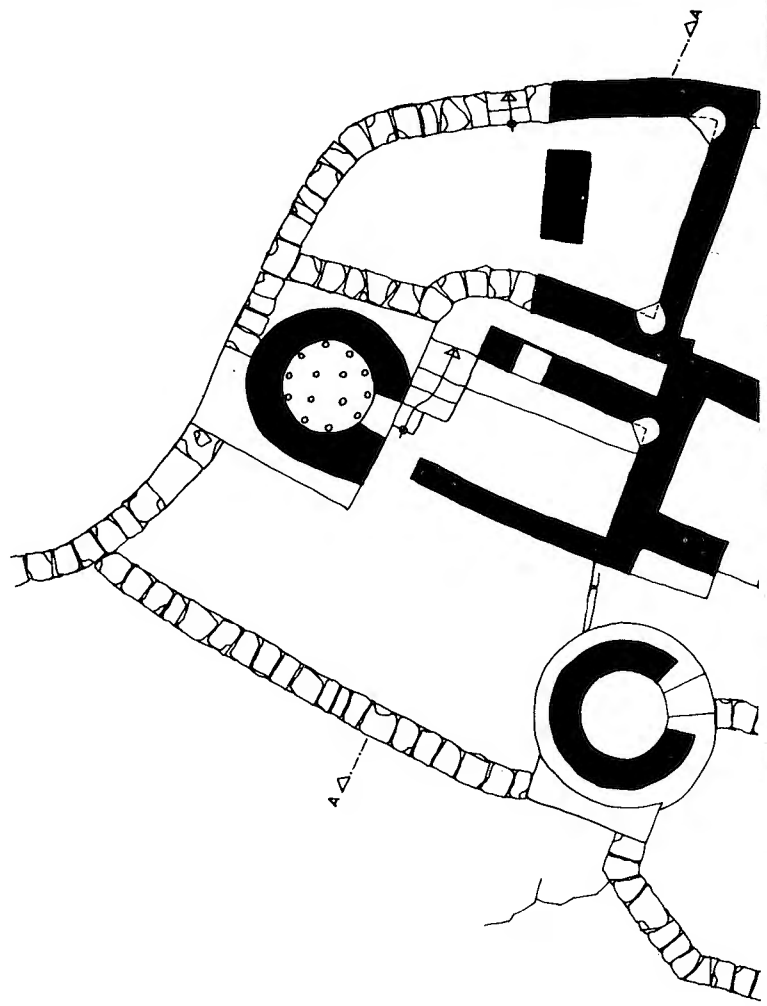
Πίνακας 67

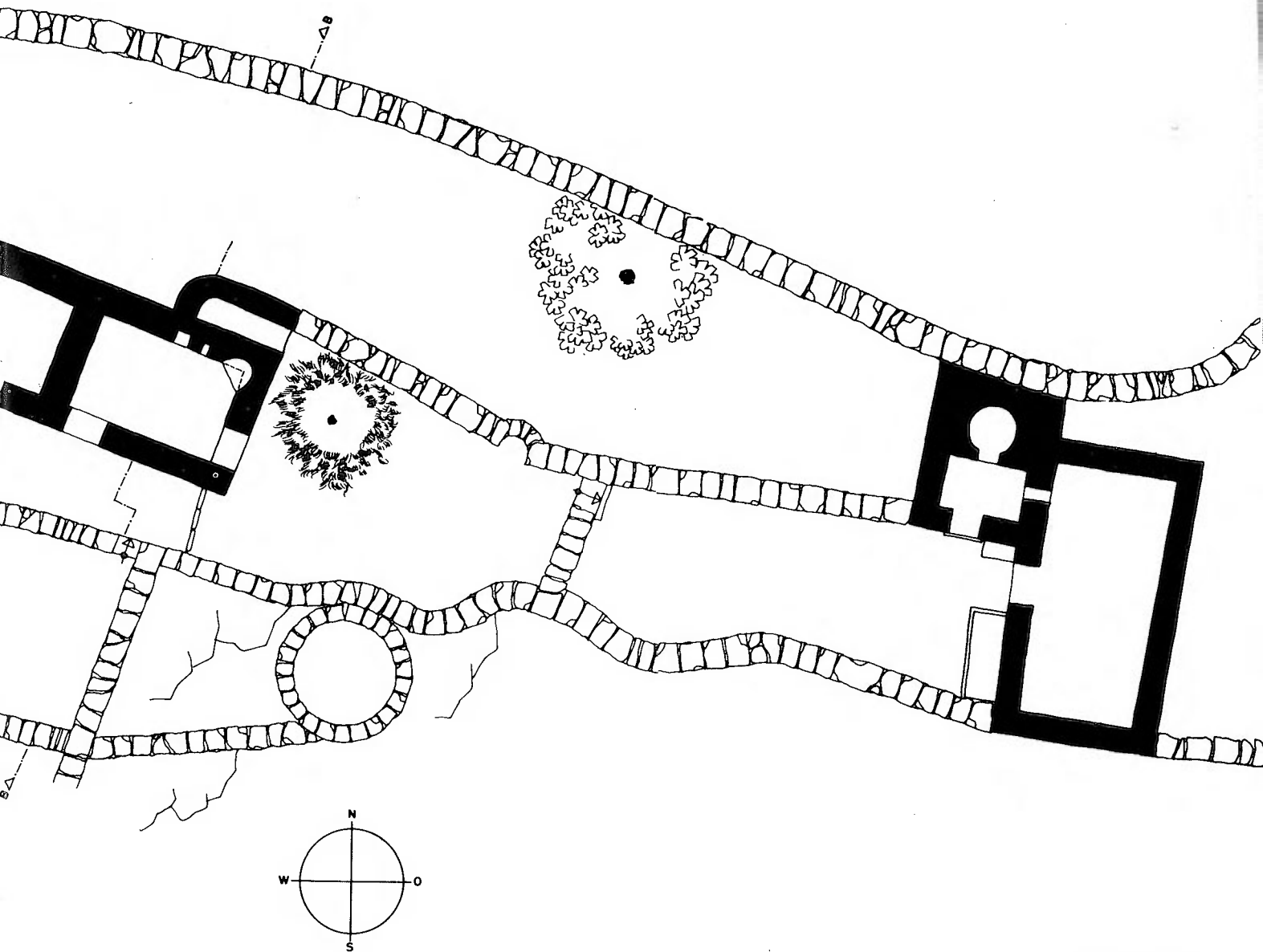

Αρτεμώνας-Άγ. Λουκάς

Στον Άγ. Λουκά, τη νοτιοανατολικότερη τοποθεσία του Αρτεμώνα, επισημάνθηκαν το καλοκαίρι του 1966 τρία αγγειοπλαστεία, ενώ έγινε και η φωτογράφιση ενός καμινιού που ανήκε σε ένα τέταρτο. Την άνοιξη του 1969 έγινε η αποτύπωση των τριών πρώτων κτισμάτων.

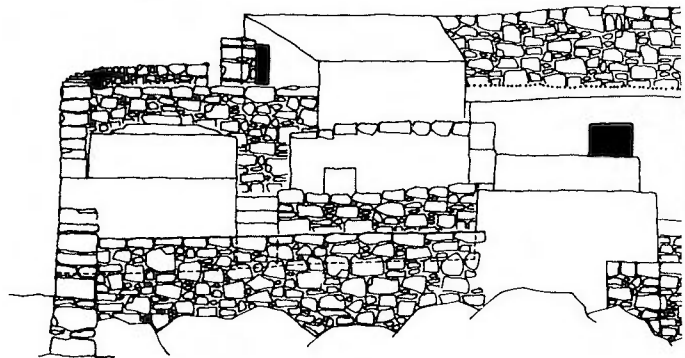
Τα αγγειοπλαστεία που αποτυπώθηκαν βρίσκονται έξω από τον οικισμό καθεαυτόν, ο οποίος κατοικείται εν μέρει από αγγειοπλάστες που εργάζονται στον Πλατύ Γιαλό, στον Φάρο και στα Βρουλίδια. Κατά πάσα πιθανότητα εδώ υπήρχαν πολύ περισσότερα αγγειοπλαστεία, τα οποία όμως έχουν εραιοδομηθεί εδώ και καιρό. Από τα κτίσματα που αποτυπώθηκαν, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το τρίτο από αυτά, καθώς εδώ έχουμε ένα αγγειοπλαστείο συνδεδεμένο με ένα μύλο. Στο Βαθύ, βεβαίως, ο Ιωάννης Ατσάνιος λειτουργεί ένα ελαιοτριβείο, ενώ στην Αγ. Αικατερίνη και την Αγ. Άννα σχεδόν κάθε αγγειοπλαστείο διαθέτει ένα πατητήρι. Οι δύο αυτές δραστηριότητες, ωστόσο, συνδυάζονται ευκολότερα απ' ό,τι ο μύλος και η αγγειοπλαστική, αν και στην προκειμένη περίπτωση θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι πρόκειται για δύο αδέρφια, τα οποία λειτουργούσαν από κοινού την επιχείρηση. Όλες οι αγγειοπλαστικές μονάδες έχουν πλέον εγκαταλειφθεί και τα κτίσματα βρίσκονται σε πολύ κακή κατάσταση.

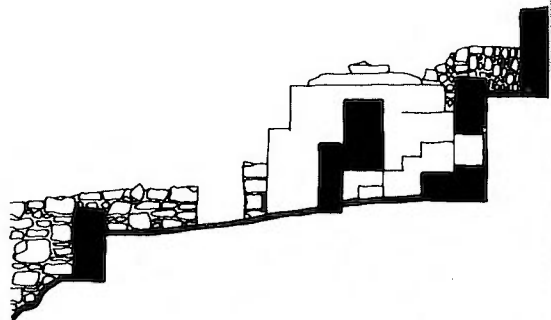

Αγ. Λουκάς 1

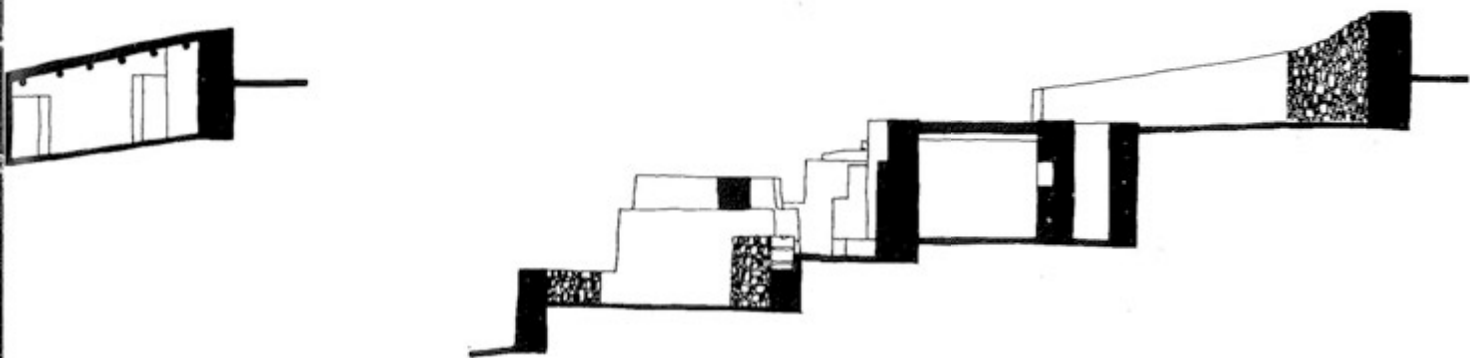
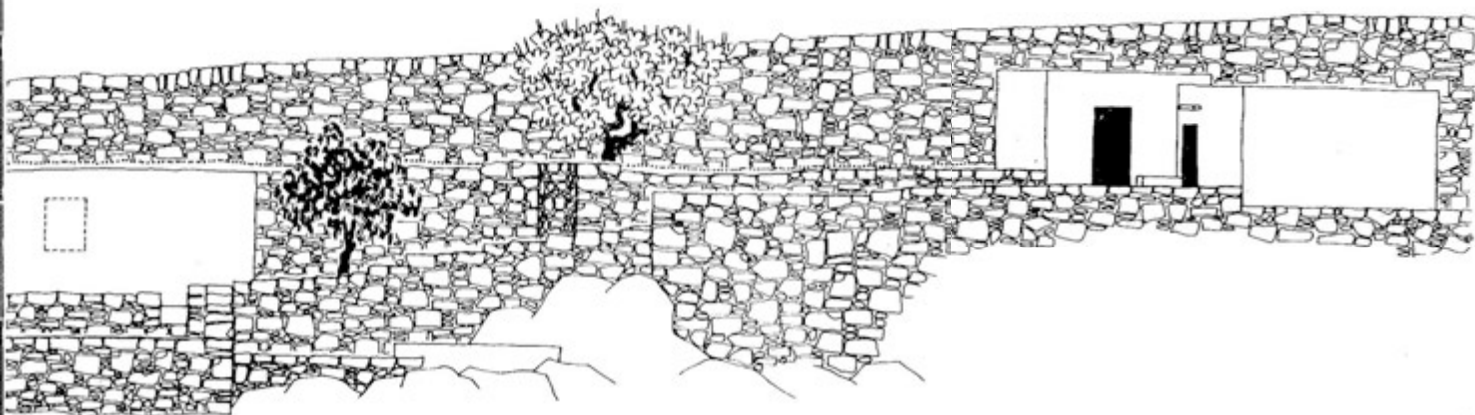
Απεικόνιση 289

NOTIA OUH

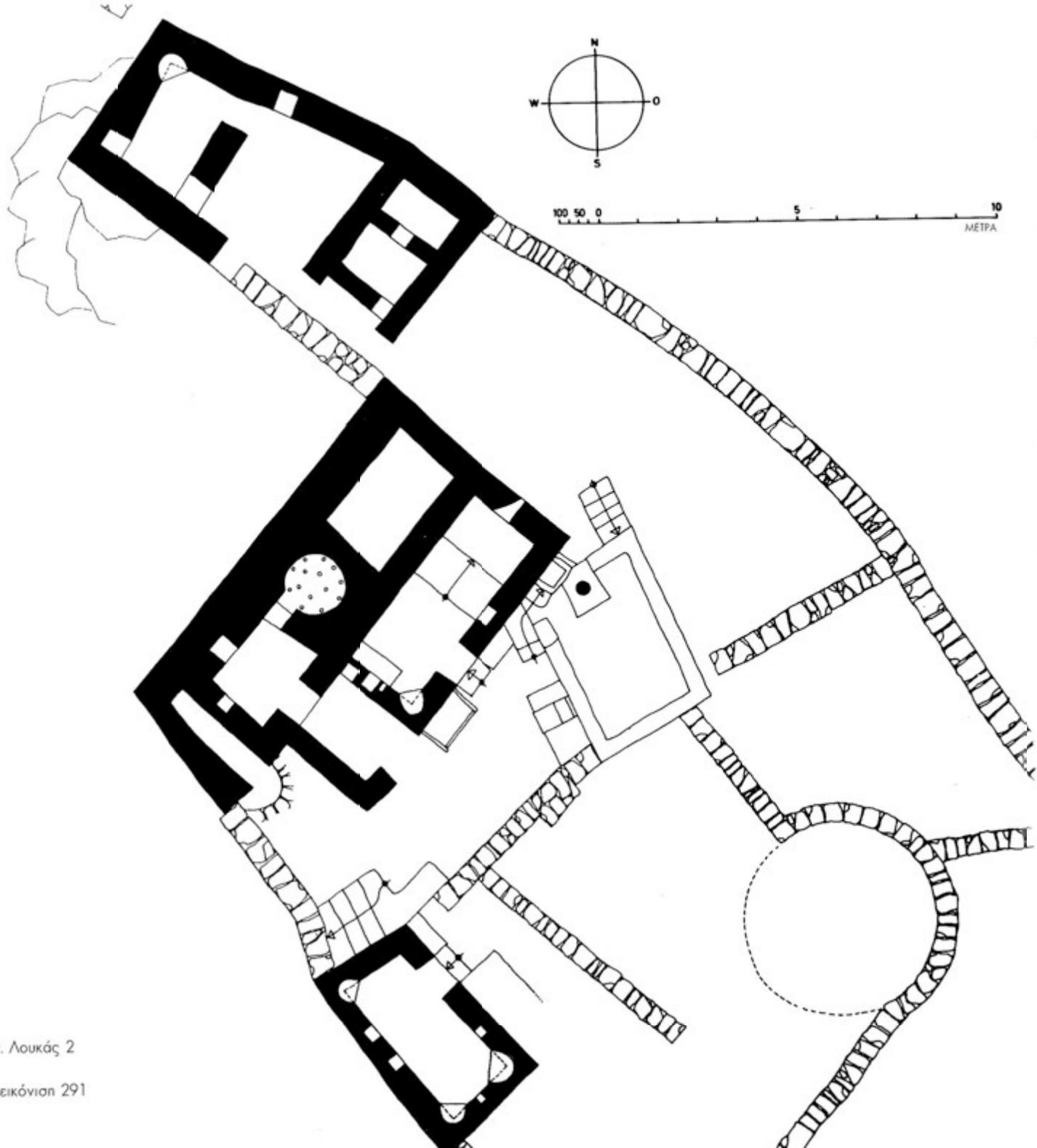

TOMH A.A

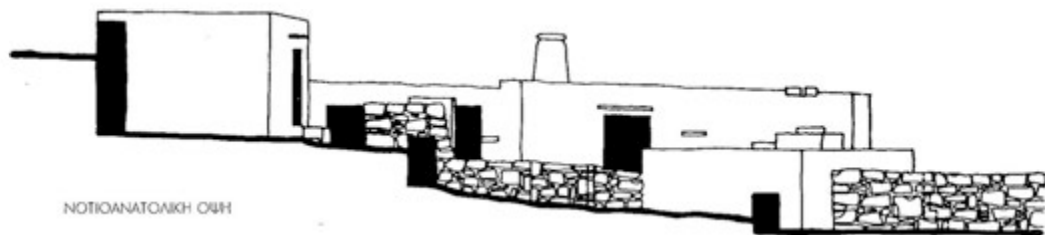
TOMH B-B

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

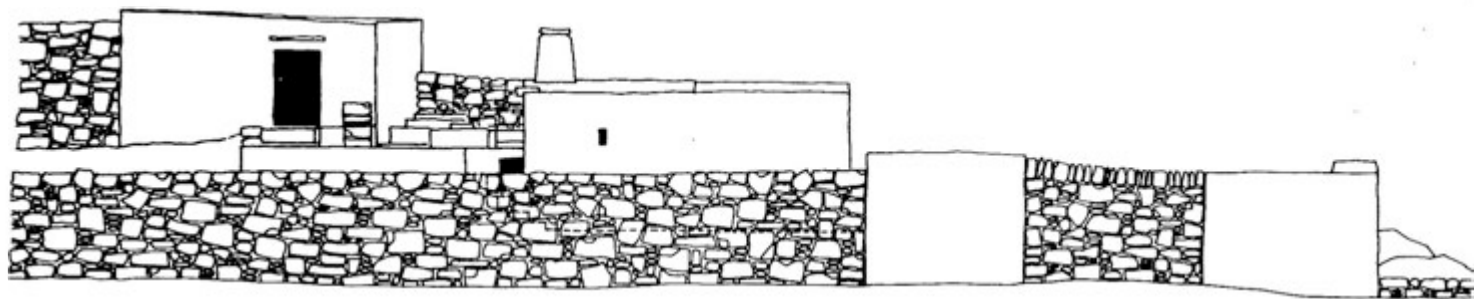

Αγ. Λουκάς 2

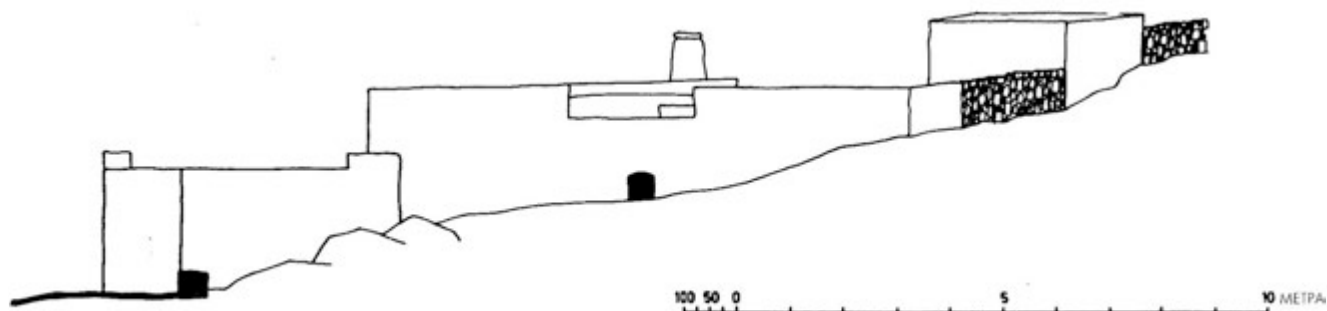
Απεικόνιση 291

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

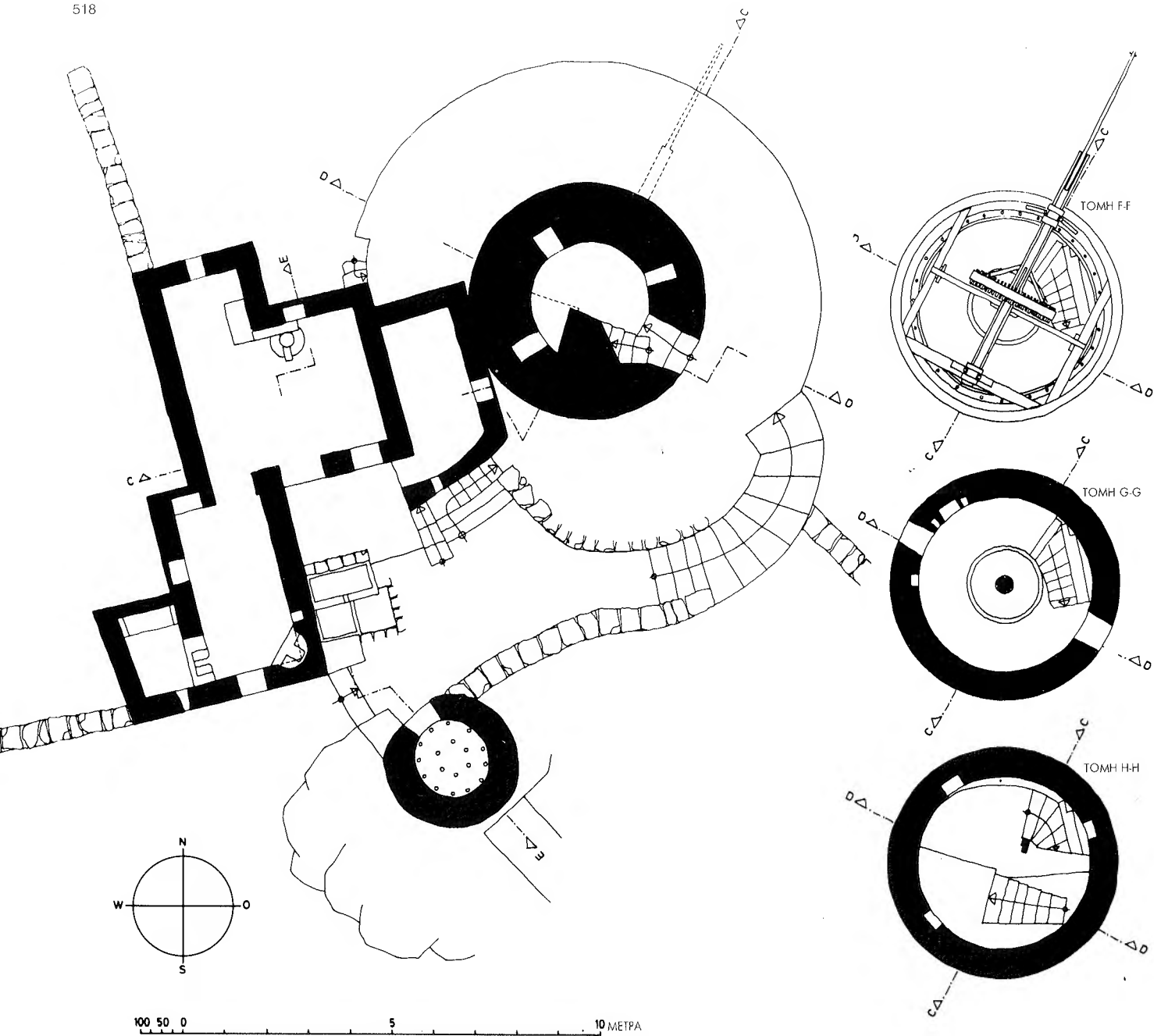

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

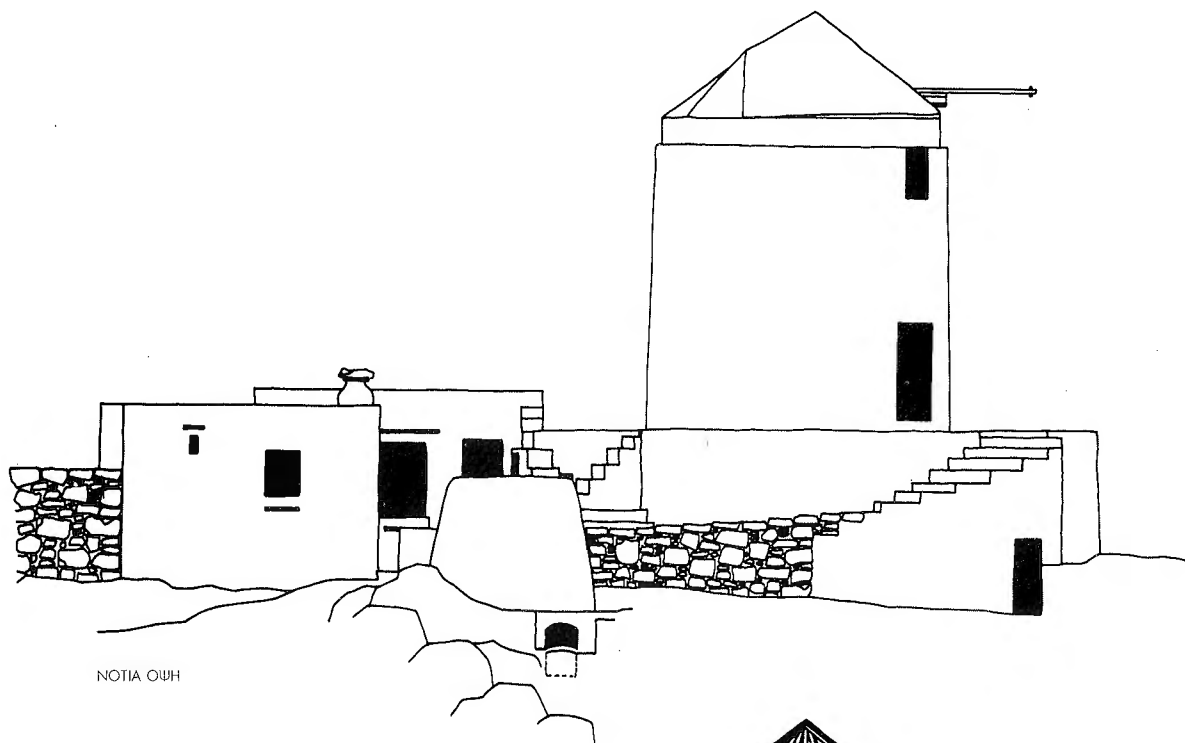
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

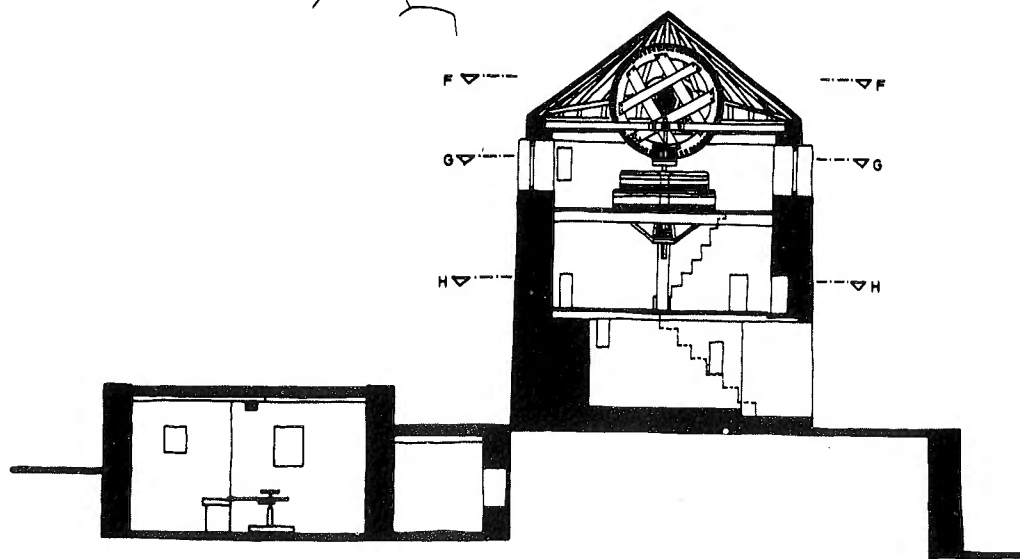

Αγ. Λουκάς 3

Απεικόνιση 293

ΝΟΤΙΑ ΟΥΗ

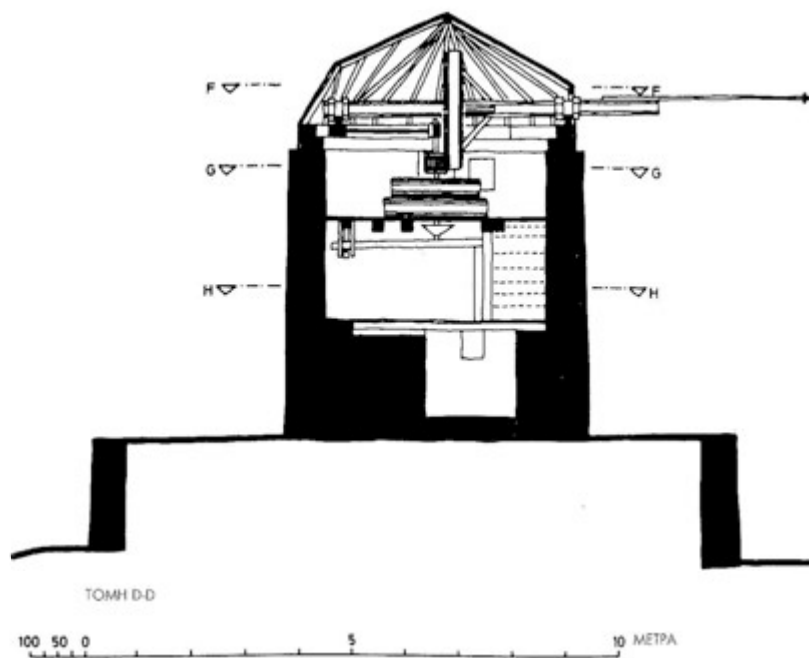
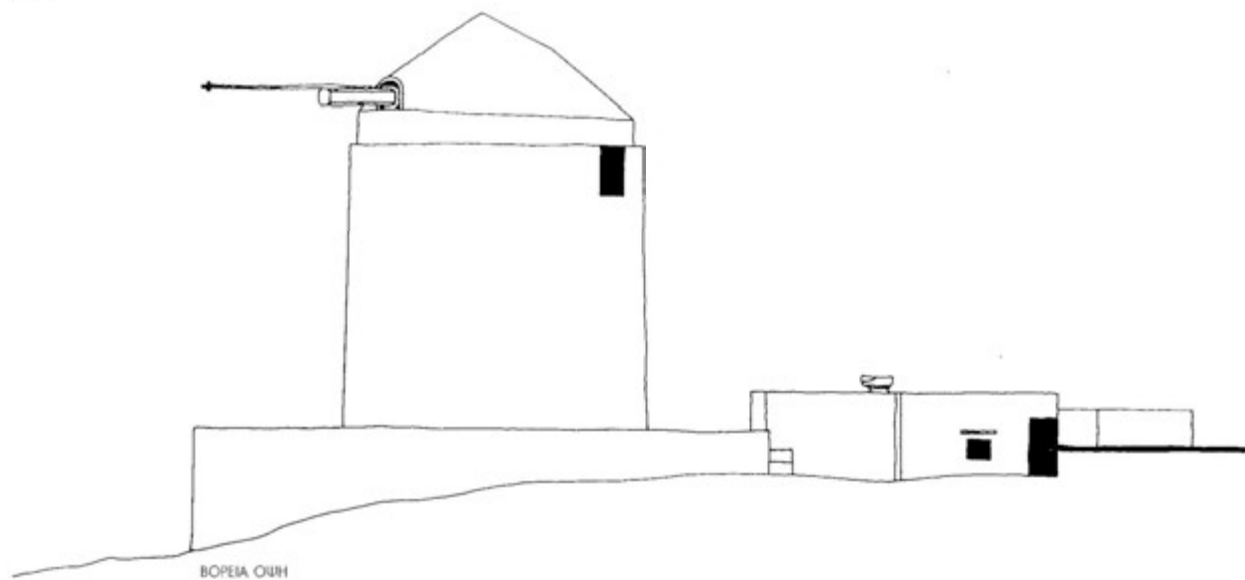

ΤΟΜΗ C-C

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

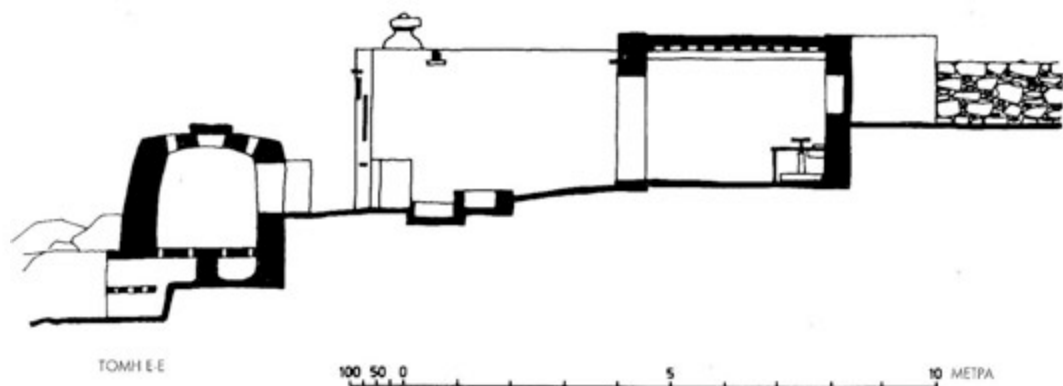
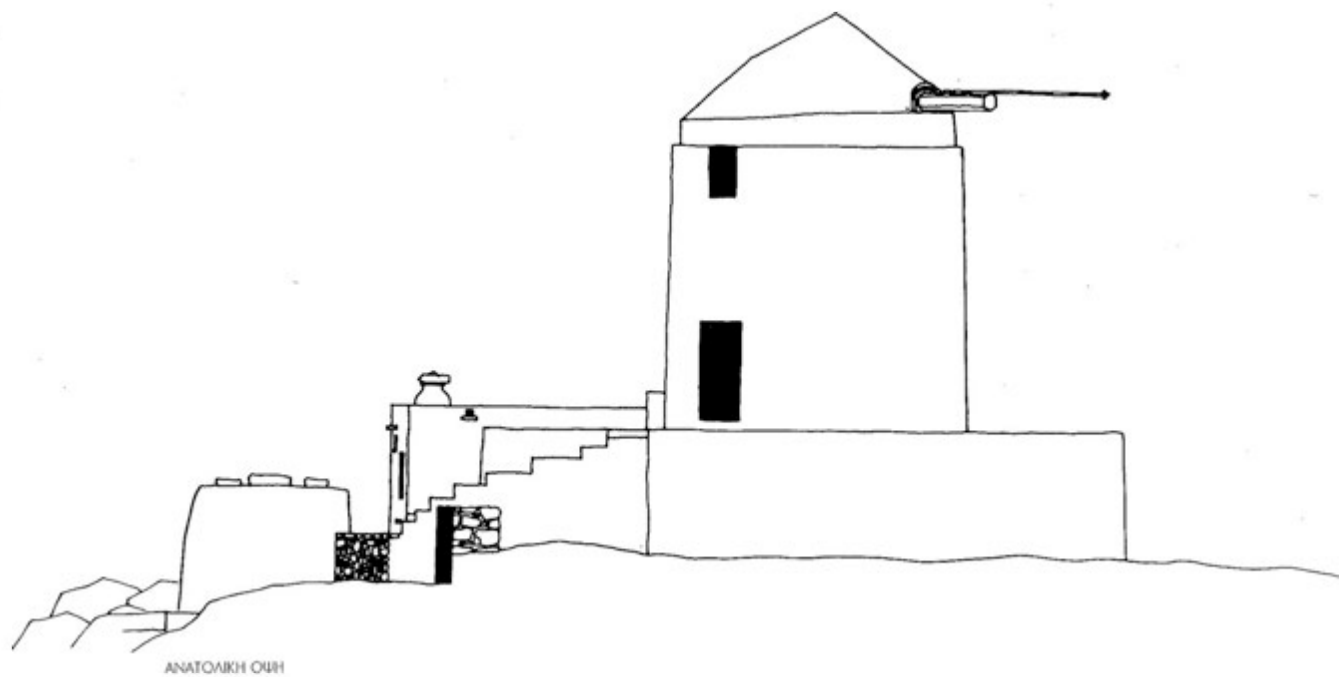
Άγ. Λουκάς 3

Απεικόνιση 294

Άγ. Λουκάς 3

Απεικόνιση 295

1 Αγ. Λουκάς 1

2 Αγ. Λουκάς 1

3 Αγ. Λουκάς 2

4 Μύλος Αγ. Λουκά 3

5 Είσοδος του εργαστηρίου Αγ. Λουκά 3

6 Καμίνη Αγ. Λουκά 3

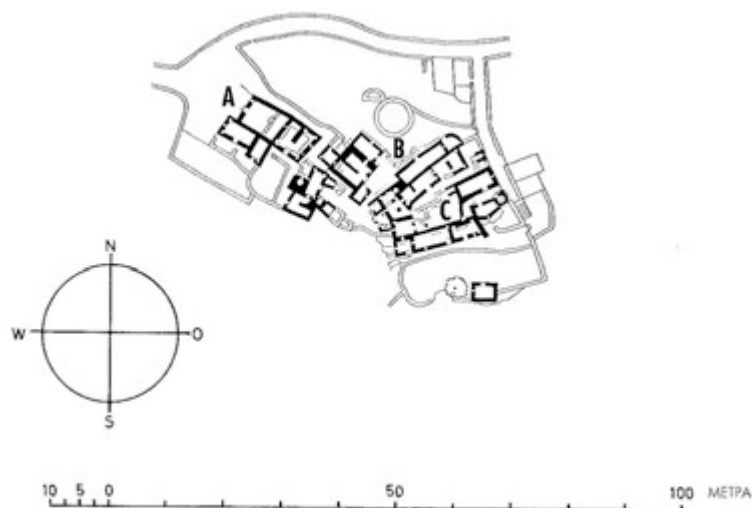
Άποψη προς τον Αγ. Λουκά από το Βορρά
Πίνακας 68

Πίνακας 69

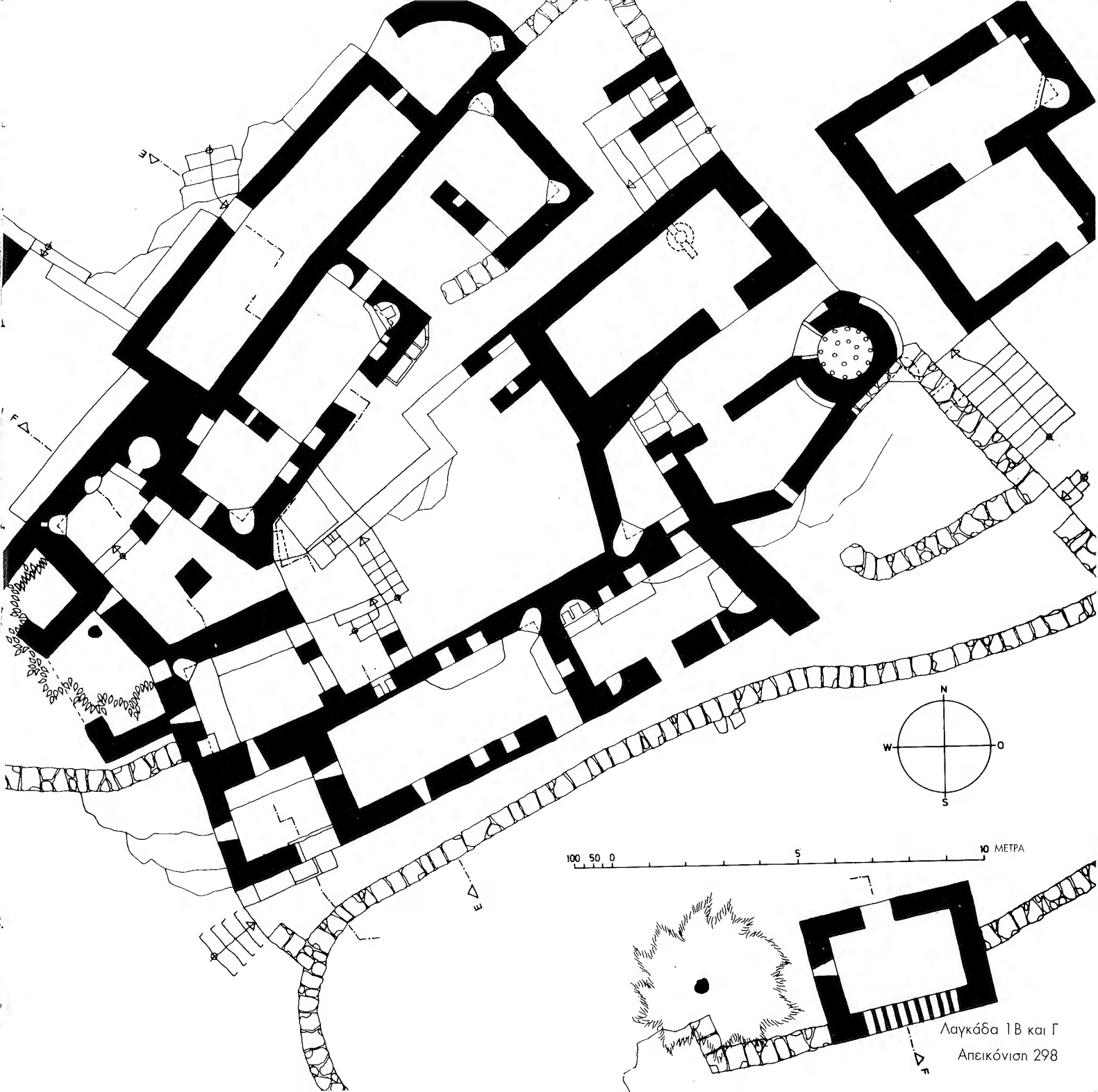
Άνω Πετάλι-Λαγκάδα

Σε αυτή την περιοχή επισημάνθηκαν την άνοιξη του 1969 τρία αγγειοπλαστεία, καθένα από τα οποία ήταν ενσωματωμένο σε ένα μεγάλο αγρόκτημα. Η αποτύπωση που έγινε αφορούσε σε αυτό το σύμπλεγμα.

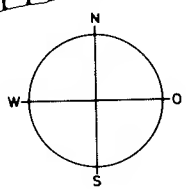
Η τοποθεσία Λαγκάδα βρίσκεται δυτικά από το Άνω Πετάλι, βόρεια της Απολλωνίας και εκτείνεται έως το χείλος του υψιπέδου, όπου και κατηφορίζει στην κοιλάδα, η οποία καταλήγει βορειοδυτικά στον όρμο Καμάρες. Το χείλος του υψιπέδου δεν αναπτύσσεται ομοιόμορφα, αλλά σχηματίζει τρεις προεξοχές, οι οποίες ορθώνονται και καταλήγουν βαθύτερα μέσα στην κοιλάδα. Σε αυτά τα προεξέχοντα σημεία βρίσκονται και τα τρία προαναφερόμενα αγροκτήματα, που το καθένα τους φιλοξενεί από ένα αγγειοπλαστείο. Ανήκουν σε διάφορους ιδιοκτήτες και σήμερα χρησιμοποιούνται, στο μέτρο που η κατάστασή τους το επιτρέπει, ως αγροτικοί οικίσκοι και στάβλοι. Οι περισσότεροι χώροι, ωστόσο, είναι κατεστραμμένοι.

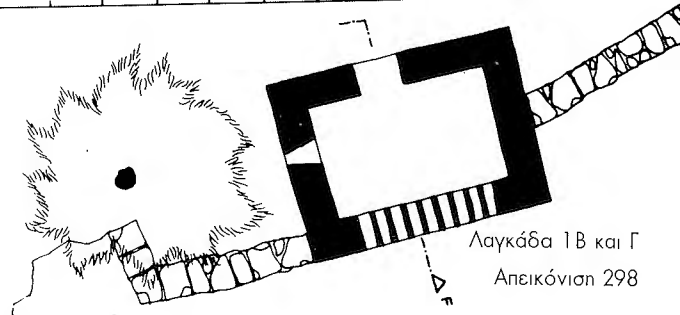
Άνω Πετάλι-Λαγκάδα, τοπογραφικό σχέδιο

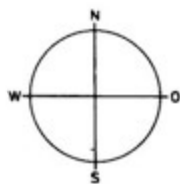
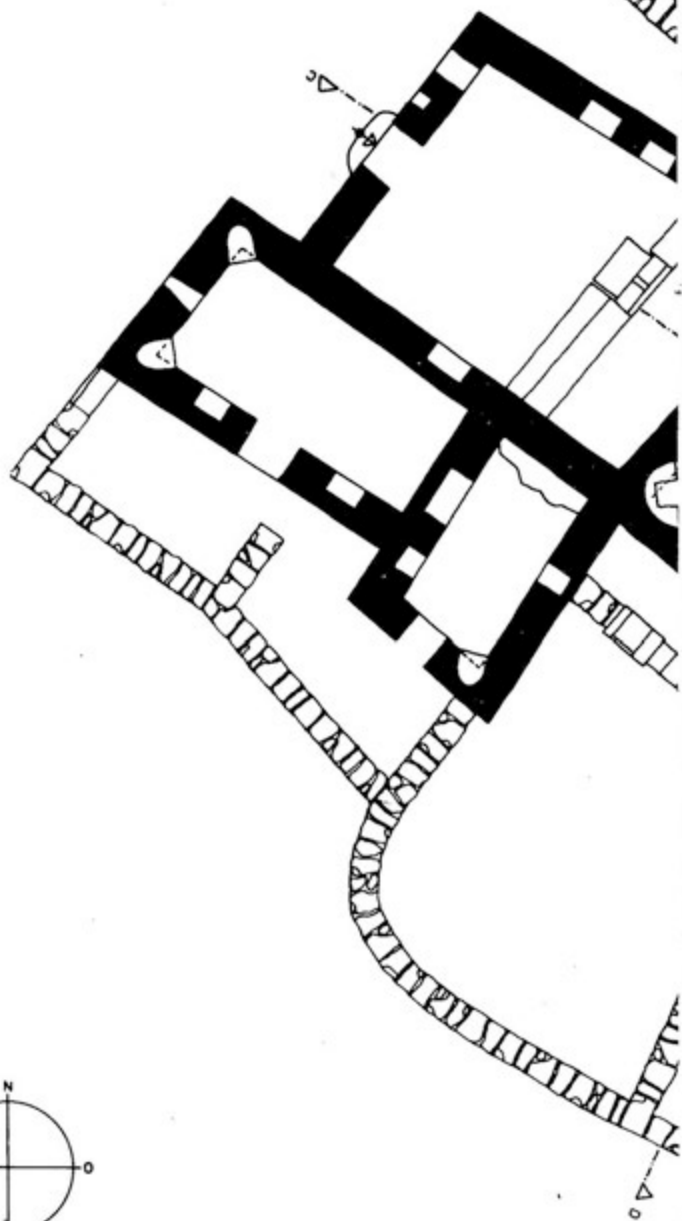
Βασιλική
Παλαιόκρηνη

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

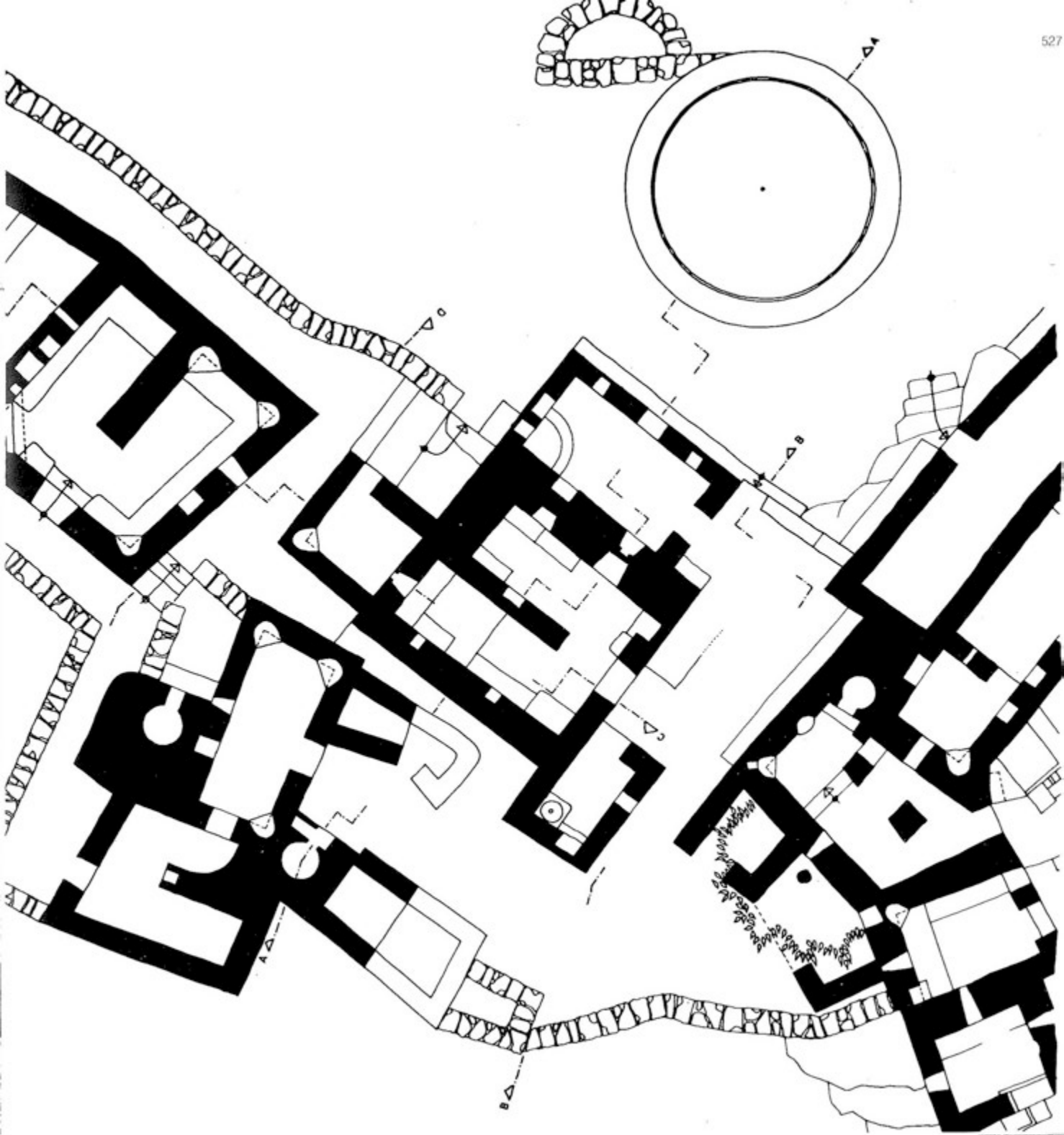
Λαγκάδα 1B και Γ
Απεικόνιση 298

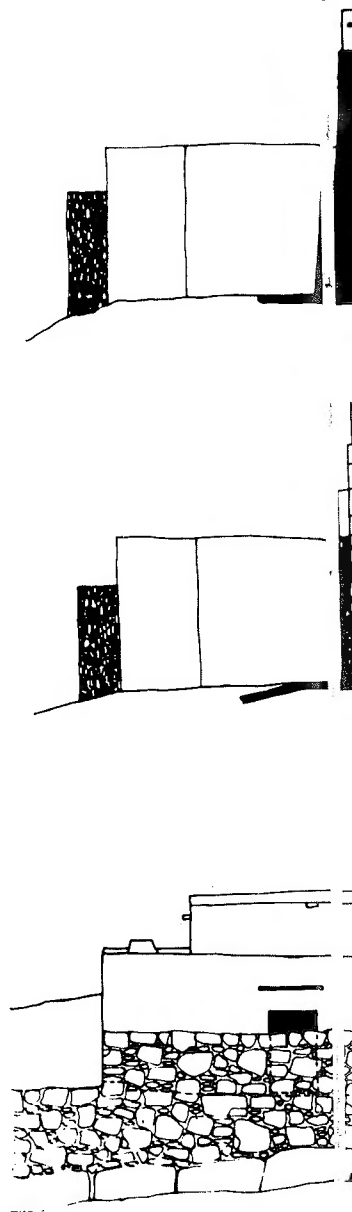

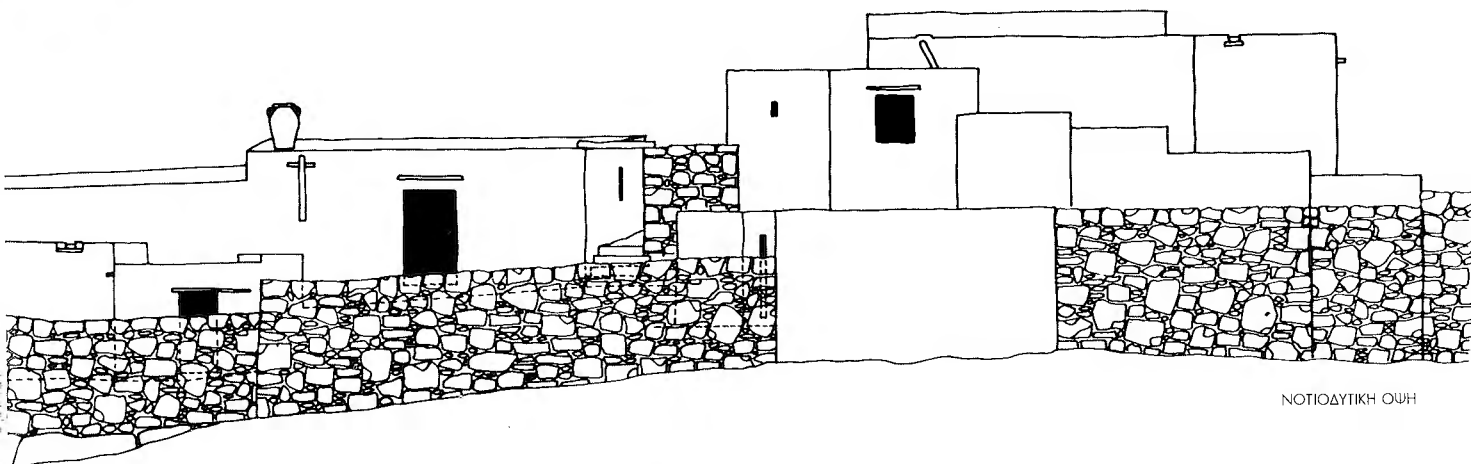
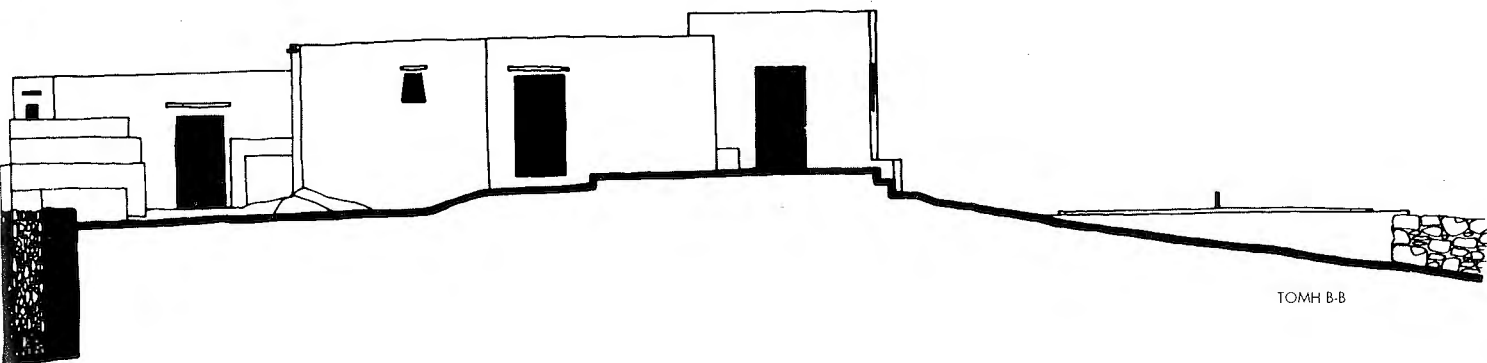
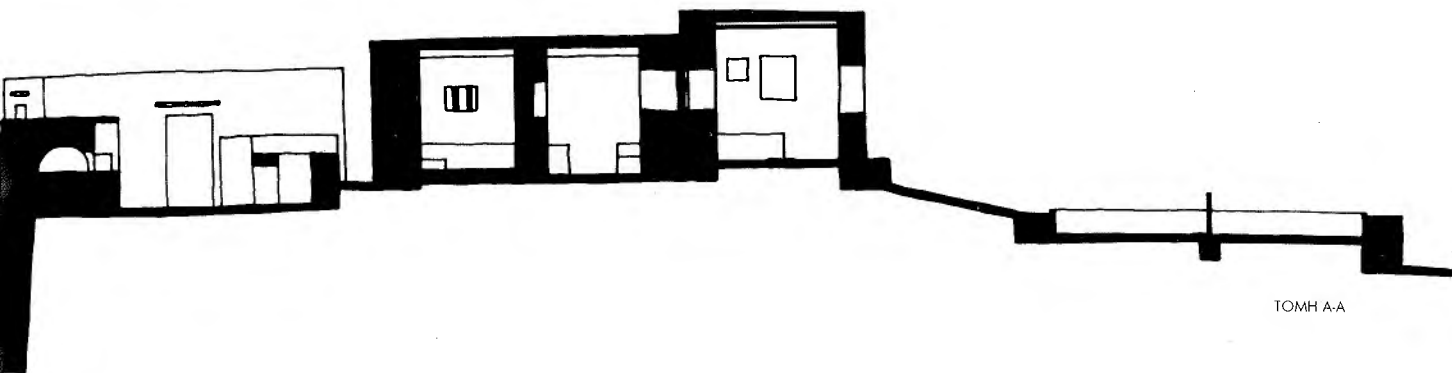
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Λαγκάδα 1Α και Β

Απεικόνιση 299

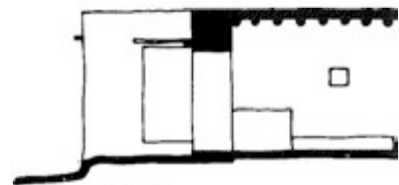

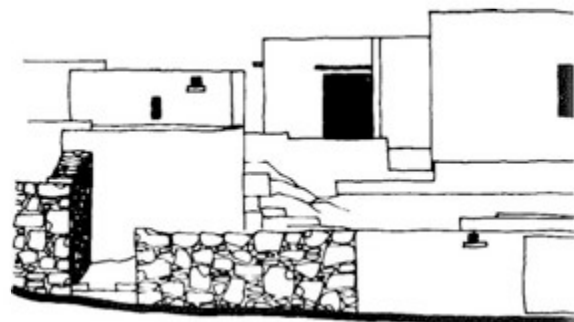
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Λαγκάδα 1 Α και Β

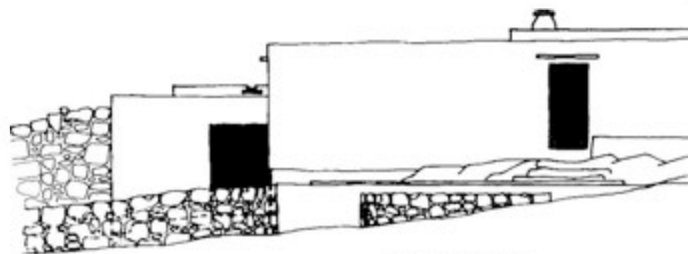
Απεικόνιση 300

ΤΟΜΗ C-C

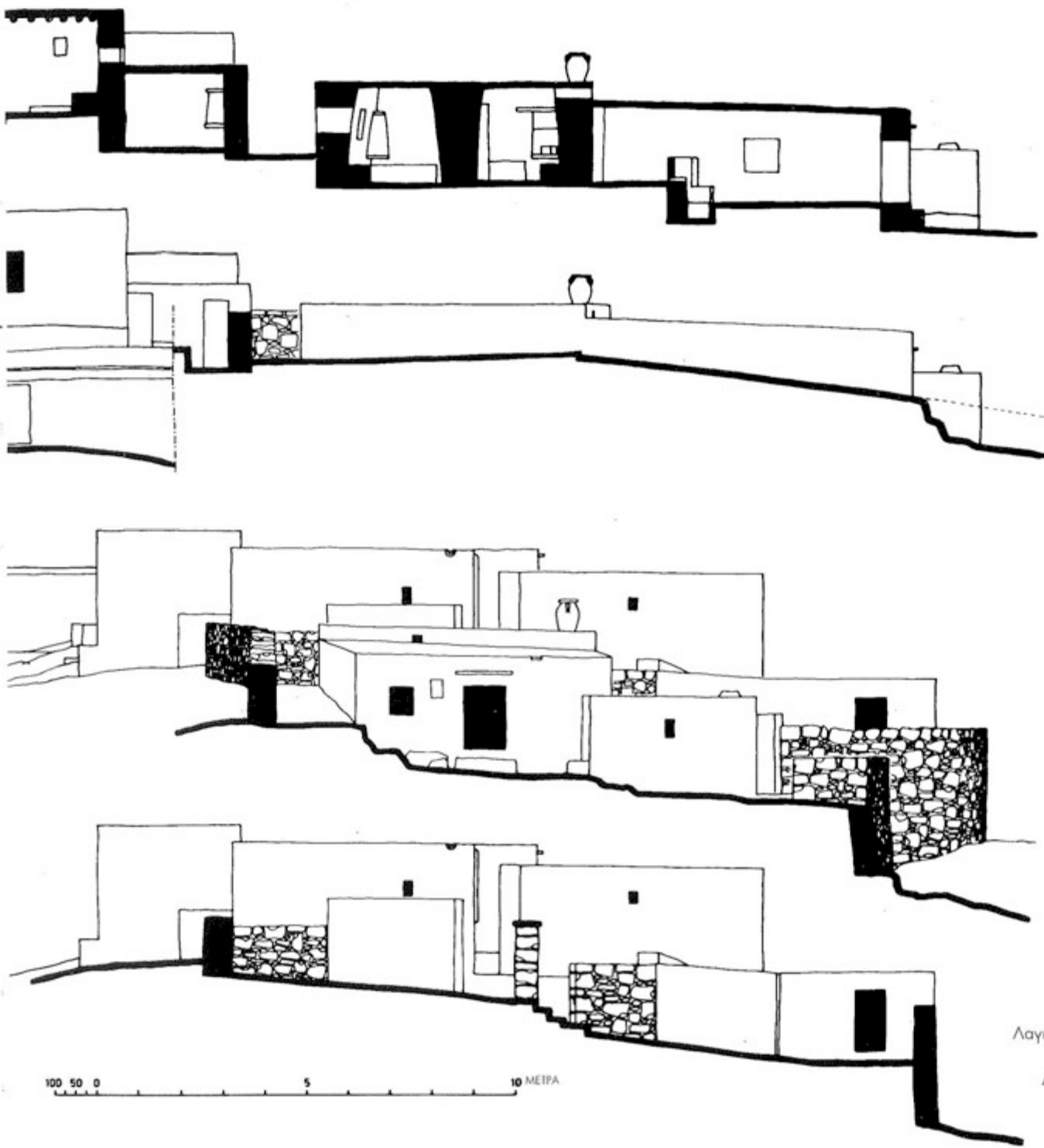
ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

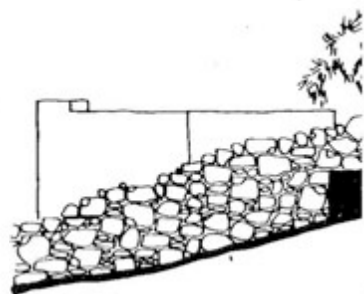

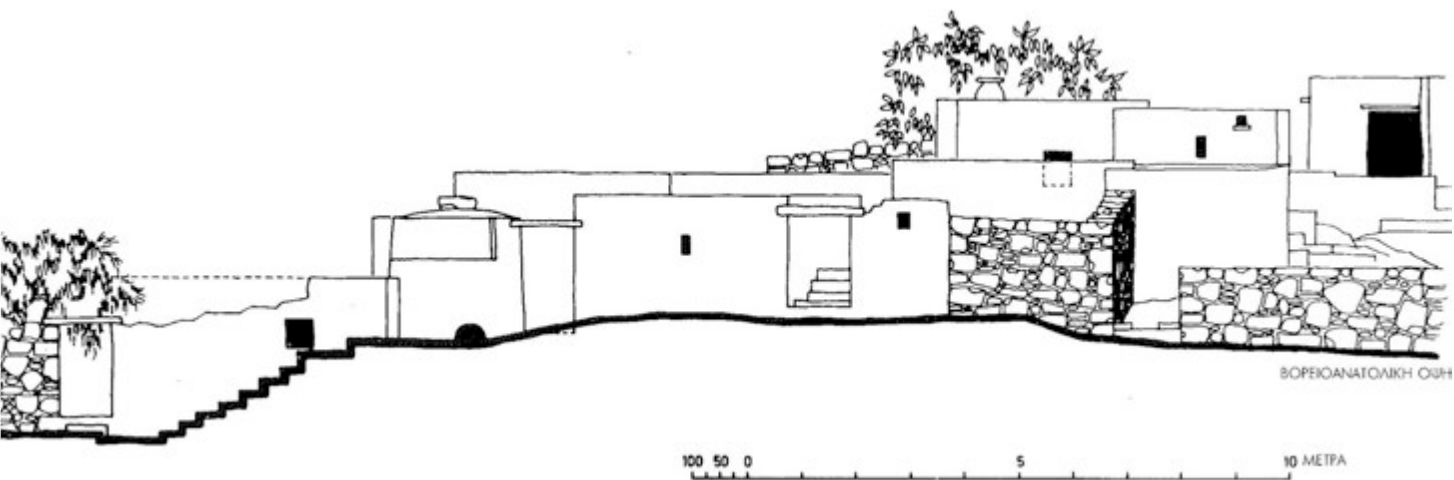
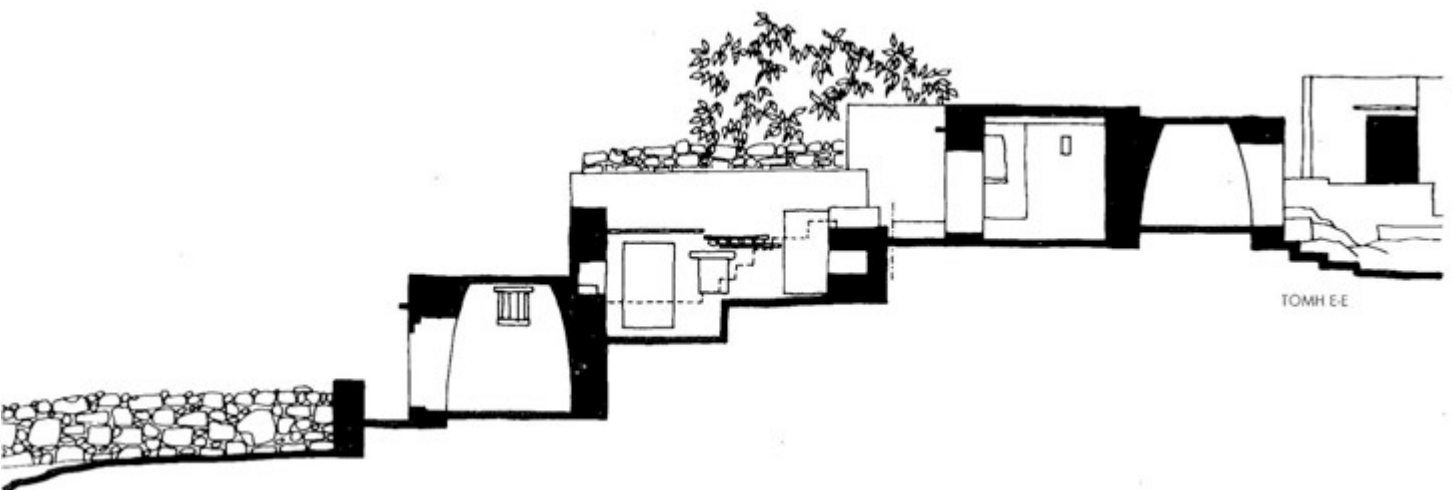
ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΤΟΜΗ D-D

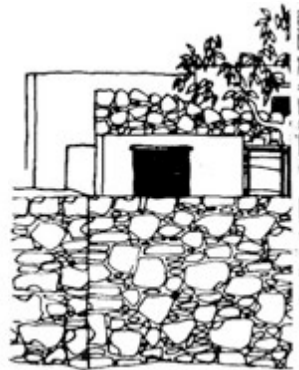

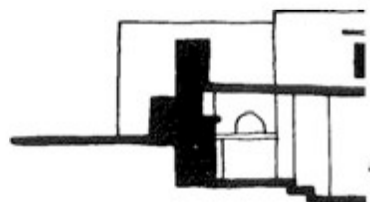
100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Λαγκάδα 1 Β και Γ

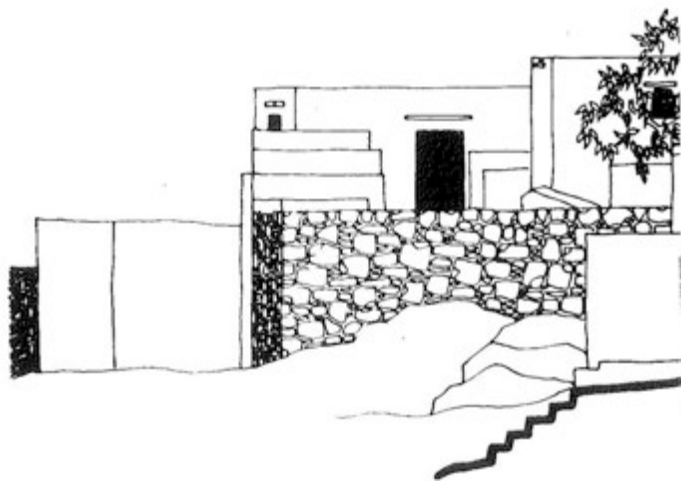
Απεικόνιση 302

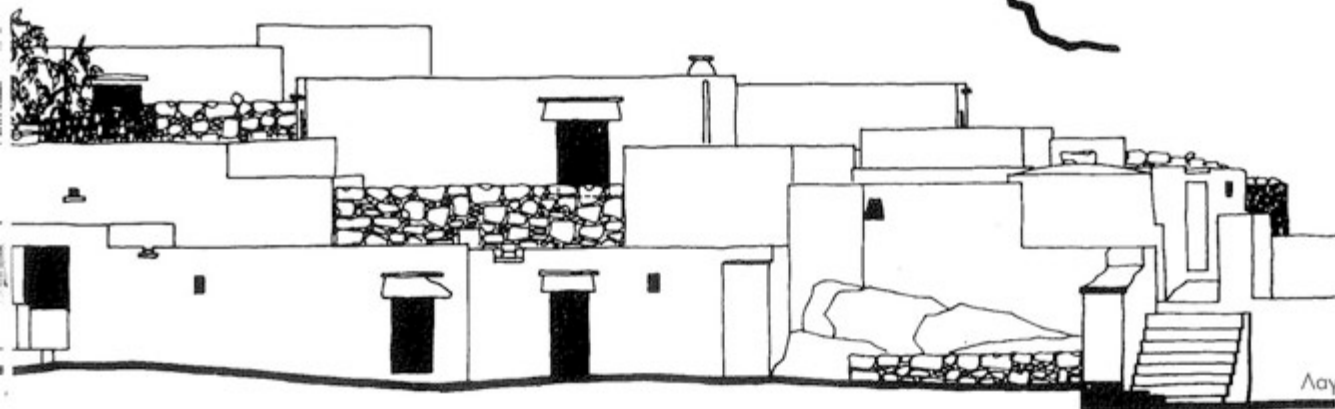
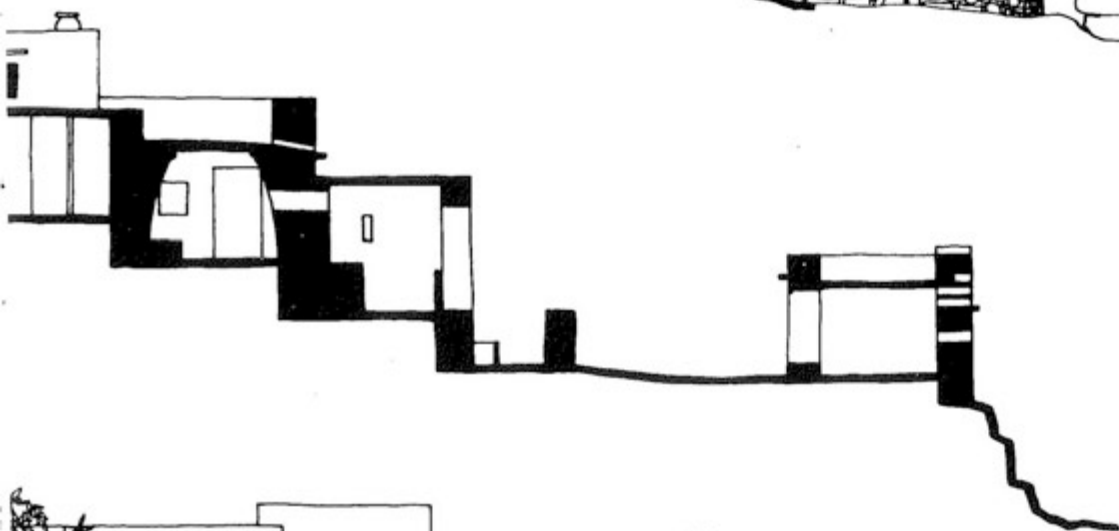
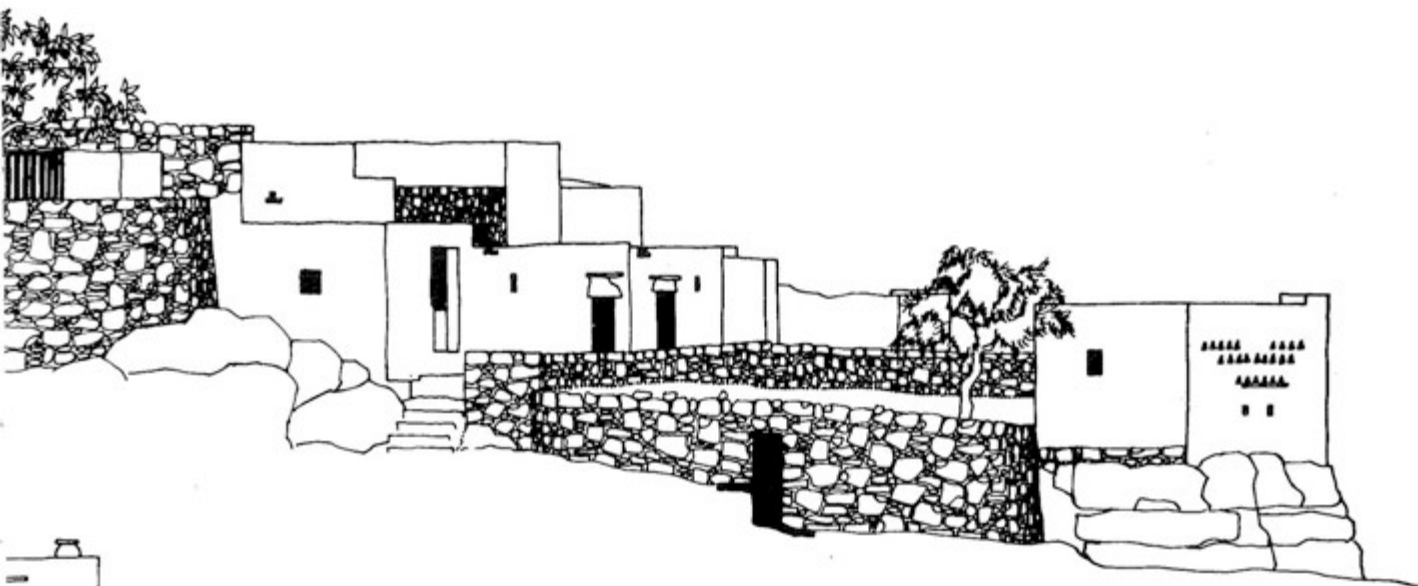

ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΥΡΗ

ΤΟΜΗ F-F

Λαγκάδα 1 Β και Γ

ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΥΡΗ

Απεικόνιση 303

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

1 Άποψη της Λαγκάδας από τα δυτικά

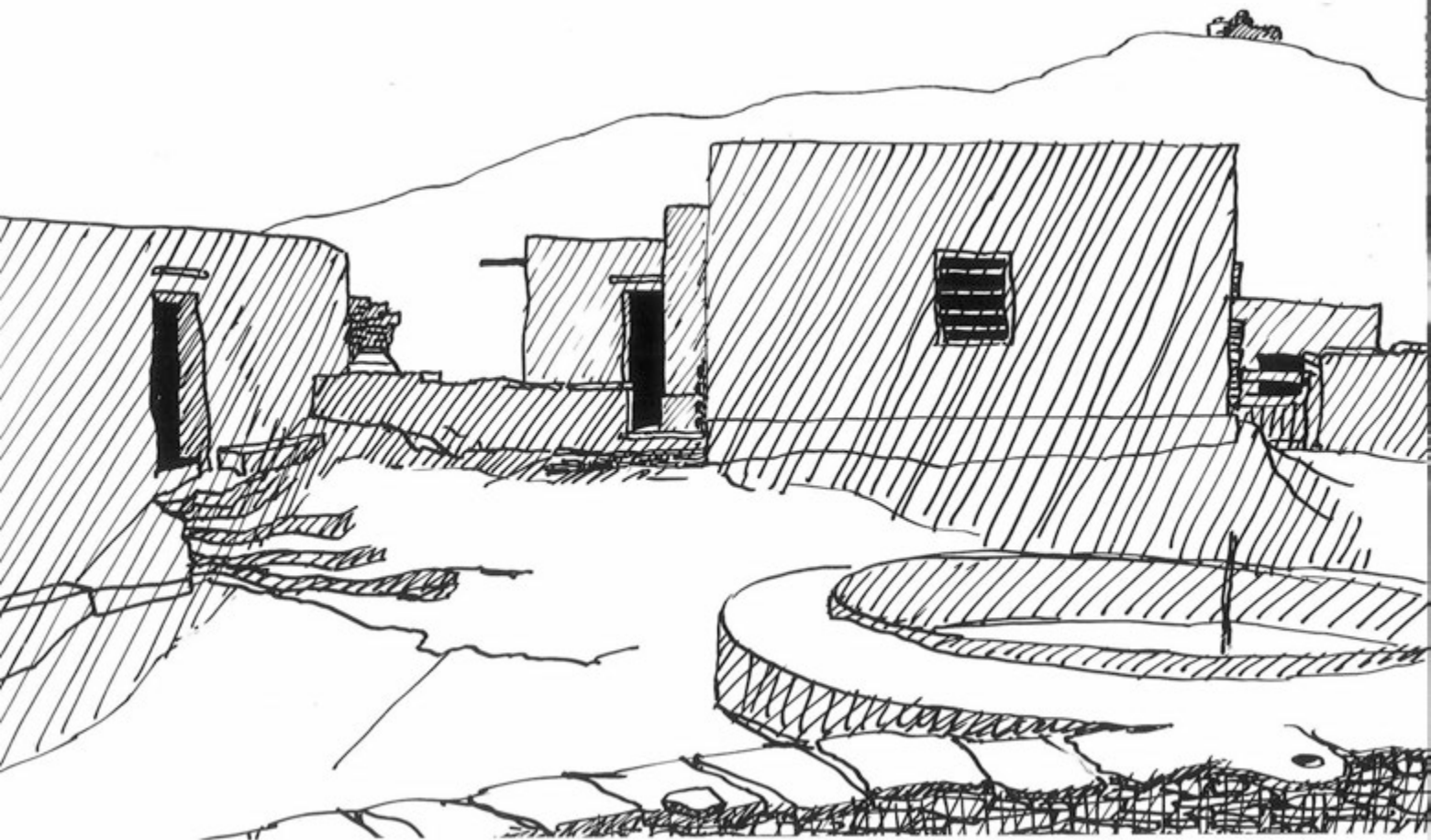
2 Άποψη της Λαγκάδας από τα βορειοανατολικά

3 Υποσπρικτικοί τοίχοι στο Λαγκάδα 1 Β

4 Υποσπρικτικοί τοίχοι στο Λαγκάδα 1 Γ

Στο αγρόκτημα της Λαγκάδας

Στο αγρόκτημα της Λαγκάδας

Στο αγρόκτημα της Λαγκάδας

20 III 69

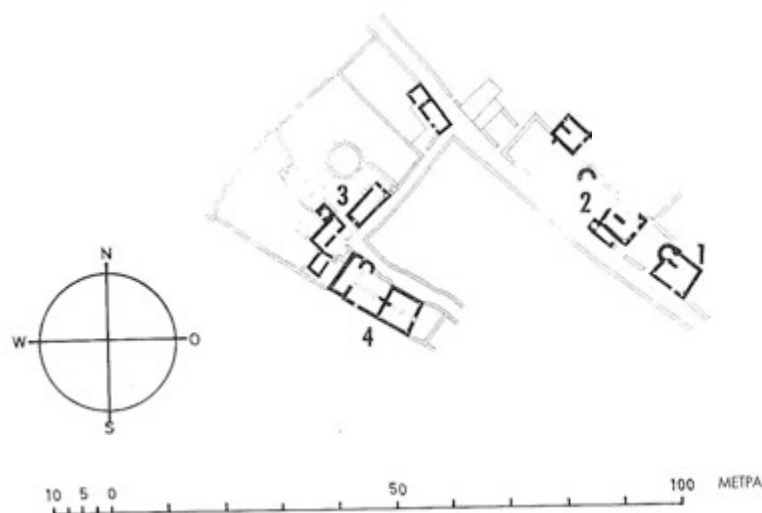
Πίνακας 73

Άνω Πετάλι-Τραβαβουνιά

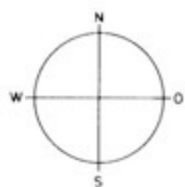
Τα αγγειοπλαστεία στην Τραβαβουνιά επισημάνθηκαν την άνοιξη του 1969. Η αποτύπωση των δύο από αυτά έγινε το 1969, ενώ των υπόλοιπων δύο, μαζί με το τοπογραφικό σχέδιο, το καλοκαίρι του 1970.

Η ομάδα των κτισμάτων βρίσκεται περίπου 500 μ. βορειοδυτικά της τοποθεσίας Άνω Πετάλι, στο μέσο εύφορης, οργωμένης γης, μεταξύ κάποιων αγροκτημάτων. Το βλέμμα ταξιδεύει δυτικά έως το άνοιγμα του όρμου Καμάρες, νοτιοδυτικά κατά μήκος της ράχης του Προφήτη Ηλία, νότια μέχρι την Καταβατή και την Απολλωνία, ενώ ανατολικά συναντά τον Αρτεμώνα.

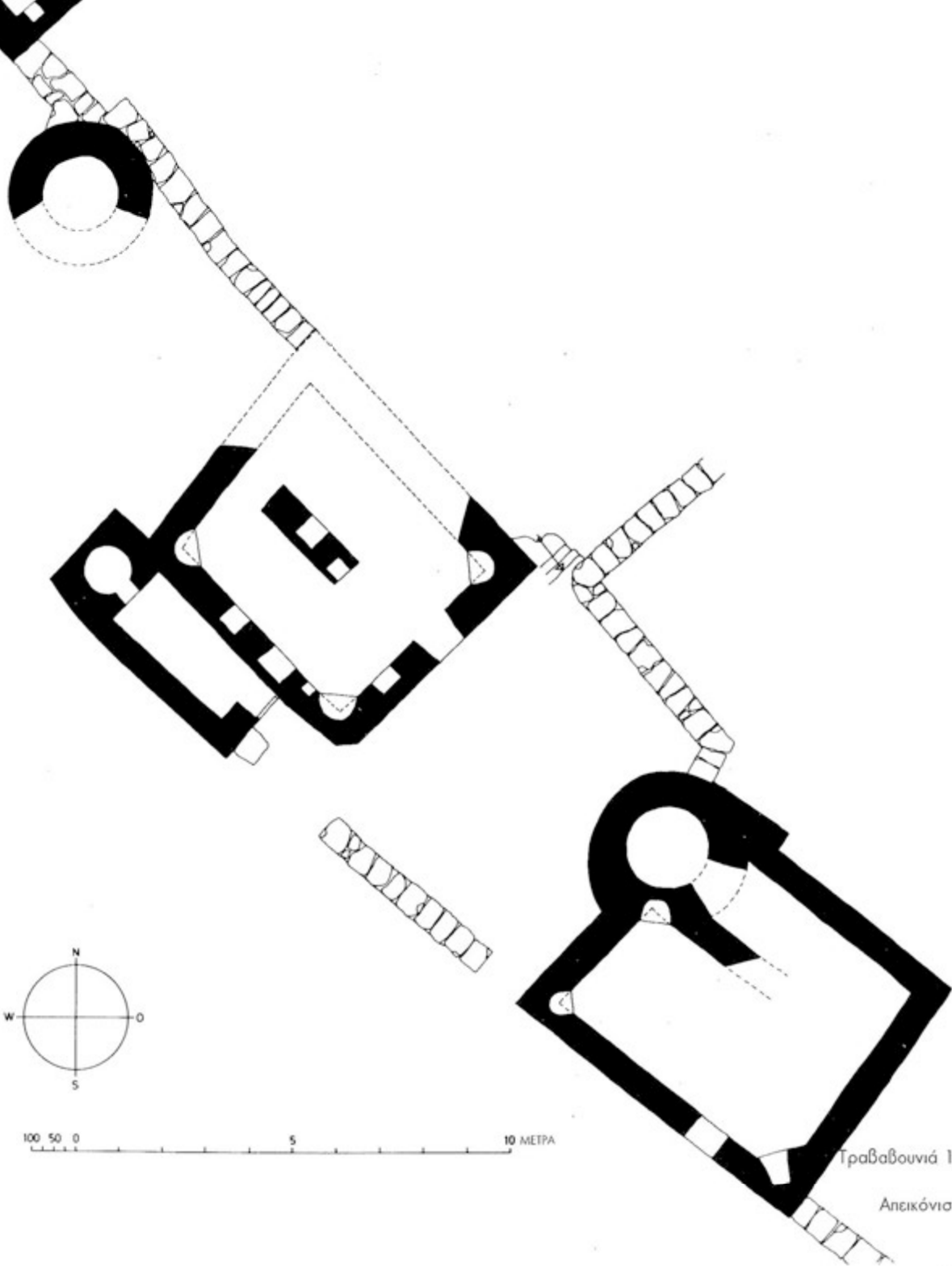
Ο Αντώνιος Σαμψών υπήρξε ο τελευταίος αγγειοπλάστης ο οποίος εργάστηκε εδώ. Από το 1950 κερδίζει το ψωμί του ως κτίστης και χρησιμοποιεί το σπίτι του ως αγροτικό οικίσκο. Από τα υπόλοιπα κτίσματα διακρίνονται πλέον μόνο τα θεμέλιά τους.

Άνω Πετάλι-Τραβαβουνιά, τοπογραφικό σχέδιο

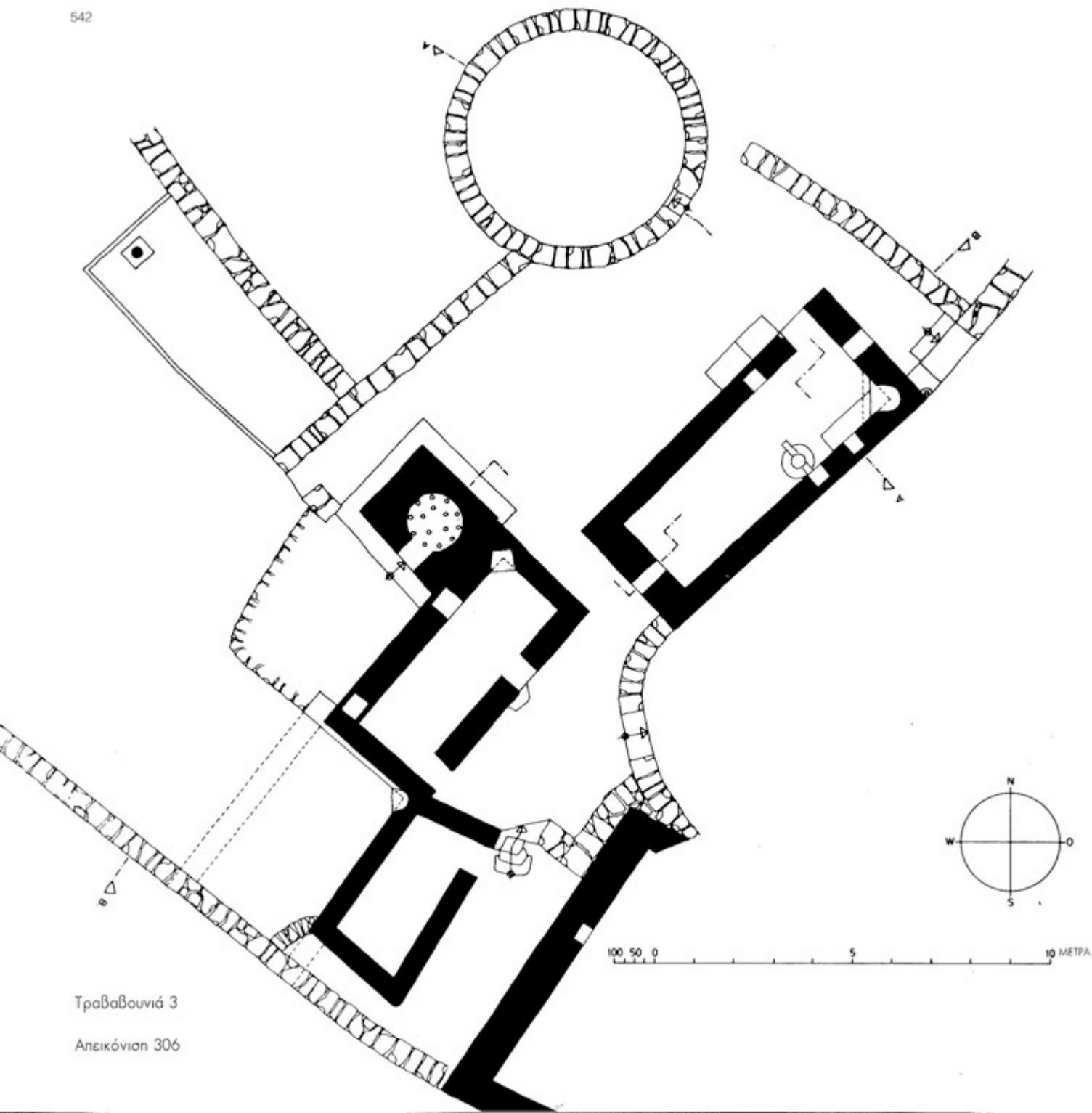

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

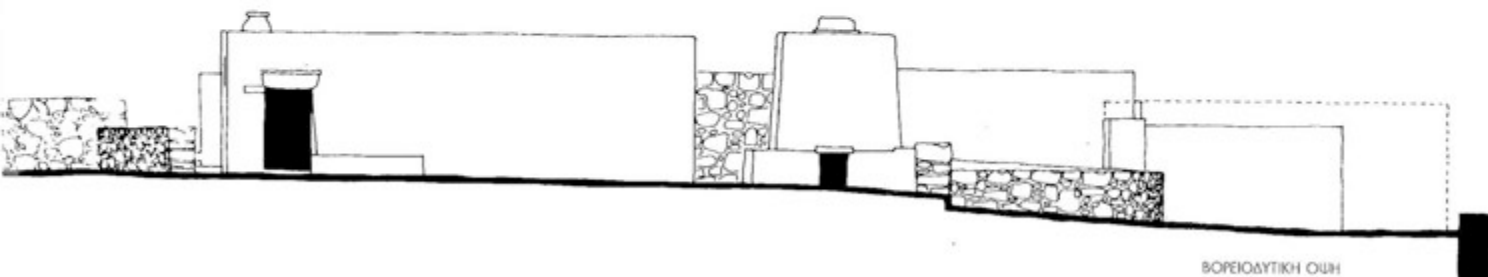
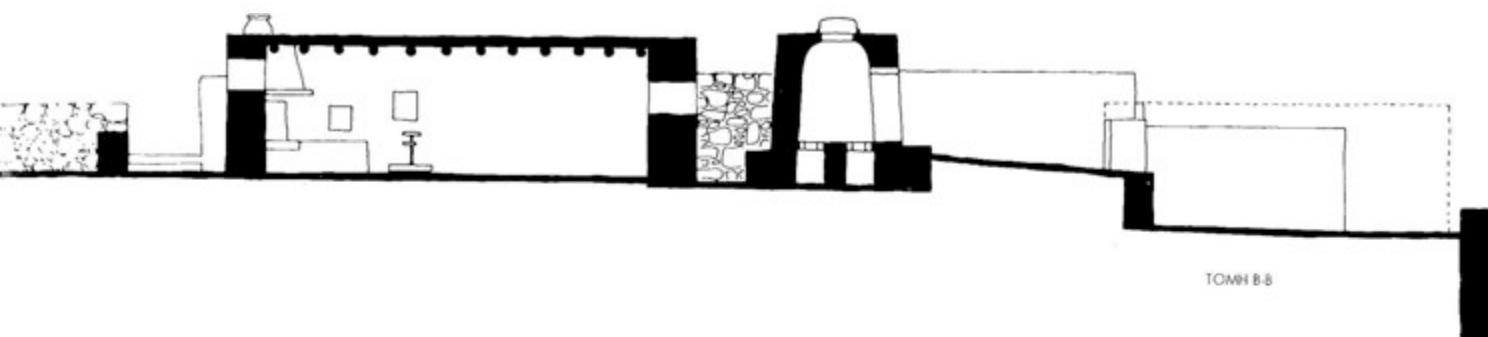
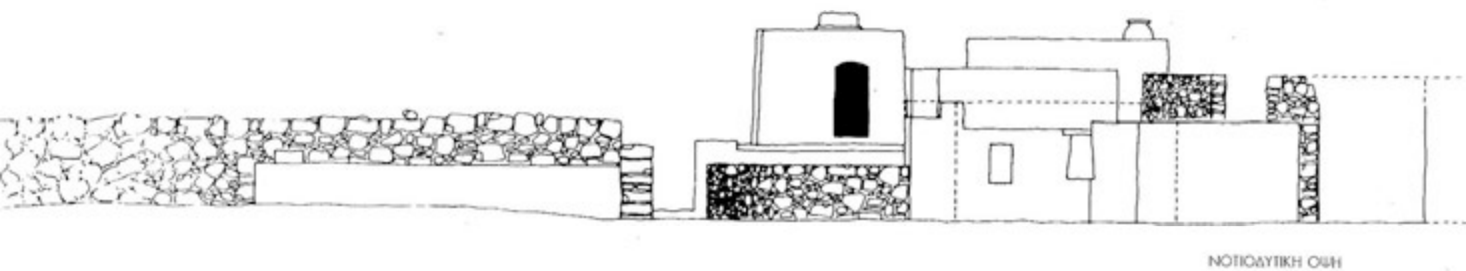
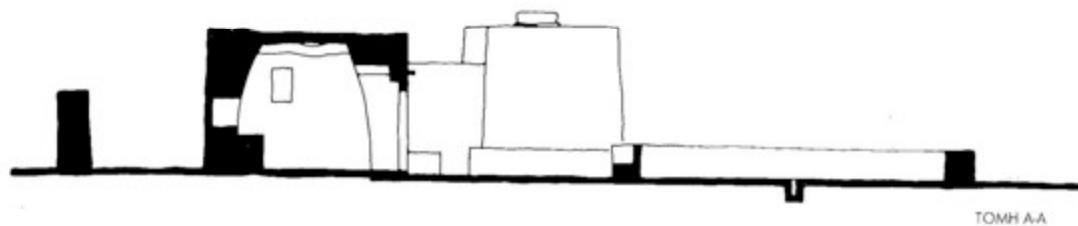
Γραβαβουνιά 1 και 2

Απεικόνιση 305

Τραβαβουνιά 3

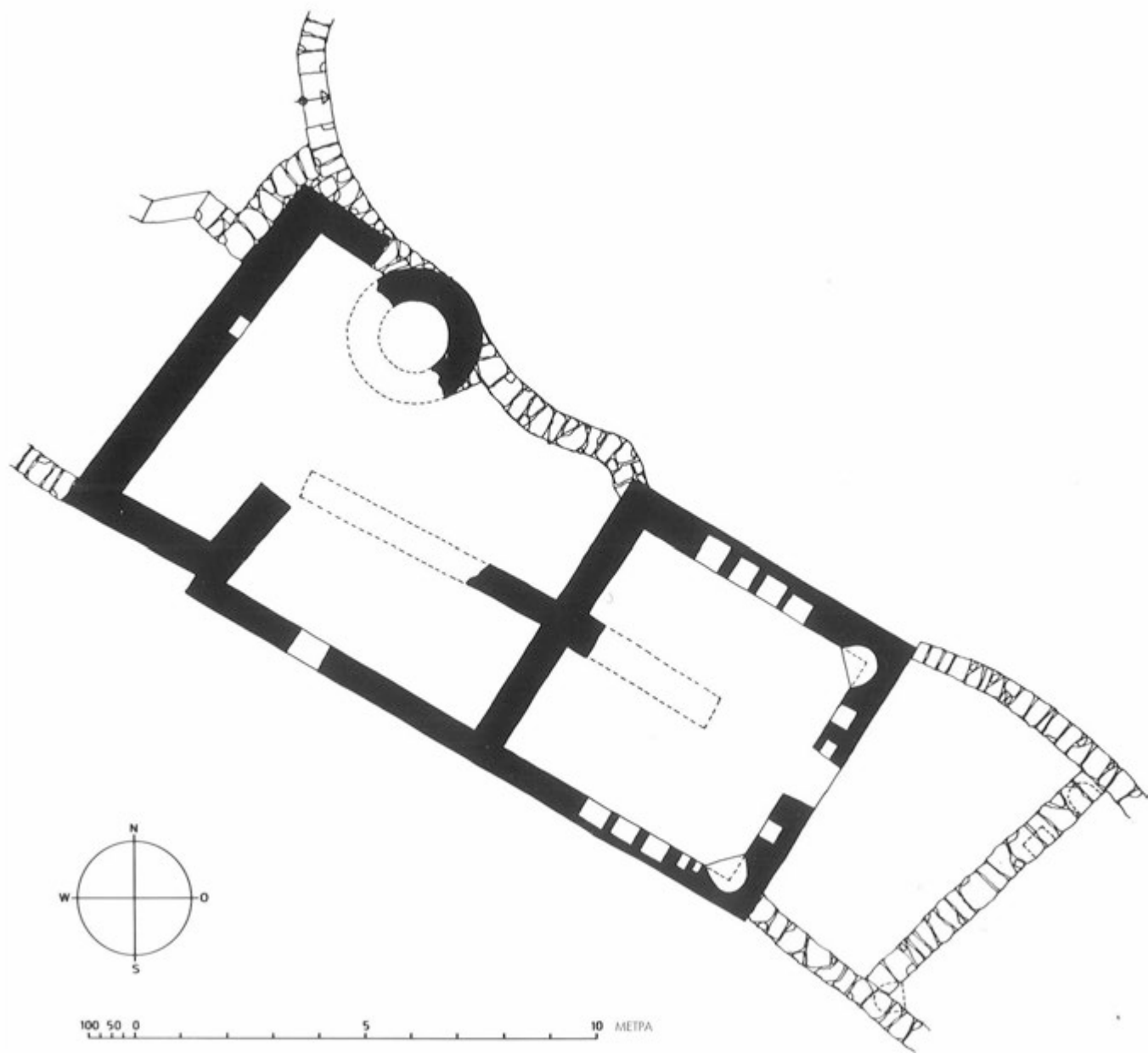
Απεικόνιση 306

100 50 0 5 10 ΜΕΤΡΑ

Τραβαβουριά

Απεικόνιση 307

Τραβαβουιά 4

Απεικόνιση 308

1 Τραβαβουιά 1 και 2

2 Εργαστήριο του Τραβαβουιά 1

3 Τραβαβουιά 3 με το αλώνι

4 Τραβαβουιά 4

Κάτω Πετάλι-Αγ. Χρυσόστομος

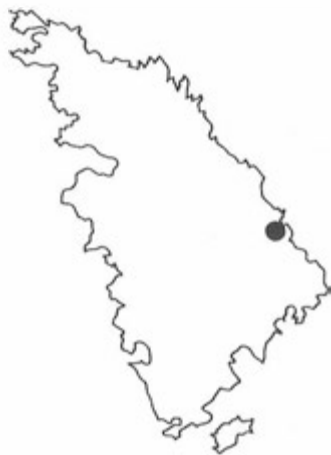
Η επίσκεψη του μοναστηριού του Αγ. Χρυσοστόμου, ανατολικά της τοποθεσίας Κάτω Πετάλι, έγινε την άνοιξη του 1969, οπότε επισημάνθηκαν και φωτογραφήθηκαν τα ερείπια τριών αγγειοπλαστειών.

Γύρω από το μοναστήρι υπήρχαν κάποτε λίγα κτίσματα, τρία τουλάχιστον από τα οποία, κρίνοντας από τα καλάσματα των καμινιών, ανήκαν σε αγγειοπλαστικές επιχειρήσεις. Δεν κατέστη δυνατόν να πληροφορηθούμε πότε άρχισε και πότε σταμάτησε η δραστηριότητά τους, ούτε επίσης από πού προέρχονταν οι τεχνίτες που τα λειτουργούσαν. Το ίδιο το μοναστήρι εγκαταλείφθηκε οριστικά το 1834· μπορεί οι αγγειοπλάστες να έζησαν και να εργάστηκαν εδώ μετά από αυτή τη χρονολογία. Τα τρία καμίνια είναι μονώροφα στρογγυλά και αντίστοιχης κατασκευής με εκείνα του Αρτεμώνα. Από τα ερείπια δεν ήταν εφικτή η εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τους υπόλοιπους χώρους.

Κάστρο-Σεράλια

Στη Σεράλια, το λιμάνι του Κάστρου, βρέθηκαν στη νότια πλευρά, την άνοιξη του 1969, τα καλάσματα δύο μονώροφων στρογγυλών καμινιών, από τα οποία προκύπτει το συμπέρασμα της ύπαρξης δύο αγγειοπλαστειών κατά το παρελθόν. Οι έρευνες για ίχνη άλλων χώρων δεν είχαν αποτέλεσμα και έτσι περιοριστικά στη φωτογραφική αποτύπωση των καμινιών.

στις επόμενες σελίδες
Κατεστραμμένο καμίνι στον Αγ. Χρυσόστομο

Πίνακας 75

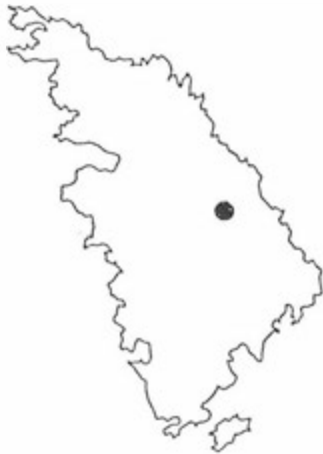
Κατεστραμμένο καμίνι στη Σεράλια του Κάστρου

Πίνακας 76

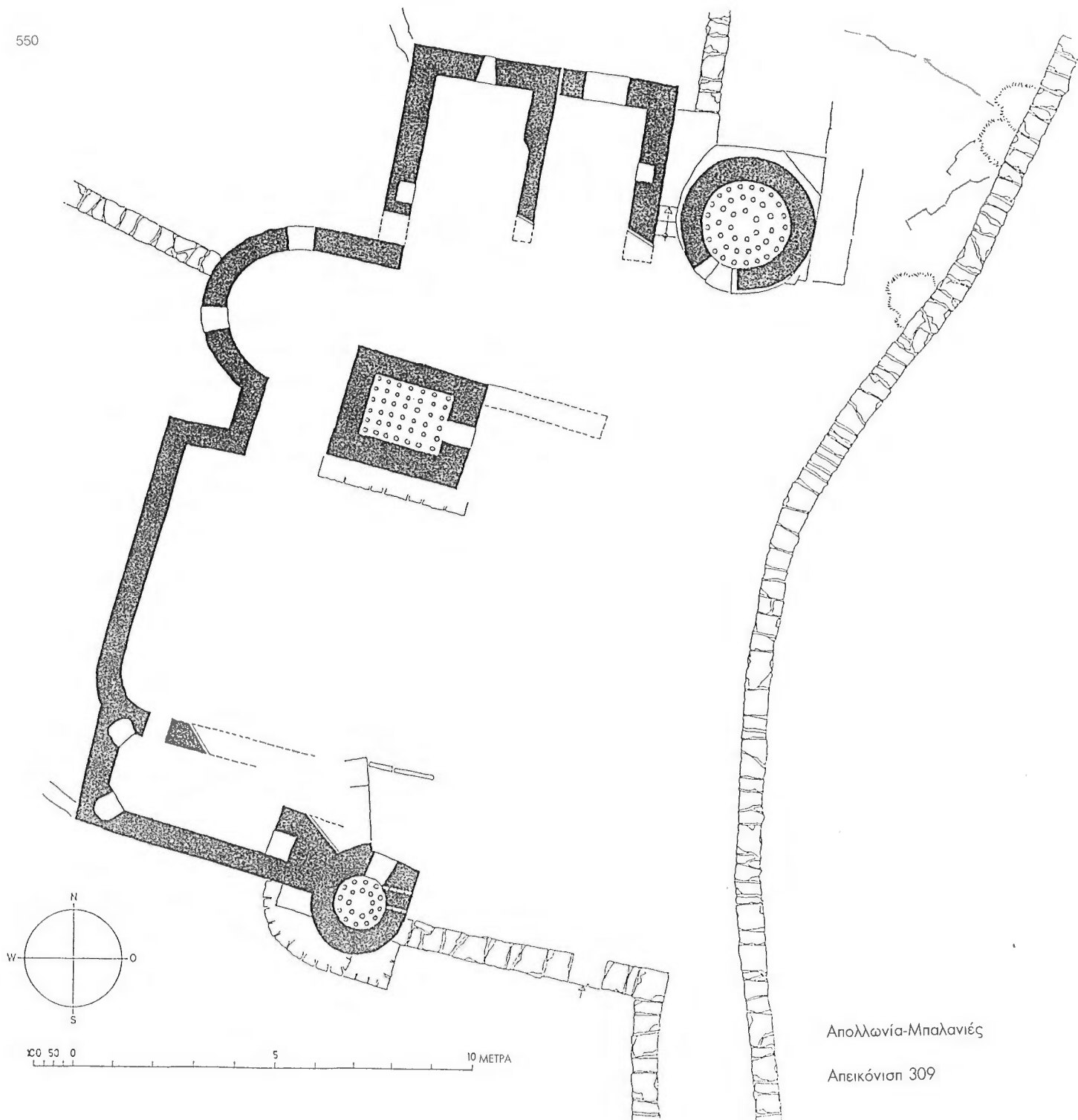
Απολλωνία-Μπαλανιές

Το αγγειοπλαστείο νότια της Απολλωνίας ανακαλύφθηκε μόλις το 1965. Κανένας δεν φανταζόταν ότι υπήρχε μια τέτοια εγκατάσταση στο κέντρο του νησιού. Το Σεπτέμβριο του 1966 έκανα την αποτύπωση και τη φωτογράφιση του αγγειοπλαστείου.

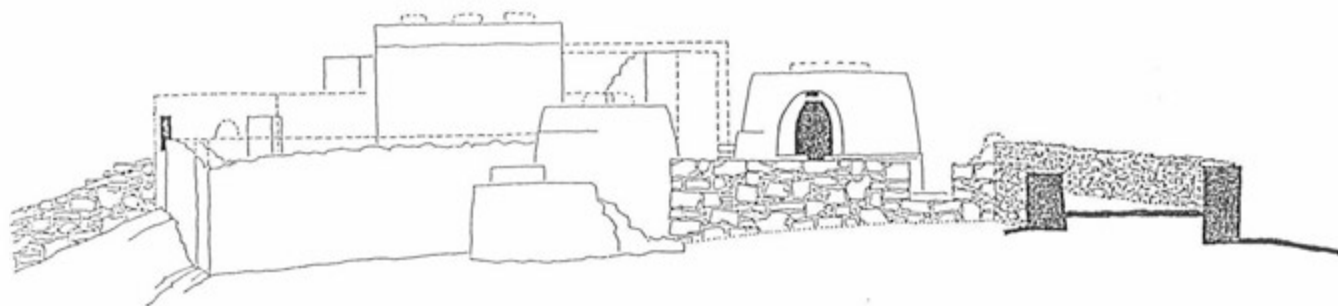
Η εγκατάσταση είναι σχεδόν πλήρως κατεστραμμένη. Όλη η απομένουσα τοικοποιία, με εξαίρεση τα μεγάλα καμίνια, τα οποία διατηρούνται σχεδόν ακέραια, είναι καλυμμένη με βουνά από μπάζα των γκρεμισμένων τοίχων και των ορόφων. Τα εργαστήρια δεν διακρίνονται πλέον. Ξεχωρίζει ένα διώροφο καμίни επιβάλλωσης και δύο στρογγυλά καμίνια με ένα θάλαμο, από τα οποία το μικρότερο, στα νότια, είναι προφανώς παλαιότερο.

Ποιος και πότε εργάστηκε εδώ δεν ήταν δυνατόν να εξακριβωθεί. Δεν ανακαλύφθηκαν κεραμικά θρύμματα, από τα οποία να προκύπτουν κάποια σαφή στοιχεία. Η κατάσταση στην οποία βρίσκεται η εγκατάσταση οδηγεί στη σκέψη ότι πρέπει να εγκαταλείφθηκε στις αρχές του εικοστού αιώνα.

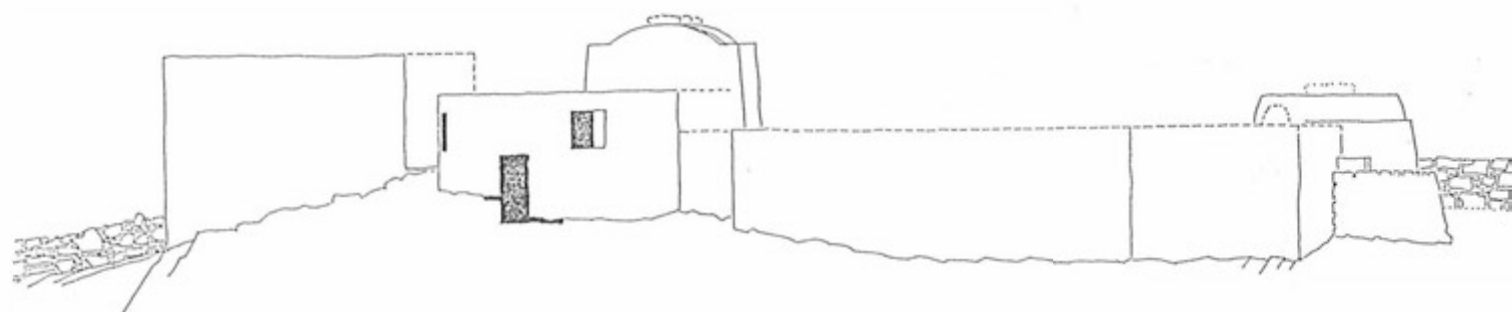

Απολλωνία-Μπαλανιές

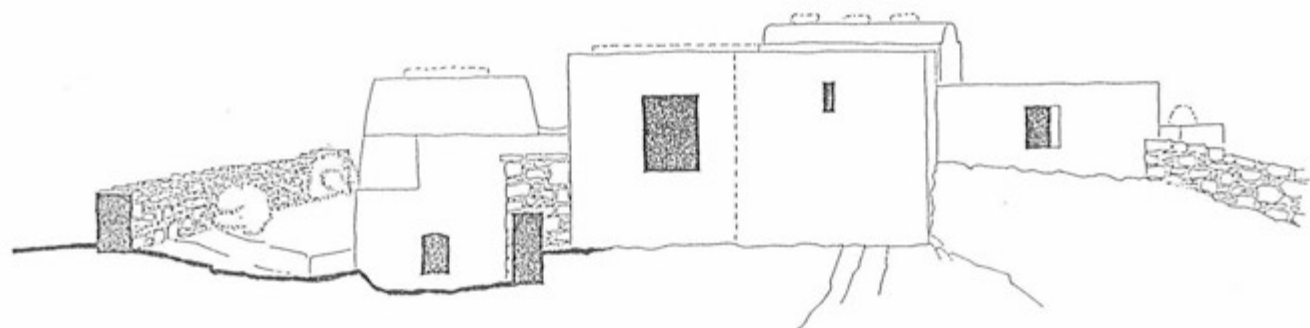
Απεικόνιση 309

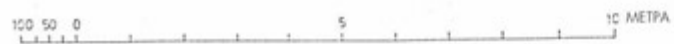
ΝΟΤΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΗ ΟΨΗ

ΒΟΡΕΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

Απολλωνία-Μπαλανιές

Απεικόνιση 310

